

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

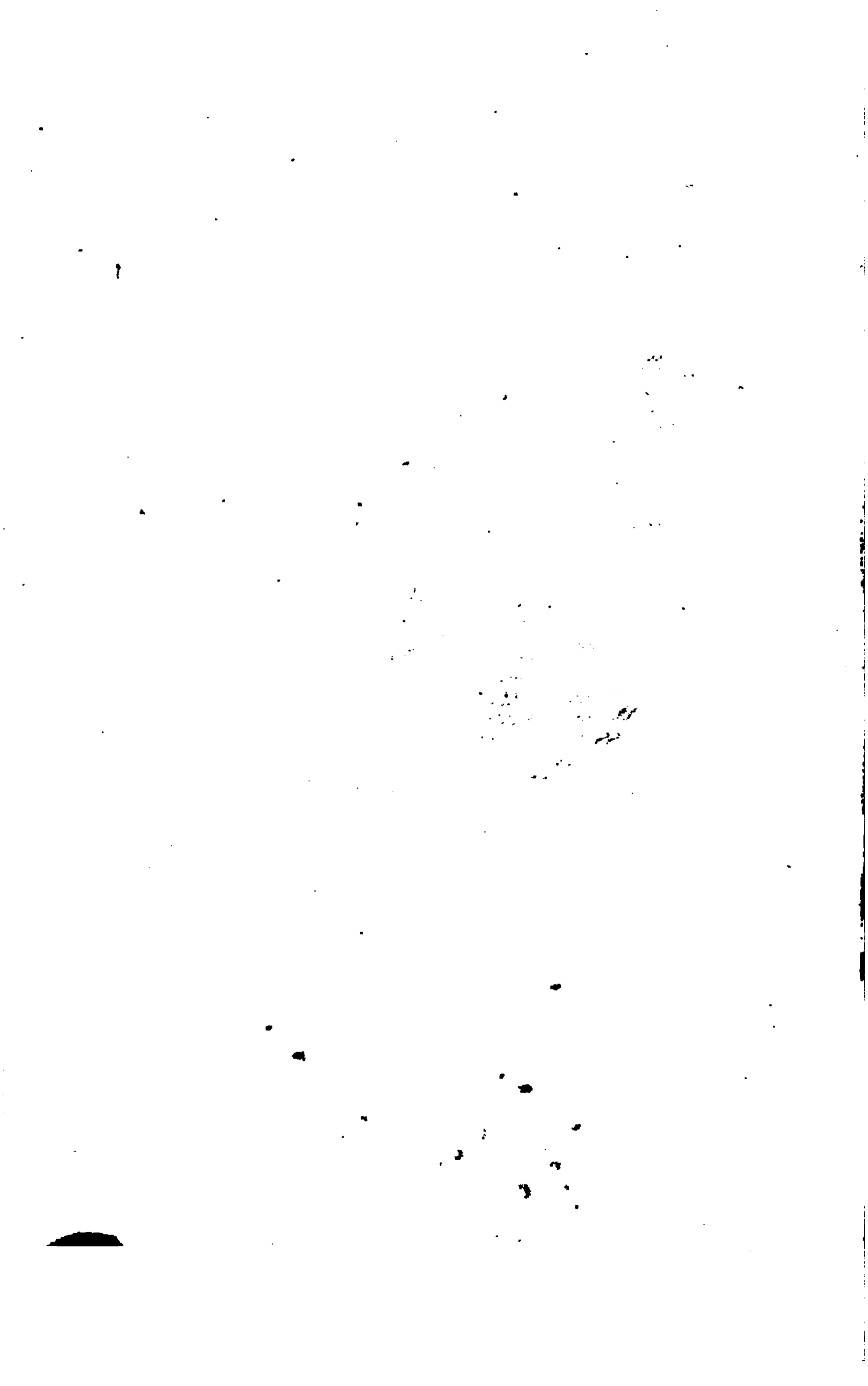
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

EY
DAF
RBC m

**COLLECTIO LIBRORVM
IVRIS ANTEIVSTINIANI**

IN VSVM SCHOLARVM

EDIDERVNT

**PAVLVS KRVEGER THEODORVS MOMMSEN
GVILELMVS STVDEM VND**

TOMVS TERTIVS

**BEROLINI
A P V D W E I D M A N N O S
M D C C C X C**

FRAGMENTA VATICANA
MOSAICARVM ET ROMANARVM LEGVM
COLLATIO

RECOGNOVIT

THEODORVS MOMMSEN

CONSULTATIO VETERIS CVIVSDAM IVRISCONSULTI
CODICES GREGORIANVS ET HERMOGENIANVS
ALIA MINORA

EDIDIT

PAVLVS KRVEGER

BEROLINI /
A P V D W E I D M A N N O S
M D C C C X C

TOMI TERTII CONSPECTVS.

---

	pag.
Fragmenta Vaticana	1
Praefatio	3
Ex empto et uendito c. 1—40	20
De usu fructu c. 41—93	31
De re uxoria ac dotibus c. 94—122	48
De excusatione c. 123—247	55
Quando donator intellegatur reuocasse uoluntatem c. 248—259	75
<Ad legem Cinciam de donationibus> c. 260—316	82
De cognitoribus et procuratoribus c. 317—341	100
Mosaicarum et Romanarum legum collatio	107
Praefatio	109
I De sicariis <et homicidis casu uel uoluntate>	136
De casualibus homicidiis	138
II De atroci iniuria	143
III De iure et saenitia dominorum	147
III De adulteriis	149
V De stupratoribus	154
VI De incestis nuptiis	156
VII De furibus et de poena eorum	161
VIII De falso testimonio	164
VIII De familiaris testimonio non admittendo	167
X De deposito	168
XI De abactoribus	173
XII De incendiariis	176
XIII De termino amoto	181
XIII De plagiariis	182
XV De mathematicis maleficis et Manichaeis	184
XVI De legitima successione	189
Consultatio ueteris cuiusdam iurisconsulti	199
Codices Gregorianus et Hermogenianus	221
Epitome Codicis Gregoriani Wisigothica	224
Epitome Codicis Hermogeniani Wisigothica	234
Codicis Gregoriani fragmenta	236
Codicis Hermogeniani fragmenta	242

	pag.
Appendices Legis Romanae Wisigothorum	247
Scholia Sinaitica ad Vlpiani libros ad Sabinum	265
Supplementa ad tomum alterum	283
Papiniani quaestionum fragmentum	285
Papiniani responsorum fragmenta Berolinensia et Parisiensia	285
Fragmentum Papiniano falso adscriptum	296
Pauli institutionum fragmenta Bruxellensia	297
Vlpiani fragmenta duo	298
Incerti auctoris de iudiciis fragmenta Berolinensia	298
Fragmentum de formula Fabiana	299
Indices	
I Leges quae in hac collectione citantur	303
II Senatus consulta quae in hac collectione citantur	304
III Constitutiones imperatorum ex corporibus allatae	305
III Constitutiones imperatorum quae in hac collectione citantur	309
V Iuris auctores quorum capita in hac collectione extant . .	311
VI Iuris auctores qui in hac collectione citantur	314
VII Nomina uirorum et mulierum	315
VIII Nomina populorum regionum locorum	322

ADDENDA ET CORRIGENDA

- p. 69 c. 220. Eiusdem Alcimi titulus prodiit Vlpianae in Moesia superiore hic (C. I. L. III S. n. 8169): *Fortunae aeternae domus Furianae pro [s(alute)] C. Furi Octauiani c(larissimi) u(iri) Furius Alcimus et Pontius V[er]anus pecunia Octavian[a] faciendum cur[a]uerunt.* patronus, cuius plures prodierunt tituli, legatus uidetur fuisse Moesiae superioris c. a. 222. monuit Otto Hirschfeld.
- p. 80 c. 254 fin. *distingueretur* delet Gradenwitzius cum quod eo uocabulo Papinianus alibi non utitur tum quod offendit imperfectum.
- p. 231, 6 in margine scr. a. 225 pro a. 255.
- p. 245 adnot. 18 scr. *cogniturum* pro *cognituro*.
-

IVRIS ANTEIVSTINIANI
FRAGMENTA
QVAE DICVNTVR

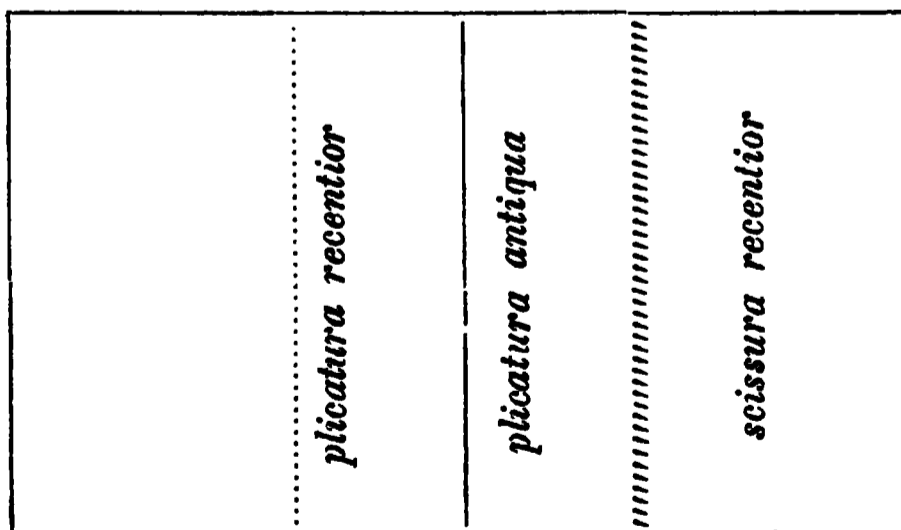
VATICANA

RECOGNOVIT
TH. MOMMSEN.

Fuit olim in Bobiensi S. Columbani monasterio in Liguria inter Genuam et Placentiam sito liber scriptus saeculo ut uidetur octauo, sed inde a saeculo certe decimo quinto truncatus initio et fine, continens collationes Aegypti anachoretarum auctore Cassiano a tertia ad mediam decimam. cuius libri priorem partem siue coll. III. IV init. hodie seruat bibliotheca regia Taurinensis, posteriorem a IV media ad finem pontificia Vaticana, ubi haec signata est numero 5766. usus est scriptor eius uoluminis praeter alia pura foliis deleticiis sexaginta tribus, auulsis iis ex tribus iuris uoluminibus: scilicet ad codicis Theodosiani integri l. XIV—XVI pertinent partis Taurinensis folia sex, Vaticanae viginti duo ea quae hodie numerantur 25—43. 46—48; ad legem Romanam Burgundionum partis Vaticanae folia duo hodie 44. 45; denique ad haec quae edimus iuris legumque digesta Vaticanae partis folia triginta tria hodie 17—24. 58—63. 82—100. cum ex foliorum codicis uetustioris pari librarius secundus folia sui uoluminis effecerit terna, folia qualia nunc sunt singula eorum quae fuerunt non complectuntur nisi aut singulorum partes duas tertias aut binorum partes tertias, ad hoc exemplum:

cum propter hanc causam tum propterea quod ex lacero quaternione compagis recentioris ultimo non restant nisi folia

tria prima soluta, factum est ut in foliis de quibus diximus triginta tribus inueniantur solitaria nouem (f. 84. 85. 86. 87. 92. 95. 98. 99. 100). antiquioris libri quae extant reliquiis quantum fieri potest inter se rursus coniunctis eius apparuit superesse folia integra octodecim, mutila parte tertia duo, mutila binis tertiis octo. scriptura ita deleta est, ut idoneis remediis adhibitis redierit fere uniuersa; quadrata est simillina Gai Veronensis digestorumque Florentinorum, qualem commonstrat a Maio propositum et probatum Detlefseno specimen adiunctum etiam et Hollwegianae editioni et meae priori. conscriptio libri cum propter argumentum eius ante saec. IV. extremum reici nequeat, quominus ad hoc ipsum uel certe ad quintum saeculum referatur nihil impedit. orthographiam sane librarius non solum ad sequioris aetatis leges formauit, ut saepe *f* adhibuit pro Graeco *ph* (cf. ephemeridis Hermae uol. 14 p. 65 seq.), sed etiam non raro corrumpit; sed quae peccauit, ea fere sunt, a quibus quarti quintique saeculi ne publica quidem monumenta abstinent, maxime *ae* pro *e* et *ě*, cum e contrario *e* pro *ae* raro offendatur, *h* initio uocabuli ad uocalem perperam adiecta passim, raro omissa, *i* et *y* litterae inter se permutatae similesque aliae mendae in Graecis. e contrario exceptione singulari liber immunis prorsus mansit tam a barbara litterarum *b* et *v* permutatione ab initio inde saeculi tertii uel in publicis monumentis quodammodo perpetua quam a littera *m* in fine uocabulorum male aut adiecta aut omissa¹. folium scriptor non in paginas diuisit, sed per integrum uersus continuauit. uersus scripturae antiquioris folium habet tricenos binos, litteras uersus a quinquagenis ad sexagenas; itaque ut missam faciamus inaequalitatem in scindendis foliis hic illic obuiam, ubi supersunt partes duae, in singulis uersibus desiderantur litterae inter senas denas et uicenas, ubi tertia pars sola remansit, inter tricenas senas et quadragenas. sed propter usum notarum in codice frequentissimum hisce elementis saepe significatur numerus litterarum aliquanto maior.

Ad antiquum foliorum ordinem restituendum indicia ad sunt tria: quaternionum, quos solito more librarius in extremae cuiusque quaternionis paginae ora ima numerauit, numeri qui supersunt. quattuor VI. XV. XXVII. XXVIII; foliorum quae habemus non solitariorum cohaesio; denique sermonis uel certe argumenti continuatio. quibus adiuuentis quo peruentum sit, ostendit tabula subiecta, ubi folia ea, quae in re-

---

¹) Mendae singulares, quales offenduntur c. 14 n. 8, c. 16 n. 2, c. 89 n. 3, longe recedunt a solita in his perturbatione.

centiorum foliorum paribus etiam nunc cohaerent, cuius lineis coniunguntur, solitaria cernuntur a sua compage seiuncta. rectas et uersas foliorum distinxi appposito ad uersarum numeros apice'.

<i>Quaterniones eorumque folia.</i>	<i>Paginarum codicis in ed. mai. numeratio.</i>	<i>Foliorum quae nunc est in cod. numeratio.</i>	<i>Capita huius ed. respondentia.</i>
?, 2 aut 3	{ 53 (int.) 54 (int.)	{ 62' 62	317—323 (... edicta). 323 (cognitoria...) —333.
„ 6 aut 7	{ 55 (1/8) 56 (1/8)	{ 59' 59	334—338 (...mandatum do). 338 (mino a...) —341.
VI, 1	{ 1 (int.) 2 (int.)	{ 60' 60	1—9. 10—17.
? 3?	{ 5 (int.) 6 (int.)	{ 58' 58	32—35, 3 (...uendere. In). 35, 3 (spectio...) —36.
? 6?	{ 7 (1/8) 8 (1/8)	{ 63' 63	37 (... satisfactio). 37 (nitas nisi...) —40.
„ 8	{ 3 (1/8) 4 (1/8)	{ 61' 61	18—24. 25—31.
XV, 1	{ 9 (int.) 10 (int.)	{ 88' 88	{ 87' 41—50 (...ceditur), 87 50 (dicit...)—58 (...legatus).
„ 2	{ 11 (1/8) 12 (1/8)	{ 98' 98	58 (sit...) —63. 64—69.
„ 7	{ 13 (1/8) 14 (1/8)	{ 98 98'	70—71 72—75, 2.
„ 8	{ 15 (int.) 16 (int.)	{ 83' 83	75, 3 —77. 78—83.
[XVI], 2 aut 3	{ 17 (int.) 18 (int.)	{ 96 96'	{ 95 84—87. 95' 88—93.
„ 6 aut 7	{ 19 (int.) 20 (int.)	{ 91 91'	94—102 (... consentiente filius). 102 (dotem accepit ...) — 112 (... peto rem).
„ 7 aut 8	{ 21 (2/8) 22 (2/8)	{ 99' 99	112 (e ab eodem ...) —114 (... uellet mulier). 114 (eligeret ...) —122.

<i>Quaterniones eorum-que folia.</i>	<i>Paginarum codicis in ed. mai. numeratio.</i>	<i>Foliorum quae nunc est in cod. numeratio.</i>	<i>Capita huius ed. respondentia.</i>
XXVII, 1	{ 23 (int.)	{ 82	123—140 (... stipendia).
	{ 24 (int.)	{ 82'	140 (missi ...) —154 (... beneficium ex).
" 2	{ 25 (int.)	{ 97	{ 92' 154 (cusationis ...) —161 (... sessio).
	{ 26 (int.)	{ 97'	{ 92 161 (nibus ...) —170.
.....	.....	.....	.....
" 4	{ 27 (1/3)	{ 94'	171—178 (... primipil).
	{ 28 (1/3)	{ 94	178 (rimipilarem ...) —186 (... datus est).
" 5	{ 29 (int.)	{ 93'	186 (qui indiuisum ...) —195 (... nomine eorum).
	{ 30 (int.)	{ 93	195 (fruaturs ...) —204 (... ciuilium debent).
" 6	{ 31 (2/3)	{ 100'	204 (ris causa' ...) —210 (... et si forte).
	{ 32 (2/3)	{ 100	210 (in aliquo ...) —220 (... necessariusque ad).
" 7	{ 33 (int.)	{ 90	220 (nam et liberti ...) —225.
	{ 34 (int.)	{ 90'	226—231.
" 8	{ 35 (int.)	{ 89	{ 84' 232—239 (... Item Furio).
	{ 36 (int.)	{ 89'	{ 84 239 (Epaphrae ...) —247.
.....	.....	.....	.....
XXVIII, 1	{ 37 (int.)	{ 21'	{ 86' 248—249, 4 (... dispendii).
	{ 38 (int.)	{ 21	{ 86 249, 4 (metus ...) —10 (... fides acci).
" 2	{ 39 (1/3)	{ 23'	249, 10 (pienda ...) —252a (mortem suam).
	{ 40 (1/3)	{ 23	252a (redditam ...) —256 (... propria praedia).
" 3	{ 41 (int.)	{ 19	256 (praelegaret ...) —261 (... peculium po).
	{ 42 (int.)	{ 19'	261 (tuit intellegi ...) —267 (... ex pro).
" 4	{ 43 (int.)	{ 17'	{ 85 267 (... missione quae ...) —272 (... etiam circa).
	{ 44 (int.)	{ 17	{ 85' 272 (ea quae ...) —275 (... perfectam dona).
" 5	{ 45 (int.)	{ 24'	275 (tionem mutata ...) —281 (... recepta).
	{ 46 (int.)	{ 24	281 humanitate placuit ...) —285 (... uereris).
" 6	{ 47 (1/3)	{ 22	285 (ne ex una ...) —286.
	{ 48 (1/3)	{ 22'	289—292 (... intestato debetur).
" 7	{ 49 (int.)	{ 18'	292 (inlibata ...) —294 (... donare poterat).
	{ 50 (int.)	{ 18	294 (Cur ergo ...) —301 (... longiore).
" 8	{ 51 (int.)	{ 20'	301 (gradu sit ...) —311 (... nec mancipi tra).
	{ 52 (int.)	{ 20	311 (dita ...) —316.
.....	.....	.....	.....

Haec reconcinnatio dubitationi obnoxia est locis tantummodo duobus. primum c. 32—40, quae constat eiusdem tituli esse ac certas quaternionis sexti reliquias, possunt locum habuisse aut in quinto aut in septimo quaternione aut denique in ipso sexto medio; quarum rationum cum secundam primus editor secutus sit, et Hollwegio et mihi tertia magis probatur. deinde c. 317—333 siue tituli *de cognitoribus et procuratoribus* pars tamquam plane incertae sedis a Maio relata sunt post reliqua loco extremo, collocanda potius in ipso harum reliquiarum principio, cum et rubra pleraque in his paginis adsint praeterea in sola priore uoluminis parte obseruata et membrana in qua leguntur reperta sit in libro nouicio media inter duas ex quaternione sexto reliquias omnium, quarum quidem certus locus sit, primas. nihilominus quamquam in tabula quae praecedit hisce paginis locum eum attribui, quem uerisimile est eas tenuisse, in ipso libro traditum ordinem seruauit; neque enim res plane certa uisa est et antiqui ordinis recuperatio in libro praesertim tam male digesto non digna, propter quam recepti diuturnoque usu quodammodo sanciti numeri conturbarentur.

Sylloge haec in libris qui praeterea aetatem tulerunt nusquam citata et ex se sola nota, quatenus superest neque auctoris nomen prae se fert neque operis inscriptionem. in uniuersum cum simillima sit libris Iustinianis, id est digestis codice adiuncto, quantopere Iustiniana sylloge huic praestet prudentia constantia ordine copia diligentia ratione, in editione maiore instituta utriusque comparatione p. 400 — 403 enarraui. neque casu ita accidit, sed propterea quod eo saeculo longe magis floruerunt Orientis studia quam Occidentis, idemque fere discrimen intercedit inter nouae Romae et hosce Romae antiquae pandectas, quod deprehendimus inter spiritum uiresque Ammiani Graeci et ieiunam exilitatem Africani Victoris. — Diuisa fuerunt Vaticana digesta titulis non numeratis, quorum ex inscriptionibus unica hodie ipsa mutila superest ante c. 41 litteris maioribus minio perscripta DE [VSV FRVCTV], indicium adest praeterea alterius, quae uidetur fuisse AD LEGEM CINCIAM DE DONATIONIBVS, in spatio hodie uacuo ante c. 260. eadem titulorum rubricae redeunt in summis paginarum oris bipertitae, scriptae scilicet in binis paginis iuxta positae fere ut cernuntur in hac editione. earum hae supersunt ad tabulam supra propositam ordinatae:

p. . . 53	. . . . .	et procuratoribus
p. 54 . .	de cognitoribus	. . . . .

p. . . 55	. . . . .
p. 56 ..	. . . . .
p. . . 1	. . . . . et uendito
p. 2 ..	ex empto . . . . .
p. . . 5	. . . . . et uendito
p. 6 ..	ex empto . . . . .
p. . . 7	. . . . .
p. 8 ..	. . . . .
p. . . 3	. . . . .
p. 4 ..	. . . . .
p. . . 9	de usu fructu
p. 10. 11	de usu . . . . .
p. 12 ..	. . . . .
p. . . 13	. . . . .
p. 14. 15	. . . . . fructu
p. 16. 17	de usu . . . . .
p. 18 ..	de usu . . . . .
p. . . 19	. . . . . ac dotibus
p. 20. 21	de re uxoria
p. 22 ..	de re . . . . .
p. . . 23	. . . . . excusatione
p. 24. 25	de excusatione
p. 26 ..	de . . . . .
p. . . 27	. . . . .
p. 28. 29	. . . . . excusatione
p. 30. 31	de excusatione
p. 32. 33	de excusatione
p. 34. 35	de excusatione
p. 36 ..	de . . . . .
p. . . 37	. . . . . reuocasse uoluntatem
p. 38. 39	quando donator intellegatur . . . . .
p. 40. 41	. . . . . reuocasse uoluntatem
p. 42. 43	ad legem Cinciam de donationibus

p. 44. 45	de donationibus		ad legem Cinciam
p. 46. 47	de donationibus		. . . . .
p. 48. 49	. . . . .		ad legem Cinciam
p. 50. 51	de donationibus		ad legem Cinciam
p. 52 ..	de donationibus		. . . . .

unica nona pagina rubrica continet totam, propterea quod in ea incipit titulus. — Tituli hi noti sunt et peruulgati. sed quod qui haec collegit post emptorem posuit usum fructum, post usum fructum rem uxoriam, deinde post alia multa enarrauit tutelam, mox paucis interpositis egit de donatione irrita uel imperfecta (titulos enim ‘quando donator intellegatur reuocasse uoluntatem’ et ‘ad legem Cinciam de donationibus’ male diuisos esse uel ab auctore uel demum a librario p. 82 n. 1 adnotauimus), in ea re neque a prioribus traditum nec ratione excogitatum ordinem ullum secutus uidetur esse, sed fortuito fere et tamquam ad scribae glutinatorisue arbitrium titulos consarcinauisse. — In singulis titulis proponuntur excerpta tam ex iure quam ex legibus item ordine nullo temere in chartas coniecta, ut tamen non raro uideas excerptorem librum continua lectione percurrentem secundum auctoris ordinem sua perscripsisse. auctores qui haec primum collegit adhibuisse uidetur non nisi tres *Papinianum*, cuius usurpauit responsa (fortasse cum notis Vlpiani, u. c. 66) et quaestiones, *Vlpianum*, cuius adhibuit libros ad Sabinum, ad edictum, responsorum, de officio proconsulis, de excusationibus, de officio praetoris tutelaris, denique *Paulum*, cuius compilauit libros ad edictum, ad edictum de breuibus, responsorum, quaestionum, manualium, sententiarum, de excusatione tutorum, de officio praetoris tutelaris, de iurisdictione praetoris tutelarii editionis secundae, de testamentis, ad legem Falcidiam, ad municipalem. postea demum diuersaque allegandi ratione ad titulum de usu fructu extremum adiecta sunt excerpta quaedam (c. 90—93) ex auctore qui scripsit de interdictis, qui quis fuerit, ignoratur; non esse Venuleium Saturninum ut Lenelius (edict. perp. p. 362) et Krueger (*Geschichte der Rechtsquellen* p. 300) mihi probauerunt, ita quominus unus sit ex tribus illis, obstat, quod nullus eorum de interdictis speciali tractatu uidetur egisse, neque ii qui commentariorum Pauli ad edictum hos libros partem esse coniciunt (v. Lenel paling. 2 p. 1230), id efficere potuerunt nisi inscriptionibus coniectura mutatis. inscriptionum ratio eadem fere est quae obseruatur in digestis Iustinianis: adlegantur auctor, opus, libri numerus. uno loco c. 266 Vlpiani ad

edictum liber XXVI laudatur tamquam *liber I ad edictum de rebus creditis*. rubrica in ipso opere citatur bis c. 227 et 298; praeterea adscripta reperitur cum in supplementis modo dictis c. 90—93 tum a manu secunda ad c. 108. excerpta ex auctoribus ita fere ordinavit compiler ut ordinantur in digestis: scilicet si quem librum in inscriptione posuit, peruenit ea neque argumenti ratione habita ulla neque locorum omissorum ad omnia capita ex eo libro sumpta, donec alius liber succedat. perraro (scilicet solummodo c. 328—331; nam de inscriptionibus c. 89. 233 iure dubitatur et adlegatio c. 5 uenit ab adnotatore) contra hanc legem in continuo excerptorum ex eodem libro profectorum tenore inscriptio repetitur; semel (c. 115) compiler interposuit haec: [*idem ibidem refert talem consultationem et responsum*]. — Capita separantur modo interposito uocabulo *item*, modo ut incipiat nouus uersus in marginem eminent, modo in eodem uersu spatio uacuo relicto. spatia ea etsi indicanda fuerunt, maxime quoniam in locis mutilis eorum ratio habenda est, a librario ex arbitrio interposita esse patet, idque ipsum etiam ad distinctionem uersu eminenti indicatam peruenit. uocabulo *item* capita introducuntur non aequabiliter: scilicet in priore parte operis, nimirum in titulis *de cognitoribus et procuratoribus* (quem omnium qui quidem supersint primum fuisse uideri supra p. 7 diximus) et *ex empto et uendito* nusquam offenditur, rarum est in titulis *de usu fructu* (c. 47—50. 53. 56. 60—63) et *de re uxoria* (c. 122, fortasse etiam c. 107), contra perpetuum fere in posteriore parte operis, scilicet in titulis *de excusatione et de donationibus* et certis locis (ut c. 130—133. 235. 236) ita interpositum, ut euidenter appareat non significari eo uocabulo id quod enuntiatur c. 93 uerbis *post pauca* et c. 149 uocabulo *cetera*, scilicet hoc loco quaedam omissa esse, sed excerptorum tenorem continuari. aliis locis ambiguum est, *item* illud utrum a compilatore additum sit an positum ab ipso quem exscripsit auctore; positum et ab illo et ab hoc reperitur c. 305. haec indicare videntur in his collectaneis componendis duos uiros communem operam ita posuisse, ut non easdem formulas pariter adhiberent. ceterum quamquam quibusdam locis, ut c. 145. 149. 320 quaedam a compileribus ex ordine uerborum continuo resecta esse uel adeo mutata extra dubium est, in uniuersum ut multa praeterierunt, ita abstinuisse eos a breuiando et mutando ostendit excerptorum horum comparatio cum Iustinianis, neque prudentiae Romanae, qualis olim apparuit non in regularum et sententiarum et institutionum breuitate, sed in commentariorum amplitudine et

perfectione, aliud plenius et fidelius specimen ad nos peruenit. — In constitutionibus referendis quod librum non adlegant, ex qua quaeque ueniat, ut faciunt in iuris auctoribus, inde explicatur, quod nomen imperatoris ad auctoritatem sufficere uidebatur, neque aliter rem instituerunt Iustiniani prudentes. recedit ab his compilatio occidentalis cum eo, quod temporis ordinem seruat nullum, tum quod praeter codices Gregorianum et Hermogenianum ab Orientis auctoribus compilatos aliam praeterea syllogen adhibuit in Occidente confectam, siue appendix ea fuit Hermogeniani siue alia denique praeterea ignota collectio. nam cum in Iustiniano codice Diocletianae aetatis non inueniantur nisi rescripta data in Oriente, id est ab ipso Diocletiano, apud Vaticanum auctorem praeter complura eiusmodi ex Oriente adlata rescripta adsunt quinque (c. 41. 271. 292. 313. 315) in Occidente emissa referenda ad Maximianum; qua de re latius disserui cum in ed. maiore p. 396—400 tum in commentario de subscriptionibus Diocletianis (u. acta acad. Berol. a. 1861 p. 420). praeterea hoc obseruandum est imperatorum nomina publice damnata et ex fastis erasa a sylloge Vaticana abesse, ut Getae c. 267 et Maximiani in omnibus Diocletianae aetatis constitutionibus, contra quam fit in libris confectis iussu Iustiniani. Licinium denique, cuius nomen a Constantino publice damnatum syllogae in Oriente confectae ex inscriptionibus sustulerunt, in subscriptionibus ita retinuerunt, ut Augusti adscriptio tolleretur, Vaticanae syllogae compilator induxit ibi, ubi in inscriptionibus nomina inuenit enuntiata (c. 249. 273. 287), retinuit homo indiligens et parum sibi constans, ubi latet sub inscriptione *Augg.* (c. 33. 34. 35. 36); denique in annis notandis bis Licinii nomen sustulit (c. 34. 35), ter et ipsum et adiectum eidem Augusti titulum reliquit (c. 32. 33. 274). — Theodosiano codice eclogarius non solum non est usus, sed etiam quasdam leges in eundem receptas protulit non ea, qua Theodosius eas exhibuit, sed pristina et post eum codicem editum ab usu forensi prohibita forma.

Compilata sunt haec iuris collectanea in partibus Occidentis aetate Constantiniana. nam quod recepta sunt in ea rescripta aliquot Maximiani quodque repertus est codex in Liguria neque ullum Graecae prudentiae uestigium prae se fert, satis ostendit proficisci ea ab Italico aliquo uel etiam Gallico prudente. ad aetatem uero Constantinianam ducit inscriptionum constitutionum imperatoriarum ratio in imperatoribus Diocletiano anterioribus a forma communi non recedens (nam *d. Probus* c. 288 siue *diuus* soluas, siue, quod minus offendit, *dominus*, sine dubio error est siue auctoris siue librarii),

at in Diocletianis et Constantinianis prorsus singularis. Diocletianis plerumque (c. 270. 275. 297. 312. 325. 328) praescribitur *diui Diocletianus et Constantius* nullo discrimine facto inter constitutiones ante Constantium Caesarem creatum a. 293 et post eum annum emissas, neque discrimen ullum admittit formulae *iidem* usurpatio ad Diocletianae aetatis constitutiones omnes pariter relatae. rarius praescriptum inuenitur modo *Diocl(etianus) et Max. Constantius* (c. 22. 41), modo *Diocletianus* nude (c. 23. 24). in Constantinianis sollemnis formula est aut *Augg. et Caess.* (c. 33. 34. 35. 36) aut *Constantinus et Caess.* (c. 249. 273. 287), nisi quod huic semel (c. 273) praemittitur *d.* aut errore additum aut ut significetur *dominus*. haec quoque formula ad omnes Constantini constitutiones adhibetur etiam per a. 313—316, quibus Caesares nulli fuerunt (c. 33. 34. 35. 273). uides Maximiani Augusti nomen utpote memoriae damnatae sublatum esse (quamquam uerisimile est ex *Maximiano Augusto et Constantio Caesare* originem ducere peruersum illud uocabulum *Maximi Constantii*) nec magis mentionem fieri Galerii Caesaris, seruari non solum Diocletiani nomen, sed item Constantii et utrumque contra harum inscriptionum usum diuorum adiectione ornari. in constitutionibus aetatis Constantinianae Licinii nomen supra iam diximus nusquam in inscriptionibus enuntiari, effugisse obelum ibi ubi lateat sub nomine Augustorum. Constantinum etsi dubium est *dominum* in inscriptione appellari, id quod non conuenit nisi principi eo tempore uiuo, ad id ipsum non minus ducit, quod in altera formula sollemni uocabulum omittitur, nam Augustorum nomine nudo significantur principes eo tempore regnantes. haec igitur qui collegit scripsit imperante Constantino primo et recenti etiamtum memoria cum grata tam Diocletiani quam Constantii patris Constantini, tum odiosa Licinii, nomine eius in hac sylloge obscurato magis quam sublato; scilicet compilatio formata est stante etiamtum Licinio et post cladem eius a. p. C. 323 ad iussum Constantini imperfecte emendata. scriptus igitur credi poterit liber de quo agimus circa a. 320¹. — Nec tamen ab eo tempore nihil addiderunt siue is qui scripsit haec uolumina siue qui postea adhibuerunt togati saeculi quarti. nam cum ipsum corpus Vaticanum non uideatur continuisse nisi rescripta imperatorum, inter quae quod recentissimum est anni est 318, insertae eidem inueni-

---

¹) Notas Vlpiani in Papinianum quod adhibuisse uidetur (u. ad c. 66) in usu forensi sublatas per Constantinum a. 321, huic opinioni certe non aduersatur.

untur praeterea leges quattuor generales ipsa prolixitate sua et prauo uerborum tumore a reliqua sylloge uehementer abhorrentes a. 316 (c. 249). 330 (c. 248). 337 (c. 35). 369 et 372 (c. 37), quae quominus postea adiectae sint, ut ad iuris excerpta quoque item quaedam postea addita esse supra uidimus, uix uidetur posse dubitari. haec ut sola ratiocinatione intelleguntur non proficisci a syllogae conditoribus, aliis locis ex ipsa re apparet retractatam eam esse ab homine non imperito et bonorum librorum copia instructo. eo pertinent auctorum laudationes adnotationis forma adiectae, scilicet Papiniani Paulique responsorum codicumque Gregoriani et Hermogeniani, quas qui addidit, eum uides non sola sylloge hac usum esse, sed locos in eam relatos, fortasse ut in iudicio eos ex ipsis corporibus adlegaret, in his indagauisse. eodem pertinent emendationes quaedam probae, quamquam aliis locis, ut fit, a prima manu scripta inueniuntur ab adnotatore male mutata, denique breuia summaria hic illic adiecta profecta sine dubio et ipsa ex usu forensi. sed ne in his quidem corporis Vaticani recentissimis adiectionibus reperitur ullum codicis Theodosiani uestigium nec praeterea quicquam occurrit, quod anno 372 c. 37 memorato recentius sit. denique quod a Gai libris plane abstinuit et qui haec collegit et qui postea librum auxerunt, explicationem habet, si sumimus librum conscriptum esse ante legem a. 426 latam de iuris auctoribus citandis: nam haec demum Gai librorum usum antea angustis Byzantiae prudentiae finibus circumscriptum ad uniuersum orbem Romanum propagauit.

Repperit codicem palimpsestum Angelus Maius Romae in bibliotheca Vaticana a. 1821 idemque paullo post edidit, in libro legendo et recensendo opera usus Friderici Blumii, uolumine quod inscribitur 'iuris ciuilis antejustiniani reliquiae ineditae ex codice rescripto bibliothecae pontificiae Vaticanae' (Romae 1823. 8. pp. 118), quae editio mox repetita est et Parisiis (1823) et Berolini (1824). collectanea, quae post editionem ad fragmenta haec Bluhmio succreuerunt, seruat bibliotheca Bonnensis (cod. n. 776). secuti sunt qui fragmenta emacularent primum Alex. Aug. Buchholtz (1828), deinde ad eiusmodi negotium multo magis et ingenio idoneus et doctrina paratus Aug. Bethmann-Hollweg (1833), neuter noua libri scripti collatione adiutus. nactus denique ego accuratum codicis exemplum a Detleuo Detlefseno meo iussu confectum, mox ubicumque dubitationes obortae essent libro denuo inspecto aut confirmatum aut emendatum, typis ad exemplum eorum elementorum quibus librarius usus est sedulo incisus

paginisque et uersibus notisque adeo et contignationibus litterarum omnibus ad archetypum repraesentatis edidi, iubente ita et sumptum faciente academia regia Berolinensi (1860). deinde diuenditis Hollwegianae editionis exemplis cum Hollwegius ad alia grauioraque munera interim auocatus libri denuo recognoscendi laborem recusauisset, in eius locum mea recensio successit, quam post maiorem editionem emisi Bonnae a. 1861 commodiorem faciliusque parabilem. quod initio cogitarem sufficere accuratam Hollwegianae editionis recognitionem, mox reiectum est propter duas maxime causas: primum quod libro scripto iam accurate excusso exemploque idoneo publice edito operis ratio editorisque officium plane inueniuntur commutata esse, deinde quod animus abhorrebat a negotio ingrato et uix recte et probe perficiendo libri alieni emendandi. itaque et officio in eum uirum qui priorem editionem Bonnensem recognouit melius consulere et ipsius negotii rationes prudentius administrare mihi uisus sum re ita instituta, ut ex Hollwegianis notis seligerem potiores omissis quarum usus iam nullus esset multis, quae eo tempore dubia erant et incerta, interim aut doctorum uirorum continuis studiis aut codicis relectione explanatis et patefactis, praeterea uero meum negotium administrarem periculo meo. adiecta est ad editionem minorem commentarii de libri indole et uicissitudinibus una cum maiore editi breuis summa, adiunctis item notis magna ex parte iisdem, praetermissis iis, quae ab huius editione consilio abhorrere uiderentur.

Collectanea haec Vaticana iam ut denuo recenserem ita, ut pars esset haec recensio reliquiarum iuris anteiustiniani sua cura editarum, egregii amici Paulus Krueger et quem nuper amissum lugemus Guilelmus Studemund a me impetrarunt; immo libenter usus sum idonea occasione tollendorum errorum, quos ante hos triginta annos in hac compilatione recensenda commisi, et addendorum eorum, quae aut ab aliis prolata probarem aut interim addidicissem. usus sum praeter alia subsidia minora cum retractatione locorum codicis' aliquot, quos inspexit Krueger, tum recensione quam Philippus Eduardus Huschke inseruit iurisprudentiae anteiustinianae, edita primum a. 1860 adhibita editione mea maiore paullo ante emissa¹, postremum quinta repetitione a. 1886 (p. 718—814). ea inter multas sordes egregia quoque non pauca continet, neque enim hoc datum erat uiro et acuto et perito, ut temeraria et saepe peruersa a bonae frugis inuentis discerneret,

---

¹) Hanc intellegit Huschkus, ubi mea citat, minorem non inspexit.

neque omnino ut fines regeret maxime in locis mutilis inter supplementa probabilia et lusoria additamenta. certe quod ait sibi successisse (praef. p. 717), ut in paginis tertia sola parte destitutis 'nullus amplius hiatus mentem uel oculos offendat' et in iis quarum duae partes perierunt ex capitibus numero LXVIII undecim sola reliquerit, 'quae doctioris uel ingeniosioris opem expectent', ipsum sufficit prudenti ad operam ab Huschkio huic libro nauatam iuste aestimandam. factum est per eam, ut leuiiores supplementis Huschkianis passim deciperentur, prudentiores, inter quos nomino prudentissimum Lenelium, interdum etiam a probabilibus inuentis abstinerent deterriti huiusce recognitoris sui fiducia incuriosa. iam ego Huschkiana adnotatione diligenter perlustrata pleraque tacitus reieci, selegi quae uera esse uiderentur uel certe probabilia. sed ibi quoque, ubi rem recte intellexit, tanta infantia uetustis reliquiis sua accommodauit, ut ubi in ipsa re eum sequi potui, uerba ubiuis fere mutanda essent¹.

---

¹) Id ne quis pro iniqua obtreptione habeat, adscripsi capita duo ab ipso optime intellecta, pessime restituta. c. 249 extr. (p. 784 s.): . . . ea alienatio rata habebitur, quae publice facta est, reliquorum reiecta uel suspecta habenda allegatione, licet contendant uniuersis studiis, recte recepto iure sibi donatum esse sopitoque legis Cinciae iure, quod quibusque rebus donatis suam perfectionem praescribebat. uerum postea perfectione faciendae nulla nisi secundum nostrae legis praecepta, etiam uerborum deinde esse quicquam uetamus, quod donationes ualeat perficere, cum ipsa lege commutata uerba quoque secundum eam concepta uilescant in donationibus post faciendis, neque ullam controuersiam donationibus iam factis uolumus conflare, cum futuris ius per hanc consultiuissimam legem ponamus, quae, ut omnes cognoscant atque obseruent, quod statuimus, edicto promulganti tuo praeferenda est. PP. III. non. Feb. Seuero et Rufino cons. in foro diui Traiani. c. 287 (p. 798): Constantinus et Caess. . . . Semel perfecte donata reuocari nec ea, quae matres in filios contulerunt, etsi ii parum grati sint, iura permittunt. sane si generaliter res tuas donasti et tantum in iure cessione uel mancipatione totius patrimonii ea donatio, ut perhibes, celebrata est, id, quod donatum est, stare non potest, cum hoc modo quicquam in alterum transferri non ualeat. qua ratione an aduersus filios tuos tibi consuli possit, rectorem prouinciae interpellare non prohiberis. PP. . . . Licinio V et Crispo cons. — Poterunt addi consules Pertinax et Aelianus c. 204 relati ad annum 163 cum Angelo Maio propter eius anni consulem Laelianum, quem errorem a Borghesio olim correctum et in mea editione emendatum Huschkius nihilo minus secure retinuit; ordo equester municipalis in adnotatione ad c. 187 multis uerbis defensus adhibitis titulis duobus (Orell. 3713 = C. I. L. VI, 1515*. XI, 2594) ficticiis uel interpolatis; *harundinetum* [quo de genere paterfamilias sues] aiebat c. 70 propterea quod apud Columellam 7, 9, 7 sues dicuntur libenter eruere *radiculas aquatilis siluae*, tamquam *scirpi iuncique et degeneris harundinis*, quem tamen harundinis usum grauis auctor addit Orientem ignorare; alia multa, quae silentio praetermitto.

Leges operis superest ut adscribam una cum notarum reliquarumque huius editionis proprietatum explicatione.

V significat codicem Vaticanum 5766.

*V*¹ eundem a manu prima.

*V*² eundem a manu emendatoris. libri scriptor quae ipse emendavit quaeque postea corrector mutavit quoniam satis discerni non potuerunt, utriusque generis emendationes hac nota scito comprehendi.

V^d eundem secundum D. Detlefseni apographum,

V^k eundem secundum Paulum Krueger, qui per a. 1869 et 1879 codicem aliquot locis dubiis recognovit diligenter et perite. Praeterea quosdam locos a me rogatus recognovit Augustus Mau.

V^m eundem secundum A. Maium,

V^b eundem secundum F. Blumium.

Notarum iuris et compendiorum reliquorum, quibus codicis librarius usus est, elenchum ad apographum adieci p. 385—388 neque ita scripta a reliquis in hac editione distinxi, cum omnes sint interpretationis facilis et certae. a reconditoribus nec nisi ab iuris civilis perito homine commode legendis, quales adhibuerunt Gaiani libri et apospasmatici de iure fisci librarii, huius syllogae conditor ipse ni fallor abstinuit, scilicet collectanea destinans communi multorum lectioni, qui quantopere notas illas horruerint, Theodosiani codicis et Iustinianae compilationis editiones abunde declarant. quapropter grauissimos errores in notis illis soluendis per haec collectanea deprehensos, ut c. 47a *factum est pro familiae erciscundae*, c. 98 *mixti casus pro mortis causa*, c. 249, 8 *litium causa pro litis contestatio*, c. 266 *contra tabulas pro contra Sabinianos*, c. 298 *matrimonie pro manu mancipie*, c. 311 *uel pro utrobi*, non tam librarius commisit quam compilator; nos tamen iureconsultorum magis memores quam philologorum eiusmodi mendas ubi fieri potuit sustulimus.

Scholia quae non tam diuersa manu quam diuerso ductu scripta modo inter uersus modo ad marginem addita sunt distinguuntur typis minutis. quae eorum in auctorum laudationibus continentur suis capitibus praeposui, postposui summaria locorumque similium allegationes. — Ipse ambigebam aliquando, annon adiecta essent ab huiusce uoluminis domino propterea quod in iis remittitur ad paginas adiecto uocabulo *supra* uel *infra* et numero (c. 282. 294). iam uero cum prolatis in lucem scholiis Graecis ad Vlpiani libros in Sabinum constet exemplaria adlegari non solum secundum

uersus omnibus communes, sed etiam licet raro (cf. *Birt, das antike Buchwesen* p. 159) secundum paginas — ibi enim sic est fr. 11 (Krueger): ὁ Paul(ος) β. ἡ τῶν [res]pon(son) αὐτοῦ πρὸ β' φύλλ(ων) τοῦ τέλους τοῦ β(ιβλίου) et fr. 13: ὁ Flor(entinos) β(ιβλίω) γ' τῶν inst(itutionon) αὐτοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ β(ιβλίου) πρὸ ε' φύλλ(ων) τοῦ τέλους et fr. 14: ταύτης μέμνηται τῆς διατ(άξεως [μετὰ] β' φύλλα) πάλιν, — hoc obstaculum aliquantum imminutum est, remotum autem omnino, postquam obseruauit Kruegerus (*Gesch. der Rechtsquellen* p. 302) confirmauitque Maius additamenta illa duo scripta esse non eadem manu atque reliqua scholia, sed post tempus adiecta. iam igitur nihil impedit, quominus his exceptis scholia ex archetypo translata sint, id quod flagitat euidenter scholii ad c. 315 lectio a menda textus immunis. addidit ea non auctor ipse, sed adnotator, cum magna ex parte uersentur in adlegationibus contra auctoris institutum agendis, ut libri laudatio repetitur in scholiis praeter necessitatem (c. 5), ad librum additur titulus (c. 108), ad constitutionem corpus (c. 266 a. 272. 285. 286. 288). litteram quoque quae ita ut suum uersum occupet plerumque praescribitur scholiis B' (nam non esse *h*, ut dedit Maius, sed *b*, consentiunt Detlefsen et Krueger) probabile est indicare nomen adnotatoris, sicut quod scholiis illis Graecis ad Vlpianum praescribitur CAB similiter accipiendum esse inter uiros doctos conuenit. capita ab eodem prudente laudari sub uocabulo *specierum* usitato pariter in Consultatione c. 14 fin. et passim in lege Romana Burgundionum contendit Huschkius (praef. p. 707), recte fortasse; sed tamen ad quae prouocat uerba *et sequens et tertia* c. 294 referuntur ad constitutiones.

Cursiuis litteris expressa proficiscuntur ex coniectura, ut, ubi aliud in codice est, id in notis indicetur, ubi tacent notae, haec ueniant ex supplemento codicis mutilati uel euanidi facti. euanuerunt autem praesertim quae rubro colore scripta fuerunt, id est cum ipsae rubricae tum in priore parte operis prima quaeque singulorum capitum elementa. perierunt praeterea in paginis tertia parte mutilis litterae aut primae aut postremae c. 16—20, in paginis, quarum sola tertia superest, litterae aut primae aut postremae 32—40. hisce spatiis cum supplementa aptanda essent, curauit, quod in hisce fragmentis tractandis pauci satis cauerunt, ne litterarum abscisarum numerum supplementa superarent, quamquam et scripturae ratio parum aequabilis et notarum frequentia in ea quoque re aliquam licentiam admittunt, non curauit, ut suppletae litterae spatium quod uacat explerent, scilicet cum raro nobis datum sit, ut in eiusmodi hiatibus ipsa uerba recuperemus neque aliud supplementis efficiatur nisi aliqua tenoris orationis ad sententiam apta continuatio, aspernatus anxiam illam et cum fallaci specie ueri coniunctam sollicitudinem de aequando numero litterarum deperditarum, quas ipsas se assecutum esse nemo sanus sibi persuadeat.

- [ ] comprehensa significant supplementa profecta ex eorundem locorum alibi plene seruatorum collatione itaque fere extra dubitationem posita.
- < > uncis angulatis circumclusi quae ex qualicumque causa a librariis addita uidentur esse auctori abiudicanda.
- ( ) — hiatus indicant non expletos uel ex parte tantum expletos. numeri inter uirgas conclusi indicant, quot circiter elementa simplicia eo loco exciderint; in quo numero, si quo loco aliquot litterae suppletæ sunt uniuersum spatium non implentes, hae quoque comprehenduntur.
- ~ ubi positum est, spatio uacuo alioque quo signo (u. p. 10) indicatur in codice capitis finis alteriusque principium.
- || lineae geminatae separant paginae in codice finem alteriusque principium in foliis hodie mutilatis.
- | linea simplex separat uersus in codice finem alteriusque principium, quod item non factum est nisi in foliis; quorum hodie non nisi pars tertia duaeue partes supersunt.
- In margine dextro litteris maiusculis adscripti sunt ad iuriconsultorum locos auctores librique ita, ut qui deinceps in eadem pagina sequuntur loci, putandi sint ex eodem eiusdem auctoris libro petiti esse, ubi auctor ignoratur, pro nomine signum interrogationis positum sit. constitutionibus similiter adscribuntur imperatorum nomina addito anno.
- In ima pagina supra lineam subscripti sunt loci fragmentorum horum si qui redeunt citanturue alibi in iuris corporibus, ita ut quae in corporibus cum Vaticanis fragmentis consentiunt non afferantur, contra ea apponantur, ex quibus quid corporum auctores singulis locis omiserint uel immutarint appareat. minores tamen diuersitates, scilicet quae non tam ad compilatorum arbitrium pertinent quam ad librariorum uel negligentiam uel etiam licentiam, non hoc loco rettulimus, sed infra lineam inter uariam lectionem.
- In ima pagina infra lineam uaria lectio proponitur, id est si quid in codice aliter legitur ac supra expressum est, item quidquid aliter legisse sibi uisus est Maius exceptis minutis et plane inutilibus, denique quae uiri docti probabiliter coniecerunt quaeque praeterea aliquo nomine obseruatione digna uisa sunt. emendationibus grauioribus ut par erat adscripsi auctoris nomen, quod in reliquis sine nomine prolatis nemo opinor requiret; ueniunt autem hae fere omnes a primo editore Maio. in

scissuris cum saepe euenerit, ut Maius litteram a se certa ratione suppletam ediderit tamquam in codice lectam, item ut interdum Maio, saepius Detlefseno litteram litteraeue partem discernere contigerit alteri non uisam, harum minutiarum quoniam maiore editione plenam rationem reddidimus, hoc loco ea tantum inde repetiuimus, quae legentis interesse uidebantur.

Orthographiam secutus sum ueram et antiquam, ut tamen simul cauerem, ne liber hic non grammaticis destinatus, sed iureconsultis ab usu qui hodie obtinet nimium recederet, denique scribendi constantiae aliquam rationem haberem. plene harum mutationum hoc loco mihi ratio reddenda non est, cum quod edidi codicis apographum iis qui haec curant praesto sit. sustuli ex hac editione si qua librarius posuit, quae grammatico nulli probasset; quo pertinent praesertim *ae* pro *e* positum, exempli causa *propriae* aduerbium similiaque, *propriaetas*, *praetium*, *faenus*, *paedius*; deinde *h* male adiecta, rarius male ommissa, ut sunt *hostendere*, *honus*, in quibus uocabulis scriba fere sibi constat, *hii*, *herciscere*, *Harintheus*, *actenus*; tertio loco Graecae originis uocabula saepe turbata, ut sunt *filosophus*, *raetor*, *Filuminianus*, *Byzanthium*, *arthryticus*, *dyocesis*, *Dionisius*, *Aristeneta*, *Aristobolus*, *Homonea*, alia. accedunt rariora adiunt, *inquit*, *auccilium*, *suscriptum*, *suppreum*, aliaque non tam falsa quam singularia et hodie insolita, ut sunt *neclectus*, *centensimus*, *inicum*, *aput*, *adque*, *atparet*, *itcirco*, *kapere*; quae eo minus retinenda erant, quod in iis scriptor sibi non constat commodaeque lectioni officeret retenta promiscua codicis scriptura in uocabulis *ad at*, *quod quot* similibusque. contra in aliis, ubi codex non magis sibi constat, sed neutra scriptura uidebatur lectorem offensura, librum scriptum expressi, ut in genetiuo secundae declinationis modo cum duplici *i* perscripto, modo contracto, item in uerbis compositis a praepositione *in* incipientibus modo cum adsimilatione elatis, modo sine ea. omnino quantum fieri potuit mediam uiam tenens quantum sciui et potui cum ab antiqua rubigine abstinui tum a nouiciis barbarismis.

Scripti Berolini mense Nouembre anni 1889.

EX EMPTO ET VENDITO.

(desunt paginae octoginta.)

- 1 *Qui a muliere sine tutoris auctoritate sciens rem mancipi emit uel falso tutore auctore quem sciit non esse, non uidetur bona fide emisse; itaque et ueteres putant et Sabinus et Cassius scribunt. Labeo quidem putabat nec pro emptore eum possidere, sed pro possessore, Proculus et Celsus pro emptore, quod est uerius: nam et fructus suos facit, quia scilicet uoluntate dominae percipit et mulier sine tutoris auctoritate possessionem alienare potest. Iulianus propter Rutilianam constitutionem eum, qui pretium mulieri dedisset, etiam usucapere et si ante usucapionem offerat mulier pecuniam, desinere eum usucapere. ~*
- 2 P(apinianus) libro III responsorum. Usurae uenditori post traditam possessionem arbitrio iudicis praestantur; ante traditam autem possessionem emptori quoque fructus rei uice mutua praeberi necesse est: in neutro mora considerabitur. ~
- 3 Venditor, qui legem commissoriam exercere noluit, ob residuum pretium iudicio uenditi recte agit, quo secuto legi renuntiatum uidetur. ~
- 4 Qui die transacto legem commissoriam exercere uoluit¹, postea uariare non potest. ~

PAVL. L.
VIII AD
SAB.?PAP. L. III
RESP.

c. 1 = *Dig.* 18, 1, 27. Paulus l. VIII ad Sabinum. Qui a quolibet rem emit quam putat ipsius esse, bona fide emit. at qui sine tutoris auctoritate a pupillo emit, uel falso tutore auctore quem scit tutorem non esse, non uidetur bona fide emere, ut et Sabinus scripsit. *uidetur esse idem locus iuri Iustiniano accommodatus similiterque, licet dubitans, iudicat Lenel paling. Pauli fr. 1782.*

c. 3. *Cf. Dig.* 18, 3, 7. Hermogenianus l. II iuris epitomarum. Post diem commissoriae legi praestitutum si uenditor pretium petat, legi commissoriae renuntiatum uidetur, nec uariare et ad hanc redire potest.

c. 4. *Cf. Dig.* 18, 3, 4, 2. Ulpianus l. XXXII ad ed. Eleganter Papinianus libro tertio responsorum scribit statim atque commissa lex est statuere uenditorem debere, utrum commissoriam uelit exercere an potius pretium petere, nec posse, si commissoriam elegit, postea uariare.

---

1 uoluit] *Dig.*, noluit *V.*

- 5 Papinianus libro III responsorum. Aede¹ sacra terrae motu diruta locus aedificii non est profanus et ideo ueniri² non potest. ~ PAP. L. III
RESP.
- 6 Mulier seruam ea lege uendidit, ut, si redisset³ in eam ciuitatem, unde placuit exportari, manus iniectio esset. manente uinculo seruitutis si redierit, quae uendidit manum inciet et ex iure concesso mancipium abducat⁴. post manumissionem autem si redierit, in perpetuam seruitutem sub eadem lege publice distrahetur⁵. quae uendidit si manum iniecerit non liberatae, mancipium retinere poterit ac manumittere; adimi quippe libertatem et publice uenditionem ita fieri placuit propter pericula uenditorum, qui uel metuentes seruis suis offensam uel duritiam possunt⁶ paenitendo remittere. ~
- 7 Quo minus possessio rei uenditae tradatur empti⁷ iudicio, decem annorum praescriptione non impeditur. ~
- 8 Euictione citra⁸ dolum emptoris et iudicis iniuriam secuta duplum ex empti iudicio secundum legem contractus praestabitur. ~
- 9 Creditor a debitore pignus recte emit, siue in exordio contractus ita conuenit siue postea; nec incerti pretii uenditio uidebitur, si conuenerit, ut pecunia fenoris non soluta creditor iure empti dominium retineat, cum sortis et usurarum quantitas ad diem soluendae pecuniae praestitutam certa sit. ~
- 10 Iniquam sententiam euictae rei periculum uenditoris non spectare placuit neque stipulationem auctoritatis committere. ~

c. 5 = *Dig.* 18, 1, 73 *pr.* Idem (Papinianus) l. III resp. Aede — potest.

c. 6 = *Dig.* 18, 7, 1. Ulpianus l. XXXII ad ed. Si fuerit distractus seruus ne aliquo loci moretur, qui uendidit in ea condicione est, ut possit legem remittere, ipse Romae retinere. quod et Papinianus libro tertio respondit; propter domini enim, inquit, securitatem custoditur lex, ne periculum subeat.

c. 9. *Cf. Dig.* 20, 5, 12 *pr.* Tryphoninus l. VIII disputationum. Rescriptum est ab imperatore libellos agente Papiniano creditorem a debitore pignus emere posse, quia in dominio manet debitoris.

---

1 aede *Dig.*, aedes *V.* || 2 ueniri *V.*, uenire *Dig.*: illud etiam in codice Gaiano aliquoties legitur et agnoscitur a Diomede p. 368 ed. Keil: cf. Lachmannus in *mus. Rhenano nouo* 3, 612. || 3 redisse *V.* || 4 adducet *V.*; em. Savigny. || 5 distrahetur *V^d*, ut coniecerat Savigny, distrahet *V^m*. || 6 placuit ut propter pericula uenditorum (uenditores *V^m* compendio male soluto) q̄. ū. (id est quae uel potius quam quod scribi iussit Savignius quamuis; quaeuis *V^m*) m. s. s. offensam u (uel *V^m*) d. possum *V.*, placuit ut p. p. uenditores quamuis metuentes — possint *Hollweg*; at aut exciderunt quaedam (puta lex custodiatur) post ut aut, quod magis probo, ut delendum est utpote ortum ex ita uocabulo non intellecto. emendauit ego. || 7 emptio *V.* || 8 circa *V.*; em. Mai.

- 11 Conuenit ad diem pretio non soluto uenditori alterum tantum praestari. quod usurarum centesimam excedit, in fraudem iuris uidetur additum. diuersa causa est commissoriae legis, cum in ea specie non fenus illicitum exerceatur, sed lex contractui¹ non inprobabilis dicatur. ~
- 12 Ante pretium solutum dominii quaestione mota pretium emptor restituere non cogetur, tametsi maxime² fideiussores euictionis offerantur, cum³ ignorans possidere⁴ coeperit. nam usucapio⁵ frustra complebitur anticipata lite nec oportet euictionis securitatem praestari, cum in ipso contractus limine domini⁶ periculum immineat. ~
- 13 Venditor si per collusionem imaginarium colonum emptoris decipiendi causa subposuit, ex empto tenebitur, nec idcirco recte defenditur, si, quo facilius excogitatam fraudem retineret, colonum et quinque annorum mercedes in fidem suam recipiat. alioquin si bona fide locauit, suspectus non erit. ~
- 14 Lege uenditionis inempto praedio facto fructus interea perceptos iudicio uenditi restitui placuit, quoniam eo iure contractum in exordio uidetur, sicuti in pecunia quanto minoris uenierit ad diem pretio non soluto. cui non est contrarium, quod iudicium ab aedilibus in factum de recipiendo pretio mancipii redditur⁷, quia displicuisse proponitur: quod non erit necessarium, si eadem lege⁸ contractum ostendatur. ~

PAP. L. III
RESP.

c. 11. Cf. *Dig.* 19, 1, 13, 26. Ulpianus l. XXXII ad ed. Ibidem (libro tertio responsorum) Papinianus respondisse se refert, si conuenit ut ad diem pretio non soluto uenditori duplum praestaretur, in fraudem constitutionum uideri adiectum, quod usuram legitimam excedit; diuersamque causam commissoriae esse ait, cum ea specie, inquit, non fenus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbata dicatur.

c. 12 = *Dig.* 18, 6, 19, 1. Papius l. III resp. Ante — emptor soluere non cogetur, nisi fideiussores idonei a uenditore eius euictionis offerantur *rel. om. mutatum esse in contrarium a Iustinianis iudicat Lenel (paling. Pap. fr. 478) collata constitutione Cod. Iust. 8, 44, 24 pr.*

c. 13. Cf. *Dig.* 19, 1, 49 pr. Hermogenianus l. II iuris epitomarum. Qui per collusionem imaginarium colonum circumueniendi emptoris causa supposuit, ex empto tenetur, nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum et quinquennii pensiones in fidem suam recipiat.

---

1 contractui *Dig.*, contractus *V.* || 2 maximi *V.*; emendauit ego. || 3 cum *supra uersum V.*; sicilicet post e non uidit *Dettl.*, repperit *Krueger.* || 4 possidere] *V² d.*, pata possidere *V¹ d.*, anticipata possidere *V^m* || 5 usus capio *V.* || 6 *id est* dominii. || 7 contrarium iudicium — pretio mancipio redditur *V.*; mancipii *em. Maius*; mancipii redditum *Böcking*; contrarium, quod iudicium — mancipio reddito, quia displicisset, proponitur *ex con. Nieb. Haub. Klenzii Hollwegius*; quibus coniecturis usus ita ut factum est locum ordinavi. || 8 legem *V.*

- 15 Fructus pendentes etsi maturi fuerunt, si eos uenditor post uenditionem ante diem soluendi pretii percepit, emptori restituendos esse conuenit¹, si non aliud inter contrahentes placuit.¹ ~
- 16 Vino mutato periculum emptorem spectat, quamuis ante diem pretii soluendi uel condicionem emptionis inpletam² id euenerit. quod si mille amphoras certo pretio corpore non demonstrato uini uendidit, nullum emptoris interea periculum erit. ~
- 17 Euictis agris³ quanti emptoris interest iudicio empti lis aestimatur. quod si ab⁴ initio conuenit, ut uenditor pretium restitueret, usurae quoque post euictionem praestabuntur, quamuis emptor post dominii litem inchoatam⁵ fructum aduersario restituat⁶; nam incommodum mediis temporis damnum emptoris⁷ est. ~
- (desunt paginae duodecim⁸)
- 18 || secundum ius in facinorosos — (36) — emptores inquietari, sed actione fiduciae — (36) — | Valeriano III et Gallieno II conss. — (36) — | ~
- 19 Gallienus Aug. — (36) — Res | pupillorum a creditoribus patris propter debita paterna iure uindictari nullo possunt. si igitur abstinuisti paterna hereditate non agnita, contra uenditionem a creditoribus patris tui rei tuae factam praesidem adi, | qui inquietari te in possessione non sinet.¹⁰ — (36) — Saeculare | II et Donato conss. ~
- 20 — (36) — | per Iulium Menophilum¹¹ spectabilem uirum — IMP . . . . (36) — | auxilium non potest denegari — (36) — pecuniam creditoribus — (36) — | habere non potuit in poss — (36) — | et usurarum, quia in commun — (36) — | kal. Iulius Viminacii — (36) — | ~
- 21 Gallienus Aug. — (36) — alienandae non sunt. aditus itaque — (36) — | cedente eius iussione¹² qui i — (36) — | Proposita VIII kal. Nou. Patauii? — (36) — | ~

VALER. ET
GALLIEN.
P. O. 255.

GALLIENVS
P. O.
260.

GALLIENVS.

c. 17 = Dig. 22, 1, 18 pr. Idem (proxime praecedit Paulus, debuit scribi Papinianus) l. III responsorum. Euictis agris si initio conuenit — emptoris damnum est.

1 placuit et conuenit transponit Hollweg. || 2 condicionem emptionis inpleta V¹; e alteram addit V²; emendauit Mai. || 3 agris Dig., aguis V. || 4 ab om. Dig. || 5 inchoatum V contra Dig. || 6 fructus aduersario restituit Dig. || 7 emptoris damnum Dig. || 8 in his duodecim paginis uidentur esse quattuor eae, in quibus leguntur c. 32—40, relictas tamen eo quo adhuc editas fuerunt loco, ne turbaretur ordo receptus (u. p. 7) || 9 cr V^{mk}, ci V^d || 10 c. 19 expleui ego. || 11 minofilium V; emendauit ego. || 12 eius iussione V^{mk}, e iussione V^d.

- 22 Diocletianus et Max(imus) Constantius¹ [Atinae Plotianae. Si deserta praedia] — (36) — [ob] | cessationem collation[um] — (36) — [distracta] | uera fide comparasti et uenditionem **DIOCL. ET MAX. ET CONST. ET GALER.**
sollemniter perfecisti, [uenditio] — (36) — [necessitate] | facta conuelli non d[ebet.] — (36) — | ~
- 23 Dioclet(ianus) Aurelio [Leontio. Cum speciem uenditam uio]- **DIOCL. P. C. 285.**
lencia ignis, qui nunc per poc² — (36) — grassatus est, [absump]tam dicas, si uendition[em] nulla condicio suspenderit, amissae rei periculum] | te non adstringet³. Proposita [III non. Nou. Atubino Diocletiano Aug. II et Aristobulo cons.] | ~
- 24 Diocletianus Claudia — (36) — | emptori indemnita — (36) — **DIOCL. P. C. 285.**
| possessionem uenditam esse cog⁴ — (36) — | ex qualitate rei perdoctus — (36) — Diocletiano Aug. | II et Aristobulo⁵ cons. — (36) — ||
- 25 Gallienus Aug. (36) — mtico⁶ possessionem pa|ternam — (36) **GALLIENVS P. C. 262.**
— ab aliquo directi iuris emp|tore — (36) — Gallieno V et Faustino cons. ~ |
- 26 — (36) — necessitatibus urgentibus pater | — (36) — uiuis⁷ **IMP . . . . .**
parentibus placuit | — (36) — i familia longa aetate — (36) — e praef. urbi u. c. Proposita II kal. | (36) — cons. ~ |
- 27 — (36) ium Fortunatum militem | — (36) — e controuersia **IMP . . . . .**
moueri consti | — (36) — ipso Aug. III consule. ~ |
- 28 Alexander Aug. — (36) uendendarum possessionum | — (36) — **ALEX. P. C. 280.**
ii neque alienare eas neque | — (36) — Agricola et Clementino cons. |
- 29 — (36) — Sabiniani non oportuit post interpo | — (36) — cari. **IMP . . . . .**
praepropere⁸ igitur procurator | — (36) — rationis meae possessiones | — (36) — ium nec emptor ignora | — (36) — ordine audietur. Proposita kal. | — (36) — ~ |
- 30 Aurelianus Aug. — (36) — Si praedii, de quo controuersia est inter **AVRELIANVS P. C. 271.**

c. 22 = *Cod. Iust.* 4, 46, 2 Imp. Diocletianus et Maximianus Augg. Atinae Plotianae. Si deserta praedia ob cessationem collationum uel reliqua tributorum ex permissu praesidis ab his, quibus periculum exactionis tributorum imminet, distracta sincera fide iusto pretio sollemniter comparasti, uenditio ob sollemnes praestationes necessitate facta conuelli non debet *et rel.*

c. 23 = *Cod. Iust.* 4, 48, 5 Imp. Diocletianus et Maximianus Augg. Aurelio Leontio. Cum speciem uenditam per uiolentiam ignis absumptam dicas — cons. *de subscriptione uide ad c. 297.*

1 de inscriptione cf. p. 12. || 2 poc *Vmk* 'sic', pom *Vd*: non recte igitur expleui pomerium, eo usus, quod sub Carino, qui a. 284 interfectus est, forum Romanum arsit (*u. chronogr. a. 354 p. 648 ed. meae*). || 3 adstringit *Iust.* || 4 cog uel coc (non com) *Vk*, coe *Vm*. || 5 aristobo . . *V*. || 6 mtico *Vk*, ntico *Vd*, tico *Vm*. || 7 diuis *Huschke*: sed id requirit ut addatur nostris. || 8 praepondere *Vm*.

uos, ita in possessione fuisti, ut proponis¹, et inde — (36) — eiectus inueniris, is erit | — (36) — u. c. pro sua aequitate ad effec|tum — (36) — Aureliano et Basso cons. ~ |

- 31 — (36) — carissime nobis. Tenes tu quidem | — (36) — IMP . . . . .
liquidissime² et lites dirimis | — (36) — tum statutis tuis non cu | — (36) — e incipient discedere | — (36) — in diuersum euentum sententiae³ | — (36) — litigabatur, insidunt par|tium allegationibus — (36) — u et⁴ interpretationem diuersam | — (36) — est⁵, non censui: quasi uero in ea ||

(desunt paginae aliquot)

- 32 aditus competens iudex considerato tutelae iudicio eam curabit ferre sententiam, quam agnitam legibus esse prouiderit. Proposita III kal. Sept. Constantino et Licinio Augg. II cons. ~ CONSTANTINVS ET LICINIVS p. O. 312.

- 33 Augg. et Caess.⁶ Rutiliae Primae. Ingenuos progenitos seruitutis adfligi dispendiis minime oportere etiam nostri temporis tranquillitate sancitur, nec sub obtentu inite uenditionis inlicite decet ingenuitatem infringi. quare iudicem competentem adire par est, qui in liberali causa ea faciet compleri, quae in huiusmodi contentionibus ordinari consuerunt, secundum iudiciariam disciplinam partibus audientiam praebiturus. Proposita idib. Aug. Romae Constantino et Licinio Augg. III cons. ~ IIDEM p. O. 315.

- 34 Augg. et⁷ Caess.⁶ Flauiae Aprillae. Cum profitearis te certa quantitate mancipium ex sanguine comparasse, cuius pretium te exsoluisse dicis et instrumentis esse firmatum, hoc a nobis iam olim praescriptum est, quod, si uoluerit liberum suum⁸ recipere, tunc in eius locum mancipium domino daret aut pretium quo ualisset numeraret. etiam nunc, si a suis parentibus certo pretio comparasti, ius domini possidere te⁹ existimamus. nullum autem ex gentilibus liberum adprobari licet. subscripta¹⁰ XII kal. Aug. ¹¹ Constantino Aug. III cons. ¹² ~ IIDEM p. O. 313.

- 35¹ Augg. et Caess.¹⁸ Nulla uerecundiae uel quietis mora uel quolibet interuallo cunctandi passim nunc singuli, modo populi prouentus nostros in¹⁴ obtutus sic uniformes¹⁵ querellas is- IIDEM p. O. 313 uel potius 315. CONSTANTINVS p. O. 337.

1 *suppleuit Huschke.* || 2 *ante dissime uestigium litterae q Vdk.* || 3 *sae Vm.* || 4 *uet priores, aut sic aut riet Vk.* || 5 *uel [e]sse V* || 6 *et Caess. abundat, u. p. 12.* || 7 *et. Vmk, et. Vd.* || 8 *legitimum post suum supra uersum addit V, male; suum enim paterfamilias ita recuperat pretio reddito, si quem uendit non seruili uel gentili condicione, sed liberorum loco apud se habuit. cf. C. Th. 5, 8, 1 et C. Iust. 4, 43, 2.* || 9 *te possidere Vm.* || 10 *suscripta V.* || 11 *augg. V.* || 12 *cons. V.* || 13 *augg. (Vdk, aug. Vm) et caess. V. cf. supra p. 12. Constantinus Aug. ad Gregorium Theod.* || 14 *in nostros in V.* || 15 *uniformes V^{2mk}, uniformem V¹.*

35 dem¹ fere sermocinationibus uoluntarunt, ut nec interpellantium
 credulitati² ualeret occurri nec allegationum qualitas disparari,
 parens carissime³ atque amantissime nobis. pari siquidem⁴
 exemplo uociferationibus consertis⁵ multitudines memorarunt⁶
 non iuste res suas esse diuenditas, aliis possidentibus se fis-
 calia luere, frequenti denique obsecratione delata remedium
 2 cupiuerunt. his sumus ualde permoti, uerentes ne alicuius
 calliditatibus auersabili⁷ emolumento persuasi res suas uende-
 rent sine censu ac post subsidia nostrae mansuetudinis pre-
 carentur, ~ itaque uersutis⁸ calliditatis commenta miscentibus,
 dum insidiarum⁹ fallentium non suspicamur arcana, pro in-
 nocentiae nostrae natura ceteros aestimantes, detrimento cen-
 3 sus nocentes¹⁰ leuaremus. has fraudes, hos dolos, istas argu-
 tias¹¹ lege prohibemus, constitutione secludimus¹², et idcirco
 iustae prouidentiae consulta deliberatione sancimus, ut omnino
 qui comparat rei comparatae ius cognoscat et censum, neque
 liceat alicui rem sine censu uel¹³ comparare uel uendere. in-
 spectio autem publica¹⁴ uel fiscalis esse debet hac lege, ut¹⁵
 si aliquid sine censu uenierit et post ab aliquo¹⁶ deferretur¹⁷,
 uenditor quidem possessionem, comparator uero id quod dedit
 4 pretium fisco uindicante deperdat¹⁸. id etiam uolumus om-

CONSTAN-
 TINVS P. O
 887.

c. 35, s. 4. 5 = *Cod. Theod.* 3, 1, 2. Idem (*id est* Constantinus) Aug. ad Gregorium. Qui comparat, censum rei comparatae cognoscat neque liceat — perdat. id etiam placuit neminem ad uenditionem rei cuiuslibet accedere — probatio compleatur. nec inter emptorem et uenditorem sollempnia in exquisitis cuniculis celebrentur, sed fraudulenta uenditio penitus sepulta depereat; *praeterea principium*: cum necesse sit eum qui comparat censum rei comparatae agnoscere nec licere cuidam s. c. comp. u. uendere *legitur adiectum Triboniano emblemate ad extremam Constantini constitutionem Cod. Iust.* 4, 47, 2.

1 quaerellasidem *V*, em. ego. || 2 crebritati *Buchholtz*. || 3 p. k., quod in codice est, non recte expleri parens karissime, sed potius praesidem aliquem significari cuius nomen a littera P inceperit censuit *Borghesius* (opp. 3, 102); parentes enim ab imperatoribus non appellari nisi praefectos praetorio et urbi, denique in rescripto a. 365 dato ad *Valentinianum* siue *Valentinum* item consularem *Piceni* (*Cons. c. 9*) scribi similiter '*Valentiniane carissime*'. uidetur tamen constitutio haec ab imperatore data esse ad *Gregorium praefectum praetorio* et a praefecto exemplum eius hoc missum ad correctorem *Piceni*. || 4 atq. a. a. paris si quidem *V*; em. ego. || 5 consules *V* male, nam neque copula recte deest neque duouiri consules recte appellantur; uidetur fuisse uociferationibus consertis uel consuetis. || 6 memorabunt *V*; em. *Hollweg*. || 7 aduersabili *V*; em. ego. || 8 uersutiis *V*; em. ego. || 9 insuarum *V*; em. *Mai*. || 10 nocentis *V*. || 11 sic *V*² (*testibus Maio et Kruegero*), argutitas *V*¹. || 12 constitutiones ex *ladis V*, em. ego, excludimus *Maius*. || 13 uel *V*^{dk}, om. *V*^m *Iust.* || 14 publica *Theod.*, publicae *V*. || 15 ut *V*^m et *V*^d. || 16 uendiderit et id ab alio *Theod.* || 17 deferretur *Theod.*, deferretur *V*. || 18 perdat *Theod.*

35 nibus intimari nostrae clementiae placuisse neminem debere ad uenditionem rei cuiuslibet adfectare et accedere, nisi eo tempore, quo¹ inter uenditorem et emptorem² contractus sollemniter explicatur³, certa et uera proprietates uicinis praesentibus⁴ demonstratur: usque eo legis istius cautione currente, ut etiamsi subsellia uel ut uulgo aiunt scamna⁵ uendantur, ostendendae
 5 proprietatis probatio compleatur⁶. ~ hinc⁷ etenim iurgia multa nascuntur; hinc proprietatis iura temerantur; hinc dominiis uetustissimis molestia comparatur, cum caecitate praepropera et rei inquisitione neglecta⁸, luce ueritatis omissa nec perpetuitate cogitata domini, iuris ratione postposita ad rei comparisonem accedunt, omissis⁹ omnibus dissimulatis atque neglectis id properant atque festinant, ut quoque modo cuniculis nescio quibus inter emptorem et uenditorem sollemnia celebrentur: cum longe sit melius, sicuti diximus, ut luce¹⁰ ueritatis, fidei testimonio publica uoce, sub clamationibus populi idoneus uenditor adprobetur, quo sic
 6 felix comparator atque securus aeuo diuturno persistat. quod pro quiete totius successionis eloquimur, ne forte aliquis uenditor suum esse dicat, quod esse constat alienum, idque¹¹ comparator malo uenditore deterior incautus et credulus, cum testificantibus uicinis omnia debeat quaerere, ab uniuersorum disquisitione dissimulet; quem¹² sic oporteat agere, ut nec illud debeat requiri quod ex iure dicitur: 'si a domino¹³ res
 7 uendita sit'. ita ergo uenditionum omnium est tractanda sollemnitas, ut fallax illa et fraudulenta uenditio penitus sepulta depereat. cui legi deinceps cuncti parere debebunt, ut omnia diligenti circumspectione quaesita per uniuersas successiones tuto decurrant neque aliquem ex inprouidentia casum malignae captionis horrescant¹⁴. Data IIII kal. Sept. a praefecto

---

1 quo *Theod.*, quom *Vmk*, quom *Vd*. || 2 emptore *Vk*. || 3 ut *inserit Theod. male.* || 4 uicinis praesentibus *V*, a uicinis (*om. praesentibus*) *Theod.* || 5 scamnum agrimensorum proprium uocabulum et nequaquam plebeium cum non intellexeret Graeculus qui hanc pessime scriptam constitutionem elaborauit, ridicula interpretatione adiecit uocabulum quod de fundo nemo usurpauit subsellii: subsicina quae substituit Huschkus, nullo modo scamnis aequiparari poterunt, nec huc pertinet locus Isidori orig. 15, 13, 15 per Cangium ab Huschkio adlegatus. || 6 compleatur *Theod.*, completur *V*. || 7 hunc *V*. || 8 inquisitione *lecta V*. || 9 pro omissis *malim* et iussis uel prouisis. || 10 lucem *V*. || 11 ita *V*; *em. ego.* || 12 quem *Vd* dubitans tamen de signo super *q* scripto, quoniam *Vm*. || 13 si a domino *Vd*, ut coniecit Maius, si ad omnino *Vm*. || 14 captionis horrescant *scripsi*, captiones orrescant *Vd*, captiones orreant *Vm*, captiones obruant *Maius*.

*praetorio*¹ ad correctorem Piceni Aquileia. Accepta XIII kal. Oct. Albae Constantino Aug. III cons.² ~

- 36 Augg.³ et Caess. Basso. Valentinus perfidiam et maxime *de illo queritur, quia*⁴ a tutore processit, a quo aliquid in fortunas suas perniciosissimum proficisci minime omnium concedebat⁵. Exuperantius u. c. si tantum auunculus⁶ Valentino esset, nequaquam in Valentinum peccare deberet, qui nunc⁷
(*desunt paginae aut quattuor aut octo*)

CONSTANTINVS ET LICINIVS
p. O. 317—
319.

- 37₁ || uidelicet iactando numquam⁸ — (36) — | fiduciam sibi esse seruata — (36) — | obnoxia comparator accedi — (36) — | num, proinde posthac saltim — (36) — | fraudesque talia dissemina — (36) — | centur nullus aditus fictis c — (36) — | dolis relinquatur ingenui — (36) — | ad prouincialium
² preces dudum est constitutum — (36) — | satisfacere uel nolent pub — (36) — | summa re leuaret. iam nunc i — (36) — *constituimus per*spicue lege sancire, ut quaecumq[ue] pro reliquis in annonario titulo ceterisque] | fiscalibus debitis luxu ac nequitia perditorum hominum [prodigorum]que in | fundis atque mancipiis uel in quibusc[um]que corporibus sub auctione licitanda sunt, fisco] | auctore uendantur et⁹ ut perpetuo penes eos sint iure domini, quibus res huius] | cemodi¹⁰ sub hastae sollempni[s] arbitrio fisco addixerit.] — (36) — | in iis utitur uenditoris quae ob d — (36) — | gi uel permissu iudicum *distrahuntur* — (36) — | emolumenta malle quam debita n — (36) — | penes perditos maneant sib — (36) — | nere con-

VALENTINIANVS,
VALENS,
GRATIANVS
p. O.
369. 372.

c. 37, 2. 3. 4 = *Cod. Theod.* 10, 17, 1 = *Cod. Iust.* 10, 3, 5: Imppp. Valentinianus, Valens et Gratianus Augg. ad Viuentium praef. praet. Galliarum. Quaecumque pro reliquis prodigorum in annonario titulo ceterisque fiscalibus debitis in quibuscumque corporibus — addixerit. et si quid umquam — impetratum, nullus obtemperet, cum etiam minoribus — in omnem intercipiatur aetatem. Data III non. Nou. Treueris Valentiniano nob. p. et Victore cons.

1 a pff *V*; em. *Hollweg*. (cf. *supra* p. 26 n. 3). || 2 sic, nisi quod cons., *V*. dat. prid. non. Feb. Constantinopoli Feliciano et Titiano cons. (337) *Theod.* Constantinum anno imperii sui nouissimo hanc legem repetisse et cum Oriente communicasse statuit *Wenckius*. || 3 Augg. (non Aug.) *V* recte; hunc enim Bassum qui de senatorum litibus cognouerit fuisse Septimium Bassum praefectum urbi ab id. Mai. a. 317 ad k. Sept. a. 319 obseruauit *Borghesius opp.* 3, 104. || 4 quaeritur quia de illo *V*; em. ego; fortasse eiectis uerbis a tutore scribendum et maxime queritur, quia de illo processit; q. q. d. i. auctore tutore *Schrader et Blume*. || 5 decebat *V^m*. || 6 sic *V²* teste *Kruegero*, abunculus *V¹* || 7 nunc *V^{dk}*, non *V^m*. || 8 uidelicet acta non donum quam *V^m*. || 9 et om. *Theod. Iust.* || 10 cemodi *V Iust.* (libri quidam), modi *Theod. Iust.* (libri alii).

- 37 tractuum tergiuersatio nu — (36) — | interpretationis insidias
 3 pertimes — (36) — | talis accesserit ignauorum — (36) — [si
 quid] | umquam¹, quo² fisco facta uenditio³ [possit infringi,
 auctoritate rescripti fuerit impetratum,] | iis quae contra utilitatem
 4 prouisionis huius rescripta sunt, [nullus obtemperet] | magisque
 obreptiui praerogatu⁴ — (36) — tale rescriptum repel|latur. cum
 haec sit commissa sec — (36) — atque luxuriam ferre debem
 — (36) — ante|lucana saepius uina rede — (36) — | per
 somnum et gulam atque lasciuiam — (36) — | alienare uelle
 nec posse defend — (36) — | mus est. ita status debet esse
 fe — (36) — | concedit qui et in satisfactio — (36) — || —
 (36) — nitas, nisi forsitan hi copiam | — (36) — que repetendi,
 cum in praeteritum | — (36) — uis omnium rerum multis
 ex | — (36) — [cum etiam minoribus, si quan]do aliquid⁵
 eorum pro fiscalibus debi|[tis adiudicatur emptoribus, repeti-
 tionis facu]ltas in omnem intercipiatur aetatem | — (36) — o
 res obnoxiae necessitatibus | — (36) — saepius respexere leges,
 quia paren | — (36) — ut desidia mereri posse se cre|dant
 — (36) — Data III id. Nou. Treueris. Accepta | — (36) —
 Valentiniano nobilissimo puero et Victore cons.⁶ | — (36) —
 ad — consularem prouinciae⁷ Lugdunensis primae Modesto
 et A|rintho cons. ~ |
 38 — (36) — bus tantum praedii rustici sit interdicta | — (36) IMP ...
 — nullum debitum doceatur. haec | — (36) — supplicans
 Eugraphius memo | — (36) — ad speciem fuerit⁸ ementitum
 | — (36) — a res gesta probatur, ut precibus continetur | —
 (36) — fuisse suggerit, Fauste carissime, aes | — (36) — rem
 sit an in rem eius uersum | — (36) — t si res minori pro-
 fuisse potuerit | — (36) — ~ |
 39 — (36) — emptio⁹ et uenditio bonae fidei auctori | — (36) — IMP ...
 supplicet memorant raptis atque | — (36) — t terroris iniectum,

VALENTI-
 NIANVS,
 VALENS,
 GRATIA-
 NVS p. C.
 369. 372.

1 quid umquam *V*² (testibus Dell. et Kruegero), et sic Theod. et quidam mss. Iust., quid dumquam *V*¹, quidem umquam Iust. mss. reliqui. || 2 quo *V*, ut a Theod. Iust. || 3 uenditio ē *V*. || 4 sic *V*^{ak}, praerogati *V*^m. || 5 ex rebus inserunt Theod. Iust. || 6 Dat. III non. Nou. Treuiris Valentiniano nb. p. et Victore cons. Theod. Dat. III id. Mar. Rauennae Cuiac. ex ms. cod. Iust. quid statuendum sit de duplici anno, ignoratur; fieri potest, ut lex bis emissa sit annis diuersis uel ut a. 369 data sit ad praefectum praetorio, a. demum 372 ab hoc missa ad consularem Lugdunensis primae; cf. p. 26 n. 3. certe quod quae sequuntur post Victore cons. ad c. 38 retraxit Borghesius (opp. uol. 3 p. 104), refellitur uel spatio uacuo post consulum nomina in codice relicto. || 7 arem prou. *V*^d, rr. pu. *V*^m, unde proposuit pr(aesidi) prouinciae Maius. || 8 fu. 'sic' *V*^d, qua nota quid significetur ignoro; fuerit *V*^m. || 9 ptio *V*^k, tio *V*^{md}.

ut ei casula | — (36) — scinderet uitesque inspectori | — (36)
 — bonam fidem gestam in possessionis¹ | — (36) — auxilium
 iure congruum ita faciat | — (36) — as² aestimet. Data pr.
 non. | — (36) — ~ |
 40 — (36) — te patris, ut Maximus adserit, | — (36) — compa- IMP . . . .
 rata omnium heredum commu | — (36) — suam quoque con-
 sortes obtineant ||

(desunt paginae complures.)

---

1 inpssionis *V^d* 'sic', quod proprie significat inpraessionis. || 2 a *V^m*.

DE¹ VSV FRVCTV.

- 41 Diocletianus et Maximus Constantius² Tannoniae Iuliae. Vsum fructum locari et uendumdari posse a fructuario nulli dubium est. proinde si, uendente filio tuo possessionem, etiam tu certo pretio usu fructu proprio cessisti, quem testamento mariti tui *tibi*³ relictum esse proponis, quando quidem emptorem contractus fidem commemoras⁴ minime custodire, aditus Aelius Dionysius uir clarissimus amicus noster⁵ id tibi faciet repraesentari, quod te constiterit iure deoscere. Proposita VI id. Mart. Carthagini Fausto II et Gallo cons. ~
- 42 Aurelio Loreo⁶ cui et Enucentrio⁷. Fructuario superstite licet dominus proprietatis rebus humanis eximatur, ius utendi fruendi non tollitur. Subscripta V id. Feb. Sirmi Augg.⁸ V et III cons. ~

DIOCL.,
MAXIMI-
AN., CON-
STANTIUS,
GALERIUS
p. C. 298.

IDEM p. C.
298.

c. 42 Cf. *Cod. Iust.* 3, 33, 3, 1. Imp. Antoninus A. Antoniano. *post alia*: Vsufructuario autem superstite — tollitur. Proposita III k. Aug. Antonino Aug. III et Balbino cos.

1 DE rubro colore scriptum habent Vdk, om. Vm. || 2 Diocletianus et Max. Constantius V, quod quamquam ortum uidetur ex uera inscriptione Diocletianus et Maximianus Augg. et Constantius et Maximianus nobilissimi CC., tamen ad mentem breuiatoris sic ut factum est explendum esse obseruavi supra p. 12. || 3 addidi secutus fere Huschkium. || 4 commemoras malim. || 5 eiusdem uiri officia recenset titulus urbanus C. I. L. VI, 1673: 'L. Aelio Heluio Dionysio c. u. iudici sacrarum cognitionum totius Orien(tis), praesidi Syriae coele, correctori utriusq(ue) Italiae, curatoriq(ue) aq(uarum) et Miniciae, cura(tori) [aedium sacrarum et] operum publicorum, pontifici dei Sol(is)'; postea a. 301 ad praefecturam urbanam eum ascendisse ostendit catalogus praefectorum. hoc anno 298 proconsulem eum fuisse Africae caue cum Borghesio (opp. 3, 105) officias ex subscriptione; uide quae dixi in commentario de subscriptionibus Diocletianis p. 420. || 6 puto scribendum Aur. Heliodoro, cum praesertim praeter consuetudinem harum inscriptionum Aurelio plene scriptum sit. || 7 cf. Fabrett. 146, 175: 'Flauiae Capitolinae cui et Pacciae'; C. I. L. VI, 17398: 'Euthymo cui et Lupo'. C. I. L. X, 3049: 'M. Val. Laoti cui et Africano. || 8 Aug. V.

- 43 Claudio Theodoto. Habitatio morte finitur, nec proprietatem ea quae¹ habitationem habuit legando *domini* uindicationem², uel³ debitum negando *in*⁴ testamento creditoris actionem excludit. Subscripta III kal. Oct. Viminaci Caess. cons. ~ DIOCL., MAXIMIAN., CONST. GAL. P. C. 298.
- 44 *Vlpianus* lib. II. R(espondit) Aurelio Felici fructus ex fundo per uindicationem pure relicto post aditam hereditatem a legatario perceptos ad ipsum pertinere, colonum autem cum herede ex conducto habere actionem. ~ VLP. L. II RESP.
- 45 *Paulus* lib. II manualium ex tribus. Tametsi usus fructus fundi mancipi non sit, tamen sine tutoris auctoritate alienare eum mulier non potest, cum aliter quam in iure cedendo id facere non possit nec in iure cessio sine tutoris auctoritate fieri possit. idemque est in seruitutibus praediorum urbanorum. ~ PAVL. L. I MAN.
- 46 *Idem* lib. I manualium. Actio de *usu* fructu⁵ isdem modis perit, quibus ipse usus fructus, praeterquam non utendo pecuniae quoque usus fructus legatus per annum non utendo *non perit*⁶, quia nec usus fructus est et pecuniae dominium fructuarii, non heredis est. ~ PAVL. L. I MAN.
- 47 Item. Per mancipationem deduci usus fructus potest, non etiam transferri. per do lego legatum et per in iure cessionem et deduci et dari potest. ~
- 47a Item. Potest constitui et *familiae erciscundae*⁷ uel *communi* diuidundo iudicio legitimo. ~ in re nec mancipi per traditionem deduci usus fructus non potest nec in homine, si peregrino tradatur; ciuili enim actione constitui potest, non traditione, quae iuris gentium est. ~
- 48 Item. Ad certum tempus et in iure cedi et legari et officio iudicis constitui potest. ~

c. 43 = *Cod. Iust.* 3, 33, 11. *Idem* AA. (*scil.* Impp. Diocletianus et Maximianus) et CC. Theodoto (*Theodoro uel Theodotae libri*). Habitatio — uindicationem excludit *interpositis omissis*.

c. 44 = *Dig.* 30, 120, 2. *Vlp.* l. II resp. Fructus ex fundo pure legato post — actionem.

1 proprietatem qui *Iust.* || 2 legando per uind. *V*; legando domini uind. *Iust.*; legando domini uind. *Buchholtz recte, nam do in legando sequentem syllabam absorpsit accessitque per ex praua emendatione. 'ad codicis scripturam propius accedit rei: ipsius rei uindicationem impp. tam habitationi quam creditoris actioni opponunt' Hollweg.* || 3 nec pro uel proposuerunt *Klenze et Wenck.* || 4 negandum *Vmk*, necandum *Vd*; em. *Klenze et Wenck.* || 5 suofructo *V*. || 6 non perit *add. Huschkius secutus Hollwegium* || 7 factum est *V* notis f. e. *male intellectis; em. Mai.*

- 49 Item. Ex certo tempore legari potest; *sed*¹ an in iure cedi PAVL. L. I
MAN. uel an² adjudicari possit, uariatur; uideamus, ne non possit, quia nulla legis actio prodita est de futuro. ~
- 50 Item. In mancipatione uel in iure cessione an deduci possit uel ex tempore uel ad tempus uel ex condicione uel ad condicionem, dubium est; quemadmodum si³ is, cui in iure ceditur, dicit: 'aio hunc fundum meum esse deducto usu fructu ex kal. Ian.' uel 'deducto usu fructu usque ad kal. Ian. decimas', uel 'aio hunc fundum meum esse deducto⁴ usu fructu, si nauis ex Asia uenerit'⁵; item in mancipatione: 'emptus mihi esto⁶ pretio, deducto usu fructu ex kal. illis' uel⁷ 'usque ad kal. illas'; et eadem sunt in condicione. Pomponius igitur putat non posse ad certum tempus deduci nec per in iure cessionem nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse. ego didici et deduci ad tempus posse, quia et mancipationem et in iure cessionem lex XII tabularum confirmat⁸. num quid ergo et ex tempore et condicione deduci possit? sequitur et legatum deduci ad certum tempus posse⁹. ~
- 51 Adquiri nobis potest usus fructus et per eos quos in potestate manu mancipatione habemus, sed non omnibus modis, sed legato, uel si heredibus illis institutis deducto usu fructu proprietates legetur; per in iure cessionem autem uel iudicio familiae erciscundae non potest; *per*¹⁰ mancipationem ita potest, ut nos proprietatem, quae illis mancipio data sit¹¹, deducto usu fructu remancipemus. ~
- 52 Vsus fructus ad certum tempus constitutus¹² cum adiectione temporis sui *uindicari debet*¹³. diuersum est, si in statu libero constitutus sit; tunc enim *pure*¹⁴ uindicandus est, sicut *pure uindicatur* qui simpliciter constitutus est, non adiectis casibus quibus¹⁵ solet amitti usus fructus. ~

1 possit *V*, quod ex *pset* = potest set mihi ortum uidetur; potest *Hollweg*, cum legari possit *Huschke*, sed non solent regulae ita condicionaliter proponi. || 2 an delendum. || 3 nisi *V*. || 4 deductos *Vdk*, deducto *Vm*. || 5 uel 'nisi nauis ex Africa uenerit' inserit collato loco *Dig.* 44, 7, 44, 2 *Huschkius* probabiliter. || 6 esto *Huschke* (et sic in hac formula praeterea *Gai.* 1, 119. 2, 104. 3, 167), est *V*. || 7 uel *Vdk*, om. *Vm*. || 8 confirmant *V*. || 9 et (ut superscripsit *V*²) legatum d. a. c. t. possit *V*; et l. d. a. c. t. posse ego; et legato eum d. a. c. t. posse *Huschke*, ut et legatum (legato *Hollweg*, per legatum *Barkow*) d. a. c. t. possit *Maius*. male emendauit manus secunda, cum ad legatum cogitatione supplere debeamus usum fructum. || 10 posse uel *V*; em. *Böcking*. fortasse praeterea sed ante per inserendum est. || 11 sit om. *V*; suppleuit *Mai*. || 12 constitutum *V*. || 13 sui dari debere *V*; uindicari pro suidari scripsit *Hollweg*. || 14 iure *V*. || 15 quia *V*.

- 53 Item. Si¹ altius tollendo aget is qui in infinitum tollendi ius PAVL. I. MAN. non habet, si non expresserit modum, plus petendo causa cadit, quasi intenderit ius sibi esse in infinitum tollere. ~
- 54 Sicut legato usu fructu loci sine seruitute iter quoque per loca testatoris debetur, ita in iure cesso² iter quoque contineri Neratius scribit. ~
- 55 Vsus fructus sine persona esse non potest et ideo seruus hereditarius inutiliter usum fructum stipulatur. legari autem ei posse³ dicitur, quia dies eius non cedit statim, stipulatio autem pura suspendi non potest. quid ergo, si sub condicione stipuletur? uideamus ne⁴ nec hoc casu ualeat⁵, quia⁶ ex praesenti uires accipit stipulatio, quamuis petitio ex ea suspensa sit. ~
- 56 Item. Seruo uia inutiliter legatur, stipulatur autem eam utiliter, si dominus fundum habeat. ~
- 57 Vsus fructus do lego seruo legatus morte et alienatione serui perit, si stipuletur⁷, non perit; igitur et post mortem suam sicut cetera usum fructum seruus stipulari potest; quod aliter est in legatis. ~
- 58 Si heres fundi, cuius usus fructus ab ipso sub condicione legatus || sit, usum fructum legauerit *alii pure et posterior eum adquisiuerit* — (36) — *usus fructus existente* ea desinit ad posteriorem pertinere *et priori acquiritur; nec ad posteriorem redit, si prior⁸ | desierit habere usum fructum* — (36) — | ~ item⁹ ac si quis usum fructum *uxori pure reliquerit* — (36) —, *Titio autem, | si ea nupserit, nubente ea p¹⁰ertinet ad Titium* — (36) —, *sed is eum | deinde amittet, si iurauerit mulier secundum legem Iuliam* — (36) —: *ad mulierem tamen usus fructus non redit: legis enim beneficium, quatenus peruenit, usum fructum sublatum semel* — (36) — *non restituit. sed uideamus, quid dicendum sit, si Titius postquam usus fructus ad eum peruenit* — (36) — *capite deminutus sit: nihil enim habuit, quod amitteret* — (36) — *Titio ac si ipsum testator expressisset* — (36) — *legauerit Meviae, deinde Titio* — (36) — ~

c. 55 = *Dig.* 45, 3, 26: Paulus l. I manual. Vsus fructus — suspensa sit.

1 'ante altius fortasse de inserendum est' Hollweg. || 2 cessio *V*; *em. Maius*. || 3 usum fructum *ins. Dig.* || 4 uideamus ne *om. Dig.* || 5 stipulatio *ins. Dig.* || 6 quia *Dig.*; quam *V*; quoniam coniecit Hollweg. || 7 stipuletur *Vdk*, stipulatur *Vm*. || 8 ad *Dig.* 7, 4, 16 ita suppleuit Hollwegius; et ad eum redit si prior proposuit Kellerus. || 9 'de indicta uiduitate et lege Iulia miscella (*Iust. nou.* 22 c. 43) hic agi constat' Hollweg. id quomodo fieri potuerit, supplendo aliquatenus demonstrare uolui. || 10 littera haec hodie dimidiata aut p fuit. aut f.

- 59 | *Vlpianus lib. XVII ad Sabinum. Verum est usu fructu legato diem semel tantum* | cedere. quamquam enim¹ usus fructu[s] ex fruendo consistat, id est facto aliquo eius, qui fruitur] | et² utitur, tamen ei³ semel cedit [dies]. ~
- 60 | Item. Dies autem usus fructus⁴, [item usus non prius cedit quam adita heredi]tate. et Labeo quidem putabat etiam ante aditam eam diem eius cedere ut reliquorum | legatorum; sed est uerior Iuliani sententia, secundum quam [tunc constituitur] usus fructus, cum quis iam f[rui potest]. ~
- 61 | Item. Amitti autem usum fruc[tum] capitis minutione constat nec solum usum] | fructum, sed etiam⁵ actionem de usu [fructu]: scilicet si Titio usum fructum — (36) — testamento | uel per fideicommissum lego uel relinquo et die eius cedente is capite minutus est — (36) — agere non potest. [et parui] | refert, utrum iure sit constitut[us⁶ usus fructus an uero] tutione praetoris; proinde] usus fructus | licet in fundo stipendiario uel tributario⁷, [item in fundo uectigali uel superficie non] | iure constitutus capitis m[inutione] amittitur] — (36) — capitis | minutio extinguit usum fructum — (36) —
- 62 | Item. Sed ita demum amitt[itur] capitis diminutione usus fructus, si iam constitutus est; ce]lterum si ante aditam⁸ hereditatem aut ante [diem⁹ cedentem] quis capite minutus est, constat non] | amitti et ita Iulianus lib. XXXV digestorum scribit: quare si tibi usus fructus per uindica]tionem fuit ex die legatus et capite minueris, antequam dies uenit — (36) — non nocebit tibi capitis | diminutio¹⁰: hodie enim incipit.

VLP. L.
XVII AD
SAB.

c. 59 = *Dig.* 7, 3, 1 pr. Vlp. l. XVII ad Sabinum. Quamquam usus fructus — cedit dies.

c. 60 = *Dig.* 7, 3, 1, 2. Vlp. *ut supra*. Dies autem usus fructus, item usus non prius cedit quam hereditas adeatur; tunc enim constituitur — frui potest, *interpositis omissis*.

c. 61 = *Dig.* 7, 4, 1 pr. Vlp. *ut supra*. Non solum usum fructum amitti capitis minutione constat, sed et actionem de usu fructu. et parui — praetoris; proinde traditus quoque usus fructus, item in fundo uectigali — minutione amittitur.

c. 62 = *Dig.* 7, 4, 1, 1. Vlp. *ut supra*. Sed ita demum — non amitti.

1 enim om. *Vm.* || 2 et om. *Vm.* || 3 ei om. *Dig.* || 4 fructus ut *Vm.*; ut a cod. abesse testantur *Detl. Kr.* || 5 et *Dig.* || 6 constitut *Vm.*, 'fortasse recte' *Krueger.* || 7 proinde traditus quoque usus fructus scilicet in f. st. uel tributario *Buchholtzius et Blumius*, quae supplementa spatium excedunt. || 8 aditam *Dig.*, om. *V.* || 9 ante d *Vm.*, ante *Vdk.*, *inminuta margine.* || 10 *suppleuit sic fere Hollwegius.*

- 63 | Item. Vsque adeo autem capitis d[iminutio¹ eum demum
usum fructum perimit²,] | qui iam constitutus est, ut, si in³
s[ingulos annos uel menses uel dies legatus sit, || is demum
amittatur qui iam processit.] ~ |
- 64 Item. [Sicut in annos singulos usus fructus legari potest, ita
nec capitis diminutione amis[sum denuo [legari] prohibemur,
[ut adiciatur 'quotiensque capite mi]nutus erit' uel sic 'quo-
tiens amis|[sus erit, ei lego'; — (36) — et tunc si capitis
mi]nutione amittatur, repetitus | [uidebitur] — (36) iorum ante
aditam hereditatem | — (36) — ~ |
- 64a *Papinianus l. VII responsorum* — (36) — netur. ~ |
- 65 Item. [Equis per fideicommissum relictis ut fructus⁴ post mo]ram
fetus quoque praestabitur; sed fetus | [secundus ut causa, sicut
partus mulieris.] quod si gregem reliquit, uel morae⁵ actio |
superuacanea est, cum fetus gregem relictum sequatur. ~ |
- 66 Item. — (36) — um usu fructu legato. Vlpianus⁶: | — (36) —
usum fructum posse lega|ri — (36) — ~ |
- 67 . . . — (36) —⁷ escendum ut ne in⁸ cuius | — (36) — m.
summam igitur senatus consulti sententiam⁹ eam | puto — (36) —

VLP. I
XVII. A
SAB.PAP. L. V
RESP.

c. 63 = *Dig.* 7, 4, 1, 3. Vlp. l. XVII ad Sabinum. Vsque adeo — processit.

c. 64 = *Dig.* 7, 4, 3 pr. Vlp. *ut supra*. Sicut — potest, ita et
capitis minutione amissus legari potest, ut adiciatur: 'quotiensque capite
minutus erit, ei lego' uel sic: 'quotiens amissus erit' et tunc — uidebitur.

c. 65 = *Dig.* 22, 1, 8. Papin. l. VII resp. Equis — mulieris. *cf. Dig.*
22, 1, 39. Modestinus l. IX differentiarum. Equis per fideicommissum le-
gatis post moram heredis fetus quoque debentur: equitio autem legato
etiamsi mora non intercedat, incremento gregis fetus accedunt.

1 minutio *Dig.* || 2 perimit *Dig.* || 3 ut si in *Dig. Vm*; utiin 'sic'
Vd. || 4 ut fructus post praestabitur collocant *Dig.* || 5 morae *V²*, more
V¹ (sic in libro esse confirmat Mau): mora non interueniente Lenel (*paling.*
Pap. fr. 577) || 6 notat supplendit Blumius idque fuisse ibi uel, ut fre-
quenter fit, cogitatione supplendum esse inde colligitur, siquidem codice
denuo inspecto a Mauio stabimus, quod nomen auctoris scribitur in
medio uersu praecedente spatio uacuo nullo: nam nominari Vlpianum
hic ita ut fit c. 269, parum probabile: inscriptio autem libri si hoc loco
posita fuisset, spatio uacuo a praecedentibus ea separata esset neque potuit
ullo modo solum quod uacat spatium explere. haec eo ducunt ut ibi fuerit
ad hoc exemplum: Vlpianus: | mihi contrarium probatur. usum fruc-
tum posse legari. quod opponit Huschkius adsentiente Lenelio (*paling.*
Papin. fr. 578) Vlpiani in Papinianum notas abolitas esse a Constantino
a. 321, eo infringitur, quod per eos ipsos annos collectanea haec ordi-
nata sunt neque quicquam impedit, quominus haec ante eum annum
auctor compilarit (*u. supra p.* 12). quem huc retulit Huschkius locum Vlpiani
Dig. 7, 1, 29 propterea quod in eo redeunt uerba usum fructum posse
legari, eum ab hoc alienum esse extra dubium est. || 7 de auctore
non constat (*cf. Lenel paling. incert. fr.* 18): forma orationis parum
conuenit responsis Papiniani. || 8 in om. *Vm*. || 9 senatusconsulti
sententiam *Vdk*, patientiam *Vm*.

ate usus fructus caperet cete | — (36) — n ea¹ aut in re noua
omnes | — (36) — fructum sed in ueteribus² rebus | — (36) —
diserte ibi scriptum est. uerendum | — (36) — ae. ~ |

68 *Paulus libro singulari ad legem Falcidiam. Vsu fructu legato (nam iter non recipit hanc quaestionem), quia et diuidi potest, uideamus quomodo lex Falcidia in eo locum habere possit. et ueteres quidem aestimant [dum totum usum fructum putabant et] ita constituendum, quantum sit in [legato; sed Aristo a ueterum opinione recessit³; ait enim posse quartam⁴ ex eo [sic ut ex corporibus retineri idque Iulianus] probat. ~ |* PAVL. AD L. FALC.

69 *Paulus l. XIII? responsorum — (36) — testamento ita cauit: do lego eidem Seiae uxori meae bonorum meorum partis eius, filius meus qua⁵ mihi pro parte heres est, usum | fructum — (36) — eum⁶ in diem quo legitimae aetatis erit filius — (36) — et ab ea satisfactionem⁷ exigi ueto, ita tamen, ut ab ea | filius meus alatur⁸ — (36) — et studiis liberalibus insti|tuatur. quaesitum est de satisfactione fideicommissaria. Paulus respondit⁹ uxorem de | — (36) — iussu praetoris¹⁰ non debere compelli ad satis || dationem eam . . . .* PAVL. L. XIII? RESP.

(desunt paginae octo)

70₁ [Si fundi usus fructus fuerit legatus et sit ager, unde palo in fundum, cuius usus fructus legatus est, solebat paterfamilias uti uel salice uel harundine, puto] || fructuarium hactenu[s uti posse, ne ex eo uendat, nisi forte salicti ei uel siluae pala]ris uel harundineti usus [fructus sit legatus; tunc enim et uendere potest. nam et Trebatius scribit] | siluam caeduum pos[se fructuarium caedere, sicut pater familias caedebat.] | ¹¹ item ut harundinetum caedat fructuarium, quod caedendi causa paterfamilias | alebat, non, puto, prohibetur. item poterit [uendere, licet paterfamilias uendere] | non solebat¹², sed ipse uti; [ad modum enim referendum est, non ad qualitatem uten] di. ~ VLP. L. XVII. AD SAB.

c. 68 = *Dig.* 35, 2, 1, 9. Paulus l. sing. ad l. Falcidiam. Si usus fructus legatus sit, qui et diuidi potest, non sicut ceterae seruitutes indiuiduae sunt, ueteres quidem — Iulianus recte probat.

c. 70. 1 = *Dig.* 7, 1, 9, 7. Vlp. l. XVII ad Sab. Si fundi — siluam caeduum et harundinetum posse fructuarium caedere sicut paterfamilias caedebat et uendere, licet — utendi.

1 in ea *Vm.* || 2 ceteribus *V.* || 3 'e iam deest' Krueger. || 4 partem *ins. Dig.* || 5 quam *Vd, om. Vm.* || 6 um *Vd, cum Vm.* || 7 rem *Vd, uem Vm;* satisfactionem *Buchholtz;* cautionem *Keller.* || 8 sic fere suppleuit *Buchholtz.* || 9 *pr. Vd,* praeter *Vm,* male solutis litteris singularibus: de *Papiniano acceperunt priores, de Paulo Huschke et Lenel (paling. Paul. fr. 1557).* || 10 expleuit sic *Buchholtz.* || 11 *¹ rubro colore scripta esse ante item obseruat *Detl.;* fuit fortasse *Vlp.* || 12 non solebat uendere *Dig.*

- 70₂ Cassius autem usum fructum — (36) — ligni tig|nari¹ quo-
que usum fructum ita quidem habebit fructuarius — (36) —
ut eo utatur in aedificia, quae eius | tantum agri causa
facta sunt, sed neque alio modo — (36) — ea adhibeat nec
uendat. sed tamen cum constet arbores | demortuas ad fruc-
tuarium pertinere — (36) — | ceteraeque materiae — (36)
3 — | sequuntur², numquid — (36) — ad proprie|tarium spec-
tet ut — (36) ~ | Trebatius autem simpliciter — (36) — |
esse eas fructuarii — (36) — | fructuarium adm — (36) —
- 71 Similiter de ligno [Labeo ait] | usque ad usum suum [et uillae
posse usu fructuarium ferre nec materia eum pro ligno usurum,
si] | habeat unde utatur li[gno]. idem ait usurum eum [arbori-
bus euulsis uel ui uentorum] | etiam deiectis, puto tamen
[usque ad usum suum; alioquin et si totus ager sit hunc] |
casum passus, om[nes arbores auferret fructuarius.] | materiam
tamen ipse su[ccidere quantum ad uillae refectionem poterit,]
ut putat Ne|ratus lib. III membranarum, [quemadmodum cal-
cem, inquit, coquere uel harenam fodere aliudue] | quid aedi-
ficio neces[sarium sumere] — (36) — | ~
- 71 a — (36) — | apud Labeonem agitat³ — (36) — | pertinere,
quamuis Proculus non — (36) — | ~ — (36) — |
- 71 b Nunc uidendum, si f[fructus serui legatus sit] — (36) — quid
contineatur | legato. quidquid is ex opera s[ua acquirit uel ex
re fructuarii, ad eum pertinet,] siue manci|pio⁴ accipiat siue sti-
p[uletur siue ei possessio fuerit tradita.] similiter lega|tario ad-
quirit et si he[res institutus sit uel legatum acceperit,] nec recte

VLP. L
XVII. AI
SAB.

c. 71 = *Dig.* 7, 1, 12 *pr.* Vlp. l. XVII ad Sab. Arboribus euulsis uel ui uentorum deiectis usque ad usum suum et uillae posse usufructuarium ferre Labeo ait: nec materia eum pro ligno usurum, si habeat unde utatur ligno. quam sententiam puto ueram, alioquin — fructuarius. materiam tamen ipsum succidere quantum ad uillae refectionem putat posse, quemadmodum — sumere.

c. 71b = *Dig.* 7, 1, 21. Vlp. *ut supra.* Si serui usus fructus sit legatus, quidquid is — pertinet, siue stipuletur siue — tradita. si uero heres institutus sit uel legatum acceperit, Labeo distinguit, cuius gratia uel heres instituitur uel legatum acceperit.

1 'similia in *Dig.* 7, 1, 9, 6 inueniuntur' Hollweg, qui supplet [semi]nari et paulo post [conserendi] tantum agri. at non ad seminarium haec spectare, de quo citata § 6 Vlpianus dixerat, et quae supersunt et ipse excerptorum ordo ostendit; immo de silua non caedua et de materia hic ea posuerat Vlpianus, quorum locum in digestis 7, 1, 10. 11 Pomponii et Pauli de eadem re sententiae occupauerunt quaeque mox breuiter repetuntur c. 71 extr. || 2 secuntur V. || 3 suppleuit Huschke. || 4 pium V.

- 72¹ *de hoc puto* | quaeri¹; quamuis Labeo distin[guat, cuius gratia
uel heres instituitur uel legatum || acceperit. sed sicuti sti-
pulatione² fructuario acquirit, | [ita etiam paciscendo eum
adquirere exceptionem fruct]uario Iulianus XXXV³ | [digesto-
rum scribit, idemque et si acceptum rogauerit, liber]ationem
ei parere. | quoniam autem diximus quod ex operis acquiritur
ad fructua]rium pertinere, sciendum | [est etiam cogendum
eum operari; etenim modicam quo]que castigationem fruc[tu-
ario competere Sabinus respondit et Cassius lib. VIII iu]ris
ciuilis scripsit, ita ut⁴ neque | [torqueat neque flagellis caedat.]
2 *iidem fructum operae*⁵ gladiatoriae eius us|que ad praemia
fructuario putant competere posse, ut uero pug|net, cogi
non posse — (36) — idem et Sabinus, quamuis nauis | [usu
fructu legato nauigatum⁶ mittendam] putet, licet naufragii
peri|[culum immineat]; — (36) — *neque id contrarium est*
supra dictis; [n]aues enim ad hoc parantur | [ut nauigent;]
homine autem aliter uti possumus. ~
- 73 — (36) — *Si quis tibi fundos et mancipia dona|uit partisque* SEV. ALEX.
alterius eorum usum fructum interueniente recepit stipu|lacione, P. C. 238?
— (36) — *ius utendi fruendique partis | alterius* — (36) — CLAUDIUS
in diem uitae suae ex uo|luntate sua retinet — (36) — a habuerit P. C. 269?
*usque in | — (36) — us*⁷ *partis alterius adpro | — (36) —*
et Paterno cons. ~ |
- 74 — (36) — *Vsu fructu pluribus liberis per uindicationem le-*
gato si ex his aliqui mortuus | erit, pars eius fratribus ad-
crescit — (36) — *quod si per damnationem | legauerit,* — (36)
— ceteris quibus legauerit liberis mor|tui pars non adcre-
*scit*⁸. — (36) — ~ |
- 75¹ [Quotiens usus fructus legatus est, est inter fructu]arios ius ad-
crescendi, sed | [ita, si coniunctim sit usus fructus relictus] *nec*

VLP. L.
XVII. AD
SAB.SEV. ALEX.
P. C. 238?
CLAUDIUS
P. C. 269?VLP. L.
XVII. AD
SAB.

c. 72, 1 = *Dig.* 7, 1, 23 *pr.* § 1. Vlp. l. XVII ad Sab. Sed sicuti
— flagellis caedat.

c. 72, 2 = *Dig.* 7, 1, 12, 1 Vlp. *ut supra.* Nauis usu fructu legato
nauigandum mittendam puto, licet — immineat; nauis etenim ad hoc
paratur ut nauiget.

1 *diuerse Lenel paling. Vlp. fr. 2569: 'quod uero ex proprietarii,
proprietario acquirit et si heres institutus sit uel legatum acceperit,
haec quoque . . . putat proprietario quaeri': quem ne sequer in re
sane ambigua, mouit me cum quod auctor in his sola fructuarii commoda
enumerare uidetur tum quaerendi uocabulum pro acquirendo hac aetate
minus usitatum. || 2 stipulando Dig. || 3 libro trigesimo Dig. || 4 sc.*

(scribit *Vm*, scr. *Vk*) ita ut *V*, scripsit ut (ui *Flor.*) *Dig.* || 5 [oper]ae
suppleuit *Hollweg.* || 6 nauigandum *Dig.* || 7 . . os *Vmk.* || 8 supplementa
debentur fere *Huschko.*

- 75 nisi in do lego legato¹. | [ceterum si separatim unicuique partis rei usus fructus sit relictus, sine duobus ius adcrendi cessat. denique apud Iulianum] lib. XXXV digestorum quaeritur, si com²munis seruo usus fructus sit relictus et utrique] *ex dominis*³ adquisitus sit⁴, an aliter repudiante uel amittente usum fructum alter totum] habeat. et Iulianus quidem⁵ | [putat ad alterum pertinere et licet dominis] usus fructus non aequis partibus, | [sed pro dominicis adquiratur, tamen persona ipsius⁶, non dominorum inspecta ad | [alterum ex dominis pertinere non proprietati accedere. ~ ||
- ³ Idem ait et si communi seruo et separatim Titio usus fructus legatus sit, amissam partem usus fructus⁷ non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere quasi solum coniunctum. quam sententiam neque Marcellus neque Mauricianus probant⁸; Papinianus quoque libro XVII quaestionum ab ea recedit. quae sententia Nerati fuerit, est⁹ libro I responsorum relatum. sed puto esse ueram Iuliani sententiam; nam quamdiu uel unus utitur, potest dici⁴ usum fructum in suo esse statu¹⁰. Pomponius ait libro VII ex Plautio, relata Iuliani sententia, quosdam esse in diuersam opinionem; ~¹¹ nec enim magis socio debere adcrendi, quam deberet¹² ei, qui fundi habens usum fructum partem usus⁵ fructus proprietario cessit uel non utendo amisit. ego autem Iuliani sententiam non ratione adcrendi probandam puto, sed eo, quod quamdiu seruus est, cuius persona in legato spectatur, non debet perire portio. urgetur tamen Iuliani sententia argumentis Pomponi; quamquam Sabinus responderit, ut et *Celsus* ~ libro XVIII¹³ digestorum refert, eum, qui partem usus fructus in iure cessit, et amittere partem et ipso

VLP. L.
XVII. AD
SAB.

c. 75, 1. 2. 3 = *Dig.* 7, 2, 1 *pr.* Vlp. 1. XVII ad Sab. Quotiens usus fructus legatus est, ita inter fructuarios est ius adcrendi, si coniunctim sit usus fructus relictus. ceterum si separatim — cessat. § 1. denique — accedere. § 2. idem ait — quasi solum coniunctum. quae sententia uera est, nam quamdiu — statu esse.

1 'post legato est m cum lineolis duabus superpositis' *Vd* idque ipsum repperit *Maius*; 'm duobus punctis (nisi forte est lineola) superimpositis' *Mai.* || 2 com om. *Vm.* || 3 utrique domino *Dig.* || 4 sit om. *Dig.* || 5 Iul. quidem om. *Dig.* || 6 eius *Dig.* (*Flor. ante em.*) || 7 amissum ab altero ex sociis usum fructum *Dig.* || 8 probat *Vm.* || 9 fuit est *Vd*, fuit e *Vm*; em. ego; fuit ut est *Huschke* (*cf. Lenel paling. Nerat. fr. 72.*) || 10 statu esse *Dig.* || 11 opinionem sequente uacuo spatio *Vd*; opinionem ait *Vm.* || 12 deberet *Vd*, debere *Vm.* || 13 *Celsus.* ~ Iulianus libro xiiii *V*; *Celsus* libro XVIII (*cf. Lenel paling. Celsi fr. 149*) et Iulianus libro XXXV *Huschke.*

momento recipere. quam sententiam ipse ut stolidam reprehendit; etenim esse incogitabile eandem esse causam cuique et amittendi et recipiendi. ~

VLP. L.
XVII. AD
SAB.

76 ¹Iulianus scribit, si seruo communi et Titio usus fructus legatur et unus ex dominis amiserit usum fructum, non ad crescere Titio, sed soli socio, quemadmodum fieret, si duobus coniunctim et alteri separatim esset relictus. sed qui diuersam sententiam probant, quid dicerent? utrum extraneo soli an etiam socio ad crescere? et qui Iulianum consuluit, ita consuluit, an ad utrum² pertineat, quasi possit et ipsi socio ad crescere. atquin quod quis amittit, secundum Pomponi sententiam ipsi non accedit. ~

77 Interdum tamen etsi non sint coniuncti, tamen usus fructus legatus alteri ad crescit, ut puta si mihi fundi usus fructus separatim totius et tibi similiter fuerit usus fructus³ relictus; nam ut⁴ Celsus libro XVIII digestorum et Iulianus libro XXXV scribunt⁵, concursu partes habemus. quod et in proprietate contingeret; nam altero repudiante alter totum fundum haberet. sed in usu fructu hoc plus est (contra quam⁶ Atilicium respondisse Aufidius⁷ Chius refert), quod⁸ et constitutus nihilo minus amissus ius ad crescendi admittit⁹. omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt: *et, ut*¹⁰ Celsus et Iulianus eleganter aiunt, usus fructus cotidie constituitur et legatur, non, ut proprietas, eo solo tempore quo uindicatur. cum primum itaque non inueniet alter eum¹¹, qui sibi concurrat, solus utetur *in*¹² totum. Vindius tamen dum consulit Iulianum, in ea opinione est, ut putet non alias ius ad crescendi esse quam in coniunctis; qui responso ait: nihil refert coniunctim an separatim relinquatur. ~

78 Iulianus libro XXXV scribit¹³, si duobus heredibus institutis deducto usu fructu proprietates legatur, ius ad crescendi heredes

c. 76 = *Dig.* 7, 1, 1, 2 *post modo relata*: idem est, si duobus coniunctim et alteri separatim usus fructus esset relictus.

c. 77 = *Dig.* 7, 2, 1, 3 *post modo relata*: interdum tamen — plus est, quia et constitutus et postea amissus — in totum nec refert — relinquatur *interpositis omissis*.

c. 78 = *Dig.* 7, 2, 1, 4 *post modo relata*: idem Iulianus — diuisum.

---

1 recte igitur *similiaue desiderantur*. || 2 utrumque Keller, recte puto. || 3 usus fructus *om. Dig.* || 4 et *inserunt Dig.* || 5 scr. *V.*, scribit *Dig.* || 6 quam *Vmk*, aut quam aut quae *Vd.* || 7 aufidius *V.*, correxit Hollweg: cogitavi aliquando de *Fufidio errore*. || 8 quia *Dig.* || 9 admittit *Dig.*, amittit *V.* || 10 et ut *Dig.*, ut et *V.* || 11 alter eum *Dig.*, alterum *V.* || 12 in *Dig.*, *om. V.* || 13 XXXV digestorum scripsit *Dig.*

- non habere, nam uideri usum fructum constitutum¹ non per
 79 concursum diuisum. ~ Neratius putat cessare ius adcre-
 scendi libro I responsorum. . cuius² sententiae congruit ratio
 Celsi dicentis totiens ius adcrescendi esse, quotiens in duobus,
 qui³ solidum habuerunt, concursu diuisus est. ~
 80 Vnde Celsus libro XVIII⁴: si duo fundi domini deducto usu
 fructu proprietatem mancipauerint, uter eorum amiserit, usum
 fructum ad proprietatem redire, sed non ad totam⁵, sed
 cuiusque usum fructum ei parti accedere, quam ipse manci-
 pavit; ad eam enim partem redire debet, a qua initio diui-
 sus est. plane, inquit, si partem usus fructus habeas⁶ et
 ego totam proprietatem cum partis usu fructu, non posse me
 eam⁷ partem tibi mancipare, quae est sine usu fructu,
 quoniam nullam partem habeo, in qua non est tibi usus
 fructus.
 81 *Papinianus* quoque libro XVIII quaestionum sententiam Nerati
 probat, quae non est sine ratione. ~
 82 Poterit quaeri, si duobus seruis heredibus institutis deducto
 usu fructu proprietas sit legata, an altero defuncto usus fructus
 proprietati adcreseat; nam illud constat, ut et *Iulianus* libro
 XXXV scribit et *Pomponius* libro VII ex *Plautio* non reprobat,
 ~ si duobus seruis meis usus fructus legetur et alter deces-
 serit, cum per utrumque quaesissem usum fructum, ius ad-
 crescendi me habere, cum, si alterius nomine repudiassem,
 alterius quaesissem, haberem quidem usum fructum totum
 iure adcrecendi, sed ex solius persona amitterem. in pro-
 posito autem, si quidem pure fundus, non *sub condicione le-
 gatus sit, constituitur usus fructus*⁸ ex persona serui; et ita
Iulianus quoque libro XXXV digestorum scribit, quamuis
Scaeuola apud *Marcellum* dubitans⁹ notet. ~ at si sub condi-
 cione sit legatus, potius ex persona domini constitui usum
 fructum *Marcellus* libro XIII digestorum scribit. ubi Scae-

VLP. L.
XVII. AD
SAB.

c. 79 = *Dig.* 7, 2, 3 pr. post modo relata interposito loco *Africani*:
 idem *Neratius* — diuisus est.

c. 80 = *Dig.* 7, 2, 3, 1 post modo relata: unde *Celsus* libro XVIII
 scribit, si duo — proprietatem tradiderint, uter — accedere, quam ipse
 tradiderit, ad — diuisus est.

1 partium fortasse excidit antiquitus. || 2 cui *Dig.* || 3 in *ins.*
Dig. || 4 scribit *inserunt Dig.* || 5 non ad totam *V^d Hollweg*, non
 totam *V^m*, non ad totum *Dig.* || 6 habeat *V*; *em. Savigny.* || 7 me
 meam *V*; *em. Savigny.* || 8 *hiatum intellexit Hollweg qui supplet*: fundus
 [legatus sit, ex persona serui constituitur usus fructus, si uero sub
 condicione, ex persona domini,] non ex persona serui. || 9 dubitare se
malim.

uola notat: 'quid si pure?' sed dubitare non debuit, cum et Iulianus scribat ex persona serui constitui. secundum quae ius adcrendi locum haberet¹ in duobus seruis, si quis contrariam sententiam probaret. sed nunc, secundum Iuliani sententiam et Nerati, cessat quaestio.

VLP. L.
XVII. AD
SAB.

- 83 Non solum autem si duobus do lego usus fructus legetur, erit² ius adcrendi, uerum *et*³ si alteri usus fructus, alteri proprietate⁴; nam amittente usum fructum altero, cui erat legatus, magis iure adcrendi ad alterum pertinet quam redit ad proprietatem. nec nouum; ~ nam et si duobus usus fructus legetur et apud alterum sit consolidatus, ius adcrendi non perit nec⁵ ei, apud⁶ quem consolidatus est, neque ab eo, et ipse, quibus modis amitteret⁷ ante consolidationem, iisdem et nunc ipso quidem iure non amittet, sed praetor secutus⁸ exemplum iuris ciuilem utilem actionem dabit fructuario; et ita⁹ Neratio et Aristoni uidetur et Pomponius probat. quamquam Iulianus libro XXXV digestorum scribat ipsi quidem ius adcrendi *competere, non uero fructuario ab eo*¹⁰.

(desunt paginae aut duae aut quattuor)

- 84 difficile est dicere. quamquam non sit longe, quod Marcellus libro XIII¹¹ digestorum scribit, si duobus pure Stichus legetur et alter manumittat, alter post manumissionem repudiet, ubi non fit caducum, libertatem locum habere. idemque et si heres¹² deliberante legatario manumittat¹³, mox legatarius repudiauerit, nam et¹⁴ hoc casu liberum fore ait. ~

c. 83 = *Dig.* 7, 2, 3, 2 *post modo relata*: non solum autem si duobus usus fructus legetur — iisdem et nunc amittet et ita et Neratio — probat.

c. 84. *cf. Dig.* 29, 1, 31. Marcellus l. XIII digestorum. Si miles Titio et Seio seruum legauerit et eum Titius manumisisset deliberante Seio moxque is legatum omisisset, liberandum fore dico, quia et si heres seruum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius repudiasset, liber esset.

c. 84 *extr.* = *Dig.* 40, 1, 2. Vlp. l. XVII ad Sab. Si heres deliberante legatario seruum legatum manumiserit, mox legatarius repudiauerit, manumissum liberum fore placet.

1 habere *V*; *em. Haubold.* || 2 est *Dig.* || 3 et *Dig.*, *om. V.* || 4 alteri fundus legatus est *Dig.* || 5 neque *Dig.* || 6 apud *V^d Dig.*, ad *V^m.* || 7 amitteret *Dig.*, amittere *V.* || 8 subsecutus *V².* || 9 et *inserunt Dig.* || 10 *suppleuit Hollweg, in iis quae sequebantur argumentum Dig.* 7, 2, 6 *tractari suspicatus.* || 11 xiii *Dig.*, xii *V.* || 12 hde *V^d,* herede *V^m.* || 13 manumittatur *V^d 'sic',* manumittat *V^m.* || 14 et *add. V², om. V^m.*

85 Si tamen per damnationem usus fructus legetur, ius adcre-
scendi cessat non inmerito, quoniam damnatio partes facit.
proinde si rei alienae usus fructus legetur et ex Neroniano
confirmetur¹ legatum, sine dubio dicendum est ius adcre-
scendi cessare, si modo post constitutum usum fructum fuerit
amissus. quod si ante et² socius amittat, erit danda totius
petitio. idemque et si sinendi modo fuerit legatus usus fruc-
tus. an tamen in Neroniano, quoniam exemplum uindicationis
sequimur, debeat dici utilem actionem amisso usu fructu ab
altero alteri dandam, quaeri potest; et puto secundum Nera-
tium admittendum³. in fideicommisso autem id sequimur
quod in damnatione. ~

VLP. L.
XVII. AD
SAB.

86 Nouissime quod ait Sabinus, si uxori cum liberis usus fructus
legetur, amissis liberis eam habere, quale sit uidendum. et
si quidem do lego legetur, tametsi quis filios legatarios acce-
perit, sine dubio locum habebit propter ius adcrescendi; sed
si legatarii non fuerint, multo magis, quoniam partem ei non
fecerunt, tametsi cum ea uterentur. matre autem mortua, si
quidem legatarii fuerint, soli habebunt iure adcrescendi; si
heredes, non iure adcrescendi, sed iure dominii, si fundus
eorum est, ipsis adcrescit⁴, sin minus, domino proprietatis;
sed si nec heredes fuerint nec legatarii, nihil habebunt. ~
quod si per damnationem fuerit usus fructus legatus matri,
si quidem legatarii sunt filii, partes sumunt⁵: si non sunt,
sola mater legataria est nec⁶ mortalitas liberorum partem ei
87 facit. Sabinus certe uerbis istis non ostendit, utrum legatarii
fuerint necne. sed Iulianus libro XXXV digestorum relata
Sabini scriptura ait intellegendum eum, qui solos liberos he-
redes scribit, non ut legatariorum fecisse mentionem, sed ut
ostenderet magis matrem ita se uelle frui, ut liberos secum
habeat. alioquin, inquit, in damnatione ratio non permittebat ius
adcrescendi. ~ proposuit autem Iulianus uel do lego legatum

c. 86 = *Dig.* 7, 2, 8. Vlp. l. XVII ad Sab. Si mulieri cum liberis suis
usus fructus legetur, amissis liberis ea usum fructum habet; sed et matre
mortua liberi eius nihilo minus usum fructum habent iure adcrescendi.

c. 87 = *Dig.* 7, 2, 8 *post modo relata*: nam et Iulianus libro tri-
gesimo digestorum ait intellegendum in eo, qui solos liberos heredes
scripserit, licet non ut legatarios eos nominauerit, sed ut ostenderet
magis uelle se matrem ita frui, ut liberos secum habeat fruentes.

1 confirmatur *V^m*, 'male' *Detl.* || 2 antea *Buchholtz*: sed fortasse
hoc significatur legatarios per damnationem socios esse desinere post
constitutum usum fructum. || 3 amittendum *V*. || 4 accedit *Huschke*.
|| 5 sunt *V*; 'malim habebunt uel fiunt' *Hollweg*; sumunt ego. || 6
nunc *V^d* 'sic', nec *V^m*.

usum fructum uel per damnationem et sic sensit, *quamuis*¹ legatarii sint et heredes soli, in do lego legato non esse ius adcrendi; atque, si alteri ab altero legetur (quoniam a semet ipsis inutiliter legatum est), sibi non concurrunt, matri uero non in totum concurrunt, sed alter pro alterius portione et in eo dumtaxat ius adcrendi erit; mater tamen aduersus utrumque ius adcrendi habet².

VLP. L.
XVII. AD
SAB.

88 Iulianus subicit Sextum quoque Pomponium³ *referre*⁴, si per damnationem usus fructus *cum* liberis uxori⁵ legetur, singulare hoc esse atque ideo fili personam matri *accedere, ne sine liberis ad usum fructum mater*⁶ accederet, nec esse legatarios, sed matre mortua liberos quasi heredes usum fructum habituros. ego, inquit Pomponius, quaero, quid si mixti fuerint liberis extranei heredes? *et ait*⁷ filios pro legatariis habendos et mortui partem interituram, Aristonem autem adnotare haec uera esse; et sunt uera. ~

89 *Vlpianus* ad Sabinum libro XVI⁸. De illo Pomponius dubitat,

VLP. L.
XVI. EOD.

c. 88 = *Dig.* 7, 2, 8 *post modo relata*: sed et Pomponius quaerit, quid si mixti fuerint liberi et extranei heredes? et ait filios legatarios esse intellegendos. *sequuntur diuersa*.

c. 89 = *Dig.* 7, 1, 12, 3. *Vlp.* l. XVII ad Sab. De illo — stipuletur aliquid ex re mea uel per traditionem accipiat — quid seruus fugitiuus, retineri tamen — pari ratione etiam usus fructus retinetur.

1 *quamuis scripsi*, quasi *V*. || 2 *commata* alioquin — adcrendi. proposuit — habet *cogitatione certe transponenda sunt. scilicet usu fructu uxori cum liberis legato liberos legatarios esse antea Iulianus negarat; iam addit, etsi maxime legatarii sint, puta propter expressam de ea re testatoris uoluntatem, tamen in proposito, id est heredibus iisdem solis institutis inter ipsos non esse ius adcrendi. nam ut heredes sint Titius et Seius filii, fundi usus fructus iisdem Titio et Seio, item matri do lego legato legatus sit, quoniam heredi a semet ipso inutiliter legatur, partis, quae Titii est iure proprietatis, usum fructum habent soli Seius et mater, item partis Seianae usum fructum Titius et mater soli neque coniuncti sunt fratres in eodem usu fructu. in damnationis autem legato ius adcrendi ipso iure nullum est. commata quoniam — legatum est et atque — legetur transposuit Keller; quasi si legatarii — non esset i. a. Hollweg proposuit, ipse reiciens. traditus ordo potest aliquatenus ita defendi ut *Vlpianus* primum posuerit *summarius sententiae Iuliani, scilicet eum negasse liberos pro legatariis habendos et si legatarii essent, in damnationis legato adcrendi locum non esse, deinde accuratius rem explicet tractans item de altero genere legatorum et explicans ne in eo quidem adcrendi ius hic locum habere.* || 3 quoque et *pomp. V; em. Böcking.* || 4 *praefere V; em. ego.* || 5 *et liberis uxori V; uxori et liberis Keller; emendauit ego cf. c. 86.* || 6 *hiatum expleui ego; fili portionem matri accedere Keller.* || 7 *ait et V; emendauit ex Dig.* || 8 *XVII Dig. recte: nota tamen ex eodem libro sumpta esse quae praecedunt et secundum horum collectaneorum consuetudinem inscriptionem non poni nisi ubi mutatur (cf. supra p. 10).**

si fugitiuus, in quo usus fructus meus¹ est, stipuletur² aliquid uel mancipio³ accipiat, an per hoc ipsum quasi *utar*⁴ retineam usum fructum; magisque admittit retineri⁵. nam saepe etiamsi praesentibus seruis non utamur, tamen usum fructum retinemus, ut puta aegrotante seruo *uel* infante⁶, cuius operae nullae sunt, uel defectae senectutis homine⁷; nam et si agrum aremus, licet tam sterilis sit, ut nullus fructus nascatur, retinemus eum⁸. Iulianus tamen libro XXXV digestorum scribit, etiam si non stipuletur quid⁹ seruus fugitiuus intra annum mancipio¹⁰ accipiat, tamen retineri¹¹ usum fructum; *nam* qua¹² ratione, inquit, retinetur a proprietatis domino¹³ possessio, etiamsi in fuga seruus sit, pari ratione etiam usus fructus non amittitur.

VLP. L.
XVI AD
SAB.

90 . . . . libro I de interdictis sub titulo 'in eum qui legatorum nomine, non uoluntate eius cui bonorum possessio data erit, possidebit'. Si usu fructu legato legatarius fundum nactus sit, non¹⁴ competit interdictum aduersus eum, quia non possidet legatum, sed potius fruitur. inde et interdictum 'uti possidetis' utile hoc nomine proponitur *et*¹⁵ 'unde ui', quia non possidet, utile datur, uel tale¹⁶ concipiendum est: 'quod de his bonis legati nomine possides quodque uteris frueris quodque dolo malo fecisti, quominus possideres¹⁷ uteris frueris'¹⁸. ~

. . . . L. I.
DE INTER-
DICTIS.

91 *Idem* libro II de interdictis sub titulo 'si uti frui prohibitus esse dicetur'. Non¹⁹ is, ad quem usus fructus *uenit* uiui

IDEM L. II.
DE INT.

1 meus usus fructus *Dig.* || 2 stipulat *V¹*, stipulet *V²* et *V^m*. || 3 mancipium *V.* || 4 *utar* *Dig.*; *om. V.* || 5 retinere *Dig.* || 6 aegrotante seruo infante *V.*, aegrotanti seruo uel infanti *Dig.* || 7 homini *Dig.* || 8 retinemus eum *V.*, retinemus usum fructum *Dig.* || 9 quid *Dig.*, quis *V.* || 10 mancipioque *V.*; *em. Hollweg.* || 11 retineri tamen *Dig.* || 12 *nam* qua *Dig.*, n enim (*scilicet n cum linea transuersa*) qua '*sic*' *V^d*, ubi in altera littera n *sicilicet* *obscuratum puto, alteram deletam nota delendi similiter obscurata*; nam in qua *V^m*. || 13 a proprietario *Dig.* || 14 non *om. V^m*. || 15 *et ante unde om. V.*, *suppl. Savigny Besitz p. 580.*

?? ????
|| 16 dat'utile conc. *V^k*, datō toli conc. *V^d* loco *denuo inspecto, antea datūioli conc. legerat idem; dauito(uel e)la conc. V^b; . . . taliconc. V^m; dat' uidelic. conc. temptauit ego in ed. mai., quod improbavit Bruns in Bekkeri et Mutheri annal. 5, 80 non sine causa; utile legator' tali f' conc. = utile legatorum (uel utile quod legatorum) tali formula conc. Bruns l. c.; datur uel taliter *dedi in ed. minore; quod taliter conc. Huschke, sed in uel apographa fere consentiunt. iam expressi quod legit licet dubitans Krueger.* || 17 possideris *V^d*, possidens *V^m*. || 18 frueris cetera *V^m*; *Detlefsenus post frueris in membrana paullulum quidem eo loco detrita quicquam litterarum negauit apparere.* || 19 nec *Krueger.**

tum¹ uel qui utendi fruendi causa, cum usus fructus ad eum non pertineat, in aliqua re² sit, possidere eum³ uideatur, et ob id, qui uti frui prohibitus est, proprie deiectus dici non potest. ideo specialiter hoc interdictum eo casu desideratum est⁴. | ~

.... L. II.
DE INTER-
DICTIS.

92 *Idem* libro III de interdictis sub titulo 'a quo usus fructus petetur, si rem nolit defendere'. Sicut corpora uindicanti ita et ius satisfacere oportet, et ideo necessario ad⁵ exemplum interdicti 'quem fundum' proponi⁶ etiam ei⁷ interdictum 'quem⁸ usum fructum uindicare uelit' de restituendo usu fructu⁹. ~

IDEM L.
III. DE
INT.

93 Post pauca sub titulo supra scripto. Restitutus ex hoc interdicto usus fructus intellegitur, cum petitor in fundum admissus sine periculo interdicti 'unde ui' ad eam rem propositi depelli non potest. idem Pedius. ali¹⁰ diuersam causam esse possessionis, cum ille, qui posses

(desunt paginae aut quattuor aut octo)

1 locum desperatum inter ad quem et qui *Detlefsenus* postquam bis terque inspexit ita rettulit: ūftul (potius quam s)ūiue (uel s)ltumū(uel ē)qui; ea res pertinet (pro ūftulsuiuel)..... legatum (... catum V^b) est qui V^m; ūst(uel t')us*um — (13) — c (non g) atum V^k. temptamina et mea et aliorum (nuperrime *Lenelius* sic: usus fructus siue l[ege] pertinet siue per magistra]tum) omnia eo nomine uitiosa sunt quod spatio non capiuntur; quod iam posui ūftusūituiutum certe et eius rationem habet et elementorum a testibus idoneis certo agnitorum. || 2 eumūr-larishquare V^d prima lectione; eumīin**** hiquare idem loco denuo inspecto, omnia tamen inter eum et quare admodum incerta esse testatus; eum pertineret missus in qua re V^m; eum*****l (non h) i*quare V^k. suppleui ad sententiam ita, ut iam *Brunsius* (in *Bekkeri ann.* 5, 82) suadente non adderem ante pertineat. || 3 eam V^m. || 4 desideratum est V^k, desiderari V^d sequente uestigio litterae incerto; desiderari . . V^m. || 5 ad om. V, suppl. *Schrader al.* || 6 proponitur *Huschke*. || 7 ei om. V^m. || 8 interdictum quam V^d; interdicto quem V^m; q superposita uel lineola uel i uel m littera V^b. || 9 'post usu fructu nihil deest' *Detl.* || 10 ali V^m dubitans, ali uel alt V^d; ait coniecit *Maius*.

DE RE VXORIA AC DOTIBVS¹.

- 94 [Fundus aestimatus in dotem datus a creditore antecedente ex causa] fiduciae ablatu^s est; quaero², an mulier, si aestimationem dotis repetat, exceptione submouenda sit; ait enim se propterea non teneri, quod pater eius dotem pro se dedit, cui heres non extitit³. Paulus⁴ respondit pro⁵ praedio euicto sine⁶ dolo et culpa uiri pretium petenti *mulieri*⁷ doli mali exceptionem obesse, quae tamen officio iudicis rei uxoriae continetur. poterit mulieri prodesse hoc quod ait se patri heredem non extitisse, si conueniretur; amplius autem et consequi eam pretium fundi euicti euidentis iniquitas est, cum dolus patris ipsi nocere debeat. ~
- 95 Paulus respondit solam testationem dotis repetendae non sufficere ad moram doti factam, ut actio eius ad heredem transmittatur.
- 96 Die nuptiarum *uir*⁸ uirgini optulit munus et duxit eam. quaero de donatione. Paulus respondit, si ante nuptias uxori futurae situlus argenteus⁹ traditus est, donationem perfectam uideri; quod si post nuptias donatio intercessit, ius ciuile¹⁰ donationem impedisse. quoniam igitur die nuptiarum munus datum proponitur, facilius in iudicio examinari posse tempus donationis et matrimonii. ~

PAVL. L.
VII. RESP.

c. 94 = *Dig.* 24, 3, 49, 1. Paulus l. VII resp. Fundus aestimatus — ex causa pignoris ablatu^s est — exceptionem obesse; consequi enim eam — debeat.

---

1 in prima quae ex hoc titulo superest pagina legitur altera pars rubricae ac dotibus; paginae quae sequuntur inscribuntur tantummodo de re || uxoria. *Maius* de dotibus et re uxoria in libro ipso, de re uxoria ac dotibus in *add.* || 2 quaesitum est *Dig.* || 3 extiterit *Dig.* || 4 *Pauli* nomen in contextu notatur p littera sola eaque ambigua, cum possit accipi etiam de *Papiniano*; contra in inscriptionibus c. 108. 114. 121 scribitur paul et pap. || 5 pro om. *Dig.* || 6 sine *Dig.*, si siue *V.* || 7 mulieri om. *V.* || 8 uir *addidi.* || 9 sita . . a . . geniali *V^m*, situlbat(a)ac(g uel q)eniale(o uel is) *V^b*. || 10 ius ciuile *V^d*, tunc iure *V^m*.

- 97 Paulus respondit id quod dotis nomine marito datum est post mortem mariti¹, si nulla mora intercessit, apud heredem mariti remanere oportere. ~ PAVL. L.
VII. RESP.
- 98 Paulus respondit stipulationem quidem in hunc casum conceptam 'cum moriar dari' utilem esse, etiamsi mixti casus non interuenirent²; ut autem de dote sua, quam apud maritum habet, mulieri testari liceat, inutiliter conuenisse uideri. ~
- 99 Paulus respondit filiam familias ex dotis dictione obligari non potuisse. ~
- 100 Mater pro filia partem dotis dedit, partem dixit; filia in matrimonio decessit relictis filiis ex alio matrimonio; quaero de iure dotis. Paulus respondit eam quae data est mortua in matrimonio muliere apud uirum remansisse, eam, quae dicta est, a matre peti³ non posse.
- 101 Paulus respondit rebus non aestimatis in dotem datis maritum culpam, non etiam periculum praestare debere. ~
- 102 L. Titius cum esset in patris potestate, absente eo duxit in matrimonium Septiciam filiam familias, cuius nomine dotem accepit a patre. postea superuenit pater, quo praesente durauit⁴ in diem mortis filii⁵ matrimonium. postmodum decessit L. Titius. quaero, an ex eo, quod non contra dixit⁶, pater etiam dotis dationi consensisse uideatur et ideo actione rei uxoriae filii nomine teneatur. ~ Paulus respondit patrem etiam postea nuptiis consentientem et matrimonium filii sui et dotem efficere, et ideo ex persona filii⁷ rei uxoriae iudicio⁸ conueniri posse, in qua actione⁹ peculi quantitas deducitur

1 post mortem mariti, si ego, si post mortem mariti V; atque ita mulier decessit post intercessit inserit Huschke. cf. Bruns in annalibus Bekkeri et Mutheri 5 p. 83. || 2 si mixti casus non interuenirent V; si mulieris curatores non interuenirent coniecit Keller; si mortis causa non interueniret ego. hoc ait Paulus uxorem a marito dotem stipulantem in eam diem, qua ipsa moriatur, recte stipulari, etiamsi non mortis causa sic donetur. donatio eiusmodi collata in diem obitus eius cui donatur, non eius qui donat, cum non sit donatio mortis causa, non eo nomine ualet (Vlp. 7, 1), sed ualet et ipsa, quoniam confertur in tempus matrimonii dirempti. sic puto retenta quam proposueram emendatione iustas dubitationes a Brunsio (in Bekkeri ann. 5 p. 84) motas contra interpretationem in ed. maiore prolatam euitari. traditam lectionem nemo adhuc intellexit. || 3 matre repeti V; em. Savigny et al. || 4 durauit V^d, durauit V^m; em. Savigny et Keller. || 5 mortis et, supra et addito a m. 2 filii, V^d; antea pro et in codice fuisse uisum est Dellefseno. 'uox filii superadditur in codice loco uocis pater, quae subesse in litura uidetur' Maius. || 6 nuptiis uidetur excidisse. || 7 filii V^m. || 8 uulgari inserit V, deleui ego. || 9 in qua (sua V^m) actione V; in quam actionem malim, quamquam apud Iulianum in tali locutione inuenitur etiam casus sextus (cf. Dig. 2, 10, 3 pr. 12, 2, 39).

- tantummodo*¹. in proposito tutius fuit respondere ex persona filii² eum conueniri posse, qui solus contraxerat, etsi alias placeat patrem, quo consentiente filius dotem accepit, rei uxoriae iudicio uulgari conueniri posse. ~
- 103 Paulus respondit rei uxoriae titulo id solum peti posse, quod in dotem datum est. ex donatione autem non potest peti id, quod ante matrimonium in stipulatum deductum non est, saluo eo ut quaeratur, utrum perfecta fuit³ donatio an non. ~
- 104 Paulus respondit dignitatem mulierum⁴ ex honore matrimonii et augeri et minui solere.
- 105 Paulus respondit aestimatis⁵ rebus in dotem datis et manente matrimonio euictis uiro aduersus uxorem ex empto competere actionem et ideo eius quantitatis, quae in aestimationem deducta est, sextas retineri posse. ~
- 106 Conuenit⁶ in pacto dotali, ut diuortio facto sextae liberorum nomine retinerentur: quaero, an discidio interueniente sextae retineri possint. Paulus respondit secundum ea quae proponuntur posse. ~ item quaesitum est, si uir⁷ repudium misit et eandem reduxit eaque mulier absente uiro de domo eius⁸ discesserit, an aequae sextae retineri possint ex priore pacto. ~ Paulus respondit, si uerum diuortium intercessit et ad eundem rursus reuersa non renouato pacto manente⁹ dote diuortit, sextas liberorum nomine ita demum retineri posse, si culpa mulieris diuortium intercessit. ~
- 108 Paulus libro VIII responsorum titulo de re uxoria. Paulus respondit patrem dotem a se profectam, mortua in matrimonio filia, deductis quintis singulorum liberorum nomine repetere posse. ~
- 109 Paulus respondit pupillorum matrem uxorem ducere tutoribus interdictum non esse et ideo eum, de quo quaeritur, et priuignum fuisse et recte heredem institutum uideri.
- 110 Paulus respondit etiam post nuptias copulatas dotem promitti uel dari posse, sed non curatore praesente promitti debere, sed tutore auctore.
- 111 L. Titius a Seia uxore sua inter cetera accepit aestimatum etiam Stichum puerum et eum possedit annis fere quattuor; quaero, an eum usuceperit. ~ Paulus respondit, si puer, de

PAVL. L.
VII. RESP.PAVL. L.
VIII. RESP.

1 tm, id est tamen V; ttm, id est tantummodo em. ego. || 2 filii Vm, 'male' Detl. || 3 fuerit malim; cf. p. 29 n. 7 et p. 40 n. 9 || 4 mulierum Vd ut coniecerant Bienerus et Klenzius; multorum Vm. || 5 aestimatis om. Vm; suppleuerat Savigny. || 6 conuenit om. V¹ || 7 qui inserunt V² et Maius male. || 8 eius om. Vm. || 9 mante V.

quo quaeritur, in furtiuam causam non incidisset neque maritus sciens alienum in dotem accepisset, potuisse eum aestimatum in dotem datum post nuptias anno¹ usucapi. *quamuis enim*² Iulianus et ante nuptias res dotis nomine traditas usucapi pro suo posse existimauerit et nos quoque idem probemus, tamen hoc tunc³ uerum est, cum res dotales⁴ sunt. cum uero aestimatae dantur, quoniam ex empto incipiunt possideri, ante nuptias⁵ pendente uenditione, non prius usucapio⁶ sequi potest quam nuptiis secutis. ~

PAVL. L.
VIII. RESP.

112 Apud magistratus de plano L. Titius his uerbis a marito repetit. Anicius Vitalis dixit: quoniam praesto est Flavius Vetus iunior, peto rem⁷ || ⁸*uxoriam Seiae nomine* ab eodem ex legibus et edictis. Dotem et peculium | *scripta habere se dixit*⁹ tabulis signatis nec protulit¹⁰. Flavius Vetus iunior dixit: | —(18)— us sum¹¹. duumuirum¹² dixit: sermo uester in actis erit. | *quaero, Seia mortua an ad heredes eius rei uxoriae actio transierit, cum is qui repe*¹³ | *tisset neque tutor Seiae neque curator neque procurator neque cognitor aut actor eius | fuisset neque omnino actionem haberet.* Paulus respondit mulieris nomine postulatum uideri¹⁴ | *et per quemcunque posse actionem rei uxoriae perpetuari.* ~ |

Schol. ad c. 112 extr. B¹⁵ | posse per quemcunque actionem rei uxoriae | perpetuar.

c. 111. cf. Dig. 41, 9, 1, 2. Ulpianus l. XXXI ad Sabinum. Iulianus inquit, si sponsa sponso ea mente tradiderit res, ut non ante eius fieri uellet, quam nuptiae secutae sint, usu quoque capio cessabit: si tamen non euidenter id actum fuerit, credendum esse id agi Iulianus ait, ut statim res eius fiant et, si alienae sint, usucapi possint: quae sententia mihi probabilis uidetur. ante nuptias autem non pro dote usucapit, sed pro suo.

1 antino *V^d* 'deleta est fortasse littera i'; primum anteno, deinde antino, mox anno scriptum uideri auctor est Maius; ante non Hollweg. || 2 sic Huschke, quoniam *V*, quamuis Mai. || 3 tum *V¹*. || 4 dotalis *V*. || 5 aut inserit *V*; deleuit Savigny. || 6 ususcapio *V*. || 7 re *V^d*, rem *V^m*. || 8 huius paginae primas cuiusuis uersus litteras superstites, cum hodie lateant adglutinatae, a solo Maio habemus. || 9 'peto Restitulae, quae uxor eius fuit, nomine ab eodem ex l. et e. dotem et 'peculium: mandatum sibi ab ea esse dixit' Buchholtzium fere secutus Huschkius, male: nam mandati si mentio facta esset in iure, eius in responso Paulus meminisset, et tabulae signatae magis ad inuentarium ducunt quam ad mandatum. || 10 pertulit *V*; em. Mai. || 11 quid responderit qui conuenitur, incertum: ad sententiam aliquatenus explendam ego proposui: 'actiones excipere paratus sum' (quod reiecit Wieding *Libellprozess* p. 624), 'nullo iure a te postulatus sum' Huschkius. || 12 dumuirum *V¹*, duumuir *V²*. || 13 hisquirepe *V^d*; his quaerere *V^m*. || 14 postulatum utrum *V^m*. || 15 b' (sic testibus Detlefseno et Kruegero, h' Maius) littera singularis hic et deinceps scholiis ita praemittitur, ut suum uersum occupet.

113 — (18) — uerecundiam hoc est uitae probabilis instrumentum | IMP. ....
nolumus ita — (18) — *in periculum* redigi, ut eam praelatam
 liceat p. . . . tatis¹ eum | — (18) — fretus coniunctionis fir-
 mitate proi . . . . . em | — (18) — m iuxta statutum iudi-
 cantis adflixerit | *sententia* — (18) — a deprimitur. uiderit
 enim, utrum in praeteritum, *ex auctoritate Pauli?* non nisi dote
 repromissa aestimantis aliquid remanere | *debere, eo solo modo*²
 constituta petendi firmitas putaretur e commu|*ni iure dotium*³,
an, quod nobis sanctior parentium affectus persuasit, ut in sola⁴
 | *libelli datione de dote obligatio* gigneretur. frustra euidens |
impugnat calumnia paternam restituendae dotis uoluntatem
 astutia here|*dum* — (18) — speciebus, quas doti pater filiae
 nomine designaue|*rat* — (18) — um libelli scriptione promat
 et de redhibitione | — (18) — a filiae dotem restitui uoluit,
 frustra Maximus, | — (18) — *desiderat*, Renato submoto, cui
 dos Paulinae no|*mine petita est, heredes* repetitionem instituere
 potuisse iudicauit. *iure* | *Renatus, quoniam demortui*⁵ uoluntas
 soceri primo per libellum, dehinc | *testamento declarata est, nos*
 consuluit, auxilium nostrae mansuetudinis in|*plora* — (18) —
undique uersum eius actionibus aditum daret. qui cum repe-
 tionem | — (18) — s et uiolato necessitudinis iure secundo
 soceri iu|*dicio* — (18) — *adipisci* merebatur. quapropter Maximi
 sententia, dotem, cuius | *postulatur restitutio, iuxta* extremam
 restitui uoluntatem, qui eam reddi | *sibi desiderat filium non*
prohiberi placuit; nec enim dubium est effectum restitutio|*nis*
ei a patre esse destinatum, cui dotem filiae nomine per libellum
*dari uoluit*⁶.

Schol. ad c. 113 princ. B' | dotem⁷ per libellum promissam | et sine stipulatione
 afferre | actionem.

c. 113. cf. (ut uidit Huschkius) Cod. Iust. 5, 14, 7. Pater pro filia
 dotem datam genero ea prius in matrimonio defuncta nepotibus pactus
 restitui, licet his actionem quaerere non potuit, tamen utilis eis ex
 aequitate accommodabitur actio.

1 proprietatis V^m. || 2 o uel g. dubiam om. V^m. || 3 iure
 dotium sumpsimus ab Huschkio. || 4 solo V^m, 'male' Detl. || 5 demortui
 item Huschkius. || 6 pater Paulinae cum species certas in dotem ei
 dedisset, maritus eas in libello consignauit pactus cum patre, ut mortua
 in matrimonio Paulina filiis futuris eas restitueret. nihilo minus in
 testamento easdem res tamquam ad se pertinentes cum reliqua substantia
 heredibus reliquit. iam condicione impleta de iis rebus certant heredes
 patris Paulinae et filius eius Renatus: obtinent heredes apud Maximum,
 filius apud imperatorem. || 7 donum V^m.

- 114 Paulus libro VIII responsorum. *Inter*¹ uirum et uxorem conuenit, cum res et | *aliae et ancillae in dotem* darentur, ut diuortio secuto utrum uellet mulier || eligeret uel mancipia uel aestimationem; manente *matrimonio ancillae* | pepererunt; quaesitum est, si mulier mancipia elegisset, *an partus eam sequi deberent?* ~ Paulus respondit, quoniam periculo mariti uixerunt *ancillae, partus medio* | tempore perceptos apud uirum remanere debere².
- 115 *Idem ibidem* | refert talem consultationem et responsum. ~ | Lucia Titia cum nuberet Septicio maioris dignitatis uiro, ei — (18) — | milia in dotem dedit, cum non amplius in bonis haberet. — (14) — *num* | uerum est³, quod a quibusdam dicitur, omnia in dotem dari posse? *Paulus respondit recte dotem* | datam; dari⁴ posse argumento esse in manum⁵ conuentionem.
- 116 | *Pater inuita*⁶ filia repudium genero misit; quaero *an profectam ex suis bo|nis* dotem petere possit. ~ Paulus respondit matrimonium quidem *re ipsa iure solutum* | uideri, sed patri⁷ filiam inuitam a marito *abducere non licere nec eum* | dotem repetere posse nisi filia consentiente. ~
- 117 | Lucius Titius Septiciam ducturus uxorem⁸ *cum esset nondum nubilem,* | postea Septicius datus tutor Septiciae eundem *Titium nominavit potio-rem* | tutorem; quaero an excusandus sit. Paulus respondit de officio praetoris *se consuli; recte tamen* | eum facturum, si eum, de quo quaeritur, potio-rem non pronuntiet, *ne nuptias* | destinatas ea res⁹ impediat. ~
- 118 Paulus respondit etiam manente *adulterii reatu* | eam, quae rea facta erat, nubere potuisse. ~
- 119 | Ulpianus libro II de officio proconsulis. Impp. Augg. Iulio Iuliano¹⁰ *rescripserunt* — (18) — *ream fac|tam*¹¹ dotem recte reddi sibi desiderare diuisque¹² — (18) — | quod etiam in

PAVL. L.
VIII. RESP.VLP. L. II.
DE OFF.
PROCOS.

1 inter om. V. || 2 c. 114. 116—118 *supplementa in editione Hollwegiana proposita pleraque retinui.* || 3 ue/um ē V^d; uerum e 'nulla linea litterae e uidetur superposita' V^m. || 4 da . . . dari V^m; 'P. r. omnia bona in dotem dari' praestare ait Huschke recte. || 5 manus V. || 6 . . . . . ia V^m. *supplementa Kellerei confirmauit V^d.* || 7 set patri V^d, set . . patri V^m. || 8 ux . . V^m. || 9 ea res V^d, earum V^m *compendio male soluto.* || 10 collato rescripto Dig. 48, 21, 2 pr. quod inscribitur 'impp. Seuerus et Antoninus Iulio Iuliano', item titulo *Interamnae Nahartium* reperto Grut. 422, 7 = C. I. L. XI, 4182 posito 'L. Iulio L. f. Pal. Iuliano — — proconsuli prouinciae Achaiae — — legato Aug. pro pr. prouinciae Aquitaniae — —' *suppleuit Borghesius* (opp. 3, 108.). || 11 sic fere Huschkius propter inscriptionem; uerba mutauit ne spatium excederent. || 12 diuis quae uel dixit quae V.

- patre seruabitur, qui consentiente filia *repetit* — (18) — | nec
 moratoriae dilationi locus erit, quod mal — (18) —
- 120 | Vlpianus libro XXXIII ad edictum. Inter cetera de reddenda¹
dote pacta praeter legitimam | ut retentionum ratio habeatur si
 quidem conuenit, *eo pacto uerendum est, ne* | non deterior
 dotis causa fiat, nisi in eum casum, quo *fili extent, con-*
uenerit; | hoc enim iure utimur et Iulianus scribit et est
 rescriptum. *tum igitur et uniuersa* | dos retineri uno filio inter-
 ueniente potest, si modo non culpa *uiri diuortium factum est.* |
 quod si nihil conuenit, exercendae retentiones non sunt *nisi*
*legitimae*². ~
- 121 | Papinianus libro III responsorum. Non ab eo culpa
 dissociandi matrimonii *procedit, qui nuntium diuor*|*tii* misit,
 sed qui discidii necessitatem inducit.
- Schol. ad c. 121. B'. | Non ab eo culpam diuorti*³ *procedere* | qui repudium dedit
 sed qui dandi | necessitatem induxit⁴.
- 122 | Item. Conuenit ut diuortio uel morte uiri soluto *matrimonio* ||
 (*desunt paginae aut centum quinquaginta octo aut centum et sexaginta*)

VLP. L.
XXXIII.
AD ED.PAPIN.
L. III.
RESP.

~~~~~

1 cetera ad redd. *V*¹; ad *expunxit et superscripsit* in *V*², male
 opinor emendans. Maius secutus est *V*². || 2 c. 120 post sunt spatium
 uacare testes sunt *Detlefsen et Krueger*; nisi legitimae addidi in ed.
 priore secutus fere *Hollwegium*, neque spatium illud supplemento uidetur
 obstare. || 3 diuortii *V*^m. || 4 indixit *V*.

DE EXCUSATIONE.

- 123 eum, de quo agitur, et de incolumitate eius sibi rescribant. ~
- 124 Item. Hi quoque, qui sunt ex collegio sex primorum, habent a tutelis excusationem, sed non simpliciter, sed post unam; nam non alias a ceteris uacant, nisi unam habeant. ~
- 125 Item. Olim uarie obseruabatur² circa numerum tutelarum, sed hodie certo iure utimur tam ex rescriptis diuorum³ quam ex constitutionibus imperatorum nostrorum; nam si quis tres tutelas siue curas habeat⁴, excusatur. ~
- 126 Item. Haec locuti sumus de tutelis, finitis non inputandis; eodem loco sunt et non coeptae. ~
- 127 Item. Sed hodie hoc iure utimur, ut si filium quis habeat in potestate, tam patris quam filii onera patri in numerum procedere debeant⁵. ~
- 128 Item. Hodie itaque, ut quis excusetur, tria onera allegare debet siue tutelarum siue curarum siue etiam curae kalendari; et siue eiusdem siue non eiusdem⁶ tituli sint tria onera, a quarta excusant. ~
- 129 Item. Valetudo quoque mala praestat⁷ uacationem, si talis sit, ut ostendat eum ne quidem rebus suis administrandis idoneum esse. ~
- 130 Item. Si quando autem huiusmodi valetudo adfirmetur, inspectio praetoris necessaria est. siue autem quis arthriticus sit siue posicus⁸ siue epilepticus⁹ siue orbus, et his similia, excusantur. ~

VLP. L.
DE EXCV.
SAT.¹

1 c. 123—170 excerpta esse ex *Vlpiani libro singulari de excusationibus* docui in *ed. mai.* p. 394 sq. || 2 obseruatur *V.* || 3 principum inseruit *Barkowius*, recte opinor; cf. c. 149. 277. 280 et *Dig.* 27, 9, 14: uide tamen *Cod. Iust.* 11, 33, 2, 2 || 4 habeant *Vdk*; 'n fortasse deleta' *Maius*. || 5 debeant addidit *Böcking*. || 6 siue non eiusdem addidi. || 7 praestant *V*; 'n uidetur expuncta' *Mai.* || 8 posicus *V*; in quo lateat necesse est morbus talis, quali qui afficitur rebus suis gerendis praelerea idoneus sit, iter tamen facere uel certe in publicum prodire non possit. quare cum non satisfaciat *Dirksenii* psoricus multoque minus phthisicus *Barkowii*, scribi poterit aut podagricus (*coll. Cod. Iust.* 10, 51, 3) aut fortasse leprosus. || 9 epilepticus *V*; et ἐπιληπτικός ἐπλημπτος ἐπλημπς apud *Graecos* quoque in usu fuisse docent lexicæ.

- 131 Item. Verba rescripti: 'Libertus, qui negotia senatoris populi Romani gerit¹, a tutela excusatur; a muneribus autem ciuilibus, cum ipse quoque bonis publicis fruatur, non uacat'. ~
- 132 Item. Sic autem interpretantur prudentes has constitutiones, ut unum libertum procuratorem in quaqua domo senatoris² uoluerint uacare, non quotquot erunt, si plures fuerint. ~
- 133 Item. Ergo uidemur hoc iure uti, ut is uacet, cui omnium rerum generaliter procuratio mandata sit, et non amplius quam unus.
- 134 Item. Arcari Caesariani, qui in foro Traiani habent stationes³, ex sacris constitutionibus multifariam emissis habent immunitatem. ~
- 135 Item. Qui iam tutores uel curatores sunt, si rei publicae causa absint, ad tempus excusantur. ~
- 136 Item. Eum, qui uiae curam habet ab imperatore iniunctam, excusari. ~
- 137 Item. Anabolicari⁴ a tutelis curationibusque habent uacationem. ~
- 138 Item. Ii qui in centuria accensorum⁵ uelatorum sunt, habent immunitatem a tutelis et curis.
- 139 De litibus, quas tutor cum pupillo habet, an propterea excusetur? et dicit⁶ propterea non excusandum et extant rescripta. ~
- 140 Item. Veterani quoque post emerita stipendia missi⁷ honesta missione in perpetuum a tutelis uacant. ~
- 141 Item. Primipilaribus ob id ipsum, quod primipilares sunt, uacatio a tutelis a diuo Hadriano dari coepit. ~
- 142 Item. Decuriales quoque, qui ob id ipsum uacant, a tutelis⁸ condecurialis⁹ filii non uacare, si non habeant aliam excusationem. ~
- 143 Item. Neque autem primipilarium filii neque ueteranorum a tutelis excusantur.
- 144 Item. Is qui inter uigiles militat, quamuis post emerita stipendia legitima missus sit, non in perpetuum uacat a tutelis, sed intra annum, quam missus est; ultra non uacat. ~

VLP. L.
DE EXOV.
SAT.

1 gerit *Vdk*, curat *Vm*. || 2 senatoria *malim*. || 3 *cj*. uita *Hadr.* c. 7: '(Hadrianus) infinitam pecuniam quae fisco debebatur — remisit syngraphis in foro diui Traiani — incensis'. || 4 anabolicari uidentur esse nauicularii ex Aegypto frumentum aliaque ad urbem aduehentes; cf. *Stephan. lex. s. u. ἀναβολεύς*, uita *Aurel.* c. 45, *Cod. Theod.* 13, 4, 7. || 5 centuriacensorum *V*; em. *Borghesius Blumius Barkowius*. || 6 et didici *malim*. || 7 missi *V*; em. *Hollweg*. || 8 uacant a tutelis, a tutela *malim*. || 9 condecuriales *V*.

- 145 Item. Officium quoque militare excusat; namque¹ munus emeritum prodest, multo magis, cum frequentatur. ~
- 146 Item. Qui Romae magistratu funguntur, quamdiu hoc funguntur, dari tutores non possunt. ~
- 147 Item. Imperatores nostri constituerunt, ne nisi intra² ducentessimum miliarium senator populi Romani cogatur res pupillares administrare. itaque in usu ita seruatur, ut ad eas res, quae ultra ducentessimum lapidem sunt, equestris ordinis³ uiri dentur tutores siue⁴ curatores a praetore; et hoc non tantum in eo senatore seruatur, qui decreto tutor uel curator datus est, sed et in eo, qui testamento. ~
- 148 Item. Is⁵ qui in Portu pro salute imperatoris sacrum facit ex uaticinatione archigalli, a tutelis excusatur⁶. ~
- 149 Item. Philosophis quoque et medicis et rhetoribus et grammaticis, quibus per⁷ hanc professionem immunitas dari solet, etiam uacatio a tutelis datur tam diuorum principum rescriptis quam imperatorum nostrorum⁸. quantum⁹ ad medicos uniuscuiusque ciuitatis pertinet, intra numerum quinque esse debere sacrae constitutiones docent. cetera¹⁰. ~
- 150 Item. Neque geometrae neque hi qui ius ciuile docent a tutelis excusantur. ~
- 151 Item. Qui muniti sunt aliquo priuilegio, aliquando non¹¹ admittuntur ad excusationem; uelut¹² si minor sit annorum XXV, si adfini datus sit tutor et aliquem usum rerum habeat; quod ius uenit ex epistula diui Hadriani. ~

VLP. L.
DE EXCV-
SAT.

c. 145. cf. c. 222 *excerpta plenius et melius ex eiusdem libri secunda editione*: Vlp. l. de off. pr. tut. Officium q. m. excusat, nam cum munus emeritum prodest, multo magis cum frequentatur prodesse debet.

c. 151. cf. c. 223 *excerpta ex eadem editione secunda*: hi qui muniti — annis XXV adfini datus tutor et — habeat hereditiarum, quod — Hadriani *rel.*

1 namque *pro* nam cum *breuiator*, ut *extrema duo uerba resecaret* (*uide supra*). || 2 ne intra *V*; ne ultra *coniecit Maius*; nisi *inserui ego*. || 3 aequi ordini *Vdk*; τῷ ordini *uidetur addita s' Maius*. || 4 siue *Vd 'sic'*, uel *Vm*. || 5 iis *V*. || 6 excusantur *V*. || 7 propter *coniecit Maius*. || 8 imperatoris nostri *V*; quod *emendauit collatis c. 125. 147. 158. 159. cf. ed. mai. p. 395.* || 9 quam *V*; *em. ego*; quod *coniecit Maius*. || 10 *sic mutilauit breuiator quod ex diui Pii epistula ad commune Asiae rettulerat Vlpianus* (*cf. Modestinus Dig. 27, 1, 6, 2*) *in metropolitibus immunes esse debere medicos denos, grammaticos quinos, rhetores quinos, in oppidis, ubi conuentus fit et ius dicitur, medicos septenos, grammaticos quaternos, rhetores quaternos, in reliquis oppidis medicos quinos, grammaticos ternos, rhetores ternos.* || 11 non *ex c. 223 accedit.* || 12 uelut *Vd 'sic'*; ueluti *Vm*.

- 152 Item. De libertis¹ quoque, quamuis multa priuilegia excusationum praetendant, tamen a patroni sui liberorum tutela non excusantur. ~
- 153 Item. Qui patri pupilli promiserunt se suscepturos tutelam, non excusantur, quia est iniquum² alios non esse datos. ~
- 154 Item. Si inmiscuit se administrationi tutor, perdit beneficium excusationis: plus enim egit, quam si promisisset; idque diui fratres Domitio Rufo rescripserunt in haec verba: Liberari tutela, quam sponte suscepisti, *perperam* desideras³. ~
- 155 Item. Igitur obseruandum deinceps erit, ut qui tutor datus sit⁴, si quas habere se causas excusationis arbitrabitur, adeat⁵ ex more. *nec*⁶ in infinitum captiosi silentii tempus, per quod⁷ res interfrigescat, concessum sibi credant⁸: hi qui Romae uel intra centesimum fuerint, sciant in proximis diebus quinquaginta se excusationis causas allegare debere aut capessere administrationem; ac nisi id fecerint⁹, in ea causa fore¹⁰, in qua sunt, de quibus consules amplissimi decreuerunt periculo suo eos cessare. ~
- 156 Item. Formam autem ex hac constitutione datam hodie in usu ita celebrari animaduertimus, ut ex eo die incipiant quinquaginta dies enumerari¹¹, ex quo scierat¹² se esse tutorem uel curatorem, scilicet ex eo, ex quo in notitiam eius decretum perlatum¹³ sit testato, uel, si testamento datus sit, ex quo id quoquo modo¹⁴ scierit. itaque ubi sciit, ne praescriptione quinquaginta dierum excludatur, si sint sessiones¹⁵ uel pro tribunali uel de plano, aduersario, id est ei, qui eum petit, denuntiare debet et adire praetorem et titulum excusationis suae apud eum expromere; si feriae sint, libellos det contestatorios. ~
- 157 Item. Tunc demum excusandus est, qui prius datus fuerat,

VLP. L.
DE EXCV-
SAT.

1 liberti scribi debuit, sed similiter est c. 139. || 2 inicum V. || 3 liberi tutela q. s. s. praebe nam desideras V; liberari t. q. s. s. perperam desideras ego; liberari t. q. s. s. improbe nunc desideras Huschke; liberis tutelam q. s. s. praebe, nam desiderasti coni. Maius. || 4 sit addidit Maius. || 5 ad ea V; em. Maius. in ed. mai. scripseram ad eas. || 6 s' = sed V; n' = nec em. Maius. possis etiam scribere sed et ne. || 7 temporis per quam V; em. Maius. || 8 credant 'sic' Vd, credat Vm. || 9 fecerit V. || 10 foret 'sic' Vd: fore Vm. || 11 numerari malim. || 12 scierant V. || 13 prolatum V; em. Buchholtz. cf. c. 166. || 14 q̄q̄ id est quaequae Vd; quoque Vm; q̄q̄m em. ego collato loco Ulpiani Dig. 26, 7, 5, 10 de testamentario tutore: 'innotescere qualiter qualiter sufficit, non utique testato eum conueniri; nam etsi citra testationem, scilicet undecumque cognouit, nulla dubitatio est, quin debeat periculum ad ipsum respicere'. || 15 cessiones V.

si is quem nominauerit et potior necessitudine et idoneus re fideque uel absens *deprehendatur*¹. ~

VLP. L.
DE EXCV-
SAT.

158 Item. Pars orationis² imperatoris Seueri. Promiscua facultas potioris nominandi nisi intra certos fines cohibeatur, ipso tractu temporis pupillos fortunis suis priuabit. cui rei obuiam ibitur, patres conscripti, si censueritis, ut collegae patris uel³ pupilli in decuria uel corpore, ~ item cognati uel affines utriusque necessitudinis, qui lege Iulia et Papia excepti sunt, potiozem non nominent, ceteri cognati uel adfines amiciue atque municipales eos tantummodo nominent, quos supra⁴ complexus sum, uicinitatis autem iure nemo potior existimetur. ~

159 *Imperatores nostri*⁵ Aelio Diodoto. ~ Tutores secundum patris uoluntatem decreto praetoris clarissimi uiri, quod⁶ non iure testamento uel codicillis dati fuerant, confirmatos potiores nominare⁷ posse non arbitramur⁸, nam iudicium patris, licet iure deficiat, seruandum est.

160 Item. Libertus sicut excusare se a tutelis, ita *etiam*⁹ potiozem nominare potest.

161 Item. Ex ea die, ex qua quis potiozem nominauit, deinceps omnibus sessionibus aduersus eum, quem nominauit, adire debet, usque dum causam finiat: ceterum si aliquam sessionem intermiserit is, qui potiozem nominauit, praescriptione excluditur. plane illa sessio, quae de plano celebratur, ei non computabitur.

162 Item. Si is qui potiozem nominauit, litteras petierit ad magistratus, ut compellant eum uenire, quem potiozem nominauit, *postquam*¹⁰ libellos dedit altera¹¹ die litteras accipere debet ac¹²

c. 159 = c. 246, *ubi idem rescriptum adlegatum item c. 211 affertur ex Paulo*: Imperatores nostri A. D. suo salutem. Tutores — seruandum est.

1 repraehendatur *V*; em. *Blumius*. || 2 oratione *V*. || 3 patris sui uel *V*; sui *deleui ortum ex falsa geminatione*; patris auiae pupilli, quod *Huschkius* proposuit, eo refutatur quod ex c. 213 constat aui orationem non meminisse. || 4 cura *V*; em. *Kellerus* *aliquae*. || 5 *superest in V* ^o; *fuisse uidetur olim imp̄p̄ n̄u.* || 6 quos *V*. || 7 nominare potiores *Paulus*. || 8 arbitramur *V*. || 9 ita nec *V*; at sic et oratio hiat negatione in altero colo omissa, in altero adiecta et sententia peruersa est, cum de liberto patroni liberis tutore dato minime uerba accipi possint. uidetur aut librarius n' et et' permutasse aut epitomator male in compendium redegisse quod scripserat fortasse *Vlpianus*: libertus sicut excusare se potest, ita nec potiozem nominare prohibetur. || 10 addidit *Hollweg*. || 11 altera *Hollwegius*, alia *V*, potueruntque facile permutari alia et alia. || 12 ad *V*.

- magistratibus reddere per dinumerationem uicenum milium
 163 passuum. ~ Item. Illud curare debet, ut intra diem decimum
 quam litteras reddidit magistratibus, rescriptas¹ deposcat; et
 ubi eas acceperit, per dinumerationem simili modo reuerti
 debet et si sessionem inuenerit pro tribunali, reddere prae-
 tori, ut subnotet sua manu quod uolet. ~
- 164 Item. Si quis eos, quos potiores² nominauit, non probauerit,
 si adhuc intra quinquagesimum diem est, alios potiores potest
 nominare. ~
- 165 Item. Quamuis supra dixerimus³ eum qui potio-rem nomina-
 uerit, si aliquam sessionem intermiserit pro tribunali, prae-
 scriptione submoueri, utique uerum est, si litterae non sunt
 impetratae; ceterum ex quo impetratae sunt in eum diem,
 quo reddi praetori rescriptae debent, etsi⁴ hoc medio spatio
 sessio fuerit, non oberit, si sessionibus non adierit; et ita in
 usu seruatur. ~
- 166 Item. Libelli ita formandi. ‘Cum proxime decreto tutorem
 ‘me dandum existimaueris illi, quod mihi in notitiam pertulit
 ‘ille⁵ illa die, nomino potio-rem⁶, ut municipem⁷ supra scripti,
 ‘illum, Veientanum, morantem eo loco, habentem in substantia
 ‘plus minus tantum’. si eques Romanus fuerit qui potior no-
 minabitur, etiam hoc comprehendere debet. Deinde fine talem
 clausulam addat: ‘rogo, praetor, propter praescriptionis⁸ tem-
 167 pora libellos accipere digneris’. ~ si pro tribunali dabuntur,
 quinque⁹, de plano quattuor dandi erunt et petendum, ut
 167a denuntietur ex auctoritate. cum denuntiauerit et¹⁰ non uenerit,
 libellos det et¹¹ litteras petat. ~
- 168 Item. . . . .¹² quidam tamen iustos secundum has leges
 putant dici. diui quoque Marcus et Lucius Apronio Saturnino
 ita scripserunt¹³: ‘si instrumentis probas habere te iustos tres
 ‘liberos, excusationem tuam Manilius Carbo praetor uir claris-

VLP. L.
DE EXCV-
SAT.

1 rescripta *V*. || 2 potio-rem *V*. || 3 quod uero supra diximus
malim uel id inseri ante utique. || 4 si *suppl. Mai.* || 5 ille *addidi*,
 peruenit *pro* pertulit *Huschke*. || 6 potiores *V*. || 7 municipes *V*. ||
 8 praescriptiones *V*; *em. Keller*. || 9 *ū V*; uel *pro* quinque *prioris*;
cf. c. 210. || 10 denuntiauerit et *V ex corr. m. 1* *testibus Maio et Kruegero*,
 denuntiaueris et *V ante corr.*, de qua dubitabat *Detlefsenus*; fortasse
 post et *intercidit* is uel cui denuntiauit. || 11 det et ‘*sic*’ *Vd*, det ut
Vm. || 12 hoc loco quae exciderunt siue librarii culpa siue ipsius
 breuiatoris, collatis locis *infra c. 194 et Coll. 16, 3, 3 et Dig. 27, 1,*
 2, 3 talia fere uidentur fuisse: ‘iustos autem liberos esse oportet, id est
 ‘non naturales, sed ex uero matrimonio etsi non secundum leges Iuliam
 ‘Papiamue quaesitos’. || 13 scripserunt ‘*sic*’ *Vd*, rescribserunt *Vm*.

'simus accipiet. sed iustorum mentio ita accipienda est, ut¹
'secundum ius civile quaesiti sint'.² ~

VLP. L.
DE EXCV-
SAT.

169 Item. *In*³ adoptionem dati ad hanc causam proderunt. ~

170 Item. Ius liberorum a principe impetratum nec ad hanc causam nec ad munera prodest.

(desunt paginae duae)

171 ||tionem poterit s — (40) — | non enim testamentarius — ?
(40) — ~ |

172 Paulus libro II sententiarum. Pro t — (40) — | ut est Latinus Iunianus — (40) —, *item qui codi*cillis ad testamentum non pertinentibus tutor datus est⁴. |

PAVL. L. II.
SENT.

173 Ulpianus de officio praetoris tutelaris — (40) — *Habentem in Italia* domicilium consentaneum est a provinciali administratione liberari; *iis itaque mu*neribus subicietur tantummodo, quae pertinent ad res Italicas pupilli⁵ — (40) — | recuperabit. ~

VLP. L. DE
OFF. PR.
TVT.

173a Item. Si ei, quem pater testamento tutorem nominavit, sacerdotium contigit, — (40) — quo aduersus | tutelam privilegium continetur⁶, tamen ita demum excusabitur, si ante | apertum testamentum sacerdos factus est. ~ |

174 Item. Haec de sacerdotio dicta pertinent ad eum quoque, cui magistratus | excusationem confert; itaque haec non liberat nisi a tutelis eo tempore delatis, | quo quis consul uel praetor uel aedilis est. ~ |

175 Item. Collegas eos accipimus, — (40) — eandem artem | exerceant quam pater factitarit — (40) — | quo pater pupillorum ex — (40) — ~ |

176 Item. Sicut autem de — (40) — | lium et ita imperator noster — (40) — |

177 Item. Veterani a reliquorum tutelis omnibus excusantur, a |

c. 172. hinc restitutum caput apud Paulum 2, 27, 6.

c. 177. cf. Dig. 27, 1, 8, 10, ubi sic ait quem constat Ulpiani libros de excusationibus et de officio praetoris tutelaris perpetuo adhibuisse Modestinus l. III excusationum: ἐξητήθη δέ, πότερον μίαν καὶ ἅπαξ ἐπιτροπήν ἀναδέχονται οἱ πάλαι στρατιῶται ἢ ἐνὶ καιρῷ οὐ πλέον τοῦ ἅπαξ, παυομένης δὲ τῆς πρώτης ἐπιτροπῆς πάλιν ἀναλή-

1 ut 'sic' V^d, uti V^m. || 2 hucusque peruenire rescriptum uidit Huschkius. || 3 in om. V. || 4 Rudorffus (Vormundschaft 1, 279) sic fere restituit: 'pro testamentario tutore non habebitur testamento inutiliter datus, | ut est 'Latinus Iunianus, quem lex tutorem testamento dari uetat, item qui codi-|cillis ad testamentum non pertinentibus tutor datus est' adhibitis locis Gai 1, 23, Ulpiani 11, 16, Dig. 26, 2, 3. || 5 c. 173 supplui ad Dig. 27, 1, 19 et Cod. Iust. 5, 62, 2. || 6 cf. C. I. L. X, 3704: 'cum privilegio sacerdoti Caeninensis munitus potuisset ab honorib. et munerib. 'facile excusari.' capita 173 a. 174 (cf. c. 146) supplui ego (cf. Staatsrecht 3, 226). |

- ueteranorum autem filiorum tutelis ita, ut non plus unam suscipere cogantur. | sed utrum simul non plus unam eiusmodi tutelam suscipere debeant an sufficiat semel suscepisse | unam, tractari potest. puto tamen gestam tutelam eis non profuturam et ita | inueni rescriptum¹. ~
- 177a Item. Missi nisi honesta missione non excusantur et ita de ignominiose dimissis imperatores — (40) — | riae Sabinae rescripserunt — (40) — | exauctoratum e — (40) — ~ | Ab urbicis plan[e tutelis excusabuntur, quia ingredi eis urbem non licet.] sed etsi non sint perfuncti² stipendiis, tamen qui post annum uigesimum missi sunt, | si missionem non ignominiosam acceperunt, excusantur³. ~ |
- 178 Item. Sed primipilares etsi a reliquis tutelis uniuersis excusantur, || tamen ipsi filiis suis recte tutorem primipilarem dabunt | — (40) — legare quoque. ipse quoque in locum | — (40) — ~ |
- 179 Item. Sacerdos ad tempus factus⁴ etsi excusatur dum sacerdotio fungitur, | tamen postquam id deposuit, priuilegium amplius non habet et ita⁵ rescripto diui Pii declaratur | — (40) — ~ |
- 180 Item. — (40) — qui sunt in primipilaribus | — (40) — exemplo ueteranorum | excusantur. ~ |
- 181 — (40) — i ueterem suam emp | — (40) — sestertia⁶ centum milia — (40) — consummatam eam nan | — (40) — ~ |
- 182 — (40) — ducit; nam minor uiginti quinque annis — (40) — a tutela excusantur ut | — (40) — o daret minores XXV | annis — (40) — ~ |
- 183 Item. — (40) — cui data est a principe⁷ negotiorum | fiscalium administratio, quamdiu administrat, onera tutelarum | suscipere non cogitur, ne publicae rei utilitas priuatorum iniuriam adferat⁸. |

πονται· ἀλλ' ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἰδιωτῶν αἱ παυσαμεναι οὐ βοηθήσουσιν τοῖς ἐσχηκόσι οὐδὲ εἰς τὰς τρεῖς ψηφίζονται, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν πάλαι στρατιωτῶν οὐκ ὠφελεῖ τὸ γεγενῆσθαι. Vide praeterea Cod. Iust. 5, 65, 2.

c. 177 a. cf. Dig. 27, 1, 8, 9. Modestinus libro III excusationum. Γράφει δὲ καὶ Οὐλπιανὸς οὕτως: sed ignominia missi ab urbicis plane tutelis excusabuntur, quia ingredi eis urbem non licet.

1 supplementa c. 177, item quae sequuntur mea sunt. || 2 perfecti *V^m* compendio male soluto. || 3 suppleui ad Dig. 27, 1, 8, 2 || 4 ita fere Huschke recte. || 5 a om. *V^m*. c. 179 suppleui ego. || 6 estertia 'sic' *V^d*; extertia *V^m*. || 7 principio *V^m*, improbante Detlefseno. || 8 suppleui usus Dig. 27, 1, 41 pr., Cod. Iust. 5, 62, 10, Inst. 1, 25, 1.

- 183a *Item. In ualetudinem quoque qui inciderit, aut ad tempus aut in perpetuum a tutela excusabitur. hi quos ual¹etudo perpetua excusat — (40) — eas quoque tutelas, quas ante suscepant, deponunt. ~ |*
- 184 *Item. In furorem qui inciderit, item excusabitur etiam ab ea quam antea suscep¹erat tutela, neque tamen in totum, sed in locum furiosi ad tempus curator dabitur. ~ |*
- 185 *Idem. Imp. . . . rescripsit L. Titio adfirmanti imparem per rusticitatem se alienis negotiis gerendis esse, rusticitatem posse excusationem mereri. paupertas plane dat excusationem].² ~ |*
- 186 *Item. [Tria onera tutelarum excusatione]m tribuunt. tria autem onera sic sunt accipienda, ut non numerus pupillorum plures tutelas faciat, [sed patrimoniorum separatio. et ideo qui tribus] fratribus tutor datus est, || qui indiuisum patrimonium habent³, uel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tutelam suscepisse creditur. ~*
- 187 *Item. Qui curam kalendarii Gaditanorum a principe iniunctam⁴ in equestri⁵ ordine susceptam administrabat. . . . .⁶*
- 188 *In tribus non inputabitur tutela uel cura, quae affectata est. affectatam sic accipiemus, si uel appetita uideatur uel cum posset quis se excusare, ab ea se non excusauit. creditur enim affectasse, qui onus cum posset declinare non recusauit,*

VLP. L. DE
OFF. PR.
TVT.

c. 183 a. 184. cf. *Vlpianus apud Modestinum Dig. 27, 1, 10, 8.* Aduersa quoque ualetudo excusat, sed ea quae impedimento est, quo minus quis suis rebus superesse possit, ut imperator noster cum patre rescripsit. *l. 12 pr. eod.* Sed in hoc rescripto adiectum est solere uel ad tempus uel in perpetuum excusari, prout ualetudo [est] qua adficitur. furor autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim detur.

c. 185 = c. 240 *Vlp. de off. pr. tut.* Paupertas plane dat excusationem et rel. cf. *Dig. 27, 1, 7.* *Vlp. l. sing. excus.* Paupertas sane dat excusationem et rel.

c. 186 = *Dig. 27, 1, 3.* *Vlp. l. sing. de off. pr. tut.* Tria o. t. dant excusationem. Tria — creditur.

1 ua om. *Vm.* || 2 c. 185 *suppleui usus Rudorffianis Vormundschaft* 2, 56. || 3 haberent *Dig.* || 4 inductam *V*, emendauit *Buchholtz: scilicet duo fuerunt genera curae kalendarii, antiqua inter munera municipalia posita (Dig. 50, 4, 18, 1) et quam tituli passim memorant principis iussu suscepta, neque principes ipsam curam constituerunt, sed pro re eam ab ordinis electione ad suum arbitrium transtulerunt* || 5 sequestri *V; em. Maius.* *curatores kalendarii quos noui ex equestri ordine omnes sunt neque inter eos reperitur uir senatoriae dignitatis; sed fortasse Vlpianus sub cura kalendarii etiam rei publicae curam comprehendit re uix diuersam et saepe a senatoribus administratam.* || 6 excidisse quaedam cum inde intellegitur quod deficit item in hoc titulo raro omissum tum ostendit sententia: nam cura kalendarii etsi tutelae proxima est, non ita ut hic legitur ad praecedentia applicari potuit.

et id saepe decretum est in tutore, qui non potuit inuitus dari tutor, uel curatore, qui¹ cuius fuerat tutor, curator est nominatus. ~

VLP. L. DE
OFF. PR.
TVT.

- 189 Item. Si quis inter tres emancipati filii sui tutelam administret, an ei haec in numero cedat², scio dubitatum. inuenio tamen Fulvio Aemiliano in persona³ Manili Optiui rescriptum emancipatae filiae tutelam numerari ei⁴ inter onera oportere. ~
- 190 Item. Tria autem onera in domo esse sufficit. proinde si pater alicuius uel filius uel frater⁵, qui est in eiusdem potestate, tria onera sustineat, quae ad periculum patris pertinent quoniam uoluntate eius administrant, omnibus excusatio a tutela competit. ~
- 191 Item. Numerus quoque liberorum a tutela excusationem tribuit ciuibus quidem Romanis earum tutelarum, quae Romae sunt iniunctae, a trium⁶, earum uero, quae in municipiis Italicis iniunguntur, a⁷ quattuor numero liberorum; idque imperator noster et diuus Seuerus Claudio Herodiano rescripserunt. ~ Et ideo si quis a magistratibus municipalibus fuerit datus, quattuor numero liberorum debet excusari. ~
- 192 Item. Sed⁸ si in prouincia delata fuerit tutela, licet Romae excusatio allegetur, a quinque liberis debet recipi. ~
- 193 Item. Exemplo ciuium Romanorum Latinos Iunianos⁹ excusari oportet. ~
- 194 Item. Iusti autem an iniusti sint¹⁰ filii, non requiritur; multo minus in potestate necne sint, cum etiam iudicandi onere iniustos filios releuare Papinianus libro V quaestionum scribat. ~
- 195 Item. Ex filia nepotes non¹¹ prodesse ad tutelae liberationem

c. 189 cf. *Dig.* 27, 1, 15, 16. Modestianus l. VI excus. Vlpianus libro singulari de excusationibus ita scribit: Si quis inter tres tutelas emancipati — inuenio tamen rescriptum — oportere.

c. 190 = *Dig.* 27, 1, 5. Vlp. l. sing. de off. pr. tut. Tria onera in domo una esse — patris sui spectent, quia uol. — competit; sed si non patris uoluntate administrent, non prodesse saepe rescriptum est.

c. 191 de rescripto hoc ad Herodianum cf. c. 247.

1 curator ei qui *V*; em. *Maius*; curator qui eius coniecit *Hollweg*.
 || 2 in numerum procedit *Dig.* || 3 personam 'sic' *Vd*, persona *Vm*. ||
 4 ei om. *Dig.* || 5 frater *Dig.*, fratres *V*. || 6 filiorum inserit *V*, de-
 leui ego; cf. *Dig.* 27, 1, 2, 7: οὐδαμῶς ἐστὶν ῥαδίως εὐρεῖν ὅτι περὶ
 υἱῶν διαλέγεται διάταξις, ἀλλὰ περὶ τέκνων. || 7 addidit *Huschke*. ||
 8 sed et *V*; em. ego. || 9 iumanos *V*. || 10 sunt *Vd*, sint *Vm*. || 11
 non add. *Mai*.

sicuti nec ad caducorum uindicationem palam est, nisi mihi proponas ex ueterano praetoriano genero socerum auum effectum; tunc enim secundum orationem diui¹ Marci, quam in castris praetoris recitauit Paulo iterum et Aproniano² cons. VIII id. Ian., id habebit auus, quod habet in nepotibus ex filio natis. cuius orationis uerba haec sunt: 'et quo facilius ueterani nostri soceros repperiant, illos quoque nouo priuilegio sollicitabimus³, ut auus nepotum ex ueterano⁴ praetoriano natorum iisdem commodis nomine eorum fruatur, quibus frueretur, si eos haberet ex filio'. ~

VLP. L. DE
OFF. PR.
TVT.

p. C. 168.

196 Item. In adoptionem dedisse non nocet, nec adoptasse ad excusationem proderit, quoniam soli naturales tribuunt excusationem. ~

197 Item. An bello amissi a tutela excusare debeant? nam et in fascibus sumendis et in iudicandi munere pro superstitionibus habentur, ut lege Iulia de maritandis ordinibus de fascibus sumendis et publicorum kapite XXVI⁵, item priuatorum kapite uicensimo VII de iudicando cauetur. et puto constituendum, ut et a tutelis excusent; proinde siue tres bello amiserit siue unum duosue, pro superstitionibus cedent. ~

198 Item. Sed utrum soli filii an et nepotes debent prodesse? subsistendum, quoniam lex quidem priuatorum kapite XXVII 'ex se natos'⁶ appellat, lex uero publicorum kapite XXVI liberorum facit mentionem. puto tamen eandem esse aequitatem in nepotibus, qui in locum filiorum succedunt, quae est in filiis. ~

199 Item. Vtrum in acie dumtaxat amissus an tempore belli amissus prosit⁷? Aristo in acie amissum dumtaxat; ego puto per tempus belli amissum debere prodesse, ne publica strages patri noceat⁸. ~

200 Item. Erit haec etiam excusatio, si quis se dicat tutelam alicuius administrasse et ad curam eius uocetur: nam inuitum non esse compellendum suscipere imperator noster cum patre

201 Polo Terentiano rescripsit; ~ item si quis uxori suae⁹ curator datur, nam sicuti senatus censuit, ne quis eam ducat, cuius tutor uel curator fuit, ita uxoris suae non debere¹⁰ curam administrare diuus Seuerus Flauio Seueriano rescripsit.

1 dei *V* compendio δ , quod alibi adest, hic ut aliis locis tribus male soluto in dei pro diui (c. 210. 220) uel diuorum (c. 249). || 2 iterum post Aproniano inseri iubet *Borghesius*. || 3 fortasse scr. sollicitauimus. || 4 ueteriano *Vdk*; ueterano *Vm*. || 5 uiginti sex *V*. || 6 xxvii senatus *V*; em. *Blumius*. || 7 sed inserit *V*, deleui ego. || 8 'contraria sententia eidem *Vlpiano* adscribitur in *Dig.* 27, 1, 18'. *Hollweg*. || 9 uxoris suae *V*. || 10 quemquam puto excidisse.

- 202 ~ Item. Proinde si cui fuerit pupilla a patre desponsa, non debet ei tutor dari, ne nuptiae impediuntur, et datus excusabitur; et si sponsae suae curator fuerit datus, debet excusari; nisi forte a patre tutor uel curator fuerit destinatus. aut enim ipse eam pater despondit et utrumque perficiet¹; aut post mortem patris desponsa est et magis est, ut uoluntati patris obtemperetur in onere quam ipsius in matrimonio: quare nuptiae impediuntur. ~
- 203 Item. Est et hoc genus excusationis, si quis se dicat domicilium non habere Romae delectus ad munus uel in ea prouincia, ubi domicilium non habet, idque et diuus Marcus Pertinaci et Aeliano consulibus² rescripsit. ~
- 204 Item. Proinde qui studiorum causa Romae sunt praecipue ciuiliu[m], debent || ³ excusari, quamdiu iuris⁴ causa Romae agunt studii cura distracti; et ita | — (16) — imperator⁵ Antoninus Augustus Cereali a censibus et aliis | rescripsit. ~
- 205 Item. Proinde si quis ad urbicam dioecesim⁶ pertinens | testamento tutor dabitur⁷, excusare se debet ab eo patrimonio, quod⁸ in regio|nibus iuridicorum est, pariter⁹ a re prouinciali. sed caueat, si legatum accepit, hoc facere; li|cite enim urbana sola administrat, uerum quia non¹⁰ in plenum uoluntati paret, legati | ei petitio denegabitur, idque diuus Marcus in eo, qui se a re prouinciali excusauit | legato honoratus, Claudio Pulchro rescripsit. ~
- 206 Item. An is qui se uoluit¹¹ excusare nec optinuit, postea potiores nomi|nare possit, scio quaesitum¹². et magis est ut possit, si eum tempora patiantur; quos¹³ enim | habet, iis utetur diebus, licet potior nominatus alterutrum debeat eli|gere, utrum uelit negare se potio[n]em an uero magis potio[n]em nominare; | et ita — (16) — io¹⁴ praetori¹⁵ rescripsit. ~ |

1 perficietur malim. || 2 Pertinax et Aelianus consules uidentur fuisse anno p. Chr. 175 cf. Borghesius (opp. 3, 111); Iulianus pro Aeliano num substituendus sit, quaeritur. || 3 'tota haec pagina (c. 204 ris causa — c. 210 et si forte) non est rescripta' Dellefsenus. || 4 ris V^m, s V^d; quae praecedunt, hodie teguntur churta agglutinata. suppleui ego. || 5 imperator V^m, at V^d. || 6 dyocesim V. || 7 suppleuit Blumius. || 8 q V^d, quod V^m. || 9 . . . . r a re V^m: primam litteram non agnouit Detl. suppleuerunt Buchholtzius et Hollwegius, nisi quod pro [et similit]r spatio deficiente scripsi pariter. reliqua huius c. supplementa mea sunt. || 10 nistrat uerum quoniam V^d, administratum quoniam V^m; quia non pro quoniam (q̄n) proposuit Rudorffius Vorm. 2, 180. || 11 uoluit V^m. supplementa c. 206 tertia lacuna excepta pleraque Hollwegiana sunt passim a me retractata. || 12 m om. V^m. || 13 uos V; em. ego. || 14 [idque imperator noster Aelio Diodot]o Maium secutus Hollwegius, cui hoc rescriptum idem esse uisum est atque quod cc. 159. 211. 215. 246 memoratur. || 15 praetor V.

- 207 ¹Item. *Etsi is qui tutor datus est et excusare se et non re-* VLP. L. DE
cepta excu|satione potiores nominare potest, si tempora dierum OFF. PR.
patiantur, | *tamen si praetulerit potiores nominare, postea ad* TVT.
excusationem transi|re non potest; nam loco fatentis² est nul-
lam se excusationem habere, cum potiores | nominat. nec
magis ferendus est, si dicat se sine praeiudicio hoc facere,
for|te adeo simul et profiteatur³ excusationem et potiorum⁴
nominationem | — (16) — suscipiat⁵. ~ |
- 208 ⁶Item. *Is qui potior nominatus est, si quidem neget⁷ se*
esse in ea coniunctione, am|plius nominare magis potiozem
non potest; conuictus ne excusare se quidem poterit; | idque
est rescripto ad Claudium Herodianum de excusatione inser-
tum. ~ |
- 209 ⁸Item. *Is qui potior nominatus est, ad omnia haec dies eos*
habebit, quos | habent qui primo loco dati⁹ sunt, ut eodem
rescripto declaratur. ~ |
- 210 ¹⁰Item. *Is qui potiozem nominat libellos debet quaternos dare*
praeto|ri de plano, quinos pro tribunali, ut epistula diui¹¹
Marci ad Aemilianum | continetur, et dicere, quo iure potiozem
nominet, id est gradum necessitu|dinis et ius cognationis aperte
designare; et ideo non sufficit cognatum | uel ad finem genera-
liter dicere, sed debet gradum adicere¹² uel nomen | proprium
cognationis ad finitatisue¹³ designare et ius cognationis expri-
mere; nec sufficit collegam¹⁴ dicere, nisi in quo collegio addi-
derit. et si forte || ¹⁵ in aliquo horum deliquerit, emendandi ei
facultas intra tempus, quo po|tuit potiozem nominare, conceditur,
postea non, idque imperator noster . . . rescripsit. ~
- 211 ¹⁶Item. *Ne hi quidem possunt, quos praetor confirmauit te-*
stamento designatos, ut imperator noster Dio|doto praetori re-

c. 208. De rescripto hoc ad Herodianum cf. c. 247.

1 supplementa c. 207 ueniunt fere ab Hollwegio. || 2 entis V^m. ||
3 teatur V^m, eatur V^d. || 4 potiozem V. || 5 t om. V^m. || 6 c. 208
suppleuit Maius. || 7 negat V^m, 'male' Detl. || 8 c. 209 sic fere sup-
pleuit Kellerus. || 9 i om. V^m. || 10 c. 210 post Maium suppleui ego. ||
11 dei V; u. c. 195. || 12 adicere V^d, dicere V^m. || 13 n**atisue V^k. ||
14 *am V^k. || 15 'usque ad u. 20 (id est usque ad c. 216 uerb. co-
gnatorum) haec pagina non est rescripta' Detlefsenus. || 16 supplementa
c. 211 partis posterioris mea sunt. ante uerba ne hi quidem talia fere
resecta uidentur: 'testamento patris tutores filio dati excusare se pos-
'sunt, potiores nominare non possunt'. hoc ait Vlpianus rescriptum ad
Diodotum datum, quod legitur cc. 159. 246, stricte interpretandum esse,
id est de solo patre qui filio tutorem non dederit, sed destinarit,
non de matre quae tutorem proposuerit, neque magis de auo qui
nepoti quamuis ex filio sit tutorem quamuis libertum non dederit, sed
destinarit.

- scripsit. proinde si a matre fuerint designati, an ii potiores | nominare possint, quaeri potest; et puto eos nominare posse, nam de iis tantum | rescriptum est, qui a patre erant designati. sed hoc erit seruandum in filio solo, non in | alio uirilis¹ sexus per uirilem sexum descendente, licet liberti sint tutelae uel | curae destinati; nam et Papinianus respondit libertum a patrone nepoti ex filio destinatum tutorem posse potiore nominare. ~
- 212 |² Item. Nominare autem potiores non possunt in primis collegae patris, ut | diuus Seuerus constituit. ~
- 213 | Item. Licet autem patris appellatio in oratione sit, puto de auo quoque³ | accipiendam, quamquam circa primipilares hoc iure utimur, ut filio primipilaris dentur soli, non⁴ etiam nepoti. ~
- 214 | Item. Sed nec cognati uel adfines possunt nominare potiores; prohibentur uero⁵, ut oratione expressum est, hi soli qui lege 215 Iulia Papiaue⁶ excepti sunt. ~ | Proinde si quis cognatus alterutra⁷ lege exceptus licet non proximus datus est⁸, ut Diodoto praetori est rescriptum, potiore nominare non poterit, neque potest potiore | nominare adfines qui alterutra⁷ lege exceptus est. ~
- 216 |⁹ Item. Excipiuntur autem lege quidem Iulia cognatorum sex gradus et ex septimo¹⁰ sobrino sobrinaue natus, sed et nata per interpretationem, quae in alicuius | horum potestate sunt quae in matrimonio, uel hi¹¹ qui sunt cognatarum nostrarum hoc gradu nos contingentium mariti, uel eorum, qui sunt in potestate nostra, cognati contingentes eos ea cognatione, quae 217 supra scriptum gradum | non excedit. ~ Item nuptiarum nobis cognati a nobis ad eundem | gradum uel nostri cognati ab 218 uxoribus nostris excipiuntur¹². ~ | Item. Lege autem Papia ii adfines excipiuntur, qui uir¹³ et uxor et gener et nurus | et 219 socer et socrus umquam fuerunt, item uitricus nouerca priuignus | priuigna uel ipsorum uel eorum qui in eorum potestate matrimonioe sunt quae¹⁴ | fuerunt. ~

1 uirili V. || 2 c. 212 restituit Bruns Quid conferant Vat. fr. p. 61; cf. c. 158. || 3 primum c. 213 hiatum expleui ego. || 4 nec Hollwegius errore. || 5 ita supplendi; quae sequuntur supplementa ueniunt a Wenckio. || 6 Papia om. V, addidit Maius; cf. c. 158. || 7 ultra V. || 8 ita supplendi. || 9 c. 216—218 supplendit fere Hollwegius, ego pauca mutauit. || 10 no V; em. Hollwegius. || 11 hi Vd 'sic'; hii Vm. || 12 e post nostris Vm. || 13 um (uo, uc, ue) 'sic omnino' Vd; u Vm. cum praeterea supplementa quamuis necessaria spatium excedant, librarius hoc loco uidetur errauisse. || 14 lacunam hanc celat Vm.

- 220 ¹Item. Memini itaque me suadente — (16) — | Alcimum li-
bertum maternum Furi Octauiani² clarissimi uiri praetorem
in cura retinuisse, | cum tutelam eius administrasset necessa-
riusque ad *res gerendas uideretur*; || nam et liberti materni in
pari sunt condicione. oratio enim diui³ Marci ita scripta est,
ut patroni patronaeue liberis libertus⁴ tutor deligi possit, tam-
etsi aliquo priuilegio subnixus sit. ~
- 221 Item⁵. Si alius eum Latinum fecerit, alius iterauerit, an
utriusque liberorum tutelam suscipiat, uidendum, quasi utri-
usque meritum habeat; nisi forte exemplo munerum, *quibus*⁶
diuus Marcus rescripsit apud originem⁷ eius qui Latinum
fecit debere eum fungi, solius⁸ eius liberorum tutelam su-
scepturum⁹ dicemus. ~
- 222 Item. Officium quoque militare excusat, nam cum munus
emeritum prodest, multo magis cum frequentatur prodesse
debet. ~ Sed si ad tempus rei publicae causa absit, non in
perpetuum, sed ad tempus excusabitur. denique *consulto* ex
facto diuo Hadriano quidam, cum legatus esset legionis et
testamentum¹⁰ recitatum esset, quo tutor erat datus, non in
perpetuum, sed ad tempus, quo legatus legionis erat, meruit
excusationem. *excusatur*¹¹ etiam is, qui commentarios habet
praefecti, quamdiu hic commentarios habet praefecti¹², ut diuus
Marcus cum filio rescripsit. ~
- 223 Item. Hi qui muniti sunt aliquo priuilegio, aliquando non
admittuntur ad excusationem, uelut si minor sit annis XXV

VLP. L. DE
OFF. PR.
TVT.

c. 222 cf. c. 145, ubi eadem fere leguntur ex huius libri priore ed. [Vlp. de excus.] Officium q. m. e.; namque munus — frequentatur.

c. 223 cf. c. 151, ubi eadem fere leguntur item ex priore ed. Qui muniti sunt — annorum XXV si adfini datus sit tutor et aliquem usum rerum habeat, quod — Hadriani.

1 c. 220 *supplementa mea sunt*. || 2 octau. V; Octauiani em. Borghesius opp. 3, 121, citans inter alios titulum a. p. Chr. 223 (C. I. L. IX, 338) C. Furii Octauiani c. u. || 3 dei V; cf. c. 195. || 4 patronae libertus V^m, patronae lib*** V^d; patronaeue liberis libertus scripsi; cf. c. 224. || 5 item hodie euanuit. || 6 ut V; quibus scripsi. || 7 originem V; em. Rudorff, Buchholtz. || 8 solus V. || 9 suscepturam V. || 10 cum ex facto sub diuo h. quidam cum legatus esset legionis testamentum V. || 11 excusatur addidi. || 12 quamdiu habet reliquis deletis malim. commentariensem licet quiuis praefectus habeat militibus praepositus, hic intellegi praefectum praetorio inde colligitur, quod eius commentariensem aliunde constat hac aetate ex equestri ordine sumptum esse et quodammodo magistratibus magis quam officialibus adnumerari (Staatsrecht 2³, 1122): itaque erraui in ed. priore epitomatores culpans ob omissionem.

adfini datus tutor et aliquem usum rerum habeat hereditaria-
rum; quod ius uenit ex epistula diui Hadriani, quam scrip-
sit Claudio Saturnino legato Belgicae. quae constitutio uide-
tur de his loqui, *qui*¹ a praetore dati sunt; ~ ego² idem esse
accipiendum, si testamento datus sit.* in eandem sententiam
et diuus Pius Platorio³ Nepoti scripsit. ~

VLP. L. DE
OFF. PR.
TVT.

224 Papinianus libro XI⁴ quaestionum respondit⁵ uerbis orationis
fratrum imperatorum libertum⁶, etsi ob aliquod priuilegium
a tutelis uacet, patroni tamen patronaeque liberorum⁷ tutor
ut deligatur⁸ comprehensum. *in*⁹ numero liberorum prone-
pos patroni sine dubio continetur. sed potest dici non aliis
patroni *patronaeue*¹⁰ liberis libertum hoc debere, quam qui
iure patroni hoc¹¹ sperare possunt, et ideo neque patronae
nepotis tutelam administrare compellendum priuilegio subni-
xum¹² neque pupilli, qui ex filia patroni uenit, quia uacatione
*praeter*¹³ liberos patronorum, qui per uirilem sexum descen-
dunt, liberti fruuntur. ~

PAPIN.
L. XI.
QVAEST.

225 Item. Et hoc quidem¹⁴ de eo, cui beneficium datae libertatis
exprobrari potest. alioqui nequaquam credendum est ei pri-
uilegium ablatum, cui fideicommissa¹⁵ libertas soluta est; nam
in toto fere iure manumissor eiusmodi nihil iuris *ut*¹⁶ patro-
nus aduersus personam modo liberti consequitur, licet in bonis
eius patroni ius exercent, excepto quod in ius uocare patro-
num iniussu praetoris non debeat¹⁷. ~

226 Item. Ius anulorum ingenuitatis imaginem praestat saluo iure
patronorum patronique liberorum. ~

227 Paulus libro sexto quaestionum sub rubrica *de*¹⁸ legitimis tu-

PAVLVS
L. VI.
QVAEST.

c. 224 = *Dig.* 26, 5, 14. Idem (Papin.) l. XII quaestionum. Libertus
non aliis patroni patronaeue liberis tutor esse cogitur quam qui iura
patronatus sperare possunt.

c. 225 = *Dig.* 27, 1, 24. Papin. l. XI quaestionum. Nequaquam
credendum est ei priuilegium excusationis ablatum — aduersus liberti
personam consequitur, excepto — debet.

1 loqui 'sic' *Vd*, loqui qui *Vm*. || 2 puto *inserit Buchholtz*. ||
3 Platorio *Vm* 'uidetur factum m. 2 Platorio'; Pl...orio *Vd*; cf. *A. Platorius Nepos... Pollio C. I. L. V, 822 et A. Platorius Nepos Calpur-*
nianus C. I. L. VI, 1241a. || 4 libro XII *Dig.*, ubi praecedit locus ex-
cerptus ex l. XI; Lenelius paling. Pap. fr. 197. 212 utrumque locum
recepit. || 5 *delet Huschke*. || 6 libertus *Huschke*. || 7 libertorum *V*. ||
8 delegatur *V*. || 9 in *Vm*. || 10 patronaeue *ex Dig. addidi*. || 11
iure patroni hoc *V*; iura patronatus *Dig.*, iure patroni hereditatem
malim, nam h potest legi et heredi et hoc, et ducit ad illud Gaius 3, 46.
53. 58. || 12 subnixum 'sic' *Vd*, ut coniecerat *Wenckius*; . . . iram *Vm*. ||
13 propter *V*. || 14 hac $\bar{q}$ *** *Vd*, hac quae . . . *Vm*. || 15 fideicom-
missaria *Dig.* || 16 ut *Dig.*, om. *V*. || 17 debet *Dig.* || 18 de om. *V*.

telis. Apollinaris Paulo. Duo sunt Titi pater et filius; datus est tutor Titius nec apparet, de quo sensit testator: quaero quid sit iuris. respondit: is datus est. quem dare se testator sensit: si id non adparet, non ius deficit, sed probatio, ergo neuter est tutor. hoc rescriptum est in Sticho manumisso, si duo sint Stichi et incertum, de quo testator senserit, uel si Erotem legauerit qui plures eodem nomine habuit seruos. quod in nummis legatis non ita placuit: si non adparet uoluntas, id acceptum est quod minus est. ~

PAVLVS
L. VI.
QVAEST.

228 *Imp.* Antoninus Granio Firmino militi. Ex duobus tutoribus qui non specialiter¹ in locum excusati dati sunt, sicut precibus tuis adlegas, si unus pro tutore res tuas² administrauit, aduersus eum tantum tibi competere actionem ignorare non debes nec enim mutuo cessationis periculo qui nihil gessit teneri potest, cum simpliciter datus eius³, qui administrationi se miscuit, contutor iure fuisse non uideatur. ~

IMP. AN-
TONINVS.

229 Paulus libro singulari de testamentis. Parentibus licet liberis suis in potestate manentibus⁴ testamento tutores dare, masculis quidem inpuberibus, feminis uero etiam puberibus, et tam iam natis quam etiam postumis. itaque post institutionem heredum hoc modo scribere potest: 'Lucio Titio filio meo et si mihi uiuo mortuoue nati *ali*⁵ erunt, tutores do Lucium Aurelium et Gaium Optatum, a quibus peto, ut tutelam liberorum meorum gerant ita, ut ea quae in Asia reliquero, Aurelius, ea autem quae in Italia, Optatus admi-

PAVLVS L.
DE TE-
STAM.

230 nistret.' ~ Possumus autem et singulis liberis alium atque alium tutorem dare, uelut⁶ hoc modo: 'Titio filio meo Aurelium tutorem do; Seio filio meo tutorem Optatum do'. pluribus quoque liberis unus tutor, item uni plures dari possunt. ~

231 Paulus libro singulari de excusationibus. Ii qui tres pluresue tutelas uel curationes uel permixto modo cuiuscumque separatas administrant, excusari a tutela curationeue solent. quod si fratrum tutelam suscipiant, pro una tutela *reputantur* eadem bona⁷. ~

PAVLVS L.
DE EXCV-
SAT.

232 Vlpianus de officio praetoris tutelarum. Obseruari autem oportet, ne his pupillis tutorem det, qui patrimonia in his regio-

VLP. L.
DE OFF.
PR. TVT.

c. 227 = *Dig.* 26, 2, 30. Paulus l. VI quaest. Duo sunt — igitur neuter est tutor.

1 fortasse scr. specialiter non. || 2 restituas *Vd* 'sic'; res tuas *Vm*. || 3 eius 'sic' *Vd* ut coniecerat Buchholtz: est *Vm*. || 4 in potestatem habentibus *V*; em. Barkow. || 5 ali addidi. || 6 ueluti *Vm*. || 7 post bona hiat codex possuntque deesse litterae duae.

nibus habent, quae sunt sub iuridicis, ut Claudio Pompeiano praetori imperator noster rescripsit; multo magis, si in prouincia sit patrimonium, licet is cui petitur¹ in urbe consistat. ~

VLP. L.
DE OFF.
PR. TVT.

233 Vlpianus de officio praetoris tutelaris. ~ Sed² qui in collegio pistorum sunt, a tutelis excusantur, si modo per semet ipsos³ pistrinum exercent; sed non alios puto excusandos, quam qui intra numerum constituti centenarium pistrinum secundum litteras diui Traiani ad Sulpicium Similem exercent; quae

PAVLVS L.
DE COGN.?

234 omnia litteris praefecti annonae significanda sunt. ~ Vlpianus libro supra scripto. Sed Ostienses pistorum non excusantur, ut Philumeniano⁴ imperator noster cum patre rescripsit. ~

VLP. L.
DE OFF.
PR. TVT.

235 Item. Urbici pistorum a collegiarum quoque filiorum tutelis excusantur, quamuis neque decuriales neque qui in ceteris corporibus sunt excusentur. et ita Hadriano⁵ rescripto ad Claudium Iulianum praefectum annonae significatur, quam epistolam quodam rescripto ad Vernam et Montanum pistorum imperator noster cum patre interpretatus est et ad pistorum pertinere, cum in eo negotio frumentum agentibus⁶ daretur a collegiarum filiorum tutelis uacatio. plus etiam imperator noster indulxit, ut a tutelis, quas susceperant ante quam pistorum essent, excusarentur; sed hoc ab ipso creatis pistoribus praestitit et ita Marco Diocae⁷ praefecto⁸ annonae rescripsit. ~

PAVLVS L.
DE COGN.?

236 Item. Sed et qui in foro suario negotiantur, si duabus partibus bonorum annonam iuvent, habent excusationem litteris

c. 233 cf. *Dig.* 27, 1, 46 pr. Paulus l. sing. de cognitionibus. Qui in collegio — quam qui intra numerum sunt. *nisi excerpta haec in digestis male referuntur ad Paulum, quod non puto factum, aut hic ad uerbum Paulus exscripsit Vlpianum, quod non magis probabile est, credendum est Vaticani libri auctorem errasse in inscriptione, idque uerum puto, cum praesertim, si omnia haec essent ex Vlpiani libro de off. pr. tut., inscriptiones a cc. 233. 234 abesse deberent. adsensus est, licet dubitans, Lenelius paling. Paul. fr. 49 (cf. Vlp. fr. 2132). Traiani constitutionem adlegat etiam Gaius 1, 34.*

c. 235 cf. *Dig.* 27, 1, 46, 1 post modo citata. Urbici autem pistorum — tutelis excusantur. *sequuntur similia iis quae leguntur c. 203 ex Vlpiani libro de off. pr. tut. redeunt haec c. 237.*

1 is cui petitur Savigny Wenck Buchholtz; is petitur V; is qui petitur Maius Hollweg. || 2 sed om. Vm. || 3 ipsos om. Dig. || 4 filium Miniano V; cf. Minofilium pro Menophilo c. 20. || 5 diui Hadriani Huschke. || 6 corrupta haec non uidentur esse, sed uocabulo generali frumentum in eo, scilicet in urbico negotio agentium comprehendere corpora Ostiensa et Portuensa omnia ad rem frumentariam urbis Romae pertinentia mercatorum frumentariorum, nauigantium complura, mensorum. || 7 nomen corruptum; potest fuisse Marcio Diogeni uel Diocli. || 8 praefecti Vdk, praefecto Vm.

- allatis a praefecto urbis testimonialibus negotiationis, ut im-
perator noster et diuus Seuerus Manilio Cereali rescripse-
runt, quo rescripto declaratur ante eos non habuisse inmuni-
tatem, sed nunc¹ eis dari eam quae data est is² qui anno-
nam populi Romani iuuant. ~
- 237 Paulus libro singulari ad municipalem. Urbici autem pistores
a collegarum quoque filiorum tutelis excusantur. sed et si qui
in foro suario negotiantur, si a³ duabus partibus patrimonii
annonam iuuent, a tutelis habent excusationem. ~
- 238 Vlpianus de officio praetoris tutelaris libro singulari. Proinde
si mutus surdusue quis sit, sine dubio a tutela excusabitur.
hi uero quos ualetudo uel furor uel morbus perpetuus excu-
sat, etiam eas tutelae quas ante susceperant deponunt. alia
causa aetatis est. luminibus etiam captum⁴ Porcatio⁵ Fau-
stino rescripsit imperator noster cum patre. ~ Item Furio
Epaphrae⁶, cum allegasset se unum oculum amisisse et⁷ in
alio periclitari, rescripsit, an propter aduersam ualetudinem
oculorum excusari deberet, praetorem aestimaturum. hi⁸ etiam
a susceptis excusabuntur. ~
- 240 Item. Paupertas plane dat excusationem, si quis imparem se
oneri iniuncto possit docere, idque diuorum fratrum rescripto
continetur. ~
- 241 Item. Si quis autem in prouincia domicilium habet, debet
excusari, sed et si quis patrimonium in ea regione, quam
iuridicus administrat, habet. ~
- 242 Item. Scio tamen quosdam, cum per errorem ad potiorum
nominationem prosilissent, haud impetrasse⁹, ut deserto iure
potiorum ad excusationem se conuerterent. ~
- 243 Paulus libro singulari ad municipalem. Paupertas quoque
solet tribuere excusationem, quod¹⁰ oneri tutelae impar esse¹¹
uideatur. ~
- 244 Paulus libro singulari de officio praetoris tutelari. Mediocri-

PAVLVS L.
DE COGN.?PAVLVS L.
AD MVNI-
CIPALEM.VLP. L.
DE OFF.
PR. TVT.PAVLVS L.
AD MVNI-
CIPALEM.PAVLVS L.
DE OFF.
PR. TVT.

c. 237 cf. c. 235.

c. 240 = c. 185. Vlp. de off. pr. tut. Paupertas pla[ne dat excu-
sationem]. cf. Dig. 27, 1, 7. Vlpianus l. sing. excus. Paupertas sane
dat excusationem, si quis imparem se oneri iniuncto possit probare,
idque diuorum fratrum rescripto continetur.

1 nunc *V^d*, ut scripserat Savigny, non *V^m*. || 2 his *V*. || 3 si a
delendum. || 4 excusari uidetur excidisse. || 5 porta**0 *V*; em.
Hauptius collato titulo C. I. L. X, 401, ubi nominatur idem homo. ||
6 epatidae *V*; em. ego. || 7 amisisset 'sic' *V^d*, amisisse et *V^m*. ||
8 hii *V*. || 9 impetrassent *V*. || 10 malim quae; cf. Dig. 27, 1, 40, 1
ex Pauli l. II sent.: 'Paupertas quae operi et oneri tutelae impar est
'solet tribuere uacationem'. || 11 inpetrasse *V*; em. Maius.

- tas et rusticitas et domesticae lites interdum excusationes merentur ex epistulis¹ diuorum Hadriani et Antonini et fratrum ad Caerellium Priscum praetorem tutelarem. ~
- 245 Item. Qui complura allegant, quae singula non sint firma, interdum excusari solent; nam et fratres imperatores Sentio Potito ita rescripserunt: 'Quamuis singula, quae litteris tuis complexus es, non praestent tibi² iustas causas excusationis, tamen quia multa simul congruerunt, mouere nos possunt, ut excusatio tua a tutela recipi possit.' ~
- 246 Paulus libro singulari de excusatione tutorum. ~ 'Imperatores nostri Aelio Diodoto suo salutem. ~ Tutores secundum patris uoluntatem decreto praetoris clarissimi uiri, quod non iure testamento³ uel codicillis dati fuerant, confirmatos⁴ nominare potiores⁵ posse non arbitramur, nam iudicium patris, licet iure deficiat, seruandum est'. ~
- 247 Paulus libro I editionis secundae de iurisdictione tutelaris⁶. Qui tres pluresue liberos habent superstites, excusari solent idque compluribus constitutionibus cauetur tam diuorum⁷ Marci et Luci, quibus⁸ Pontium Marcellum trium liberorum patrem liberauerunt litteris ad eum emissis, quam dominorum nostrorum. sed hic numerus in Italia ciues Romanos liberat. nunc ex constitutione principum nostrorum nec in Italia, sed Romae tantum exemplo municipalium munerum; nam Clodio Herodiano ita scripserunt: 'Sicut in Italia ciues Romani consistentes numero quattuor liberorum incolumium a ciuilibus muneribus excusantur, ita [qui ad tutelam uel curam uocantur, Romae quidem trium liberorum incolumium numero, quorum etiam status non ambigitur, in Italia uero quattuor, in prouinciis autem quinque, habent excusationem'.]

PAVLVS L.
DE OFF.
PR. TVT.PAVLVS L.
DE EXCVS.
TVT.PAVLVS L.
I DE IV-
RISD. TVT.
ED. II.

(desunt paginae sedecim)

c. 244 cf. Dig. 27, 1, 6, 19. Modestinus l. II excus. γράφει Παῦλος οὕτως: Mediocritas et rusticitas interdum excusationem praebent secundum epistulas diuorum Hadriani et Antonini. quamquam haec non ex hoc loco Pauli uidentur esse desumpta.

c. 246 = c. 159, ubi idem rescriptum affertur ex Ulpiano: Imperatores nostri A. D. Tutores — seruandum est. citatur praeterea c. 211. 215.

c. 247 rescriptum Seueri et Antonini ad Claudium Herodianum et citatur praeterea cc. 191. 208 et extat pars eius cod. Iust. 5, 66, 1. Impp. Seuerus et Antoninus AA. Herodiano. Qui ad tutelam — excusationem. PP. non Apr. Geta et Plautiano cos. (p. Chr. 203).

1 sic Dig., epistula V. || 2 sibi V^m. || 3 testato V. || 4 confirmato V^d, confirmato V. || 5 potiores nominare c. 159. || 6 tutelari V^m, 'male' Detl.; praetoris tutelaris malim. || 7 dei V; cf. c. 195. || 8 qui Klenze. || 9 quae sequuntur palam est post absolutum librum auctorem adiecisse.

QVANDO DONATOR INTELLEGATVR
REVOCASSE VOLVNTATEM.

- 248 ipsam contumeliis persequi neque in¹ affectu pietatis monitos posse mitescere. uolumus igitur ut, si constiterit² iuxta patrem liberos, contra quam humanitatis ratio deposcit, superbe crudeliterque se tollere, emancipatio firmitudine euacuetur, idque quod liberis pater donationibus contulit, patris dicioni naturaeque iuri³ subiugati patriae reddant⁴ potestati, et ita illi, qui sacris euoluti a functione obsequii recesserunt, necessitatis laqueis adstricti noua commendatione⁵ pietatis etiam detrectantes ad id⁶ ueniant. Data XVII k. Aug.⁷ Constantinopoli Gallicano et Symmacho cons. ~⁸
- 249₁ Constantinus et Caess.⁹ Multas saepe natas ex donatione causas cognouimus, in quibus uel adumbrata pro expressis uel inchoata pro perfectis uel plurima pro omnibus controuersiam faciant, cum agentium uisa pro ingenio¹⁰ ac facultate dicendi aut perfecta deformarent aut inchoata perficerent. inde ius anceps ac pro dicentium impulsu uaccillanti sententia non parum decreta differebant¹¹, Maxime karissime ac iucundissime nobis¹². hinc enim¹³ nuper exceptis personis dicta lex est, in quibus summum ius et uoluntas omni¹⁴ libera sollempni-

CONSTANTINVS ET
CAESS. p.
C. 330.

CONSTANTINVS ET
LICINIVS
p. O. 316.

1 perse****qin *V^d*, perse****q. in *V^k*, persequi in *V^m*. caput explendum sic fere: [Emancipati filii ingrati aduersus eum qui potestate eos liberauit seuera poena coercendi sunt, cum dubium non sit qui paternae reuerentiae immemores sustineant] ipsam contumeliis perse[qui ne]que in affectu pietatis monitos posse mitescere. || 2 const****t *V^d*, constet *V^m*. || 3 s**i *V^k*. || 4 reccidan* *V^d*, reccidat *V^m*; secunda manus e priorem deleuit; em. ego. || 5 in qua commendatione *V*; iniqua commendatione coniecit Maius; noua commendatione iam scripsi, cum proposuissem in ed. mai. in quam (siue in aliquam) commendationem. initio i adhaesit ex uocabulo praecedente. || 6 id addidi. || 7 augg. *V*. || 8 uersus uacuis in codice. || 9 et Caess. addi non debuit. || 10 uisaproi (oi fortasse ex emend.) ngenio *V^k*, uisaprx(?)ngenio 'sic' *V^d*; uisa ex ingenio 'sic, quantum uidere licuit' *V^m*. || 11 scripsi, uaccillantis (sic *V^d*, uaccillanti *V^m*) sententiarum decreta differebat *V*, uacillantia sententiarum decreta differebant Huschke. || 12 iunc *V^d*, iucundissime *V^m*; puto scribendum iuca. || 13 enim deletum malim. || 14 sic Huschke, omnibus *V*.

249 tate¹, modo² perfecta ortus³ suos praesenti munere opulentat.
² tempestiua dehinc communium donationum cura successit; absolutis enim illis, quae ideo prima sunt, quoniam sunt religione potiora, circumacto animo ad uniuersum donationum genus conspeximus omnes earum species signis ac nominibus imprimendas, ut in hominum contractibus differentiam sui nuncupationum proprietate secernant. itaque siue illa donatio directa sit, siue mortis causa instituta, siue condicionibus faciendi non facienduae⁴ suspensa, siue ex aliquo notato tempore promissa⁵, siue ex⁶ animo dantium accipientiumue sententiis quantum ius sinit cognominata⁷, eius haec prima obseruatio est⁸, ut quas⁹ leges indulgent¹⁰ condiciones pactionesque¹¹ promantur, hisque penitus cognitis uel recipiantur, si complacitae sunt, uel reiciantur, si sunt molestae: sed iure requisitis¹² parendum erit nec denegabitur officium, quin simul spes abiciatur adipiscendi. ~ inretiri¹³ sane condicionibus indefensos minores, quoniam praestare¹⁴ promissa

CONSTANTINVS ET LICINIVS
p. C. 316.

c. 249, 3 = *Cod. Theod.* 8, 12, 1 = *Cod. Iust.* 8, 53, 25 pr.: Imp. Constantinus A. ad Maximum p. u. (*sic. cod. Theod. libri boni, item Iustiniani Veronensis alique, pp. Casinas*). Donatio siue directa sit — cognominata sub hac fieri debet obseruatione, ut — pactionesque contineat hisque — molestae. *Consult. c. 9: item eodem corpore (Theodosiani, ubi quo loco haec inserta fuerint, non constat, u. Haenelius ad tit. C. Th. de pactis 2, 9)*. Imp. Constantinus A. ad Maximum praef. urb. Inter cetera et ad locum. Pactiones eas ualere uolumus, si cum legibus consentiant. et reliqua.

c. 249, 4 = *Cod. Theod.* 8, 12, 1 pr. post molestae ita pergit: ita ut minorum defensores, si per eos donationum condicio neglecta est, rei admissae (*sic libri*) periculum praestent; quae a *Cod. Iust.* 8, 53, 25 pr. absunt. *Cod. Theod.* 3, 30, 2 = *Cod. Iust.* 5, 37, 21: Idem (imp. Constantinus) A. ad Maximum praef. praet. (*ita Iust. libri omnes cum Veronensi et Theod. liber Lugd., p. u. Theod. breuiati libri*). Minorum (Pupillorum seu minorum *Iust.*) defensores, s. p. e. d. c. n. e., rei amissae periculum praestent.

1 sollempnitate (*non solemnitatem*) V || 2 sic uel mere scribendum, more V. || 3 ocus *em. Blumius*. || 4 faciendis non faciendisue V, faciendi ac non faciendi *Theod. Iust.* || 5 permissa *Theod.* || 6 ex *om. Theod. Iust.* || 7 cognominata *Theod. Iust.*; co-nita V. || 8 esto proposuit *Hollwegius*. || 9 quas *Theod. Iust.*, quia 'sic' V^d, qs. V^m. || 10 actiones *inserunt Theod. Iust.* || 11 *actionesque V, pactionesque *Theod. (breu.) Iust.*, factionesque *Theod. (cod. Lugd.)* || 12 re[ceptis] *suppleuit Rudorff Vormundschaft 2, 368; magis placuit re[quisitis], quoniam opponuntur iis quas leges indulgent condicionibus.* || 13 sic *Huschke optime, in ceteri** V.* || 14 praestare V^d, ut coniecerat *Rudorffius l. c, certare V^m, potare aut fotare V^b.*

249 difficile est, non placuit¹. quorum tamen defensores, si forte per eos in obeundis donationum officiis, quarum cura² erit recepta, neglecta utilitas minoris probabitur et ita minor commodis spoliabitur³, rei amissae periculum praestabunt; ita rei⁴ familiaris dispendii metus etiam segniores ad ea conficienda ex⁵ tarditate incitabit. post in iisdem conscribendis praecipue nomen donatoris⁶, ius ac rem notans proscribat⁷. tum utrumque⁸ iure compleatur neque id occulto aut per imperitos aut priuatim; his enim rebus saepe⁹ clandestina fraus, et quae facta sunt infecta et inducta¹⁰ quae scripta sunt simulans aliisque ac dehinc aliis largiendo atque donando¹¹ ac saepe uenum dando¹², multos habendi spe allectos concurrere in expugnanda sibi proprietate impulit. ~ tabulae itaque, aut quodcumque aliud materiae tempus dabit, uel ab ipso uel ab eo quem fors sumministrauerit scientibus plurimis perscribantur eaeque, ut supra comprehensum est, rebus nominibus personisque distinctae sint; ac tum corporalis traditio (in quam saepe multi talia simulando inrepentes¹³ aut ui¹⁴ corpora capientes sollemne

CONSTANTINVS ET LICINIVS
p. C. 316.

c. 249, 5—8 = *Cod. Theod.* 8, 12, 1, 12 = *Cod. Iust.* 8, 53, 25, 1 post modo relata. In conscribendis autem donationibus nomen donatoris, ius ac rem notari oportet neque id occulte aut per imperitos (a. p. i. om. *Iust.*) aut priuatim, sed ut tabulae (ita *Theod. libri et Iust. Veron.*) aut quodcumque — sors ministrauerit scientibus plurimis (sc. pl. om. *Iust.*) perscribatur et corporalis traditio subsequatur, ad excludendam uim atque irruptionem (immo irreptionem) aduocata uicinitate omnibusque arbitris adhibitis, quorum postea fide probabitur donatam rem, si est mobilis, ex uoluntate traditam donatoris uel, si immobilis, abscessu donantis nouo domino patefactam (et corporalis traditio — patefactam om. *Iust.*), actis etiam adnectendis, quae apud iudicem uel magistratus conficienda sunt (ubi hoc leges expostulant *add. Iust.*)

1 scripsi, non **c*it *V^d*, non .. it *V^m* || 2 scripsi, q̄r' (quare *V^m*, at tum debuit esse q̄r.) cum res *V*. || 3 commodis (commodi *V^m*) probabitur *V¹*, commodis (sed adnotat *V^d* 'm. 2 per litteram i in commodis uirgulam uidetur traduxisse') spoliabitur *V²*: m. secunda hiatum uidetur expleuisse imperfecte, quamquam fortasse supplemento nullo ferri poterit id quod posuit manus secunda; neglecta utilitas minoris commodis spoliabitur. || 4 rei addit *V^k*, om. *V^m*, dubitabat *Detl.* || 5 ex *V²*, iam *V¹*. || 6 donatoris *V²* *Theod. Iust.*, donationis *V¹*. || 7 proscribatur *V*; emendauit ego ad *Theod. huius l. epitomen*, sed praestat perscribat. notans est notarius. || 8 tum (cum *V¹*) utr*que *V^d*, tum utroque *V^k*, tum ab utroque *V^m*; ab a codice abesse scribit *Detlefsenus*: utrique compleant ^{??} *Huschke. intellege exempla duo donantis et accipientis.* || 9 saepe *V^k*, sae** *V^{dm}*. || 10 indicta *V²*. || 11 a***donando *V^d*, ac donando *V^m*. || 12 scripsi, ac saepe uel dando *V*. || 13 ad inrumpentes ducit lectio *Cod. Theod.*; sed magis est, ut ibi scribatur irreptionem. || 14 sic *Huschke*, ūū (=uelut) *V^d*, ueluti *V^m*.

249 illud ius ac uoluntarium inconcessa usurpatione praeripiunt) — ea igitur ipsa rerum traditio praesentium¹, aduocata uicinitate omnibusque arbitris, quorum post fide uti liceat, con-
 7 uentu plurimorum² celebretur. non enim aliter uacua iure dantis res erit, quam ea uel eius uoluntate, si est mobilis, tradatur, uel abscessu sui³, si domus aut fundus aut quid eiusdem generis erit, sedem nouo domino patefecerit. quae omnia consignare actis iudicis praestat, ut res multorum mentibus oculis auribus testata nullum effugiat, cuius aut scientiam capiat aut dissimulationem tegat. ~ quod si iudex aberit, cui summa prouinciae commissa est, mandetur istud magistratum actis, atque ut nullus sit subiciendi aut surripiendi locus, cum alterutri commodum sit⁴, eorum⁵ exemplis idem magistratus adscribant. sic enim conscientia multorum, monumentis iudiciorum ac populorum perscriptis⁶ aut litium
 9 causa⁷ peruulgatis omnibus fides abstrusior non erit. talia enim esse⁸ oportet dominorum⁹ initia, quorum diuturna possessio saepe legitima proprietatum iura perfringit, talis liberalitatum honestas, quae locis clamata omnibus accipientium donantiumque familias¹⁰ liberalitatis et gratiae praedicatione compleat, simul ut¹¹, cum sit eximium cuiusque donum promerendo ce-
 10 pisse, eius iucunditas nulla litium tristitudine minuatur. quod si in¹² spectanda¹³ causa dicendaque sententia orba publico testimonio liberalitas caecam gratiam obscurosque coetus proderit, quoniam sola fraus cognita est, eorum, quae donata dicuntur, temere non erit fides accipienda: sed ea alienatione, quae publice non sit testata, in donationibus uiuorum reiecta uel superhabita solam eam probamus, quae celebrata uniuersis studiis recte regulas supra propositas sequatur. abolito igitur iure, quod quibusque rebus donandis Cincia lex imposuit neque amplius ea perfectione facienda quam illa ordinauerat negamus certae formae uerborum deinde esse quicquam requirendum, quoniam iam lege commutata uerba et ipsa abolita sunt antea necessaria in donationibus faciendis. neque ullam donationi-

CONSTANTINVS ET LICINIVS P. C. 316.

1 praesentium *V*², praesentibus *V*¹. || 2 plurium *V*¹. || 3 abscessus |ui *V*¹, abscessus sui *V*². || 4 locus alterutri, quod commodum sit *malim*; cf. c. 163: 'ut subnotet sua manu quod uolet.' || 5 eorum 'sic' *V*^d; uerum *V*^m. || 6 praescri*tis *V*. || 7 aut (sic, non ut solet esse ā) litium causa *V*; ante litium contestationem *malim*. apud Gaium c saepe significat causa eandemque notam pro contestatione usurpatam esse probabile est. || 8 fortasse scr. sint propter ea quae sequuntur. || 9 dominorum coniecerunt Maius et Hollwegius male. || 10 famili* *V*^d, familiis *V*^m. || 11 ut om. *V*^m. || 12 in om. *V*^m. || 13 exspectanda *V*^d, expectanda *V*^m; em. ego.

bus iam factis controuersiam uolumus conflare, cum futuris
ius per hanc legem ponamus, | quae, ut omnes cognoscant quae
iussimus, — (36) — programma|ti, tuo praefenda est¹.
Proposita III non. Febr. Romae Sabino et Rufino | cons. in
foro diui Traiani².

CONSTAN-
TINVS P. C.
323?

Schol. ad c. 249, 6. Donationes apud acta firmandas et praesentibus multis implendas.

250 | Papinianus³ libro XII responsorum. Imperfectam donationem
perfectam efficit uoluntas | liberalitatis nouissimum usque in diem
uitae perseuerans.

PAPIN. L.
XII RESP.

251 | Item. Non ideo donatio — (36) — | filiae tradita placuit
— (36) — | tantem sibi recepisse — (36) —

252 | Item. Cum⁴ mater absentis filio — (36) — | ad eum fecit, quas
procura — (36) — | quae instrumenta praediorum e — (36) — |
praediorum ad filium p — (36) — | uel seruis eius tradita
non⁵ — (36) — praediorum ad filium peruen — (36) — mater-
nae uoluntatis et ei⁶ — (36) — | causa redire iussisset — (36)
— | possessionem praediorum — (36) — constare. ~

252a Item. — (36) — | factam praedio neque mancipato — (36) — |
habuisse. respondi nec fideicommiss⁷ — (36) — | in aede

1 legem expleui secutus fere Huschkium, sed uerbis mutatis. || 2 in
Codd. et Theod. et Iust. binis locis, item in Cons. subscriptio haec
est: data III (VI Cons.) non. (k. Iust. l. quinto) Febr. (Nou. Theod.
l. tertio secundum libros breuiatos) Romae (om. Iust. l. quinto) Sabino
et Rufino cons. (316) firmantque subscriptionem cum summus con-
sensus librorum optimorum, inter quos etiam Veronensis Iustiniani
codicis utrumque locum seruauit, tum ordo constitutionum, qui tur-
batur totus his legibus ad alium annum relatis. contra in inscriptione
libri uariant; nam Maximum eum ad quem lex data est priore loco
Theodosiani appellant P. V. breuiati, P. P. Lugdunensis integer,
P. P. Iustiniani, in his Veronensis, omnes; posteriore loco P. V. cum
Theodosiani Lugdunensis et plerique alii tum Iustiniani Veronensis
alique; P. P. habent in Theodosiano Parisini duo 4403. 4404, in
Iustiniano Casinas. uides primo loco in Codice Theodosiano archetypo
fuisse P. P., posteriore P. V.; id ipsum etiam tertio loco fuisse ueri-
simile est eo quem seruauit Consultatio; nam P. V. in ea edidit Cuiacius.
subscriptio tradita si uera est, praefectus urbi non fuit is ad quem
scripta est Maximus, nam III non. Febr. a. 316 Vettium Rufinum
praefecturam urbanam obtinuisse constat ex indice praefectorum; prae-
torio praefectus eius nominis quominus eo anno fuerit nihil impedit.
sed quae initio huius legis citatur constitutio de donationibus inter
exceptas personas cum uideatur ea esse, quam a. 319 Constantinus de-
dit ad Bassum praefectum urbis (C. Th. 8, 12, 4), fortasse lex haec
data est ad Maximum praefectum urbis III non. Febr. a. 323 non
Sabino et Rufino consulibus, sed Seuero et Rufino. || 3 paulus V;
em. Maius collatis cc. 253a. 254. 255. 257. 258, quae ex Papiniani
l. XII resp. petita pertinent ad eandem excerptorum seriem. c. 250
supplementa fere sunt Rudorffiana. || 4 cum 'sic' Vd; cuius Vm. ||
5 ū (= nop) Vd, n Vmk(?). || 6 et ei 'sic' Vd, et c Vm. || 7 fideicom-
missum s Vm.

- sacra aeditu¹ — (36) — *lit*|teris post mortem suam — (36) — |
 post mortem suam — (36) — || — (36) — *redditam* . . . . .
 rationem² | — (36) — uit, quod ne fiduciae daretur | — (36) —
 num accepit perueniret qui | — (36) — ~ |
 253 — (36) — *donatio*³ perficitur; cum autem creditor | — (36) —
 nem, si debitor pecuniam, quam dele|ga — (36) — *stipulatione*
 factam nouationem | — (36) — dam stipulationem uenit | —
 (36) — *inchoauit* respondi. ~
 253 a | *Item.* — (36) — *possessione* tradita, quam irritam | — (36) —
 donauit, in iis praediis fuit.
 253 b | *Item.* — (36) — [Donationes in concubinam colla]tas non posse
 reuocari conue[nit, nec, si matrimonium inter eosdem postea
 fuerit contractu]m, ad irritum reccidere | [quod ante iure
 ualuit; an autem maritalis honor e]t affectio pridem prae-
 cesserit⁴ | — (36) — [personis compar]atis, uitae coniunctione |
 [considerata perpendendum esse respondi.] ~ |
 254 *Item.* [Species extra dotem a matre uiro filiae no]mine⁵
 traditas filiae, quae | [praesens fuit, donatas et ab ea uiro
 traditas uide]ri respondi, nec matrem | [offensam repetitionem
 habere uel eas recte] uindicare, quod uir cauis|[set extra dotem
 usibus puellae sibi traditas,] cum⁶ ea significatione non |
 [modus donationis declaretur nec ab usu propri]etas separetur,
 sed peculium | [a dote puellae distingueretur.] ~ |
 255 *Item.* [Pater qui filiae quam habuit in potestate mancipi]a
 donauit et peculium, | *quamquam soluta potestate iure eman-*
*cipationis uita*⁷ *deces*|sit, ei [non ademit, ex post facto donationem
 uidebatur perf]ecisse. ~ |

c. 253 a = *Dig.* 39, 5, 31 *pr.* Papinianus l. XII responsorum. Dona-
 tiones — respondi neque enim tabulas facere matrimonium.

c. 254 = *Dig.* 39, 5, 31, 1 *post modo relata* Species — distin-
 gueretur. iudicem tamen aestimaturum, si mater iure contra filiam
 offensa eas reuocare uelit, et uerecundiae maternae congruam bonique
 uiri arbitrio competentem ferre sententiam. *extrema non Papiniani sunt,*
sed Triboniani (Puchta Inst. § 206 nota l; Lenel. paling. Pap. fr. 687).

c. 255 = *Dig.* 39, 5, 31, 2 *post modo relata.* Pater — peculium
 emancipatae non ademit, ex post facto — perfecisse.

1 *similem casum tractat, ut monuit Dirksenius, Papinianus l. VIII*
resp. = Dig. 31, 77, 26: 'Donationis praediorum epistulam ignorante
filio mater in aede sacra uerbis fideicommissi non subnixam deposuit
et litteras tales ad aedituum misit: instrumentum uoluntatis meae
post mortem meam filio meo tradi uolo.' || 2 *r***itam *****ationem*

??
Vd, asua*****ai (t?) **em V^k, r poenam mad . . rationem V^m. || 3 atio
'sic' V^d, actio V^m. || 4 praecesseris V^m. || 5 mine om. V^m; filiae
nomine uiro Dig. || 6 cum om. V^m. || 7 uita V^m, *pta V^d supple-
mentamea sunt.

- 256 — (36) — bat praediorum, quae pater ei post | — (36) — am
 donationem genuit | — (36) — esset; parui etenim refert |
 — (36) — *nam licet iure donatio perfecta non probaretur, ar-*
bitrum | hereditatis diuidendae — (36) — nihilominus patris
uoluntatem recte secuturum | — (36) ea dati sint. ~¹ |
- 256 a *Item. Recte filiae in potestate patrem donasse respondi, cum*
alteri² filiae propria praedia || praelegaret et adiecisset 'exceptis
quae sorori tuae donauit'. nam et testamento liberalitatem con-
firmatam et aperte patris declaratam uoluntatem; quod diui-
sionis arbitrio sufficit iuris quoque uerbis deficientibus. ~
- 257 *Item. Eiusmodi lege deposita in aede arca, ut eam ipse solus,*
qui³ deposuit, tolleret aut post mortem domini Aelius Speratus,
non uideri perfectam donationem respondi. ~
- 258 *Item. Pomponius Philadelphus dotis causa praedia filiae Pom-*
poniae⁴, quam habuit⁵ in potestate, tradidit et mercedes⁶
eorum genero solui⁷ mandauit: an ea praecipua filia retinere
possit, cum omnes⁸ filios heredes instituisset, quaerebatur.
iustam causam retinendae possessionis habere filiam, quoniam
pater praedia de⁹ quibus quaerebatur dotis esse uoluit, et matri-
monium post mortem quoque patris constiterat¹⁰, respondi;
filiam¹¹ etenim, quae naturaliter agros retinuit¹², specie dotis,
cuius capax fuit¹³, defendi. ~
- 259 *Item. Mulier sine tutoris auctoritate praedium stipendiarium*
instructum non mortis causa Latino donauerat. perfectam in
praedio ceterisque rebus nec mancipii¹⁴ donationem esse ap-
paruit, seruos autem et pecora, quae collo uel dorso doma-
rentur, usu non capta. si tamen uoluntatem mulier non
mutasset, Latino quoque doli profuturam duplicationem re-
spondi; non enim mortis causa capitur quod¹⁵ aliter¹⁶ donatum
est, quoniam morte Cincia remouetur. ~

c. 257 = *Dig.* 39, 5, 31, 3 *post modo relata*. Eiusmodi — non uideri celebratam donationem respondi.

c. 258 = *Dig.* 10, 2, 35. Idem (Papinianus) l. XII resp. Pomponius — defendi.

1 *sii** V^d, si . . V^m, sint V^b; post sii sequi potuisse litteras ad sex, finem uersiculi scriptura uacare aiunt Maius et Krueger. || 2 ri V^k, **i V^d, si V^m. || 3 sic Dig., recte puto; ipse qui solus V. || 4 Pomponia om. Dig. || 5 habebat Dig. || 6 reditus Dig. || 7 solui Dig., fului V. || 8 cum omnes Dig., cum communes V. || 9 de Dig., om. V. || 10 steterat Dig. || 11 respondi filiam Dig., pro filiam 'sic' V^{dk}, respondi per filiam V^m. || 12 tenuit Dig. || 13 fuisset Dig. || 14 nec manc om. in hiatu V^d, habet V^m, nec** V^k. || 15 quam V^d, errore puto. || 16 altero V; em. ego.*

〈AD LEGEM CINCIAM DE DONATIONIBVS¹.〉

- 260 Item. Filius emancipatus, cui pater peculium non ademit, res quidem pro donato uel pro suo, quod iustam causam possidendi habet, usu capit, sed debitores conuenire non potest neque lites *peculiares*² prosequi, si non sit in rem suam cognitor datus aut nominum delegationes interuenerunt. plane quod ei soluitur patre non dissentiente, debitorem liberat, nec interest an emancipatum ignoret uel ei non esse peculium ademptum, cum rei substantia plus polleat³ existimatione falsa.
- 261 Item. Peculium uindicta manumisso uel inter amicos si non adimatur, donari⁴ videtur. quae ratio facit, ut ex iusta causa possidens usucapere rem possit. aliud in his placuit, qui⁵ *testamento*⁶ libertatem acceperunt *uel testamento* parentis⁷ potestate soluuntur; quos amittere peculium, si non sit legatum, constitit, neque enim tacita liberalitas defuncti permittentis⁸ retinere peculium potuit intellegi. ~
- 262 Item. Sponsae res simpliciter donatae non insecutis nuptiis non repetuntur. sed et si adfinitatis contrahendae causa donationes factae sunt et nuntium sponsus culpa sua remisit, aequae non repetuntur. quod ita intellegi oportet, si reuo-

PAPIN. L.
XII. RESP.

1 *uersus duos hoc loco hodie uacuos in codice olim uidetur occupauisse rubrica ad legem Cinciam de donationibus; nam a sequenti inde pagina, quae orditur in medio c. 261, haec incipit in summis foliis perscribi, ita ut in primo paginarum pari legatur ad legem Cinciam de donationibus, in sequentibus inuerso ordine de donationibus ad legem Cinciam. cum tamen hic titulus a praecedente 'quando donator intellegatur reuocasse uoluntatem' commode separari nequeat et is in quo rubrica uidetur fuisse locus in mediam excerptorum Papinianorum seriem incidat, a librario magis quam ab auctore haec rubrica proficiscitur adiecta inepte propter uerba quae praecedunt 'quoniam morte Cincia remouetur'. Maius titulum illum coepit a c. 266, sine idonea causa. || 2 pecun² V, quod uidetur significare pecuniarias; emendauit ego. || 3 pulleat V. || 4 donatori V, sed to deletum esse notat Detl. || 5 qui V^mk, om. in hiatu V^d. || 6 tantum V; em. ego, tt scilicet pro tt. ||*

7 acceperunt ~~to~~ parentis V^d, acceperunt¹ u~~to~~ V^k, acceperunt si testamento parentis V^m. in ed. mai. scripsi parentes, de statuliberis hic sermonem esse arbitratus; praestat tamen retinere testamento parentis, ut significetur potestas eius, qui testamento paret, et explicare de manumissione fideicommissaria: uel morte parentis Krueger. || 8 permittentis 'sic' V^d, ut uoluit Maius, promittentis V^m.

candis donationibus condicio non comprehendatur non coniuncto matrimonio non perficiendi contractus¹. ~ PAPIN. L. XII. RESP.

263 Item. Eam quae bona sua filiis per epistulam citra stipulationem donauit, si neque possessionem rerum singularum tradidit neque per mancipationem praediorum dominium translulit nec interpositis delegationibus aut inchoatis litibus actiones nouauit, nihil egisse placuit. ~

264 Item. Matrem, quae sine tutoris auctoritate filio donationis causa praesentes seruos mancipio dedit, perfecisse donationem apparuit. ~

264a Pollicitatio donationis inter priuatos uim obligationis non inducit².

265 Item. Aurum et argentum, quod in re praesenti fuit, pater filio sui iuris donauit eiusque possessionem traditam esse instrumento palam fecit: non idcirco donationem irritam factam existimaui, quod usum omnium rerum apud patrem filius reliquit. ~

266 Vlpianus libro I ad edictum de rebus creditis. Indebitum³ solutum accipimus non solum si omnino non debebatur⁴, sed et si per aliquam exceptionem peti non poterat, id est perpetuam exceptionem. quare hoc quoque repeti poterit, si quis perpetua exceptione tutus soluerit. unde si quis contra legem Cinciam obligatus non excepto soluerit, debuit⁵ dici repetere⁶ eum posse, nam semper exceptione Cinciae uti potuit, nec⁷ solum ipse, uerum, ut Proculeiani contra Sabinianos⁸ putant, etiam quiuis, quasi popularis sit haec exceptio,

VLPIANVS
L. XXVI.
AD ED.=L.
I. AD ED.
DE REB.
CRED.

c. 266 = *Dig.* 12, 6, 26, 3. Vlpianus l. XXVI ad ed. Indebitum autem solutum — sed et si per aliquam exceptionem perpetuam peti non poterat. quare hoc quoque repeti poterit, nisi sciens se tutum exceptione soluit.

1 *scripsi*, si reuocantis donationis condicio non coniuncti matrimoni (-nii *V^m*) comprahendatur non perficiendi contractus *V*; si reuocandae donationis condicio non coniuncti matrimonii comprehendatur non perficiendi contractus *Savigny Keller Hollweg*, quod fateor me non intellexisse; si reuocandi donationes condicio non coniuncto matrimonio comprehendatur, non perficiendi contractus *Huschke*, parum recte. || 2 caput hoc cum inter uersus legatur, non ut scholia ad marginem, neque argumento suo ad scholia sese accommodet, recte *Huschke* ad ipsam compilationem rettulit: uide tamen, cum absit item uocabulum, ne ueniat ex supplemento eiusdem, qui alio loco (c. 5) *Papinianum adlegauit*. || 3 indebitum non *V*; indebitum autem *Dig.* || 4 debeatur *Dig.* || 5 debuit *malim*. || 6 dicerepetere 'sic' *V^d*; dici repetere *V^m*. || 7 nec 'sic' *V^d*, non *V^m*. || 8 contra tabulas *V*; em. *Rudorff, Böcking*.

sed et heres¹ eius, nisi forte durante uoluntate decessit donator: *tunc* enim² doli replicationem locum habere imperator noster rescripsit in haec uerba³. ~

266a Gregorianus libro XIII titulo. *Imp.* Alexander Flauio Menandro. Professio donationis apud acta facta⁴, cum neque mancipationem neque traditionem subsecutam esse dicas, destinationem potius liberalitatis⁵ quam effectum rei actae continet. eapropter quod non habuit filius tuus dominium, si quae adfirmas uera sunt, obligare pacto suo creditori non potuit, nec quod sine effectu gestum est uindicationem tui iuris impedit. Proposita III kal. Ian. Alexandro Aug. III et Dione II cons. ~

ALEXANDER
P. C. 229.

267 *Imp.* Seuerus et Antoninus Augg. Cosoniae Hilarae. Actio noua ex promissione, quae donationis causa facta sit, dari non solet. Proposita prid. kal. Ian. Romae Antonino ~ II⁶ cons.

SEVERVS
ET CARACALLA
P. C. 205.

268 ⁷ Quaerebatur, an, cum Seius filiam suam emanciparit et⁸ ..... RESP. apud acta professus sit ei se donare fundum nec instrumenta donationis fecerit, an uideatur professione actorum perfecta esse donatio. respondi, si neque mancipatio neque traditio secuta est, solis actis dominium non transisse.

269 Vlpianus libro XLVI⁹ ad Sabinum. 'Vt quod utendum mater filiae dedit, non uideatur donatum et si donatum sit, non ualeat, in potestate filia constituta patris; aliud esse, si dotem¹⁰ dedit'¹¹. ~ Vlpianus: constat, quod utendum filiae datum est, non esse donatum; sed et si donatum¹² esset, aequae donatio non ualeret in filiam conlata, quae in patris erat potestate. plane si in dotem mater filiae dedisset, ualet quod factum est; potest¹³ enim donare filiae, cum, *quamuis* res mariti fiant¹⁴, quandoque filia uel sola, si iuris sui fuerit, uel uoluntate filiae pater habeat rei uxoriae actionem. merito igitur Sabinus ait, si inscia uxore uel *inuita* in dotem dedit¹⁵,

VLP. L.
XLVI. AD
SAB.

1 heris V. || 2 donator enim Vd, donator etenim Vm. || 3 rescriptum omisit epitomator. || 4 factae V; em. ego. || 5 liberalitas Vdk, liberalitatis Vm. || 6 omissum est Getae nomen, contra quam fit in codice Iustiniano; scilicet cum sylloge haec edebatur, uigebant adhuc memoriae damnationes apud Byzantios posteriores oblitteratae. || 7 inscriptionem excidisse manifestum est. || 8 emanciparet V; em. ego. || 9 XLIII emendat Lenel paling. Vlp. fr. 2903. || 10 in dotem malim. || 11 'non sunt haec uerba Sabini, sed glossema quo fragmenti argumentum indicatur; Sabini uerba suspicor esse relata in Dig. 23, 3, 34' Lenel paling. Vlp. fr. 2903. || 12 donator V. || 13 potest V², post V¹. || 14 cum quamuis res mariti fiant scripsi, cum res mariti fiant quamuis V, quamuis res mariti fiant cum Huschke. || 15 inuita maritus in dotem dedit V, inuita marito in dotem dedit Huschke, inuita mater

rem mariti non esse factam et ideo uindicari ab herede mulieris posse; quod si¹ sciente ea hoc factum sit, consequens erit dicere in dotem conuersum esse id quod datum est.

Schol. ad c. 269 med. B'. Mater filio in patria potestate posito donando nihil agit.

270 Hermogenianus titulo de donationibus. Diui Diocletianus et Constantius Caeciliae Anagrianae. ~ Si donationibus in unam filiam conlatis quarta non retenta patrimonium exhaustum² in fraudem ceterorum filiorum probetur, has rescindi ad instar inofficiosi testamenti sacris constitutionibus parentum nostrorum euidenter continetur. matre quoque filiae res uenum dante nihil ei auferri³ posse non ambigitur. Subscripta V kal. Mai. Sirmi Caesaribus cons. ~

DIOCL. ET
MAX. ET
CONST. ET
GAL. p. C.
294.

271 Idem Boncio Secundo. Praeses prouinciae amicus noster notionem suam inpertiet, non ignorans pro sua auctoritate atque experientia, si docebitur inmoderatis donationibus⁴ non retenta quarta ad excludendam inofficiosi querellam nepotis ex filio nati patrimonium⁵ suum auum exhausisse, plerisque constitutionibus⁶ huiusmodi commentis ad exemplum inofficiosi querellae esse occursum⁷. Proposita Mogontiaci XI kal. Iul. Maximo⁸ et Aquilino cons. ~

DIOCL. ET
MAX. p. C.
286.

Schol. ad c. 271. B'. De inmodicis donationibus.

272 Gregorianus libro XIII titulo. Imp. Philippus Agilio Cosmiano⁹ suo salutem. Inter patronos et¹⁰ libertos de iure donationum tractari non oportet, cum etsi perfectis donationibus in pos-

PHILIPPVS
p. C. 249.

c. 272 = *Cod. Iust.* 8, 55, 1. Imp. Philippus A. Cosmiano. Etsi perfectis donationibus — possederit, tamen, si ingratus sit, omnis donatio — insolentiam erigere. hoc tamen ius stabit intra ipsos tantum, qui liberalitatem dederunt; ceterum — non retractauit. Data XV k. Iul. Aemiliano et Aquilino cons.

in dotem dedit Blume; maritus uocabulum deleui ego eo quoque nomine molestum quod mox repetitur, supplendumque censeo cogitatione id quod proxime praecedit pater. neque enim ferendum est quod posuit Czyhlarz (*Dotalrecht* p. 181) eodem uersu maritum primum significare socerum, deinde generum, quamquam in re ipsa uerum uidit. Cf. *Dig.* 23, 3, 34. Ulpianus l. XXXIII ad Sabinum. Mater cum filiae aurum dedisset utendum, pater puellae id aurum in dotem uiro appendit: dein mortua est mater. si inscia inuitae uxore uir id aurum in dotem dedisset, manet id aurum heredis.

1 si *add. Maius*. || 2 exhaustam *V*¹, exhaustum *V*². || 3 auferri 'sic' *V*^d; auferre *V*^m. || 4 notiones *V*¹. || 5 patrimonium 'sic' *V*^d, patrimonium *V*^m. || 6 postque constitutiones *V*, latere sub nes litteras s. ib. indicauit *Dell.*, em. ego. || 7 quaerellam esse concursum *V*; em. *Mai*. || 8 iterationis nota ad Maximi nomen in Iustiniano codice adscribitur, in hac sylloge constanter omittitur. || 9 Cosmiano *Iust.*, cominio *V*. || 10 et addit *V*², om. *V*^m.

sessionem inductus libertus quantolibet tempore ea quae sibi donata sunt pleno iure ut dominus possederit, tamen omnis donatio mutata patronorum uoluntate reuocanda sit. quod obseruabitur etiam¹ circa ea, quae libertorum nomine, pecunia tamen patronorum et beneficio comparata sunt. nam qui obsequio suo² liberalitatem patronorum prouocauerunt, sunt digni quin eam retineant³, cum coeperint obsequia neglegere⁴, cum magis⁵ eos conlata liberalitas ad obsequium inclinare debeat⁶ quam ad insolentiam erigere. fundus autem, quem ais⁷ Agilio liberto donasse te, tribus et decuria, quae ipsius nomine comparatae sunt⁸, re . . . . . libertus uindican . . . cum eas⁹ tantum donationes uel pecuniae largitiones¹⁰ libertus obtinere debeat, circa quas uoluntas patronorum in supremam usque diem perseuerauerit. hoc tamen ius stabit intra ipsorum tantum liberalitatem¹¹, qui donauerunt; ceterum neque filii eorum neque successores ad hoc¹² beneficium peruenient¹³; neque enim fas est omnimodo¹⁴ inquietari donationes, quas is qui donauerat in diem uitae suae non reuocauit¹⁵. ~

Schol. ad c. 272 init. B'. In libertos conlatam a patrono donationem, si ingrati extant, reuocandam uel si nomine eorum quid emptum sit.

273 Dominus¹⁶ Constantinus et Caesares¹⁷. Prisca legum aequitate praecclusa¹⁸ uariis ambagum uersutiis exquisita donatio, CONST. ET LICIN. P. C. 315.

1 et *Iust.* || 2 obsequio *Vdk*; obsequiis suis *Iust. Vm.* || 3 sunt digni quin eam non retineant *V*, non sunt digni quo eam retineant *Iust.*, *em. ego.* || 4 neglegere 'sic' *Vd*; neglegerent *Vm.* || 5 in *inserit Iust.* || 6 debet *Iust.* || 7 at $\bar{q}^m$ $\bar{a}$ (uersu finiente ut uidetur) *Vk*; autem quem *Vm*; a**q** *Vd*. || 8 nomine comp** *Vd*, de com tamen dubitans, nomine p . . . . . *Vb*, nomine parata *Vm*. scribendum fortasse: fundus a. quem A. l. d. te scribis et decuria, quae ipsius n. comparata est, quamquam tribus non minus emitur quam decuria (cf. *Staatsrecht* 3, 447). || 9 reges*****timoumn** pro ti**iciisu*cfri || (uel $\bar{r}c\bar{q}esc'o**timoumn**q**isituisuti*lib$ ||) ertus uindican*ois *Vd*; reu**e*****
? ? ? ? ? ? ? ? ? ? || *Vk*; . . . || siue partis est uindicatio cum consue *Vm*; omnia dubia esse in hoc u. adnotauit *Dellefsenus*. recte siue in rem actione siue conditione repetuntur nec ea libertus uindicabit, cum eas *Huschke*, spatium uersus unius aliquantum excedens. || 10 tedonationesūpecuniaelaoctia'n** *Vd*; 'pro te codex ū uel tt, post pecuniae fuisse uidetur largitiones' *Vk* confirmans quae coniectura *Huschkius* inuenit tantum et largitiones; tudo nouo . . . . . *Vm*. || 11 libertatem *Iust. libri fere.* || 12 hoc 'sic' *Vd*, *Iust.*; *om. Vm.* || 13 pertinebunt *Iust.* || 14 ullo modo *Iust.* || 15 sequuntur in codice litterae cursiuae complures hodie uanidae. || 16 d *V*; diuus soluerunt alii non recte, sed fieri potest ut adiectum sit errore; cf. *praef. p. 12.* || 17 et *Caess. falsum est, u. praef. p. 12.* || 18 prouisa *V*; *em. ego.*

licet titulum¹ emptionis uel debiti tenorem comprehendere uideatur, tamen claris testationibus² probata debet³ in irritum deuocari, si quidem consultissima ratione uideatur esse prouisum matrimonio constante donationes inter uirum et uxorem altrinsecus agitas⁴ nullam firmitatem habere. nec sibi debent mulieres⁵ blandiri, si tamquam⁶ uenditores uel debitores ad eludendas legum sanctiones mariti earum se falso uideantur esse professi. quare Vettium Rufinum clarissimum uirum praefectum urbi amicum nostrum, cuius notio est, adire non prohiberis, qui partium allegationibus examinatis⁷ petitioni tuae secundum iuris prouidebit iustitiam. Data XIII kal. Nou. Mediolano Constantino⁸ et Licinio cons. ⁹ ~

Schol. ad c. 273 init. B'. | De donationibus | sub emptionis titulo factis¹⁰.

274 Idem Aureliae Sabinae siue Gaudiosae. Licet in potestate filii degentes¹¹ donationum effectum a patre sibi conlatarum¹² mox consequi minime¹³ posse uideantur¹⁴, tamen perseuerantia uoluntatis¹⁵ ad instar mortis causa donationis huiuscemodi liberalitatem redigi oportere retro principum rescriptis¹⁶ cognoscitur¹⁷ esse concessum. unde uirum clarissimum praefectum urbi amicum nostrum, cuius notio est, adire non prohiberis, qui omnibus rite consideratis, quae in precem tuam conferenda¹⁸ tu duxisti¹⁹, pro experientia sua recte iudicari curabit²⁰. Data idibus Augustis Romae Constantino et Licinio Augg. cons. ²¹ ~

1 titulum 'sic' *V^d*, instrumentum *V^m*. || 2 testationibus *V^d*, donationibus *V^m*. || 3 debent *V*. || 4 atrinsecus agitas *superscr. l V^d*, ac re (uel res) insecuta non ratas *V^m*, ac r (*littera linea traiecta*) in... itatas *V^b*. || 5 mulieris 'sic' *V^m*, quod improbat *Detl.* || 6 blandiri quamquam *V^m*. || 7 qui partium allegationibus exa... *V^m*; recte emendarant *Barkow Buchholtz Rudorff.* || 8 constantio *V*. || 9 debuit scribi Constantino et Licinio Augg. III cos.; ad hunc enim annum *Borghesius* (*opp. 3 p. 136*) legem reuocauit propter Vettium Rufinum praefectum urbis a die XIII k. Sept. a. 315 ad prid. non. Aug. a. 316. || 10 de donationibus... ab empt... tis *Maius in libro ipso*; 'lege sub emptione .. sub... tis' *idem in add.*; de donationib. sub emp... tis *V^b*; de... || sub empti... || tis *V^d*. || 11 filii u degentes 'sic uidetur' *V^d*, filii sunt degentes *V^m*. || 12 conlatum *V*; em. ego. || 13 minime *V^d*, m... *V^m*. || 14 uideatur *V*, em. ego. || 15 perseuerantia uoluntatis *V^d*, ut *coni. Wenckius*, perseuerat et... satis *V^m*. || 16 scribtis *V*. || 17 cognitor *V*; em. *Maius*. || 18 conferendam *V*. || 19 *idi***si *V^d*, qui postea addidit primam litteram t uideri, secundam c uel e uel o uel u olimque ibi uideri fuisse tu duxisti; 'tu duxisti et spatium et uestigiis recte conuenit' *V^k*; ... n si *V^m* pro tu duxisti. || 20 'ante data cernitur recte... cari ???' exau' *V^k*; sententiam dari faciet *Huschke*. || 21 eiusdem anni hanc esse ac praecedentem obseruauit *Borghesius l. c.*; nam a. 315 per mensem Augustum Constantinum constat fuisse Romae, contra neque a. 312 nec sequente ibi fuit mense eodem. rursus omissus est igitur post Augg. numerus III.

- 275 Diui Diocletianus et Constantius¹ Sa . . . . . iodul . . .² Perfectam donationem mutata uoluntate³ donatoris, etsi parum gratus existet, cui dono res data est, minime rescindi⁴ posse saepe rescriptum est. Proposita V non. Mart. Nicomediae Maximo et⁵ Aquilino cons. ~ DIOCL. ET
MAX. P. C.
286.
- 276 Idem . . . . . iae. Si pater tuus⁶ nomine matris tuae de sua pecunia fundum comparauit donationis⁷ causa eique tradidit et decedens non reuocauit id quod⁸ in eam contulisse uidetur, intellegis⁹ frustra te uelle experiri, cum oratione diui Seueri huiusmodi donationes¹⁰ post obitum eorum, qui donauerunt, confirmentur. Proposita pridie non.¹¹ Mart.¹² Antiochiae Augg. III et III cons. ~ IDEM P. C.
290.
- 277 Idem Aureli . . . . . Si quam impugnat frater pater tuus in te contulit¹³ donationem et decedens supremo iudicio¹⁴ non reuocauit, scilicet manente potestate, praeses prouinciae iuxta diuorum principum constitutiones super hac re factas uim prohibebit, de ceteris inter uos disceptaturus. Proposita III kal. Sept. Maximo et Aquilino cons. ~ IDEM P. C.
286.
- 278 Idem Aurelio Zoilo. Cum adfirmes patrem tuum donationes perfectas in te contulisse et supremis iudiciis eas non reuocasse, poteris iure constituto, praesertim cum honori primipilari sis adstrictus¹⁵, securo animo ea quae donata sunt possidere. Proposita VIII kal. Nou. Maximo et Aquilino cons. ~ IDEM P. C.
286.
- 279 Idem Benignae Superlatae. In filiam post emancipationem donationem¹⁶ a patre conlatam postea auferri¹⁷ ab ea non potuisse dubitari non oportet. si igitur nihil aliud tibi de iure aduersatur, praeses prouinciae, ne qua tibi legitime possidenti fiat iniuria, intercessu auctoritatis suae providebit. Proposita III kal. Dec. Maximo¹⁸ et Aquilino cons. ~ IDEM P. C.
286.

1 Constantii nomen abundat, u. p. 12. || 2 sa . . . . . iodul . . . Vd, Sabinae ('cod. sab. . . na ut uidetur') et Diodulae Vm. || 3 uoluntate Vm. hodie sub laciniis agglutinatis quaedam uidentur latere Maio uisa; satius tamen duxi haec indicare in notis, in textu autem quidquid iam non apparet exhibere litteris cursiuis. || 4 minim*****di Vd, minime contendi Vm, minime rescindi Hassius. || 5 maximo et Vm. || 6 si p*****tuus V^{??}k, si*****tuus Vm, si u*****tuus Vd, unde olim restitui: si ut ais pater tuus. || 7 pecunia . . . donationis Vm. || 8 idc dubitans Vd, ad Vm. || 9 uidetur intellegis Vm. || 10 modi donationes Vm. || 11 non. Vm. || 12 Mai. scribendum uidetur; uide commentarium meum de subscr. Diocletianis p. 427. || 13 idem A . . . contulit Vm. || 14 supremo iudicio Vm. idem Maius in sequentibus usque ad c. 279 extr. cursiuis expressa tamquam ex cod. exhibet. || 15 'adstrictus potius quam adscriptus' Maius. || 16 donationem Vd ut aut legerat aut coniecerat Blumius, om. Vm. || 17 auferri 'sic, lineola supra a exesa' Vd, auferri Vm. || 18 maximino V.

280 Idem Aur. Anniano. In dubium¹ non uenit aduersus enormes² donationes³, quae tantummodo⁴ in quosdam liberos, uacuefactis⁵ facultatibus reliquorum⁶ pernicie, conferuntur, iam dudum diuorum principum statutis esse prouisum⁷. si igitur mater tua ita patrimonium suum⁸, profunda liberalitate in fratrem tuum euisceratis opibus suis, exhausit⁹, ut quartae partis dimidiam¹⁰, quam ad excludendum inofficiosi¹¹ querellam aduersum testamentum¹² sufficere constat, his donatis datisque haud relictam tibi habeas¹³, praeses prouinciae, quod immoderate gestum est, reuocabit. sane¹⁴ aeris alieni solutionem, si ab¹⁵ intestato cum fratre tuo matri heres exstitisti, renouare¹⁶ non potest. Data Nicomediae¹⁷ V non. Mart. Augustis¹⁸ III et II cons¹⁹. ~

DIOCL. ET
MAX. p. C.
286.

Schol. ad c. 280 init. B'. De inmodicis donationibus.

281 Idem Aurelio Seue . . . . . dro¹⁹. Pater in filium, quem in potestate habet, conferens ipso iure donationem²⁰ non facit, sed ex praeceptis statutorum recepta humanitate placuit, si in eodem iudicio perseuerans in fatum concesserit, liberalitatem eius salua lege Falcidia probari. proinde si pater, qui per epistulam res tibi dono dedit, non reuocata liberalitate nec mutata uoluntate fatalem diem intestato obiit, inlibata donatio permanet, si tamen legis Falcidiae ratio comminui eam nec²¹

IDEM p. C.
286.

c. 280 = Cod. Iust. 3, 29, 7. Idem AA. (impp. Diocl. et Maxim.) Ammiano. Si mater tua — dimidium, quod ad excludendam inofficiosi testamenti querellam aduersus te sufficeret, in his donationibus, quae tibi largita est, non habeas, quod immoderate gestum est, reuocabitur. pp. V id. Mai. Maximo II et Aquilino cons.

1 anniano in dittium *V^d*; anniae. in q . . . lum *V^m*. Ammiano *Iust.* || 2 enormes don. *V^m*. || 3 ttae *V^d*; ita. 'nescio quid aliud supra uersum uidetur esse additum' *V^m*; tantummodo, nempe ttm, scripsi. || 4 uacuafactis *V^m*. || 5 facultatibus in filiorum *V^m*. || 6 statutis esse prouisum *V^m*. || 7 patr. suum ita *Iust.* || 8 profundit liberalitate in fratrem tuum . . . isce pati . . . pibus tuis (om. ex) auxit *V^m*. || 9 partis dimidiam *V^m*. || 10 inofficiosi *V^m*, inofficiosior *V^d*: scriptor magis uidetur litteras duas q^r, a quibus sequens uersus incipit, errore in hoc positas expunxisse. || 11 sic Huschke, aduersum t^r *V^d* secunda lectione; pro t antea legerat a; aduersum au *V^m*. || 12 onstat his donatis datis qⁿ irelicpam || bi habes *V^d* curis secundis; . . . hisdonati . . . autqⁿ aurelictaci || bi habes idem ante; rtat his datis . . . atis quae in aurelio tecum || ri habes *V^m*; em. ego. || 13 eanq. uel canq. 'sic' *V^d*, eamque *V^m*; em. ego; namque coniecit Hollweg. || 14 solutionem . . ab *V^m*. || 15 renouare 'sic' *V^d*, reuocare *V^m*. || 16 potes. dat. nic. *V^m*. || 17 aug. *V.* || 18 subscriptio falsa est, nam consules qui dicuntur nulli sunt diesque et locus male uidentur repetiti ex c. 275; substituenda ea quae est in Cod. Iust. uide comm. de subscr. Dioclet. p. 423. || 19 seuerio alexandro *V^m*. || 20 donationem *V^m*. || 21 si — nec *V¹*, nisi (deleto nec) *V²* et Maius.

exegerit; quod si locum habet, eatenus ex donatione fratres tui deducant, quatenus id fieri indemnitas et iuris ratio¹ in optinendis portionibus, quas eos habere necesse est, exigunt. iuxta hanc iuris formam praeses prouinciae ad uicem familiae erciscundae officium sententiae suae legibus temperabit. Proposita Byzantio XI kal. Apr. Maximo et Aquilino cons.² ~

DIOCL. ET
MAX. p. C.
286.

Schol. ad c. 281 init. B'. | Si pater in filium familias aliquid confert, | liberalitas eius salua lege | Falcidia probanda est.

282 Idem Calpurniae Aristaenetae³. Quoniam non contenta rescripto, quod ad primas preces acceperas, iterato supplicare uoluisti, ex iure rescriptum reportabis. communes res in solidum donari nequeunt, sed portiones eorum qui donant ad eos qui dono accipiunt transitum faciunt. nec ambigi oportet donationes etiam inter absentes⁴, si ex uoluntate donantium possessionem⁵ quibus donatum est nanciscantur, ualidas esse. restat ut, si filius tuus inmoderatae liberalitatis effusione patrimonium suum exhausit, iuxta legum placita praesidis prouinciae auxilio utaris, qui discussa fide ueri, si integri⁶ restitutionem ex filii persona competere tibi ob improbabilem donationis enormitatem animaduertit, in remouendis his quae perperam gesta sunt tibi subueniet. Proposita III⁷ id. Feb. Mediolani⁸ Maximo et Aquilino cons. ~

IDEM p. C.
286.

Schol. ad c. 282 init. B'. Communes res in solidum donari non posse. donationes etiam inter absentes posse fieri et ualidas esse, si ex uoluntate donantium hi quibus donatum est nanciscuntur possessionem rerum donatarum.

Schol. ad uerba restat ut. <Idem supra pagina VIII et infra pagina XV et XXIII>⁹.

283 Idem Aurelio Carrenoni¹⁰. Si praediorum¹¹ stipendiariorum IDEM p. C.
286.

c. 282 = *Cod. Iust.* 8, 53, 6. Imp. Diocl. et Maxim. AA. Aristianae. Nec ambigi — ualidas esse. PP. III id. Febr. Maximo II et Aquilino cos. — *Cod. Iust.* 3, 29, 4. Imp. Diocl. et Maxim. AA. Aristinae. Si filius tuus — exhausit, praesidis prouinciae auxilio uteris, qui — subueniet, ideoque non est tibi necessarium aduersus immodicas donationes auxilium ad instar inofficiosi testamenti. Dat. VI id. Febr. Maximo II et Aquilino cons.

c. 283 = *Cod. Iust.* 8, 54, 2. Imp. Diocl. et Max. AA. Zenoni. Si praediorum (praediorum *firmant basilica*, al. rerum tuarum) proprietatem — rediret, donatio ualet, cum etiam ad tempus certum uel incertum ea fieri potest, lege scilicet quae ei imposita est conseruanda. PP. V id. Mart. Maximo II et Aquilino cons.

1 ratio et *V*. || 2 'in margine uideor mihi cernere notas aliquot Tironianas'. Maius. in subscriptione erratum est; nam uere huius anni Diocletianum Nicodemiae moratum esse constat. uide commentarium de subscr. Diocletianis p. 423. || 3 Aristinae uel Aristianae *Iust.* || 4 maxime inserit *Iust.* || 5 hii *V*, hi *Iust.* || 6 in integrum *Iust.* || 7 pp. III 'sic' *Vd* et *Iust.* l. VIII, pp. III *Vm*, dat. VI *Iust.* l. III. || 8 immo Nicomediae. uide commentarium de subscr. Diocl. p. 423. || 9 haec scripta sunt manu diuersa (uide supra p. 16). || 10 Zenoni *Iust.* || 11 praediorum ex *Iust.* recte adsciuit Buchholtzius.

proprietatem dono dedisti ita, ut post mortem eius qui accepit ad te rediret, donatio inrita est, cum ad *tempus*¹ proprietatis transferri nequiverit. si uero usum fructum in eam, contra quam supplicas, contulisti, usum fructum a proprietate alienare non potuisti. Proposita V id. Mart. Maximo et Aquilino cons. ~

DIOCL. ET.
MAX. P. C.
286.

284 Idem Alexandriae. Ea quidem, quae iure donationis a socru tua in te conlata sunt, manere inconcussa rector prouinciae efficiet. *de* matrimonio uero retinendo² tui arbitri est, an uelis et filiis communibus interuenientibus in eodem proposito perseuerare. Proposita III id. Oct. Heraclea Thracum Maximo et Aquilino cons. ~

IDEM P. C.
286.

285 Gregorianus libro XIII tit. Idem Aurelio³ Abanti. Si filiae tuae possessiones, de quibus agitur, neque mancipasti neque tradidisti, frustra uereri, || ne ex una professione uel⁴ *ut suas eas uindicet* — (36) — *praesertim* cum fundos tributarios esse dicas — (36) — | etiam ab iniuria tempera — (36) — | Maximo et Aquilino cons. — (36) — ~

IDEM P. C.
286.

286 | Eodem libro eodem titulo. Idem Iuliae Marcellae. Quoties donatio ita conficitur, ut post tempus | id⁵ quod donatum est alii restit[uatur, ueteris iuris auctoritate rescriptum est,] | si is in quem liberalitatis compen[dium conferebatur stipulatus non sit, placiti] | fide non seruata⁶, ei qui libera[litatis auctor fuit⁷ uel heredibus eius condicticiae actionis] | persecutionem competere. sed cum p[ostea benigna iuris interpretatione diui princi]pes ei qui stipulatus non sit [utilem actionem iuxta donatoris uoluntatem] | decernendam esse adm[iserint, actio, quae sorori tuae, si in rebus humanis] | ageret, potuit decerni, *si quae proponis uera sunt, tibi* | adcommodabitur. Proposita Sirmi [XI kal. Oct. Augg. IIII et III cons.] ~

IDEM P. C.
290.

287 | Constantinus et Caess. — (36) — *Donatione secundum iuris normam perfecta* | nec ea quae matres in filios contulerunt *reuocari iura permit*tunt. sane si generaliter⁸ *tantummodo uel stipulatione interposita* | uel mancipatione totius patrimonii *donatio celebrata* | est, id quod donatum est stare non potest,

CONST. ET
LIC. ET
CAESS. P. C.
318.

c. 286 = *Cod. Iust.* 8, 54, 3. *Idem* AA. (Imp. Diocl. et Maxim.) Marcellae. Quoties — uoluntatem competere admiserint, actio — ageret, competebat, tibi accommodabitur. PP. XI k. Oct. ipsis IIII et III AA. cons.

1 ad tempus *Iust.*, ad te *V.* || 2 fortasse rescindendo. || 3 aurelio *om. in lac. Vd.* || 4 aut uel aut uen *V.* || 5 id *om. Vm.* || 6 impleta *Iust.* || 7 auctor interfuit *Iust. cod. libri.* || 8 generaliter r *Vm.*

- cum haec donatio ad id ut proprietas possit | transferri non ualeat. quare num hoc modo tibi consu|li possit, rectorem prouinciae interpellare poteris*¹. — (36) — | Licinio V et Crispo cons. — (36) — ~
- 288 |(Gregorianus libro XIII tit.) <Dominus>² Imp. Probus Massiciae³ R — (36) — *Indubitati iuris | est, siquidem donaturam te quaedam dixisti neque apud acta instru|menta fecisti aut eundem cui donabas dominum effecisti per rei cessionem | perfectam ac solam tibi⁴ possessionem retinuisti, eum rem eam uindicare sibi | non posse, quando apud te eius rei proprietas mansit, — (36) — nec functionum pen|siones uel per eum cui⁵ don[ata res non erat uel ab actoribus ipsius nomine] | celebratae nunc⁶ tibi obesse a⁷ . . . . poterunt — (36) — | ius tum magistrum summarum — (36) — | cum comminatione uide⁸ — (36) — | praefinitione allega, ut, si praesidi⁹ rem probaueris — (36) — compel|latur¹⁰. Proposita VI¹¹ kal. Ian. Messalla et Grato cons. ||*
- 289 — (36) — p stipendiarii uel tributa|rii — (36) — *non sine traditione donatio perficitur. pone igitur sollicitu|dinem — (36) — egit¹² non tradidisse ea uel quae | — (36) — reuocanda¹³ non sunt. Proposita non. Oct. | — (36) — ~*
- 290 — (36) — *modo preces tuas¹⁴ fides adiuuet. ceterum | — (36) — lem declarat¹⁵ uoluntatem | — (36) — onem ab eo perfecisti, si quidem feminis¹⁶ | quoque — (36) — in familia degentibus pater do|nare uidetur cum moritur uoluntate non mutata — (36) — s adeo emolumentum tribuat | — (36) — les quod tibi ex patris rebus iure | — (36) — | itaque ne tibi infe|rant temptamina fratrum¹⁷ tuorum inquietudinem, si qua | tibi adquisita sunt — (36) — per donationem, quae tibi ex bonis*

CONST. ET
LIC. ET
CAESS. P. O.
318.PROBUS P.
C. 280.

IMP . . . .

IMP . . . .

c. 288 = *Cod. Iust.* 8, 53, 4. Imp. Probus A. Marciae. Si functiones per eum — celebratae sunt, tibi obesse non potest. PP. V k. Ian. Messalla et Grato cons.

1 caput hoc recte ad sententiam restituit Huschkius, uerba mutauit. || 2 d linea traiectum sive diuus explicabitur siue dominus, rationem non habet et accessit omnino errore (u. praef. p. 11). || 3 massiciae V, Marsciae, Marciae, Martiae *Iust. libri mss.* || 4 aut tibi aut tui Vm. || 5 sic V *Iust.*; cuius malim. || 6 nunc Vd(?)k, non Vm. || 7 a } Vk, a Vmd. || 8 uide Vmk, uid Vd. || 9 si prae Vm; esse lineolam in codice negat Detl. || 10 u. extremum expleuit Huschkius. || 11 V *Iust.* (Haloander). || 12 . . egit Vm, egit Vk, etc (uel g)it Vd. || 13 ocanda 'sic' Vdk, spernenda Vm. || 14 . . a Vm, 'male' Detl. *fir.* || 15 dederat V¹. || 16 feminis add. V². || 17 res Vm.

- patris | obuenit, modo eam — (36) — ad diem nouissimum IMP . . . .
uoluntas perseuerans | patris confirmauit — (36) — debet¹
etiam fundi ex pecunia a patre | tibi donata empti possessio
— (36) — per eum tibi tradita ac postmodum | a te retento
apud te manere — (36) — si recte emisti solutione pretii²
facta numerans quod penes | te fuit — (36) — ~ Data III
kal. Oct. Verona | — (36) ~ |
- 291 ..... Firmam esse — (36) — rerum paternarum donationem in IMP . . . .
te conlatam, licet in potestate | constituto tibi pater donauerit,
— (36) — modo in diem nouissimum uitae uoluntas | dura-
uerit, non ignorabit — (36) — praeses prouinciae cuius erit
de hac re iudicem dare. is tum uerorum³ quae praetulisti⁴ —
| ratione habita — (36) — curabit, ne quid fiat contra uoluntatem
defuncti | et ita inter uos — (36) — arbitrum diuisioni dabit.
qui in | familiae eriscundae iudicio — (36) — id spectare de-
bebit, ut tibi istae res | et praeterea — (36) — portio ex legi-
bus ab intestato de|bita adiudicentur. — (36) — Proposita V
kal. Iun.⁵ Treueris | — (36) — III⁶ cons. ~ |
- 292 — (36) — Donatio⁷ quidem a patre in filium | familias collata DIOCL. ET
ipso iure nulla est — (36) —, sed benigne subuenitur filio, si MAX. ET
in eadem uoluntate pater | perseuerans decessit; ualet enim CAESS. P. C.
nouissima⁸ uoluntas, quam in ex|tremum diem pater retinuit, 295.
modo legitima omnibus portio quae ab intestato debetur || in-
libata seruetur. iuxta quae adi correctorem uirum clarissimum
amicum nostrum et ea, quae in precem contulisti, adlega,
qui in examinationibus eam sententiam promet, quam iuris
atque aequitatis ratio dictauerit. Proposita Mediolano XII⁹
kal. Ian. Tusco et Anullino cons. ~
- 293₁ Idem Aur. Luciano. In donatione rei tributariae circa excep- IIDEM P. C.
tam et non exceptam personam legis Cinciae nulla differentia 293.
est, cum et uacuae possessionis inductione celebrata in utrius-
que persona perficiatur et, si hanc secutam post huiusmodi
placitum non constet, manifeste nec coepta uideatur. qua-
propter in his quidem, quae solo tributario consistunt, a maiore
V et XX annis in uacuum inductos uos¹⁰ possessionem ostendi
conuenit. rerum autem mobilium siue mouentium, si ex-
cepti non¹¹ fuistis, quae mancipi sunt usu capta uel manci-

1 t etiam, post (t expuncta) u etiam Vd; t uel etiam Vm. || 2 tii Vdk, tit uel tat Vm. || 3 areistumuerorum Vd curis secundis; antea rettulerat areistumuerorum; inter u et rum hastam spatiolumus uidit Krueger; are nam tu eorum Vm. || 4 immo protulisti. || 5 iun 'sic' Vd, ian. Vm. || 6 II Vm. || 7 portio Vm. || 8 sima 'sic' Vd; ssimam Vm. || 9 VII Vm, 'male' Detl. || 10 uos om. V, addidi ego. || 11 non om. V, addidit Rudorff.

pata, post uel antea maiore tempore a uobis anni possessa, auocari non possunt; nec mancipi uero traditione facta propter eiusdem interdicti potestatem similis possessionis probatio necessaria est. nam si exceptus fuisti priuignus tum constitutus, sola traditio sufficit. quod autem res tibi ab herede donatricis distractas esse proponis, *duplicari*¹ tibi titulum possessionis non potuisse constat, sed ex perfecta donatione dominum factum frustra emisse, cum rei propriae emptio non possit consistere ac tum² demum tibi profuerit³, si ex donatione te non fuisse dominum monstretur⁴. sane quoniam omnia *bona*⁵ uobis ab ea⁶ donata et tradita dicitis, ad hoc a filio facta uenditio⁷ rerum maternarum adferre perfecta etiam donatione poterit defensionem, *ne*⁸ exemplo inofficiosi testamenti possit haec auocare. quibus omnibus praeses provinciae suam notionem praebebit. Proposita III kal. Iun. Diocletiano et Maximiano V et IIII conss. ~

DIOCL. ET
MAX. P. C.
293.

294₁ Papinianus libro XII responsorum. Quod pater filiae, quam habuit ac retinuit in potestate, donauit, cum eam donationem testamento non confirmasset, filiae non esse respondi; nam et peculia non praelegata communia fratrum esse constabat. diuersa ratio est contra legem Cinciam factae donationis. tunc enim *exceptionem*⁹ uoluntatis perseuerantia doli replicatione perimit¹⁰; cum pater filiis, quos habuit ac retinuit in potestate, donat, nihil prodest non mutari uoluntatem, quoniam quod praecessit totum inritum est. unde cum filius in diuisione bonorum penes fratrem quod pater donauerat errore lapsus reliquit, portionem eius non esse captam usu Seruio Sulpicio placuit, quod neque frater ipse donauerat neque pater donare poterat¹¹. cur ergo quod uir uxori dedit,

PAPIN. L.
XII. RESP.

c. 293, 2 = *Cod. Iust.* 4, 38, 4. Iidem AA. (Impp. Diocl. et Maxim.) et CC. Aurelio Luciano. Cum res tibi donatas ab herede donatricis distractas proponas, intellegere debueras duplicari — potuisse, sed ex donatione et traditione dominum — bona tibi ab — dicitis, ad — auocare *omissis reliquis, etiam subscriptione.*

1 esse pro . . *V^m*, ee (*sequentia in hoc u. euanuerunt*) *V^d* || 2 tunc *Iust.* || 3 profuit *Iust.* || 4 demonstratur *Iust.* || 5 bona *addidi ex Iust.* || 6 ea *Iust.*, eo *V.* || 7 uenditio *Iust.*, uenditione *V.* || 8 defensionem *V¹*, defensione in *V²*, defensionem *ne uel Iust.* || 9 excepti *V.*; *suppleui ea quae necessaria uisa sunt ad sententiam explendam, quamuis magis credam uersiculum totum excidisse.* || 10 replicationem perimitur *expuncta in V^d*; replicatione perimitur *V²*, replicationem perimit *V¹* *secundum Maium; em. Keller et Rudorff. Cf. c. 312.* || 11 *CYCNVS litteris magnis oblique scriptum in huius paginae margine inferiore lusus librarii est.*

morte soluto matrimonio, si uoluntas perseuerauit, fini decimarum auferri non oportere maximi principes nostri suaserunt et ita senatus censuit? sed nimirum liberi, qui repulsam donationis auctoritate iuris tulerunt, aliis rationibus ad bona patris perueniunt, ac plerique plus habere quam fratres iurgiis eiusmodi contendunt. ~

PAPIN. L.
XII RESP.

Schol. ad c. 294 init. B'. | Nihil prodesse filio familias donatum, si testamento | non confirmetur donatio, quamuis pater | non mutauerit uoluntatem. | et sequens¹ et tertia. | < Infra 7 pagina X adnota...² | similis huic inc(ipit?) ad notam VI. >³

295 Impp. Seuerus et Antoninus Augg. Atilio Natali⁴ militi. Si frater tuus in potestate patris in diem mortis perseuerauit, donationes, quas a patre in eum conlatas esse adfirmas, nullius esse momenti dubitare non debes. de patris igitur bonis diuidendis cum fratre tuo apud eum, de quo meres⁵, consiste. Proposita XIII kal. Sept. Faustiano⁶ et Rufino cons. ~

SEV. ET
ANTON. P.
C. 210.

Schol. B'. Quaere supra⁷.

296 Papinianus libro II responsorum. Donationem, quam pater in filium, quem in familia retinuit, frustra contulit, arbiter hereditatis diuidendae non sequitur; et ideo, si frater coheres apud fratrem suum possessionem errore iuris lapsus reliquerit, usu capio partis non erit. ~

PAPIN. L.
II RESP.

Schol. B'. Quaere supra⁷.

297⁸ Diui Diocletianus et Constantius⁹ Clodiae Iuliae Ptolemaidis. Cum matrem tuam donationis instrumenta in neptem suam fecisse nec ea tradidisse dicas, in dubium non uenit liberalitatem, quae non¹⁰ adsignatis instrumentis minime coepta est, inualidam esse. igitur ut quaestio¹¹, quae inter uos orta est, cognita causa comprimatur, a uiua matre tua neque instrumenta neque possessionem traditam esse ostende. Proposita III non. Nou. Suneata Diocletiano Augusto II et Aristobulo cons.¹² ~

DIOCL. P.
C. 285.

Schol. ad c. 297 init. B'. Donationem non adsignatis instrumentis non ualere.

1 seques *V*. || 2 'fortasse fuit adnota[tio]' *Krueger*. || 3 *uncis angulatis circumscripta scripta sunt manu diuersa (uide supra p. 16).* || 4 *natali V*; *em. Borghesius opp. 3, 140.* || 5 *fortasse de quo pendet res.* || 6 *Faustino esse debuit.* || 7 *q (lineola traiectum) s. V*; quod supra *Maius*. || 8 *hunc locum et proxime posita expressit Maius in tabula.* || 9 *constantinus V^m. debuit esse Diocletianus A. simpliciter; u. supra p. 12.* || 10 *quae non secundum scholium Heimbach, cui in ed. priore contradixi non recte, quoniam V.* || 11 *querella V^m, nota male explicata; errorem intellexit Hollweg.* || 12 *eiusdem anni et proxime sequentis diei constitutioni supra c. 23 = Cod. Iust. 4, 48, 5 subscriptum est in codice Veronensi, qui subscriptionem seruauit solus: pp. III non nobr. atubino diocl. a. ii et aristobulo css. ignotus locus uterque (Cf. comm. de subscr. Diocl. p. 422);*

- 298 Paulus libro LXXI ad edictum, ad Cinciam. Personae igitur cognatorum excipiuntur¹ his² uerbis: 'siue quis cognatus cognata inter se, dum sobrinus sobrinaue propiusue³ eo sit⁴, siue quis in alterius potestate manu *mancipioe*⁵ erit, qui eos hac cognatione attinget quorumue is⁶ in potestate manu *mancipioe*⁵ erit, eis omnibus inter se donare capere liceto'. ~
- 299 Item. Quinque igitur gradus pleni excepti sunt et ex sexto una persona, sobrinus et sobrina. ~
- 300 Item. Excipiuntur et ii, qui in potestate eorum uel manu *mancipioe*, item quorum in potestate manu *mancipioe* erunt. ~
- 301 Item. Itaque si is qui in eo⁷ gradu est in potestate habeat eum, qui mihi longiore gradu sit, dare ei potero. sic et lex Furia scripta est, eo amplius, quod⁸ illa lex sex gradus et unam personam ex septimo gradu exceptit sobrino natum. ~
- 302 Item. Excipiuntur et adfinium personae ut priuignus priuigna, nouerca uitricus⁹, socer socrus, gener¹⁰ nurus, uir et uxor, sponsus sponsa. ~
- 303 Item. Sed in hac adfines qui sunt tempore donationis excipiuntur, idemque etiam diuus Pius rescripsit; leges enim, quae uoluissent etiam eos excipere qui fuissent, nominatim id cauisse. ~
- 304 Item. Excipit tutorem, qui tutelam gerit, si¹¹ dare uolet, quia tutores quasi parentes proprii pupillorum sunt. 〈nam permisit eis *in*¹² infinitum donare.¹³〉 contra ut possit pupillus donare, non exceptit. ~
- 305 Item. Item excipit 'si quis mulieri uirginiue cognatus dotem

PAVL. L.
LXXI. AD
ED.

~~~~~
de Sunista Pannoniae superioris (cf. C. I. L. III p. 507) cogitans Huschkius; si uerum inuenit, latet fortasse in Atubino mansionis VIII m. p. a Sunista distantis Iouiae nomen antiquum, hoc enim ei impositum uidetur esse ab ipso Diocletiano.

1 incipiuntur *V*¹. || 2 in his *V*, in lege his *Huschke*. || 3 propiusue *V*¹, propiusue *V*^m. || 4 eos et *V*; *em. ego. praeterea inter se molestum est et fortasse huc male inlatum ex clausula, ut in ipsa lege sic fere fuerit: siue quis cognatus cognataue dumtaxat sobrinus sobrinaue propiusue eo erit.* || 5 *mancipioe, id est matrimonioe V; em. Wenck, recte omnino, cum hoc certe loco de cognatorum coniugibus non agi ex sequente c. 300 constet.* || 6 is (*scilicet* qui eos hac cognatione attinget) *addidi.* || 7 itaque si is qui in eo *Maius*, ita si is qui in eo *V*, itaque si is qui quinto *Huschke*. || 8 *malim* quoque. || 9 *scr. uitricus nouerca.* || 10 gener *om. V*^m. || 11 si ei cuius tutelam gerit *Huschke: sed uidetur significari tutorem non gerentem non excipi.* || 12 in *om. V*. || 13 nam p. e. in (*om. V*) infinitum donare *uidetur interpolatum, cum de finita donatione praeterea in his non agatur.*

- conferre uolet'; igitur quocumque gradu cognatus dotis nomine donare potest. ~
- 306 Item. Quaesitum¹, an et cognata cognatae ultra exceptum *gradum*² donare possit. Labeo scribit non posse; sed ratio aequitatis *aeque*³ in feminis est. ~
- 307 Item. Item excipit, 'si quis a seruis quique pro seruis seruitutem seruierunt accipit *isue duit*'⁴. his uerbis 'si quis a seruis' *seruis*⁵ liberti continentur, ut patronis dare possint. sequentibus uero excipitur, ut is qui bona fide seruiit, si postea liber pronuntiatus sit, possit dare ei cui seruiit⁶. Sabinus utraque scriptura *libertos putat*⁷ contineri et *bis*⁸ idem dictum. ~
- 308 Item. Sed tantum patronum a liberto excipit. quidam putant etiam liberos patroni exceptos, quoniam libertus continetur serui appellatione et sicut in XII tabulis patroni appellatione etiam liberi patroni continentur, ita⁹ et in hac lege. ~
- 309 Item. Contra autem¹⁰ liberti a patronis excepti sunt? et hoc iure utimur, ne excepti uideantur, ut et dare¹¹ et capere lex iis¹² permittat. ~
- 310 Paulus libro XXIII ad edictum de breuibus. Perficitur donatio in exceptis personis sola mancipatione uel promissione, quoniam neque Cinciae legis exceptio obstat neque in factum 'si non donationis causa mancipauit uel promisi me daturum'; idque et diuus Pius rescripsit. ~
- 311 Item. Sed in persona non excepti sola mancipatio uel promissio non perficit donationem. in rebus mobilibus etiamsi traditae sint, exigitur, ut et interdicto *utrubi*¹³ superior sit is cui donata est, siue mancipi mancipata sit siue nec mancipi tradita. ~
- 312 Diui Diocletianus et Constantius Aurelio Onesimo. Successoribus donatoris perfectam donationem reuocare non permittitur, cum imperfectam perseuerans uoluntas per doli mali replicationem confirmet. unde aditus praeses prouinciae, si

PAVL. L.
LXXI. AD
ED.

PAVLVS L.
XXIII. AD
ED. DE
BREV.

DIOCL. ET
MAX. ET
CONST. ET
GAL. p. C.
298.

1 quaesitur *legi posse negat Mau.* || 2 exceptum *V*; exceptum *gradum ego*; exceptam *Rudorff.* || 3 *aequae V, em. ego*; eadem *Rudorff*; nisi potius *quaedam exciderunt, uelut*: ea quae [in masculis etiam] in feminis est. || 4 accipit *duit V*; *isue addidi ego*; *duitue iis Huschke contra c. 309 secundum lectionem traditam et omnino ueram.* || 5 *seruis suis V*; quod aut sic emendandum est ut *feci ego aut cum Buchholtzio antea post seruis inserendum suis*; quod minus placet, cum hoc soleat intellegi magis quam enuntiari. || 6 *seruit V¹ et Maius.* || 7 *libertos putat addidi.* || 8 *his V; em. Maius.* || 9 *eca pro ita V¹.* || 10 *contra an item coniecit Buchholtz.* || 11 *et dare fortasse delendum.* || 12 *eius V.* || 13 *u V^d, uel V^m idque librarius uoluit; recte soluit Savigny.*

de possessione te pulsum animaduertit nec annus excessit, ex interdicto 'unde ui' restitui te¹ cum sua causa prouidebit, uel si hoc tempus finitum est, ad formulam² promissam, quasi³ nullas uires donationem habuisse dicatur, quaestione facti examinata, iudicem⁴ praeses prouinciae sententiam ferre⁵ curabit. Proposita VIII kal. Mart. Diocletiano V et Maximiano III cons. ~

DIOCL. ET
MAX. ET
CONST. ET
GAL. p. C.
293.

Schol. ad c. 312 princ.: B'. Nec imperfectam donationem a successoribus⁶ posse reuocari.

313 Idem Laelio Sempronio⁷ Laeporio. Donatio praedii quod mancipi est inter non exceptas personas traditione atque mancipatione⁸ perficitur, eius uero quod nec mancipi est traditione sola. si igitur patrona tua in rebus humanis agens supra dicto iure ex causa donationis, retento sibi usu fructu, ad te eundem fundum transtulit, intellegis ius tuum satis esse munitum, si tamen cum moreretur patrona, quam praedium donasse commemoras, possessionem rei donatae non reuocauit. iuxta quae aditus is cuius de ea re notio est auctoritatem suam interponet. Data pridie kal. Apr. Aquileiae⁹ Diocletiano Aug. VI et Constantio II cons. ~

IDEM p. C.
296.

Schol. ad c. 313 princ.: B'. Donatio praedi mancipi ab eo quod nec mancipi¹⁰ est in quo discrepet.

Schol. ad c. 313 fin.: B'. Donationem praedii patronae in libertum ita firmam esse, si possessionem eius cum moreretur non reuocauit.

314 Idem Aurelio¹¹ Apollonidae. In filium a patre donationum conscriptis instrumentis eum¹² in uacuum inductum possessionem horum lectio manifestat. ceterum sine dubia facti quaestione diuus Titus Antoninus parens noster nec necessarias angustias¹³, ratione eius consortii quod nascendi tempore liberis et parentibus datur, cogitans, non admitti scrupulosam inquisitionem statuit; nec idcirco patris indignatione posse donationem iustam unquam rescindi summa cum ratione placuit. Proposita V id. Nou. Melantia Caess. cons. ~

IDEM
p. C. 294.

Schol. ad c. 314 med.: B'. Traditionem inter parentes et filios non requiri nec patris indignatione¹⁴ iustam donationem debere rescindi.

1 rem pro te Rudorff, Buchholtz, tibi rem Huschke; potest tamen tradita lectio ferri. || 2 efirmulam 'sic, sed m. 1 o super i uidetur posuisse' Vd; est formulam Vm; est per formulam Rudorff; est ad formulam ego. || 3 sic, scilicet qs, V: errat Huschkius. || 4 iudicem] scripsi, iure V. || 5 ferre V², facere V¹. || 6 non inserit V; 'non deleri uidetur' Maius et Detl. || 7 Aelio Symphoro malim. || 8 adque emancipatione deleta e Vd, adque manc. Vm. || 9 Aquileiae om. Vm. || 10 nec mancipi Vd, non mancipi Vm, 'male' Detl. || 11 Aureliae V; em. ego. || 12 sic (non cum, ut ait Huschke) V. || 13 necessariis angustis V; em. ego. cf. Blumius in Bekkeri Jahrb. des gem. Rechts 3, 202. || 14 indignationem V.

- 315 Idem Vlpiae Rufinae. Cum ex causa donationis uterque do-
minium rei tributariae uindicetis, eum, cui priori possessio uel
soli tradita est, haberi potio¹rem conuenit. Data XII kal.
Mart. Dorocortoro² Tiberiano et Dione cons. ~

DIOCL. ET
MAX. p. C.
291.

Schol. ad c. 315: B'. Si in causa donationis duo sibi dominium rei tributariae uindicent, potio¹rem esse cui possessio tradita est.

- 316 Idem Aureliae³ Homonoeae. Si non est in uacuum posses-
sionem ex causa donationis inductus is contra quem⁴ suppli-
cas, nulla ratione tributarii praedii dominus constitutus ex-
traneus⁵ uindicationem habere potest. IDEM.

Schol. ad c. 316 princ.: B'. Eum cui non sit tradita possessio, rem ex donatione sibi uindicare non posse.

(desunt quae sequebantur)

c. 315 in alio eorundem imperatorum rescripto Cod. Iust. 3, 32, 15 inter alia leguntur haec: si ex causa donationis utriusque dominium rei uindicetis, eum, cui priori possessio soli tradita est, haberi potio¹rem conuenit.

---

1 portionem *V*, em. *Maius* ex scholio. || 2 *Durocortorum Remorum* intellegi monendum uidetur, quoniam inuentus est qui *Durocortori oppidi* nomen in tota antiquitate usquam legi negaret. || 3 aug. *V*; emendavi ego, cum in similibus inscriptionibus omnibus simpliciter sit idem, contra eius ad quem rescribitur fere semper duo nomina enuntientur. || 4 is contra quem *V^m*; iis qui contra quae *V^d*; 'pro quae fortasse quam' *V^k*. || 5 scilicet qui est ex personis non exceptis: itaque nihil mutandum.

DE COGNITORIBVS ET PROCVRATORIBVS.

317 *Apud acta facto*¹ procuratori haec satisdatio remitti solet; . . . . .
 nam cum apud acta nonnisi a praesente domino constituatur, cognitoris loco intellegendus est. ad defendendum cognitore constituto dominus, non cognitor actori satisfacere cogendus est; cum uero procurator defensurus interuenit, non dominus, sed procurator iudicatum solui satisfacere compellitur. quae satisdatio adeo necessaria est, ut eam remitti non posse², etiam si apud acta procurator constituatur, diuus Seuerus constituerit. cognitore enim interueniente iudicati *actio*⁴ domino uel in dominum datur; non alias enim cognitor experietur⁵ uel ei *actioni*⁶ subicietur, *quam*⁷ si in rem suam cognitor factus sit. interueniente uero⁸ procuratore iudicati actio ex edicto perpetuo ipsi et in ipsum, non domino uel in dominum competit.

318 Vlpianus libro VIII ad edictum. Non tamen sic putat certis uerbis cognitorem dari debere, ut⁹, si quid fuisset adiectum uel detractum, non ualeat datio ut in legis actionibus. ~

VLP. L.
VIII. AD
ED.

319 P(aulus). Etiam Graecis uerbis cognitorem dari posse inter omnes constat. ~

PAVLVS
L. VIII. AD
ED. 10.

320 . . . . . Secuntur haec uerba: 'et qui eam, quam in potestate

VLP. L.
VIII. AD
ED. 11.

c. 320 = *Dig. 3, 2, 1 pr. ex Iuliani l. I ad ed. Praetoris uerba dicunt: infamia notatur . . . . . qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere uirum moris est, antequam uirum elageret, in matrimonium collocauerit, eamue sciens quis uxorem duxerit non iussu eius in cuius potestate est, et qui eum, quem in potestate haberet, eam de qua supra comprehensum est uxorem ducere passus fuerit. quaedam horum Vaticanus breuiator imperite abiecit.*

1 *suppleuit Hollwegius.* || 2 *ex Vlpiani l. XIV ad edictum num caput ueniat, dubitat Lenelius (paling. inc. fr. 22); Pauli l. LXXIV ad edictum tribuit Huschkius; quod sequitur Vlpiani nomen huic opinioni magis fauet.* || 3 *possit V.* || 4 *iudicatio V; em. Keller Litiscontest. p. 308.* || 5 *cognitori experietur V; em. Hollweg, cognitor iudicati experietur Huschke non recte, nam ex i. s. nota non colligitur i. solitariam similiter notari.* || 6 *actio V.* || 7 *quam iam Vd, 'quam linea superducta, id est quoniam cod.' Maius.* || 8 *uero om. Vm.* || 9 *uel V.* || 10 *Pauli libro VIII ad edictum adiudicant Huschkius et Lenelius (paling. Paul. fr. 162).* || 11 *cf. Lenel. paling. Vlp. fr. 307.*

- 'habet, genero mortuo, cum eum mortuum esse tum¹ sciret, 'in matrimonium collocauerit eamue sciens uxorem duxerit, 'et qui eum, quem in potestate haberet, earum quam uxorem 'ducere passus fuerit, ~ quaeue² uirum parentem liberosue 'suos uti moris³ est non eluxerit, quaeue⁴, cum in parentis 'sui potestate non esset, uiro mortuo, cum eum mortuum 'esse sciret, intra id tempus, quo elugere uirum moris est, 321 'nupserit'. ~ 'Parentem', inquit. hic omnes parentes accipe utriusque sexus, nam lugendi eos mulieribus moris est. quamquam Papinianus libro II quaestionum etiam a liberis uirilis⁵ sexus lugendos esse dicat; quod nescio ubi legerit. sed quatenus extendatur parentum appellatio, non est definitum apud quemquam; itaque erunt lugendi etiam ex feminino sexu parentes. liberos similiter accipere debemus et nepotes et deinceps ulteriores exemplo parentum. lugendi autem sunt parentes anno⁶, ~ liberi maiores X annorum aequae anno. quem annum decem mensuum⁷ esse Pomponius⁸ ait; nec leue argumentum est annum X mensuum esse, cum minores⁹ liberi tot mensibus elugeantur, quot annorum decesserint usque ad trimatum; minor trimo non lugetur, sed sublugetur; minor anniculo neque lugetur neque sublugetur. ~
- 322 . . . . VII¹⁰. Verba autem edicti haec sunt: 'alieno', inquit¹¹, 'nomine, item per¹² alios agendi potestatem non faciam in 'his causis, in quibus ne dent cognitorem neue dentur, edic- 323 'tum comprehendit'. quod ait 'alieno nomine ~, item per 'alios', breuiter repetit duo edicta cognitoria¹³, unum, quod pertinet ad eos qui dantur cognitores, alterum ad eos qui dant¹⁴; ut qui prohibentur uel dare uel dari cognitores, idem et procuratores dare dariue arceantur. ~

c. 321 cf. *Dig.* 3, 2, 25 pr. Papinianus l. II quaest. Exheredatum quoque filium luctum habere patris memoriae placuit, idemque et in matre iuris est, cuius hereditas ad filium non pertinet.

1 tum om. *Vm.* || 2 ue addidi. || 3 mo est *V*¹, mos est *V*² et *Maius*. || 4 ue addidi. || 5 uiriles *V*. || 6 anno item *Vm*, quod improbat *Detl.*, post anno spatium uacuum esse testatus. || 7 mensuum ut in hoc codice bis, ita similiter legi *Hauptius* monuit in codicibus partim optimae partim bonae notae compluribus, u. ed. mai. p. 370. || 8 pomponius *V*; littera superposita k(aput) significari uideri adnotat *Krueger*. || 9 minoris *V*. || 10 numerum libri minio scriptum *Maius* dubitans ita rettulit XXXIII addens: 'haud scio an legendum sit Paulus ad ed. LXXIII uel *Vlp.* ad ed. l. LXXVII; *Detlefsenus* prima lectione item XXXIII deprehendit, secunda eruit \\ \\ VII; *Mau* uidit / Uλλ ///. *Huschkius* tribuit Pauli l. VII ad edictum, *Lenelius* (paling. *Vlp. fr.* 326—328) *Vlpiani* ad edictum l. VIII contra codicem omnino. || 11 inquit om. *Vm.* || 12 post *V*. || 13 cognitorium *V*; em. *Hollwegius*. || 14 haec in *V* omissa suppleuit *Hollwegius*.

- 324 ¹Ob turpitudinem et famositatem prohibentur quidam² cog-
turam suscipere, adsertionem non nisi suspecti praetori. ~ VLP. LIB.
VIII. AD ED.?
- 325 *Diui* Diocletianus et Constantius Aureliae Pantheae³. Actor
rei forum sequi debet et mulier quidem facere procuratorem
sine tutoris auctoritate non prohibetur. si quam itaque habes
actionem, experiri magis iure quam aduersus ea quae pro tuo
*statu*⁴ statuta sunt quaecumque postulare debes. Proposita
V id. Nou. Heracleae⁵ Augg. V et III cons.⁶ ~ DIOCL. ET
MAX. ET
CONST. ET
GAL. p. C.
293 (immo
294.)
- 326 *Idem* Aureliae Agemachae⁷. Actor rei forum, siue in rem
siue in personam sit actio, sequitur. unde perspicias non
eiusdem⁸ prouinciae praesidem adeundum, de quibus *agitur*
*res ubi*⁹ sitae sunt, sed in qua¹⁰ is qui possidet sedes ac do-
micium habet. in rem actio priuati iudicii quaestionem con-
tinet. dominae praesentia¹¹ si procurator agat uel defendat,
satisdatio non recte postulatur¹². nam procuratorem tam
puellam tutore auctore¹³ quam adultam posse facere nulli
dubium est. Proposita Sersum XVIII kal. Feb. cons. supra
scriptis¹⁴. ~ IDEM p. C.
294.?
- 327 . . . libro XV¹⁵ responsorum. Mulierem¹⁶ quoque et sine tu-
toris auctoritate procuratorem facere posse. ~ . . . L. XV
RESP.
- 328 *Papinianus* libro II responsorum. Procurator absentis, qui
pro euictione praediorum quae uendidit fidem suam adstrinxit, PAP. L. II
RESP.

c. 326 = *Cod. Iust.* 3, 6, 2. Imp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Agemachae. In rebus quae priuati iudicii quaestionem habent sicut pupillus tutore auctore et agere et conueniri potest, ita et adultus curatore consentiente litem et intendere et excipere debet. Data VIII kal. Ian. Caess. cons. *ad hunc locum pertinere uidit Buchholtzius.*

c. 328. 332 = *Dig.* 3, 3, 67. Idem (Papinianus) l. II resp. Procurator qui — non leuabitur; nam procurator qui — frustra recusat.

1 hic (non ante c. 326) in margine scriptum uideri quod XII uel quod ait rettulit Maius; Detlefsenus et Kruegerus q̄ | ait litteris iis quibus contextus scriptus est maioribus scriptisque manu plane diuersa, colore etiam nunc uiridi. || 2 quidem coniecit Buchholtz; cf. Savigny Syst. 2, 215. certo haec male mutilauit breuiator. || 3 pantiae V. || 4 statu addidit Huschkus. || 5 haeracliae V. || 6 uidetur erratum esse in consulibus et constitutio anni esse potius 294. uide comm. de subscr. Diocl. p. 438. || 7 agemacae V. || 8 eius malim. || 9 de quibus res ubi agitur V; ubi res de quibus agitur em. Maius. || 10 quas V; em. Mai. || 11 fortasse praesentis. || 12 dationem recte postulat V^m. || 13 autore 'sic' V^d, auctore V^m. || 14 subscriptio cum in *Cod. Iust.* tum hoc loco corrupta uidetur; fortasse cons. ss. librarius fecit ex caess. cons. die XVIII kal. Febr. a. 294, quo constitutio emissa uidetur, Diocletianus fuit Sirmii, qui locus haud scio an lateat in Sersum uocabulo. cf. comm. de subscr. Diocl. p. 435. || 15 XV V^d, XXI V^m. Lenelius paling. Pap. fr. 732 de auctoris nomine dubitans Papiniani si sit, libri XV responsorum esse negat, esse posse l. XII; Krueger et hoc c. et 333 tribuit Paulo. || 16 mulieres V^m, 'male' Detl.

etsi negotia gerere¹ desierit, obligationis tamen onere praetoris auxilio non releuabitur². ~ PAP. L. II. RESP.

329 Sub condicione cognitor non recte datur, non magis quam mancipatur aut acceptum uel expensum fertur; nec ad rem pertinet, an ea condicio sit inserta, quae non expressa tacite inesse uideatur. ~

330 *Idem* libro II responsorum. Papinianus respondit, si procurator absentis aliquam actionem absentis nomine inferre uelit, cogendum eum aduersus omnes absentem defendere. ~

331 *Idem* libro II responsorum. Quoniam praesentis procuratorem pro cognitore placuit haberi, domino causa cognita dabitur et in eum iudicati actio. ~

332 Procurator absentis, qui pro domino uinculum obligationis suscepit, onus eius frustra recusat; et ideo nec iudicati actio post condemnatum procuratorem in dominum datur aut procuratori qui uicit denegatur. ~

333 . . . libro XV responsorum.³ Absentis procuratorem satisfacere debere de rato habendo recte responsum est. multis enim casibus ignorantibus nobis mandatum solui potest uel morte uel reuocato mandato⁴. cum autem certum est mandatum perseuerare, id est cum praesens est dominus, satisfactionis⁵ necessitas cessat. ~ L. XV. RESP.

(desunt paginae aut quattuor aut octo)

334 || dotis nomine, effici — (36) — | uel sponsorem reuers — . . . .
 (36) — | facientem prohibeat⁷ — (36) — uel furtum mihi facientem | deprehendat non furt — (36) — | adquirat actionem,
 334a non mirum — (36) — | cant. Iulianus et si mancipauerim tibi

c. 332 uide ad c. 328.

c. 334 cf. (indicatum ab Hollwegio) Dig. 22, 1, 24, 2. Paulus l. XXXVII ad edictum. Cum quis furtum mihi facientem deprehenderit, negotium meum agens manifesti furti actionem mihi parat.

c. 334a cf. (indicatum a Lenelio loco infra citato) Dig. 17, 1, 30. Iulianus libro XIII Digestorum. Si hominem tibi dederis, ut eum manumitteres, et postea procurator meus prohibuerit, ne manumitteres, an mandati agere possim, si tu eum manumiseris? respondi si procurator iustam causam habuit interpellandi manumissionem serui, quem in hoc

1 negotia gerere *V* et Dig. codd. uulg., negotiagere Dig. cod. Flor.
 || 2 releuabitur Dig. || 3 Lenelius paling. Pap. fr. 733 caput hoc similiter atque 327 Papiniano dubitanter tribuit, a libro XV responsorum abiudicat.
 || 4 mandata *V*. || 5 satis add. Keller Litisconst. p. 309. || 6 caput hoc et sequens posuit Lenelius paling. inter incerta (c. 23. 24). || 7 Hollwegius suppleuit ita: '[si procurator mulieris interpellat maritum] dotis nomine, 'effici[at, ut actio rei uxoriae heredibus quaeratur] uel sponsorem reuers[um conueniat uel opus nouum] facientem prohibeat': quae si recte posuit, hic locus non eiusdem auctoris est atque sequens, in quo eadem redeunt.

*hominem ut eum manumittas, postea procurator denuntiet, ne manumittas, respondit, nisi pareas denuntiationi, competere mihi | fiduciae actionem*¹. ~

- 334b *Aliquoties per procuratorem ius | retinemus, uelut si m — (36) — uel si sponsorem | conueniat intra biennium, uel si prohibeat opus nouum fieri, quo casu interdictum | nobis utile est 'quod ui aut clam'; nam et hic pristinum ius procurator nobis conseruat | et acquirit actionem simul — (36) — ~* VLP. AD ED. ?
- 335 *|*²*Actor municipum etsi ex edicto et cauere de rato et defendere cogitur, interdum neutrum praestare necesse habet — (36) — neque ex iudicato iudicium | accipere cogitur, quod iudicium in ipsos municipes datur — (36) — | sicut in cognitore — (36) — iisdem | casibus quibus et cognitor — (36) — nec recte ei soluitur sicut nec cognitori — (36) — sane si defendere uolet municipes, | aduersus omnes defendat necesse est. nec recte eos | defendere intellegitur nisi — (36) — | satis dederit. ceterum — (36) — adiuuare debet sicut — (36) ~*
- 336 *|*³*Paulus libro I sententiarum. Cum quo agitur suo nomine, si in rem actio est, pro praede litis et | uindictiarum aduersario satis dare cogitur aut iudicatum solui: contra iudicatum solui, | si in personam⁴ sit actio, | dumtaxat ex certis causis. cum quo agitur alieno nomine | in rem, pro praede litis et uindictiarum cauebit aut iudicatum solui, in personam iudicatum solui. | actoris procurator [non solum absentem defendere, sed et rem ratam] | dominum habitu[rum] satisfacere cogitur]. ~* PAVLVS L. I. SENT.
- 337 *|* Procurator antequam⁵ — (36) — | accipere iudicium — (36) — ~
- 338 *|*⁶*Diui Diocletianus et Constantius — (36) — A procuratoribus | citra mandatum domini gesta nullius momenti sunt — solum acceperam, ut manumitterem . . . tenebor, nisi denuntiationi procuratoris paruero.* DIOCL. ET MAX. ET CONST. ET GAL.

c. 334b *cf. (iudicatum ab Hollwegio) Dig. 3, 3, 72. Paulus l. I manualium. Per procuratorem non semper adquirimus actionem, sed retinemus: ueluti si reum conueniat intra legitimum tempus uel si prohibeat opus nouum fieri, ut interdictum nobis utile sit quod ui aut clam: nam et hic pristinum ius nobis conseruat.*

c. 336 = *Consult. c. 3 (restitutum ex his apud Paulum 1, 3, 4. 5). Paulus sent. l. I. Actoris — cogitur.*

c. 337 *hinc rest. apud Paulum 1, 3, 6.*

1 *sic fere suppleuit collato loco Iuliani Lenel Ztschr. der Savigny-Stiftung, rom. Abth. 8, 205 et paling. inc. fr. 24. || 2 pleraque c. 335 supplementa adhibitis Dig. 3, 3, 33, 3. 3, 4, 6, 3. 42, 1, 4, 2 inueniunt Blumius et Hollwegius et Rudorffius. || 3 c. 336 supplementa aptata sunt Gaianis 4, 89 seq. || 4 persona V. || 5 anteq Vm. || 6 suppleui in parte priore secutus Hollwegium.*

- (36) — || — (36) — *ideoque quae inuito domino a procuratoribus dis|tracta comparasti, nullo iure retines.* — (36) — *ex superfluo autem ea quae procu|ratores ita — (36) — gesserunt nos infirmare desideras; nam prin|cipum rescripto — (36) — qui non inclusus intra certi temporis terminos perpe|tua actione utitur, nequaquam indiget.* — (36) — *Mart. Nicomediae | — (36) — ~ |*
- 339 . . . . .¹ *Cognitore uel procuratore ob eam rem damnato, quae peri- culum ignominiae | continet, neque dominus neque cognitor uel procurator notabitur, quia neque dominus condem|natus est neque qui condemnatus est suo nomine egit. sed et si cognitor in rem | suam datus est, idem dicemus, quamquam cognitore uel procuratore in rem³ suam dato lis⁴ in | ipsum aestimatur neque in dominum a procuratore uel cognitore transfertur | iudicium.* — (36) — ~ |
- 340 — (36) — *famae periculum inrogat | — (36) — cognitorem dirigere.* ~ | . . . . .⁵
- 340a — (36) —⁶ *Actio⁷ popularis cognitorem | procuratoremue eius qui agit non nisi post litem contestatam admittit.* | . . . .
- 340b *Qui semel cognitor factus est, iudicium accipere cogitur, maxime | — (36) — quod si postquam iudicium coepit, capitales inimi- citias | intercessisse probabitur — (36) — permittitur excusatio cogni|tori.* — (36) — [item ait si s]uspectus tutor postuletur, [defensorem eius oportere etiam de rato cauere, ne reuer- sus ille u]elit retractare quod actum | [est. sed non facile per procuratorem quis suspectus accusabit]ur, quoniam fa- mosa⁹ causa est, nisi | [constet ei a tutore mandatum nomi- natim]. ~ | . . . .
- 341 ¹⁰ — (36) — *Hoc edictum de pluribus speciebus | loquitur.* . . .

DIOCL. ET
MAX. ET
CONST. ET
GAL.VLP. L. VI.
AD ED.¹²

c. 340 b = *Dig.* 3, 3, 9, 7. *Vlpianus* l. IX ad ed. Item ait — nomi-
natim aut si etiam absente tutore, quasi non defenderetur, praetor erat
cogniturus.

1 tres priores huius c. uersus ita fere expleuerunt *Rudorffus Vorm.*
3, 97 et *Blumius*; quae sequuntur supplementa mea sunt. || 2 c. 339 ad
Vlpiani l. VI ad edictum reuocant *Huschkius* et dubitans *Lenelius* (pa-
ling. incert. fr. 25.) || 3 sem *Vm.* || 4 lis *Vdk*, bis *Vm.* || 5 c. 340.
340 a. 340 b *Huschkius Pauli* sententiis (l. I tit. 2) uindicauit, *Lenelius*
in *palingenesia* ut c. 341 (= *Vlp.* fr. 321) ita huius capitis partem eam
quae in *Digestis* redit (= *Vlp.* fr. 322) rettulit inter excerpta ex *Vlpiani*
l. IX ad edictum (nam mero typographi errore eadem leguntur inter
incerta fr. 26): in codice haec ita scripta sunt, ut nisi librarius excerpta
perturbauit, c. 340. 340 a. 340 b. 341 eiusdem auctoris sint necesse est.
|| 6 ita fere suppleuit *Hollweg.* || 7 om. *Vm.* || 8 confert *Dig.* 3, 3,
8, 3 et 3, 3, 14 *Hollweg.* || 9 fama *Dig.* || 10 c. 341 retinui supple-
menta *Hollwegii* paucis mutatis additisue.

— (36) — cauetur quod edicto¹ praetor prospicien² *dum cu-
rauit* — (36) — *ut praestaret domino facultatem uel a cog-
nitore | in alium cognitorem uel a cognitore in se iudicium trans-
ferendi | — (36) — lis cognitoris sit effecta³ | — (36) — t possit
transferre, non | — (36) — uerba edicti talia sunt: 'ei qui
cogni|torem dedit causa cognita permittam iudicium transferre'.
his uerbis non solum | — (36) — care autem cognitorem ||
(desunt quae sequebantur)*

VLP. L.
AD ED

---

1 ed *V*, quod potest esse et edictum et edicto. || 2 prospicien *Va*,
perspicien *Vm*. || 3 effecta *Vdk*, affecta *Vm*.

MOSAICARVM
ET
ROMANARVM
LEGVM COLLATIO

RECOGNOVIT

TH. MOMMSEN.

- B** codex Berolinensis Lat. fol. 269.
V codex Vercellensis n. 122.
W codex Vindobonensis n. 2160.
a b ubi adduntur ad codicum sigla in locis ab ipso librario correctis, distinguunt scripturam priorem et posteriorem ita ut, quae earum non adest in apparatu, cum textu consentiat.
1 2 ubi adduntur ad codicum sigla in locis correctis a manu diuersa, similiter distinguunt scripturam librarii et emendatoris.
[ ] uncis quadratis quae comprehenduntur, absunt perperam a libris scriptis.
< > uncis angulatis quae comprehenduntur, adsunt perperam in libris scriptis.
-

Libelli quem edimus Collationis, ut appellari solet, legum Mosaicarum et Romanarum praeter ipsum testes antiqui nulli ad nos peruenerunt; nam quod Blumius ad edicti Theodericiani c. 59 adnotauit fortasse id proficisci ex huius libri c. 4, 1, qui utrumque locum contulerit, reiciat necesse est. codices autem qui Collationem habeant extant tres; quattuor aliorum ab illis diuersorum uel certe qui possint diuersi fuisse, aliqua notitia superest. sunt autem hi:

1. Liber hodie Berolinensis Lat. fol. n. 269 scriptus saec. IX eiusque parte priore magis quam posteriore constat membranarum formae quaternariae numero CCII, quarum tamen f. 200'—202 habentes passionem S. Gorgonis martyris a manu saec. XII uel XIII exaratae sunt, quaternio hodie f. 183—190, continens Iustiniani Institutionum partem extremam Digestorumque principium (u. horum ed. meae praef. p. XXXXIII), a glutinatore demum adsutus. hoc dempto quaterniones litteris alphabeti signati sunt exceptis primis duobus, quibus soli indices continentur, cum a medio tertio f. 20 textus incipiat. capitum collationis index legitur f. 17—19, ipsa f. 150'—182'. 191; ex tribus librariis, qui coniuncta opera uolumen scripserunt, is a quo Collationem habemus item exarauit praeterea magnam partem reliquorum additamentorum ad Iulianum, de quibus infra dicetur. margines subinde madore exesi sunt et corrupti. ipse librarius quaedam emendauit; correctorem, nisi quod saec. XVI quaedam adscripta sunt fortasse a Pithoeo, liber non est expertus. — Eum librum Charondas (uide infra) ait esse 'bibliothecae Dionysianae', quae non potest esse nisi monasterii S. Denis prope Parisios; contra Petrus Pithoeus cum scribit in suam se eum intulisse 'ex antiquissima Sequanorum aut Mandubiorum bibliotheca, in qua per annos octoginta' (uoluit opinor octingentos) 'et amplius latuerat', quamnam intellegat nescio, nec fortasse uoluit intellegi. utut est, c. a. 1570¹ uenit ad Pithoeum illum, apud quem heredesque

---

¹) In epistulis Cuiacii ad Pithoeum seruatis in cod. Paris. Dupuy 700 (excerpta inde a Savignyo sumpta edidit Blumius praef. p. VI, re-

eius marchiones de Rosny per saecula adseruatus est. deinde a. 1837 cum bibliotheca Rosnyana publice ueniret, Berolinum migravit. ratione cum dubitari nequeat hoc esse ipsum uolumen a Pithoeo adhibitum¹, contrarium qui adseuerant missos faciemus. — Descripsit librum post Blumium (*Zeitschrift für gesch. Rechtswissenschaft* uol. 10 a. 1842 p. 298 seq.) aliosque is, cuius cura in Germaniam adlatus est, Gustauus Haenel in praef. ad Iulianum p. IV; nostra causa excussit eum a. 1881 Rudolfus Schoell ipsique eum cum huius editionis plagulis denuo contulimus. — Librum hunc antequam ederet Pithoeus cum amicis communicauit Charonda Contio Cuiacio Scaligero. Ludouicus CHARONDAS in editionis Digestorum, quae prodiit Antuerpiae a. 1575, praefatione scripta Lutetiae k. Ian. a. 1572 ex libro 'de collatione Romanorum cum Moysis legibus' inuento in scripto uolumine 'bibliothecae Dionysianae' tituli primi c. 11 edidit sumptum omnino ex uolumine Pithoeano, ut uaria lectio eapropter in apparatusum relata luculenter ostendit. — Antonius CONTIUS quod a. 1573, eo ipso quo totum commentarium primus edidit Pithoeus, subseciuus lectionibus suis inseruit eius c. 2, 6 nondum, ut ait, typis impressum, id item ex hoc codice constat sumptum esse². — CUIACIUS quaedam ex hoc libro enotauit seruata in bibliotheca Bernensi (u. Blume praef. p. XIX). — Apographum eius fecit SCALIGER (cod. Lugdun. Scal. 61f. 105—123; cf. catalogus bibl. Lugduno-Batauae ed. 1716 p. 342), adhuc utile, nam cum eo tempore margines integri essent, hic illic exemplum archetypi uices facit. adhibuimus et ipsum missum Berolinum.

2. Liber bibliothecae capitularis Vercellensis n. 122 membranaceus foliorum 183 formae quadratae, saec. X, a. 1822 a Blumio repertus eiusdem opera innotuit. primus quaternio cum parte indicis capitulorum interiit substituto alio argumenti

~~~~~
cognouit uolumen mea causa amicus P. F. Girard professor Parisinus) primum ut de re noua huius libelli mentio fit die 17. Oct. a. 1570; accepto deinde apographo fuse de eo Cuiacius agit d. 15. Nou. eiusdem uidelicet anni. unde ad Pithoeum uenerit, in epistulis non indicatur.

¹) Nihilominus dubitauit Haenelius (praef. ad Iulianum p. IV).

²) Prima editio subseciuarum lectionum, quae prodiit Lugduni (non Parisiis) a. 1555, id caput non habet; primum editio a. 1573 (Ant. Contii iuris consulti lectionum subseciuarum iuris ciuilis liber primus ab auctore denuo recognitus atque auctus. Aurelianus ex officina Eligii Gibierii 1573) c. IX p. 74 continet 'fragmentum ex integro Pauli libro singulari 'sub titulo quemadmodum iniuriarum agendum sit' excerptum, 'nobis', ut ait auctor, 'ab amicis communicatum nec umquam antea typis editum'. lectiones sunt Berolinensis propriae, ut 19, 16 *agal* — 21, 4 *mola* — 10 *numedius nigidius*. inspexit has editiones mea causa quem supra nominaui Girard.

alieni. nostra causa et Paulus Krueger librum relegit et recognouit deinde a me rogatus Christianus Huelsen. adnotationes ad huius codicis marginem inuentas, editas a Blumio praef. p. XXXIII, recognitas ab Huelseno, tractatas nuper apud Conraturum (*Geschichte der Quellen des römischen Rechts* uol. 1 p. 314) subieci.

ad 1, 7 (= cod. Iust. 9, 16, 6):

Impr. Iustīn. A. Si quis cum telo ambulauerit hominis negandi causa, sicut his qui hominem occiderit pena subiacet.

2, 5 (= Pseudo-Eleutherius (uol. 1 p. 696 Mansi) indeque Benedictus Leuita 1, 398. 2, 381 MG. LL. II B p. 69. 94): Iudici non est sine accusatore dampnare, quia et dominus Iudas, cum fur esset, quia non est accusatus minime abiecit.

ad 4, 2 (quae [ ] includuntur, euanuisse fere in codice ait Huelsen):

[Omnia ergo, que] aduersus absentes in omni negotio aut loco aguntur [aut iudicantur, om]nino uacuetur, quoniam absentem nullus addicit nec ulla lex dampnat. facile ergo homo hominem [fallere potest, non] tamen deum, cuius oculis omnia nuda sunt et aperta. unde ait propheta: dominus nouit cogitationes hominum quoniam uane sunt.

kp. Clerici, qui in quacumque seditione arma uolentes sumpserint, reperti amisso ordinis sui gradu in monasterio paenitentiae retrudantur.

ad 12, 1:

fabor] S(cilicet) laus uel auxilio.

ad 14, 1 (in textum relata):

Interpraetatio. Plagiarius est qui hominem liberum rapit et uendit.

Post uerba 16, 2, 8 *item pronepotes*, a quibus codex orditur caput CXXVIII, haec in textum inserta: *require post capitulum CXXX^{mo} III°* (quod est codicis ultimum) *capitulum Cum XXXV*, in archetypo adscripta fuerint necesse est ad uerba 16, 2, 8 *si ex duobus* — 16, 2, 10 *matrem eandem habuerint item* in hoc libro ommissa, in archetypo uidelicet ad finem suppleta, sed in apographum non translata. liber ipse integer desinit 16, 3, 13 in *pertineri*.

3. Liber bibliothecae Palatinae Vindobonensis n. 2160, antea Salisburgensis n. 360, membranaceus foll. 184, scriptus et ipse saec. X, a. 1822 a Lancizollio repertus, deinde opera cum Bieneri, qui inedita inde complura publici iuris fecit apud Savignyum

Zeitschrift für gesch. Rechtswissenschaft 5 (1825) p. 338 seq., tum Blumii innotuit. hic libellus ibi est f. 162'—184'. nostra causa eum denuo contulit idem Krueger, recognouit ad huius editionis plagulas Ludouicus Hartmann. finit ipse integer 16, 8, 2 in possessiones.

4. Hincmarum Remensem Savignus (*Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter* 2² p. 282) docuit hoc libello usum esse in commentario scripto c. a. 860 (Duemmler *Gesch. des ostfränk. Reichs* I p. 457) de diuortio Lotharii et Tetbergae duobus locis, primum (opp. ed. Sirmond. uol. 1 p. 627): 'scriptum est in libro Leuitici: qui dormierit cum masculo coitu femineo, uterque operatus est nefas, morte moriatur: unde et leges Romanae decernunt in capitulis de stupratoribus, quod legens quisque inueniet', deinde magis explicite p. 634: 'ueniat ille qui in sua libertate est, et legaliter aut quod ei impingitur defendens liberetur aut illis de quibus reputatur, quoniam non solum particeps, sed etiam auctor et executor criminis est, concredens legaliter puniatur, et aut in liberatione illius ista quae in custodia est et propter timorem super se mendacium dicit, legaliter liberetur aut in punitione illius legaliter puniatur, sicut in primo libro legis Romanae capitulo sexto de stupratoribus et in capitulo septimo de incestis et turpibus nuptiis praecipitur et in ceteris, quae Christiana iura depromunt, iusti iudices legere possunt'. intelleguntur tituli quintus et sextus editionum nostrarum, sextus et septimus autem ut apud Hincmarum etiam secundum librum unicum ex hodie notis, qui numeros habeat, Berolinensem; certe ibi ante titulum de stupratoribus leguntur uerba *expl. titulo quinto*. 'primi libri' praescriptionem cum ex nostris codicibus unus Vindobonensis habeat, id ipsum in suo etiam Hincmarum inuenisse apparet. Iulianum autem cum saepe adhibeat nec raro eum citet sub uocabulo legum Romanarum (Savigny l. c. p. 281), uerisimile est hunc libellum ab Hincmaro repertum esse Iuliano adiunctum¹. habuit autem secundum haec codicem nostris meliorem, fortasse horum omnium archetypum.

5. Iohannes Tilius (du Tillet) episcopus († a. 1570) primum sedis Saint-Brieuc, postea oppidi Meaux, cuius ex

---

¹) Savignus l. c. quod coniecit Hincmaro codicem Theodosianum non breuiatum praesto fuisse Iuliano subiuncto et Collatione, eo nititur quod alibi citat tamquam 'in libro VI titulo XVIII' inuentam constitutionem Cod. Theod. 4, 17, 1 = Cod. Iust. 7, 44, 3. at uero demonstrauit ad illum locum Haenelius hanc Hincmarum sumpsisse ex codice Iustiniano, scilicet epitomato, et scripsisse uel scribere debuisse lib. VII tit. XLIII.

bibliotheca¹⁾ ipsius aliorumue curis prodierunt Ansegisi et Benedicti Leuitae capitularia (1548; cf. MG. LL. I p. 263), Vlpiani regulae (1549), Photii nomocanon Latine uersus a Gentiano Herveto (1561), lex Salica aliaeque similes (1573; cf. Stobbe *Rechtsquellen* 1 p. 9), Marcellini comitis chronicon (1619), narrauit Petro Pithoeo, ut refert hic in Collationis editione emissa a. 1573 p. 66, 'habuisse aliquando se' prisci scriptoris, qui cum Moysis legibus Romanas contulisset, 'fragmenta pauca, quibus ille Licinii Rufini nomen tribuebat'. eandem narrationem acceptam sine dubio ab eodem Pithoeo secutus Charondas in praefatione scripta a. 1572 librum de collatione legum Romanorum et Moysis ait credi esse Licinii Rufini. item Cuiacius postquam in obseruationum libro VII c. 2, qui primum prodiit a. 1564²⁾, inter iuris auctores Christianos posuit Licinium Rufinum, argumento nullo allato, sed respiciens fortasse narrationem illam Tilianam, in recitationibus ad Paulum interpretans Licinii Rufini auctoris regularum l. XIII ad Paulum scriptam epistulam (Dig. 40, 13, 4) sic ait: 'is est 'L. Rufinus qui contulit leges dei cum legibus populi Romani: 'fuit enim Christianus, et illa collatio, quae non ita dudum edita 'est a Petro Pithoeo, habet in quadam bibliotheca Germaniae 'praefixum nomen Licinii Rufini.' Licinium Rufinum iuris auctorem in Digestis adhibitum ut ab hoc commentario aetatis Theodosianae alienum esse omnes consentiunt, ita quod Huschkius commentus est misso Licinio auctorem habendum esse Rufinum Hieronymi aequalem nemini opinor probauit. tota res nititur narratione Tili a Pithoeo relata (nam Cuiacium pendere ex narratis sibi a Pithoeo non dubito), neque Tilius eum librum habuisse se dixit, sed uidisse se in bibliotheca nescio qua Germaniae, modo omnia haec per ora plurium recte tradita habeamus. si uidit Collationis exemplum aliquod siue id quod postea Pithoei factum est siue diuersum, certe Licinii Rufini nomen ei praescriptum fuisse parum credibile, cum eiusmodi auctoris nomen aeuo Theodosiano parum conueniat.

6. Canonum sylloge saec. XI in Italia superiore ab ecclesiastico quodam ex Hiberia oriundo quinque libris ordinata, seruata in codicibus Vallicelliano B. 11 (quem adhibui utpote Vaticano emendatiorem) et Vaticano n. 1339 et Casinati n. 216 inter excerpta ex Iuliano complura libro quarto c. 106 (cod. Vat. f. 188) locum huius libelli 1, 7 affert sub hac praescriptione: 'de homicidio qui aliquando absoluuntur, aliquando

¹⁾ *Κανόνας τῶν ἀποστόλων* Tilius edidit a. 1540 ex codice inuento Pictaui in bibliotheca canonicorum S. Hilarii.

²⁾ Adsunt haec uerba in ipsa editione principe, quam mea causa in bibliotheca Parisina inspexit professor P. F. Girard.

'damnantur. Iustinianus rex.'¹⁾ lectiones ostendunt adhibitum esse a compilatore codicem Vercellensi proximum, sed eo meliorem.

7. Codex olim Bellouacensis, iam bibliothecae publicae Parisinae n. 9652 (antea suppl. Lat. 779) saec. IX (egit de eo diligenter Haenel in praef. ad nouellas posttheodosianas p. XIV) in folio 164 ultimo post breuiarii Alariciani clausulam continet scripta a manu non multum posteriore prima uerba tituli Collationis X sub praescriptione 'X de deposito'. ea mea causa descripsit Henricus Omont²⁾.

Libelli pars hodie superstes ad nos peruenit una cum additamentis, quibus Iuliani nouellarum imperatoris Iustiniani uersio Latina in codicibus tribus supra scriptis aucta est. hanc appendicem liber Vindobonensis, qui ad archetypum commune proxime accedit, repraesentat uel certe olim repraesentabat³⁾ ita ut Iulianum exciperet Collatio, sequerentur haec:

1. Nouella Iustiniani 34 (scilicet secundum numerationem corporis nouellarum CLXVIII hodie receptam) Latina *ut nulli liceat mutuanti* (Haenel post Iulianum p. 160*; Schoell in adnotatis ad nou. 34).
2. Nou. 65 Latinae epitome *de terris uel domibus* (edita apud Cuiacium in expositione Nouellae eius opp. ed. Neapol. uol. 2 p. 1109)⁴⁾.
3. Nou. 114 Latina *de sacris diuinis subscriptionibus*.
4. Nou. 143 = 150 Latina *de raptu mulierum et sponsatae*.
5. Nou. 138 Latina *de usuris supra duplum non computandis* (ed. ex libro Berolinensi Pithoeus cum Collatione a. 1573 p. 55).
6. Nou. 121 Graecae *de partiariis solutionibus* epitome (ed. Pithoeus in ed. a. 1573 p. 56 et Haenel post Iulianum p. 196).
7. De consiliariis domini Iuliani antecessoris dictatum (Pithoeus l. c. p. 59; Haenel l. c. p. 198)⁵⁾.

1) Merkel apud Savigny *Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter* 7 p. 75 cf. 2, 299; Conrat, *Geschichte der Quellen des römischen Rechts* I p. 88. 215.

2) Legem Baiuuariorum A. de Daniels (*Handbuch der deutschen Reichsgeschichte* 1 p. 219), paenitentiale codicis Vallensis Herm. Ios. Schmitz (*die Bußbücher* Mogontiacy 1883 p. 189 seq.) contendunt disposita esse ad ordinem Collationis, perperam uterque.

3) Desiderantur hodie folio aulso c. I extr., II totum, III principium, sed c. II inter c. I et III adfuisse index titulorum declarat.

4) Pithoeus eandem Nouellam plenam edidit cum Collatione a. 1573 p. 57, non ex libro hodie Berolinensi, sed ex diuerso, ut significat p. 112, scilicet simili Vindobonensis iur. ciu. n. 19, ex quo eandem dedit Biener *Gesch. der Novellen* p. 493.

5) Huc pertinent quae in epistula d. 15. Nou. 1570 Cuiacius scribit

8. Collatio domini Iuliani de contutoribus (Pithoeus l. c. p. 63; Haenel l. c. p. 201).
9. Verba *quam iam uideor conscripsisse in regia ciuitate* (Iulianus ed. Haenel p. 178), quae item adsunt in Iuliani codice omnium optimo Paris. 4568 praemissa subscriptioni: *in hac constitutione finiuntur nouellae constitutiones, quae post codicem diui nominis Iustiniani promulgatae sunt, ut appendicis auctorem illa ad ipsum Iulianum appareat rettulisse; id num recte fecerit necne, quaeritur* (u. Biener *Gesch. der Novellen* p. 79; Haenel ad Iulianum p. XL; Krueger, *Geschichte der Rechtsquellen* p. 355 not. 14).
10. Nouellae Iustiniani 134 Graecae *de uicariis* cet. uersio Latina ea ipsa quae legitur in Authentico.
11. Nouellae 117 Graecae *de diuersis capitibus et solutione matrimonii* praef. c. 1. 2 eadem interpretatio, quae est in Authentico (nou. 112), sed ut appareat Authentici scriptorem hanc ad Graecum archetypum emendauisse, itaque ipsam factam esse ab interprete uetustiore¹⁾.
12. Scholia ad Iulianum indicantia singula capitula quid in uetere iure mutarint; incipiunt: *primum et secundum capitulum non solum innouat anteriores leges, sed etiam confirmat* (Biener *Zeitschr. für gesch. Rechtswiss.* 5 p. 345 seq.; praef. ad ed. meam maiorem Digestorum p. VIII. XXXII).
13. Iustiniani constitutio *pro debitoribus in Italia et Sicilia* hinc tantum nota (in Nouellarum ed. Osenbrueggiana p. 740; in ed. Zachariaei nou. 168).
14. Locus *de numero testium*, quae est lex Dig. 22, 5, 12 corrupta.
15. Locus *de cecis et debilibus* (Biener l. c. p. 356) originis incertae.

Berolinensis in tribus discedit: primum omisso c. IX habet

---

ad Pithoeum descripta mihi a Girardo: *'Ce qui est avec le Rufinus est tres bon. Et la collectio de tutoribus [infra c. VIII] me plaist fort. Et aussi les lieux qui sont cottés par le mesme auteur sur chacune question du droit. Et vous verrez en bref [intellegit obss. 12, 38] qu'il n'a pas menty [intellegit dict. de cons. c. 34] quant à la loy derniere Locat. [= cod. Iust. 4, 65, 35] qui a grand raison si elle est bien pesée. Elle fait qu'aujourd'hui aedilitium edictum pertinet etiam ad locationes et conductiones'*.

¹⁾ Scilicet quod in Graecis est *μετὰ τὸ καταλιπεῖν τοῖς παισὶ τὸ ἐκ τῶν νόμων ὀφειλόμενον μέρος* appendix Iuliana ita reddit: *postquam reliquerint omnibus partem quae lege debetur*, in Authentico autem *filiis* est pro *omnibus*. legit igitur interpres prior non *παισὶ*, sed *πᾶσι*, posterior errorem sustulit. praeterea uersiones duae paucis locis exceptis, ubi item correctio subesse potest (ut c. 2 in *συνίστασθαι* in appendice uertitur *contrahi*, in Authentico *consistere*) non differunt nisi per corruptelas librariorum.

bis c. X et eo loco quo legitur in Vindobonensi et f. 149 subiunctum ipsi Iuliano ea forma, quam edidit Haenel post Iulianum p. 192; deinde c. VII dictatum de consiliariis ita. ibi perscriptum est, ut post uerba *circa centesima decima relatas* (p. 198 u. 9 Haenel) spatium uacet trium fere paginarum, sequatur lex dei, ea absoluta f. 191 reliqua pars dictati a uerbis *si autem queratur* perscripta sit; denique c. XII et sequentia a Berolinensi absunt. Vercellensis ad Berolinensem proxime accedit; sed absunt ab eo pars dictati de consiliariis ea quam Berolinensis separat, itemque c. VIII—XI, nec post principium dictati, quod finit c. DXCII *idem de episcopis et monachis* siue altero dictati de consiliariis in uerbis *circa centesima decima relatas*, statim sequitur lex dei, sed interponuntur primum haec quae sequuntur ei libro propria et fortasse a librario qui eum scripsit adiecta, nam in indice capitulorum non comparent¹⁾.

Lex III. DXCIII. Constitutio Metridiati. Pupillis uel adultis res suas nec uindi nec donari uel commutari licet nec cum fratre suo.

Cod. Iust. 5, 71, 4. Idem AA. Mithridati. Non solum per uenditionem rustica praedia uel suburbana pupilli uel adulescentes alienare prohibentur, sed neque transactionis ratione neque permutatione et multo magis donatione nec alio quoquo modo ea transferre e dominio suo possunt. igitur et tu si fratribus tuis per transactionem fundum dedisti *cet.*

DXCIII. lex I. Imp. Antonino A. Muciano. Minor quod absque tutore uel curatore uindedit uel obligauit, dum ad legitimam etatem uenerit, restituitur illi.

Cod. Iust. 5, 71, 1. Imp. Antoninus A. Muciano. Venditio quidem praedii, quod iure pignoris . . . distractum est, ad senatus consultum, quod de alienandis praediis pupillorum ue adulescentium . . . factum est, non pertinet. sed si etiam nunc in ea aetate es, cui subueniri solet, aditus competens iudex, an te in integrum restituere debeat . . . dispiciet.

---

¹⁾ Quarti capituli origo dudum agnita est; tria reliqua unde ueniant docuit Haenelius ad Iulianum p. VIII.

DXCV. De donatione. Donatio directa est, ubi in presenti res dona (*scr. donata*) traditur. quod si donator quartam sibi non reserua-berit, donatio non ualebit.

Cod. Theod. 8, 12, 1 *ad summam Aegidianam (breviar. p. 156 Haenel).*

DXCVI. Si seruus sciente domino alienum seruum substra-xerit uindiderit celauerit, in ipsum dominum animaduertitur. quod si id dominum ignorante commiserit, in metallum datur.

= Coll. 14, 2, 3.

deinde tractatus breuis *de incestis* incipiens uerbis *cum omnis inlicitus concubitus* pertinens ad ius ecclesiasticum, denique tabula graduum cognationis. tria exemplaria cum pateat pendere ex eodem archetypo modo plenius modo ex parte tantum descripto, uerisimile est primarium codicem, ad quem Collationis exemplaria nostra tria redeunt, haec quoque continuisse ita fere ut leguntur legebantur in libro Vindobonensi.

Appendicis ad Iulianum huius auctorem, Iustinianae aetatis opinor uel non multum posterioris hominem, potissimum attendisse ad Iustiniani constitutiones Latine scriptas cum ipsa sylloge ostendit tum clausula adiecta ad n. V (Haenel post Iul. p. 197): *similis huic constitutioni Graeca subsequitur* (nobis Nou. 160) *quae debet in his tantum quae ciuitates mutuuntur locum non habere*; habuit igitur librum nouellarum nostris omnibus meliorem plenumque tam in Graecis quam in Latinis. attamen Graecas nouellas non omnino neglexit, sed trium 117. 121. 134 partes protulit Latine uersas uel in epitomen redactas; quas ut nouit adhibuitque is qui Authenticum scripsit, ita ex supra dictis intellegitur uersionem, quae hoc nomine significari solet, post factam hanc appendicem elaboratam esse. collectanea sua auctor continuauit epitomae Iulianae; haec enim cum diuisa esset in constitutiones plus minus CXXIV, capita autem plus minus DLXIV, collectanea in Vindobonensi efficiunt constitutiones CXXII—CXXIV, capita DLXXXII—DXCVI (sic text., DLXXI—DLXXXI ind.); in Berolinensi const. CXXVIII—XXXIII (immo CXXXIII) capita DLXV—DXCII (uide infra); in Vercellensi const. CXXVIII—CXXXV, cap. DLXXXVI—DXCII non numeratis quattuor adiectis, quae supra rettulimus. ordinatio ea aequabilis in libris nostris cum omnino profecta sit ab archetypo communi, in ipsis numeris non solum libri tres inter se admodum uariant, sed item non raro eiusdem libri index et sylloge ipsa.

Cum Iuliano ita aucto quamquam, ut dixi, Collatio ad nos peruenit, non eadem est in tribus libris eorum coniunctio. scilicet in Vindobonensi, quem commune archetypum in uniuersa ordinatione reliquis diligentius expressisse hic quoque apparet, post Iulianum auctum sequitur f. 162' Collatio praemisso indice capitum CXXXII seorsum numeratorum. numerantur seorsum Collationis capita etiam in Vercellensi libro et sunt in hoc quoque numero CXXXII; sed qui eum scripsit maluit rubricas tam Iuliani aucti quam Collationis capituli uoluminis praefigere. eadem uia etiam ulterius pergens qui Berolinense uolumen scripsit utrumque indicem coniunxit, numerans Iuliani cum auctario capita DXCI secundum ipsum librum, DXCII secundum indicem, Collationis autem c. DXCIII (sic index, DXCII uolumen) ad DCCXXXII (sic index, DCCCXXXI pro DCCXXXI uolumen)¹). constitutionum diuisionem ne Berolinensis quidem Collationi intrusit.

Inscriptiones et subscriptiones libelli has traditas accepimus.

W: incipit legem dei quod precepit dominus ad Moysen. sequuntur rubricae. explicit kap. Incipit liber primus. sequitur textus finiens 16, 7, 2 uerbis bonorum possessiones. explicit. item titulo quarto in codice praescriptum est: constitut. IIII de legem Moysi.

B: incipit capitul legis dei. sequuntur rubricae et Iulianus cum auctario. incipit lex dei quam deus precepit ad Moysen. sequitur textus finiens ubi finit editio. subscriptio nulla.

V: incipit capitula legis quod precepit deus ad Mosen. sequuntur rubricae et Iulianus cum auctario. incipit legem dei quod precepit dominus ad Moysen. sequitur textus finiens 16, 3, 13 uerbis heredibus pertinere. subscriptio nulla.

Rubricas quales libri scripti tradiderunt magis placuit remotas ex apparatu hoc loco exhibere coniunctos, cum praesertim de iis iudicari nequeat nisi coniunctis inscriptionibus et subscriptionibus.

inscriptio nulla

(tit. 1, 1—4)

item (idem B ind.) de causalibus homicidis (-diis W) BVW non pro titulo, sed pro parte inscriptionis capituli quinti

---

¹) Ad auctarii Iuliani partem quae in Berolinensi post Collationem perscripta est, numeratio haec non peruenit; solummodo ante Nou. 117, cui in Vindobonensi praescriptum est *const. CXXIII kp. DXCIII* in Berolinensi legitur + *CXC kap.*, ut hic quoque patefiat quantopere in talibus Vindobonensis antiquiore praestet.

(tit. 1, 5 — fin.)

expliç. titulus (titulo *V*, om. *W*) de sicariis (*hic finit W*)
et homicidis (-diis *V hic finiens*) casu uel uoluntate *BWV*
incip. de atroci inturia (*sic*) *B*, incip. de atrociniis iniuriis
W, om. *V*

(tit. 2)

explicit de atrociis iniuriarum *W*, k̄p. iii cons. (*atramento,*
sequitur minio k̄p. dcxui) *B*, om. *V*

incipit de iure et saeuitia (sebitia *B text.*, sed uitia *B ind.*)
dominorum *BV*, incipit de iure et seuitia dominorum
constit. tituli iii *W*

(tit. 3)

expl. titulo (om. *W*) de dominorum seuitia (*hic finiunt*
VW) cohibenda cons. iiii *BVW*

incip. de adulterio (-riis *V*) *BV*, incip. de adulteriis con-
stitut. iiii de legem moysi *W*

(tit. 4)

expl. titulo quinto *B*, explicit de adulteris *W*, expl. cap.
quod supra *V*

incip. de stupratoribus (strupatribus *V*) *BWV*, 'capitulum
sextum de stupratoribus' laudat *Hincmarus* (*supra p. 112*)

(tit. 5)

expl. titulo (om. *W*) de stupratoribus *BW*, om. *V*

incip. de incestis (ingestas *B ind.*) nuptiis *BWV*, 'capitulum
septimum de incestis et turpibus nuptiis' laudat
Hincmarus (*supra p. 112*)

(tit. 6)

expl. titulo de adulteris stupratoribus et incestis *B*,
om. *WV*

incip. de furibus et de poena (paene *V*, penis *W*) eo-
rum *BWV*

(tit. 7)

expl. titulus (om. *W*) de furibus *BW*, om. *V*

incipit (item *V*) de falso testimonio *BWV*

(tit. 8)

uiiii *B*, om. *WV*

(tit. 9)

expl. titulus de familiariis testimonium non admittendo
decimo *B*, explicit de falso testimonio *W*, expl. titulo
de testimonia *V*

incipit de deposito *BWV*; x de deposito *cod. Belloua-*
censis (*u. supra p. 114*)

(tit. 10)

expl. titulo de deposito unde *B*, explicit de depositis *W*,
om. V

incipit de abactoribus (sic *W*, abbatoribus *B ind.*, abegea-
toribus *B text.*, actoribus *V*) *BWV*

(tit. 11)

expl. de abigeis (abactoribus *W*) *BW*, *om. V*

incipit (*om. B text.*) de incendiariis (-ri *B ind.*) xii (duo-
decim *V*, *om. W*) *BVW*

(tit. 12)

expl. titulo (*om. W*) de incendiariis (incendiis *W*) *BW*, *om. V*

incip. de terminia mota (*om. B ind.*) xiii *B*, incipit (item
V) de termino amoto *WV*

(tit. 13)

expl. titulus de terminia mota *B*, explicit de termino amoto
W, *om. V*

incip. de plagiariis xiiii *B*, incipit (item *V*) de plagiariis *VW*

(tit. 14)

expl. titul. *B*, explicit de plagiariis *W*, *om. V*

incip. xu de mathematicis et manicheis *B*, de mathemati-
cis et manicheis *V*, incip. de mathematicis *W*

(tit. 15)

expl. titulus de mathematicis maleficis et manicheis *B*,
explicit de mathematicis *W*, *om. V*

incip. titulus xui de legitima successione *B*, incip. de le-
gitimas actiones *W*, item de legitima actione *V*

(tit. 16)

subscriptio nulla.

Numeratos hos titulos inuenit in exemplari suo Hincmarus (supra p. 112) laudans, ut uidimus, qui nobis quintus et sextus sunt tamquam sextum et septimum. eorundem numerorum partem seruant libri nostri, maxime Berolinensis, plerisque tamen ipsis scribis non intellectos, ita ut qui nunc sunt secundus tertius quartus decimus ibi uno numero auctiores inueniantur quam in numeratione uulgari, contra tituli quinque postremi cum ea consentiant, numerus VIII pari iure et ad finientem titulum referri possit et ad incipientem. intellegitur inde in exemplaribus antiquioribus et in ipso Hincmario titulum de casualibus homicidiis etiam in numeratione suum locum obtinuisse et numeratos esse titulos septendecim. at in trium librorum quibus utimur communi archetypo secunda rubrica oblitterata est et prima interpolata, ad quam interpolationem fortasse adhibita est rubrica nouellarum Valentianiani III 19 siue 3 breuiarii Alariciani *de homicidiis casu an*

uoluntate factis, quam cum hac nostra Blumius in schedis Bonnensibus comparauit.

Capitum numeri omnes a librariis ueniunt ita inserti, ut licet iam in communi archetypo adessent, quiuis librarius et numeros mutaret et ubi exordium aliquod animaduertere sibi uideretur, eos intruderet. haec omnia cum ex apparatu eiecerim, quomodo in libris scriptis appareant, demonstrabo in titulo XI de abactoribus.

	Berolinensis	Vercellensis	Vindobonensis
<i>principio tituli</i>			
<i>ante incipit</i>	kp. DCLXXX	kp. LXXXVIII	kp. LXXXIII
<i>ante c. 2</i>	kp. DCLXXXI	kp. LXL ¹⁾	kp. LXXXIII
<i>ante c. 3</i>	kp. DCLXXXII	kp. LXLI	kp. LXXXV
<i>ante c. 4</i>	kp. DCLXXXIII	kp. LXLII	kp. LXXXVI
<i>ante c. 5</i>	kp. DCLXXXIII	kp. LXLIII	kp. LXXXVII
<i>ante c. 6</i>	kp. DCLXXXV	kp. LXLIII	kp. LXXXVIII
<i>ante c. 7</i>	kp. DCLXXXVI	kp. LXLV	kp. LXXXVIII
<i>ante uerba p.175,</i> 10 sed etiam	—	kp. LXLVI	—
<i>ante uerba p.175,</i> 12 eodem re- scripto diui Hadriani	kp. DCLXXXVII	kp. LXLVII	kp. XC
<i>ante c. 8</i>	kp. DCLXXXVIII	kp. LXLVIII	kp. XCI
<i>ante uerba p.175,</i> 19 si quis bouem	—	kp. LXLVIII	kp. XCII

Vides licentiam librariorum in Vercellensi et Vindobonensi latius propagatam esse, sed ne a Berolinensi quidem abesse capitum exordia ficticia. coniuncta cum hac diuisione est rubricarum a textu separatio; scilicet ubicumque capitis exordium librarius ponit, ibi proxima quaeque uerba minio scribere solet; quod quousque in singulis capitibus producat referre superuacaneum uisum est. uerarum locorum excerptorum inscriptionum cum Berolinensis formam aut pristinam aut certe ab hac proxime remotam seruarit, Vercellensis et magis etiam Vindobonensis non solum multa ex his abiecerunt, sed etiam ad capitum suorum exordia saepenumero tradita immutarunt, maxime modo substituto, modo addito temere uocabulo *idem*, (id quod monstrat uaria lectio, nisi quod de Vindobonensi raro id posui, cum ibi post singulos capitum numeros constanter

---

¹⁾ LXL pro XC in libro est hic et deinceps, ut in aliis non paucis.

id reperiatur)¹⁾, et p. 178, 10 ubi post *uidetur* caput incipiunt omnes, pro *traditis et ita celsus — ait enim* substituit rubricam *de stipula incendientis celsius Vercellensis*. haec quomodo singulis locis se habeant cum ad crisin faciat, in apparatu ea comparent. — Ad haec capita qui formati sunt indices capitulorum et ipsi libreriorum sunt, sed certe Berolinensem librum qui scripsit principia capitum non ex apographo suo, sed ex ipso archetypo in indicem rettulit, cum quibusdam locis (ut 154, 17. 163, 15. 177, 20. 178, 1. 197, 23) lectio indicis emendatior sit quam in textum recepta. uariam lectionem inde depromptam ut in apparatum rettulimus, ita ipsi indices (quorum Vercellensem et Vindobonensem edidit Blumius) non digni uisi sunt quos typis exprimeremus.

Interpolationes, quae quidem nostris libris omnibus communes sint et certo ad archetypum commune adscendant, ad sunt quidem aliquot, ut tituli primi qui est et secundi qui fuit inscriptiones corruptae, et capitum numeri ficticii, quos modo uidimus adfuisse iam in archetypo, item 154, 24 adiecta uerba *item Theodosianus*, de quibus mox dicetur, item 141, 14 *uel res uerba rescripti* pro siglis *u. r.*, et 144, 7 cum pro *aquila* scriptum esset *aquiliam*, inde factum *ad aquiliam*, 168, 2 intrusum *uerbis* aliaque minora, sed raras eae et facile deprehendendae. sed multis locis hiant libri omnes modo singulis uocabulis modo adeo enuntiatis omissis (ut 177, 10. 189, 14. 191, 2 et passim). longe pluribus codex archetypus mendis nec raro grauibus inquinatus fuit. nec admodum uetustus fuerit necesse est: scilicet, minusculis eum exaratum fuisse indicant errores in apographa omnia translata, ut 176, 21 *et editione* scriptum pro *deditione* et passim *s* et *r* permutatae, ut 145, 10 *rextertiorum* pro *sestertiorum* *BV* similiterque saepius, 186, 6 *re BWV* pro *se*, 187, 14 *sed tractare B* pro *retractare*, 187, 18 *rectas BV* pro *sectas*, 188, 6 *eidentissimorum BWV* pro *eidentissime sunt*, passim *incertus* pro *incestus VW*, 169, 10 *uestitur VW* pro *uertitur*. peruenit hoc ad apographa tria, sed longe frequentius quam *B* sic errarunt *VW* utpote uetustae scripturae minus gnari.

Tria apographa quem locum inuicem teneant, dictu difficile est. Berolinense longe optimum quibusdam locis plenius est quam duo alia, ut 164, 6 uerba *qui rem . . . potest*, item extrema inde a p. 198, 2 solus seruauit et passim uerum dat ubi illa errant. attamen non solum e contrario hiatus

---

¹⁾ Ita p. 177, 1 ubi duo alii libri habent *idem paulus* Vindobonensis rubro colore praemittit alterum *idem*: similiter *idem* bis ibi legitur 197, 9. 16. 22 et aliis locis.

eius libri (ut 145, 11. 169, 15. 179, 9) et errores non rari (ut 186, 6 *reprehenderent* pro *re praeberent*, quod debuit esse *se praeberent*) emendantur adhibitis libris aliis, sed adeo non immunis est ab interpolatione sibi propria licet rara et modesta. ita 179, 2 uocabulum *tenetur* et 195, 24 uocabulum *enim* de suo scriptor addidit. dittographiam ex archetypi margine in textum translata deprehendimus 152, 26, ubi ad *non ambigitur* adiectum fuit *non dubitatur*, quocum iungemus, quod 180, 15 in loco qui potest uideri hiare in textum admissum est *hd*, scilicet *hic deest*. — Vercellensis ut saepenumero tam in ueris quam in falsis cum Vindobonensi conuenit (ut uterque habet 185, 8 *denses abdicant* pro *deus eradicauit B*, 194, 1 *rumponuntur* pro *rumpuntur*), ita fide hunc longe superat nec desunt loci, ubi unus uerum seruauit (148, 1 *infami V* cum Dig., *infamem W*, *infamiae B* — 148, 2 *iube ita V* cum Dig., *iubet B*, *iube intra W*). nam in Vindobonensi interpolatio late grassata est passim originem ducens ex leui errore Vercellensis.

150, 23 *dium]* *B*, *dum V*, *quod W*

154, 16 *rei]* *BV*, *quia rei W*

155, 15 *prop. pr. id.] B*, *propriidae V*, *propriae dixi W*
(unde adnotatio corrigenda)

159, 1 *corrigendum]* *BV*, *succurrendum W*

164, 5 *his]* *BV*, *ira W*

168, 20 *fur accedet]* *V*, *fur accedat B*, *furanti de W*

169, 1 *susceperat]* *BV*, *susceperat stabit W*

174, 9 *furem magis eum]* *non furem eum esse W*

186, 6 *se praeberent]* *repraeberent WV*, *reprehenderent B*

187, 8 *sed dii]* *sedi B*, *redde VW*

188, 1 *conentur]* *B*, *conuentur V*, *conueniatur W*

195, 3 *obsistunt]* *B*, *obstituunt V*, *constituunt W*

Nihilominus non solum supra uidimus appendicis Iulianae formam in libro Vindobonensi a pristina proxime abesse, sed etiam hic liber Vercellensi proximus et ex tribus deterrimus saepenumero uerum seruauit cum *B* contra *V* nec raro contra utrumque, ut 147, 23 *eorum W* cum Dig., *illorum BV*. equidem cum ad contaminationis suspicionem confirmandam argumenta idonea non habeam (nam 142, 1 *aut B*, *ante V*, *autem ante W* — 191, 20 *ex V*, *et B*, *et ex W* — 194, 5 *et B*, *est W*, *est et V* non sufficiunt), quomodo fieri potuerit, ut tam *BV* quam *VW* inter se iungantur communionem non paucorum errorum, ueram lectionem retineant modo *BV* contra *W*, modo *VW* contra *B*, modo *B* solus, modo solus *V*, modo adeo solus *W*, non habeo quomodo explicem; hoc uideo neque ullo ex hisce tribus libris recte nos carere posse neque duorum consensu contra unicum testem rem decidi.

Notis iuris, scilicet iis quibus usi sunt librarii Gai Veronensis et fragmentorum Vaticanorum et a quibus constitutionarii in scribendo codice Theodosiano iussu senatus abstinerunt, qui scripsit hunc commentarium non magis uoluit uti; nullo enim loco certum uestigium eorum reperiri uere periti non negabunt. neque uti recte iis potuit in commentario non forensi usui destinato, sed quae apud iuris auctores inuenit, in communem formam transtulit notis iuris perite solutis. sane non peruenit id ad notas eas, quae communi usu obtinent et adsunt similiter in libris codicis Theodosiani et alibi; quo pertinent loci duo 140, 11, ubi *exemplum sacrarum litterarum* in libris nostris mutatum est in *quod si natum opinor ex ex. s. l.*, et 141, 14, ubi cum libri habeant *uel res uerba rescripti*, in archetypo uidetur fuisse *u. r.*, adscripta deinde interpretatione duplici altera uera, altera falsa.

Orthographiam formaui ad leges saeculi eius, quo scripsit auctor, expulsis soloecismis qui libros quos habemus occuparunt et sine dubio simili ratione adfuerunt in communi eorum archetypo octauo saeculo uix uetustiore. in apparatus orthographicis ea admisi quibus in crisi non recte careremus; reliqua menda in apparatu praetermissa qualia sint, indicabit conspectus quem subieci non plenus sed qui sufficiat, formatus maxime ad Berolinensem, sed respiciens item tam Vercellensem quam Vindobonensem in his quoque duobus illis inferiorem.

Adsimilationem praepositionum in compositis talem exhibui, qualis est in *B*; longius progressa est in *VW*, ut *afficitur* 166, 16 *W* — *affin-* 159, 6 *VW* — *appraehendere* 162, 23 *VW* — *compell-* 147, 16 *W*, 148, 14 *W*
geminantur consonantes perperam: *consummi* 175, 8 *BW* — *affricae, aggrestitis, bettice, mannumittere, sicarius W*
non geminantur perperam: *afectos* 158, 5 *B* — *comendata* 169, 2 *B* — *comodati* 169, 8 *B* — *comentar-* 193, 16 *B* — *efractores* 163, 12 *BW* — *exusit, exuserit* passim *BW* — *erorem* 160, 14 *B* — *manumittere* 143, 8 *B* — *posit* 151, 9 *B* — *remitenda* 177, 19 *B*.

e, ae, oe:

e pro *ae*: *admissee, que*, item *etatis*, praesertim *pre-* pro *prae-* passim *B*: etiam frequentius *VW*

ae pro *e*: *atrocissimae* 148, 6 *B* — *cognuscae* 147, 23 *B* — *iustae* 147, 22 *B* — *optimae* 141, 6 *B* — *uidilicaet* 178, 19 *B*, item *aeadem, aeam, laetaliter, praecum* et sic deinceps *B*, rarius *VW*.

e et i

e pro *i*: *impedet* 157, 1 *V* — *prestetit* 140, 4 *V* — *preuigna*

159, 10 B — *seuerissemæ* 158, 13 B — *treginta* 151, 18 B — *uademonium* 147, 17 V — *uendicar-* 137, 3 V. 151, 21 V — *uindederit* 173, 9 B. 182, 9 B.

i pro *e*: *abigerit* 174, 4 V — *acciperit* 165, 17 B — *dioclitian-* B 148, 21 — *dirimerint* 160, 8 BVW — *interficerit* 151, 2 V — *redimeris* 175, 5 BVW — *religare* 165, 5 VW. 176, 14 VW et constanter W — *susciperat* 169, 1 W — *uidilicaet* 178, 19 B — *uinderit* B 173, 9. 182, 9; *uindiderit* 183, 19.

e et oe

e uel *ae* pro *oe*: *obedire* 158, 21 BWV — *pena* 161, 14 W. 165, 8 BV. 182, 14 W — *paena* 163, 10 V. 174, 2 B.

oe pro *e*: *poenes* 164, 7 BVW — *poenae* (= *penes*) 171, 17. 21 — *coep-* pro *cep-* (*accoeperit, concoeptus, suscoepisse* cet.) passim in W

i et ii dedi, ut leguntur in libro Berolinensi.

i et y

y pro *i*: *styrpes* 195, 7 B — *abygeus, arbytrium, cybaria, olym, bytricus* W

o et u

o pro *u*: *calomnia* 151, 6. 7 V — *contomacia* 186, 6 B — *foriosis* 194, 16 B — *fornum* 179, 14 BW — *grado* 177, 9 B — *pecodum* 158, 8 BV — *poniatur* 158, 2 B — *ponitionum* 177, 7 B. talia ut sunt *maximo* pro *maximum* recepi in apparatusum.

u pro *o*: *auguriatur* 185, 3 B — *cummun-* 179, 14 B — *fortuitu* 182, 4 BW — *humicid-* 152, 19 V. 153, 2 V — *interogatur* 185, 5 B — *nepus* 189, 6 B — *praeturi* 193, 25 V. 194, 13 V — *sacerdus* 136, 7 B

u et oe:

inpoene 181, 12.

b et u

b pro *u*: *abia* 159, 8 B — *abunculus* 196, 23 B — *adoptiui* mut. in *-bi* 189, 18 B — *dibus* 186, 19 V — *ebaristi* 141, 7 V — *fabore* 159, 14 B — *seruabit* 152, 20 BV — *sebitia* 147, 14 V — *berberatus* 146, 7 V — *berbicem* 175, 21 BVW — *bytricus* 168, 4 W. similia multa reperies in apparatusu.

u pro *b*: *ciuar-* 169, 21 BV. 169, 22 BV — *conprouata* 178, 15 B — *conuiuio* 151, 15 B — *inproue* 169, 22 BV — *liuellum* 148, 6 B — *nouilissim-* 157, 12 BV — *preuit-* 140, 14 B. 148, 8 BV — *prouarentur* 187, 11 B — *prouauerit* 139, 15 W — *sauinum* 180, 3 W

c et qu

c pro *qu*: *alico* 177, 9 W — *cominus* 170, 21 BVW

q pro *c*: *quogend-* 143, 17 *V* — *quoherc-* 141, 10 *B*. 149, 11 *B*. 182, 5 *B* — *quohibend-* 157, 17 *V* — *quomodat-* 169, 8 *W*.

ci et *ti*

ci pro *ti*: *accio* 164, 3 *B*. 164, 4 *B*. 169, 13 *B*. 178, 1 *B* — *contenciosos* 188, 11 *B* — *leccio* 161, 18 *B* — *inpacientia* 154, 2 *B* — *noticia* 186, 3 *B* — *pocior* 193, 5 *B*. 193, 11 *B* — *tercio* 156, 12 *B*.

ti pro *ci*: *conditio* 137, 19 *BVW* — *conuitium* 145, 6 *B* — *inimititia* 176, 12 *B* — *iuditio* 169, 6 *B* — *pertinatia* 187, 15 — *prouintia* constanter fere *BW* — *sartiatur* 176, 18 *B* — *suspitio* 140, 16 *B* — *translatitiae* 153, 10 *B*

ti pro *cti*: *iurisditio* 150, 22 *W*.

d et *t*

d pro *t*: *ad* 169, 22 *B* — *adque* passim *BVW* — *adtamen* 175, 24 *BW* — *capud* 28, 5 *V* — *inquit* 145, 15 *BVW*. 160, 27 *BVW* — *quodquod* 193, 13 *B*.

t pro *d*: *aliut* 174, 8 *W*. 192, 20 *W* — *aput* *B* semper — *set* 31, 9 *V*. 32, 4 *V*.

f et *ph*

f pro *ph*: *epafroditus* 138, 15 *retinui*.

ph pro *f*: *nephas* et *nepharius* *W* semper.

h male addita: *habigunt* 173, 16 *B* — *hac* constanter fere nec raro, ut 158, 5. 8. 9. 159, 6. 164, 21. 172, 4 consentientibus tribus libris — *his* item passim et saepe, ut 162, 2. 169, 1. 170, 3. 25. 171, 14 consentientibus libris — *antehactum* 158, 15 *W* (*m*. 2) — *hareas* 176, 9 *W* — *holiuarum* 176, 22 *B* — *hordinem* 170, 16 *B*. 181, 9 *B* — *hortum* 170, 16 *B* — *adhire* *W* passim — *archadius* 155, 1 *BVW* — *nechisque* 152, 6 *B* — *cohierit* 166, 10 *BVW*. 166, 11 *BVW* — *coherc-* plerumque *BVW* — *posthumi* 190, 20 *W*

male omissa: *actenus* 158, 16 *VW* — *adrianus* *B* constanter — *ermogenianus* 170, 8 *B* — *orreoru* 172, 19 *V* — *perorrescat* 140, 5 *BV* — *ospitium* 155, 13 *V* — *contraitur* 140, 5 *V*, *detrai* 147, 20 *V*

m in fine uocabuli passim modo adicitur modo demitur, sicut ostendit apparatus.

m et *n* in libro *B* non confunduntur (quamquam *uimdicando* legitur 158, 13), sed recte scribitur *numquam*, *tamquam* cet.

necleg- passim *W*.

p inter *mn* male inseritur in *B* nusquam, raro in *V* (138, 14 *dampnatur*, 151, 7 *calompnie*), passim in *W*.

s et x

x pro s: *extim-* 143, 12 V, 159, 23 BV. *exstim-* 143, 12

— contra *exstet* 193, 7 B

x mutatum in cx: *deuincxit* 159, 15 VW et passim W —
instrincxit 138, 15 W.

Diximus de libris scriptis, quibus hic commentarius continetur, et qua condicione traditum acceperimus explicuimus. iam uideamus, quo tempore et quo loco scriptus sit, item de auctore et titulo eius si quid statui possit, denique quos libros auctor adhibuerit ad syntagma hoc concinnandum.

Scriptum esse commentarium ante a. 438 recte collegerunt Haenelius (ad C. Th. 9, 7, 6) et Huschkius (apud Savignyum *Zeitschrift für gesch. Rechtswissenschaft* uol. 13 p. 5) inde, quod non solum nullo loco adhibuit corpus Theodosianum eo anno editum, quamquam sexto titulo admodum aptae erant tam lex a Constantio II a. 355 lata C. Th. 3, 12, 5 quam altera a. 393 Theodosii I nobis seruata in solo codice Iustiniano 5, 5, 5, sed etiam legem, quam Valentinianus II a. 390 emisit, titulo quinto inseruit non ad eam formam, quam accepit in corpore Theodosiano 9, 7, 6, sed ad pristinam eamque pleniorum. sumpsit igitur eam ex eius aetatis nouellis constitutionibus edito corpore abrogatis et uerba, quae in libris adscripta sunt 'item Theodosianus' necesse est ueniant ab iuris perito aetatis posterioris qui haec collectanea adnotarit. ex ipsa illa lege in haec collectanea recepta colligitur libellum editum esse non solum post annum 390, sed etiam post Theodosii de Eugenio uictoriam a. 394 reportatam. nam lex illa cum trium imperatorum qui tum fuerunt uocabula legitimo ordine praescripta habeat, auctor autem haec ei praemittat: *mentem legis Moysi imperatoris Theodosii constitutio ad plenum secuta cognoscitur*, uni Theodosio legem in Occidente emissam ipse degens in Occidentis imperio adscribere potuit neque uiuo Valentiniano, qui periit a. 392, neque Eugenio imperante; recte autem exordio tali usus est, postquam deuicto Eugenio Theodosius utriusque imperii dominus factus est. neque tamen inde, quod Theodosium imperatorem appellat, non diuum, collegerim libellum scriptum esse eo uiuo, cum a tali uocabulo abhorruisse uideatur utpote sectae Christianae; certe unico loco, ubi ex sua persona principum consecratorum mentionem facit, p. 48, 10 Diocletianum et Maximianum et ipsos appellat *imperatores*. denique ita finibus nimis angustis concludimur, nam deuicit Theodosius Eugenum a. 394 Sept. 6, obiit d. Ian. 17 anni insequentis. multo minus propterea, quod iuris auctores eos solos adlegauit, quos admisit lex de ea re lata a. 426, libellus statuendus est hoc anno

posterior esse; nam recte omnino Huschkius (l. c. p. 9 seq.) monuit lege ea sine dubio id ipsum sancitum esse, quod usu antea obtinuisset. sequitur inde libellum prodiisse inter a. 394 et 438, sed ut propius ad illum annum quam ad hunc accedere uideatur.

Scripsisse auctorem in partibus Occidentis cum inde colligitur, quod uetus testamentum non Graece adhibuit, sed Latine, tum ex subscriptione saepe citatae constitutionis 390 *pp. pr. id. Maias Romae in atrio Mineruae.* ea cum in Theodosiano corpore haec sit: *pp. in foro Traiani VIII id. Aug. Valentiniano Aug. IIII et Neoterio coss.* et data sit secundum utrumque testem ad Orientium uicarium urbis Romae, scribenti in Occidente et maxime Romae statim ut edita est facile innotescere potuit. confirmatur inde quoque quod supra posuimus libellum non multum post legem eam editam publice prodiisse.

Titulus operis auctorisque nomen latent. secundum supra p. 118 relata quod apparet in communi nostrorum librorum archetypo pro titulo praescriptum fuisse *lex* (uel adeo *legem*) *dei quam praecepit dominus ad Moysen* si uenit ab ipso auctore, titulum ab eo praescriptum sine dubio exhibet imperfectum, cum res requirat, ut addita fuerint talia: *et lex Romana quomodo conueniant.* sed cum antiquissimus omnium de hoc libro testis Hincmarus eum laudet sub titulo *legis Romanae* (u. p. 112) et titulus ille facile concinnari potuerit ex libelli exordio et capitum quoque diuisionem auctoris consilio omnino contrariam et egregie ineptam archetypi scriptor intruserit, magis crediderim praescriptionem eam additam esse a librario eo qui nostrorum librorum archetypum exarauit, retinuique propterea inscriptionem ab Henrico Stephano inde (1580) receptam Collationis legum Mosaicarum et Romanarum non antiquam eam, sed aptam et uulgo notam. titulorum inscriptiones ipsius auctoris sunt. ad numeros quod attinet, supra uidimus Hincmarum usum esse exemplari huius libelli diuiso in titulos septendecim et post eam aetatem mutata inscriptione tituli hodie primi et oblitterata rubrica secunda exemplar effectum esse titulorum sedecim tantummodo, ex quo nostra descendunt. nihilominus dubium est, num numeros illos ipse auctor adscripserit; nam communi usu auctorum iuris numerantur libri, non numerantur tituli¹⁾

¹⁾ Ab hac lege neque Theodosius II neque Iustinianus recesserunt. codicis Theodosiani exemplar quod adhibuit qui legem Romanam Burgundionum composuit sane nostris omnibus uetustius neque rubricas neque leges numerauit, cum illae suis uerbis, hae ad praescriptiones ibi laudentur. Iustiniani quoque auctores neque Digestis suis numeros rubricarum capitumque adscripserunt (u. ed. meae maioris praefationem p. X) neque idem fecerunt in codice; certe codex Veronensis longe optimus omnium, sed tamen et ipse hic illic breuiatus utrosque numeros adscriptos habet Graece.

neque crediderim auctorem ab eo discessisse. propterea numeros hodie receptos non mutavi ad Hincmarios, sed sub signo insitiorum retinui.

Auctorem apparet executum esse, quod significant et alii Christiani scriptores et Tertullianus uerbis his (de apol. 45): *sciatis ipsas leges uestras quae uidentur ad innocentiam pergere, de diuina lege ut antiquiore forma mutuatas esse*, neque substitit in iis, quae ad nos peruenerunt, sed totum ius complexum eum esse uerisimile est, cum inscriptio codicum tam Hincmarii quam Vindobonensis ostendat primum librum solum nos habere eumque fortasse et ipsum imperfectum. disposuit librum compiler ita, ut inciperet a delictis, quae pars integra superest, sequeretur ius priuatum. in delictis ordinandis auctor, ut bene obseruarunt Sachse apud A. de Daniels *Handbuch der deutschen Reichs- und Staatenrechtsgeschichte* I (1859) p. 219 et Conratus *Geschichte der Quellen des römischen Rechts* I p. 89, decalogum (Deuteron. 5, 17 seq.) adhibuit, scilicet tituli I. Ia. II. III. proficiscuntur a praecepto quarto οὐ φονεύσεις, tituli IV. V. VI. a sequente οὐ μοιχεύσεις, titulus VII pendet a lege οὐ κλέψεις, VIII. IX a lege οὐ ψευδομαρτυρήσεις, X—XV a praecepto, ne rerum alienarum per fraudem potiamur. ex iure priuato ad nos non peruenit nisi primus titulus de re hereditaria. auctorem ut iuris peritum fuisse collectanea testantur, ita condicione ecclesiasticum et ipsum, cum in exordio tituli septimi lectores compellet uerbis *scitote iuris consulti*. ad fori usum eum scripsisse fuerunt qui conicerent; mihi uidetur id unum secutus esse, quod supra posui, neque ullum indicium deprehendi, quo significetur iudiciorum causa siue saecularium siue ecclesiasticorum haec collectanea composita esse.

Auctorem libri scripti quos habemus nullum enuntiant neque credibile Tilianum Licinii Rufini nomen praescriptum habuisse (uide supra p. 113). nec magis firmum est testimonium, quo syllogen hanc ad Ambrosium episcopum Mediolanensem reuocare temptauit Rudorffius¹⁾. scilicet Ebed-leshû metropolita Nestorianorum Nisibitanus Armeniacus mortuus a. 1318 in collectione canonum synodicorum²⁾ ut demonstret de

¹⁾ L. c. p. 276 seq. adsensus est uel certe non dissensit Maximilianus Ihm in studiis Ambrosianis (annal. Fleckeisen. suppl. uol. 17) p. 68. recte obseruat ab Ambrosio auctorem Graecorum Romanorumque bene dicta ita afferri, ut eadem addat multo melius et multo ante a patriarchis prophetisque ueteris testamenti dicta esse, sed id parum probat; nam ea comparatio apud ecclesiasticos scriptores a Tertulliano inde tralaticia est.

²⁾ Edidit Al. Assemani apud Maium script. uet. nou. coll. uol. 10 (1838); hunc locum (ibi p. 54) uertit Roediger apud Rudorffium accurate

ordine diudendarium hereditatum in ecclesia satis constare, enumerans qui legum de ea re contraria et discordantia conciliare atque componere studuissent, postquam memorauit synodos duas Nicaenam a. 325 et Constantinopolitanam a. 381 ita pergit: 'composuit deinde (leges) post hos Ambrosius episcopus Mediolanensium, cum a Valentino rege iussus esset scribere et in ordinem redigere statuta et τάξεις ἡγεμόσι¹⁾ regionum: et ex regibus Christianis etiam scripserunt iura et decreta Constantinus ille magnus et Theodosius et Leo.²⁾ et haec quidem, ut comperimus, in terra Occidentis'. sane tempus aliquatenus conuenit, cum Ambrosius diem obierit die 4. Apr. a. 397, et agit libellus hic de hereditatibus fuisse neque intentio scribentis et stili genus ab Ambrosio abhorrent; denique uersio Pentateuchi quam auctor adhibuit ei qua Ambrosius usus est certe simillima est³⁾. sed tamen cum libellum supra demonstraui editum esse post mortem Valentiniani II, ei nullo modo dedicari potuit. nec magis credibile, quod posuit Rudorffius, auctorem scribentem non ante a. 394 prouocasse ad iussum Valentiniani primi ante uiginti fere annos defuncti. 'statuta quoque et ordines praesidibus transmissa' in hunc libellum parum quadrant. denique opus exile et scribae magis quam scriptoris parum conuenit uiro per eos annos summum locum non in ecclesia solum, sed in re publica quoque obtinenti, et si ab auctore tam claro et tam lectitate ueniret, apud Christianos scriptores aetatis posterioris testimonia non deficerent.

Ad libros ut ueniamus, quos usurpauit iuris peritus saeculi quarti exeuntis horum collectaneorum ordinator, in Pentateucho satis presse sequitur septuaginta interpretum uersionem Graecam, cuius propterea locos excerptis his respondentes in apparatus criticum rettulimus. textum Graecum ab ipso adhibitum esse homine degente in Occidente ea aetate, ubi biblia Latine facta sine dubio facilius parabantur quam Graeca, parum probabile est, neque alibi ulla Graecae linguae notitia in libello deprehenditur. non usurpatam esse ab eo uersionem Hieronymianam cum constet (nam ne eo

---

et perire, ut mihi quaerenti respondit Noeldekus. Cf. Bruns et Sachau *syrisch-römisches Rechtsbuch* p. 176.

¹⁾ Vocabula haec Graeca Syrus retinuit.

²⁾ Horum trium imperatorum nomine significatur compendium iuris id quod ediderunt Bruns et Sachau.

³⁾ Ambrosium usum esse uersione ea, cuius reliquias seruant codices Lugdunensis et Wirceburgensis (uide infra), statuunt H. F. Reusch in eph. *Tübinger theologische Quartalschrift* a. 1870 p. 46; Vlysses Robert in prolegomenis editionis p. CXXX.

quidem loco, ubi codices Collationis duplicem interpretationem iuxta ponunt t. XIII = Deut. XVIII, Hieronymiana adhibita est, sed differunt ab ea ambae), inter antehieronymianas (quas solent uulgo complecti sub nomine Italae) eas, quarum notitia ad nos peruenit, num deprehendatur ad quam haec excerpta recte referas, quaesiui et eius rei gratia composui quae mihi innotuerunt ad has partes pertinentia, sumpta¹⁾ alia ex codice Lugduni Galliae adseruato (ed. Vlysses Robert Parisiis a. 1881), alia ex Wirceburgensi (ed. Ranke Vindobonae a. 1871), alia denique ex patrum ecclesiae adlegationibus compositis a Sabatierio et ex Speculo Augustini antehieronymiano.

Exod. 20, 16 (= t. IX) Augustinus quaest. in exod. II, 71, 6 (3 p. 415 B):

Falsum testimonium non dices aduersus proximum tuum.

Lucifer de Athanasio 1, 3:

Non falsum testimonium dices aduersus proximum tuum.

Augustinus spec. c. 42:

Non dices falsum testimonium aduersus proximum tuum.

Exod. 21, 18. 19 (= t. II). 20. 21 (= t. III) ex Lugdunensi:

Si autem litigauerint duo uiri et percusserit quis proximum suum lapide aut ligno et non fuerit mortuus, decubuerit autem in lecto, et si surgens ambulauerit homo foris cum baculo, innocens erit ille qui percusserit eum: uerumtamen quod cessauit et medico curam illius dabit. si quis autem percusserit seruum suum aut ancillam suam de fuste, et mortuus fuerit sub manus eius, uindictio uindicetur. si uero superuixerit die uno uel duobus, non uindicabitur: pretium enim illius est.

Augustinus spec. c. 58:

Si autem rixabuntur duo uiri et percusserit aliquis ex his proximum suum lapide aut pugno aut ferro et non fuerit mortuus, decubuerit autem in lecto suo, et si exsurrexit homo et ambulauerit cum baculo, innocuus erit qui percussit: tantum quod cessiones eius dabit et curationes. si quis autem percusserit seruum suum aut ancillam suam uirga et mortuus fuerit sub manu eius, iudicio uindicetur: si uero superuixerit diem unum uel duos, non uindicabitur, pretium enim eius est.

Exod. 21, 21 (= t. III) Augustinus locut. in Exodo II, 99 (3 p. 347 D):

Si quis percusserit seruum suum aut ancillam suam in uirga.

---

¹⁾ Neque liber Monacensis 6239 a Zieglero editus neque Vaticanus Ottobonianus 66 publici iuris factus a Vercellenio habent quae nostris locis respondeant.

Exod. 22, 1 (= t. XI) Augustinus quaest. in Num. IV, 10 (3 p. 531 C):

In Exodo dicitur si quis furatus fuerit uitulum aut ouem, restituere debere quinque uitulos uel quattuor oues, si occiderit aut uendiderit.

Augustinus spec. c. 74:

Quod si quis inuolauerit uitulum aut ouem et occiderit eum aut uendiderit, quinque uitulos reddet pro uno uitulo et quattuor oues pro una oue. quod si pauper est et non habet unde reddat, ueniat pro furto.

Exod. 22, 2. 3 (= t. VII) Augustinus quaest. in Exod. II, 84 (3 p. 449 D):

Si autem perfodiens inuentus fuerit fur et percussus mortuus fuerit, non est illi homicidium: si autem orietur sol super eum, reus est: pro morte morietur.

Exod. 22, 7. 8 (= t. X) ex Wirceburgensi:

. . . fuerit de domo hominis si inuentus fuerit, fur reddet duplum: quod si non fuerit inuentus fur, accedet d(o)m(inu)s domus in conspectu dei et iurabit nihil maligne fecisse ex omni commendato proximi aut de omni re qua accusabitur.

Leuit. 20, 10 (= t. IV) Augustinus quaest. in Leuit. III, 83 (3 p. 521 B):

Homo quicumque adulterauerit uxorem uiri aut quicumque adulterauerit uxorem proximi sui, morte moriantur.

Num. 27, 2—11 (= t. XVI) ex Lugdunensi:

et accesserunt filiae Salpaat . . . . et stantes contra Eleazar sacerdotem et contra principes in omnem synagogam ad ostium tabernaculi testimonii dixerunt: pater noster mortuus est in deserto . . . . et filii non fuerunt et non deleatur nomen patris nostri de media plebe eius, quia non est filius: date nobis possessionem in medio fratrum patris nostri. et obtulit Moyses iudicium earum contra dominum et locutus est dominus ad Moysen dicens: recte filiae Salpaat locutae sunt: datam dabis eis possessionem hereditatis in medio fratrum patris earum . . . . et filiis Istrahel loqueris dicens: homo si decesserit et filios non habuerit . . . . dabitis hereditatem domestico proximo ipsius de tribu ipsius et possidebit quae sunt ipsius, et erit haec filiis Istrahel iustificatio iudiciorum secundum quae constituit dominus Moysi.

Num. 35, 16, 17 (= t. I) ex Lugdunensi:

Si autem ferro percusserit eum et mortuus fuerit, homicida est: morte puniatur homicida. si autem lapide

manu percusserit, quo mori possit et mortuus fuerit, homicida est: morte puniatur homicida.

Num. 35, 20, 21 (= t. I) ex Lugdunensi:

Si autem per inimicitiam impulerit eum et inmiserit super eum omne uas ex insidia, et mortuus fuerit, uel per iram percusserit eum de manu, et mortuus fuerit, morti moriatur qui percusserit: homicida est: morti puniatur homicida.

Num. 35, 22—25 (= t. I, 4) ex Lugdunensi:

Si autem subito non per inimicitiam inmiserit super eum omne uas non ex insidia, uel omnem lapidem, quo moriatur, non per dolum, et occiderit super eum et mortuus fuerit, is autem non inimicus eius fuerit neque quaesierit male facere ei, et iudicabit synagoga inter eum qui percusserit et proximum sanguinis secundum iudicia haec et liberauit synagoga percussorem a proximo sanguinis.

Deut. 18, 10—14 (= t. XV) Hieronymus contra Pelag. 1, 36 p. 721 Vall.:

Nec inueniatur in te qui traducat filium uel filiam suam per ignem diuinationibus et ominibus (*al.* uel omnibus) auguriis et maleficis artibus et incantationibus non seruias, ut interrogas magos et hariolos et mortuos: abominatio enim domini est omnis qui facit haec et propter has abominationes dominus deus tuus consumet eas a facie tua: perfectus eris cum domino deo tuo . . . . gentes istae quas tu possidebis hariolos et diuinos audiunt, tibi autem non sic dedit dominus deus tuus.

Augustinus spec. c. 55:

Non inuenietur in te lustrans filium suum aut filiam in igne et diuinans diuinationem augurans et aruspicans et medicaminibus infuscans, incantator, uentriloquus et portenta inspiciens et interrogans mortuos: est enim abominandus domino deo tuo et omnis qui facit haec: propter has enim abominationes dominus eradicabit eos a te. tu autem consummatus eris coram domino deo tuo: gentes enim istae quas tu possidebis auguria et diuinationes audiunt, tibi autem non ita dedit dominus deus tuus.

Deut. 19, 16, 20 (= t. VIII) Lucifer de Athanasio 1, 7:

Si autem steterit testis iniustus aduersus hominem detrahens ei iniquitatem, stabunt duo homines, quibus est ipsis contradictio, ante dominum et ante sacerdotem et in conspectu iudicii quicumque fuerit in diebus illis et interrogabunt diligenter iudices et ecce testis iniustus

testificatus est iniqua resistens aduersus fratrem suum et facite ei, quemadmodum nequiter egit facere aduersus fratrem suum et auferes iniquum ex uobis ipsis, et ceteri audientes timebunt et non adponent amplius facere uerbum malignum.

Deut. 27, 21 (= t. VI, 7) Augustinus locut. de Iesu Naue VI, 59 (3 p. 369 A):

Maledictus omnis qui dormierit cum omni pecore.

Haec qui cum excerptis nostris componet, inueniet summam similitudinem intercedere inter uersionem eam, cuius partes seruarunt codices Lugdunensis et Wirceburgensis (nam ad eandem uersionem utrumque pertinere inter earum rerum peritos conuenit); scilicet cum passim discrepent alio uocabulo substituto pro alio et mutatis minoribus, nihilominus in enuntiatis formandis semper fere et passim ad uerbum consentiunt. nobis sufficet haec indicauisse, neque enim deerunt qui de ea re sane non negligenda accuratius et plenius iudicium ferent.

Iuris auctores optimos quosque adhibuit qui haec collegit, scilicet Gaii institutiones; Papiniani et definitiones et responsa et librum singularem de adulteriis; Vlpiani et institutiones et libros ad edictum et libros de officio proconsulis, ex quibus multa deprompsit, denique librum singularem regularum; Pauli sententias, quas prae ceteris compilauit, item libros singulares eiusdem de iniuriis, de adulteriis, de poenis omnium legum, de poenis paganorum; denique Modestini libros differentiarum; praeterea constitutionum syntagmata duo Gregorianum et Hermogenianum et constitutiones aliquot nouellas, nam ex his, non ex Theodosiano legem a. 390 afferri supra uidimus¹⁾. diligentissime et libri numerum ponit, ubi opus pluribus libris constat, et titulum non numero, sed uerbis expressum, excepto libro Papiniani de adulteriis, qui non uidetur in titulos diuisus fuisse, uix ullo loco ipse uidetur omisisse (cf. 197, 15. 22). sed rubricas has librarii passim data opera breuiauerunt uel interpolauerunt et quamquam qui Berolinensem scripsit plenius multo quam duo alii eas admisit, ne eum quidem a mutilatione eiusmodi abstinuisse inter alia inde colligitur, quod cum ter citetur Vlpiani *liber singularis regularum*, non solum VW inde faciunt *librum singularem*, sed etiam B bis (143, 10. 156, 8) *regularem*, semel (196, 19) *singularem*. —

¹⁾ *Nouellas constitutiones* de plagiariis poena capitali afficiendis citans auctor tit. 14 fin. non intellexit rescriptum Diocletiani cod. Iust. 9, 20, 7, quod magis sub nomine Gregoriani Hermogenianique laudasset, sed cogitauit de lege Constantini cod. Theod. 9, 18, 1 aliaue deperdita.

Vsus est auctor non solum copiosa bibliotheca, sed etiam exemplaribus emendate scriptis: certe in Gai libro, quem adhibuit, fuit p. 191, 10 *simul uocantur* pariter atque in eo quod usurparunt Iustiniani, cum in Veronensi ex interpolatione ut uidetur legatur *simul omnes uocantur ad hereditatem*. similiter in locis ex Vlpiani regulis depromptis haec excerpta et recte omittunt 156, 9 uocabulum *infinite*, interpolatum omnino, cum sequatur *cuiuscumque gradus* et p. 196, 21 uetustum *gentiliciorum* uocabulum retinent, pro quo in codice Vaticano legitur *ingenuorum*. omnino interpolationes, quas ad ipsum syntagmatis auctorem referas, nullas deprehendi, nisi hoc ad eum redit, quod pro sollemni formula *bestiis obicere* ubiuis (137, 4. 165, 14. 176, 3, ubi tamen libri uariant) contra libros Paulinos et Digestorum, quatenus eosdem locos habent, substitutum legitur *bestiis subicere*. ordinem capitum auctor ut ad arbitrium constituit (ut in titulo undecimo c. 2 sine dubio apud Paulum legebatur post c. 3 ex eodem Paulo excerptum, item in duodecimo c. 4 apud Paulum legitur ante c. 2. 3) et aliquoties, raro tamen media quaedam resecuit (ut 180, 9. 186, 19), ita quae sub eadem rubrica posuit, plerumque (nam exceptionem facit tit. 7 c. 5) eodem ordine refert, quo apud auctorem inuenisset. itaque quatenus haec excerpta perueniunt, auctorum iuris reliquias repraesentant et plene et accurate.

Ex editionibus commemorandae sunt quas curauerunt uiri hi: Petrus Pithoeus (fragmenta quaedam Papiniani Pauli Vlpiani Gaii Modestini cet. . . . cum Moysis legibus collata, ex bibliotheca P. Pithoei. Lutetiae a. 1573. 4. pp. 116), qui primus edidit ad codicem hodie Berolinensem; Fridericus Blume, qui repertis duobus codicibus Vercellensi et Vindobonensi apparatus auxit et crisin egregie fundauit, edens librum bis, primum Bonnae a. 1833 (errores quosdam emendauit apud Savignyum *Zeitschrift für gesch. Rechtswiss.* 10, 307), deinde adnotatione in compendium redacta in corpore iuris anteiustiniani Bonnensi a. 1841; Philippus Eduardus Huschke in iuris prudentia ipsius anteiustiniana solita sibi et sollertia et licentia, ad quam in hoc commentario accedit abusus coniecturarum notis iuris accommodatarum ab hoc auctore alienarum. lectiones codicis Berolinensis plenas dare noluit nec semel in iis quas dedit errauit. egerunt de libello praeter alios ii quos supra passim citauimus Huschke in annalibus iuris prudentiae a Savignyo editis uol. 13 (1845) p. 1—49 et Rudorffius in actis maioribus academiae Berolinensis a. 1868 p. 265—297.

⟨LEX DEI QVAM PRAECEPIT DOMINVS AD
MOYSEN.⟩

LIBER PRIMVS

⟨TITVLVS I⟩

DE SICARIIS ⟨ET HOMICIDIS CASV VEL 5
VOLVNTATE.⟩

1, 1, 1 MOYSES dei sacerdos haec dicit:

Si quis percusserit hominem ferro et occiderit eum,
2 mortem moriatur. si autem manu lapide, quo mori possit,
percusserit et mortuus fuerit, homicida est: mortem moriatur. 10
3 si autem per inimicitiam inpulerit eum uel in miserit super
4 eum aliquod uas ex insidiis et mortuus fuerit uel per iram
percusserit eum manu et mortuus fuerit, mortem moriatur.

1, 2, 1 PAVLVS quoque libro quinto sententiarum sub titulo ad
legem Corneliam de sicariis et ueneficis dicit: 15

Lex Cornelia poenam deportationis infligit ei, qui ho-
minem occiderit eiusque rei causa furtiue faciendi cum telo
fuerit, et qui uenenum hominis necandi causa habuerit uen-

c. 1. *Numer.* 35: (16) εὐν δὲ ἐν σκεύει σιδήρου πατάξῃ αὐτὸν
καὶ τελευτήσῃ, φονευτὴς ἐστὶ· θανάτῳ θανατούσθω ὁ φονευτὴς. (17)
εὐν δὲ ἐν λίθῳ ἐκ χειρὸς ἐν ᾧ ἀποθανεῖται ἐν αὐτῷ πατάξῃ αὐτὸν καὶ
ἀποθάνῃ, φονευτὴς ἐστὶ· θανάτῳ θανατούσθω ὁ φονευτὴς . . . . (20)
εὐν δὲ δι' ἐχθρὰν ἄσῃ αὐτὸν καὶ ἐπιρρόιψῃ ἐπ' αὐτὸν πᾶν σκεῦος
ἐξ ἐνέδρου καὶ ἀποθάνῃ, (21) ἥ διὰ μῆνιν ἐπάταξεν αὐτὸν τῇ χειρὶ
καὶ ἀποθάνῃ, θανάτῳ θανατούσθω ὁ πατάξας.

c. 2, 1 = *Paulus* 5, 23, 1; *item infra* 8, 4. *cf. Cicero pro Cluentio*
54, 148: iubet lex (*Cornelia de sicariis*) . . . iudicem quaestionis . . .
cum iis iudicibus qui ei obuenerint . . . quaerere de ueneno . . . qui-
cumque fecerit uendiderit emerit habuerit dederit. quid eadem lex
statim adiungit? . . . 'deque eius capite quaerito' *cet.*

1—2 *uide praefationem* p. 118. || 3 *sic fere* *W*, *om.* *BV* (*u.* p. 128).
|| 7 *moyses*] *idem moyses* *W*. || *haec*] *W*, *hac* *BV*. || 8 *homine* *V*.
|| 9 *morte* *V*. || *sin* *B*. || *manum* *W*. || *lapidem libri*. || *quod* *W*.
|| 10 *morte* *V*. || 12 *ira* *V*. || 13 *manum* *BW*. || *morte* *V*. || 14
paulus . . . *titulo om.* *W*. || 15 *beneficis* *BW*, *beneficiis* *V*. || 17 *eius*
uel Pauli libri: scr. *eiusue*. || *causam* *BV*. || *ue*] *uel* *V*. || *cum*] *dum*
VW. || 18 *et qui*] *quine* *Huschke*. || *causas* *V*. || *uend.*] *et uend.* *W*.

diderit parauerit, falsumue testimonium dixerit quo quis
 1, 2, 2 periret, mortisue causam praestiterit. quae omnia facinora
 in honestiores poena capitis uindicari placuit: humiliores uero
 aut in crucem tolluntur aut bestiis subiciuntur.

1, 3, 1 VLPIANVS libro VII de officio proconsulis sub titulo de si- 5
 cariis et ueneficis:

Capite primo legis Corneliae de sicariis cauetur, ut is
 praetor iudexue quaestionis, cui sorte obuenerit quaestio de
 sicariis eius quod in urbe Roma propiusue mille passus factum
 sit, uti quaerat cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obuenerint 10
 de capite eius, qui cum telo ambulauerit hominis necandi
 furtiue faciendi causa, hominemue occiderit, cuiusue id dolo
 malo factum erit. et reliqua.

2 Relatis uerbis legis modo ipse loquitur Vlpianus:

Haec lex non omnem, qui cum telo ambulauerit, punit, 15
 sed eum tantum, qui hominis necandi furtiue faciendi causa
 telum gerit, coercet. conpescit item eum, qui hominem
 occidit, nec adiecit cuius condicionis hominem, ut et ad seruum
 et peregrinum pertinere haec lex uideatur.

1, 4, 1 Item PAVLVS libro qui supra, et titulo dicit: 20

Homicida est, qui aliquo genere teli hominem occidit
 mortisue causam praestitit.

c. 2, 2 hinc rest. Paulus 5, 23, 2.

1 falsumue] falsumuae B, falsum uel Va, falsum Pauli libri. || quo
 quis] quos qui W. || 2 perisset B. || mortisue] W, mortis suae BV.
 || causas Pauli libri. || quae] ob quae Pauli libri. || 3 paenam V,
 poenam W. || 4 aut in] aut Pauli libri. || obiciuntur Pauli libri. || 5
 ulpianus libro viii] ulpiani (in marg.) V. || proconsuli B (ind.). || 6
 beneficis W, beneficiis V. || 7 primum B, primae W. || his B, his
 qui VW. || 8 iudexuae B, iudex uel VW. || questiones W. || cui
 sorte V, cui sortem B, om. W. || 9 romae W. || propiusue] Schulting,
 proprius V, proprios W, propriis B. || passuum W. || factus B, factus
 (sic) V. || 10 utique erat B. || qui] cui B. || ei] ea W. || legem B.
 || sortem BW. || obuenerit VW. || 11 homines negandi V. || 12 causam
 V. || hominemuae B, hominem uel VW. || cuiusue] cuius B. || dolum
 B. || 13 fuerit B. || 14 relatis uerbis legis (sic B ind., legi B text.)
 modo ipse (ipsi B) loquitur om. V. || ulpianus (ulp. om. W)...
 omnem] ulpianus omnem omissis reliquis Vb, omisit omnia fortasse Va.
 || 16 negandi V. || causam BVW. || 17 coercet... nec] coerci (coherci
 W) compescit (compesci B) i. e. q. h. occidit coercit nec (coherci in
 hac W) BW, coerci in hac (om. rel.) Va, coercere ei in hac Vb. ||
 18 adiecit B, adiecit Huschke. || ut et] ut V. || 19 pertinere] W, pertinet
 ire B, pertineret V. || 20 idem V. || liber W. || qui supra] quod
 supra libri: qui supra relati 138, 9, qui supra 175, 15. 177, 1. 198, 8;
 qui uel quod s. 141, 1; quo uel quod supra 139, 1; quod s. 142, 11.
 151, 20. || tituiu B (ind.), titulus W. || 22 mortis suae BVa. || causa V.

DE CASVALIBVS HOMICIDIS.

1, 5, 1 MOYSES legaliter dicit:

Si autem subito non per inimicitias in miserit super eum
 2 aliquod uas non insidians uel lapidem, quo moriatur, non per
 dolum et ceciderit super eum et mortuus fuerit, si autem 5
 3 non inimicus eius fuerit neque quaesierit male facere ei, iudi-
 cabitis inter eum, qui percussit, et proximum mortui secundum
 4 iudicia haec et liberabitis percussorem.

1, 6, 1 VLPIANVS libro et titulo qui supra relati:

Distinctionem casus et uoluntatis in homicidio seruari re- 10
 2 scripto Hadriani confirmatur. uerba rescripti: 'Et qui ho-
 'minem occidit absolui solet, sed si non occidendi animo id
 'admisit: et qui non occidit, sed uoluit occidere, pro homicida
 3 'damnatur. e re itaque constituendum est: ecquo ferro percussit
 'Epafroditus? nam si gladium instrinxit aut telo percussit, 15
 'quid dubium est, quin occidendi animo percusserit? si clauē
 'percussit aut cucuma aut, cum forte rixaretur, ferro percussit,
 4 'sed non occidendi mente. ergo hoc exquirite et si uoluntas
 'occidendi fuit, ut homicidam seruum supplicio summo iure
 'iubete affici'. 20

c. 5. Numer. 35: (22) ἐὰν δὲ ἐξάπινα, οὐ δι' ἐχθραν . . . ἐπιρροίῃ
 ἐπ' αὐτὸν πᾶν σκεῦος οὐκ ἐξ ἐνέδρου (23) ἢ παντὶ λίθῳ, ἐν ᾧ ἀπο-
 θανεῖται ἐν αὐτῷ οὐκ εἰδώς, καὶ ἐπιπέσῃ ἐπ' αὐτὸν καὶ ἀποθάνῃ,
 αὐτὸς δὲ οὐκ ἐχθρὸς αὐτοῦ ἦν οὐδὲ ζητῶν κακοποιῆσαι αὐτὸν, (24)
 καὶ κρινεῖ ἢ συναγωγῇ ἀγὰ μέσον τοῦ πατάξαντος καὶ ἀγὰ μέσον
 τοῦ ἀγχιστεύοντος τὸ αἷμα κατὰ τὰ κρίματα ταῦτα (25) καὶ ἐξελεῖται
 ἢ συναγωγῇ τὸν φονεύσαντα.

c. 6. citat idem rescriptum Marcianus Dig. 48, 8, 1, 3.

1 item (idem B ind.) de causalibus (sic libri) homicidis (-diis W) libri non pro titulo habent, sed trahunt ad capitis sequentis rubricam (u. p. 119). || 3 subito om. B. || inimicitias W. || 4 insidiant B, insidiaris V, insidiauerit W. || 5 et m.] m. B. || 6 non inimicus eius fuerit] inimicus eius B. || iudicabitis] i. et V. || 7 et prox.] et prox. et W. || 8 et om. VW. || 9 relato B. || 11 et qui] B ind. VW, set qui (sic Scal., s**** hodie) B (text.). || 12 occidit] ead B (ind.). || sed] scilicet Pithoeus. || occidenti VW. || 13 amisit VW. || homicidam W. || 14 e re] et re BW, trem V. || ecquo] scripsi, ex quo libri. || 15 epafroditus] Blumius, ipsafroditus V, ipsa fronditus W, ipsa funditus B. || gladius V. || 16 quin] qui non libri. || occidend. (sic) W. || si clauē (sic Dig., sic lapidem B, si lapis V) p. aut cucuma (cuc. om. V) aut (om. Dig.) cum f. rix. ferro percussit (percusserit V) BV, om. W. || 18 occidendo mentem W. || et] ut W. || 19 homicida VW. || summo] scripsi, cum B, eum V, eo W. || 20 affici] B, adfigi VW.

1, 7, 1 PAVLVS libro et titulo qui supra:

Qui hominem occidit, aliquando absoluitur et qui non occidit, ut homicida damnatur: consilium enim uniuscuiusque, non factum puniendum est. ideoque si cum uellet occidere, casu aliquo perpetrare non potuit, ut homicida punitur: et 5
 2 is, qui casu [iactu] teli hominem imprudenter ferierit, ab-
 soluitur. quod si in rixa percussus homo perierit, quoniam ictus quoque ipsos contra unumquemque contemplari oportet, ideo humiliores in ludum aut in metallum damnantur, honestiores dimidia parte bonorum multati relegantur. 10

1, 8, 1 Item GREGORIANVS libro IIII [sub titulo] ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis talem constitutionem ponit:

Imperator Antoninus A. Aurelio Herculano et aliis militibus. Frater uester rectius fecerit, si se praesidi prouinciae optulerit: cui si probauerit non occidendi animo Iustam a se per- 15
 cussam esse, remissa homicidii poena secundum disciplinam militarem sententiam proferet. Proposita prid. kal. Febr.
 p. C. 215. Laeto bis cons.

c. 7, 1 = *Paulus* 5, 23, 3.

c. 7, 2 quod si . . . oportet = *Dig.* 48, 8, 17 *mut. sic*: Si . . . perierit ictus unius cuiusque in hoc collectorum contemplari oportet.

c. 8 = *Cod. Iust.* 9, 16, 1 *addens in fine quae leguntur infra p. 140, 5-8*: crimen — inputantur.

1 libro et] *scripsi*, libro tertio quinto *BV*, liber tertius .u. *W*. || titulus *W*. || qui] quo *W*, quod *BV*: *cf.* 137, 20. || 2 qui hominem . . . . 10 relegantur *adsunt in collectione canonum Vallicelliana* (u. p. 113). || 3 occiderit *Pauli libri*. || homicidam *B*, homida *Wa*. || 4 non *om. V*. || si *om. B*, qui *Pauli libri*. || nelle *B*. || 5 casu] id casu *Pauli libri*. || ut] et *W*. || punitur *Paulus*, puniatur *libri*, etiam *Vallicell.* || 6 his *libri*, etiam *Vallicell.* || iactu teli] *Paulus*, teli *BVW*, telo *Vallicell.* || ferierit] occidit *Pauli libri*. || 7 homo perc. *W*. || perierit] *Paulus*, ferierit *V*, fuerit *BW Vallicell.* || ictus] *Dig.*, iocus *B Vallicell.*, botos *W*, notus *V*. || 8 quoque ipsos] *V Vallicell.*, quoque ipso *B*, ipsos quoque *W*. || unumqueque *V*. || 9 lutum *V*. || damnentur *B*, dampnatur *W*. || 10 demedia parte *B*, dimidiam partem *W*. || 11 libro (libros *B ind.*), liber *W*. || iiii *libri*, xiiii *Pithoeus*. || sub titulo *addidi*. || lege *B*. || 12 sicariis *B*. || beneficiis *W*, beneficiis *BV*. || 13 Aurelio *om. Iust.* || herculano] *Iust.* (*Bas.*), herculario *BVW*. || 14 si se] *Iust.*, siue *W*, sine *B*, si rem *V*. || presidis *W*. || 15 cui] qui *Iust.* || animi *W*. || iustam] *B*, iusta *VW*, 'Ιοῦστον *Iust.* (*Bas.*), hominem *Iust.* (*libri nostri*). || a se] *Iust.*, a re *libri*. || 16 percussa *V*, percussum *Iust.* || esse remissa (-sam *B*) *om. W*. || poenam *W*, penam *V*. || disciplina *V*. || 17 militare *W*. || proferet] *Iust.*, proferret *B*, proferre *V*, profert *W*, feret *Huschke*. || 18 proposita *V*, propositam *W*, propositio *B*. || prid̄ kl̄. febr̄u letio uis conss̄ *B*, *om. VW*; || k. febr. laeto II et cereali *Iust.* (*Hal.*)

1, 9, 1 Item GREGORIANVS eodem titulo et libro talem constitutionem ponit:

Imp. Alexander A. Aurelio Flauio et aliis militibus. Si modo pro quo libellum dedistis, non dolo praestitit mortem, minime perhorrescat: crimen quippe ita contrahitur, si et 5 uoluntas occidendi intercedat. ceterum ea, quae ex improviso casu potius, quam fraude accidunt, fato plerumque, non noxae inputantur. Prop. XIII kal. Aug. Alexandro cons.

1, 10, 1 Item GREGORIANVS eodem libro et titulo tale rescriptum dedit: 10

Exemplum s(acrarum) l(itterarum) dd. nn. Haue Agatho k(arissime) n(obis). Qualitas precum Iuli Antonini clementiam nostram facile commouit: quippe quod adseueret homicidium se non uoluntate, sed casu fortuito fecisse, cum calcis ictu mortis occasio praebita uideatur. quod si ita est neque super 15 hoc ambigi poterit, omni eum metu ac suspicione, quod ex admissae rei discrimine sustinet, secundum id quod adnotatione nostra comprehensum est, uolumus liberari. Dat. prid. k. Decemb. Diocletiano Aug. III et Maximiano cons.

c. 9 crimen . . . inputantur = *Cod. Iust.* 9, 16, 1 *adnectens haec constitutioni diuersae (supra p. 139, 13).*

c. 10 = *Cod. Iust.* 9, 16, 4 *mut. sic: Eum qui adseuerat — uideatur, si hoc — poterit, omni metu cet.*

1 titulo (et tit. *B ind.*) et libro] libro et titulo *V*, et libro *om.* *W*. || 3 a. *om. BW*. || fauio *B*. || 4 quo] *V*, quod *B*, *om. W*. || dolum *W*. || 5 quippe (qu*pppe. *Wa*) ita] enim *Iust.* || si et] *V*, si et ita *W*, et si *B*. || 6 ex (*om. V*) improviso casu (improbis occasum *W*) p. q. fraude (fraudem *W*) accidunt (accedunt *V*) fato (facto *V*, foto *W*) *om. B*. || 8 prop. — cons. *om. VW*. || 9 talem *W*. || 11 exemplum s(acrarum) l(itterarum) d(ominorum) n(ostorum). Haue Agatho k(arissime) n(obis)] quod si dññ (dñm *B*) habe agatu (gatu *W*) kn libri; exemplum sacrarum litterarum Diocletiani et Maximiani AA. Agatho (*sic Cas.*, agathocli uel agathodi alii) *Iust.*; quod dedi, incertum est, sed praescriptio codicis Iustiniani cum sine dubio proficiscatur ex Gregoriano corpore, id autem compilatum sit sub Diocletiano, probabile est id fere quod supra dedi ibi praescriptum fuisse, potuitque e(xemplum) s(acrarum) l(itterarum) compendiis scriptum abire in quodsi. nomina imperatorum afuisse uidentur, certe ante uerba dd. nn. perscribi non potuerunt. || 12 pre eum *V*. || 13 facilem *VW*. || homicidium *BV*. || 14 se] sed *V*. || uoluntate sed] uoluntatem *W*. || casum *V*. || fortuito *W*. || fecisset libri. || calcis *BW*. || ictum libri. || 15 occusu *W*. || preuitat *B*, praebuita *W*. || 16 omni eum] omnium *BW*, omium *V*, eum . . . omni *Iust.* || hac *B*, at *W*. || suspensionem *W*. || quod] quam *Iust.* || ex *om. W*. || 17 admissae rei] admiserit ei *W*. || sustinet] *B*, sustine *V*, sustinere *W*. || adnotatio *WV*. || 18 *subscr. om. V*. || prid.] iii uel uii *Iust.* || 19 diocletiano III (III *Scal.*, deficit *B*) . . . cons.] Sirmi ipsis AA. III et III cons. *Iust.*

1, 11, 1 VLPIANVS libro et titulo qui supra:

Cum quidam per lasciuam causam mortis praeuisset, conprobatum est factum Taurini Egnati proconsulis Baeticae a diuo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset. 5
 2 uerba consultationis et rescripti ita se habent: 'Inter Claudium, 5
 'optime imperator, et Euaristum cognoui, quod Claudius Lupi
 'filius in conuiuio, dum sago iactatur, culpa Mari Euaristi ita
 'male acceptus fuerit, ut post diem quintum moreretur. atque
 'adparebat nullam inimicitiam cum Euaristo ei fuisse. tamen
 'cupiditatis culpa coercendum credidi, ut ceteri eiusdem aetatis 10
 'iuuenes emendarentur. ideoque Mario Euaristo urbe Italia
 'prouincia Baetica in quinquennium interdixi et decreui, ut
 'impendi causa duo milia patri eius persolueret Euaristus,
 3 'quod manifesta eius fuerat paupertas.' V(erba) r(escripti):
 'Poenam Mari Euaristi recte, Taurine, moderatus es ad modum 15
 'culpa: refert enim et in maioribus delictis, consulto aliquid
 4 'admittatur an casu'. et sane in omnibus criminibus distinctio

c. 11 = *Dig.* 48, 8, 4, 1.

c. 11, 3 refert et — 4 admittere = *Dig.* 48, 19, 5, 2, quasi essent *Vlpiani*.

1 libro *om.* *V.* || qui] *W*, quod *BV*, quo *Char.* || 2 per *om.* *B.*
 || lasciuam] l. nimiam *W*. || 3 taurini egnati] *B*, taurini egnatii *Char.*,
 t. ergati *V*, t. heriati *W*, ignatii t. *Dig.* || ueticae *BW*, uettice *V*.
 || 4 quinquennio *W*. || 5 uerba — 6 optime *om.* *V.* || consultationis] *B*
 (*index*) *W Char.*, consolationis *B (text.)*. || habeat *BW*, habent
 uellem [rescribas] *Char.* || clodium *W*, clodium *B Char.* || 6 imp.
B, imperatori *W*. || et *om.* *V.* || euaristum] *B²W*, euaristus *V*, eu-
 ristum *B¹*. || cognouit *B*. || gladius *B*, clodius *Char.* || luppi *BV*. ||
 7 iactatur] *Char.*, lactatur *B*, ietitur *W*, iettitur *V*. || culpa mari] *V*,
 culpam manu *B*, culpam a mario *W*, culpa manu marii *Char.* || 8 mele *B*,
 melle *W*, melea *V*. || moreretur] commoretur *W¹*, commoraretur *W²*.
 || 9 nulla inimicitia *B*. || cum euaristo ei] *scripsi*, cum ebaristi *B*,
 euaristi *W*, abaristi *V*, cum euaristo *Char.* || fuisse tamen] *scripsi*,
 fuisset nec *BW*, fuisse ne *V*, fuisse nec *Char.* || 10 culpa] *W*, culpam
BV Char. || credit *BW*. || eatis *V*. || 11 emendarentur (-retur *W*)
 ideoque mario euaristo (et euaristo *W*) urbe italia] e (*rel. om.*) *V*. ||
 12 prouincia] e prouincia *V*. || uetica *W*, uettica *V*, ueticae *B*. || quin-
 quennio *W*. || interdixi et] interdixit et *W*, interdixit *V*, iterdixit *B*, inter-
 dixi *Char.* || decreui] *V Char.*, decreuit *BW*. || ut] et libri et *Char.* || 13
 causam *V*. || duo milia] sestertium d. m. *Huschke*. || pari *W*. || post eius
excidit quem interfecit uel simile quiddam. || euaristus] ebaristus *B*, et
 baristus *V*. || 14 fuerat eius *W*. || uel res uerba rescripti libri: in arche
typo, ut uidit fere iam Bynkershoek, fuit u. r. adscripta interpretatione
altera falsa, altera uera. Pithoeus pro uel res dedit uelis rescribere idque
ipsum habet Charondas. || 15 poenam] *B*, poena *V*, poenae *W*. || mari eba-
 risti *B*, mari aebaristi *V*, marii et euaristi *W*. || recte et taurinae *B*,
 recte egn. taurine *Char.* || es] est libri. || 16 refert] referent *V*, re-
 ferat *W*. || 17 amittatur *VW*. || an] hanc libri. || casu] occasio *VW*.
 || distinctio haec poenam distinctio haec poena (*sic*) *W*.

haec poenam aut iustam prouocare debet aut temperamentum admittere.

1, 12, 1 **MODESTINVS** libro differentiarum sexto sub titulo de scientibus et ignorantibus generaliter loquitur:

Nonnumquam per ignorantiam delinquentibus iuris ciuilibus 5 uenia tribui solet, si modo rem facti quis, non iuris ignoret: quae scilicet consilio delinquentibus praestari non solet. propter quod necessarium est addita distinctione considerare, utrum sciente an ignorante aliquo quid gestum proponatur. et reliqua.

1, 12, 1 **PAVLVS** libro et titulo qui supra:

10

Qui telum tutandae salutis causa gerit, non uidetur ho-
2 minis occidendi causa portare. teli autem appellatione non tantum ferrum continetur, sed omne, quod nocendi causa portatum est.

c. 13, 1 — *Dig.* 48, 6, 11, 2; *hinc rest. Paul.* 5, 23, 7.

c. 13, 2 *hinc rest. Paul.* 5, 23, 7.

1 poenam] poenarum *Char.* || aut] an *V*, autem ante *W*. || iustam] *Dig.*, iustitiam *libri et Char.* || prouocare] elicere *Dig.* (*ante corr.*), eligere *Dig.* (*e corr.*) || aut temp.] autemp. *V*. || 3 modestinus libro (*librum W*)... titulo *om.* *V*. || 4 gen. loq.] loq. aliter *Wa*. || 5 delinquentium *W*. || ciuili *B*, ciuiles *W*. || 6 ueniam *W*. || facto *VW*, pacto *B*. || 7 qui scilicet *BW*, quis licet *V*. || consilium *W*. || praestare *W*. || 8 additam *W*. || distinctionem *BW*. || 9 sciente ad ignorante *B*, scientiae an ignorantiae *Va*. || aliquo] aliquod *V*. || 10 liber et titulum *W*. || qui] quod *libri cf.* 137, 20. || 11 tutandae] tuta de *V*, tutat de *W*. || salutis] s. suae *Dig.* || causam *V*. || gerit] *VW*, ageret *B*, gerunt *Dig.* || uideatur *libri*, uidentur *Dig.* || homines *V*. || 12 causam *W*. || appellationem *libri*. || 13 omnem *B*, omni *W*.

(TITVLVS II)

DE ATROCI INIVRIA.

2, 1, 1 MOYSES dicit:

Si autem contenderint duo uiri et percusserit alter alterum lapide aut pugno et non fuerit mortuus, decubuerit 5
2 autem in lectulo, et si surgens ambulauerit homo foris in baculo, sine crimine erit ille, qui eum percusserat praeter ac-
cessationis eius mercedem dabit ei et medico inpensas cura-
tionis.

2, 2, 1 VLPIANVS libro singulari regularum sub titulo de iniuriis: 10

Iniuria, si quidem atrox, id est grauis, non est, sine iudicis arbitrio aestimatur. atrocem autem aestimare solere praetorem idque colligi ex facto, ut puta si uerberatus uel uulneratus quis fuerit. et reliqua.

2, 3, 1 PAPINIANVS libro definitionum secundo sub titulo de iudicatis: 15

Per hominem liberum noxae deditum si tantum adquisi-
tum sit, quantum damni dedit, manumittere cogendus est a praetore qui noxae deditum accepit: sed fiduciae iudicio non tenetur.

c. 1. *Exod.* 21: (18) ἐὰν δὲ λοιδορῶνται δύο ἄνδρες καὶ πάταξωσι τὸν πλησίον λίθῳ ἢ πυγμῇ καὶ μὴ ἀποθάνῃ, κατακλιθῆ δὲ ἐπὶ τὴν κοίτην, (19) ἐὰν ἐξαναστὰς ὁ ἄνθρωπος περιπατήσῃ ἔξω ἐπὶ ῥάβδου ἀθῶος ἔσται ὁ πατάξας· πλὴν τῆς ἀργείας αὐτοῦ ἀποτίσει καὶ τὰ ἰατρεῖα.

4 contenderit *V.* || alter] unus *W.* || 5 lapidem *W.* || dec. aut.] et dec. *W.* || 6 foris] *Pithoeus ad Grasca, fortis libri.* || 7 baculo] b. suo *V* (?). || ac cessationis] ac cessationes *V*, acessionis *B*, accessionis *W.* || 8 ei] aca *B.* || curationes *W.* || 10 ulpianus libro singulari regularum (lib singularum de *W*, libro regularis *B text.*, libro regulari *B ind.*) sub titulo *om. V.* || iniuriis] iuriis *B (ind.).* || 11 iniurias *W*, *om. V.* || grauis non est] *scripsi*, grauis est non *VW*, graui rerum non *B.* || 12 iudici *W.* || 13 idque] adque *B.* || colligi] *Bb*, collegi *Ba*, collegit *W*, colligit *V.* || ex] et *W.* || uerberatur *V.* || uel] aut *W.* || 14 quis *om. B.* || 15 papinianus (papianus *BW*) l. d. (definitiorum *B ind.*) s. s. titulo *om. V.* || de iudicatis] de i. personis *V.* || 16 hominem liberorum *W*, hominum liberorum *V.* || noxae deditum] noxae deditum *B*, mox ad editum *W*, mox editum *V.* || 17 quanti *W.* || damnum *B.* || dedito *W.* || 18 praetore] pretor et *V*, praetutore et *W.* || noxae deditum] *W*, noxaeditum *B*, noxa aeditum *V.* || iudici *V.*

2, 4, 1 VLPIANVS libro XVIII ad edictum sub titulo si fatebitur iniuria
occisum esse, in simplum et cum diceret:

Rupisse eum utique accipiemus, qui uulnerauerit, uel uir-
gis uel loris uel pugnibus caedit, uel telo quouo alio uis genere
sciderit hominis corpus uel tumorem fecerit: sed ita demum, 5
si damnum datum est. ceterum si in nullo seruum pretio
uiliorem deterioremue fecerit, Aquilia cessat iniuriarumque
erit agendum. ergo et si pretio quidem non sit deterior factus
seruus, uerum sumptus in salutem eius et sanitatem facti
sunt, in haec nec mihi uideri damni Aquilia lege [agi] posse. 10

2, 5, 1 PAVLVS libro singulari et titulo de iniuriis:

Generaliter dicitur iniuria omne, quod non iure fit:
specialiter alia est contumelia, quam Graeci [ὑβριον] appellant,
alia culpa, quam Graeci ἀδικηματα dicunt, sicut in lege Aquilia
damnum iniuriae accipitur, alia iniquitas et iniustitia, quam 15
Graeci] ἀδικίαν uocant. nam cum praetor non iure aduersum
nos pronuntiat, iniuriam nos accepisse dicimus: unde apparet

c. 4 = Dig. 9, 2, 27, 17.

1 ulpianus l. xiiii (sic BW, xiiii Dig. recte) ad e. s. titulo
(tituli W) om. V. || iniuriam libri. || 2 et cum diceret] BV, et cum
dicere W: redit eadem formula, sed ut ibi libri habeant doceret, in loco
ex eodem libro petito 177, 21: Huschkii coniecturam ut condiceret refutauit
Lenel Ztschr. der Savigny-Stiftung, röm. Abth. 8, 195 recte, non recte
ipse uerba tractauit. fortasse formula respondet alteri ad locum (infra 15,
2, 4: legitur de re necessaria ad locum C. Th. 2, 10, 6 et nou. Ma-
ioriani 11; item inter cetera et ad locum passim in Consultatione), tam-
quam dixisset: 'Ulpianus (cum ageret de actione) in simplum et cum
diceret', ut similiter laudat Moysen. || 3 qui] qui autem W. || uel loris]
uel loeris B, uel oriens VW. || pignus W. || 4 cedit B, occidit VW,
cecidit Dig.: requiritur ceciderit. || uel telo quouo alio uis genere sci-
derit hominis] Lachmann, uel telo cum alio uis (alio bis V) genere cederit
(occiderit VW) hominis libri, uel telo uel quo alio ut scinderet, alicui Dig.
|| 5 uultumore W. || sed] Dig., uel BV, uel si W. || 6 damnum] d.
iniuria Dig. || ceterum] cetero VW, et cetero B. || si in] sin W, si
Dig. || nulco Va. || 7 uiliorum V. || deterioremue] deteriorem uel Va.
|| aquilia] ad aquilia VW^b, ataquilia Wa, ad aquiliam B. || cenat
VWa uel b, cenas W^b uel a. || 8 erit] rit W. || post agendum ins. dumtaxat:
aquilia enim eas ruptiones quae damna sunt persequitur Dig. || pre-
tium V. || deterio V. || seruus factus Dig. || 9 uero V, uerunt W. ||
salute B, salte V, alte W. || sanitate B, sanite VW. || 10 nec
om. Dig. || uideri] libri et Dig., uidetur edd. || damni aq. lege]
damnum datum atque ideoque lege aq. Dig. || agi] Dig., om. libri. ||
11 liber B (text.). || singulari et titulo] singulorum tituli W. || 12
dscitur (sic) W, dicit V. || iniuriam B. || 13 alia est libri, alias Inst.
et sic etiam deinceps ubi nos alia posuimus. || ὑβριον ad 16 graeci
om. libri, adiecta sunt ex loco simillimo Iustiniani Inst. 4, 4 pr. || 16
ἀδικίαν uocant] adician uocant B, adicient VW. || praeter W. ||
non iure] Inst., noster libri. || aduersum] BV^b, aduersus VaW. || 17
pronuntiaret B, praenuntiat W.

2, 5, 2 non esse uerum, quod Labeo putabat, apud praetorem iniuriam
 ὕβρις dumtaxat significare. commune omnibus iniuriis est,
 quod semper aduersus bonos mores fit idque non fieri alicuius
 3 interest. hoc edictum ad eam iniuriam pertinet, quae contu-
 4 meliae causa fit. fit autem iniuria uel in corpore, dum cae- 5
 dimur, uel uerbis, dum conuicium patimur, uel cum dignitas
 laeditur, ut cum matronae uel praetextatae comites abducuntur.
 5 iniuriarum actio aut legitima est aut honoraria. legitima ex
 lege duodecim tabularum: 'qui iniuriam alteri facit, quinque
 'et uiginti sestertiorum poenam subito'. quae lex generalis 10
 fuit: fuerunt et speciales, uelut illa: 'si os fregit libero, CCC
 [si] seruo, CL poenam subito sestertiorum'.

Idem PAVLVS eodem libro singulari sub titulo quemadmodum
 2, 6, 1 iniuriarum agatur:

'Qui autem iniuriarum', inquit, 'agit, certum dicat, quid 15
 'iniuriae factum sit et taxationem ponat non minorem quam
 2 'quanti uadimonium fuerit'. certum dicit, qui suo nomine

1 non] nos libri. || labet *V*, libet *W*. || 2 hybrin *B*, ibria *V*, im-
 brim *W*. || commune omnibus iniuriis] *Lachmann* (addens post mores
 addendum esse aliquid; sed potest explicari sic: quod iniuria semper fit
 aduersus b. m. et quod alicuius interest id de quo agitur non fieri), com-
 munem omnibus enim iuris libri. || 3 fieri] fierit *VW*. || 4 edictam
W. || ea *V*. || 5 fit fit] fit quid *W*. || iniuriam *B*. || credimus *B*.
 || 6 uerbis] in u. *W*. || uel] c uel *Va*. || dignitatem *W*. || 7 ut] *Dig.*,
 uel libri. || patronae *B*. || pr(a)etextate *B* (de quo male refert *Husch-
 kius*) *V*. || adducuntur *BW*. || 8 aut] ad *W*. || honerariam
 legitimam *W*. || 9 legem *BW*. || iniuria *V*. || 10 et] ex libri. ||
 uiginti] uirgiti *W*. || sestertiorum] *Vb*, sextertiorum *Va*, restertiorum
B, resitrium *W*. || poenam subito] scripsi, poenam (-na *BV*) subit libri:
 poena sunt *Huschke*. || generali fuit *V*. || 11 fuerunt (fuerit *W*)
 et speciales uelut illa si os (sic fere *Blume*, uelut manifestos *V*, uelut
 manifestus *W*, uelut illa manu fustiae si os *Lachmann*) fregit om. *B*. recte
Blumius emendationem quam proposuit defendit utpote archetypi minus-
 culis scripti litteraturae accommodatam: *Lachmanniana* (*Savigny Zeit-
 schrift für gesch. Rechtswiss.* 10, 311) ingeniosa magis est quam pro-
 babilis, nam lex duodecim tabularum a casibus specialiter proponendis
 recte abstinet neque usquam praeterea in lege saepe memorata eiusmodi
 additamenti mentio fit. *Gaius* enim quod ait 3, 220: pugno puta aut
 fuste percussus et infra 2, 5, 4 *Paulus*: pugno puta an fuste an lapide,
 ipsi significant haec de suo, non ex lege se memorare. denique haec
 uocabula si lex posuisset, neque iuris auctores neque grammatici id
 reticerent. || ccc] *W*, trecentos *BV*. || 12 si om. libri, at si ins.
Gaius 3, 223. || cl] ad *W*. || subito sestertiorum] subitor ex ter-
 tiorum *BV*, om. *W*. || 13 singulari (singulorum *W*) sub titulo om. *V*.
 || 14 iniuriam *B*, iniuria *VW*. || 15 iniuria *BV*, iniuriam *W*. || aget
B. || certum] c *W*. || qui *BV*. || 16 iniuriam *W*. || taxationum *W*.
 || no minore *V*: non maiorem *Huschke* male omnino. || quam om. *W*.
 || 17 fierit *Va*.

demonstrat iniuriam, neque ita, ut per disiunctionem hoc aut illud accidisse comprehendat, sed ut necesse habeat aut unam nomine suo rem designare aut plures ita complecti, ut omnes 2, 6, 3 eas accidisse cogatur probare. certum autem an incertum dicat, cognitio ipsius praetoris est. demonstrat autem hoc 5 loco praetor non uocem agentis, sed qualem formulam edat. 4 certum non dicit, qui dicit pulsatum se siue uerberatum. sed et partem corporis demonstrat et quem in modum, pugno puta an fuste an lapide, sicut formula proposita est: 'quod 'Auli Ageri mala pugno percussa est'. illud non cogitur dicere, 10 dextra an sinistra, nec qua manu percussa sit. item si dicat 5 infamatum se esse, debet adicere, quemadmodum infamatus sit. sic enim et formula concepta est: 'quod Numerius Ne- 'gidius libellum misit Aulo Agerio infamandi causa'.

2, 7, 1 PAVLVS libro sententiarum [quinto] sub titulo ad legem 15 Corneliam de sicariis et ueneficis:

Causa mortis idonea non uidetur, cum caesus homo post aliquot dies officium diurnae uitae retinens decessit nisi forte fuerit ad necem caesus aut letaliter uulneratus.

c. 7 hinc rest. Paulus 5, 23, 5.

1 demonstram *Wa*. || neque ita . . . . accidisse (accidisset *BV*) c. s. u. n. h. a. unam nomine (nomini *V*, nominis *B*) rem (re *B*) designare (*Pithoeus ad Dig.* 47, 10, 7 pr. 1, destinare *BV*) aut plures] se (*om. reliquis*) *W*. || 3 completi libri. || 4 autem an] aut *W*. || 5 cognitio *W*. || est *om. V*. || demonstrata libri. || 6 ageretis *B*, ageritis *VW*. || 7 se siue uerberatum] sic fere *Huschke*, si (sibi *Va*) sit uerberatus libri. || 8 et] ei *W*. || demonstret *edd.* || immodum *V*, in modo *W*. || 9 puto libri. || lapidem *BW*. || formulam *V*. || proposita] *VW*, posita *B*. || quod auli ageri (agerii *B*) pugno mala (*Pithoeus*, mola *BV*) perc. est *om. W*, inuerti mala pugno ego: quod Aulo Agerio a Numero Negidio pugno m. p. e. *Huschke*. || 10 cogetur *V*. || diceret *B*. || 11 sinistram *B*. || nec qua] nequa *BV*, neque *W*. || manus *W*. || percussa sit] *Huschke*, percussit libri. || item] ita libri. || 12 addiceret *B*. || infamatum *Va*. || 13 et *om. VW*. || formula *B*. || numedius *B*, nomedius *V*, in numero *W*. || nigidius *BV*, nigidio *W*. || 14 libellum misit] sic fere *Vonckius*, illum inmisit libri: sillum inmisit *Arnaud*, sibilum inmisit *Huschke*, fimum inmisit *Lenel paling.* 1 p. 1113, sed horum uerborum nullum formulae aptum est. || 15 paulus (paulo *B ind.*) libro (liber *W*) s. quinto (*om. BW*) s. t. ad l. corneliam *om. V*. || 16 beneficiis *W*, ueneficiis *V*, beneficis *B*. || 17 non] no *V*. || caesus] laesus *Pithoeus*. || 18 aliquos *BV*. || diuuternae *B*. || decessit] cessit *W*. || 19 necem] uicem *W*.

⟨TITVLVS III⟩

DE IVRE ET SAEVITIA DOMINORVM.

3, 1, 1 MOYSES dicit:

Si quis percusserit seruum aut ancillam uirga et mortuus
 2 fuerit in manibus eius, iudicio uindictetur. quod si super- 5
 uixerit die uno aut duobus, non uindicabitur, pretium enim
 ipsius est.

3, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum [quinto] sub titulo ad legem
 Corneliam de sicariis et ueneficis dicit:

Seruus si plagis defecerit, nisi id dolo fiat, dominus ho- 10
 micidii reus non potest postulari: modum enim castigandi et
 in seruorum coercitione placuit temperari.

3, 3, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis sub titulo de
 dominorum saeuitia:

Si dominus in seruum saeuierit uel ad inpudicitiam 15
 turpemque uiolationem conpellat, quae sint partes praesidis,
 ex rescripto diui Pii ad Aurelium Marcianum proconsulem
 2 Baeticae manifestatur. cuius rescripti uerba haec sunt: 'Do-
 'minorum quidem potestatem in suos seruos inlibatam esse
 'oportet nec cuiquam hominum ius suum detrahi: sed domino- 20
 'rum interest, ne auxilium contra saeuitiam uel famem uel
 'intolerabilem iniuriam denegetur his, qui iuste deprecantur.
 3 'ideoque cognosce de querellis eorum, qui ex familia Iuli Sabini
 'ad statuam confugerunt, et si uel durius habitos, quam

c. 1. *Exod.* 21: (20) ἐὰν δέ τις πατάξῃ τὸν παῖδα αὐτοῦ ἢ τὴν παιδίσκην αὐτοῦ ἐν ῥάβδῳ καὶ ἀποθάνῃ ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, δίκη ἐκδικηθήσεται. (21) ἐὰν δὲ διαβιώσῃ ἡμέραν μίαν ἢ δύο, οὐκ ἐκδικηθήτω· τὸ γὰρ ἀργύριον αὐτοῦ ἐστίν.

c. 2 *hinc rest. Paul.* 5, 23, 6.

c. 3 = *Dig.* 1, 6, 2.

4 aut] et *W*. || uirgam *W*, uirgo *V^a* (?). || 6 die] de die *W*. || 8 paulus libro (liber *W*) quinto (*om. BW*) s. s. t. a. l. corneliam *om. V*. || 9 beneficiis *W*, beneficiis *V*. || 11 postulare *W*. || enim (*om. W*) *ne mutes: post temperari uidentur secuta esse talia: sed tamen etsi eum dominus excessit, homicidium non commisit.* || et] *om. W*. || 12 coercitionem *VW*, quohercitionem *B*. || 13 ulpianus libro o. d. o. p. s. titulo *om. V*. || 14 seuitias *B*. || 15 seruos *Dig.* || pudiciciam *B*. || 16 turpequi *V^a* teste *Kruegero*, turpequa *V^a* teste *Huelsen*, turpequae *V^b*. || uolentum *W*. || conpellant *VW*. || sunt *W*. || principis *W*. || 17 diui *om. W*. || ad *om. VW*. || aurelii *W*, aelium *Dig.* || proconsole *B*. || 18 beticae *B*, bettice *V*, uettice *W*, ueticae *Dig.* || manifestabitur *Dig.* || 19 seruos suos *B*, suo (suos *V^b*) seruos (seruo teste *Kruegero*) *V*. || inliuata *V*. || 20 ne *B*. || 21 nec *W*. || seuitia *W*. || 22 iniuria *V*. || denegentur *W*. || qui] qui si *B*. || 23 eorum] *W Dig.*, illorum *BV*. || sauini *V*, fauini *W*. || 24 confugerant *W*. || si uel] *Dig.*, sine libri. || habitos] *Dig.*, habiti *B*, abiti *V*, abuti *W*.

- ‘aequum est, uel infami iniuria adfectos cognoueris, uenire iube,
 ‘ita ut in potestatem Sabini non reuertantur. quod si meae
 ‘constitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum seuerius
 3, 3, 4 ‘executurum’. diuus etiam Hadrianus Vmbram quandam matro-
 nam in quinquennium relegauit, quod ex leuissimis causis 5
 5 ancillas atrocissime tractaret. item diuus Pius ad libellum
 Alfi Iuli rescripsit [in] haec uerba: ‘Seruorum obsequium non
 ‘solum imperio, sed et moderatione et sufficientibus praebitis
 6 ‘et iustis operibus contineri oportet. itaque et ipse curare
 ‘debes iuste ac temperate tuos tractare, ut ex facili requirere 10
 ‘eos possis, ne, si apparuerit uel inparem te inpendiis esse
 ‘uel atrociore dominationem saeuitia exercere, necesse habeat
 ‘proconsul u. c., ne quid tumultuosius contra accidat, praeuenire
 ‘et ex mea iam auctoritate [te] ad alienandos eos compellere.
 a. 152 ‘Glabrione et Homullo cons.’ 15
- 3, 4, 1 GREGORIANVS libro XVIII. sub titulo de accusationibus:
 Impp. Diocletianus et Maximianus Augusti Aurelio Sacrato
 militi. Cum seruum tuum [ui] aegritudinis grauter oppressum
 fati munus implesse proponas, propter inmoderatam castiga-
 tionem calumniae accusationem emergere innocentiae ratio, 20
 a. 285 cuius fiduciam geris, non permittit. Prop. non. Decemb. Diocle-
 tiano A. III. et Aristobulo cons.

1 est om. *BW*. || infami] *Dig.* (*V*), infamem *W*, infamiae *B*. || iniuriam *BW*. || ueniri *B Dig.* || iube ita] *Dig.* (iubeta *Flor.*) et (*V*), iube intra *W*, iubet *B*. || 2 potestate *VW Dig.* || sauini *BV*. || quod] qui *Dig. recte.* || meae] me *V*. || 3 admissum] a. hoc *V*, hoc admissum *Dig. uulg.* || 4 diuinus *V*, diuis *B (ind.)*. || umbriciam *Dig.* || matronam *B*, matrona *V*. || 5 in om. *W*. || 6 tractaret] (*V*), tractare *B*, tractauit *W*, tractasset *Dig.* || item] *B (text.)*, idem item *W*, idem *B (ind.) V*. || diuus p. ad l. a. i. rescripsit (scripsit *W*) in (om. *BW*) h. u. om. *V*. || 8 imperium reddet moderationem *W*. || 10 debet *BV*. || temperate] temperare *B*. || tuos] *W*, et uos *BV*. || ex facili] *Lachmann*, et facili *BV*, et facile *W*. || requirere] reprimere *Lachmann*. || 11 eos] *V*, eo *B*, om. *W*. || possis] *W*, possit *BV*. || ne si] *Pithoeus*, nisi libri. || inparem te] *Pithoeus*, in parente *BV^b*, in parentem *W*, in parte *V^a*. || inpendis *V*, inpendus *W¹*. || 12 atrociore dominationem saeuitia] *Lachmann*, atrocio-rem dominationem (-ne *V*) seuitiam libri. || habeas *W*. || 13 proconsul u. c. om. *V*. || contra] contra te *Lachmann*. || accedat *VW*. || 14 et] se et *B*, sed et *Lachmann*. || auctoritatem *W*. || te addidit *Lachmann*. || 15 grauione et romulo (romolo *V*) libri. || cons. x *W*, om. *V*. || 16 libro (liber *W*) xiiii (sic *BW*) s. t. om. *V*. || 17 impp. (impr. pp *W*) dioclicianus et m. augg. (august *B*, om. *W*) aurelio sacrato (sacrati *W*) militi *BW*, om. *V*. || 18 ui] sacrati *W*, om. *BV*. || 19 fati munus] fauemur *W^b*, grauemur *W^a*. || implisse *V*. || castigationem *V*. || 20 accusationem] causationem *B*. || innocentiae] innotitiae *BV^b*, innocitiae *V^a*. || 21 prop. . . . aristone cons. *B*, om. *VW*.

⟨TITVLVS III⟩
DE ADVLTERIIS.

4, 1, 1 MOYSES dixit:

Quicumque moechatus fuerit mulierem proximi sui, mortem
2 moriatur qui moechatus fuerit et quae moechata fuerit. quod 5
si aliqui seduxerit uirginem non desponsatam et stuprauerit
3 eam, dotabit eam sibi in uxorem. quod si rennuerit pater
eius et noluerit eam dare illi uxorem, pecuniam inferet patri,
in quantum est dos uirginis.

4, 2, 1 PAVLVS libro singulari de adulteris sub titulo:

10

Breuem interpretationem [legis Iuliae] de adulteris coercen-
dis facturus per ipsa capita ire malui ordinemque legis seruare.
2 et quidem primum caput legis ⟨Iuliae de adulteris⟩ prioribus
3 legibus pluribus obrogat. secundo uero capite permittit patri,
[si in] filia sua, quam in potestate habet, aut in ea, quae [eo] 15
auctore, cum in potestate esset, uiro in manum conuenerit,
adulterum domi suae generiue sui deprehenderit isue in eam
rem socerum adhibuerit, ut is pater eum adulterum sine fraude
4 occidat, ita ut filiam in continenti occidat. in sui iuris autem

c. 1, 1. *Leuit.* 20, 10: ὅς ἂν μοιχεύσῃται γυναῖκα τοῦ πλησίον, θανάτῳ θανατούσθωσαν ὁ μοιχεύων καὶ ἡ μοιχευομένη.

c. 1, 2—3. *Exod.* 22: (16) ἔὰν δὲ ἀπατήσῃ τις παρθένον ἀμνηστευτον καὶ κοιμηθῇ μετ' αὐτῆς, φερνῆ φερνιεῖ αὐτὴν αὐτῷ γυναῖκα· (17) ἔὰν δὲ ἀνανεύων ἀνανεύσῃ καὶ μὴ βούληται ὁ πατήρ αὐτῆς δοῦναι αὐτὴν αὐτῷ γυναῖκα, ἀργύριον ἀποτίσει τῷ πατρὶ καθ' ὅσον ἐστὶν ἡ φερνὴ τῶν παρθένων.

3 dicit *W*. || 4 maechatus *Va*. || fuerit] fieri *B* (*ind.*) || mulierem] *V*, muliere *B* (*ind.*), cum mulierem *B* (*text.*) *W*. || morte *V*. || 5 que *W*. || fuerit *om.* *W*. || quae] qui *VW*. || moechata] moechatus *Wa*. || 6 aliquis aeduxerit *B*, aliquis et duxerit *V*, aliquis duxerit *W*. || sponsatam *V*. || stuprauerit *Va*. || 7 dotabit] *W*, docuit *B*, dauit *V*. || eam *om.* *V*. || 8 illi dare *W*. || inferret *V*. || 9 in *om.* *edd.* || 10 paulus (libro liber *W*) singularis (*B*, singularem *W*) de adulteris (ulteris *B ind.*) sub titulo *BW*, sub titulo de adulteriis (*om. reliquis*) *V*. || 11 interperationem *B*. || legis iuliae *addidit Huschke*. || adulteriis *V*, adulterio *W*. || 12 per] in *W*. || ipsam *BV*. || capitam *B*. || ire] in re *V*, rem *W*. || maluit *B*, mali *W*. || 13 iuliae (iulii *V*) de adulteris *deleui*. || 14 obrogat] *Scaliger*, abrogat *libri*. || pater *B*. || 15 si in *om.* *libri*. || filias suas quas *BV*, familias (*om.* sua quam) *W*. || potestatem *libri*. || aut] *Pithoeus*, ut *B*, *om.* *VW*. || eam queque *W*. || eo *om.* *libri*. || 16 auctorem *V*. || uiro] uero *B*. || in mano conuenerit *BV*, cum in manum uenerit *W*. || 17 adultero *V*. || domui *B*, domus *W*, domo *V*. || deprehenderet *B*, deprachendens *W*, deprehendant *V*. || isue in] *scripsi*, in quem *libri*, isque in *Schulting*. || ea *VW*. || 18 socer *W*. || ut his *B*, ad his *V*, ad hos *W*. || eum] *Pithoeus*, cum *libri*. || 19 filiam in continenti occ. in sui iuris autem] *scripsi*, f. in continenti (-tem *W*) occ. inuidia autem *BW*, *om.* *V*.

filia qui adulterum deprehensum occiderit et in continenti filiam, licito iure hoc factum Marcellus libro XXXI. digestorum scribit.

4, 2, 5 auctoritate quoque [legis] patrem posse interficere uel consularem uirum uel patronum suum, [si eum] in filia adulterum 6 deprehenderit, eodem libro Marcellus probat. sed si filiam 5 7 non interfecerit, sed solum adulterum, homicidii reus est. et si interuallo filiam interfecerit, tantundem est, nisi persecutus illam interfecerit: continuatione enim animi uidetur legis auctoritate fecisse.

4, 3, 1 Idem PAVLVS eodem singulari libro et titulo: 10

Certae autem enumerantur personae, quas uiro liceat occidere in adulterio deprehensa uxore, quamuis uxorem non 2 liceat. ergo secundum leges uiro etiam filiofamilias permittitur domi suae deprehensum adulterum interficere seruum, et eum qui auctoramento rogatus est ad gladium, uel etiam 15 3 illum qui operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locauit. sed et iudicio publico damnatum licet interficere in adulterio deprehensum, uel libertinum uel suum uel paternum, et tam 4 ciuem Romanum quam Latinum. sed et patris et matris et filii et filiae libertum permittitur occidere, quo loco et dedi- 20 5 ticius habetur. debet autem profiteri apud eum, cuius iurisdictio est eo loco, ubi occidit, et uxorem dimittere. quod si 6 non fecerit, inpune non interficit. sciendum est autem diuum

1 qui] si *VW*. || 2 marcellum *B* (*ind.*). || liber *W*. || xxx inde gestorum *V*. || scribit] scribe *B* (*ind.*), scribet autem de *V*. || 3 auctoritatem *W*. || legis *addidit Cuiacius* (*cf. u. 9*). || patrem] pater *libri*. || possit *W*. || interficeret *B*. || cons. uerum *B*, consl (consultum *W^b*) utrum *W*, consst. uirum *V*. || 4 uel patronum] et patronem *W*. || si eum] *Huschke, om. libri*. || filiam *BW*. || adulterum *libri*. || 6 sed solum ad. h. r. est et si (sed *pro et si B*) interuallo (-lum *B*) f. interfecerit (-ficerit *BV*) *om. W*. || 7 tantundem (tantunde *B*, tandem *W*) est n. persecutus illam (*Huschke, persequatur illam B, persequatur illam et W*). interfecerit *om. V*. || continuationem *libri*. || 9 auctoritatis *B*, auctis *VW*. || fecisset *B*. || 10 idem . . . titulo *om. V*. || 11 uero *BW*. || 12 [deprehensam uxorem *libri*. || 13 ego *VW*. || legem *malim*. || uero *B*, uirum *W*. || 14 domi] *Huschke, etiam domi (domui W) libri*. || 15 eo *V*. || auctoramentum *W*, actoramento *V*. || rogatum *W*. || 16 ut] sunt *W*. || besteis *V*, bestias *W*. || pugnare *W*. || 17 licere *libri*. || interficere *om. V*. || 18 deprehenso *V*. || et tam] etiam *W*. || 19 ciue *V*. || romano *W^a*. || litinum *V*. || sed et patris et matris (et matris *bis V^a*) et filii (filiis *VW*) et f. l. p. occidere *collocanda post paternum (nam iungendum omnino, ut uidit Huschkus, et tam . . . Latinum: quo loco . . . habetur) ex adnotatione ad Paulum adscripta uidentur proficisci*. || 20 deditius *B*, dempticius *W*. || 21 haberetur *B*. || iuris ditionis *W*. || 22 occidi *W*. || et] ex *B^a*. || dimitteret *B*. || quod] qua *W*. || 23 interfecit *Scaliger*. || diuum] dum *V*, quod *W*: *malim diuos*.

Marcum et Commodum rescripsisse eum qui adulterum illicite interfecerit, leuiori poena puniri. sed et Magnus Antoninus pepercit, si qui adulteros inconsulto calore ducti interfecerunt. et reliqua.

- 4, 4, 1 Idem PAVLVS eodem libro singulari et titulo: 5
Iure mariti uel patris qui accusat, potest et sine calumniae poena uinci: si iure extranei accusat, potest calumniae poena puniri. sed tum post duos menses intra quattuor menses utiles expertus, licet talis sit, qui alias accusare non possit, ut libertinus aut minor uiginti quinque annorum aut infamis, 10 tamen ad accusationem admittitur, ut et Papinianus libro XV. scripsit.
- 4, 5, 1 PAPINIANVS libro XV responsorum sub titulo ad legem Iuliam de adulteris: 15
Ciuis Romanus, qui [ciuem Romanam] sine conubio siue peregrinam in matrimonio habuit, iure quidem mariti eam adulteram non postulat, sed ei non opponetur infamia uel quod libertinus rem sestertiorum triginta milium aut filium non habuit, propriam iniuriam persequenti.
- 4, 6, 1 PAVLVS libro singulari et titulo qui supra: 20
In uxorem adulterium uindicatur iure mariti, non etiam sponsam. Seuerus quoque et Antoninus ita rescripserunt.
- 4, 7, 1 PAPINIANVS libro singulari de adulteris:
Quaerebatur, an pater emancipatam filiam iure patris

1 quomodem *VW*. || rescripsisset *BV*. || eum] eu *V*, cum *W*. || qui] in *W*. || adulterium *W*. || 2 p(o)enam *BV*. || punire *V*, puniret *W*. || 3 pepercit *V*. || si] *W*¹, eas *B*, ei *V*, ei si *W*². || quid *W*. || inconculiscalo (sic *W*^a, in conculis calculo *W*^b) occulto loco reducti interficerent *W*. || 5 idem p. e. libro (*om. B ind.*) sing. (*om. W*) et t. *om. V*. || 6 iure] qui iure *libri*. || marti *B*, matri *V*, matris *W*. || potest *om. W*. || calumniae] causa *V*^a. || 7 poenam *W*. || acuset *W*. || 8 poenam *W*. || tum] *scripsi*, tantum *libri*. || duo *B*. || 9 utilis *W*. || experitus *B*, experitur *VW*. || alia *B*, alios *W*. || 10 ut] aut *VW*. || aut inf.] inf. *VW*. || 11 ad *om. B*. || ut et papianus libro xu scripsit Kp. dcxxiii papianus libro xu responsorum sub titulo *B*, ut et papinianus l. xu responsorium sub titulis *W*, *om. V*. || 14 iuliani *B*. || 15 ciues *V*. || ciuem Romanam *addidi*. || siue] me *V*. || siue] sibi *B*, ciuem *VW*, ciuem uel *Huschke*. || 16 matrimoni *V*. || iure *B*. || 17 ei] ea *B*. || opponatur *V*². || 18 liberatinus *B*. || sextertiorum *BV*, restertiorum *W*. || milia *W*. || 19 habeat *edd.* || proprium *W*^a. || consequenti *W*. || 20 qui] quod *VW* (*deficit B*): *cf.* 137, 20. || super *W*. || 21 adulterum *B*, adalterium *V*. || iuri *V*. || 22 ia sponsam *edd.* || seuerus] reuersus *W*. || rescripserit *W*. || 23 papianus *BV*. || singulas *V*. || de *om. B* (*ind.*). || 24 emancipata *B*, emancipatum *W*, mancipatum *V*.

accusare possit. respondi: occidendi quidem facultatem lex tribuit eam filiam, quam habet in potestatem, aut [quae] eo auctore in manum conuenit: sed accusare iure patris ne quidem emancipatam filiam pater prohibetur.

4, 8, 1 PAPINIANVS eodem libro singulari (et titulo):

5

Cum patri lex regia dederit in filium uitae necisque potestatem, quod bonum fuit lege conprehendi, ut potestas fieret etiam filiam occidendi, uelis mihi rescribere: nam scire cupio. respondit: numquid ex contrario praestat nobis argumentum haec adiectio, ut non uideatur lex non habenti dedisse, [sed occidi eam cum adultero iussisse], ut uideatur maiore aequitate ductus adulterum occidisse, cum nec filiae pepercerit? 10

4, 9, 1 IDEM:

Si pater quis adulterum occidit et filiae suae pepercit, quaero quid aduersus eum sit statuendum? respondit: sine dubio iste pater homicida est: igitur tenebitur lege Cornelia de sicariis. plane si filia non uoluntate patris, sed casu seruata est, non minimam habebit defensionem pater, quod forte fugit filia. nam lex ita punit homicidam, si dolo malo homicidium factum fuerit, hic autem pater non ideo seruauit filiam, quia uoluit, sed quia occidere eam non potuit. 15 20

4, 10, 1 IDEM:

Si maritus uxorem suam in adulterio deprehensam occidit, an in legem de sicariis incidat, quaero. respondit: nulla parte legis marito uxorem occidere conceditur: quare aperte contra legem fecisse eum non ambigitur. sed si de poena 25

---

1 posse *V.* || respondit *B.*, respondeo *W.* || 2 eam] ei *V.* || quae *om. libri.* || eum *B.* || 3 auctorem *libri.* || in manu *V.*, in in manu *W.* || 4 emancipatum *B.*, mancipatam *V.* || patris prohibet *W.* || 5 papinianus (papianus *BV*) eodem (*om. W.*) libro (*om. B ind.*) singulari (*om. W.*) et titulo (-lus *W.*) *BVW*: et titulo *delendum, cum nusquam praeterea in hoc quidem libro citando addatur titulus.* || 6 lex] ex lex *V.*, hec lex *W.* || necis] nec his *W.* || 7 legem comprehendit *B.* || 8 uelis] *Huschke*, uelle *libri.* || nam sc. c. *R.* *om. Wa.* || 11 *suppleui ad sententiam, similiter Huschke.* || maiorem aequitatem *BW.* || 12 occidisset *B.* || 14 si] sic *V.* || quis *Schulting*, qui *libri*: alii *delent aut qui aut et.* || adulterium *B (ind.)*. || 15 *R. W.* || 16 tenetur *W.* || legem corneliam *BW.* || 17 filiam *BW.* || uoluntatem *W.* || casu *V.* || 18 quod forte fugit (*om. B*) filia (filiam *B*) *deleto uoc. filia collocat post seruata est Huschke probabiliter.* || 19 ponit *B.* || 20 patrem *V.* || 21 uoluit sed quia] uoluisset qui *B.* || 22 papianus idem *B, om. V.* || 23 adulterium *V.* || deprehensum *B.* || occiderit *V.* || 24 lege *libri.* || incidit *B.* || *R. W.* || nullam partem *W.* || 25 aperte] a parte *B.* || 26 lege *W.* || fecisset *B.* || non ambigitur] non dubitantur non ambigitur (*ambicitur B*) *BVW*: post permittitur 153, 1 *repetit ambigitur sic dicit non dubitantur B.* || poena] ponat *B.*, poena sin *W.*

tractas, non inique aliquid eius honestissimo calori permittitur, ut non quasi homicida puniatur capite uel deportatione, sed usque ad exilium poena eius statuatur.

4, 11, 1 IDEM sic:

De mancipiis alterutrius marito uel patre accusante quaestio- 5
nem habendam palam est: an idem extraneo accusatori
permitti debeat, quaero. respondit: potest uideri ea ratio
fuisse permittendi istis personis de seruis quaestionem ha-
bere, ut diligentius dolorem animi sui, item iniuriam laesae
domus non translaticie persequerentur. sed quoniam non 10
facile tale delictum sine ministerio seruorum admitti creditum
est, ratio eo perduxit, ut etiam extraneo accusante mancipia
quaestioni tormentorum subicerentur a iudicibus.

4, 12, 1 PAVLVS libro sententiarum [secundo] sub titulo de adulteris:

Permittitur [patri] tam adoptiuo quam naturali, adulterum 15
cum filia cuiusque dignitatis domi suae uel generi sui depre-
hensum sua manu occidere. filius familias pater si filiam
in adulterio deprehenderit, uerbis quidem legis prope est, ut
non possit occidere: permittitur tamen etiam ei, ut occidat.
maritus in adulterio deprehensus non alios quam infames et 20
eos qui corpore quaestum faciunt, seruos etiam et liberos

c. 12, 1. 2. 3 = *Paulus* 2, 26, 1. 2. 4 (ex codd. *Vesontino* et *Vaticano*).

1 inique] *Od. Mueller*, hisquae *B*, idque *VW*. || honestimo *B*. ||
permittetur *B* (*uide supra ad 152, 26*). || 2 non *om. W*. || deportationem
W. || 3 exitium *B*, exitum *VW*. || poena eius] poenas *W*. || statuatur
libri. || 4 idem si *B* (*ind.*) *VW*, item sic *B* (*text.*). || 5 alterutrius]
alterius *B*. || maritu *B* (*ind.*). || accusantem *W*. || 6 est] *Schulting*,
esse *libri*. || 7 respondit] *BV*, & *W*. || potes *W*. || uidere *VW*. ||
eam *W*. || 9 diligentius] diligens suum *VW*. || laesae] leseo *V*, lex et
B. || 10 translatici et persequerentur *W*. || 11 talem *W*. || misterio *W*.
|| 12 est *om. W*. || eo perduxit] eum adduxit *W*. || ut etiam] ut
etiam ut *V*. || accusantem mancipio *W*. || 13 a] ad *V*. || 14 paulus
libro (liber *B*) sent. secundo (*om. libri*) sub *om. V*. || capite secundo
legis Iuliae de adulteriis *add. ante* permittitur *Paulus*. || 15 patri] *Paulus*,
om. libri. || quam] tam *W*. || naturali *om. B*. || adultero *Ba*. || 16
filiam *W*. || cuiuscumque *Paulus*. || domui *W*, domus *V*. || sui *om.*
Paulus. || 17 sua (suam *W*) manu (manum *VW*) *om. Paulus*. || familiae
B, familiam *V*. || si pater *V*. || 18 adulterium *V*. || prope *Va*. || 19
permittitur tamen etiam ei] permitti tamen ei debet *Paulus*. || 20
maritus] marito si (sui *Va*) *V*. || deprehensus *VW*. || 21 corpori *W*.
|| quaestum *V*. || faciunt] habent *W*. || et liberos] *Pithoeus*, et liberos
libri, *om. Pauli cod. Vesontinus male: uxor in uniuersum excipi non
potuit, cum lege generali comprehendatur, recte autem cum libertinos
occidere lex permetteret excipiebatur uxor libertina: ancilla autem uxor
esse nequit.*

4, 12, 4 excepta uxore, quam prohibetur, occidere potest. maritum,
 qui uxorem deprehensam cum adultero occidit, quia hoc in-
 5 patientia iusti doloris admisit, lenius puniri placuit. occiso
 adultero dimittere statim maritus debet uxorem atque ita
 triduo proximo profiteri, cum quo adultero et in quo loco 5
 6 uxorem deprehenderit. inuenta in adulterio uxore maritus ita
 demum adulterum occidere potest, si eum domi suae de-
 7 prehendat. eum, qui in adulterio deprehensam uxorem non
 8 statim dimiserit, reum lenocinii postulari placuit. serui uero
 tam mariti quam uxoris in causa adulteri torqueri possunt, 10
 nec his libertas sub specie impunitatis data ualebit.

<TITVLVS V>
 DE STVPRATORIBVS.

5, 1, 1 MOYSES dicit:

Qui manserit cum masculo mansione muliebri, asper- 15
 namentum est: ambo moriantur, rei sunt.

5, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum II sub titulo de adulteris:

Qui masculum liberum inuitum stuprauerit, capite punietur.
 2 qui uoluntate sua stuprum flagitiumque inpurum patitur,
 dimidia parte bonorum suorum multatur nec testamentum ei 20
 ex maiore parte facere licet.

5, 3, 1 Hoc quidem iuris est: mentem tamen legis Moysi impe-
 ratoris Theodosii constitutio ad plenum secuta cognoscitur.
 <item Theodosianus>:

c. 12, 4. 5 = *Paulus* 2, 26, 5. 6 (ex codd. *Vesontino* et *Vaticano*).

c. 12, 6. 7 = *Paulus* 2, 26, 7. 8.

c. 12, 8 hinc rest. *Paulus* 2, 26, 9.

c. 1. *Leuitic.* 20, 13: ὅς ἂν κοιμηθῆ μετὰ ἄρσενος κοίτην γυναικός,
 βδέλυγμα ἐποίησαν ἀμφοτέρω. θανάτῳ θανατούσθωσαν, ἕνοχοί εἰσιν.

c. 2, 1 = *Paulus* 2, 26, 12 ex codd. *Vesontino* et *Vaticano*.

c. 2, 2 hinc rest. *Paulus* 2, 26, 13.

1 uxorem *W*. || maritus *libri*, etiam *Pauli*. || 2 deprehensam *B*.
 || inpatientiam *W*. || 6 inuenta in] inuentam *B*. || uxorem *B*, uxor *W*.
 || maritum *W*. || 7 adulterum] adulterum maritus (-tum *W*) *BVW*,
om. Paulus. || eum] adulterum *Paulus*. || domui *libri*. || 8 qui]
 que *V*. || 9 dimisit *Paulus*. || 10 tam] ta *V*. || adulterii *BW*. ||
 11 specie] spe *Pithoeus*. || datam *BV*. || malebit *W*. || 15 manserint
W. || mansionem *W*. || mulieri *B* (*ind.*) || apernamentum *V*, leperna-
 mentum *W*. || 16 moriatur *V*. || rei] quia rei *W*. || 17 paulus libro
 sent. ii (*sic B ind., om. B text.*) s. t. de ad. *B*, item de adulteriis *V*,
 idem (*om. rel.*) *W*. || 18 strupauerit *V*. || punietur] *B*, puniatur *VW*,
 punitur *Paulus*. || 19 uoluntatem suam struprum *V*. || 20 dimidiam
 partem *VW*. || multarum *W*. || 21 parte] martem *W*. || 23 costi-
 tutio *V*. || cogooscitur *Va*. || 24 item theodosianus (idem theodosianus *B*
ind.) *insiticium* (*u. p. 127*).

IMPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS Augg. ad
 Orientium uicarium urbis Romae. Non patimur urbem
 Romam uirtutum omnium matrem diutius effeminati in uiro
 pudoris contaminatione foedari et agreste illud a priscis con-
 ditoribus robor fracta molliter plebe tenuatum conuicium 5
 5, 3, 2 saeculis uel conditorum inrogare uel principum, Orienti k(a-
 rissime) ac iuc(undissime) nobis. laudanda igitur experientia
 tua omnes, quibus flagiti usus est uirile corpus muliebriter con-
 stitutum alieni sexus damnare patientia nihilque discretum ha-
 bere cum feminis, occupatos, ut flagitii poscit inmanitas, atque 10
 omnibus eductos, pudet dicere, uirorum lupanaribus spectante
 populo flammae uindicibus expiabit, ut uniuersi intellegant
 sacrosanctum cunctis esse debere hospitium uirilis animae nec
 sine summo supplicio alienum expetisse sexum qui suum tur-
 a. 390 piter perdidisset. Prop. pr. id. Maias Romae in atrio Mineruae. 15

c. 3, 2 u. 8 omnes — u. 12 expiabit = *cod. Theod.*, 9, 7, 6.

1 imperatoribus *W*. || ualentianus *B*, ualentiniano *W*. || theodosio
W. || archadio *W*. || aggg *W*, augg *B*, aag *V*. || 2 orientium *V*. || patiamur
B. || urbis Romae uirtutem *libri*. || 3 diutium et feminati *V*. || uiro]
scripsi, uiros *libri*, uiris *Huschke*. || 4 contaminationem *W*. || acreste
V, ageste *B*, aggestis *W*. || illum *VW*. || a] hac *W*, ad *B*. || pristinis
W. || 5 robor facta *VW*. || pleue *V*, plero *W*, pube *Iac. Gothofredus*.
 || 6 condituum *Va*. || seculi *B*, regulis *W*. || condituum *Va*. || principium
VW, printipium *B*. || orienti k. ac iuc. nobis] *scripsi*, orienti kp. de xxx
 uiii ac iuc nobis (*ind.*, nouis *text.*) *B*, orienti (*rel. om.*) *VW*. || 7 lau-
 danda i. e. tua] idem *W*, *om. V Theod.* || omnibus *W*. || 8 quibus] qui ius
V. || flagiti usus] *Theod.*, flagitiosus *W*, flagitiosus luxus *BV*: *for-*
tasse scr. flagitiosus usus. || uirile] *Theod.*, uirili *VW*, uiri *B*. ||
 muliebriliter *W*. || 9 sexu *W*. || patientiam *VW*. || nihilque dis-
 cretum (-tu *W*)] nihil enim d. uidentur *Theod.* || 10 occupator (-tus
W) ut fl. poscit (possit *Ba*) i. a. omnibus eductor (seductos *BVWb*, se-
 ductus *Wa*) p. d. u. lupanaribus] huiusmodi scelus *Theod.* || 12
 flammae] *BV Theod.*, flammis *W*. || expiavit *VW*, expiabunt
Theod. || intellegat *V*. || sacrosanctis *BV*, sacrasanctis *W*. || 14
 sexum] se sexum *Ba* [?]. || perdidisse *Wb*, perdixisse *Wa*. || 15 prop.
 prid (*sic B*, propridiae *V*, propriae *W*) maias (maias *V*, maas *Wa*) ro-
 mae (*om. V*) in atrio (atrium *W*) mineruae (minere *B*) *libri*, pp. in foro
 Traiani VIII id. Aug. Valentiniano Aug. III et Neoterio cons. *Theod.*

〈TITVLVS VI〉
DE INCESTIS NVPTIIS.

6, 1, 1 MOYSES dicit:

Quicumque concubuerit cum muliere uxore patris sui,
pudenda patris sui detexit, mortem moriantur ambo: rei sunt. 5
2 et quicumque concubuerit cum nuru sua, mortem moriantur
ambo: rei sunt.

6, 2, 1 VLPPIANVS libro regularum singulari sub titulo de nuptiis:

Inter parentes et liberos, cuiuscumque gradus sint,
2 conubium non est. inter cognatos autem ex transverso gradu 10
olim quidem usque ad quartum gradum matrimonia contrahi
non poterant: nunc autem ex tertio gradu licet uxorem ducere,
sed tantum fratris filiam, non etiam sororis, nec amitam nec
3 materteram, quamvis eodem gradu sint. eam quae nouerca
uel priuigna, uel quae nurus uel socrus fuit, uxorem ducere 15
4 non possumus. si quis eam quam non licet uxorem duxerit,
incestum matrimonium contrahit: ideoque liberi in potestate
eius non fiunt, sed quasi uulgo concepti spurii sunt.

6, 3, 1 PAVLVS libro sententiarum [secundo] sub titulo de nuptiis:

Inter parentes et liberos iure ciuili matrimonia contrahi 20
non possunt nec filiam sororis aut neptem uxorem ducere
2 possumus: proneptem aetatis ratio prohibet. adoptiua cognatio

c. 1. *Leuitic. 20: (11) ἐάν τις κοιμηθῆ μετὰ γυναῖκός τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀσχημοσύνην τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀπεκάλυψε, θανάτῳ θανατούσθωσαν ἀμφότεροι, ἔνοχοί εἰσι. (12) καὶ ἐάν τις κοιμηθῆ μετὰ νύμφης αὐτοῦ, θανάτῳ θανατούσθωσαν ἀμφότεροι . . . ἔνοχοί εἰσιν.*
c. 2 = *Vlpianus reg. 5, 6. 7.*

4 mulierem *BW*. || uxorem *libri*. || 5 pudendam *W*. || patris sui
om. V. || 6 nutru *V*, nurum *W*. || suam *W*. || moriatur *V*. || 8 vlpia-
nus libro regulari (singulari *VW*) de (*om. W*) nuptiis sub (*om. V*)
titulo *BVW*. || 9 liberos] l. infinite *Vlpianus*. || sint] sit *libri*, item
Vlpiani; fortasse delendum. || 10 cognatos] cogatur *VW*. || transuersu
V. || 12 non poterant] competerant *W*. || autem] a. etiam *Vlpianus*. ||
13 tantum] tamen *Vlpiani liber*. || filia *libri*. || sororis] s. filiam *Vlpia-*
nus. || nec] aut *Vlp*. || amita *W*. || nec] uel *Vlp*. || 14 mater terram *B*,
matertera *VW*. || sit *Vlpianus*. || eam] ea *VW*, eadem *Vlp*. || quae
om. Vlp. || 15 quae] quem *W*. || uel socrus *om. W*. || fuit] nostra f.
Vlp. || uxorem ante nouerca *Vlpianus*. || 16 ea *W*. || quam *om. Wa*.
|| 17 incertum *VW*. || matrimonio *V*. || contrahi *VW*. || liberis *B*.
|| potestatem *V*. || 18 eius] *Vlpianus*, eis *libri*. || 19 paulus liber (*sic*)
sent. de nupt. sub tit. *B*, idem d. n. s. t. *W*, de nuptiis *V*. || 21 post
possunt *ins. iure ciuili (quod supra delet) nec sororem Huschke proba-*
biliter. || filia *V*. || uxorem *om. V*. || 22 possumus] non p. *libri*. ||
pronept(a)e *BV*. || cognati *W*.

6 3, 3 impedit nuptias inter parentes ac liberos omnimodo, inter fratres eatenus, quatenus capitis minutio non interuenit. nec socrum nec nurum [nec] priuignam nec nouercam aliquando citra poenam incesti uxorem ducere licet, sicut nec amitam aut materteram. sed qui uel cognatam contra interdictum 5 duxerit, remisso mulieri iuris errore ipse poenam adulterii lege Iulia patitur, non etiam ducta.

6, 4, 1 GREGORIANVS libro quinto sub titulo de nuptiis. Exemplum litterarum Diocletiani et Maximiani impp. talem conjunctionem grauitur punire commemorat: 10

Exemplum edicti Diocletiani et Maximiani [Augg. et Constantii et Maximiani] nobilissimorum Caesarum. Quoniam piis religiosisque mentibus nostris ea, quae Romanis legibus caste sancteque sunt constituta, uenerabilia maxime uidentur atque aeterna religione seruanda, dissimulare ea, quae a quibusdam 15 in praeteritum nefarie incesteque commissa sunt, non oportere credimus: cum uel cohibenda sunt uel etiam uindicanda, insurgere nos disciplina nostrorum temporum cohortatur. ita enim et ipsos immortales deos Romano nomini, ut semper fuerunt, fauentes atque placatos futuros esse non dubium est, 20 si cunctos sub imperio nostro agentes piam religiosamque et quietam et castam in omnibus mere colere perspexerimus uitam. in quo id etiam prouidendum quam maxime esse censuimus, ut matrimoniis religiose atque legitime iuxta disciplinam iuris ueteris copulatis tam eorum honestati, qui nupti- 25

1 hac *BV*, hos *W*. || 2 non *om. V*. || nec soer.] non soer. *W*. || 3 nec ante priu. *om. libri*. || 4 incerti *W*, incerte *V*. || 5 matertera *V*. || sed qui uel] sed uel qui *V*, sed uel *B*; qui affinem uel *Huschke*. || 6 remissio *B*. || mulieris iuris errore *B*, mulieris errore *V*, mulieri sorore *W*. || 7 legis iulia *B*, legem iuliam *W*. || ductam *libri*. || 8 quinto *om. B (ind.)*. || de nupt. sub titulo (-lis *W*) *libri* || 9 dioclitiani *BV*. || imperatoribus *W*. || tali *W*. || 10 puniri *libri*. || commemorant *W^b*, commerant *W^a*. || 11 ex. edicti diocletiani (dioclitiani *B [text.] V*, dioclisiani *B ind.*, diocletiani *W*) et maximiani (maximini *V^a*) nob. caes. *libri*, impp. Diocletianus et Maximianus *AA*. et Caess. *Iust.* || 12 piis] quis *VW*. || 13 religiosis] relegis his *W*. || 14 sancioque *W*. || contitute (*sic*) *B*. || 15 quibusdam *W*. || 16 incerteque *VW*. || oportere] opponere *W*. || 17 cum] aeum *B*: exciderunt fortasse post credimus *talia*: in omnia enim. || 18 nos] non *B*. || disciplinam *W*. || cohortatur] queortatur *W*. || 19 deus *V*. || romanis *W*. || 20 fuerint *libri*. || placatus *B^aW*. || futurus *libri*. || 21 cuncto *V*. || nostro gentes *B*, nostram habentes *W*. || religiosasque *B*. || et *om. W*. || 22 quietem *BV*. || et *om. V*. || in omnibus] nominibus *W*. || mere] scripsi, more *libri*, more maiorum *Cuiacius*. || 23 uitam] uitia *V*. || quo id] quod *B*. || 24 religionem *W*, religione *V*. || atque] que *V*. || 25 ueteris] uestris *V*, uestri *W*. || honestatum *B (sic ut uidetur loco euanido, honestatem apographum Scaligeri)*, honerati *W*, honorati *V*.

arum coniunctionem sectantur, quam etiam his, qui inde deinceps nascentur, seruata religione incipiat esse consultum et honestate nascendi etiam posteritas ipsa purgata sit. id enim pietati nostrae maxime placuit, ut sancta necessitudinum nomina optineant apud affectus suos piam ac religiosam consanguinitati debitam caritatem. nefas enim credere est ea, quae in praeteritum a conpluribus constat esse commissa, cum pecudum ac ferarum promiscuo ritu ad inlicita conubia instinctu execrandae libidinis sine ullo respectu pudoris ac pietatis intruerint. sed quaecumque antehac uel inperitia delinquentium uel pro ignorantia iuris barbaricae inmanitatis ritu ex inlicitis matrimoniis uidentur admissa, quamquam essent seuerissime uindicanda, tamen contemplatione clementiae nostrae ad indulgentiam uolumus pertinere, ita tamen, ut quicumque in ante actum tempus inlicitis incestisque se matrimoniis polluerunt, hactenus adeptos se esse nostram indulgentiam sciant, ut post tam nefaria facinora uitam quidem sibi gratulentur esse concessam, sciant tamen non legitimos se suscepisse liberos, quos tam nefaria coniunctione genuerunt. ita enim fiet, ut de futuro quoque nemo audeat infrenatis cupiditatibus oboedire, cum et sciant ita praecedentes admissores istius modi criminum uenia liberatos, ut liberorum quos inlicite genuerunt successione arceantur, quae iuxta uetustatem Romanis legibus negabatur. et optassemus quidem nec ante quicquam eius modi esse commissum, quod esset

1 coniunctione *BV*. || qui inde deinceps] *scripsi*, qui cum (cum *om. W*) deinceps *libri*. || 2 nascentur seruata religione] *scripsi*, seruata religione (-nem *W*) nascentur (nascetur *B*, nascitur *V*) *libri*. || 3 honerate *W*. || id] ideo *V^a*, ideo *V^b*, ita *W*. || 4 sancta] *Cuiacius*, sanctae *B*, sanctus *W*, suprascripte *V*. || 5 nomine *VW*. || optineamus *V*. || affectos *B*, defectos *V*, effectos *W*. || consanguinitatis *libri*. || 6 ea] duratura ea *similiaue expectamus*. || 7 constant *W*. || 8 promiscuo ritum *V*, promiscui oritur *W*. || 9 instinctu execrandae] *Schulting*, instinctum exercendae (exercere *W^a*) *libri*. || sine] ne *VW*. || respectum *V*. || 10 quicumque *V*. || inperitiam *B*, peritiam *VW*. || 11 ignorantiam *W*. || 12 ritum *B*. || matrimonii si *B*. || admissam *V*, admissa *W*. || 13 uerissime *V*. || iudicanda *B*. || contemplationem *libri*. || 15 ante *om. V^a*. || incertisque *W*. || se] re *V*, *om. W*. || 16 adeptos *VW*. || essent *W*. || 17 indulgentia sciat *B*. || post tam] post iam *W*, posita *V*. || uita *V*, uti eam *W*. || 18 sibi quidem *V*. || esse c. sc. tamen non legitimos (-mo *V*) *bis W*. || 19 quos] cons *V*. || tam] tamen *W*. || coniunctionem *BV*. || genuerint *W*. || 20 infrenatis *B*, ineffrenatis *VW*, effrenatis *Huschke*. || 21 obediss(a)e *VW*. || 22 ueniam *BW*, uel *V*. || libertos *V*, liberaris *W*. || 23 quod *B*. || genuerint *VW*. || successionem *W^a*, successionemne *W^b*. || arceantur] *Puteanus*, careatur *B*, caretur *VW*. || 24 et *om. V*. || optaremus *VW*. || 25 negante *B*. || huiusmodi *W*. || esset] esse *libri*.

6, 4, 4 aut clementia remittendum aut legibus corrigendum. sed
 posthac religionem sanctitatemque in conubiis copulandis
 uolumus ab unoquoque seruari, ut se ad disciplinam legesque
 Romanas meminerint pertinere et eas tantum sciant nuptias
 5 licitas, quae sunt Romano iure permissae. cum quibus autem 5
 personis tam cognatorum quam ex adfinium numero contrahi
 non liceat matrimonium, hoc edicto nostro complexi sumus:
 cum filia nepte pronepte itemque matre auia proauia et ex latere
 amita ac matertera [sorore] sororis filia et ex ea nepte. itemque
 ex adfinibus priuigna nouerca socru nuru ceterisque quae 10
 antiquo iure prohibentur, a quibus cunctos uolumus abstinere.
 6 nihil enim nisi sanctum ac uenerabile nostra iura custodiunt
 et ita ad tantam magnitudinem Romana maiestas cunctorum
 numinum fauore peruenit, quoniam omnes leges suas religione
 7 sapienti pudorisque obseruatione deuinxit. quare hoc edicto 15
 nostro uolumus omnibus palam fieri, quod praeteritorum uenia,
 quae per clementiam nostram contra disciplinam uidetur indulta,
 ad ea tantum delicta pertineat, quae in diem III kal. Ian.
 8 Tusco et Anullino cons. uidentur esse commissa. si qua
 autem contra Romani nominis decus sanctitatemque legum 20
 post supra dictum diem deprehendentur admissa, digna seueri-
 tate plectentur. nec enim ullam in tam nefario scelere quis-
 quam aestimet ueniam se consequi posse, qui tam euidenti

c. 4, 5 = *Cod. Iust.* 5, 4, 17 *mutato principio sic*: Nemini liceat
 contrahere matrimonium cum filia — abstinere.

1 clementiam *VW*. || corrigendum] succurrendum *W*. || sed] *scripsi*,
 sed et *libri*. || 2 post hanc *libri*. || religione scitatemque *V*. || co-
 nubiis] quo nobis *VW*. || copulandi *V*. || 3 se] rem *V*. || 6 numerum
W. || 7 matrimonio *Vb*, matromonio *Va*. || edicti *W*. || 8 proneptem-
 que *B*, proneptite itemque *W*. || mater *V*. || probabiae *B*. || 9 sorore]
Iust., *om. libri*. || post nepte *ins.* praeterea fratris filia et ex ea nepte
Iust. || 10 ex] et *V*. || socrus nurus (norus *B*) *BV*, socrus nurus nurum
W, nuru socru *Iust.* || ceterisque quae] ceteras *W*. || 11 iure antiquo
Iust. || uolumus] se uolumus *Iust.* || 12 sanctum] *Puteanus*, nantum
VW, hanc tantum *B*. || uenerabile] *Ba*, uenerabiles *BbVW*. || 13 romana
 maiestas] romanam gesta *B*. || 14 numinum] *Puteanus*, nomium *VW*,
 non mirum *B*. || sua *B*. || religiones *V*, *om. W*. || 15 pudorisqui ob-
 seruationem *W*. || 16 praedicto *W*. || uenia quae] uenia *B*, ueniam
W. || 17 iudulta *W*. || 18 que in diem tertio kl. ianuariarum tusco
 et anulino (anulio *Ba*) cons. uid. esse commissa (-sam *B*) *BW*, *om. V*.
 || 19 qua] quis *W*. || 20 numinis *B*, nomine *V*. || sanctitateque *B*. ||
 21 deprehenduntur *libri*. || amissa *W*. || seueritatem *B*, re ueritatem
VW. || 22 flectentur neque *W*. || nullam *VW*, nullum *B*. || nephariae
W. || quiequam *W*. || 23 se] re *W*. || tam euidenti crimen *B*, in tam
 euidenti (euidetur *W*) crimen *VW*.

- crimini et post edictum nostrum non dubitabit inruere. Dat.
 a. 295 kal. Mai. Damasco Tusco et Anullino cons.
- 6, 5, 1 HERMOGENIANVS sub titulo de nuptis:
 Impp. Diocletianus et Maximianus Augg. Fl. Flauiano.
 His, qui incestas nuptias per errorem contrahunt, ne poenis 5
 subiciantur, ita demum clementia principum subuenit, si
 postea quam errorem suum rescierint, ilico nefarias nuptias
 a. 291 diremerint. Prop. id. Mart. [Tiberiano] et Dione cons.
- 6, 6, 1 Hanc quoque constitutionem Gregorianus titulo de nuptiis
 inseruit, quae est tricesima et secunda, aliis tamen et 10
 die [et cons.], id est: constitutio prop. V id. Iun.
 Diocletiano ter et Maximiano Augustis.
- a. 287 PAPINIANVS libro singulari de adulteris:
 Qui sororis filiam uxorem duxerat per errorem, antequam
 praeueniretur a delatore, diremit coitum: quaero an adhuc 15
 possit accusari? respondit: ei qui coitu sororis filiae bona fide
 abstinuit, poenam remitti palam est, quia qui errore cognito
 diremit coitum, creditur eius uoluntatis fuisse, ut, si scisset
 se in eo necessitudinis gradu positum, non fuisset tale matri-
 monium copulaturus. 20
- 6, 7, 1 Idem dicitur in eos, qui incestas nuptias contraxerunt.
 maledicti tamen sunt omnes incesti per legem, cum
 adhuc rudibus populis ex diuino nutu condita isdem
 adstipulantibus sanciretur. et utique omnes maledicti
 puniti sunt, quos diuina et humana sententia consona 25
 uoce damnauit. lex diuina sic dicit:
 Maledictus, inquit, dixit MOYSES, qui concubuerit cum

c. 7. *Deuteronom.* 27: (20) ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ
 γυναικὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ . . . καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαὸς γένοιτο.

1 dubitauit *VW*. || infuere *B*. || 2 maias *B*, magias *V*, madias *W*.
 damasco tusco et anolino consl. *B*, damasco et tusco *V*, om. *W*, deest
 in libris cod. *Iust.* || 3 herm. sub titulo de nuptis] *B*, de nuptiis *V*,
 om. *W*. || 4 imperatoribus *W*. || dioclitianus *B*, diodetiani *W*. || maxi-
 miani *W*. || agg *B*, augustos *W*. || fl. om. *VW*. || 5 his om. *W*. ||
 incertas *VW*. || 6 clementiam *VW*. || 7 quam] cum *W*. || rescierint
Wa. || ilico] illi quoque *W*. || 8 prop. ad u. 13 singulari om. *VW*. ||
 tiberiano om. *B*. || diogene *B*. || 11 et cons. om. *B*. || 12 dioclitiano
B. || 13 de adulteris (adulterii *B ind.*) *BV*, idem *W*. || 14 qui] que
B. || filia *V*. || uxorem duxerat per errorem (ererorem *B*)] per err. ux.
 duxerit *W*. || 15 praeueniretur *B*. || a delatorem *V*, a delatiorem *W*. ||
 dirimit cohitum *B*, dirimet choitum *W*, dirimitum *V*. || 16 & *W*. ||
 ei] et libri. || coitu] scripsi, coniunctae libri. || 18 errorem libri. ||
 dirimit *W*. || coitu *V*. || creditor *V*. || uoluptatis *V*. || 19 grado *B*,
 gradum *W*. || 20 talem libri. || 21 dicitur in eos qui] *BW*, de
 his *V*. || incertas *VW*. || 22 incestis *B*, incerti *VW*. || leges *B*. || 23
 noto *Bb*, notu *Ba*. || hisdem *VW*. || 24 abstipulantibus libri.

6, 7, 2 uxore patris sui: et dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus,
 qui concubuerit cum sorore sua de patre aut de matre: et
 3 dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus, qui concubuerit
 4 cum nuru sua: et dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus,
 qui concubuerit cum socru sua: et dicit omnis populus: fiat, 5
 5 fiat. maledictus, qui concubuerit cum sorore patris sui: et
 6 dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus, qui concubuerit
 cum sorore matris suae: et dicit omnis populus: fiat, fiat.
 7 maledictus, qui concubuerit cum sorore uxoris suae: et dicit
 8 omnis populus: fiat, fiat. maledictus, qui dormierit cum uxore 10
 9 fratris sui: et dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus, qui
 dormierit cum omni pecore: et dicit omnis populus: fiat, fiat.

<TITVLVS VII>

DE FVRIBVS ET DE POENA EORVM.

7, 1, 1 Quod si duodecim tabularum nocturnum furem [quoquo 15
 modo, diurnum] autem si se audeat telo defendere,
 interfici iubent, scitote, iuris consulti, quia Moyses prius
 hoc statuit, sicut lectio manifestat. MOYSES dicit:

c. 7, 2—3. *Deuteronom.* 27: (22) ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ ἀδελφῆς ἐκ πατρὸς ἢ μητρὸς αὐτοῦ· καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο. (23) ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ νύμφης αὐτοῦ· καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο.]

c. 7, 4. *cf. Leuiticus* 18, 17: ἀσχημοσύνην γυναικὸς καὶ θυγατρὸς αὐτῆς οὐκ ἀποκαλύψεις. 'In comitate Deut. 27, 23 quod praecedit cum uocabulum Hebraicum significationis ambiguae uersionis Graecae codices alii reddant νύμφης, alii πενθερᾶς, interpretes potest utrumque posuisse; *cf. ad tit.* 13.' *Wellhausen.*

c. 7, 5—6. *cf. Leuiticus* 18, 12. 13: ἀσχημοσύνην ἀδελφῆς πατρὸς σου οὐκ ἀποκαλύψεις... ἀσχημοσύνην ἀδελφῆς μητρὸς σου οὐκ ἀποκαλύψεις.

c. 7, 7. *Deuteronom.* 27, 23: ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ· καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο.

c. 7, 8. *cf. Leuiticus* 18, 16: ἀσχημοσύνην γυναικὸς ἀδελφοῦ σου οὐκ ἀποκαλύψεις.

c. 7, 9. *Deuteronom.* 27, 21: ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ παντὸς κτήνους· καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο (*omittit hoc comma Hieronymus*).

tit. 7. c. 1 = *Exod.* 22, 2. 3: ἐὰν δὲ ἐν τῷ διορύγματι εὐρεθῇ ὁ

1 uxorem *BW*. || patri *B*. || 2 sorore *ad* 3 concubuerit cum *om.* *W*. || 3 dicet *V*. || 4 nura *B*. || dicet *V*. || 5 socrus *B*. || dicet *V*. || 6 sororem *W*. || 7 dicet *V*. || 8 sororem *W*. || 9 concubuerit] dormierit *VW*. || dicet *V*. || sorore uxoris] sororem (uxorem *W^a*) sororis *W*. || dicet *V*. || 10 uxorem *W*. || 12 omne *B*. || pecude *W*. || dicet *V*. || 15 quoquo modo diurnum *om. libri*. || 16 autem si se audeat] *Schulting alique*, autem si se aut *B*, aut ensis (tensis *V*) se aut *VW*. || telo *B*. || defenderis *V*, defenderit *W*. || 17 sitote *W*. || consultum *W*. || 18 sicut] si cui *BW*. || manifestas *W*.

7, 1, 1 Si perfodiens nocte parietem inuentus fuerit fur et percusserit eum alius et mortuus fuerit hic, non est homicida is
 2 qui percusserit eum. si autem sol ortus fuerit super eum, reus est mortis percussor: et ipse morietur.

7, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum V ad legem Corneliam de sicaris 5
 et ueneficis:

Si quis furem nocturnum uel diurnum cum se telo defenderet occiderit, hac quidem lege non tenetur, sed melius fecerit, qui eum conprehensum transmittendum ad praesidem magistratibus optulerit. 10

7, 3, 1 VLPIANVS libro VIII ad edictum sub titulo si quadrupes pauperiem dederit:

Iniuria occisum esse merito adicitur: non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum. proinde si quis seruum latronem occiderit, lege Aquilia non tenetur, quia 15
 2 [iniuria] non occidit. sed et quemcumque alium ferro se petentem qui occiderit, non uidebitur iniuria occidisse. proinde si furem nocturnum, quem lex duodecim tabularum omnimodo permittit occidere, aut diurnum, quem aequae lex permittit, sed ita demum, si se telo defendat, uideamus, an lege 20
 3 Aquilia teneatur. et Pomponius dubitat, num haec lex non sit in usu. et si quis noctu furem occiderit, non dubitamus, quin lege Aquilia [non] teneatur: sin autem, cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est, ut iniuria fecisse

κλέπτης καὶ πληγὴ ἀποθάνη, οὐκ ἔστιν αὐτῷ φόνος· ἐὰν δὲ ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος ἐπ' αὐτῷ, ἔνοχος ἔστιν, ἀνταποθανεῖται.

c. 3, 1 ad factum = *Dig.* 9, 2, 3.

c. 3, 2 ad occidisse = *Dig.* 9, 2, 5 pr.

c. 3, 3 = *Dig.* 9, 2, 5 pr.

1 noctem *V.* || fur et (furem *B*, fur *W*) p. e. a. et m. fuerit *om. V.* ||
 2 hic] hi *BW.* || 3 fuerit *om. B.* || 4 morti *V.* || morietur *V.* || 5
 paulus] idem *Va.* || libro (liber *B ind.*) s. u ad (a *W*) l. c. d. s. et
 ueneficis (beneficis *BW*) *om. V.* || 7 cum] con *W.* || defendere *libri.*
 || 8 occiderit] o. eum *V.* || legem *W.* || 9 qui] si *VW.* || 11 u. l.
 uiii (*sic uel octauo B text. et ind. et W*, octauo decimo *Dig. recte*)
 ad ed. s. titulo (tituli *W*)] *BW*, idem *V.* || quadrupedem *W.* || 13
 iniuriam *libri.* || adigitum *V*, adigito *W.* || 14 iniuriam *libri.* || id
 esse] adesse *W.* || 16 iniuria *om. libri.* || quicumque *BW*, quo-
 cumque *V*, si quemcumque *Dig.* || alio *W.* || 17 quis *Dig.* || in-
 iuriam *VW.* || occisisse *libri.* || 19 aequae (*sic B*, eaeque *W*, ea quem
V, aequae *Cuiacius*) lex permittit (permitti *V*) sed ita lex demum *libri*:
fortasse scr. necare permittit, sed ita demum lex. || 20 defendatur *B.*
 || au] a *W*¹, si a *W*². || legem *B.* || 21 et pomponius dubitat (de-
 uitat *V*) num (nunc *BV*) haec l. n. s. in usu] idem *W.* || 22 et si] si
W, idem si *V.* || quis noctu] metu quis mortis *Dig.* || fuerem *W*¹. ||
 dubitabitur *Dig.* || 23 quia] qui in *libri.* || legem Aquiliam *W.* ||
 non] *Dig.*, *om. libri.* || teneatur] t. uideamus *W*². || 24 iniuriam *W.*

7, 3, 4 uideatur: ergo etiam lege Cornelia tenebitur. iniuriam autem accipere hic nos oportet non, quemadmodum et circa iniuriarum actionem, contumeliam quandam, sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit. et reliqua. 5

7, 4, 1 **ULPIANVS** libro octauo de officio proconsulis sub titulo de furibus:

Fures ad forum remittendi sunt diurni, nocturnique extra ordinem audiendi et causa cognita puniendi, dummodo in poena eorum sciamus operis publici temporari modum non 10
egrediendum. idem et in balneariis furibus. sed si se telo fures defendunt uel effractores uel ceteri his similes nec quemquam percusserunt, metalli poena humiliores, honestiores uero relegatione adficiendi erunt.

7, 5 **PAVLVS** libro sententiarum II sub titulo de furibus: 15

1. 2 Furti quocumque genere damnatus famosus efficitur. fur 3
est qui rem alienam contrectat. furtorum genera sunt quatuor, manifesti, nec manifesti, concepti et obliti. manifestus fur est, qui in faciendo deprehensus est, et qui intra terminos eius loci, unde furatus est, comprehensus est, uel antequam 20
ad eum locum, quo destinauerat, peruenerit. nec manifestus

c. 3, 4 = *Dig.* 9, 2, 5, 1.

c. 4 = *Dig.* 47, 17, 1 *breviatum*.

c. 5, 1 = *Paulus* 2, 31, 15.

c. 5, 2—6 = *Paulus* 2, 31, 1—5.

1 etiam] et *Dig.* || lege (*om. Dig.*) cornelia] legem corneliam *W.*
|| 2 hic accipere *Dig.* || oporteat *W.* || non *om. V.* || et *om. Dig.*
recte. || iniuriam *libri.* || 3 quod *om. V.* || 4 factum est] factum *BW.*
|| contrarius *B.* || culpam *W.* || 6 ulpianus . . . . titulo de furibus]
idem de furtibus *V.*, idem *W.* || 8 forum] *Pithoeus*, furtum *B.*, furem
VW. || nocturnique] coctorniquae *B.*, quodturniquem *W.*, et nocturni qui
V., nocturni (*omissis praecedentibus*) *Dig. recte.* || 9 ordine *V.* || dum-
modo in] *Dig.*, dum modum *VW.*, dum *B.* || 10 sciamus *post* dummodo
Dig. || publicis *VW.* || temporarii *Dig.*, temporarium *BV.*, temporalium
W. || non egrediendum] monendum *W.* || 11 idem (*ideo B text. et*
ind.) et in . . . . u. 14 adficiendi erunt *post* 164, 7 inuenta est *V.* || bal-
neariis *B (text.)*, balneriis *B (ind.)*, ualneariis *V.*, balnearibus *W.* || sed]
et *V.* || se telo] telo *VW.*, telo se *Dig.* || 12 uel effractores uel
factores res uel *V.* || ceteri his similes] *Dig.*, ceteris miles *BV.*, ceteri
similes *W.* || 13 p(o)enas *libri.* || humiliores hon. uero relegatione (*-nem*
W.) uel hon. relegationis *Dig.* || 14 efficiendi *W.* || 15 paulus liber
sententiarum ii (*sic ind., om. text.*) s. t. d. furibus *B.*, idem de furibus
V., idem *W.* || 16 condemnatus *Paulus.* || 17 qui] qui dolo malo
Paulus. || contractat *Va.*, contraectat *W.* || 19 qui *om. B.* || infra *V.* ||
terminus *Ba.*, terminis *W.* || 20 furatus est] fur est *W.*, quid (quis *boni*
libri) sustulerat *Paul.* || deprehensus *Paulus.* || 21 locum quo (quem
V., om. B.) dest. peruenerit (*perueniret Paulus*) nec manifestus (*-festa-*
tus B) est fur (*fur est Paulus*) *om. W.*

est fur, qui in rapiendo quidem comprehensus non est, sed
 7, 5, 4 eum fecisse negari non potest. concepti actione tenetur, apud
 quem furtum est inuentum. oblatis actione is tenetur, qui
 5 rem furtiuam alii optulit, ne apud se inueniretur. furti actione
 6 is agere potest, cuius interest rem non perisse. conceptiua 5
 autem agere potest, qui rem concepit et inuenit. oblatis agere
 potest, penes quem res concepta inuenta est.

<TITVLVS VIII>

DE FALSO TESTIMONIO.

8, 1, 1 MOYSES dicit:

10

Si steterit testis iniustus aduersus hominem accusandum
 2 accusans eum impietatis, stabunt duo homines, quibus est
 inuicem contentio, ante deum et ante sacerdotes et ante
 3 iudices, quicumque fuerint in illis diebus. cum inquisierint
 iudices diligenter et inuentus fuerit testis iniustus testificans 15
 4 iniusta, insurgentes aduersus eum facietis ei, sicut uoluit
 5 malefacere et delebitis malum de medio uestrum: et ceteri
 audientes timebunt nec audebunt haec mala facere inter uos.

8, 2, 1 PAVLVS libro singulari de poenis omnium legum sub titulo
 ad legem Iuliam de adulteris:

20

Qui falsum testimonium dixerit, proinde tenebitur, ac si
 lege Cornelia testamentaria damnatus esset.

c. 1. *Deuteron.* 19: (16) εὐὰν δὲ καταστῆ μάρτυς ἄδικος κατὰ ἀν-
 θρώπου καταλέγων αὐτοῦ ἀσεβείαν, (17) καὶ στήσονται οἱ δύο ἄνθρωποι
 οἷς ἐστὶν αὐτοῖς ἡ ἀντιλογία ἔναντι κυρίου καὶ ἔναντι τῶν ἱερέων καὶ
 ἔναντι τῶν κριτῶν οἱ ἂν ὄσιν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, (18) καὶ ἐξετά-
 σωσιν οἱ κριταὶ ἀκριβῶς, καὶ ἰδοῦ μάρτυς ἄδικος, ἐμαρτύρησεν ἄδικα,
 ἀντίστη κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, (19) καὶ ποιήσετε αὐτῷ ὄν τρόπον
 ἐπονηρεύσατο ποιῆσαι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐξαρεῖς τὸ πονηρὸν
 ἐξ ὑμῶν αὐτῶν· (20) καὶ οἱ ἐπίλοιποι ἀκούσαντες φοβηθήσονται καὶ οὐ
 προσθήσουσιν ἔτι ποιῆσαι κατὰ τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο ἐν ὑμῖν.

1 in] intra *B*. || rapiendo] faciendo *Paulus*. || deprehensus *Paulus*.
 || 2 fecisse] furtum f. *Paulus*. || tenetur] is t. *Paulus*. || post tene-
 tar *ins.* quidem furtiuam *Wa*. || 3 est inuentum] quaesitum et inu. est
Paulus. || is] his *BVb*, om. *VaW*. || qui rem] quidem *W*. || 4 mali
VW. || oblatis *W*. || se inueniretur] rem inuenitur *W*. || actionem his
BV, actionem ira *W*. || 5 perisse] perdidisse *Paulus recte*. || con-
 ceptiua autem] concepti is *Paulus*. || 6 qui r. c. et i. oblatis (oblatae
B) a. potest om. *VW*. || agere] is agere *Paulus*. || 7 concepta *VW*,
 concepta et *Paulus*, concepti *B*, concepta id est *Pithoeus*. || 11 testes
B. || 13 contemptio *B*. || 16 ei om. *W*. || 17 deletis *BV*, delebit
W. || medium *B*. || ceteris *V*. || 19 paulus libro (liber *B*) sing.]
 idem *W*, om. *V*. || tituli *W*. || 20 lege *B*. || 21 dixerint *B*. || ac]
 haec *W*. || 22 esse *VW*.

8, 3, 1 PAVLVS libro sententiarum quinto sub titulo de testibus et de quaestionibus:

Hi, qui falso uel uarie testimonia dixerunt uel utrique parti prodiderunt, aut in exilium aguntur aut in insulam relegantur aut curia submouentur. 5

8, 4, 1 IDEM libro [sententiarum quinto sub titulo] ad legem Corneliam de sicaris et ueneficis:

Lex Cornelia poenam deportationis infligit ei qui hominem occiderit eiusque rei causa furtiue faciendi cum telo fuerit, et qui uenenum hominis necandi causa habuerit uendiderit parauerit, falsumue testimonium dixerit quo quis periret, mortisue causam praestiterit. quae omnia facinora in honestiores poena capitis uindicari placuit: humiliores uero aut in crucem tolluntur aut bestiis subiciuntur. 10

8, 5, 1 PAVLVS libro sententiarum quinto sub titulo ad legem Corneliam testamentariam: 15

Qui ob falsum testimonium perhibendum pecuniam acceperit dederit, iudicemue ut sententiam ferat uel non ferat corruerit corrumpendumue curauerit, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in insulam deportantur. 20

8, 6, 1 IDEM eodem libro et titulo:

Falsum est quidquid in ueritate non est, sed pro uero adseueratur.

c. 3 = *Paulus* 5, 15, 5 et *Dig.* 22, 5, 16.

c. 4 = *Paulus* 5, 23, 1 et *supra* 1, 2.

c. 5 = *Paulus* 5, 25, 2.

c. 6 hinc rest. *Paulus* 5, 25, 3.

1 paulus libro (liber B) sent. q. sub titulo] idem W, om. V. || et de quaest. om. Paulus. || 3 hi om. Paulus et Dig. || falso uel uarie] Paulus, falsum uel aliqua libri. || dixerint W, dixerit V. || utriusue B. || 4 prodiderint W. || aut in exilium . . . submouentur] a iudicibus competenter puniuntur Dig. || exilio VW. || arguntur W. || insula W. || 5 submouetur libri. || 6 idem libro (liber B ind., librum V) ad legem (lege B ind.) corneliam (cornelia B ind. V) de s. et beneficiis (-ciis V) libri. || 8 cornelia] corporalia B. || poena W. || infligit BV. || 9 eiusue Paulus recte. || furtique B. || 10 uendiderit] et u. W. || 11 falsumue] falsum VW. || quo] quod W. || 12 mortisue] mortis suae BV. || 13 poenam VW. || uindicare libri. || 14 cruce V. || obiciuntur Paulus. || 15 paulus libro (liber B) sent. u (quinque W) s. t. ad (a B ind.) legem (lege B ind.) c. testamentariam (-ria B)] BW, paulus V^b, idem Va. || 17 qui] Paulus, his qui W, hi qui V, hii qui B. || post perhibendum ins. uel uerum non perhibendum Paulus. || pecunia V. || 18 ue ut] uelut V. || 19 corruerat V. || capte B. || 20 ipso iudicem B, ipsum iudicem W. || 21 deportantur] Paulus, deponantur libri. || 23 falsus B (ind.) || ueritatem V. || 24 uerum B.

8,7, 1 VLPIANVS libro octauo [de officio proconsulis] sub titulo de poena legis Corneliae testamentariae:

Praeterea factum est senatusconsultum Statilio et Tauro consulibus, quo poena legis Corneliae inrogatur ei, qui quid aliud quam testamentum sciens [dolo malo falsum] signauerit 5 signariae curauerit, item qui ad falsas testationes faciendas testamentariae falsa inuicem dicenda aut consignanda dolo malo coierint, Licinio V et Tauro cons. item qui ob instruendam 2 aduocationem testimoniae pecuniam acceperit pactusue fuerit societatem[ue] coierit aut aliquam de ea [re pac]tionem inter- 10 posuerit, item si quis coierit ad occisionem innocentium senatus consulto quod Cotta et Messalla factum est coercetur. sed et si quis ob denuntiandum uel non denuntiandum 3 remittendumue testimonium pecuniam acceperit, senatus consulto quod duobus Geminis cons. factum est poena legis 15 Corneliae adficitur. et reliqua.

c. 7, 1. poena — coierint = *Dig.* 48, 10, 9, 3.

1 ulpianus sub titulo (u. s. t. om. *W*) de p. l. c. testamentariae (-ria *B*) libro (libri *W*) viii *BW*, idem *V*. || 3 senatum consultum *W*. || statilio (statiro *W*) et tauro libri: Statilio Tauro et Scribonio Libone cos. *Pithoeus*. || 4 quod poenam *W*. || quidquid *BV*, quicquid *W*. || 5 quas *W*. || testamentum] in testamento *Dig.* || dolo malo falsum] *Dig.*, om. libri. || 6 signariae] signaueriuae *B*, uel *V*, ue *W*. || item (idem *B ind.*) qui ad (*scripsi*, quod *BV*, qui *Dig.*) f. t. f. testamentariae (testamenta uel *BV*, testimoniae *Dig.*) f. i. d. aut cons. (aut cons. om. *Dig.*) dolo malo coierint (*sic Dig.*, curauerit *BV*) *BV*, om. *W*. || 8 licinio u et tauro cons.] *B*, om. *VW*: intellegi uidetur a. 44 consulibus *Vini-* *cio II et Tauro*. || instruendam] *Pithoeus collatis locis Dig.* 48, 10, 1, 1 et 48, 10, 20, struendam libri. || idem *W*. || 9 testimonia uel *V*. || pecunia libri. || pactusue] pactus sui *W*. || 10 societatemue] *scripsi*, societatem libri. || aliqua *V*. || de ea re pactionem] *scripsi*, delationem libri: cf. *Dig.* 48, 10, 20: falsi poena coercentur et qui ad litem instruendam aduocatione testibusue pecuniam acceperunt, obligationem pactionemue fecerunt, societatem inierunt. || 11 item] idem *VW*. || ad occisionem] ab occisione *B (ind.)*, ad accusationem *Pithoeus recte collato loco Dig.* 47, 13, 2. || 12 consulto quod] consultus *W*. || cocta *BW*, om. *V*. || messella *B*, mesalla *V*, metalla *W*. || cons. post messalla *ins. edd.* || coercetur] cohercentur *B*, coherendum *V*, cohereentur *W*. || 13 denuntiandum uel non denuntiandum] *Cuiacius (cf. Dig.* 47, 13, 2. 48, 10, 1, 2), uenudandum uel denudandum non (uel den. non om. *Va*) libri. || 14 remittendumue] remittendum uel *Vb*, uel *Va*. || consultus *W*. || 15 est] sit libri. || paenam *V*.

(TITVLVS VIII)

DE FAMILIARIS TESTIMONIO NON ADMITTENDO.

9, 1, 1 Item MOYSES:

Falsum testimonium non dabis aduersus proximum tuum.

9, 2, 1 VLPIANVS libro VIII de officio proconsulis [sub titulo] ad 5
legem Iuliam de ui publica et priuata:

Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam
interdicitur inuitis capite octogesimo septimo et capite octo-
gesimo octauo. [capite octogesimo octauo] in haec uerba his
hominibus: 'Hac lege in reum testimonium dicere ne liceto, 10
'qui se ab eo parenteue eius libertoue cuius eorum libertiue
'libertaue liberauerit, quiue inpubes erit, quiue [iudicio publico
'damnatus est, qui] eorum in integrum restitutus non est, quiue
'in uinculis custodiaeque publica erit, quiue depugnandi causa
'auctoratus erit, quiue ad bestias depugnare se locauit locauerit, 15
'praeterquam qui iaculandi causa ad urbem missus est erit, pa-
'lamue corpore quaestum faciet feceritue, quiue ob testimonium
'dicendum pecuniam accepisse iudicatus erit'. nec uo[lens]

c. 1. *Exod.* 20, 16: οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

c. 2, 2. *idem caput legis Iuliae affert Callistratus Dig.* 22, 5, 3, 5 *omissis his*: 11 libertoue — 12 libertaue et 14 quiue d. c. a. erit et 16 praeterquam . . . missus est erit.

3 *idem VW*. || moyses] m. dicit *V*. || aduersum *W*. || 5 ulp. l. uiii *om. VW*: requiri l. uiii uidit *Cuiacius* (cf. *Lenel paling. Vlp. fr.* 2203). || sub titulo *om. libri*. || ad *om. W*. || 7 legem *libri*. || testimonium] in t. *W*. || 8 capitulo *V*. || octogesimi *W*. || septimo] et uii *B*, et uiii *W*. || capitulo *V*. || octogesimi octauo *W*. || 9 c. o. octauo addidit *Lachmann*. || his] his uerbis *libri*: his uero *Lachmann*. || 10 hac] in hac *libri*. || ne licito *B*, nec licito *VW*. || 11 parentem- u(a)e *libri*. || liberto uel *V*, liberta uel *W*. || libertiae libertaue liberauerit] *scripsi* (libertaue *inserit Huschke*), libertus libertauerit *libri*: fortasse praeterea post liberti *ins.* cuius eorum. || 12 quiue] qui uel *V*, quibus *W*. || inpuber erit *BW*, inpuere erit *V*, impuberes erunt *Dig.* || iudicio publ. d. erit qui] *Dig.*, *om. libri*. || 13 in int. eorum *V*. || est] erit *Dig.* || qui uel *V*. || 14 custodiaqu(a)e *BV*, custodiam- que *W*, custodiae *Dig. recte*. || publicauerit *W*. || qui uel *V*. || depugnandia *W*. || 15 dictoratus *Wa*. || qui uel *V*. || ad] a *V*, *om. B*. || pepugnare] ut depugnaret *Dig.* || se *om. BW*. || locauit *om. W Dig.* || lacauerit praeterquem *Wa*. || 16 quiaculandi *B*. || causam *W* || urbe *V*. || est erit] steterit *VW*. || palamue] palam uel *V*, quaeue palam *Dig.* || 17 corporem *B*, corpus *W*, *om. Dig.* || feceritue] fecerit *B*. || qui uel *V*. || ob *om. W*. || 18 post dicendum *ins.* uel non dicendum *Dig.* || indicatus] i. uel conuictus *Dig.* || nec uolens quis e. h. l. i. r. t. dicit] *scripsi*, neue (*B*, neque *VW*) q. e. h. lege (legem *B*) in reum (in hoc *W*) test. dicat *libri*.

9, 2, 3 quis eorum hac lege in reum testimonium dicit. capite octogesimo septimo his: 'inuiti in reum testimonium ne dicunto 'qui sobrinus est ei reo propioreue cognatione coniunctus, 'quiue socer gener uitricus priuignusue eius erit'. et reliqua.

9, 3, 1 PAVLVS libro sententiarum [V] sub titulo de testibus et 5 quaestionibus:

Suspectos testes et eos uel maxime, quos accusator de domo eduxit uel uitae humilitas infamauerit, interrogari non placuit: in testibus enim et uitae qualitas spectari debet et dignitas. in adfinem uel cognatum inuiti testes interrogari non possunt. aduersus se inuicem parentes et liberi itemque [patroni et] liberti nec uolentes ad testimonium admittendi sunt, quia rei uerae testimonium necessitudo personarum plerumque corrumpit.

<TITVLVS X>

15

DE DEPOSITO.

10, 1, 1 MOYSES dicit:

Si aliquis dabit proximo suo argentum aut uas seruare et furatum fuerit de domo hominis, si inuenitur qui furatus est, reddet duplum. quod si non fuerit inuentus fur, accedet 20

c. 2, 3. *idem caput legis Iuliae affert Paulus Dig. 22, 5, 4.*

c. 3 = *Paulus 5, 15, 1-3.*

c. 1. *Exod. 22: (7) εἰν δέ τις δῶ τῷ πλησίον ἀργύριον ἢ σκεύη φυλάξαι καὶ κλαπῆ ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ ἀνθρώπου, εἰν εὐρεθῆ ὁ κλέψας, ἀποτίσει τὸ διπλοῦν. (8) εἰν δὲ μὴ εὐρεθῆ ὁ κλέψας, προσελεύσεται ὁ κύριος τῆς οἰκίας ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ ὀμειῖται ἢ μὴν μὴ αὐτὸν πεπονηρεῦσθαι ἐφ' ὅλης τῆς παρακαταθήκης τοῦ πλησίον.*

1 octogesimo septimo (-simi uii *W*) his (hi *W*) homines inuiti in r. testimonium] *BW*, octogiuta septimonium *V*: homines *deleui*. || 2 ne dicunto] *Lachmann*, nec dicunt *libri*. || 3 qui sobrinus] consobrinus *W*. || propiore uere *B*, propioreue *W*, qui priore uel *V*. || cognationem *W*. || 4 priuignusue] priuignusque *BW*, priuignus qui *V*. || reliquia *Bb*. || 5 paulus libro (*om. B ind.*) sent. sub titulo *B*, *om. VW*. || et quaest. *om. Paulus*. || 7 susceptos *B*, suscoptos *Wb*, susc(o)eptus *VWa*, suspectos gratiae *Paulus*. || et *om. W*. || quod *B*. || de domo eduxit] *B*, deduxit *VW*, de domo prodaxerit *Paulus*. || 8 infamarit *Paulus*. || 9 in *om. B*. || teste *Paulus*. || ex(s)pectari *libri*. || 10 in adfinem] *V*, in hac finem *W*, si sint adfinem *B*. || 12 patroni et] *addidit Huschke* (*cf. Dig. 22, 5, 4*), *om. libri nostri et Pauli*. || 13 uerae] *Paulus*, hi uere *B*, iuere *V*, iubere *W*. || 14 corruptit *V*. || 17 moyses . . 169, 3 liberabitur *habet codex Bellouacensis* (*praef. p. 114*). || moyses dixit *VW*, respondit moyses *Bellou*. || 18 aliquid *B*. || proximum suum *B* (*ind.*) || aut] et *V*. || uas] aut aurum aut uasa *Bellou*. || 19 de domo] de eo homo *W*. || si inuenitur (inuentus fuerit *Bellou*.) qui furatus est *bis W*. || 20 reddat *W Bellou*., eam rem reddat *V*. || fur accedat *B Bellou*., furanti de *W*.

is qui commendatum susceperat ante dominum et iurabit nihil se nequiter egisse de omni re commendata proximi sui et liberabitur.

10, 2, 1 MODESTINVS libro differentiarum secundo [sub titulo] de deposito uel commendato: 5

Commodati iudicio conuentus et culpam praestare cogitur: qui uero depositi conuenitur, de dolo, non etiam de culpa condemnandus est. commodati enim contractu, quia utriusque contrahentis utilitas interuenit, utrumque praestatur: in depositi uero causa sola deponentis utilitas uertitur et ibi 10
2 dolus tantum praestatur. sed in ceteris quoque partibus iuris ista regula custoditur: sic enim et in fiduciae iudicium et in actionem rei uxoriae dolus et culpa deducitur, quia 3 utriusque contrahentis utilitas interuenit. in mandati uero iudicium dolus, non etiam culpa deducitur. quamuis singula- 15
riter denotare liceat in tutelae iudicium utrumque deduci, cum solius pupilli, non etiam tutoris utilitas in administratione 4 uersetur. depositi damnatus infamis est: qui uero commodati damnatur, non fit infamis: alter enim propter dolum, alter 5 propter culpam condemnatur. actione depositi conuentus 20
cibariorum nomine apud eundem iudicem utiliter experitur: at is cui res commodata est inprobe cibariorum exactionem intendit. inpensas tamen necessarias iure persequitur, quas 6 forte in aegrum uel alias laborantem inpenderit. res deposita

c. 2, 5 ad experitur = *Dig.* 16, 3, 23.

1 que *W.* || is qui c. susceperat] dominus domus *Bellou. ex uersione Hieronymiana.* || ante] stabit ante *W.* || iurauit *B.*, iuret *V.* ||
|| 2 nihil se n. egisse (egisset *W.*) de omni re] malest (*id est* male se) cogitasse neque interceptisse detinere *Bellou.* || commendatam *W.* || 4 mod. l. d. sec. om. *VW.* || sub titulo *addidi.* || 5 uel] et *VW.* || commendato] commendate *W.* || 6 com(m)endati *libri.* || quomodati *W.* || et] est *libri.* || 7 de depositi *B.* || culpam *B.* || 8 condemnatus *W.* || commendati *V.* || enim om. *V.* || contractus *B.* || utrisque *VW.* || 10 causam solam *W.* || uestitur *VW.* || et ibi] tibi *B.* || 12 iudicio *libri.* || 13 causula *B.* || uxoriae] uxori et *B.*, uxori *V.*, luxuriae *W.* || et om. *V.* || culpam *B.* || 15 iudicio *libri.* || dolus] d. hi *W.* || culpa . . . liceat (liceant *V.*) in t. iudicium (iudicio *VW.*) utrumque (utrorumque *V.*) d. c. s. pupilli (polli *W.*) non etiam om. *B.* || 17 tutoris] rectoris *W^b*, inc. *W^a*. || administrationem *W.* || 18 uersatur *libri.* || damnatus] d. non fit *V.* || infamis est q. u. c. d. om. *W.* || 19 fit] sit *VW.* || infamus *W.* || alter] a. enim *W.* || 20 culpa *V.* || actionem *W.* || depositi] *Dig.*, deposito *BV*, depositus *W.* || conuentus] c. seruo constituto *Dig.* || 21 cibariorum] *Dig.*, ciuariarum *BV*, cybariarum *W.* || 22 ad his *libri.* || com(m)endata est *BVW^b*, commendantem *W^a*. || cibariorum] *edd.*, ciuariarum *BV*, cybariarum *W.* || 23 iure persequitur] siue persequendum *W.* || 24 aegrum] eorum *V.* || res deposita] respondit deposita *B.*, de dominos subripientes *W.*, om. *V.*

si subripiatur, dominus dumtaxat habet furti actionem, quam-
uis eius apud quem res deposita est intersit ob inpensas in
rem factas rem retinere. is uero cui res commodata sit
10, 2, 7 furti experiri debebit, si modo soluendo fuerit. actio commo-
dati semper in simplum competit, depositi uero nonnumquam 5
in duplum, scilicet si ruinae uel naufragii uel incendii aut
tumultus causa res deponatur.

10, 3, 1 HERMOGENIANVS sub titulo depositi huiusmodi inserit con-
stitutiones:

Idem Augg. [et] Caess. Fl. Munatio. Eum qui suscepit 10
depositum dolum, non etiam casum praestare certi iuris est.
cum itaque proponas ignis ui quaedam cremata de his quae
tibi fuere commendata nec ullum dolum in subtrahendis rebus
adhibitum, rector prouinciae nihil contra iuris rationem fieri
patietur. et quoniam necti quereris moras adhibita uarietate, 15
negotium inter uos ortum secundum iuris ordinem sua ratione
a. 293. decidetur. Subscripta VIII k. Iul. Serdica Augustis cons.

10, 4, 1 Idem Augg. et Caess. Fl. Aurelio Altenico Andronico.
Eos penes quos uestem et argenti materiam deposuisse pro-
ponis apud rectorem prouinciae conuenit interrogari, qui eos, 20
siue teneant siue dolo fecerint quominus possint restituere,
secundum bonam fidem tibi satisfacere compellet. Subscripta
a. 294. VI. k. April. Sirmi Caess. cons.

10, 5, 1 Idem Augg. et Caess. Aurelio et Eustathio et Diosimo.
Is, qui depositum suscepit, ultra dolum, si non aliud spe- 25

1 subriatur *B* (*ind.*), subripiantur *W*. || dominus dumtaxat] *Schulting*, dominus (*domus V*) domui *libri*. || furtu *W*. || actione *V*. || 2 eius *om.* *B*. || in rem factas] idem facta *W*. || 3 rem] *edd.*, se *libri*. || retineri *V*. || sit] *scribe* est. || 4 soluendo fuerit actio] *Pithoeus*, soluenda actio fuerit *libri*. || commodatis *V*. || 5 semper] rem per *VW*. || simplum *V*. || 6 uel naufr.] naufr. *W*. || incendiū *W*. || 7 res deponatur] re deponatur *V*, reponatur *W*. || 8 erm. s. t. de (*om. B ind.*) depositi h. inseri constitutione idem augustus cesar flavius munatio *B*, idem *W*, *om. V*. || 11 casu *libri*. || praestari *W*. || certi] et rei *V*. || 12 itaque] utique *W*. || propaenas *V*. || ui] sui *BW*, suis *V*. || 13 fuerit *V*. || 14 rectorem *W*. || 15 necti] *Huschke*, nectu *B*, nec *VW*. || adhibitam *W*. || uarietatem *BW*. || 16 ortum] certo *Wa*, certum *Wb*. || suam *VW*. || rationem *B*, nationem *W*, natione *V*. || 17 decidatur *VW*. || subscripta viii kal. iul. *om. V*. || serdica augustus cesaribus *B*, *om. VW*. || 18 idem augustus (*aug. ind.*) et cesare (*ces ind.*) fl. aurelio altenico andronico *B*, *om. VW*. || 19 eos penes] eus perne *B*, eas paenas *V*, eas poenas *W*. || quas *W*. || materia *libri*. || propaenis *V*. || 20 rectorum *W*. || qui eos] *Huschke*, quod *libri*. || 21 fecerunt *B*. || cominus *libri*. || possint] positi *V*. || 22 compellit *VW*. || subscripta ui (*uii W*) kl. april. (*aprelis W*) *BW*, *om. V*. || 23 syrmī cess. cons. *B*, *om. VW*. || 24 idem augustus et cesares a. et eustatio et diosimo *B*, idem *W*, *om. V*. || 25 accoeptit *W*. || alium *W*.

cialiter conuenit, praestare nihil necesse habet. cuius memor iuris rector prouinciae partium allegationibus auditis pro ereptorum qualitate suam ordinabit sententiam. Subscripta XIII

a. 294? k. Nou. Appiaria.

10, 6, 1 Idem Augg. et Caess. Septimiae Quadratillae. Qui dolo 5 malo depositum non restituit, suo nomine conuentus ad eius restitutionem cum infamiae periculo urguetur. Subscripta

a. 294. prid. idus Decembres Nicomedia. CC. cons.

10, 7, 1 PAVLVS libro secundo sententiarum sub titulo de deposito:

Deponere possumus apud alium id quod nostri iuris est 10
2 uel alieni. depositum est quasi diu positum. seruandum est,
3 quod [ad] breue tempus custodiendum datur. deponere uidetur,
4 qui in metu ruinae incendii naufragii apud alium custodiae
5 uel minus idoneam custodiam domus uel uim latronum timens 15
6 apud aliquem rem custodiendam commendat. si sacculum
7 uel argentum [signatum] deposuero et is penes quem depo-
8 situm fuit me inuito contrectauit, et depositi et furti actio
9 mihi in eum competit. ob res depositas dolus tantum
10 praestari solet. in iudicio depositi ex mora et fructus ueniunt 20
11 et usurae rei depositae praestantur. si quis rem penes se

c. 6 = *Cod. Iust.* 4, 34, 10.

c. 7, 1—4 *hinc rest. Paulus* 2, 12, 1—4.

c. 7, 5 = *Paulus* 2, 12, 5; *Dig.* 16, 3, 29 *pr.*

c. 7, 6—11 *hinc rest. Paulus* 2, 12, 6—11.

1 memoria *V.* || 3 qualitate] qualitatemque *W.* || suae *BV.* ||
ordinauit *libri.* || sententia *B.* || subscr. xiiii k. nou. appiaria *B,*
om. VW, scr. XVI k. Nou. Appiaria Caess. cons. (u. comm. meum über
die Zeitfolge der Verordnungen Diocletians in actis acad. Berol. a. 1860
p. 438. 442). || 5 idem angustus et cesares (cesare *ind.*) *B,* idem *W,* *om.*
V || septimiae] uii et *B.* || quadratillae] quatratile *B (ind.), om.*
Iust. || dolo malo] dolum malum *W, om. Iust.* || 6 depositum] posito
B. || conuentus] c. et condemnatus *Iust.* || ad eius *om. V.* || 7 rest.
cum inf. per.] *Iust., cum infam(a)e (sic) per. restitutionem libri.* ||
urguntur *W.* || subscripta pridie id. dec. *W,* scripta id. decem *B,*
om. V et Iust. || 8 nicomedia cc. cons.] ii comedia ccs. cons. *B, om.*
VW et Iust. || 9 paulus lib. (liber *B ind.*) sent. sub titulo secundo *B,*
idem *W, om. V.* || 10 alium id] aliud *W.* || 11 seruandum] sed pari-
ter seruandum uel tale quiddam requiritur || 12 quod ad breue] quod
breue (breuem *W*) *libri.* || 13 metu ruinae] meturbine *V,* me et in
urbi nec *W.* || incendunt *VW.* || naufragium *W.* || 14 cause *W.* ||
deponit *om. VW.* || suspecta *V,* suspecto *W.* || habent *B.* || 16
rem] re *W,* res *B.* || commodat *libri.* || sacculum] *Paulus et Dig.,*
sacellum *VW,* sacellum *B.* || 17 signatum] *Paulus et Dig., om.*
libri: intellege non signatum forma publica, sed depositum in in-
uolucro obsignato. || paenis *V,* poenes *W,* poenae *B.* || que *W.* || 18
contrectani *VW,* contrectauerit *Paulus et Dig.* || actioni *W.* || 20
ex] hec *B.* || 21 prestantur *V.* || poenes *W,* poene *V,* poenae *B.* ||
se depositam] sedem positam *W,* se posita *B.*

depositam apud alium deposuerit, tam ipse directam quam
 is qui apud eum deposuit utilem actionem depositi habere
 10, 7, 9 possunt. si pecuniam deposuero eamque tibi permisero, mutua
 magis uidetur quam deposita ac per hoc periculo tuo erit.
 10 si rem apud te depositam uendideris eamque redemeris, post 5
 perdideris, semel admissio dolo perpetua depositi actione te-
 11 neberis. ex causa depositi lege duodecim tabularum in du-
 plum actio datur, edicto praetoris in simplum.

10, 8, 1 GREGORIANVS libro III sub titulo de deposito:

Imp. Alexander A. Mestrio militi. Incursu latronum 10
 ornamenta deposita apud interfectum ab eis perierunt: detri-
 mentum ad heredes eius qui depositum accepit, qui dolum
 tantum praestare debuit, non pertinet. quod si praetextu
 latrocinii commissi res, quae in potestate heredis sunt, non
 restituuntur, tam depositi quam [ad] exhibendum actio, sed 15
 a. 234. et in rem uindicatio conpetit. Prop. VII kal. Iul. Maximo
 bis et Urbano cons.

10, 9, 1 PAVLVS libro responsorum V sub titulo ex locato et conducto:

Imp. Antoninus Iulio Agrippino. Dominus horreorum
 'periculum uis maioris uel effracturae latronum praestare non 20
 'cogitur. his cessantibus si quid ex depositis rebus inlaesis

c. 8 = *Cod. Iust.* 4, 34, 1.

c. 9 = *Cod. Iust.* 4, 65, 1.

1 direptam *libri*. || 2 utilem] ut ille *V* || 3 eamque t. permisero
VW, eam hancque (quem *Ba*) tibi commisero *B*: eaque uti tibi permi-
 sero *Blume collatis locis Dig.* 12, 1, 9, 9. l. 10. || mutuam *BW*. || 4
 depositam *B*. || 5 deposita *B*. || redemeris post] *scripsi*, redimeris postquam
B, redimeris eamque (eam *W*) postquam *VW*, postquam redemeris *Krueger*.
 || 6 semel amisso *BV*, se mala misso *W*. || perpetuam *B*, perpetuo *W*.
 || actione (-nem *BV*) teneberis (tenebis *V*) ex (et *B*) c. d. lege (legem *B*)
 d. t. in d. actio *om. W*. || 8 edictum *B*. || 9 gregorianus libro iiii sub titulo
 de (*om. ind.*) deposito *B*, idem *VW*. || 10 imp. al. a. mestrio (missorio *W*)
 militi (*om. Iust.*) *BW Iust.*, *om. V*. || incursum] incurso *V*, incisso *W*, si
 incursum *Iust.* || latronum] l. uel alio fortuito casu *Iust.* || 11 exposita
VW. || inter prefectum *B*. || ab eis *om. Iust.* || perierint *V*. || 12
 heredem *Iust.* || dolum tantum] dolum solum et latam culpam si non
 aliud specialiter conuenit *Iust.* || 13 debent (*sic*) *B*. || pertinet] potuit
W. || praetextu] *Iust.*, ex pretexto *libri*. || 14 commissi] c. uel alte-
 rius fortuiti casus *Iust.* || quem *VW*. || potestatem *VW*. || heredi
BV. || sunt] s. uel quas dolo desiit possidere *Iust.* || 15 restituntur
B. || ad] *Iust.*, *om. libri*. || exhibendo *Ba*. || 16 et] etiam *Iust.*, *om. B*. ||
 prop. iiii (d. *ins. B*) kl. iul. maximiano bis et urbano cc *B*, *om. VW*, pp.
 iiii id. iul. maximo et urbano cons. *Iust.* || 18 paulus lib. (liber *B*) re-
 sponsorum u sub titulo *BW*, *om. V*. || 19 antoninus] antoninus a. *Iust.* ||
 agripino *BV*. || 20 uis] sui *libri*. || effracturae *Va*, effracturam *Iust.* ||
 praestare] conductori pr. *Iust.* || 21 si quis *VW*. || ex depositis] *Iust.*,
 expositis *libri*.

- ‘extrinsecus horreis perit, damnum depositorum sarciri debet.
 213. ‘Prop. III non. Nou. Antonino III cons.’ Paulus respondit:
 satis praepositam constitutionem declarare his, qui horrea
 locant, maiorem uim inputari non posse.

⟨TITVLVS XI⟩
 DE ABACTORIBVS.

5

11 1, 1 MOYSES dicit:

Si quis inuolauerit uitulum aut ouem et occiderit aut uendiderit, quinque uitulos restituet pro uitulo uno, quattuor oues pro oue una. quod si non habet unde reddat, uenun- 10 detur pro furto.

11, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum V sub titulo de abactoribus:

Atroces pecorum abactores plerumque ad gladium uel in metallum, nonnumquam autem in opus publicum dantur. atroces autem sunt, qui equos et greges ouium de stabulo 15 uel de pascuis abigunt uel si id saepius aut ferro aut conducta manu faciunt.

11, 3, 1 Idem PAVLVS eodem libro et titulo:

Abactores sunt, qui unum equum uel duas equas totidemque boues, [oues] uel capras decem, porcos quinque abe- 20 gerint. quidquid uero intra hunc numerum fuerit ablatum, in poena furti pro qualitate eius aut in duplum aut in tri-

c. 1. *Exod.* 22: (1) ἐὰν δέ τις κλέψῃ μόσχον ἢ πρόβατον καὶ σφάξῃ ἢ ἀποδώται, πέντε μόσχους ἀποτίσει ἀντὶ τοῦ μόσχου, καὶ τέσσαρα πρόβατα ἀντὶ τοῦ προβάτου . . . (3) ἐὰν δὲ μὴ ὑπάρχῃ αὐτῷ, πραθήτω ἀντὶ τοῦ κλέμματος.

c. 2 *hinc rest. Paulus* 5, 18, 2.

c. 3 = *Paulus* 5, 18, 1.

1 extrinsecus post quid *Iust.* || horrei *B.* || perit] *VW*, perierit *Iust.*, om. *B.* || depositarum rerum *Iust.* || sarcire *V.* || 2 prop. iiii non nou antonino iii (*sic*) consl paulus & *B.*, om. *VW*, pp. prid. non. ian. antonino a. iiii et balbino cons. *Iust.* || 3 propositam *W*, proposita *V.* || 4 imputare *W.* || 8 embolauerit *W.* || aut] et *W.* || 9 uenundauerit *V.* || uitulus *B.* || restituet] restituere *B.*, restituat *VW.* || uitulum unum *B.* || 10 ouem unam *W.* || uenundatur *V.* || 12 paulus libro (liber *B.*), sent. u (om. *B.*) sub titulo *BV*, om. *W.* || abactoribus *W*, abgeatoribus (*sic*) *B.*, actoribus *V.* || 13 plerumque] pecorumque *W.* || 14 in om. *W.* || datur *V.* || 16 abigunt] reabigunt *W.* || ferro aut] *Huschke*, a ferro libri. || conductam manum *W.* || 19 abactores] *VW* (abactores sunt in litura) et *Paulus*, abegeatores *B.* || qui om. *VW.* || uel duas] duas *Paulus.* || 20 oues] addidit *Huschke*, om. libri nostri et *Pauli.* || porcus *B.*, aut porcos *Paulus.* || abigerit *VW.* || 21 numero *BV.* || fieri *V.* || oblatum *VW.* || 22 in poena] *Paulus*, in (uel m) ponat libri. || qualitatem *W.* || eius aut] eius apud *V.* || triplum] *sic libri nostri et Pauli*, quadruplum *Schulting.*

plum conuenitur aut fustibus caesus in opus publicum unius anni datur aut sub poena uinculorum domino restituetur.

11, 4, 1 Idem PAVLVS eodem libro et titulo:

Si ea pecora, de quibus quis litigauerat, abegerit, ad forum remittendus est atque ita conuictus in duplum uel in 5 triplum furis more damnatur.

11, 5, 1 Idem PAVLVS eodem libro et titulo:

Qui bouem uel equum errantem quodue aliud pecus abduxerit, furem magis eum quam abactorem constitui placuit.

11, 6, 1 PAVLVS libro singulari de poenis paganorum sub titulo de 10 abigeis dixit:

Cum durius abigei damnantur, et ad gladium tradantur: 2 itaque diuus Pius ad concilium Baeticae rescripsit. qui pecora, de quibus litigabat, abegit, ad forum remittendus est et si uictus fuerit, in duplum uel quadruplum condemnandus. 15

11, 7, 1 VLPPIANVS libro octauo de officio proconsulis sub titulo de abigeis:

De abigeis puniendis ita diuus Hadrianus rescripsit concilio Baeticae: 'Abigei cum durissime puniuntur, ad gladium 'damnari solent. puniuntur autem durissime non ubique, sed 20 'ubi frequentius est hoc genus maleficii: alioquin et in opus 2 'et nonnumquam temporarium damnantur. ideoque puto apud 'uos quoque sufficere genus poenae, quod maximum huic 'maleficio inrogari solet, ut ad gladium abigei dentur: aut si

c. 4 = *Paulus* 5, 18, 3.

c. 5 *hinc rest. Paulus* 5, 18, 4.

c. 7, 1 = *Dig.* 47, 14, 1 *pr.*

1 aut] uel *Paulus*. || 2 dantur *W*. || dominum *V*. || 3 item *V*. || titulo] cet *B* (*ind.*) || 4 si ea] si ex *V*, sic a *W*. || de] deque *W*. || litigauerit *V*, litigat *Paulus*. || 5 iremittendus *W*. || coniuictus *B*. || 6 foris *VW*. || 7 idem p. e. l. et titulo (cet *B ind.*) *om. VW*. || 8 quodue (*priore loco* uel *W^b*) al. pecus *bis W*. || adduxerit *W*. || 9 furem magis eum] non furem eum esse *W*. || abegeatorem *B*. || constitui] constitutio *W*. || 10 paul. libro singulari (liber singulare *B ind.*) *om. W*. || pagaconorum *B (ind.)*. || 11 ambigeis *V*, abiseis *W^a*. || 12 ambigei *V*, abysei *W*. || dampnatur *W*. || 13 beticae *B*, betticae *W*, battice *V*. || rescripsit] et ipsi *B*. || 14 ad] a *W*. || furum *B^b*, frum *B^a*. || premittendus *libri*. || 15 condemnandis *B*. || 16 ulp. libro (liber *B. ind.*) o. d. off. *pr.*] *B*, idem de off. *pr. W, om. V*. || sub titulo de abigeis abigeis pun. *B*, de sub tit. abiseis pun. *W*, de ab. pun. *V*. || 18 rescripsit (*scripsit V*) concilio (*consulio W*) baeticae (*beticae B, betticae VW.*)] consilio uetice r. *Dig.* || 19 abigeis *V*. || cum] quod *W*. || gladium] olantium *W*. || 20 solet *V*. || puniantur *W*. || 21 frequentium *B*. || hoc] id *Dig.* || maleficia *W*. || alioquin et] loqui nec *W*. || 22 temporalium *W*. || damnatur *V*, dantur *Dig.* || 23 maximum] *P. Faber*, maximo *libri*. || 24 ut ad gladium] aut gladio *W*. || ambigei *V*.

‘quis tam notus et tam grauis in abigendo fuit, ut prius ex
 ‘hoc crimine aliqua poena affectus sit, hunc in metallum dari
 11, 7, 3 ‘oportere’. rescriptum diui Hadriani sic loquitur, quasi gra-
 uior poena sit metalli: nisi forte hoc sensit diuus Hadrianus
 4 gladii poenam dicendo ludi damnationem. est autem diffe- 5
 rentia inter eos qui ad gladium et eos qui ad ludum dam-
 nantur: nam ad gladium damnati confestim consumuntur uel
 certe intra annum debent consumi: hoc enim mandatis con-
 tinetur. enimuero qui in ludum damnantur, non utique con-
 sumuntur sed etiam pilleari et rudem accipere possunt post 10
 interuallum, siquidem post quinquennium pilleari, post triennium
 5 autem rudem induere eis permittitur. eodem rescripto diui
 Hadriani diligentissime expressum est non ubique parem esse
 poenam abigeorum.

11, 8, 1 Idem VLPIANVS libro et titulo qui supra: 15

Abigei autem proprie hi habentur, qui pecora ex pastu
 et ex armentis subtrahunt et quodammodo depraedantur et
 abigei studium quasi artem exercent equos de gregibus uel
 boues de armentis abducentes. ceterum si quis bouem aber-
 rantem uel equum in solitudine abduxerit, non est abigeus, 20
 2 sed fur potius. sed et qui porcum uel capram uel uerbecem
 abducunt, non tam grauiter ut hi qui maiora animalia abi-
 3 gunt plecti debent. quamquam autem Hadrianus metalli poenam
 temporari uel etiam gladii praestituerit, attamen qui honestiore

c. 8 = *Dig.* 47, 14, 1—4.

2 adfertur *V.* || 3 rescripti *W.* || 4 poena *B.*, paena *V.* || 5 diffe-
 rentiam *B.* || 6 et eos qui ad ludum ante est autem *V.* || damnatur *V.* || 8
 debet *BW*, om. *V.* || mandatis] *Pithoeus*, damnatis libri. || 9 ludunt *W.* || 10
 pillearii *V.* || 11 interuallum] *Lachmann*, interpalam *B.*, interpella *VW.*
 || pillari *V.* || 12 rudem indulgere *Vb.*, rude | batuere *Lachmann.* ||
 rescripto] bel scripto *B (ind.)*, scripto *VW.* || 13 patrem *W.* || 14
 ponam *W.* || 15 idem] *B (ind.) W.*, item *B (text.) V.* || liber et it *B*
 (*ind.*), lib. et tituli *W.* || qui supra om. *VW.* || 16 hi om. *V.* || pastu et
 (*om. V*) pascuis uel *Dig.* || 17 fermentis *B.* || quod ammodum *V.*, quod ad-
 modo *B.* || uepraedantur *W.* || 18 abigei] abigendi *Dig. recte.* || exercentes
 equos de gregibus *Dig.*, exercentes quas degere libri. || 19 adducentes
 et cetera idem si *W.* || 20 equum in solitudinem libri, equos in
 solitudine relictos *Dig.* || abduxit *V.*, adduxit *W.* || ambigeus *V.* || pot.
 fur. *W.* || 21 et om. *VW.* || porcam *Dig.* || uel capram] et c. *W.* ||
 uerbecem] *scripsi (cf. tabulae Arualium a. 183. 224)*, berbicum libri,
 ueruecem *Dig.* || 22 adducunt *B.*, adducant *W.*, abduxit *Dig.* || ut hi] ut
 his *B.*, quam *Dig.* || qui] qui ad *B.* || abigent *BW*, ambigent *V.* || 23
 plecti] pecti *Wa.* || poena *B.* 24 || temporari] *scripsi*, item operis *Dig.*,
 item operibus libri nostri. || gladii grandi *W.* || praestituerit] *Dig.*,
 prestiterit *V.*, presto erit *BW.* || honestiore] *Dig.*, honestiori libri.

11 , 4 loco nati sunt non debent ad hanc poenam pertinere, sed aut
relegandi erunt aut remouendi ordine. Romae tamen etiam
bestiis subici abigeos uideamus: et sane qui cum gladio abi-
gunt, non inique hac poena adficiuntur.

⟨TITVLVS XII⟩

5

DE INCENDIARIIS.

12, 1, 1 MOYSES dicit:

Si exierit ignis et inuenerit spinas et comprehenderit
areas uel spicas aut campum, aestimationem restituet ille qui
succendit ignem.

10

12, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum [quinto] sub titulo de incendiariis:

Qui casam aut uillam inimicitiarum gratia incenderunt,
humiliores in metallum aut in opus publicum damnantur,
2 honestiores in insulam relegantur. fortuita incendia, quae
casu uenti furentis uel incuria ignem supponentis ad usque
uicini agros euadunt, si ex eo seges uel uinea uel oliuae
uel fructiferae arbores concrementur, datum damnum aesti-
matione sarciatur.

15

12, 3, 1 Idem PAVLVS eodem libro et titulo:

Commissum uero seruorum, si domino uideatur, noxae
2 deditioe sarciatur. messium sane per dolum incensores uinea-
rum oliuarumue aut in metallum humiliores damnantur aut
honestiores in insulam relegantur.

20

c. 1. *Exod.* 22, 6: ἐὰν δὲ ἐξελθὼν πῦρ εὗρη ἀκάνθας καὶ προσ-
εμπρήσῃ ἄλωνα ἢ στάχυς ἢ πεδίον, ἀποτίσει ὁ τὸ πῦρ ἐκκαύσας.

c. 2 = *Paulus (Vesont.)* 5, 20, 2. 3.

c. 3 = *Paulus (Vesont.)* 5, 20, 4. 5.

1 hac B. || p(o)ena BV. || aut rel.] etiam ut rel. V, etiam rel.
W. || 2 mouendi Dig. || ordinem BVW, ordini Dig. || romae tamen (tam
W) e. b. subici (sic B, abici W^b, obici V, om. W^a; cf. praef. p. 135) ab.
uideamus (sic libri) et om. Dig. || 3 abigunt] obiciunt V. || 4 iniqui B. ||
hac p. adficiuntur] bestiis obiciuntur Dig. || 7 dicit W. || 8 exiit B.
|| 9 uel sp.] aut sp. V. || aut] uel W. || existimationem BV. ||
restituat V. || ille] ei ille W. || 11 paul. libro (liber B) sent. sub ti-
tulo (subdit B ind.) BW, om. V. || 12 casa B, cauca W. || aut] au W^a. ||
pillam BW. || gratiam BW. || 13 metallo B. || 14 honestiores] h. uero W.
|| insula B. || 15 furentis] fuerint his B, ferente Paulus. || incuriam
libri. || ignis V. || 16 agrus B, agri W. || si] Paulus, et si libri. ||
uineas VW. || oliuae Paulus, oliua B, oliuas V, oliueta W. || 17
fructiferas W. || concremantur V^a, concrementum W. || extimationem
BV. || 18 resarciatur V. || 19 p. e. l. et titulo om. W. || 20 noxae
deditioe] noxae et editioe B, nos et edictione V, nos edictionem W. ||
sarciatur Paulus. || 21 mensuum W. || per dolum] Paulus (Vesont.),
perdum BV, perdunt W. || uinearum] uel uinearum Huschke. || 22 aut
in] in V.

12, 4, 1 Idem PAVLVS libro et titulo qui supra:

Incendiarii, qui quid in oppido praedandi causa faciunt, facile capite puniuntur.

12, 5, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis [sub titulo] de naufragis et incendiariis: 5

Incendiariis lex quidem Cornelia aqua et igni interdicti iussit, sed re uarie sunt puniti. nam qui data opera in ciuitate incendium fecerunt, si humillimo loco sunt, bestiis subici solent, si in aliquo gradu et Romae id fecerunt, capite puniuntur; aut certe . . . . . adficiendi sunt qui haec com- 10
mittunt, sed eis qui non data opera incendium fecerint plerumque ignoscitur, nisi in lata et incauta negligentia uel lasciuiam fuit.

12, 6, 1 PAVLVS libro singulari de poenis paganorum sub titulo de abigeis dicit: 15

Incendiarii, qui in oppido praedae causa id admiserint, capite puniantur: qui casu insulam aut uillam, non ex inimicitiiis incenderint, leuius. fortuita enim incendia ad forum remittenda sunt, ut damnum uicinis sarciatur.

12, 7, 1 VLPIANVS libro XVIII ad edictum, sub titulo si fatebitur iniuria occisum esse, in simplum et cum diceret: 20

Item si insulam meam adusseris uel incenderis, Aquiliae

c. 4 = *Paulus (Vesont.)* 5, 20, 1.

c. 7 = *Dig.* 9, 2, 27, 7 *mut.*

1 tituli *W.* || qui supra *om. V.* || 2 incendiarii (*om. V.*) quidquid (*quicquid W.*) libri, incendia si qui *Huschke.* || causam *W.* || 3 facile *om. Paulus.* || 4 ulp. l. octauo (*om. B ind.*) *om. VW.* || proconsule *V.*, et consulis *B (ind.)*. || sub titulo *om. libri.* || 5 naufragiis libri. || incendiariis *semel tantum libri.* || 6 interdicat *Ba*, interdicat *W.* || 7 iussi *VW.* || re uarie] res uarie *Wb*, restituarum *V*, res uariarum *Wa (?)*, uarie *B.* || puniti] punctionum *Bb*, punctionum *Ba.* || ciuitatem *V.* || 8 fecerint *Dig.* || si] si in *BV.* || humili modo *V*, humiliore *Dig.* || sint *Dig.* || bestiis] ueticii *W.* || subici libri, obici *Dig.* || 9 alicui *W.* || grado *B.* || et romae *om. Dig.* || fecerint *Dig.* || puniuntur] *Dig.*, puniri libri. || 10 adficiendi sunt] in insulam deportantur *Dig.* || 11 eis] et libri, ei *edd.* || fecerunt *W.* || 12 in lata et incauta] *malim* in causa lata. || 13 lasciuiam *W.* || 14 p. libro (liber *B ind.*) sing. *om. VW.* || paganorum *B (ind.)*. || 16 cause *V.* || id admiserint] ad eam miserint *W.* || 17 puniatur *BV.* || casum *V.* || uilla *V.* || ex inimicitiiis] inimicitia *B.* || 18 fort. enim] *B*, enim fort. *W*, in fort. enim *V.* || 19 remittendi *W.* || uicini *B*, uicinis *V.* || 20 ulp. libro (liber *B ind.*) xiiii (*B ind. W*, *om. B text.*) ad edictum (ab edicto *W*) s. titulo (tituli *W*) *BW*, *om.*, habens *ulpianus post occisum esse, V.* || iniuriam libri. || 21 occiso *Ba.* || cum doceret *BW*, cum docere *V*; cf. p. 144, 2. || 22 item si] id si *V*, in *W.* || insula libri. || mea *VW.* || adusseris *V*, adusseris *B*, aduserit *W.* || incenderit *W.* || aquilia *VW.*

actionem habebō, idemque est, et si arbustum meum uel uil-
 12, 7, 2 lam meam. quod si dolo quis insulam exusserit, etiam ca-
 3 pitis poena plectitur, quasi incendiarius. item si quis insulam
 uoluerit exurere et ignis etiam ad uicini insulam peruenerit,
 Aquilia tenebitur lege uicino etiam, non minus inquilinis ob 5
 res eorum exustas, et ita Labeo libro XV responsorum refert.
 4 sed si stipulam in agro tuo incenderis ignisque euagatus ad
 praedium uicini peruenerit et illud exusserit, Aquilia lex lo-
 5 cum habeat an in factum actio sit, fuit quaestio. sed pleris-
 que Aquilia lex locum habere non uidetur, et ita Celsus libro 10
 XXXVII digestorum scribit. ait enim 'si stipulam incendit
 'ignis effugit, Aquilia lege eum non teneri, sed in factum
 'agendum, quia non principaliter hic exussit, sed dum aliud
 6 egit, sic ignis processit'. cuius sententia et rescripto diui
 Seueri conprobata est in haec uerba: 'profitere propter ignem, 15
 '[qui] pabuli gratia factus culpa seruorum Veturiae Astiliae
 'euagatus agrum tuum, ut proponis, depopulatus est, ad exem-
 'plum legis Aquiliae noxali iudicio actura: si litis aestimatio
 'permittitur, iudicium consistere potest'. uidelicet non est
 7 uisa Aquilia sufficere. si forte seruus, qui idem con- 20
 ductor est, coloni ad fornacem obdormisset et uilla fuerit

c. 7, 3. si quis — exustas = *Dig.* 9, 2, 27, 8.

c. 7, 7 = *Dig.* 9, 2 27, 9 quibusdam omissis.

1 accione *BW*. || abeo *VW*. || idemque *B (ind.)*, itemque *B (text.)*
VW. || et si] et *V*, ex *W*. || uilla mea *V*. || 2 insula *BV*. || exu-
 rerit *V*. || etiam] ex etiam *V*. || 3 poenam *B*. || plectetur *V*, flectetur
W. || item] *B (text.) V*, idem *B (ind.) W*, om. *Dig.* || insulam] insula *B*
(ind.). || 4 exurere] meam ex. *Dig.* || 5 aquilie *V*. || lege om. *Dig.* || uicini
B. || etiam uicino non minus etiam *Dig.* || inquilinis] inaquilini *V*,
 i. tenebitur *Dig.* || ob] sub *VW*. || 6 et ita l. xu resp. (responsorum
 u *V*, resp. xu *W*) refert (referret *W*) om. *Dig.* || 7 sed om. *VW*. ||
 stipula *V*. || incenderit *BW*. || euacuatus *W*. || 8 proelium *B*. ||
 illum *V*. || exurerit *V*. || aquiliae *B*, aquiliana *W*. || 9 habet *W*. ||
 an in] in in *V*, tam in *W*. || facto *VW*. || quaestio sed *B*, quaestionis et
VW. || 10 et ita celsus (*sic B text.*, celsius *B ind. W*) l. xxxvii dig.
 (deg. *B ind.*) scribit ait (id *B*) enim *BW*, de stipula incendit celsius
V. || 11 si om. *VW*. || incendentes *W*. || 12 fugit *B*, offugit *W*, effu-
 gerit *V*. || eum om. *W*. || 13 non om. *B*. || exurit *V*. || aliud legit *BV*,
 alius legit *W*. || 14 pr(a)ecessit libri. || sententiam *W*. || et] sit *BV*,
 scit *W*. || rescriptum *BV*. || diui seuerit *V*, diuiserit *W*. || 15 profiteri
 libri. || 16 qui om. libri. || habuli *B*. || culpam seruorum *V*, culpas
 eorum *W*. || beturiae *W*, uecturiae *B*. || artiliae *W*. || 17 euagatus
 (aeuacatus *B*) a. t. ut pr. d. est ad ex. l. aquiliae om. *W*. || 18 noxalii
V, noxiri *W*. || acturas si *B*, actoras si *V*, auctoras si *W*. || 19 iudicium
 consistere] *scripsi*, iudicium cum adire *BV*, iudicium kp. cii idem adire
W: *possis item temptare iudicem tum adire potes.* || 20 uisu *B*, uisum
VW. || forte] fornacarius *Dig.* || qui idem conductor est] *scripsi*, quae
 idem (eidem *W*) conductores libri, om. *Dig.* || 21 colonia *W*. || obdor-
 misset] *Dig.*, obdormissent libri.

exusta, Neratius scribit ex locato conuentum praestare debere, si negligens in elegendis ministeriis fuit. ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius negligenter custodierit, [an] tenetur? namque qui non custodit, nihil fecit: qui recte ignem subiecit, non peccauit: quemadmodum si hominem me- 5
 dicus recte secuerit, sed negligenter uel ipse uel alius curauerit, Aquilia cessat. quid ergo est? et hic puto ad exemplum Aquiliae dandam actionem tam in eum, qui ad fornacem ob-
 dormiuit uel negligenter custodit, quam in medicum qui ne-
 glegenter curauit, siue homo periit siue debilitatus est. nec 10
 quisquam dixerit in eo qui obdormiuit rem eum humanam
 et naturalem passum, cum deberet uel ignem extinguere uel
 12, 7, 8 ita munire, ut non euagaretur. item libro VI ex Vibiano re-
 latum est: si furnum secundum parietem communem haberes,
 an damni iniuria teneris? et ait [Proculus] agi non posse 15
 Aquilia lege, quia nec cum eo qui focum haberet: et ideo
 aequius putat in factum actionem dandam. sed non proponit
 exustum parietem. sane enim quaeri potest, [si] nondum
 mihi damnum dederis et ita ignem habeas, ut metuam ne
 mihi des, an aequum sit me interim actionem, id est in factum 20

c. 7, 8 = *Dig.* 9, 2, 27, 1 quibusdam omissis.

1 neratius] *Dig.*, muneris *B*, munerari *VW*. || ex] et *V*. || loca *B*, locata *VW*. || conuentu *BV*. || 2 in elegendis] *Dig.*, in eligendis *W*, in legendis *B*, neglegendis *V*. || fuit] f. tenetur *B*. || ceterum] *Dig.*, ceterorum *libri*. || 3 subiecit *B*. || an tenetur] tenetur *libri*, an tenebitur qui subiecerit *Dig.* || 4 namque] nam *Dig.* || non *om.* *Dig.* || nihil] *W Dig.*, si nihil *V*, si nihil hic *B*. || qui] *V Dig.*, qu(a)e *BW*. || 5 quemadmodum si hominem (si hom. *om.* *W*) . . . cessat *om.* *Dig.* || 7 et hic puto ad exemplum (-plo *W*) aq. dandam act.] puto utilem competere act. *Dig.* || 8 tam in] *Dig.*, tamen *libri*. || ad *om.* *BW*. || obdormiuit *B*, obdormit *VW*. || uel] quam in eum qui (*omissis mox* quam in med. qui . . . debilitatus est) *Dig.* || custodit quam (et *VW*) in m. qui negligenter *om.* *B*. || 10 nec] ne *BV*. || 11 eo] eum *V*. || obdormiit *VW*. || humana *Bb*, humaria *W*. || 13 uel ita] uelit *V*. || euagaretur] euacaret *BV*, euaderet *W*, euagetur *Dig.* || item (idem *B ind.*) l. ui ex uiuiano relegatum est *BW*, *om.* *V Dig.* || 14 furnum *BW*. || 15 iniuriae *V*, iniuriam *W*. || teneres *W*, tenearis *Dig.* || et ait (aut *W*) agi (a*i* *Wa*) non posse (possem *V*) id *VW*, et agit non posset id *B*, et ait proculus agi non posse (tecum *addit Huschke*) *Dig.* || 16 aquilia lege *om.* *Dig.* || quia] qui *V*. || et *om.* *B*. || 17 aequius] *Dig.*, aequium *BV*, aequum *W*. || puto *Dig.* || sed n. pr. ex. par.] scilicet si paries exustus sit *Dig.* || 18 si] si autem (*om.* sane e. q. potest) *Dig.*, *om.* *libri*. || 19 dederit *B*. || et] sed *Dig.* || habeat *B*. || motuam *B*. || 20 mihi *om.* *W*. || des an] damnum des *Dig.* (*om.* quae sequuntur usque ad dixerit), de te *libri*. || interim] *Pithoeus*, inter *libri*. || actionum *W*. || id est *Pithoeus*, idem *libri hinc capitis exordium statuentes*.

inpetrare? fortassis enim de hoc senserit Proculus. nisi quis
 12, 7, 9 dixerit damni non facti sufficere cautionem. sed et si qui
 serui inquilini insulam exusserint, libro X Vrseius refert Sa-
 binum respondisse lege Aquilia seruorum nomine dominum
 noxali iudicio conueniendum: ex locato autem dominum teneri 5
 negat. Proculus autem respondit, cum coloni serui uillam
 exusserint, colonum uel ex locato uel lege Aquilia teneri, ita
 ut colonus seruos posset noxae dedere et si uno iudicio res
 10 esset iudicata, altero amplius non agendum. item Celsus libro
 XXVII digestorum scribit: si, cum apes meae ad tuas aduo- 10
 lassent, tu eas exusseris, quosdam negare competere legis Aquiliae
 actionem, inter quos et Proculum, quasi apes domini mei
 non fuerint. sed id falsum esse Celsus ait, cum apes reuenire
 soleant et fructui mihi sint. sed Proculus eo mouetur, quod
 nec mansuetae nec ita clusae fuerint. ipse autem Celsus ait 15
 nihil inter has et columbas interesse, quae, si manum refu-
 giunt, domi tamen fugiunt.

c. 7, 9. Proculus — agendum = *Dig.* 9, 2, 27, 11 *quibusdam omissis.*

c. 7, 10 si cum — exusseris = *Dig.* 9, 2, 27, 12.

1 imperare *B* (*text.*, non *ind.*). || fortasses *W*. || 2 non facti] infecti
 puto *Dig.* || qui] quis *libri*. || 3 exuserit *B*, exurerit *V*, excusserint *W*.
 || libro x *om.* *V*. || urbs eius *W*, urbis eius *V*. || refere *V*. || sauinum
BW. || 4 legem aquiliam *W*. || 5 noxali] nox ab *B*, noxiali *W*. || inuenien-
 dum *W*. || togato *VW*, tolcato *B*. || 6 negat] debet *W*. || autem *om.*
Dig. || respondit] & *B*, ait *Dig.*, *om.* *W*. || illam *W*. || 7 exuserint
B, exuerint *W*, exurerit *V*, exussissent *Dig.* || locatum *V*. || uel lege]
 uel ex lege *Dig.*, lege *B*. || tenere *VW*, *om.* *B*. || 8 seruus posset *B*,
 seruum posset (posse *W*) *VW*, possit seruos (uel seruum) *Dig.* || de-
 derit *B*. || 9 esset *om.* *W*. || alterum *W*. || agendo *Ba*. || idem *B*
(ind.) VW. || celsius *B (ind.) W*. || 10 degestorum *B (ind.) W*. ||
 scripsit *V*. || apes *om.* *W*. || reuolassent *W*. || 11 tu eas] *Dig.*, totas
BV, et totas *W*. || exuserit *B*, et iusserit *V*, eiusserint *W*. || quos-
 dam (quodamni *V*) negare (necare *W*) *om.* *Dig.* || comp. leg. aq. (aq.
 leg. *W*) act.] l. aq. act. comp. *Dig.* || 12 inter quos et proculum (-lus
W) ... esse *om.* *Dig.* || 13 celsius est *W*. || euenire *BV*, eueniri *W*.
 || 14 solent *W*. || fructum *V*. || mihi] missi *B*. || sunt *libri*. || eam
 mouetur *V*, commouetur *W*. || 15 ita cluse *V*, cista clusae *Huschke*.
 || post fuerint *ins.* hñ (= hic deest) *B*. || celsius *VWb*, cels*** *Wa*. ||
 16 manu *BW*.

⟨TITVLVS XIII⟩
DE TERMINO AMOTO.

13, 1, 1 MOYSES dicit:

Non transmouebis terminos proximi tui, quos constituerunt patres tui uel principes possessionis tuae. 5

13, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum [primo] sub titulo finium regundorum:

In eum, qui per uim terminos deiecit uel amouit, extra ordinem anima aduertitur.

13, 3, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis sub titulo de termino moto:

Eos qui terminos mouerunt non inpune id facere debere a. 119. diuus Hadrianus Terentio Gentiano XVII k. Sept. se III consule rescripsit, quo rescripto poenam uariam statuit. uerba rescripti ita se habent: 'pessimum factum eorum, qui terminos finium causa positos abstulerunt, dubitari non potest. poenae tamen modus ex condicione personae et mente facientis magis statui potest: nam si splendiores sunt personae, quae conuincuntur, non dubito quin occupandorum aliorum finium causa id admiserint, et possunt in tempus, ut 20

c. 1 = *Deuteronom.* 19, 14: οὐ μετακινήσεις ὄρια τοῦ πλησίον ἃ ἔστησαν οἱ πατέρες ('in aliis libris πρότεροι, unde in uersione Latina patres tui uel principes utraque lectio adest' Wellhausen) σου ἐν τῇ κληρονομίᾳ, ἣ κατεκληρονομήθης ἐν τῇ γῆ ἣν κύριος ὁ θεός σου δίδωσι σοι ἐν κλήρῳ.

c. 2 = *Paulus* 1, 16.

c. 3, 2. *idem rescriptum affert Callistratus Dig.* 47, 21, 2.

3 dixit *W.* || 4 transibis terminum *W.* || quos] quam *V.* || constituerunt] *B,* statuerunt *V,* posuerunt *W.* || 5 post uel *ins.* quem constituerunt *W.* || 6 liber *B.* || primo *om. libri.* || titulo *om. W.* || regendorum *VW.* || 8 eum] eis *VW.* || per] *Paulus, om. libri.* || terminus *BV,* terminum *W.* || deiecet] *W² (sic).* || mouit *W.* || 9 anima aduertitur] *B,* animaduertatur *V,* animaduertit *W.* || 10 ulp. libro (liber *ind.*) octauo (*sic ind., uiii text.*) *B, om. VW.* || de officio p. s. t. de t. (terminio *B*) moto (amoto *W*) *om. V.* || 12 eos] de eo *V.* || terminus *B,* terminum *VW.* || amouerunt *W.* || in poenae *W.* || debent *W.* || 13 klr. septembriarum *BVW^a,* kl. decb. et sept. *W^b.* || se] re *V, om. W.* || consuli *W,* consul *V.* || 14 rescripti *VW.* || quo] que *W,* quod *V.* || statui *W.* || 15 rescripta *B.* || sed *B.* || pess. factum] qui p. f. sit *Dig.* || 16 finiunt *W.* || causam *B,* causas *W.* || posito *V.* || abstulerint *V,* propulerunt *Dig.* || dubita *V.* || 17 poenae tamen] poenae eam (ea *V*) *libri,* de poena tamen *Dig.* || modus ex] modos ex *V,* modo se *W.* || conditionem *W.* || facientes *VW.* || 18 magis statui potest nam] *Dig.,* magistratui poenam *libri.* || ante si repetit uerba uariam statuit uerba rescripti *V.* || pers. sunt *Dig.* || 19 non (con *B*) dubito quin (qui *V,* quis *W*)] non dubie *Dig.* || occupandorum] non cubandorum *V.* || 20 aliorum *B^a,* aliosorum *Dig.* || causam *VW.* || amiserint *W,* admiserunt *V Dig.* in *om. B.*

'cuiusque patitur aetas, relegari [id est si iuuenior in longius,
'si senior recisus: si uero alii negotium gesserunt et mini-
'sterio functi sunt, castigari] et sic in biennium aut triennium
'ad opus publicum dari. quod si per ignorantiam aut fortuito
'lapides usus causa furati sunt, sufficit eos uerberibus coerceri. 5

⟨TITVLVS XIII⟩
DE PLAGIARIIS.

14, 1, 1 MOYSES dicit:

Quicumque plagiauerit quemquam Israhel et uendiderit eum, morte moriatur. 10

14, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum V sub titulo ad legem Fabiam:

Lege Fabia tenetur, qui ciuem Romanum ingenuum libertinumue seruumue alienum celauerit uendiderit uinxerit² comparauerit. et olim quidem huius legis poena nummaria fuit, sed translata est cognitio in praefectum urbis, itemque¹⁵ praesidis prouinciae extra ordinem meruit animaduersionem. ideoque humiliores aut in metallum dantur aut in crucem tolluntur, honestiores adempta dimidia parte bonorum in perpetuum relegantur. si seruus sciente domino alienum seruum³ subtraxerit uendiderit celauerit, in ipsum dominum animaduertitur: quod si id domino ignorante commiserit, in metallum datur. 20

c. 1 = *Exod.* 21, 17: ὅς ἐὰν κλέψῃ τις τινα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ καὶ καταδυναστεύσας αὐτὸν ἀποδῶται καὶ ἐέρεθῇ ἐν αὐτῷ, θανάτῳ τελευτάτω.

c. 2 hinc rest. *Paulus* 5, 30 b.

1 cuiuscumque patitur *V*, cuiusque cum (com *W*) patitur *BW*, cuiusque patiatur *Dig.* || aetas] eptas *W*, et *V*. || religaris *W*. || id est . . . castigari *addidi ex Dig. omissa in libris.* || 3 et sic . . . dari] et ad opus biennio dari *Dig.* || 4 si] nisi *V*. || aut *om. W*. || fortuito *BW*. || 5 usus (*Pithoeus*, uisus *BW*, uis *V*) causa *om. Dig.* || sufficiet *Dig.* || cohercerent *W*, decidere *Dig.* || 9 quemqua israhelitam *W*. || 10 mortem *W*. || moriatur *W*. || *post* moriatur *ins.* interpretatio plagiarus (*sic*) est qui hominem liberum rapit et uendit *V*. || 11 idem paulus *W*. || liber *B*. || tituli *W*. || fabiani *B*. || 12 lege fabia *om. VW*. || romanum] id manum *BV*. || ingenuus *BV*. || 13 libertinumue] *scripsi*, libertinum *libri*. || seruum uel *VW*. || alium *V*. || 14 comparatierit *W*. || penam *VW*. || nummaria] *Cuiacius*, summaria *libri*. || 15 translata *B*. || pr(a)efecto *libri*. || idemque *B (ind.; hinc enim caput incipiunt libri)*. || 16 ordine *V*. || animaduersione *V*, aniinaduersionem *B*. || 17 aut] ut *B*. || metallo *W*. || damnentur *B*. || cruce *V*. || 18 honestiorem *B*. || ademptum *V*, adepti *W*. || dimidiam partem *libri*. || in perpetuum] *impp.* *B*. || 19 redigantur *W^b*, redigantant *W^a*. || dominum *B (ind.)*. || alienum *om. B (ind.)*. || seruum] seruus *B (ind.)*. || 20 subtraxerit *W*. || in] an *B*. || 21 domino] dominum *V*. || 22 datur] dampnatur *W*.

14, 8, 1 VLPIANVS libro nono de officio proconsulis sub titulo ad legem Fabiam:

Frequens est etiam legis Fabiae cognitio in tribunalibus praesidum, quamquam quidam procuratores Caesaris usur-
 2 pauerint tam in prouinciis quam Romae. sed enim iam eo 5
 peruentum est constitutionibus, ut Romae quidem praefectus
 urbis solus super ea re cognoscat, si intra miliarium cente-
 simum sit iniuria commissa: enimvero si ultra centesimum,
 praefectorum praetorio erit cognitio. in prouincia est prae-
 sidum prouinciarum, nec aliter procuratori Caesaris haec co- 10
 gnitio iniungitur, quam si praesidis partibus in prouincia fun-
 gatur. plane post sententiam de Fabia latam procuratoris partes
 3 succedunt huiusce rei. attamen procurator qui nullam pro-
 uinciam regit licet de capitalibus causis cognoscere nec soleat,
 tamen ut de lege Fabia possit cognoscere, imp. Antoninus 15
 constituit. idem legis Iuliae de adulteris coercendis con-
 4 stitutione imperatoris Antonini quaestionem accepit. lege
 autem Fabia tenetur, qui ciuem Romanum eumue, qui in Italia
 liberatus sit, celauerit uinxerit uinctumue habuerit, uendiderit
 emerit, quique in eam rem socius fuerit: cui capite primo 20

1 ulp. l. nono *BW*, om., post fabiam inserens ulpianus, *V*. || sub titulo (subtuli *W*, om. *V*) de off. proconsulis (-le *B*) libri. || 3 legem *VW*. || fabiam conditio *W*. || in om. *W*. || 4 tamquam *W*. || quidum *VW*. || cesari *BV*, cessari *W*. || usurpauerit *B*. || 5 tam in prouinciis quam Romae] *scripsi*, cum procuratores prouinciarum conueniat urbanis anteponi: quam romae tam (roma etiam *V*) in (om. *W*) prouinciis libri. || iam] an *W*. || 7 super ea re] superare *B*, super ea *W*. || 8 iniuria] *Pithoeus*, in uia libri. || 9 praefectorem *W*. || prouintiam *BW*. || est] enim libri. || 10 nec om. *Va*. || procuratori caesaris] procuratoriis *V*, percuratori necessariis (sic) *W*. || 11 iniunguntur *B*, iungitur *W*. || quam si] quas *W*, quam *BV*. || praesidias *VW*. || 12 plenae *B*. || fabiam *W*, flabiam *V*. || parte *BV*. || 13 huiusce rei attamen] *scripsi*, huiusce rei et tamen *V*, huiuscertae adtamen *B*, huiusce rei tamen *Wa*, huiusce modi tamen *Wb*. || procuratori libri. || nullam] *scripsi*, illam libri. || 14 cognoscerent *W*. || 15 tamen ut] adtamen *W*. || fabiam *BW*. || imp. ant. const.] idem i. a. c. (caput hinc incipiens) *W*, om. *V*. || 16 idem legis iuliae *B*, item (om. l. i.) *V*, iuriae (om. id. l.) *W*. || alteris *B*. || constitutionem *V*. || 17 questionem accipit *B*, questi nomen accipi *W*. || legem a. phariam *W*. || 18 eumue] *Pithoeus*, eundemque *BW*, eiusdemque *V*. *legem Fabiam cum probabile sit pertinuisse ad liberos omnes in Italia degentes, ad prouincias autem postea demum translata esse, praeter ciues Romanos Latinos quoque nominare debuit, sed cum Vlpiani aetate nulli iam essent in Italia Latini nisi libertini et accessissent interim dediticii, recte (nam ad eumue supplendum est non ciuem Romanum) praeter ciues Romanos nominauit solos libertinos Latini iuris dediticiosue in Italia manumissos.* || 19 sit] qui *W*. || celarierit *Wa*. || uinxerit uinctumque habuerit *BV*, et habuerit uinxerit uinctum *W*. || 20 qui uel *V*. || ea *V*. || primo] pro modo *W*.

eiusdem legis poena iniungitur. si seruus quis sciente domino fecerit, dominus eius sestertiis quinquaginta milibus eodem capite punitur. eiusdem legis capite secundo tenetur, qui alieno seruo persuaserit, ut dominum fugiat quive alienum seruum inuito domino celauerit uendiderit emerit dolo malo, quive in ea re socius fuerit: iubeturque populo sestertia quinquaginta milia dare. et reliqua.

Sciendum tamen est ex nouellis constitutionibus capitali sententia plagiatores pro atrocitate facti puniendos: quamuis et Paulus relatis supra speciebus crucis et metalli huiusmodi reis inrogauerit poenam.

⟨TITVLVS XV⟩

15, 1, 1 DE MATHEMATICIS, MALEFICIS ET MANICHAEIS.

MOYSES dicit:

Non inueniatur in te qui lustret filium tuum aut filiam tuam, nec diuinus apud quem sortes tollas: nec consentias

c. 1, 1—5 = *Deuteronom.* 18: (10) οὐχ εὐρεθήσεται ἐν σοὶ περικαθαίρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρὶ, μαντευόμενος μαντείαν (= nec diuinus), κληδοιζόμενος (*interpreter de κλήρω cogitans uertit*: apud quem sortes tollas) καὶ οἰωνιζόμενος, φαρμακός (= nec consentias uenenariis impostoribus), (11) ἐπαείδων ἐπαιοιδῆν, ἔγγαστριμυθος (= qui dicant quid conceptum habeat mulier, quoniam fabulae seductoriae sunt) καὶ τερατοσκόπος (= nec intendas prodigia), ἐπερωτῶν τοὺς νεκρούς: (12) ἔστι γὰρ βδέλυγμα κυρίῳ τῷ θεῷ σου πᾶς ποιῶν ταῦτα: ἔνεκεν γὰρ τῶν βδελυγμάτων τούτων κύριος ἐξολοθρεύσει αὐτοὺς ἀπὸ προσώπου σου. (13) τέλειος ἔση ἐναντίον κυρίου τοῦ θεοῦ σου. (14) τὰ γὰρ ἔθνη ταῦτα οὓς σὺ κατακληρονομεῖς αὐτούς, οὗτοι κληδόνων καὶ μαντειῶν ἀκούσονται. *Apud Hieronymum haec ita*

1 poena] poenam *BW*; quod *Huschkius* requirit, ut adiciatur sestertium *C* milium uel quae alia poena nummaria capite primo statuta fuit nobis non tradita, magis crediderim consulto *Vlpianum* omisisse, cum iam ea non obtineret: sane in plagio commisso a seruo sciente domino quod *Vlpianus* dominum ait secundum legem puniri poena nummaria, *Paulus* (*supra* c. 2. 3) quasi ipse fecisset, de ea re auctores dicemus dissensisse || ingungitur *W*. || quis] *Paulo*, qui libri, delet *Cuiacius*. || 2 sestertiis *B*, rex certis *W*, sestertium *Huschkius* imperite. || militibus *B*. || 3 punietur libri. || capite secundum *B*, secundo capite *W*. || qui] idem qui (*caput incipiens*) *W*. || 4 dominum] a d. *W*. || seruo *V*. || 5 uendiderit *Ba*. || 6 populo sextertia *W*, populos (*populus B*) extertiam *BV*. || 7 dari *W*. || est tamen *W*. || 8 capitulis *BV*. || sententiam plagiatores *W*. || atrocitatem *VW*. || 9 puniendū (= puniendum) *W*. || 10 metalli] m. poenam libri. || reis] eis *B*, rei *Wa*. || inrogauit *B*. || 14 inuenietur scribendum. || in te om. *W*. || 15 ne *W*. || tollat *B*. || consentiat *B*.

uenerariis inpostoribus, qui dicunt, quid conceptum habeat
 mulier, quoniam fabulae seductoriae sunt. nec intendas pro-
 15, 1, 3 digia, nec interrogas mortuos. <non inueniatur in te augu-
 <riator nec inspector auium nec maleficus aut incantator nec
 <pythonem habens in uentrem nec haruspex nec interrogator 5
 3 <mortuorum nec portenta inspiciens>: omnia namque ista a
 domino deo tuo damnata sunt et qui fecerit haec. propter
 has enim abominationes deus eradicabit Chaldaeos a facie tua.
 4 5 tu autem perfectus eris ante dominum deum tuum: gentes
 enim istae, quas tu possides, auguria et sortes et diuinationes 10
 audiebant.

15, 2, 1 VLPPIANVS libro VII de officio proconsulis sub titulo de ma-
 thematicis et uaticinatoribus:

Praeterea interdictum est mathematicorum callida inpo-
 stura et obstinata persuasione. nec hodie primum interdici 15
 eis placuit, sed uetus haec prohibitio est: denique extat se-
 a. 17. natus consultum Pomponio et Rufo cons. factum, quo caue-
 tur, ut mathematicis Chaldaeis ariolis et ceteris, qui simile
 inceptum fecerunt, aqua et igni interdicator omniaque bona
 eorum publicentur, et si externarum gentium quis id fecerit, 20

leguntur Latine facta: nec inueniatur apud te qui lustret filium suam aut
 filiam ducens per ignem aut qui ariolos sciscitetur et obseruet somnia
 atque auguria nec sit maleficus nec incantator nec pythones consulat
 neque diuinos et quaerat a mortuis ueritatem: omnia enim haec abomi-
 natur dominus et propter istiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo:
 perfectus eris et absque macula cum domino deo tuo: gentes istae quarum
 possidebis terram augures et diuinos audiunt.

1 uenerarias *V*, uenerariis *B*. || qui dicunt *bis W*. || quid] qui
W. || conceptum *B*. || habet *VW*. || 2 mulieri *libri*. || 3 non inueniatur
 || 6 inspiciens, *ut me monuit Wellhausen, eiusdem loci est altera uersio*
ab interpolatore adiecta. || auguriatur *B*, auguriator *VW^a*, augurator
W^b(?). || 4 nec] uel *W*. || 5 pythonem *W*, pitonem *BV*. || habentem
B. || in uentrem *om. BaW*. || nec *om. V*. || haruspex *B*. || 6 inspicias *V*.
 || 7 qui] quid *V*. || propter] pro *W*. || 8 enim *om. V*. || abominationes
V. || deus eradicabit] deus eradicauit *B*, deuses abdicant *VW*. ||
 chaldaeos *VW*, caldeos *B*. || ad faciem tuam *W*, a facie sua *BV*. || 10
 possidebis *V*. || auguria *B (sic)*. || 12 ulp. libro (liber *B ind.*) vii]
 idem *W*, *om. V*. || de officio pr. sub titulo (tituli *W*) *om. V*. || 14
 interdictos *B*. || callidam *W*. || 15 obstinata persuasione] *V*, obstinatam
 (opinatam *W^a*) persuasionem *W*, obstinacitate (obstancitate *B^a*) per-
 suasio *B*. || nec] quo *W*. || interdicat eis *V*, interdicte his *W*. || 16
 sed uetus] seductos *W*, seductos *V*. || est] haec *W*. || 17 pomponio
 (pompenio *B ind.*, pomponi *W*) et rufo (ruffo *B ind.*) cons. (consule *B*
ind., consules *B text.*, consulibus *W*) *BW*, *om. V*. || canetur *BW*. ||
 18 ut] et *W*. || chaldeis *VW*, caldeis *B*. || simile inceptum] *Huschke*,
 similem incertum *libri*. || 19 interdicator *B*. || 20 eorum] erum *B*.
 || si externarum gentum quis] sic externas (*sic W*, externus *V*, eternus
B) g. qui si *libri*. || fecerint *VW*.

15, 2, 2 ut in eum animaduertatur. sed fuit quaesitum, utrum scientia
huiusmodi hominum puniatur an exercitio et professio. [et]
quidem apud ueteres dicebatur professionem eorum, non no-
titiam esse prohibitam: postea uariatum. nec dissimulandum
est nonnumquam inrepsisse in usum, ut etiam profiterentur 5
et publice se praeberent. quod quidem magis per contuma-
ciam et temeritatem eorum factum est, qui uisi erant uel con-
3 sulere uel exercere, quam quod fuerat permissum. saepissime
denique interdictum est fere ab omnibus principibus, ne quis
omnino huiusmodi ineptiis se inmisceret, et uarie puniti sunt ii 10
qui id exercuerint, pro mensura scilicet consultationis. nam
qui de principis salute, capite puniti sunt uel qua alia poena
grauiore adfecti: enimuero si qui de sua suorumque, leuius.
inter hos habentur uaticinatores, quamquam ii quoque plec-
tendi sunt, quoniam nonnumquam contra publicam quietem 15
4 imperiumque populi Romani improbandas artes exercent. extat
denique decretum diui Pii ad Pacatum legatum prouinciae
Lugdunensis, cuius rescripti uerba quia multa sunt, de fine
5 eius ad locum haec pauca subieci. denique diuus Marcus eum,
qui motu Cassiano uaticinatus erat et multa quasi instinctu 20
6 deorum dixerat, in insulam Syrum relegauit. et sane non
debent inpune ferre huiusmodi homines, qui sub obtentu ex
monito deorum quaedam uel enuntiant uel iactant uel scientes
confingunt.

1 quesito *BV*. || scientiam *W*. || 2 huiusmodi *W*. || et *om. libri*.
|| 3 ueteres] tere *W*. || 4 uariatum] *B*, uarietur *W*, uaritur *V*. || nec]
Oiselius, nam *libri*. || dissimulatum *Wa*. || 5 inrepsisse] in rebus si
se *VW*. || 6 se praeberent] repraeberent *VW*, reprehenderent *B*. ||
quidem] si quidem *VW*. || 7 uisi] ausi *Pithoeus*. || consulere u.
exercere (ercere *Va*) quam qui (*sic BV*) fuerat (fuerant *B*) p. saepissime
om. W. || 9 omnibus] hominibus *B*. || 10 inneptiis *V*. || se *om. Va*.
|| immiscerent *B*, inmiscerent *V*, inicerent *W*. || puniti *V*, punit *B*. ||
hii *B*, hi *V*, id *W*. || 11 qui id] quid *BW*. || exercuerunt *B*. || men-
suram *W*. || scilicet] scilicet et *B*. || 12 qui de] quidem *VW*.
|| solute *VW*. || qua alia] (*V*), qualia *B*, qui alia *W*. || 13 enim] ens
W. || qui de sua suorumque] *Iac. Gothofredus*, quidem suorumque *B*,
quidem suorumque *V*, quidem uariorumque *W*. || 14 habentur *V*. ||
uaticinatores quamquam (*sic scripsi*, quam uaticinatores *B*, quam uati-
cinatores *Vb*, quam beaticinatores *Va*) ii (hii *B*, hi *V*) q. pl. s. q. non-
numquam (non unquam *V*)] quam (*rel. om.*) *W*. || 15 quietem *Ba*. || 17
denique] enimque *V*. || decretum *V*, digestus *W*. || diui pii] idem *W*. ||
pacatum *B (text.)*, pactum *B (ind.) VW*. || 18 lucudinensis *V*, lugdunensis
BWa, lugdonensis *Wb*. || rescripto *VW*. || 19 subiecit *BV*. || 20
cassiano *W*, casiano *V*. || beatiginatus *V*, betiginatus *W*. || instinctu]
extinctu *W*, extinctum *BV*. || 21 insula *B*. || 22 inpuni *V*. || hominis
B. || obtentum *libri*. || ex monitu] *scripsi*, et monitu (-tum *W*) *libri*,
monituum *Lenel paling. Vlp. fr. 2192*. || 23 renuntiant *B*. || 24 con-
fingunt] *manus recens ad marginem B*, eos fingunt *libri*.

15, 3, 1 GREGORIANVS libro VII sub titulo de maleficis et Manichaeis:
 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. [et Constantius]
 et Maximianus nobilissimi [CC.] Iuliano proconsuli Africae.
 Otia maxima interdum homines in communione condi- 5
 tionis naturae humanae modum excedere hortantur et quae-
 dam genera inanissima ac turpissima doctrinae superstitionis
 inducere suadent, ut sui erroris arbitrio pertrahere et alios
 2 multos uideantur, Iuliane karissime. sed dii immortales pro-
 uidentia sua ordinare et disponere dignati sunt, quae bona
 et uera sunt ut multorum et bonorum et egregiorum uirorum 10
 et sapientissimorum consilio et tractatu inlibata probarentur
 et statuerentur, quibus nec obuiam ire nec resistere fas est,
 neque reprehendi a noua uetus religio deberet. maximi enim
 criminis est retractare quae semel ab antiquis statuta et de-
 3 finita suum statum et cursum tenent ac possident. unde per- 15
 tinaciam prauae mentis nequissimorum hominum punire in-
 gens nobis studium est: hi enim, qui nouellas et inauditas
 sectas ueterioribus religionibus obponunt, ut pro arbitrio suo
 prauo excludant quae diuinitus concessa sunt quondam nobis,
 4 de quibus sollertia tua serenitati nostrae retulit, Manichaei, 20
 audiuius eos nuperrime ueluti noua [et] inopinata prodigia
 in hunc mundum de Persica aduersaria nobis gente progressa
 uel orta esse et multa facinora ibi committere, populos nam-
 que quietos perturbare nec non et ciuitatibus maxima de-
 trimenta inserere: et uerendum est, ne forte, ut fieri adsolet, 25

---

1 greg. libro (liber B) vii (ui V) BV, om. W. || de mal. et man.
 sub titulo BV, de mal. et man. (rel. om.) W. || 2 imp. (sic V, impe-
 ratoribus W, comp. B) maximianus (maximus B) diocletianus (dioclicia-
 nus B) et maximianus (sic B, maximinus W, maximus V) nobilissimi
 (nouelissimi B) aa (aaa VW) libri. || 3 proconsule B. || 4 otia] etiam
 V. || communionem libri. || 5 humanae] hominem B. || modo W. || 7 ut]
 et BV. || 8 sed dii] sedi B, redde VW. || immortale B, immortalis W.
 || 9 ordinare] (V), ornare W. || et om. W. || dignitati W. || 10
 ut] Cuiacius, et libri. || et egr.] egr. VW. || 11 in inlibata W. ||
 12 statuarentur V. || obuiam] ouiam V. || 13 debere libri. || 14 re-
 tractare] sed tractare B. || statuta] tractata B fortasse recte. || 15
 suum] Pithoeus, sunt libri. || crusum BV. || 16 ingens] i. enim Va. ||
 17 et] ex B. || 18 rectas BV. || ueterioribus] Cuiacius, deterioribus B,
 ueteribus VW. || ut] idem ut (caput incip.) V. || pro] per V. || 19 prauum
 B. || diuinitas B. || quondam] Cuiacius, quoniam libri. || 20 manichaei]
 scripsi, manicheos W, manicheus BV. || 21 audiuius] B, audimus VW.
 || uelut B. || et] addidi: similiter Huschke || 22 perfida V. || 23 com-
 mitteret W. || populus libri. || 24 perturbaret B. || 25 inferre Pithoeus.
 || asolent W^b, solent Wa.

accedenti tempore conentur [per] execrandas consuetudines et
 scaeuas leges Persarum innocentioris naturae homines, Roma-
 nam gentem modestam atque tranquillam et uniuersum orbem
 15, 3, 5 nostrum ueluti uenenis de suis maliuolis inficere. et quia
 omnia, quae pandit prudentia tua in relatione religionis illorum, 5
 genera maleficiorum statutis euidētissime sunt exquisita et
 inuenta commenta, ideo aerumnas atque poenas debitas et
 6 condignas illis statuimus. iubemus namque auctores quidem
 ac principes una cum abominandis scripturis eorum seueriori
 poenae subici, ita ut flammeis ignibus exurantur: consentaneos 10
 uero et usque adeo contentiosos capite puniri praecipimus, et
 7 eorum bona fisco nostro uindicari sancimus. si qui sane
 etiam honorati aut cuiuslibet dignitatis uel maiores personae
 [ad] adhuc inauditam et turpem atque per omnia infamem
 sectam, uel ad doctrinam Persarum se transtulerint, eorum 15
 patrimonia fisco nostro associari facies, ipsos quoque Phaenen-
 8 sibus uel Proconnensibus metallis dari. ut igitur stirpitis
 amputari lues haec nequitiae de saeculo beatissimo nostro
 possit, deuotio tua iussis ac statutis tranquillitatis nostrae ma-
 a. 320? turet obsecundare. Dat. prid. k. April. Alexandriae. 20

1 accedenti *B.* || conentur] conuentur *V.*, conueniatur *W.* || per
addidit Pithoeus. || execrandas] et grandes *V.*, et grande *W.* || con-
 suetudinem *W.* || 2 scaeuas] isseuas *V.*, istebas *B.*, seuas *W.* || inno-
 centiores *W.* || romana gente *B.* || 3 uniuersum orbem nostrum *B.*,
 uniuersam orbem nostram *W.* || 4 de *delet Pithoeus.* || inficere] *Cui-*
cius, infigere libri. || et] hec *W.* || 5 prudentiam tuam *V.* || rela-
 tionem *BW.* || 6 statuti *V.*, statutum *W.* || euidētissime sunt] *scripsi,*
euidētissimorum libri: statutis in statutis mutauit Lachmann. || ad-
 quisita *V.*, acquisita *W.* || 7 inuenta] *VW.*, adinuenta *B.* || aerumnas]
 eorummaenas *B.* || 8 illis] *Schulting,* illi *BV.*, illas *W.* || 9 ac] ad *B.*
 || 10 poena *libri.* || ita ut] aut *V.* || consentaneus *V.*, consecutaneos
Huschke. || 11 adeo] *Pithoeus,* ad eos *libri.* || 12 bona] nomen a *W.*
 || quis *libri.* || 13 maioris *libri.* || personam *W.* || 14 ad adhuc]
scripsi, adhuc *BW.*, ad hunc *V.* || 15 secta] (*V.*), secutam *B.*, secuta *W.*
 || transtulerint] (*V.*), transtulerunt *BW.* || 16 facias *W.* || ipso *V.*,
 ipsi *W.* || phaenensibus] *Pithoeus et Schulting,* forensibus *libri. cf.*
Theodoretus hist. eccl. 4, 22 de Christianis Alexandrinis: πολλοὶ . . .
τοῖς Φεννησίοις καὶ Προκονησίοις παρεδίδοντο μετάλλοις: aerifodinas
in urbe Trachonitidis Phaena siue Phoeni exercitas memorat inter alios
Eusebius hist. eccl. 8, 13 et de mart. Palaest. 7, et emissa est constitutio
haec Alexandriae. || 17 proconensibus *BW.*, praeconensibus *V.* || stre-
 pitus *B.* || 18 lues] *scripsi,* malis *B.*, mali *VW.* || nequissimi de hoc s.
W. || 19 maturet] *Huschke,* maturius *libri.* || 20 statis *V.* || obse-
 cudari *W.* || dat. prid. kl. april. om. *V.* || alexandriae] om. *VW.*
Diocletianus quando fuerit Alexandriae, quaeritur. et cepisse eum urbem
post octo mensium obsidionem a. 297 satis constat, itaque fieri potest, ut
eo anno hanc constitutionem emisserit. sed iterum eum eam adisse a. 302
testis est Barbarus qui dicitur Scaligeri p. 233: hisdem consulibus uenit
Diocletianus in Alexandria et ecclesias exterminauit et multi martyri-

⟨TITVLVS XVI⟩
DE LEGITIMA SVCCESIONE.

16, 1, 1 SCRIPTVRA DIVINA sic dicit:

Filiae Salfad adstantes ante Moysen et Eleazarum sacerdotem et principes omnemque senatum filiorum Israhel in 5
2 foribus tabernaculi testimonii dixerunt: pater noster mortuus
3 est et filii non fuerunt ei, sed filiae, et ideo non deleatur
nomen patris nostri de medio tribus suae. non est ei masculus: date nobis possessionem in medio fratrum patris nostri.
4 5 et obtulit Moyses petitionem earum coram deo. et locutus 10
6 est dominus Moysi dicens: recte filiae Salphad locutae sunt:
et ideo dabitur eis possessionem hereditatis in medio fratrum
7 patris earum. et dices haec filiis Israhel: homo si decesserit
et filium non habuerit, ...
. . . . . dabitur hereditatem proximo eorum de 15
8 tribu eius: et possidebit omnia eius: et erit haec filiis Israhel
iustificatio iudiciorum secundum quae constituit dominus Moysi.

c. 1 = Numer. 27: (1) καὶ . . αἱ θυγατέρες Σαλπαὰδ . . . (2) σιᾶσαι ἔναντι Μωυσῆ καὶ ἔναντι Ἐλεάζαρ τοῦ ἱερέως καὶ ἔναντι τῶν ἀρχόντων καὶ ἔναντι πάσης συναγωγῆς ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου λέγουσιν· (3) ὁ πατὴρ ἡμῶν ἀπέθανεν ἐν τῇ ἐρήμῳ . . . καὶ υἱοὶ οὐκ ἐγένοντο αὐτῷ. (4) μὴ ἐξαλειφθῆτω τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἐκ μέσου τοῦ δήμου αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτῷ υἱός· δότε ἡμῖν κατάσχεσιν ἐν μέσῳ ἀδελφῶν πατρὸς ἡμῶν. (5) καὶ προσήγαγε Μωυσῆς τὴν κρίσιν αὐτῶν ἔναντι κυρίου. (6) καὶ ἐλάλησε κύριος πρὸς Μωυσῆν λέγων· (7) ὀρθῶς θυγατέρες Σαλπαὰδ λελαλήκασι· δόμα δώσεις αὐταῖς κατάσχεσιν κληρονομίας ἐν μέσῳ ἀδελφῶν πατρὸς αὐτῶν . . . . . (8) καὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ λαλήσεις λέγων· ἄνθρωπος ἐὰν ἀποθάνῃ καὶ υἱὸς μὴ ᾖ αὐτῷ, περιθήσετε τὴν κληρονομίαν τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ . . . . . (11) ἐὰν δὲ μὴ ᾖσιν ἀδελφοὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, δώσετε τὴν κληρονομίαν τῷ οἰκείῳ τῷ ἔγγιστα αὐτοῦ ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ κληρονομήσαι τὰ αὐτοῦ· καὶ ἔσται τοῦτο τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ δικαίωμα κρίσεως, καθὰ συνέταξε κύριος τῷ Μωυσῆ.

zauerunt et beatus Petrus episcopus Alexandrinus capite truncatus est: martyrizaui VII kal. Decem.: in eodem castrisius [panis] in Alexandria donatus est (= Chr. Pasch. ad a. eundem p. 514 Bonn.: τούτῳ τῷ ἔτει ὁ καστρήσιος ἄρτος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ Διοκλητιανοῦ ἐδωρήθη) et Dioclitiano balneum aedificatum est, eique tempori constitutio haec aliquanto melius aptatur.

3 sic om. *Wa*. || 4 salphad *W*, salfade *B*, salpadae *V*. || moyses *B*, moyse *V*. || eleazarum *B*, eleanorum *Wa*. || sacerdotes *VW*. || 5 principem *B*. || omnemque] *B*, atque omnem *VW*. || senatu *B*. || 7 deleantur *B*. || 8 de medio tribus sua *B*, de media tribu sua *VW*. || post masculus repetit et ideo n. d. n. p. nostri *Wa*. || 9 fr̄m *W*. || patri *B*. || 10 petitiones *V*. || coram] *W*, domino *BV*. || 11 dominus om. *V*. || moyses *V*, moysen *W*. || salphad] *W*, salpad(a)e *BV*. || 12 medium *B*. || 13 dices *V*, dicimus *B*. || 14 et om. *W*. || filiam] *W*, filius *BV*. || post habuerint exciderunt plura. || 16 proximum *B*. || 16 filios *B*. || 18 secundum quae] sicut *W*.

16, 2, 1 GAIUS institutionum libro III legitimas sic ordinat successiones:

Intestatorum hereditates lege duodecim tabularum primum
 2 ad suos heredes pertinent. sui autem heredes existimantur
 liberi qui in potestate morientis fuerunt, ueluti filius filiae, 5
 nepos neptisue [ex filio], pronepos proneptisue ex nepote filio
 nato prognatus prognatae. nec interest naturales [sint] liberi
 an adoptiui. ita demum tamen nepos neptisue et pronepos
 proneptisue suorum heredum numero sunt, si praecedens per-
 10 sona desierit [in potestate parentis esse, siue morte id acci-
 derit] siue alia ratione, ueluti emancipatione. nam si per id
 tempus, quo quisque morietur, filius in potestate eius sit,
 nepos ex eo suus heres esse non potest. idem et in ceteris
 3 deinceps liberorum personis dictum intellegimus. uxor quo-
 que, quae in manu est, [ei cuius in manu est] sua heres est, 15
 quia filiae loco est: item nurus quae in filii manu est, nam
 et haec neptis loco est. sed ita demum erit sua heres, [si]
 filius, cuius in manu sit cum pater moritur, in potestate eius
 non sit. idemque dicimus et de ea, quae [in] nepotis manu
 4 matrimonii causa sit, quia proneptis loco est. postumi quo- 20
 que, [qui], si uiuo parente nati essent, in potestate eius fu-
 5 turi forent, sui heredes sunt. idem iuris est de his, quorum

c. 2 = Gaius 3, 1—17 (in codice praeter minora desideratur principium ad p. 191, 1 post) indeque ex parte Iustinianus Inst. 3, 1. 2.

1 libro iii institutionum kp. dccxiiii (kp. cxxi idem *W*) gaus inst. libro iii leg. sic ordinat (ordinata *W*) successiones intestatorum (successione statutorum *B*) *BW*, libro tertio institutionum kp. cxxui de successione inter fratres gaus (*rel. om.*) *V*. || 3 lege] ex lege *Iust.* || 4 peruenient *W^b*. || sui] si *libri*. || extimantur *V*, estimantur *W*. || 5 morienti *W*. || fuerint *BV* et *Iust. libri deteriores*. || filia uel *BW*, filiae uel *V*. || 6 nepus *BV*. || neptisue ex filio pronepos] *Iust.*, neptisue pronepus (proneptus *V*) *BV*, *om. W*. || filio] uel filio *W*, ex filio *Iust.* || 7 natu *V*. || prognatos *BV*. || interesse *libri*, interest utrum *Iust.* || sint] *Iust.*, *om. libri*. || 8 nepus *BV*. || neptisue *V*. || 9 pronepus proneptisue *V*, pronepus proneptesue (pronepote suo *Ba*) *B*, proneptes proneptesuae *W*. || 10 in pot. . . . acciderit] *Iust.*, *om. libri*. || 11 rationem u. emancipationem *W*. || id] *Iust.*, idem *libri*. || 12 quis *Iust.* || moriatur *V*, moreretur *Iust.* || sint] *VW*. || 13 nepus *BV*. || non *om. W*. || et] ex *B*. || ceteri *W*, ceterorum *B (ind.)*. || 14 librorum *B ind.* || intellegemus *Iust.* || 15 manum *V*. || est ei cuius in manu est sua heres est] *scripsi*, eius est is (in *V*) sua heres est *BV*, eius est ualere et *W*. || 16 loco] locus *V*, in loco *W*. || item n. q. in f. manu (manus *BV*) est nam (nec *B*) . . . neptis loco est *om. W*. || 17 si *om. libri*. || 18 sit cum] eius cum (*V*), eius dum *BW*. || morituri *VW^b* || 19 idem *om. W*. || sit] sunt *V*. || dicemus *requiritur*. || in] de *V*, *om. BW*. || nepotes *B (ind.)*. || manum *W*. || 20 causa sit quia] causa sit quae a *BV*, cause ita *W*. || pronepotis *BV*. || 21 qui] *Iust.*, *om. libri*. || futuris *libri*. || 22 sui] sibi *VW*.

nomine ex lege Aelia Sentia uel ex senatus consulto post mortem
 patris causa [probatur: nam et hi uiuo patre causa] probata
 16, 2, 6 in potestate eius futuri essent. [quod] et de eo filio, qui ex
 prima secundaue mancipatione post mortem patris manumitti-
 7 tur, intellegemus. [igitur] cum filius filiaue et ex altero filio 5
 nepotes neptesue extant, pariter ad hereditatem uocantur nec
 qui gradu propior est, ulteriorem excludit. aequum enim ui-
 detur nepotes neptesue in patris sui locum portionemque succe-
 dere. pari ratione et si nepos neptisue sit ex filio et ex ne-
 8 pote pronepos proneptisue, simul uocantur. et quia placebat 10
 nepotes neptesue, item pronepotes proneptesue in patris sui
 locum succedere, conueniens esse uisum est non in capita,
 sed in stirpes hereditates diuidi, ita ut filius dimidiam partem
 hereditatis ferat [et] ex altero filio duo pluresue nepotes alteram
 dimidiam: item si ex duobus filiis nepotes extent, ex altero 15
 filio unus forte uel [duo], ex altero tres aut quattuor, [ad
 unum aut ad duos dimidia pars pertineat et ad tres aut quat-
 tuor] altera dimidia.
 9 De agnatis. si nullus sit suorum heredum, tunc hereditas
 10 pertinet ex eadem lege duodecim tabularum ad agnatos. uocan- 20

1 nomine] *Pithoeus*, nomina libri. || helia *W*. || ex om. *W*. ||
 senatus consulto] (*V*), senatum consultum *B*, senatus consultus *W*. || 2
 probatur . . . causa] *Gaius*, om. libri. || 3 quod] *Gaius*, om. libri. ||
 et] etiam *Gaius*. || eo filio] officio *W*. || 4 secundaue *Gai liber et*
nostri. || mancipatione] (*V*) *Gaius*, aemancipationem *B*, emancipatione
W. || manum mittitur libri. || 5 intellegimus *BV*, ille legitimus *W*. ||
 igitur] *Gaius*, om. libri. || filius] filiis *BV*. || 6 nepotes neptesue]
Gaius, nepote nepteue *W*, nepotesue nepte *V*, nepotesuae *B*. || extant]
Gaius, existent *BV*, existente *W*. || 7 gradum libri. || propior] *Pithoeus*,
 propium *B*, proprium *W*, proprio *V*, proximior *Gai. Iust.* || ultere
BV. || aequum] eum *V*, cum *W*, et quam *B*, aecum *Gai. (Veron.)*. ||
 uidetur] *BV Iust.*, uidentur *W*, uidebatur *Gaius (Veron.)*. || 8 neptesue]
 uenepte *V*. || patri sui loco *B*. || 9 pari] patri *B*. || rationem *BW*.
 || nepus *BV*. || neptesuae *V*. || ex] et *V*. || et ex] sed ex *Ba*. || ne-
 pote om. *B*. || 10 pronepus *B*. || uocantur] libri et *Iust.*, omnes uocantur
 ad hereditatem *Gaius (Veron.)*. || quia] qua *VW*. || 11 nepotes nepo-
 tesuae *B*, nepotis nepote sua *W*. || idem *B (ind.)*. || proneptesue]
 proneptesue *V*. || patri *BV*, parentis *Gai. Iust.* || 12 esse uisum (*Gai.*,
 uisus *VW*) est om. *B*. || 13 sed] et *V*. || stirpes] (*V*) *Gai.*, stirpem
B, stirpe *W*. || hereditates] *Gaius*, hereditatis *BV*, hereditatem *W Iust.*
 || diuidi ita] *Gaius*, diuidit *BV*, diuidi *W Iust.* || dimidiam partem]
 dimidiam (om. partem) *Va*, part. dim. *Gai. Iust.* || 14 ferat et] *Gaius*,
 fruat *B*, fuerat *VW*. || alteram] aliam *W*. || 15 item si ex . . . 192,
 4 matrem eandem habuerint om. *V (u. praef. p. 111)*. || idem *B (ind.)*. ||
 extent] *B*, existant et *W*, extent et *Gai. (Ver.)*, extant et (*Iust.*). || 16
 duo] *Gai.*, om. libri. || tres] ires *B*. || ad unum . . . tres aut quattuor]
Gaius, om. libri. || 18 alteram *W*. || dimidiam libri. || 19 de agnatis
 om. *Gai.* || ex] et *B*, et ex *W*. || legem *W*.

tur autem agnati, qui legitima cognatione iuncti sunt. legitima autem cognatio est quae per uirilis sexus personas coniungitur: itaque [qui] eodem patre nati sunt fratres agnati sibi sunt, qui etiam consanguinei uocantur, nec requiritur, an matrem eandem habuerint. item patruus fratris filio et inuicem is illi agnatus est, 5 eodem numero sunt fratres patruales inter se, id est qui ex duobus fratribus progenerati sunt, quos plerique etiam consobrinos uocant: qua ratione scilicet etiam ad plures gradus agnationis 16,2,11 peruenire poterimus. non tamen omnibus simul agnatis dat lex duodecim tabularum hereditatem, sed his, qui tum cum 10 certum est aliquem intestatum decessisse, proximo gradu sunt. 12 nec in eo iure successio est: ideoque si hereditatem proximus omiserit uel antequam hereditatem adierit decesserit, sequen- 18 tibus nihil iuris ex lege competit. ideo autem non mortis tempore, quis proximus erit, requirimus, sed eo tempore, quo 15 certum fuerit aliquem intestatum decessisse, quia si quis testamento facto decesserit, melius esse uisum est tunc requiri proximum, cum certum esse coeperit neminem ex [eo] testamento 14 heredem fore. quod ad feminas tamen adtinet hoc iure aliud in ipsarum hereditatibus capiendis placet, aliud in ceterorum 20 ab his capiendis. nam feminarum hereditates proinde agnationis iure redeunt atque masculorum: nostrae uero hereditates ad feminas ultra consanguineorum gradum non pertinent. itaque soror fratri sororiue legitima heres est, amita

1 legitimam cognationem *W*. || 2 est] hoc est *libri*, est ea *Gaius*. || per] ex *W*. || uirili sexu *libri*. || persona *B Gai. (Ver.)*, personae *W*. || coniunguntur *W*. || 3 qui *om. libri nec habet, omitentes item sunt, Iust.; deficit Gaius*. || pater *B*. || sunt *om W*. || sibi] *Iust.*, nisi *libri*. || 4 matre eadem *libri*. || 5 habuerunt *W*. || item] idem *B (ind.)*. || fratris] patris *W*. || inuice *B*. || 6 eodem] eorum *W*. || fratris *V*. || patruelis *VW*. || 7 quos pl. et. consobrinos (consoprinos *B*) *om. V*. || 8 rationem *W*. || ad] et *W*. || grados *W*. || agnationis] *Gaius*, agnitionis *libri*. || 9 potuerimus *B*, praeterimus *V*. || simul *om. V*. || 10 tum cum] *Gaius*, tunc *libri*. || 11 intestatum] *Gai. Iust.*, intestato *libri*. || decessisset *BV*, discessisset *W*. || 12 iuro *W*. || hereditatem proximus omiserit] heredem proximos omiserit *V*, heredes proximos omiserint *B*, heredem proximo suo miserit *W*, agnatus proximus hereditatem omiserit *Gai*. || 13 hereditatem *om. Gai. Iust.* || decesserit] et dec. *W*. || 15 quis proximus erit (*sic libri nostri et Gai, requiritur fuerit*) r. sed eo tempore quo *om. B*. || 16 alique *V*. || intestamentum (-tu *V*) *libri*. || quia] *Gaius*, quam *libri*. || 17 factum *V*. || esse *om. W¹*. || uisus *B*. || requirit *W*. || 18 proximum] pr. est *V*. || eo *Gaius, om. libri W*. || 19 heredes (heredum *V*) forte *BV*, fore heredem *Gai*. || quod] *Gaius*, qui *B*, quid *V*, quedam *W*. || tamen *om. B*. || adtinent *W*. || hoc] in hoc *Gaius*. || iuro *W*. || 20 placuit *Gaius recte*. || ceterorum] c. bonis *Gaius (Veron.)*. || 21 ab] ad *W*. || nam] *Gaius*, nam et *libri*. || proinde] deinde *W*, pr. ad nos *Gaius*. || 22 atque] ad quem *V*. || nostrae u. h. ad f. u. consanguineorum (consanguinei eorum *B*) *om. V*. || 24 fratris sorori uel *VW*.

uero et fratris filia heres esse non potest. sororis autem nobis loco est etiam mater aut nouerca, quae per in manum
 16,2,15 conuentionem apud patrem nostrum ius filiae nanta est. si
 [ei] qui defunctus erit sit frater et alterius fratris filius, sicut
 ex superioribus intellegitur, frater potior est, quia gradu prae- 5
 oedit: sed alia facta est iuris interpretatio inter suos heredes.
 16 quod si defuncti nullus frater extet, sed sint liberi fratrum,
 ad omnes quidem hereditas pertinet, sed quaesitum est, si
 dispari numero sint, forte nati ex uno unus uel duo et ex
 altero tres aut quattuor, utrum in stirpes diuidenda sit here- 10
 ditas, sicut inter suos heredes iuris est an potius in capita.
 iam dudum autem placuit in capita diuidendam hereditatem:
 itaque quotquot erunt ab utraque parte personae, in tot por-
 tiones hereditas diuidetur et singuli singulas portiones ferunt.
 17 si nullus agnatus sit. eadem lex duodecim tabularum gentiles 15
 ad hereditatem uocat. qui sint autem gentiles, primo com-
 mentario retulimus et cum illic admonuerimus gentilicium ius
 in desuetudinem abisse, superuacuum est hoc quoque loco de
 ea re curiosius tractare.

16, 3, 1 PAVLVS libro sententiarum IIII sub titulo de intestatorum 20
 successionibus:

Intestati dicuntur, qui testamentum facere non possunt
 [uel iure non fecerunt cum possent] uel ipsi linum ut intestati
 decederent abruperunt uel quorum hereditas repudiata est qui-
 busue condicio defecerit, nisi iure praetorio [non iure] factum 25
 c. 3, 1-13 hinc rest. Paulus sent. 4, 8, 1-13.

1 heres] legitima heres *Gaius*. || sorores *B*. || 2 locum *W*. || manu
W. || 3 ius] iure *Gaius*. || nanta] *Gaius* (*Veron.*?), cuncta *BV*, iuncta *W*.
 || 4 ei qui] *Gaius*, quis *libri*. || sit] si sit *libri*, si uel st *Gaius* (*Ver.*).
 || 5 frater *om. W*. || potior] *BW*, portior *V*, prior *Gaius* (*Ver.*). ||
 quia] qui ad *V*. || gradum *VW*. || 6 facta est] *Gaius*, faciat *B*, facta *VW*.
 || suos] uos *B*. || 9 forte num. sint nati ut ex *Gaius*. || nati] aati *W*.
 || et] aut *W*, *om. Gaius*. || 10 aut] uel *Gaius*. || stirpe *W*. || 11 suos]
 uos *B*. || heredum *W*. || an *om. B*. || 12 autem] tamen *Gaius*. || diuidendam]
 d. esse *Gaius*. || 13 quotquot (quod *V*) erunt] quodquod dederunt *B*. ||
 14 hereditas diuidetur (diuiditur *W*) et (ita ut *Gaius*) s. s. portiones
om. B. || ferunt] *V*, fuerunt *B*, fecerunt *W*, ferant *Gaius*. || 16 uocant *W*
 et *Gaius* (*Ver.*). || sunt *Ba*. || gentilis *W*. || comentario rettulimus et]
Gaius, comentariorum (comentario *V*, comentario respondit *W*) et
 ultimum est *BVW*. || 17 admouerimus *B*, admoueremus *V*. || gentilicium]
 totum g. *Gaius*. || 18 desuetudinem] de suae consuetudine *V*. || abisse]
 habuisse *V*. || 19 ea] eadem *Gaius*. || intractare *W*. || 20 paulus liber
 sent. vii (vii sent. *ind.*) sub titulo *B*, *om. VW*. || de intestatorum (intesto-
 rum *V*, testamentorum *B*) succ. *BVW*. || 22 testamento *W*. || 23
 uel i. n. f. c. possent *addidi*. || 24 decederent] dicerent *V*, dicere *W*.
 quorum] hii quorum *B*, hic quorum *V*, hic eorum *W*. || quibusue]
scripsi, cuiusue *W*, cuiusuel *V*, cuius nec *B*. || 25 nisi] *Huschke*, sine
libri, sane *Cuiacius*. || non iure *addidi*.

16, 8, 2 testamentum obiecta doli exceptione optinebit. horum quorum
 3 testamenta rumpuntur aut irrita fiunt, ipso quidem iure testati
 4 decedunt, sed per consequentias sublato testamento intestati
 5 decedunt. intestatorum hereditas lege duodecim tabularum pri-
 6 mum suis heredibus, deinde agnatis et aliquando quoque gentili- 5
 7 bus deferebatur. sane consanguinei, quos lex non adprehen-
 8 derat, interpretatione prudentium primum inter agnatos locum
 9 acceperunt. sui heredes sunt primo loco filius filia in potestate
 10 patris constituti: nec interest, si adoptiui sint an naturales et
 11 secundum legem Iuliam Papiamue quaesiti, modo maneant in 10
 12 potestate. qui sui heredes sunt, ipso iure heredes etiam igno-
 13 rantes constituuntur, ut furiosi aut infantes et peregrinantes:
 14 quibus bonorum possessio nisi propter praetoriam actionem non
 15 erat necessaria. suis heredibus adeo a morte testatoris rerum
 16 hereditariarum dominium continuatur, ut nec tutoris auctoritas 15
 17 pupillis nec furiosis curator sit necessarius, nisi forte [ut abs-
 18 tineant, si minus forte] soluendo sit hereditas: quamvis etiam
 19 furiosus, si resipuerit, et pupillus, si adoleuerit, abstinere
 20 possint. post mortem patris natus uel ab hostibus reuersus
 21 aut ex primo secundoue mancipio manumissus cuiusue erroris 20
 22 causa probata [est], licet non fuerint in potestate, sui tamen
 23 patri heredes efficiuntur. post filios filias ad intestatorum
 24 successionem inter suos ueniunt nepotes neptes, pronepotes
 proneptes ac deinde masculino sexu per filium descendentes,

1 abiecta *libri*. || expectatione (-nem *W*) *libri*. || horum quorum] *scripsi*, eorum quorum *libri*. || 2 rumpuntur] rumponuntur *VW*. || irrita *libri*. || quidem] quoque *W*. || 3 testamenti *B*. || sed per consequentias (-tia *V*) s. t. i. decedunt *om. B*. || 4 decedunt] redduntur *Huschke*. || 5 heredibus] hereditatibus *B*. || et] est *W*, est et *V*: *puto delendum*. || quoque] enim *W*. || gentibus *libri*. || 6 consanguinei quos] *Cuiacius*, consanguineis *libri*. || adprehenderet *W*. || 7 interpretationem *BW*. || loco *B*. || acceperint *W*. || 8 sui] suis *V*, sibi *W*. || primo] hoc primo *BV*, hoc primum *W*. || potestatem *VW*. || 9 si *delent edd. recte*. || an] tam *V*. || et] eos *VW*. || 10 iulia *B*. || papiam uel quesiti *V*, pipiamuae quesiti *B*, papianum exquisiti *W*. || 11 potestatem *W*. || heredem *V*. || heredem *V*. || 12 et] ex *VW*. || 13 possessio nisi] *Vangerow*, possessionis *BV*, possessiones *W*. || 14 necessariam *B*. || sui *BV*. || a mortem *W*, ad mortem *B*. || hereditariarum *BVW* [?]. || 15 post] continuatur *ins. idem (caput incipiens) V*. || nec] ne *W*. || 16 pupillis] *W*, pupillo *B*, pupillum *V*. || curatur *B*. || necessariis *Va*. || ut abstineant si m. forte *sic fere hiatum expleuit Krueger*. || 17 soluendo] soluenda *BV*, uoluenda *W*. || 18 furiosus] *Wa*. || resipierit *BV*. || pupillus] in pupillum *V*. || adoleuerit *W*. || 19 possit *V*. || patri *BV*. || 20 secundum uel *V*. || manumissus *VW*. || cuius uel *V*. || 21 est] *addidit Krueger*. || fuerit *VW*. || 22 ad] ab *W*. || 23 ueniant *libri*. || proneptes] pronepotes neptes *B, om. W*. || 24 ac] aut *W*. || masculinu] *V*. || sexum *BV*. || per] *Rittershusius*, post *libri*.

si nullo parentum impedimento ipsi in aui potestate uel pro-
 aui familia remanserint: parentes enim liberis suis, cum qui-
 bus in potestate fuerint ipsi, ordine successionis obsistunt.
 16, 8, 9 filii, si cum nepotibus ex alio filio susceptis in familia reti-
 nentur, ad intestati patris successionem cum fratris filiis uo- 5
 cantur: quibus in patris sui partem uenientibus hereditas in
 stirpes, non in capita diuiditur, ita ut unus filius et plures
 nepotes singulos semisses habeant. idemque euenit, si auo
 10 ex duobus filiis in pari numero nepotes successerint. ex filia
 nepotes sui heredes non sunt: in aui enim materni potestate 10
 alienam familiam sequentes ipsa ratione esse non possunt.
 11 eo tempore suus heres constituendus est, quo certum est ali-
 quem intestatum decessisse: quod ex euentu deficientis con-
 ditionis et ortu nepotis, qui uiuo auo post mortem patris
 12 [conceptus sit et post mortem aui] natus, finiri potest. quem 15
 filius emancipatus suscepit uel adoptauit, sui heredis locum
 in aui successione sic ut ipse pater obtinere non potest: [pot-
 est] adoptiuus, tamen nec quasi cognatus bonorum posses-
 18 sionem eius petere potest. si sui heredes non sunt, ad agna-
 tos legitima hereditas pertinebit, inter quos primum locum 20
 consanguinei optinent. agnati autem sunt cognati uirilis sexus
 per uirilem [sexum] descendentes, sicut filius fratris et pa-
 14 truus et deinceps tota successio. inter agnatos et cognatos
 hoc interest, [quod] in agnatis etiam cognati continentur, inter

c. 3, 14 = *Paulus sent.* 4, 8, 14.

1 nullo] *VW*, nullum *B*. || parentum impedimentum *V*. || pote-
 statem *W*. || 2 familia] *VW*, famili *B*: *fortasse del.* || remanserint]
 remanserit *BV*, permanere *W*. || 3 fuerint] *V*, fuerit *W*, fuerunt *B*. ||
 ordinem *BW*. || successiones *V*, successionem *W*. || obstituunt *V*,
 constituunt *W*. || 4 filii si] filius *libri*. || in familia] infamia *B*. || 5
 ab intestato *B*. || patri *V*. || filius *V*. || uocatur *VW*. || 6 quibus]
 in q. *B*. || partem] parentem *B*, parentes *VW*. || in stirpes non *om.*
V. || 7 diuiduntur *BV*. || ita] item (*cap. incip.*) *V*. || unus *om.* *B*. ||
 et] ex *libri*. || 8 semisse *V*. || idemque] *Pithoeus*, idque *libri*. || auo]
edd., ab eo *libri*. || 9 in pari] in patrum *libri*. || successerunt *W*. ||
 10 heredem *V*. || aui] auiae *B*. || materna *W*. || potestatem *VW*. ||
 11 rationem *B*, rationes *W*. || 12 heredes *V*. || constituendos *B*. ||
 quod *W*. || 13 decessisset *B*. || euentum *V*. || 14 ortum *V*, hortum
B, certum *W*. || 15 conceptus . . . aui *addidi* (*cf. Inst.* 3, 1, 8). || finiri]
 siniri *VW*, iniri *B*. || quem] cum *B*, idem cum (*caput incip.*) *V*, cuius
W. || 16 et mancipatus *B*, et emancipatum *W*. || adoptiui *W*. || suis
V. || heredes *VW*. || 17 successionem *W*. || potest *addidi*. || 18
 adoptiuum *V*. || ne quasi *BW*, neque si *V*. || possessionum *libri*. ||
 19 potire *B*. || potest si] potens *W*. || agnatum *W*. || 20 pertinere *V*
hic desinens. || 21 cognatis *B*. || uirili *W*. || 22 sexum *om.* *libri*. || 24
 quod] *Paulus*, *om.* *libri*. || etiam] *W Paulus*, enim etiam *B*.

cognatos uero agnati non comprehenduntur. et ideo patruus
 agnatus est et cognatus, auunculus autem cognatus tantum-
 16,3,15 modo est. consanguinei sunt eodem patre nati, licet diuersis
 matribus, qui in potestate fuerunt mortis tempore: adoptiuus
 quoque frater, si non sit emancipatus, et hi qui post mortem 5
 16 patris nati sunt uel causam probauerunt. soror iure consan-
 guinitatis tam ad fratris quam ad sororis hereditatem admitti-
 17 tur. consanguineis non existentibus agnatis defertur heredi-
 tas, prout quis alterum gradu praecesserit. quod si plures
 18 eodem gradu consistunt, simul admittuntur. si sint defuncti 10
 fratris et filius et nepos fratre non existente, filius fratris
 19 nepoti praefertur. sed si duorum fratrum sint liberi, non in
 stirpes, sed in capita hereditas distribuitur, scilicet ut pro
 20 numero singulorum uiritim distribuatur hereditas. feminae
 ad hereditates legitimas ultra consanguineorum successiones 15
 non admittuntur: id quod iure ciuili Voconiana ratione uidetur
 effectum: ceterum lex duodecim tabularum sine ulla discretione
 sexus admittit.

16, 4, 1 VLPIANVS libro singulari [regularum] sub titulo de legitimis
 hereditatibus: 20

Intestatorum gentiliciorum hereditates pertinent primum
 ad suos heredes, id est liberos qui in potestate sunt ceteros-
 que qui liberorum loco sunt: si sui heredes non sunt, ad
 consanguineos, id est fratres et sorores ex eodem patre: si

c. 3, 15—17 *hinc rest. Paulus sent. 4, 8, 15—17.*

c. 3, 18 = *Paulus sent. 4, 8, 18.*

c. 3, 19 *hinc rest. Paulus sent. 4, 18, 19.*

c. 3, 20 = *Paulus sent. 4, 8, 20.*

c. 4, 1 = *Vlpianus reg. 26, 1.*

1 cognatos] agnatos *BV.* || 2 agnatus] et agn. *Paulus.* || tantum
 modo] tantum modum *B,* modo *W.* || 3 est *om. Paulus.* || patrem *B.*
 || 4 quibus in p. fuerint *W.* || 6 patri *B.* || causa *libri.* || probauerint
W. || sanguinitatis *W.* || 8 agentis differtur *W.* || 9 gradum *libri.*
 || 10 eodem gradum *B,* eosdem grados *W.* || si sit frater defuncti et
 fratris filius et nepos (nepus *B*) *libri,* si sint fratres defuncti et fratres
 filii uel nepotes *Pauli libri, emendauit Krueger.* || 11 fratre] fratres
 et *B.* || existentes *B,* existentem *W.* || 12 perfertur *B.* || 14 numerum
W. || uirium *B,* iuri *W.* || distribuitur *W.* || 15 consanguineorum]
Huschke, consanguineos *W,* consanguineas *B.* || 16 admittantur *B,* amit-
 tantur *W.* || id quod] *B,* hi quod *W,* idque *Paulus.* || uoconia rationem
B, uoconia narratione *Paulus,* coniurationem *W.* || 17 sine ulla] nulla
Paulus. || discretione sexus] *Paulus,* discreptationes ex his *B,* discepta-
 tionem sexus *W.* || ante admittit *ins. cognatos (cognatis W) libri nostri*
et Pauli, quod malui delere quam mutare. || 19 ulp. libro singulari (*cf.*
p. 143, 10. 156, 8) s. t. *B, om. W.* || 20 heredibus *Vlpianus.* || 21
 gentiliciorum] ingenuorum *Vlpianus.* || 22 liberorum] *B,* in l. *W et*
Vlpiani liber. || sunt] *Vlpianus,* sint *libri.* || 24 et] aut *W.* || patrem *B.*

nec hi sunt, ad reliquos agnatos [proximos, id est cognatos] uirilil sexus per mares descendentes eiusdem familiae. id enim cautum est lege duodecim tabularum hac: 'si intestatus 'moritur, cui suus heres nec escit, agnatus proximus familiam 16, 4, 2 'habeto'. si agnatus defuncti non sit, eadem lex duodecim 5 tabularum gentiles ad hereditatem uocat his uerbis: 'si agnatus nec escit, gentiles familiam [habento'. nunc nec ullus est] heres hinc nec gentilicia iura in usu sunt.

16, 5, 1 IDEM [libro] institutionum . . . [sub titulo de successione] ab intestato: 10

Ab intestato quoque hereditas defertur aut per ius ciuile aut per praetoris beneficium: per ius ciuile suis heredibus uel liberis, qui in potestate fuerunt, [qui sunt] filii filiae et deinceps qui in locum defuncti parentis, quia ex eodem nati sunt, succedunt. 15

16, 6, 1 IDEM eodem libro:

Post suos ab intestato legitimi admittuntur, primum consanguinei. [consanguinei] sunt frater et soror, qui in eiusdem potestate patris fuerunt, etsi ex diuersis matribus nati sunt. consanguineos et adoptio facit et adrogatio [et] causae 20 probatio et in manum conuentio.

16, 7, 1 IDEM eodem libro:

De[ficien]tibus] consanguineis legitimi uocantur. hi sunt agnati qui nos per patris cognationem contingunt uirilil sexus: nam sciendum feminis ultra consanguineas hereditates legitimas 25

c. 4, 2 hinc rest. *Vlpianus* 26, 1 a.

1 proximos i. e. cognatos om. libri. || 2 uirili *W.* || matres libri. || eisdem *B.* || id] his *B.* || 3 legem *B.* || intestato *Vlpianus.* || 4 cui suus] *Vlpianus*, cuius libri. || escit] est libri. || familia *B.* familiae *Vlpianus.* || 5 habeto] *Vlpianus*, habeatur libri. || eandem libri. || 6 uocant *B.* uocantur *W.* || si agnatus] *Pithoeus*, signatus *B.* sic natus *W.* || 7 nec escit] nescit libri, nec (seq. sp. uac.) *Vlpiani codex.* || familias *W.* || habento nunc nec ullus est addidi. || 8 hinc] hanc libri. || usu sunt] usui est *W.* || 9 idem (sic *B ind. W.*, item *B text.*) ab intestato institutionum libri. || 11 ad *W.* || differtur *W.* || 13 fuerint *W.* || qui sunt addidi. || 14 quia] scripsi, qui libri. || 15 succedunt *W.* || 16 item *B.* || liber *B (ind.)*. || 17 post suos] *B (text.)*, post tuos *W*¹, post duos *W*², postumos *B (ind.)*. || intestato] intestos *B (ind.)*. || legitim(a)e libri. || primi *W.* || 18 consanguinei addidit *Lenel paling. Vlp. fr. 1926.* || fratres *B.* || eisdem *B.* || 19 potestatem libri. || patres *B.* || fuerint *W.* || 20 et addidi. || 21 manu *B.* || 22 item *B.* || liber *W.* || 23 deficientibus consanguineis] scripsi, de (sic *ind.*, et *text.*) consanguineis *B.* et consanguinei *W.* cf. *Vlpianus Dig. 37, 2, 2 pr.*: post consanguineos admittuntur agnati, si consanguinei non sunt, merito: nam si sunt consanguinei, licet non adierint hereditatem, legitimis non defertur. || 24 nos] non *W.* || uiris *B.* uirili *W.* || 25 consanguineis *Ba.*

16, 7, 2 non deferri. suis praetor solet emancipatos liberos itemque ciuitate donatos coniungere data bonorum possessione, ita tamen, ut bona si qua propria habent, his qui in potestate manserunt conferant. nam aequissimum putauit neque eos bonis paternis carere per hoc, quod non sunt in potestate neque 5 praecipua bona propria habere, cum partem sint ablaturi suis heredibus.

16, 8, 1 IDEM libro qui supra [sub titulo] de suis heredibus:

Post agnatos praetor uocat cognatos: cognati autem sunt, qui nos per patrem aut matrem contingunt: post cognatos 10
2 uirum et uxorem. et haec, si qui decessit non fuit libertinus uel stirpis libertinae: ceterum si libertinus est uel libertina, patrono eius legitima hereditas patronaeue lege duodecim tabularum defertur.

16, 9, 1 IDEM eodem libro:

15

Post familiam patroni uocat praetor patronum et patronam, item liberos et parentes patroni et patronae, deinde 2 uirum et uxorem, mox cognatos patroni et patronae. quod si is qui decessit liber fuit [nec] ex remanicipatione manumissus, lex quidem duodecim tabularum manumissori legitima 20 hereditatem detulit, sed praetor aequitate motus decem personas cognatorum ei praetulit has: patrem matrem, filium filiam, auum auiam, nepotem neptem, fratrem sororem, ne 3 quis occasione iuris sanguinis necessitudinem uinceret. sed imperator noster in hereditatibus quae ab intestato deferuntur 25 eas solas personas uoluit admitti, quibus decimae immunitatem ipse tribuit.

(reliqua desunt)

1 praeter *W.* || solet *om. W.* || et mancipatus *B.* || 2 ciuitatem donatus *libri.* || possessiones *libri, quorum W hic finit.* || ita tamen] hi tamen *B.* || 3 si] sit *B.* || 4 conferat *B.* || 5 quod] *Boecking, qui B.* || 6 precipuam bonam *B.* || ablaturis suis hoc redibus *B.* || 8 item *B.* || liber *B (ind.).* || sub titulo *om. B.* || 9 agnatos, non consanguineos, ut alii rettulerunt, *B.* || 13 patronum *B.* || patronaeue legem *B.* || 14 refertur *B.* || 17 idem *B.* || liber *B (ind.).* || 18 cognatus *B.* || 19 libero *B.* || nec *addidi.* || remanicipationem *B.* || 20 manumissoris legitima *B.* || 23 auum] auium *B.* || nepotem] nepote *B.* || 24 occansionem *B.* || 26] iamunitate *B.*

CONSULTATIO

VETERIS CVIVSDAM

IVRISCONSULTI

EDIDIT

P. KRVEGER.

Hoc titulo inscripsit Cuiacius tractatum qui sequitur, quem in operum suorum collectione Parisiis 1577, in fronte Consultationum (uol. I p. 271 sqq.) edidit. hunc tractatum cum Cuiacius iam a. 1563 ab Antonio Loisello accepisset, inde eas Pauli sententias, quae ex eo demum innotuerunt, itemque nonnullas constitutiones a. 1564 in Observationum libro VII c. 5. 26. 27 ediderat (3, 6—9. 4, 3. 7 extr. 5, 5—7. 6, 5 a. 6. 8. 9. 13), deinde easdem sententias et constitutiones fere omnes quae in hunc tractatum receptae sunt collectioni librorum iuris Anteiustiniani a. 1566 Lugduni editae inseruerat¹⁾. denique postquam a. 1577 ipsam Consultationem edidit, alteram Consultationis editionem ei fontium iuris Anteiustiniani collectioni, quae a. 1586 Parisiis prodiit, Cuiacius ita inseruit, ut ab editione anni 1577 in nonnullis locis recederet et tractatus exitum (9, 17—19) in illa nescio quo errore omissum²⁾ tum demum restitueret. quod autem ne eis quidem textibus, qui annis 1562 et 1566 publicati sunt, omnino cum editione anni 1577 conuenit, id inde explicandum uidetur esse, quod Cuiacius cum in illis genuinam locorum faciem restituere temptasset, in Consultatione edenda traditam lectionem ita retinendam esse putarit, ut ab ea non recederet nec ad coniecturas refugeret, nisi de uitio constaret. itaque cum codicis Loiseliani post Cuiacium nullum uestigium apparuerit³⁾, ex quattuor illis Cuiacii editionibus (reliquae enim omnes ab his pendent) Consultationis con-

---

¹⁾ Extant in hac editione 1, 6—10. 2, 6. 7. 3, 6—9. 4, 3. 7. 9—11. 5, 5—7. 6, 5 a. 6. 8. 9. 10. 9, 1—11. 13—16. 18. 19.

²⁾ 9, 18. 19 iam anno 1566 editae sunt.

³⁾ In libro Parisiensi 9652 (olim Suppl. Lat. 779, cf. Haenel Nouellae p. XIV), ex quo Loisellus eodem fere tempore Maioriani Nouellas cum Cuiacio communicauit (Cuiacius eas a. 1566 primum edidit), Consultationem neque inesse neque in eo umquam fuisse libro perlustrato Mommseno nuntiauit H. Omont.

textus a nobis restitutus est: earumque lectionis discrepantiam plenam perpauca et manifestis typhotetarum Cuiacianorum erroribus suppressis huic editioni subiecimus.

Cui. 1564 = Cuiacii Observationum liber VII.

Cui. 1566 = Codicis Theodosiani libri XVI etc. Lugduni 1566.

Cui. 1577 = Cuiacii Opera. Parisiis 1573 uol. I p. 271—280.

Cui. 1586 = Codicis Theodosiani libri XVI etc. Parisiis 1586.
Pars II p. 125—134.

1, 1 Consuluisti me, utrum inter fratrem et sororem habita
de rebus diuidendis pactio uirtutem aliquam possit retinere:
quam tamen pactionem dicis mulierem illam metu mariti et
imperio subscripsisse et ignorasse, quae uel quales condiciones
1, 2 ipsi pactioni fuissent inditae uel insertae. Ergo si ita est, 5
quemadmodum tua consultatione significas, pactum huiusmodi
iure dissoluitur nec stare poterit, quia legum beneficiis omni-
1, 3 modis impugnatur. Primoreque iuxta id quod proposuisti
capite inuiti pactio et metu coacti ipsis legibus de pactis
clamantibus apertissime infirmatur: nam manifeste constitutum 10
1, 4 est, ne quispiam pacisci cogatur inuitus. Dein textus memora-
tarum legum sic continet: 'quas libero arbitrio et uoluntate
'confecit': quis erit tam destitutus sapientia et uacuis intellectu,
ut dicat illam pactionem fortem et firmam esse debere, quam
mulier metu coacta mariti subscripsit imperio, ac sic liberam 15
uoluntatem et proprium arbitrium non intellegitur habuisse?
1, 5 Ac per hoc ipso legum capite, sicut iam supra dictum est,
tale pactum nullius iudicatur esse momenti, quantum leges
subter annexae testantur.

1, 6 Ex corpore Gregoriani lib. II: 20

Imp. Seuerus A. Iulio Conserturino. Ea, quae per uim
et metum gesta sunt, etiam citra principale auxilium irrita
esse debere iam pridem constitutum est. Accepta kal. Iul.
Dextro II et Crispino cons. a. 196

1, 7 Item alia ex corpore et libro supra dicto: 25

Imp. Antoninus A. Iuliae Basiliae. Pacta, quae ab inuitis
contra leges constitutionesque fiunt, nullam uim habere indu-
bitati iuris est et cet. PP. V kal. Aug. Antonino A. VI et
Albino cons. a. 213

c. 1, 4 legum] *cf.* 1, 12.

c. 1, 7 (*hanc paragraphum exscripsit Iuo Decr. 16, 21*) = *Cod. Iust. 2, 3, 6.*

8 primoreque] primo ordinaeque *Cui. 1586 in marg.* || 21 conser-
turino] *hoc cognomen corruptum est.* || 24 crispino] *requiritur prisco.*
|| 25 et libro *uidetur errore scriptum esse; quae enim sequuntur*
ad libri I titulos de 'pactis et de transactionibus pertinent. || 26 ab
inuitis *om. Cod. Iust.* || 27 contra] uel contra *Huschke.* || fiunt] uel
contra bonos mores fiunt *Cod. Iust.* || 28 est iuris *Iuo.* || a. VI *Cui.*
1586, a. *Cui. 1566, 1577: a. III et albino cons. Cod. recte.*

1, 8 Imp. Alexander A. Dionysio. Ad locum: Pactum, quod mala fide factum est, irritum esse et cetera. PP. II id. Sept. Alexandro Aug. cons. a. 222

1, 9 Item alia eodem libro et corpore:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Heraclidi. 5
Si non ex mandato uxoris tuae aduersario eius cautionem remisisti, idque euidentiis documentis monstrari potest, quod citra conscientiam uxoris tuae et ea inuita factum est, carebit effectu. PP. VIII id. Sept. Diocletiano V et Maximiano III cons.

1, 10 Item alia eodem libro et corpore: 10

Impp. Carus et Numerianus AA. Aurelio. Cum fraudis studio transactionem interpositam esse dicas, quod inter uos gestum est, infirmat iuris auctoritas et reliqua. PP. VI idus Decemb. Caro et Carino consulibus. a. 283

1, 11 Ergo si leges seruantur et custodiuntur principum statuta, 15
pactionem, de qua locuti sumus, manifestissimum est nullas

1, 12 uires habere. nam hoc loco Theodosiani legem de pactis pro hoc credidi inserendam, quia initium ipsius constitutionis tale est, ut dicat: 'Si aduersum pacta uel transactiones, quas libero 'arbitrio et uoluntate confecit, putauerit esse ueniendum, et 20 'poenam reddat et emolumenta perdat et infamiam incurrat': sed ille, qui liberum arbitrium habuit, non ille, qui inuitus fecit et faciendi uoluntatem non habuit.

2, 1 Secundo loco me consulendum sub hac uoce duxisti, ut diceres diuisionem in castello sic factam a marito mulieris 25 ipsius, ut illa nesciente domus cum membris suis uel hospi-

2, 2 tiis circumiectis diuisa sit. Sine conscientia uxoris si ea praedictus maritus fecerit nulla aequalitate seruata, nulla compensatione in omnibus custodita, ad haec uerba ex legum constitutione respondi maritum in negotiis uxoris sine mandato 30 non recte aliquid definire: nec posse aliquid firmum et stabile esse, quod sine conscientia uxoris de rebus uxoriis uisus fuerit transegisse, praesertim si doceatur inutilis esse et sine aequa-

2, 3 litate uel compensatione ipsa diuisio. Notum est, quod etiam si mandato uxoris niteretur et fraudulenta diuisio uel minus 35

c. 1, 8 (*hanc § exscripsit Iuo Decr. 16, 21*) = c. 9, 11 *Cod. Iust.* 2, 3, 8.

c. 1, 12 Theodosiani legem] *i. e. Cod. Theod. 2, 9, 3.*

1 dionysio] aurelio dion. c. 9, 11. || 2 est factum *Iuo.* || esse] esse debet *Iuo.* || 9 V (V *om. Cui. 1566. 1577*) et m. III] *aut III et m. III (a. 290) aut V et m. III (a. 293) scr.* || cons.] aa. *cons. Cui. 1566.* || 11 imppp. carus carinus et num. aaa. *requiritur.* || 14 decembris *Cui. 1577.* || 19 dicat *Cui. 1586, dicas Cui. 1577.* || 27 sine consc. ux. *cum Huschkio ad seqq. traximus, ad praecedentia rettulit Cuiacius.* || 31 et *om. Cui. 1577.*

aequalis posset ostendi, uacua et inanis specialiter remaneret.
 2, 4 Adde quod sine uxoris conscientia maritus dicitur definisse,
 qualem poterit habere uirtutem? aut quid ualebit, cum primum
 2, 5 uxor hoc refragari uoluerit? Sed ne forte dicat 'amplexa es
 'diuisionem et acquieuisti rebus diuisis', respondendum est 5
 legaliter et pro omni ueritate hoc specialiter habendum, quia
 etiam inter maiores personas et legales si fraudulenta diuisio
 facta probetur, legibus rescinditur, et a iudice diuisio ipsa
 aestimantibus magnis uiris ad meliora reducitur, et facta
 compensatione firmior diuisio constituitur, sicut lex infra 10
 scripta euidenti lectione declarat.

2, 6 Ex corpore Gregor. libro III:

Imperatores Diocletianus et Maximianus AA. Aureliae Seue-
 rae. An diuisio, quam iam factam esse proponis, conuelli
 debeat, rector prouinciae praesente parte diuersa diligenter 15
 examinabit: et si fraudibus eam non caruisse perspexerit,
 quando etiam maioribus in perperam factis diuisionibus soleat
 subueniri, quod improbum atque inaequaliter factum esse con-
 stiterit, in melius reformabit. PP. XVII kalendas Iul. ipsis 19
 VI et Constantio III cons. a. 290

2, 7 Item alia eodem libro et corpore:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aproniae Mammae.
 Si diuisio inter te et sororem tuam non bona fide facta est,
 etiam citra principalis restitutionis auxilium, quod etiam maio-
 ribus tribui solet, ad aequitatis temperamentum reformari potest 25
 et cet. PP. VI kalendas Iul. Maximiano II et Aquilia consulibus. a. 286

3, 1 Tertio loco uel capite interrogandum me specialius cen-
 suisti, utrum contra iudicium iri possit, quod aduersus mari-
 tum in causa mulieris prius datum est, eo quod mandato
 usus fuerit uxoris suae et in causa ipsa uictus abscesserit 30
 et contra eum iudicium prolatum fuerit. addidisti etiam,
 quod mandatum neque gestis legaliter fuerit allegatum, nec
 satisdatorem dedisset ille ipse procurator ab uxore factus, et
 3, 2 sic causam dixisset, quam agebat. Quod si uerum est, illud
 iudicium dici non potest. sed nec iudices sine uerecundia et 35
 turpitudine erunt, qui personam in ipso litis initio non in-

c. 2, 6 = *Cod. Iust.* 3, 38, 3.

11 euidenti *Cui.* 1577 *errore.* || 13 *seuerae]* *septimiae Cui.* 1566. ||
 16 *prospexerit Cui.* 1586. || 17 *quando etiam . . . soleat]* *quamuis . . .*
non soleat Cui. 1566. || *in om. Cui.* 1577. || 18 *quod]* *tamen quod*
Cui. 1566. || 19 *ipsis III et III aa. cons. Cod. Iust. recte.* || *iulii*
Cui. 1577. || 20 *constantino Cui.* 1566. || 24 *principale Cui.* 1566. ||
 26 *aquila Cui.* 1577: *maximo II et aquilino requiritur.* || 34 *quam agebat*
om. Cui. 1586.

- quisierunt, sicut est legum, nec fecerunt, ut satisdatorem daret procurator, quod et consuetudinis est et re uera legaliter obseruatur. ac praeterea si hoc factum non est, nullam personam habuit litigandi. sed nec illi potuerunt in causa proferre iudicium, ubi fuit procuratoris ludificatoria inanis et
 3, 3 nulla persona. Quid potest esse miserius? quid abiectius? 5
 quid legibus sic contrarium, ut ingrediatur audientiam sedentibus iudicibus ille, qui nullam in se habeat firmitatem et
 3, 4 citra legum sollemnia uanas actiones intendat? Respice leges subter adiectas: tunc intelleges, quod qui mandato utitur 10
 satisdatorem dare debet. Sed in illo mandato hoc futurum est, ubi aut uerbo mandatur aut gestis epistula mandati non
 3, 5 legitur allegata. Ergo testimonium legum, sicut iam dictum est, sequentium diligenter attendite: sic agnoscetis iudicium stare non posse, ubi ad agendum sollemnis persona, id est 15
 sollemniter ordinata, ingressa non fuerit.
- 3, 6 Ex Pauli sententiarum lib. I:
 Voluntarius procurator, qui se negotiis alienis offert, rem ratam dominum habiturum cauere debet.
- 3, 7 Item alia eodem libro et corpore: 20
 Actoris procurator non solum absentem defendere, sed et rem ratam dominum habiturum satisfacere cogitur.
- 3, 8 Item alia eodem libro et corpore:
 Petitoris procurator rem ratam dominum habiturum desiderante aduersario satisfacere cogendus est, quia nemo in 25
 re aliena idoneus est sine satisfactione.
- 3, 9 Item alia eodem libro et corpore:
 Si satis non det procurator absentis, actio ei absentis nomine non datur.
- 3, 10 Quid apertius, quam leges supra scriptae declarant, quod 30
 nulla actio per procuratorem sine satisfactione intendi potest
 3, 11 aut proponi? Ergo si actio non datur illi procuratori, qui
 satis non dederit, quomodo poterit dici aut nominari iudicium, ubi accusationis uestigium nullatenus inuenitur? Quid testificantur principes per constitutiones innumeras, nisi nulla esse 35
 debere iudicia, ubi procurator satisfactionem non dederit aut

c. 3, 6 = *Paul.* 1, 3, 3.

c. 3, 7 = *Paul.* 1, 3, 5.

c. 3, 8. 9 = *Paul.* 1, 3, 7. 8.

---

1 legum *Cui.* 1586, legitimum *Cui.* 1577, aequum *Mommsen.* ||
 5 procuratoris *Cui.* 1586, om. *Cui.* 1577. || 12 non om. *Cui.* 1586. ||
 18 alienis negociis *Cui.* 1564. 1566. || 30 expectes quid ap. leges s. s.
 declarant quam quod. || 34 accusationis] satisfactionis *Schulting.*

rem ratam dominum habiturum euidentiſſima ſponſione fir-
marit? Attentus audi, quid loquitur lex ſubter adiecta: tunc
intelleges cadere iudicia, quae ſine procuratoris ſatiſdatione
fuerint omnino prolata.

3, 12 Ex corp. Theodoſiani lib. II:

5

Impp. Valentinianus et Valens AA. Commune negotium et
quibusdam abſentibus agi poteſt, ſi praesentes rem ratam do-
minum habiturum cauere ſint parati, uel ſi, quod ab his petitur,
iudicatum ſolui ſatiſdatione firmauerint. PP. VI id. Decem. diuo
Iouiano et Varroniano conſs.

9

a. 364

3, 13 Item eodem libro et titulo:

Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodoſius AAA. Pan-
cratio pf. p. In principio quaestionis perſona inquiri debet,
utrum ad agendum negotium mandato utatur accepto. quibus
rite et ſollemniter conſtitutis poteſt eſſe ſententia: praeteritis
autem his nec dici controuerſiae ſolent nec poteſt eſſe iudicium
etc. Dat. prid. non. Apr. CP. Antonio et Syagrio conſs.

a. 382

4, 1 In nomine dei quid tractari aut obſeruari debeat, quoties
pacta inter partes emiſſa fuerint, ſi condiciones tales inter-

4, 2 ponantur, quae nec legibus nec rationi conueniunt. Quid agere
aut obicere aduerſario debeas, lectionibus ſubter adnexis poteris
euidentiſſe informari, quia tantum *de* dubiis rebus paciſci
poſſumus. de rebus enim certis et incertis et futuris aut
de crimine tranſigi nulla penitus ratione poteſt.

15

4, 3 Paulus ſentent. lib. I tit. de pact. et conuentionibus uel
transactionibus: 25

Functio dotis pacto mutari non poteſt, quia priuata con-
uentio iuri publico nihil derogat.

4, 4 In bonae fidei contractibus pactum conuentum alio pacto
diſſoluitur: et licet exceptionem pariat, replicatione tamen
excluditur. eodem lib. et tit. 30

4, 5 Enimuero ſi de re iudicata aliqua pactio interponatur,
ſtare legibus non poteſt. ad quam pactionem excludendam
harum Pauli ſententiarum proferes lectionem:

c. 3, 12 = *Cod. Theod.* 2, 12, 2.

c. 3, 13 = *Cod. Theod.* 2, 12, 3.

c. 4, 3 = *Paul.* 1, 1, 6: *uerba* 27 priuata . . . 28 derogat *exſcripſit*
Iuo Decr. 16, 201.

c. 4, 4 = *Paul.* 1, 1, 2.

8 parati ſunt *Cod. Theod.* || 10 uarronio *Cui.* 1577. || 12 impp.
Cui. 1577. || 13 pf. p.] pp. *Cui.* 1577, pu. *Cod. Theod.* || debet inquiri
et utrum *Cod. Theod.* || 18 dei nomine *Cui.* 1586. || 22 quia *Cui.*
1586, quod *Cui.* 1577. || de om. *Cui.*, addidit *Schulding.* || 23 incertis]
gestis *Mommsen.* || 32 § 5. 6 uidentur collocandae eſſe poſt § 10.

- 4, 6 Post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa interponatur, seruari non potest: lib. I tit. de transact.
- 4, 7 Item eodem lib. et tit.:
Neque contra leges neque contra bonos mores pacisci possumus. De criminibus propter infamiam nemo cum aduersario pacisci potest. 5
- 4, 8 Idem lib. III tit. de institu. hered.:
Pacta uel condiciones contra leges uel decreta principum uel bonos mores nullius sunt momenti.
- 4, 9 Ex corpore Hermogeniani tit. de pact. et transact.: 10
Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Sebastiano. Neque ex nudo nascitur pacto actio, neque si contra bonos mores uerborum intercessit obligatio, ex his actionem dari conuenit et reliqua. PP. III kal. Iun. iisdem cons. a. 293
- 4, 10 Item eodem corpore et lib.: 15
Iidem AA. et CC. Flauio Rumitalo. Inter cetera et ad locum: Pactum neque contra bonos mores neque contra leges emissum ualet et reliq. PP. id. . . . AA. cons. a. 293
- 4, 11 Item eodem corpore et tit.:
Iidem AA. et CC. Zeuxiano Antonino. Pacto transactionis exactio iudicati non tollitur. unde si pater tuus condemnatus iudicio post transegit et soluit, solutione magis quam transactione tuum defende negotium, et reliq. PP. XVIII kal. Ian. 20
ipsis AA. cons. a. 293
- 5, 1 In dei nomine quid tractari debeat, quotiens aduersarius aliqua sibi direpta sublata proposita intendit actione repossere. 25
- 5, 2 Primore in loco debet personam suam, quae sit ad repetendum idonea, euidenter ostendere: et dum claruerit eum ad repetendum personam habere legitimam, in genere actionis quid aut quantum, aut quas species, in modum et mensuram uel summam et quantitatem debet specialiter designare et indubitanter ex- 30
- 5, 3 primere. Quae uniuersa secundum leges subter adnexas hi qui iudicaturi sunt petitozem implere compellunt: qui si aut

c. 4, 6 = *Paul.* 1, 1, 5 a.

c. 4, 7 = *Paul.* 1, 1, 4. 7.

c. 4, 8 = *Paul.* 3, 4 b, 2.

c. 4, 9 iunge cum *Cod. Iust.* 7, 16, 24 (s. III k. Ian. AA. cons.).

8 pacta uel om. *Paul.* || uel decr.] et decr. *Paul.* || 9 mores] mores adscriptae *Paul.* || 12 pacto nascitur *Cui.* 1566. || 15 lib.] tit. *scr.* (*Schulting*). || 16 et cc. om. *Cui.* 1566. || rumitalo] rhoemetalco *Mommsen.* || 18 id. *Cui.* 1577. 1586, iisdem *Cui.* 1566. || 20 zeuxiano *Cui.* 1577. 1586, zotiano *Cui.* 1566. || 23 reliq. *Cui.* 1586, caetera *Cui.* 1566. || XVIII *Cui.* 1566. 1577, XVIII *Cui.* 1586.

neglegere, aut satisfacere legibus fortasse nequiuerit, causam
5, 4 perdat secundum leges subter adnexas. Quibus modis causa
petitor cadat, leges lib. I Paul. sentent. tit. de eo qui causa
cadit ita:

Causa cadimus aut loco aut summa aut tempore aut 5
qualitate. loco alibi: summa in repetendo: tempore ante
petendo: qualitate eiusdem rei speciem meliorem postulantes.
5, 5 Item lib. I Pauli sentent. sub titulo si hereditas uel quid
aliud petatur:

Hereditas pro ea parte peti debet, pro qua ad nos per- 10
tinet: alioquin plus petendi periculum incurrimus et causam
perdimus.

5, 6 Ex corpore Hermogeniani tit. de calumniatorib. et plus
petendo:

Imp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Dextro. 15
(inter cetera et ad locum:) Si tutor uel curator plus petierit,
causa cadit. quod cum factum esse dicas, frustra a nobis
remedium quaeris, quia te ratio iuris impugnat. PP. III id.
Decemb. Nicomedia Constantio et Maximo cons. a. 294

5, 7 Item eodem corpore et tit.: 20

Idem AA. et CC. Claudio Menandro. Quotiescumque ordi-
natis actionibus aliquid petitur, ideo petitor cogitur specialiter
genus litis edere, ne plus debito aut eo quod competit postuletur.
siue itaque fideicommissum siue fundus siue pars fundi siue
domus siue pars domus siue debitum aut quodcumque petatur, 25
specialiter designari debet petitionis summa uel quantitas, cum
genus litis editur. si quis igitur plus eo quod ei competit
uel debetur petierit, rem et causam de qua agitur perdit.
plus enim petitur, sicut responsis prudentum continetur,
summa loco tempore causa qualitate aestimatione. unde in- 30
structus istius lege rescripti excipe aduersarium apud iudicem
competentem. quem si iudex plus petiisse perspexerit, ex-
tinctis aduersarii tui petitionibus pro partibus tuis sententiam

c. 5, 4 = *Paul.* 1, 10.

c. 5, 5 = *Paul.* 1, 13b, 5.

1 neglegere] neglegere ausus fuerit *Mommsen.* || 3 cadit *Cui.* 1586.
|| 6 in (in *om.* *Cui.* 1586) repetendo t. a. petendo] plus tempore petendo
ante tempus *Paul.* || 7 postulantes *Cui.* 1586 *Paul.*, postulando *Cui.* 1577.
|| 19 nicomediae *Cui.* 1564. || maximiano *scr.* || 20 item e. c. et tit.
iidem aa. *Huschke*, idem e. c. et iisdem *Cui.* || 21 minandro *Cui.* 1564.
|| 23 debito aut] ab *Cui.* 1564. || 24 siue itaque . . . 30 aestimatione
om. *Cui.* 1564. || 27 igitur *Cui.* 1566. 1577, itaque *Cui.* 1586. || eo
Schulting, ab eo *Cui.* || instructus *Cui.* 1586, *om.* *Cui.* 1566. 1577.

dicet. PP. Mediolano XII kalendas Apriles Tusco et Aquilino
conss.

a. 295

(Hic require, qualiter actionis editio pulsato fiat.)

- 6, 1 Iuuante deo quid tractari debeat aduersus eum, qui se he-
redem dicit alicuius aut ad se hereditatem personae cuiuslibet 5
6, 2 aestimat posse competere. Et dum agere forsitan temptauerit,
primore in loco debet euidenter ostendere se personam habere
legitimam: et hoc dum ostenderit, ut iuris legumque dictat auc-
toritas, genus actionis edere debet, in quo manu sua subscribat:
quo dato genere actionis, acceptis triduanis indutiis quarto die 10
respondeat aduersarius suus, ut leges praecipunt, responsionibus
saluis pulsato, quae de iure et legibus suffragantur, salua
etiam actione calumniae: quia dum calumniator qui pulsat
ostensus fuerit, qualis sit poena calumniae, legibus subter ad-
nexis ostenditur: sic tamen, ut ipse probet, quemadmodum 15
sua interest, et ostendat ad se uniuersa quae repetit perti-
6, 3 nere. Illud praecipue summa cum cautela obseruari oportet,
ut, si aduersarius scripturam aliquam donationis ostenderit,
primore in loco fidem faciat scripturae: quam dum fecerit,
in eadem munificentia singulae quaeque res si scriptae fuerint 20
quae donantur, sicut leges iubent, ualet facta donatio, et si eas
dum uixit in bonis suis habuit, aut eius iuri uel dominio
competebant, aut si lite contestata de hac luce migrauerit.
quae uniuersa qualiter et quibus modis adstruere, defensore
uel aduersario diuinitatis auxilio resistere debeas, inferius con- 25
6, 4 tinentur adscripta. Et ne forte dicat aduersa pars aliqua sibi
principali rescripto aut praeceptione fuisse concessa, ad huius-
modi uersutiam potest pulsatus modis omnibus replicare,
principem ea semper uelle concedere, quae legibus rationique
conueniunt: quia causa, quae nullam de legibus sortitur firmi- 30
tatem, in praeiudicium alterius a principe non potest sumere
firmitatem, sicut idem inferius declaratur.
- 6, 5 Petitio hereditatis, cuius defunctus litem non erat con-
testatus, ad heredem non transmittitur. Lib. I sententiarum
tit. VI si hereditas uel quid aliud petatur. 35
- 6, 5a Qui petit hereditatem, ipse probare debet ad se magis
quam ad eum qui possidet siue ex testamento siue ab intestato

c. 6, 5 = *Paul.* 1. 13 b, 4.

c. 6, 5a = *Paul.* 1, 13 b, 6.

~~~~~  
1 aprilis *Cui.* || annullino *requiritur.* || 3 uerba hic . . . fiat *scholia-*  
*stes adiecit.* || actionis edito *Cui.* 1586, ad quod in marg. adnotat cautio  
a pulsato. || 11 ante respondeat *desideratur contradictio pulsati.* || 18  
ostenderit] ostenderit et *Cui.* || 24 defensore] et defensori *Schulting.*  
|| 27 huiusmodi *Cui.* 1586, huius mali *Cui.* 1577. || idem] item *Mommsen.*  
|| 36 ipse *om.* *Cui.* 1564. || 37 ad] eam ad *Cui.* 1564.



pertinere. Idem eodem libro sententiarum receptarum eodemque titulo si hereditas etc.

6, 6 Eas res, quas quis iuris sui esse putat, petere potest, ita tamen ut ipsi incumbat necessitas probandi eas ad se pertinere. Idem eod. leges lib. et tit. III. 5

6, 7 In petitione hereditatis ea ueniunt quae defunctus mortis tempore dereliquit, uel ea quae post mortem ante aditam hereditatem ex ea quaesita sunt. Eod. lib. et tit. si hereditas uel quid aliud petatur.

6, 8 Lib. II sent. Pauli tit. ex empto et uendito: 10

Hereditibus debitoris aduersus creditorem, qui pignora uel fiducias distraxit, nulla actio datur, nisi a testatore inchoata ad eos transmissa sit.

6, 9 Lib. III Paul. sent. tit. de legatis:

Post diem legati cedentem actio, quae inchoata non est, 15 ad heredem non transmittitur.

6, 10 Item qualiter donatio fieri debeat: ex corpore Hermogeniani tit. de donat. inter uir. et uxor.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Septimio Sabiniano. Cum de bonis tuis partem quidem tertiam penes te retinuisse, partem uero tertiam in eum, quem tu in potestate habebas, ac tertiam in emancipatum donationis titulo contulisse commemoras, non est iuris incerti, in eum quidem, qui in sacris familiae tuae remanet, destinationem magis paternae uoluntatis factam, quam perpetuam donationem peruenisse: 25 nec in emancipatum translata, si generaliter eidem partem tertiam bonorum donasti, quia generaliter bonorum portionem donari non posse, cum singulae res nominari debeant, quae donatione mancipatione uel in iure cessione transferuntur et 29 reliqua. Dat. prid. kal. Mai. Heraclea ipsis AA. cons. a. 293

- c. 6, 6 = *Paul.* 1, 13 b, 7.
- c. 6, 7 = *Paul.* 1, 13 b, 1.
- c. 6, 8 = *Paul.* 2, 17, 15.
- c. 6, 9 = *Paul.* 3, 6, 3.
- c. 6, 10 = *Cod. Iust.* 8, 53, 11.

1 sententiarum . . . eodemque *Cui.* 1577, et *Cui.* 1586. || 5 idem] item *Huschke.* || 7 reliquit *Paul.* || 19 aa.] aa. et cc. *Cod.* || 20 tertiam om. *Cod. Iust.* || 21 tertiam om. *Cod. Iust.* || tu om. *Cui.* 1566 *Cod. Iust.* || 22 habes *Cod. Iust.* || ac t. in em. *Cod. Iust.* || 23 incerti iuris *Cod. Iust.* || quidem om. *Cod. Iust.* || 25 perpetuam] perfectam *Cod. Iust.* || 26 nec seqq. om. *Cod. Iust.* || eidem partem *Cui.* 1566. 1586, idem pater *Cui.* 1577. || 28 donari non posse *Cui.* 1586, donari non potest *Cui.* 1566, donare non posses *Cui.* 1577: fortasse constat *suppl.* || 29 mancipatione *Cui.* 1566, emancipatione *Cui.* 1577. 1586, || 30 dat.] s. *Cod. Iust.* || maii. *Cui.* 1577.

6, 11 **Idem eod. lib. et tit.:**

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Cretiano Maximo. Nec uenditio donationis causa bonorum omnium ualet, sed rerum singularum nominatim donatio facta capit effectum et cet. Dat. VIII kal. Ian. Caesaribus cons. 4

a. 294

6, 12 **Item leges legatum, si per codicillos dimissum fuerit, sine testamento ualere non posse.**

Ex corpore Hermogeniani tit. de donat. inter uir. et uxor.:

Idem AA. et CC. Aurelio Altino. (inter cetera et ad locum:)

Codicillis autem sine testamento legatum nec adimi nec dari potest. Datum sub die VIII kal. Ian. Nicomedia CC. cons. 10

a. 294

6, 13 **Item leges, qua poena calumniatores plectendi sint.**

Ex corpore Hermogeniani tit. de calumniatorib.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Quintiano. Tibi magis quam aduersario, qui per calumniam petit, contra quem supplicas, iudicio tutelae conuenit excipere actionem, ad quam respondere debes: quippe si per calumniam hoc eum facere confidis, remedio repromissionis initio postulatae calumniae decimae partis eius quod petit tibi condemnari eum desiderare potes. PP. XI kalend. Nouemb. AA. cons. 15

19

a. 298

6, 14 **Item leges, qualiter petitor probare debeat quod intendit, non ab aduersario instrui.**

Ex corpore Hermogeniani tit. ad exhib.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Diogeni. Nimis graue est quod petitis, urgeri ad exhibitionem partem diuersam eorum, per quos sibi negotium fiat. unde intellegitis, quod intentioni uestrae proprias adferre debeatis probationes, non aduersum se ab aduersariis adduci. PP. kal. Mai. AA. et CC. cons. 25

a. 298

6, 15 **Item eodem corpore tit. ubi agi debeat:**

30

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Flauianae. (inter c. 6, 14 = *Cod. Iust.* 4, 20, 7.

2 aa.] aa. et cc. *requiritur.* || 9 iisdem *Cui.* || altino] alpino *Mommsen.* || 11 dat. *Cui.* 1566. || 14 tibi . . . 15 petit contra quem suppl. *Cui.* 1577, tibi . . . petit suppl. contra quem *Cui.* 1586, sibi . . . petit supplicas\* iudicio *Cui.* 1566, om. *Cui.* 1564. || 16 excipere *Cui.* 1577, excipi *Cui.* 1564. 1566. 1586. || 18 decimae partis *Cui.* 1577, in decimam partem *Cui.* 1564. 1566. 1586. || 19 petit *Cui.* 1577, petiit *Cui.* 1564. 1566, competit *Cui.* 1586. || tibi om. *Cui.* 1566. || 20 pp. xi *Cui.* 1586, dat. xi *Cui.* 1564. 1566, pp. *Cui.* 1577. || 24 aurelio diogeni] diogeni et ingenio *Codicis Iust. libri.* || 25 urgeri *Cui.* 1577. 1586. || diuersam *Cui.* 1566. 1586 *Cod. Iust.*, aduersam *Cui.* 1577. || 27 intentioni uestrae *Cui.* 1586 *Cod. Iust.*, intentiones uestras *Cui.* 1577, intentionis uestrae *Cui.* 1566. || debetis *Cui.* 1566 *Cod. Iust.* || 28 aduersus *Cod. Iust.* || pp.] s. VI uel s. VI *Cod. Iust.* || maii *Cui.* 1577. || 29 et cc. om. *Cui.* 1566 *Cod. Iust.* || 30 item] idem *Cui.* || 31 aa.] aa. et cc. *requiritur.*

- cetera et ad locum:) Quaecumque ad te pertinentia detineri dicis ab his quorum meministi, uel probaueris tibi deberi, praeses prouinciae restitui prouidebit. PP. VII id. Ian. AA. cons. a. 293
- 6, 16 Item eod. corpore tit. de instrum.:  
 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Iulio Pancratio. 5  
 (inter cetera et ad locum:) Omissis itaque istiusmodi moris, si intentionem suam incipiat aduersarius tuus implere, praescriptionibus temporis uel alterius et tu causam magis tuam defende, habens securitatem uictoriae, si quod intendit aduersarius tuus probationibus implere non possit. PP. dd. Diocletiano V A. et Maximiano A. cons. 10  
 a. 293
- 6, 17 Item leges, quod scriptura, quae nullam de legibus habeat firmitatem, firmari a principe non debet.  
 Eodem corp. tit. de testament.:  
 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Secundino 15  
 optioni. (inter cetera et ad locum:) Scriptura, quae nec iure nec legibus consistit, nec a nobis hanc confirmari conuenit, quippe cum beneficia citra cuiusquam iniuriam petentibus decernere minime soleamus. PP. VII kalend. Nouemb. Marcianopoli CC. cons. 19  
 a. 294
- 6, 18 Item leges, qualiter, quod actor habuit, hoc eius heredi possit competere.  
 Ex corpore Hermogeniani tit. de successionibus:  
 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Asterio. 25  
 (inter cetera et ad locum:) Si secundum edicti formam testamentum obsignatum extitit, bona, quae cum moreretur auctor tuus, eius fuerunt, sollemniter petes et rel. PP. III kalendas April. Sirmio CC. cons. 25  
 a. 294
- 6, 19 Item eodem corpore tit. de pact. et transact.:  
 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Eusebio. (inter 30  
 cetera et ad locum:) Manifesti atque euidentis iuris est, ante-  
 c. 6, 16 uidetur cohaesisse cum Cod. Iust. 3, 19, 1.  
 c. 6, 18 iungenda est cum Cod. Iust. 3, 31, 8. 6, 59, 4. 7, 16, 27.  
 c. 6, 19 = Cod. Iust. 6, 30, 7.
- 
- 1 detineri . . . uel probaueris Cui. 1577. 1586, quae detineri . . . probaueris Cui. 1566. || 4 item Huschke, idem Cui. || 7 perscriptionibus Cui. 1586. || 8 alterius] fortasse aliter scr. || 9 uictoriae Cui. 1577. 1586, uictoria est Cui. 1566. || 10 pp. dd. diocl. V a. et max. a. (diocl. V et maximiano aa. Cui. 1566) cons. Cui., d. id. april. aa. cons. Cod. Iust. 3, 19, 1. || 15 et om. Cui. 1577. 1586. || aa.] aa. et cc. requiritur. || 16 scripturam Cui. 1566, scriptura si Mommsen. || 17 hanc om. Cui. 1566. || 18 citra] nisi citra Mommsen. || cuiusdam Cui. 1586. || 21 auctor Huschke. || 24 aa.] aa. et cc. leges iungendae. || 26 signatum Cui. 1566. 1586. || auctor Cui. 1566, actor Cui. 1577. 1586: cf. Cod. Iust. 7, 16, 27. || 27 petis Cui. 1566. || pp.] d. leges iungendae. || 29 item Huschke, idem Cui. || 30 aa.] aa. et cc. Cod. Iust.

quam cerneret uel pro herede gereret uel bonorum possessionem peteret defuncta, successionem eam non potuisse ad heredes suos transmittere. PP. X kal. Mart. iisdem AA. cons. a. 293

6, 20 Item leges, qua poena calumniatores plectendi sunt, lib. I sentent. tit. de calumniator.: 5

Calumniosus est, qui sciens prudensque per fraudem negotium alicui comparat.

6, 21 Idem lib. V tit. de priuatis et publicis iudiciis:

Omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectendi sunt. 10

7, 1 Quantum ad nos delatae pactionis textus insinuat, potius contra bonos mores chartula ipsa litigii seminarium propa-  
gavit, quam tum utili deliberatione adsurgentium iurgiorum scandala resecauit. dinoscitur itaque calliditas dictantis non

7, 2 habuisse prudentiam. Dum igitur contra legum iurisque 15  
ordinem ueniens iustam arbitrii ignorauit custodire mensuram, quae tanta duarum personarum dignitas potuit reperiri, aut quae intra regionem tanta fuit defectio iudicantium, ut nec triumuirale iudicium etiam de rebus iudicatis male paciscen-  
tium non tam electio, sed, quod uerius dici constat, facilitas 20  
eligeret? de rebus enim iudicatis soli principi et contra iudices licuit iudicare, aut si ita conuenerat, ut iudicii uinculum sol-

7, 3 ueretur. Ergo pactio ipsa iudicii ordinem et constitutionem infirmat, quae discingit, quod tamen non paciscendo, sed donando fieri potuisset, secundum sententiam Pauli iuridici, 25  
cuius sententias sacratissimorum principum scita semper ualituras ac diualis constitutio declarauit.

7, 4 Pauli sent. I lib. de pact.:

Nec contra leges nec contra bonos mores pacisci possumus.

7, 5 Item eod. lib. et tit.: 30

Pactum contra ius aut constitutiones aut s. c. interpositum nihil momenti habet.

7, 6 Item ex corpore Pauli de pact. et conuentis:

c. 6, 20 = *Paul.* 1, 5, 1.

c. 6, 21 = *Paul.* 1, 5, 2 *Dig.* 48, 16, 3.

c. 7, 3 u. 26 principum scita . . . diualis constitutio] *Cod. Theod.* 35  
1, 4, 2. 3.

c. 7, 4. 5 = *Paul.* 1, 1, 4. 4a.

c. 7, 6 = *Paul.* 1, 1, 5a.

~~~~~  
2 defuncta *Cui.* 1577. 1586, defuncto *Cui.* 1566, defunctam *Cod. Iust.* || 3 x . . . iisdem] k. mai. Thiralli *Cod. Iust.* || 8 lib. . . . 9 omnes] eod. lib. et tit.: Et in priu. et in p. iudiciis omnes *duce Paulo scr.* || 13 tum utili *corruptum est.* || 20 dici *om. Cui.* 1577. || 21 eligisset *Cui.* 1586. || 24 quae] atque *Pugge.* || tamen non] non tam *scr.* || 27 declarat *Cui.* 1577.

Post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa interponatur, seruari non potest.

- 7, 7 Intellegis memoratae pactionis constitutionem iuridici auctoris sententiis uacuum. quid, inquam, ulterius requirendum? Dicit pars aduersa: pacti sumus libero arbitrio, nullo cogentis imperio, tibi et bonis moribus constat. si certum non contra iussa et senatus consulta, quae iudicata sunt prius, effectui contradantur: et de his, quae altercationi superesse noscuntur, sit dignus ac legalis numerus iudicum, qui cuncta lata sententia moderata ratione discingat. Certe si necesse est rusticis improbisque moribus aliquid amplius satisfieri, ipsi duo, quos quasi praefata cartula nominauit, sub praesentia electarum personarum, defensore quoque adhibito appellentur, ut, si praesumunt aut putant iustum uel legale, audiant quae partes iurgantium crediderint intimanda: et si ipsius cartulae, quae iam dignoscitur iuris formulis uacuata, modum aestimant se supplere, promant de agnitis legis sententiam. Tunc et ipsi sentient, quae sit temeritas iudicantis, ubi minor numerus post maiorem, praeterea et religiosorum, quos non summi pontificatus honor attollit, contra res iudicio terminatas praesumpserit ferre sententiam: ac si destiterint, contestatio allegetur, illos aut differre aut non praesumere, aut electionem impleant paciscentium. demum si quae in contentionem ueniunt, aut ampliori numero iudicum aut summae potestatis sunt arbitrio decernenda.

- 7 a, 1 Deinde uero (quod minime fuerat necessarium consultationem nostram tuis utilitatibus sciscitari) si auus maternus nepoti aliqua contulisse noscatur, utrum in iure eius manere debeant, an matri in possessione sua consorti persuasionibus lubricis imputari, pro eo fortasse, quod usufructuaria mater sit de proprietate filii constituta, ac, si filiae proprium uel cuiuslibet extraneo aliquid reliquisset, domino de facultate sua testari non licuit, cumque etiam si pater filii superesset, nec ad ipsum, ab auo materno quod nepoti collatum fuerat, pertineret: hoc

c. 7, 7 uerba u. 3 libero . . . 4 imperio ex Cod. Theod. 2, 9, 3 sumpta sunt: cf. c. 1, 12.

6 sibi bonis moribus constet Cui. 1586, tibi et b. m. consta Mommsen: quae sequuntur corrupta sunt. || 7 iussa et] expectes fere ius aut constitutiones aut. || 9 sit dignus Cui. 1577, si dignus Cui. 1586. || 10 moderata ratione Cui. 1577, moderatione Cui. 1586. || 12 quasi om. Cui. 1577, quasi iudices Mommsen. || 17 quae Huschke, quid Cui. || 25 quod] quo de Mommsen. || 26 sciscitari intellege passiuè usurpatum. || 29 mater sit om. Cui. 1577. || 30 filiae propriae (id est sorori nepotis) fortasse scr. || 31 domino] nisi domino Mommsen. || 32 liceat cum etiam si fortasse scr. || 33 hoc Cui. 1586, ut Cui. 1577.

7a, 2 etiam Codicis Theodosiani declarat auctoritas. Quod tamen superfluum penes electas magnificasque personas fieri iudicamus: sed necesse est, ut ignorantia rusticitatis, uel tergiuersationis iniquitas directis semper oblationibus comprimatur.

7a, 3 Ex Theodosiani lib. IX sub tit. de mat. bon. et mat. gen. 5
cretione sublata:

Impp. Honorius et Arcadius AA. Florentio praef. urb. (ad locum:) Quicquid auus auia proauus proauia nepoti nepti pronepti pronepti cuiuslibet tituli largitate contulerint, id est testamento fideicommisso legato codicillo donatione uel etiam 10
intestati successione, pater filio filiaeue integra inlibataque custodiat. Dat. prid. id. Oct. Mediolano Olybrio et Probino cons. a. 395

7a, 4 Luce clarius constitit patefactum nec matri usum obesse, ut de reliqua facultate possessionem debitam consequatur, et circa nepotem munus auaticum perpetua liberalitate mansurum. 15

7a, 5 Hoc et consultorum iura declarant, quae necessarium tractatui nostro non duximus adhiberi.

8, 1 Adde dum sollicitudinis tuae cura tractauit, ut de effractoribus et manifesto crimine comprehensis quam iudex debuit ferre sententiam, tractatus nostri pagina declaret: aut si maritus, quem iudiciariae potestatis cingit auctoritas, de seruis, qui res uxorias manifesto crimine abstulisse conuicti sunt, peremptoriam debuerit ferre sententiam, quasi id obici possit, in propria causa quis iudicet stulte: huic lex diuorum principum quae infra legitur opponenda, maritum illa tantum 25
negotia uxoris uelut extraneum auctorem prosecuturum, quae procuratio emissa perscripserit.

8, 2 Ex corpore Theodosiani:

Imppp. Theodosius et Arcadius et Honorius AAA. Victori proconsuli Asiae. Procurator, licet maritus sit, id solum 30
exequi debet, quod procuratio emissa praescripserit. Dat. V kal. Iul. Theodosio A. III et Abundantio cons. a. 393

8, 3 Agnoscis maritum uelut extraneum causam uxoriam pro-
8, 4 secutum. Agnoscis iudicem de manifestis reis non potuisse tardare sententiam. 35

8, 5 Item ex corpore Theodosiani lib. IX tit. de accusationibus et inscriptionibus:

c. 7 a, 3 = *Cod. Theod.* 8, 18, 2.

c. 8, 2 = *Cod. Theod.* 2, 12, 4.

c. 8, 5 = *Cod. Theod.* 9, 1, 18.

5 ix] viii scr. || et mat.] et mat. et *Cui.* 1586. || 11 filiae *Cui.* 1586. || 12 prid. om. *Cod. Theod.* || 13 patrifactum *Cui.* 1577. || 18 adde dum] quod demum *Huschke.* || 23 id obici possit quasi *fortasse scr.* || 27 praescripserit *scr.*, cf. u. 31. || 29 uictorio *Cod. Theod.* || 33 agnosce et *Cui.* 1586.

Impp. Arcadius et Honorius AA. Ne diuersorum criminum rei uel desidia iudicum uel quadam leuitatis ambitione per prouincias detenti in carcerem crudelius differantur, moneantur omnes iudices productos e custodiis reos discussioni debitae subicere et quod leges suaserint definire. Dat. III non. Aug. 5
CP. Arcadio III et Honorio cons. a. 396

8, 6 Hoc etiam specialiter post hanc legem iudex sibi metuat inferendum, quod, si dignam tardarit ex lege ferre sententiam, dum principum praecepta despexit, ipse legibus damnabitur.

8, 7 Vnde ex corpore Theodosiani: 10

Imp. Constantinus A. et Iulianus Caes. ad Taurum pp. (ad locum:) Multabuntur iudices, qui rescripta contempserint aut distulerint. Dat. III non. Iul. Constantino A. VII et Iuliano cons. a. 356

8, 8 Intellegat nunc improbus accusator cinctum iudicem et uxoria uelut externa debuisse negotia definire: et non licuisse, 15
ut alienum reatum metueret, cui de manifestis reis non licuit tardare sententiam.

9, 1 Ex corpore Hermogeniani:

Impp. Valens et Valentinianus AA. ad Volusianum praefect. urb. Post sententiam pacisci non licere iuris ordine 20
praecauetur. unde cum supplicans inique se oppressam et post sententiam sacri auditorii depactum esse commemoret, Volusiane parens karissime atque amantissime, amota poena, quam pacto contra ius facto serenitas tua inesse praeuiderit, 24
legum auxilio consulat supplicanti. Dat. III id. Aug. Mediolani. a. 365

9, 2 Idem AA. Pompeio Fauonio. Hereditatem, quam tibi competere iure confirmas, negotii merito discusso, approbatis allegationibus restituet legum fonte demanans sententia iudicantis, remota uidelicet pactione, quam dolo patuerit elicitam. Dat. VIII id. Febr. alleg. non. kal. April. in basilica Thermarum 30
Commodianarum ipsis AA. cons. a. 365

9, 3 Idem Aug. Mamertino pp. (inter cet. et ad locum:) Pacta quidem per uim et metum apud omnes satis constat cassata uiribus respuenda. Dat. XII kal. April. ipsis AA. cons. a. 365

c. 8, 7 = *Cod. Theod.* 1, 2, 7.

2 lenitatis *Cod. Theod.* || 5 subicere] subdere *Cod. Theod.* || 6 arc. III et hon. III aa. cons. *Cod. Theod.* || 8 tardasset *Cui.* 1586. || 9 dispexerat *Cui.* 1586. || 10 theodosiani *Cui.* 1577, theodosiani de diuersis rescriptis id est auctoritatibus *Cui.* 1586, cum multis libris ad *Cod. Theod.* 1, 2, cf. *Vesme ad Theod.* || 11 constantius *requiritur.* || 19 ualentianns et ualens *Cui.* 1566 *recte.* || ad uolusianum] uolusiano *Cui.* 1566. || 21 oppressam *Cui.* 1586. || 22 depactam *Cui.* 1566. || 24 sinceritas *Gothofredus.* || peruiderit *Mommsen.* || 25 mediolane *Cui.* 1566. || 28 restituet *Cui.* 1586, restitue* *Cui.* 1566 (*asterisco post iudicantis repetito*), restitui efficiet *Cui.* 1577. || 30 non. *om. Cui.* 1566: rom. *Gothofredus.* || 31 comm. *Cui.* 1577. 1586, com. *Cui.* 1566. || 34 respuenda *Cui.* 1566. 1586, esse resp. *Cui.* 1577.

- 9, 4 Iidem AA. ad Valentinianum consularem Piceni. Non
dubium est eum a fide placiti recessisse, qui quae promiserat
implere noluit, Valentiniane carissime. proinde si aduersario
supersedente cominus explicare ea quae sponderat fides placiti
uacillat, familiares litterae, quas ad se missas dicit, supplici 5
Exoperio non oberunt. fines etiam, quos temeratos adseuerat,
amota praescriptione temporis hi qui peruaserunt, ut ratio
iuris est, redhibere cogantur. Alleg. III kal. Mai. Flauia
Fanestri in secretario ipsis AA. cons. a. 365
- 9, 5 Iidem AA. Aeliae Bauoniae. Lites trahi et sub quodam 10
potentiae terrore infimos fatigari iudiciorum expectat inuidia.
unde si aduersarium tuum longe a filii tui successione posi-
tum haec in te, quae precibus texuisti, excogitasse constiterit,
rector prouinciae hominis, qui nec paciscendi nec conloquendi
de negotio substantiam habuit, impudentiam submoueat, reddi- 15
que faciat quidquid claruerit usurpatum: nec impudentia
uindictet, quod concedere leges et iura non possunt: maxime
cum memores nec a prima pactione, quae substantiam non
habebat, secunda conuentione discessum, sed etiam inaniter
resedissee, quod non iam pactio, sed quaedam usurpaticis non 20
subsistentibus causis immoderatio doceatur. Dat. III kal. Aug.
Mediolani ipsis AA. cons. a. 365
- 9, 6 Impp. Valens et Valentinianus AA. Ampeliae. Ea, quae
heredes inter se transactione interposita composuerint, firma
illibataque perseuerabunt. et ideo secundum fidem instru- 25
menti competens tibi portio a possessoribus cum fructibus
restituetur per uirum clarissimum proconsulem Africae ami-
cum nostrum, fide gestorum diligenti examinatione comprobata.
Dat. III non. Iul. Sirmio diuo Iouiano et Varroniano cons. a. 364
- 9, 7 Impp. Valentinianus et Valens AA. Felici consulari Mace- 30
doniae. (inter cetera et ad locum :) Si seruilibus contuberniis sese
mulieres quondam ingenuae subdiderint, et nunc contemnentes
dominum minoris aetatis seruitutis iugum conantur effugere,

3 nolit *Cui.* 1577. || ualentine *Cui.* 1577 *cum Cod. Theod.* 9, 2, 2.
9, 30, 4 *contra Cod. Theod.* 15, 1, 17. || 4 supradecente *Cui.* 1566. ||
quominus *Cui.* 1566. 1586. || explicaret *Cui.* 1566. || sponderat *Cui.*
1566, sponderat *Cui.* 1577. 1586. || 6 exoperio] magnopere *Cui.* 1566;
exsuperio *scr.* || 8 maii *Cui.* || 9 fanestri *Gothofredus*, fenestri *Cui.* ||
10 heliae *Cui.* 1577. 1586. || lites trahi] inter cetera *Cui.* 1566. || 11
ad iudiciorum spectat inuidiam *Gothofredus*. || 15 submouebit r. faciet
Cui. 1566. || 16 nec] ne *Cui.* 1566. || 19 sed etiam] et *Cui.* 1566. ||
20 usurpatio iustis non *Cui.* 1566. || 21 in moderatione *Cui.* 1566. ||
23 impp. . . . aa.] iidem *Cui.* 1566, *cf. ad* 217, 19. || 27 uirum clar.]
u. c. *Cui.* 1566. || proconsulem *Cui.* 1566, proconsularem *Cui.* 1577.
1586. || 30 macedoniae . . . 31 locum] campaniae *Cui.* 1566.

grauitas tua his, qui seruilem condicionem non statim in ipsis coniunctionum primordiis refugerunt, necessitatem subeundae seruitutis imponat. Dat. XIII kal. Aug. Mediolani ipsis AA. cons. a. 365

9, 8 Ex corpore Gregoriano:

Imp. Antoninus A. Prisciano militi. Summa sententia 5 comprehensa, quam cessantibus curatoribus quondam tuis iudex secutus iureiurandi a te perlati religionem in condemnationem deduxit, minui pacto non potuit: ac propterea sublata cautione transactionis, quae nullo iure interposita est, Septimius Varianus rem iudicatam exequatur. PP. kal. Iul. 10 Laeto II et Cereale cons. a. 215

9, 9 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Vlpiae Marcellinae. Si praeses prouinciae ignorantiam tuam fraudulenta transactione ac dolosis artibus generi tui circumscriptam esse cognouerit, si quidem Aquiliana stipulatio et acceptilatio in- 15 secuta non est, pactum callide scriptum integris singulorum actionibus amouebit. PP. III non. Octob. ipsis AA. cons. a. 293?

9, 10 Imp. Gordianus A. Cliniae Antoniae. Pacta, quae contra bonos mores interponuntur, iuris ratio non tuetur. PP. non. 19 Octob. ipso A. II et Pompeiano cons. a. 241

9, 11 Imp. Alexander Aurelio Dionysio. Cum posteaquam aduersarius matris tuae uictus esset, matrem tuam circumuenerit, ut pacisceretur nullam se controuersiam de seruis moturam, id pactum mala fide factum irritum est: et cum ex ea conuentione cum matre tua agi coeperit, iudex eam 25 liberabit, quia de re iudicata pacisci nemo potest. PP. pridie id. Sept. Alexandro A. cons. a. 222

9, 12 Ex corpore Theodosiani:

Impp. Honorius et Theodosius AA. Iuliano proconsuli Africae. Et mulieribus et minoribus in iis, quae praetermi- 30

c. 9, 8 = *Cod. Iust.* 5, 53, 3.

c. 9, 11 = 1, 8. *Cod. Iust.* 2, 3, 8.

c. 9, 12 = *Cod. Theod.* 2, 16, 3.

2 coniunctionum *Cui.* 1577. 1586, coniunctionis *Cui.* 1566. || 7 iuris-
iurandi *Cui.* 1566 *Cod. Iust.* || prolati *Cod. Iust.* || 8 praeterea *Cui.*
1577. || oblata *Cui.* 1586. || 10 exequetur *Cui.* 1566. || 12 hanc const.
Cui. 1566 ad *Hermog. Cod.* (p. 716) rettulit. || maximin. *Cui.* 1577.
1586. || 15 insecuta] pactionem ins. *Cui.* 1586. || 17 adscripsi annum
293, quia is eodem modo designatur in c. 6, 10: sane quod *Caesares* in
inscriptione omittuntur, non obstat, cf. c. 5, 6. 6, 10—18. 9, 18. 19: cete-
rum uide *Codicis Iustiniani Additamenta* p. *13 not. 2, p. *14 not. 2.
|| 18 clyniae *Cui.* || 19 iuris ratio *Cui.* 1566. 1586, iuratio *Cui.* 1577.
|| 20 a.] aa. *Cui.* 1586. || 21 imp. al.] al. a. *Cui.* 1566. || cum] si
Cui. 1566. || postquam *Cui.* 1566. || 23 pacisceretur] ei caueret *Cod. Iust.*
|| 24 agitaturam *Cui.* 1566. || 27 coss. *Cui.* 1586. || 29 iuliano] iul.
II *Cui.* 1586 cum *Cod. Theod.* || 30 quae] quae uel *Cod. Theod.*

serint uel ignorauerint, innumeris auctoritatibus constat esse consultum. Dat. prid. non. Mart. Rauennae Constantino cons. a. 414

9, 13 Item eodem corpore:

Imp. Constantinus A. ad Maximum praefect. urb. (inter cetera et ad locum:) Pactiones eas ualere uolumus, si cum legibus consentiant et reliqua. Dat. VI non. Febr. Romae Sabino et Rufino cons. a. 316

9, 14 Ex corpore Gregoriani:

Impp. Valentinianus et Gallienus AA. et Valerius Caesar Aurelio. Praeses prouinciae aestimabit, utrum de dubia lite transactio inter te et ciuitatis tuae ordinem facta sit, an de re iudicata, quia de re iudicata pacisci nemo potest. PP. III kal. Iun. Aemiliano et Basso cons. a. 259

9, 15 Item ex corpore Gregoriani tit. de transact.:

Imp. Gordianus A. Flauio Herculano. Super iudicato non subsecuta appellatione frustra transigi non est opinionis incertae. PP. XIII kal. Nou. Sabino et Veterano cons. a. 240

9, 16 Item eodem corpore:

Imp. Alexander Donato militi. Si certa quantitas in condemnationem iudicii deducta fuerit, pacisci exinde non posse, etc. PP. IX kalend. Iun. Fusco II et Dextro cons. a. 225

9, 17 Item ex corpore Gregoriani:

Qui contra arbitri sententiam petit, sola in eum poenae actio ex compromisso competit, non etiam conceptio pacti conuenti: lib. I tit. X. 25

9, 18 Ex eodem libro et tit.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Sergiae et Anagio. (inter cetera et ad locum:) De dubia uero lite facta transactio rescindi non potest. PP. VIII id April. Caes. cons. a. 294

9, 19 Item eodem corpore et titulo:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Hermogeni militi. Pactum, quod contra iuris formam prouinciae rector factum animaduertit, id infirmare minime dubitabit. PP. XIII kal. Nou. Caesaribus cons. a. 294

c. 9, 13 *haustam esse ex Cod. Theod. 8, 12, 1 (uerbis ut quas leges indulgent sqq.) coniecit Wenck.*

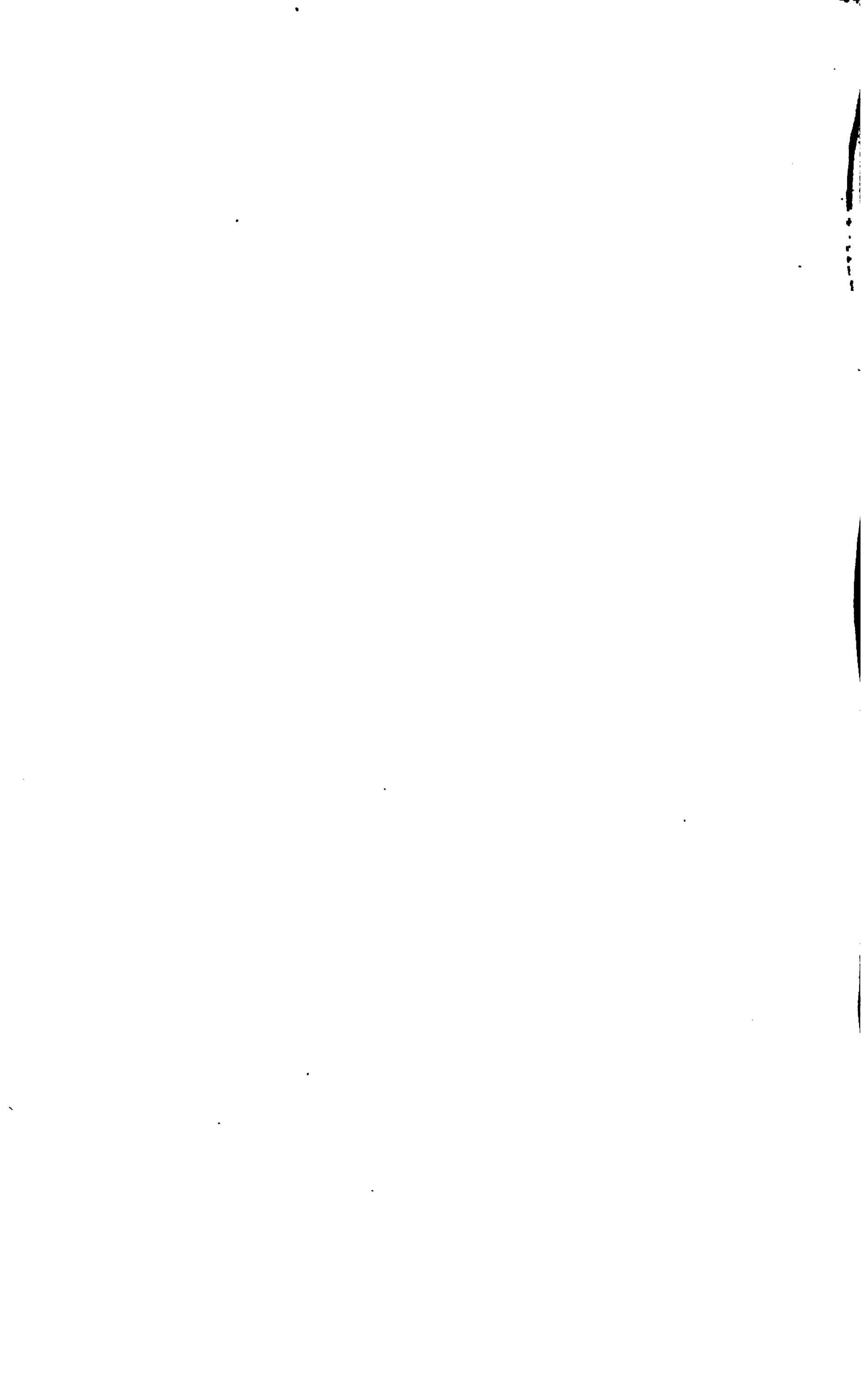
c. 9, 14 *ex parte = Cod. Iust. 2, 4, 12.*

2 constantino] constantio uc. *Cod. Theod.* || 9 impp. ualerianus *Cui.* 1566 *recte.* || et ual. c. *om. Cui.* 1566. || ualerianus *requiritur.* || 11 an de r. i. q. de re iudicata *Cui.* 1566. 1577, quia de re incerta *Cui.* 1586. || 14 idem *Cui.* || 15 hercolano *Cui.* 1577. 1586. || 17 pp.] uc. pp. *Cui.* 1586. || ueterano] uenusto *Cui.* 1566 *recte.* || 20 condemnatione *Cui.* || iudicis *Cui.* 1566. || 21 tusco *Cui.* 1566. || 22 § 17—19 *omittit Cui.* 1577, § 17 *om. Cui.* 1566. || 24 exceptio *Schulting.* || § 18. 19 *ad Hermog. Cod. rettulit Cui.* 1566. || 31 aa.] aa. et cc. *requiritur.*

CODICES
GREGORIANVS
ET
HERMOGENIANVS

RECOGNOVIT

P. KRVEGER.

Codicum Gregoriani et Hermogeniani ipsorum exemplaria cum perierint, si ea quae in Iustinianum Codicem recepta sunt excipias, hodie paucissima fragmenta supersunt, quae Lex Romana Wisigothorum eiusque Appendices, Vaticana fragmenta, Collatio, Consultatio seruarunt: praeterea in nonnullis Legis Romanae Wisigothorum et Codicis Iustiniani libris manuscriptis leguntur paucae constitutiones Codicum Gregoriani et Hermogeniani, quae non ad ipsum horum corporum contextum pertinent, sed additamenti loco postea adiectae sunt: unam denique constitutionem exscripsit Augustinus (p. 240) nonnullarumque argumenta laudantur in Lege Romana Burgundionum, in scholiis Sinaiticis (infra p. 269 sqq.) et in Thalelai scholiis ad Iustinianum Codicem conscriptis.

Haec fragmenta a prioribus editoribus in unum corpus collecta et certo ordine disposita sunt: cum tamen neque hi uiri docti de ordine restituendo inter se consenserint neque mihi ea in re cum eis, praesertim cum Haenelio nouissimo editore conueniat, ab hac edendi ratione ita recedendum putauit, ut primo loco ederem solam epitomen horum Codicum a Wisigothis confectam, deinde omnium fragmentorum tabulas ad ipsorum Codicum quoad fieri potuit ordinem redactas componerem.

Quod ad Legis Romanae Wisigothorum contextum restituendum attinet, optimi illi libri, quorum ope Pauli sententias restituimus, in hac parte deficiunt, nisi quod in codice Monacensi D 2 saeculi fere septimi rubricarum Codicum Gregoriani et Hermogeniani index initio totius Legis superest. adhibui igitur secundi ordinis libros Gothanum 84 Parisiensem 4404 Vaticanum reg. 1128 saeculo nono uel decimo exaratos, et cum hi codices in nonnullis mendis inter se consentiant, codicem Aurelianensem 207 ab Haenelio collatum in subsidium uocaui.

M = Monacensis D 2

G = Gothanus 84 (desinit in p. 234, 15)

P = Parisiensis 4404

V = Vaticanus reg. 1128.

[EPITOME CODICVM GREGORIANI ET
HERMOGENIANI WISIGOTHICA]
CORPORIS GREGORIANI
LIBER PRIMVS

I. De transactionibus.

5

1 Imp. Gordianus A. Licinio Timotheo euocato. Transactionis placitum ab eo interpositum, cui causae actionem, non decisionem litis mandasti, nihil petitioni tuae derogauit. PP. X kal. Ian. Pio et Pontiano cons.

a. 238

Interpretatio: Si quando per mandatum procurator litis fuerit institutus et de compositione causae in ipso mandato nihil continetur adscriptum, litigare potest, componere penitus non praesumat. quod si composuerit, non ualebit.

LIBER SECVNDVS

II. Si aduersus donationes sponsis factas in
integrum quis restitui uelit.

15

1, 1 Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Auinio Octauiano suo salutem. Precibus tuis et iuris auctoritas et aequitas adsistit. neque enim dubium est ea, quae sponsae adfinitatis contrahendae causa a minore donantur, repeti non

1, 1 = *Cod. Iust.* 2, 4, 7.

3 corporis gregoriani *GV*, corporis graeg. graeg. *M*, gregoriani *P*, codicis gregoriani in optimis codicibus legi testatur Haenel, errore putem: reliquis libris in *MGPV* praemittitur gregoriani uel gregorianus: corpus Gregoriani citant *Consultatio et Appendix* 2 (p. 260 sqq.), *Gregorianum Collatio et Appendix* 1 (p. 253 sqq.). || 6 a. licinio timotheo] ad licium timotheum *G*. || 7 interposito *P*. || cui] cuius *V*. || actionem non decisionem *Cod. Iust.*, actionis non decisionis (decicionis *G*, citionis *Vb*, uacuo spatio relicto *om. Va*) *GPV*. || mandati *G*. || derogabitur *G*, progabitur *V*. || 9 pp.] p. *G*, dat. *P*, cf. ad p. 226, 11. || potiano *Vb*, po***** *Va*, pompeiano *P*. || cons.] un. cc. *P*. || 10 quando] quis *PV*. || 11 et *om. P*. || petitione *G*. || in ipso] iniusto *G*. || 12 continetur] cont. et *P*. || 13 non] nihil *V*. || 15 si *om. MV*. || donationis *P*. || sponsi *P*. || factum *G*. || 16 quis] *P*, quid *MV*, quae *G*. || 17 aa. et ual. *om. V*. || sauina *Ga*, sauino *Gb*. || 19 existit *G*. || 20 causae *GP*. || a minore] animo re *G*. || donatur *G*.

posse, quando huiusmodi causas communis uoti complendi
 2 ratio prouocet. propter quae et in integrum restitutio dene-
 gatur: tametsi inter minores uerti uideatur, non discrepat
 ab his, qui legitimae aetatis ad huiusmodi contractus prod-
 3 eunt. quare quaecumque Iulius Agrippinus u. c. filiae tuae 5
 Auiniae sponsae donauit, repetere nullo modo poterit: ac si
 hoc facere temptauerit, opponet auctoritatem suam Iulius
 Donatus u. c. p. u. amicus noster, ut tam improba petitio re-
 pellatur. Data prid. id. Iun. Aemiliano et Basso cons. a. 259

Interpretatio. Iure et legibus continetur, ut minoribus 10
 contra ea, quae intra XXV annos male gesserint, per integri
 restitutionem debeat subueniri. sed in hoc tantum casu prae-
 senti lege remouentur, ut si quid minores pro coniunctione
 matrimonii sponsalicia largitate donauerint, per obtentum integri
 restitutionis nullatenus debeant reuocare. quod similiter iuxta 15
 nouellam legem et de dote seruabitur.

III Si maior fuerit probatus

1 Imp. Philippus A. et Philippus C. Aedio Maximo. Minori-
 bus annis deceptis, non decipientibus subuenitur: et ideo si
 ad circumueniendum emptorem mentitus aetatem ex adspectu 20
 te maiorem annis probari effecisti, lubricum frustra praetendis.
 PP. prid. id. Nou. Aquis Philippo A. et Titiano cons. a. 245

Interpretatio. Si quis decipiendi animo maiorem se in-
 strumentis quibuscumque esse conscripserit et postea per
 aetatis ueniam contra hoc uenire temptauerit, nullatenus 25
 audiatur, quia deceptus non est, sed ipse alium uoluit fraude
 decipere.

2 quae et *om. G.* || 3 tametsi] nam etsi *A.* || non] nec *GP.* ||
 discripata *P.*, discrepant *Mommсен.* || 5 u. c.] uo. *G.*, uu *P.* || 7 hoc *om.*
G. || opponit *GPV.* || 8 u. c.] uo. *G.* || 9 id. *om. P.* || iuniae miliciano
 et *P.* || cons. *om. P* hoc loco et in omnibus quae sequuntur legibus. || 10 ut
om. P. || minores *G.* || 11 ea] a *G^a.* || uiginti et quinque *PV.* || gesserit
GV. || 12 restitutione *G.* || subuenire *G.* || in hoc *om. G.*, hoc *om. V.* ||
 13 minoris *P.* || pro *om. V.* || coniunctionem *G^a? P.* || 14 per *om.*
V. || obtentum] obtentu in *G.*, obtentu *PV.* || 15 debeat *GV.* || 16
 nouella lege *P.*: haec lex non extat. || 17 expectes rubricam si
 minor se maiorem dixerit uel probatus fuerit (*sic Cod. Iust. 2, 42*).
 || prouocatus *P.* || 18 imperatores *G.* || aedio] *V.*, edio *G.*, ahaedeo
P. || 19 deceptus *V.* || 20 ad] id *G.* || emptorem] mi empt. *Pa.* ||
 mentitus] m. est *P.* || aetate *GV.* || 21 te] aetate tuae *P.*, *om. V.*
 || probari *om. P.* || effecisti *G.* || praetendis] pudentes *G.*, praemendis
P. || 22 pp. prid.] praeposita data *G.*, dat. prid. *P.* || aquis *A?* *Cuiacius*,
om. GPV. || tetciano *P.* || 23 quis *om. GV.* || 24 consenserit *GV.*
 || per *P.*, ut *G.*, aut *V.* || 25 uenia *V.* || 26 non *om. G.* || ipsa *G^a.* ||
 alios *G.*

III De inofficioso testamento

- 1, 1 Imp. Alexander A. Valeriae Caelestinae. Dos, quae a patre nubenti filiae data est aut in obligatione constituta, in quartam, quam habere ex bonis patris debet, ne inofficiosum testamentum possit accusare, non computatur, quoniam uiuente 5
 2 patre bonis eius fuit separata. Imperite itaque introducitur querella cautionis a marito tuo emissae, quasi non omnia tradita ei essent, cum, etsi uerum sit quod scriptura continetur, non perimatur querella inofficiosi testamenti, si ex iudicio patris supremo quarta filiae non suppletur, quam intestato 10 patre pro portione sua habere debuit. PP. III kal. Sept. Maximo II et Aemiliano cons. a. 223
- 2 Imp. Alexander A. Valeriae Rufinae. Si ex uoluntate patris, qui tres ex se natos reliquit heredes, tertiae portio- 15 quarta ad te sine ulla diminutione peruenire non potuit, inofficiosi testamenti accusationem instituere non prohiberis. in qua tamen parte ea quae ante a patre filiae in dotem data sunt non placet computari, quae etiam in bonis mariti sunt et a patrimonio patris uiuente, eo separata fuerunt. PP. III 19 kal. Sept. Maximo II et Aemiliano cons. a. 223

Interpretatio. Si pater pro filia dotem tradiderit aut certe genero pro ipsa dote fecerit cautionem uel se promissionis uinculo obligauerit et mortis tempore Falcidiam filiae pater de his rebus quas mortis tempore dereliquit non dimiserit, de inofficioso patris testamento agere filia non prohibetur, 25 quia illud, quod pro ea a patre in dotem datum est aut pro-

1 test.] test. gregoriani V. || 2 imperatores G. || uariae V. || caelestinae V: Caelestina uidetur soror esse Rufinae, ad quam c. 2 directa est, ut in utroque rescripto de eadem hereditate agatur. || a patre nubenti (nuberti V)] parte G. || 4 officiosum G, inofficioso PV. || 5 testamento GPV. || computantur V. || 6 fuit separata P, fuisse parata GV. || introducitur Mommsen, introducet G, introducit PV. || 7 tuo] tum V. || emissae Cuiacius, amissa G, omissa PV. || 8 scripturam PV. || continentur G. || 9 permittatur P. || 10 subprimo P. || carta GV. || 11 positione G. || habere debebunt P, herede habuit V. || praeposita G, dat. P et sic deinceps pro pp. || III G, VI V. || 12 II om. G, item om. sed uacuo spatio relicto Va. || 13 imppp. GP. || a. om. P. || rufinae] cf. ad u. 2. || 14 se om. GV. || natus P, natis G. || relinquit G. || tertiam G. || 15 te] ste Pa. || possit GV. || 16 accusatione G. || prohiberes G. || 17 qua] quarta G. || ea] a Ga. || datae PV. || 19 eo] eos P. || fuerint G. || 20 maxime G. || II et P, om. GV. || 23 falcidia P. || 24 deliquit V. || 25 inofficio P. || 26 quia om. G. || quod VP, om. Ga, etiam quod Gb. || dote PV. || aut] uel PV.

missum, in Falcidia non poterit imputari. nam ea, quae pater uiuus in dotis condicione aut promiserit aut tradiderit, de bonis eius antequam moreretur discessisse et alienata esse noscuntur. similis erit et de sponsalicia donatione condicio.

LIBER TERTIVS

5

V De petitione hereditatis

1 Imp. Antoninus A. Pontio Ingenuo. Fructus ante litem contestatam perceptos malae fidei possessores restituere placuit. PP. XII kal. Iul. Romae duobus Aspris cons.

a. 212

Interpretatione non eget.

10

VI De rei uindicatione

1 Imp. Gordianus A. Aurelio Alexandro militi. Vineas in alieno agro institutas solo cedere et, si a malae fidei possessore id factum sit, sumptus eo nomine erogatos per retentionem seruari non posse incognitum non est. PP. III id Mart. Attico et Praetextato cons.

a. 242

Interpretatio. Si quis uineas in aliena terra posuerit, ad illum sine dubio pertinebunt, cuius terra esse probatur. qui si solum nesciens alienum, dum eum bona fide se crediderit possidere, sumptus quos in ipsis uineis ponendis fecit a domino terrae recipiat: si uero sciens in alieno posuit, et uineas restituat et expensas penitus non requirat.

20

2 Imp. Philippus A. et Philippus C. Aurelio Victorino et Marco et Valerio. Aedificium in alieno agro extructum solo cedere sumptusque eo nomine factos non nisi bonae fidei emptorem per retentionem posse seruare certissimi iuris est. PP. kal. Oct. . . . cons.

a. 244
uel 245

2 dotes P. || promisit P. || tradidit PV. || 3 aliaena G. || 6 repetitione V. || 7 imp. om. G. || antonius P, constantinus GV. || pontio om. P: aurelio pontio editio Cuiacii 1566. || 8 contestatum Va. || praeceptis Ga, praeceptus Gb. || 9 pp.] p. G. || rom. P. || 10 int. n. e. om. GV, ist. intp. non indig. P. || 11 de requirendi cautione P. || 12 alexandro P, alebrando G, alibrando V. || 13 constitutas P, instituta V. || credere V. || et om. V. || si om. G. || 14 eo] eius G. || erogatus G, ex P. || retentione P. || 15 possit G. || III P. || 16 attico] tacio G. || 17 posuerit] plantauerit P. || 18 pertinebunt Sichardus, pertinebit GPV. || 19 dum eum (cum P) . . . 20 quos] expectes fere: suum se cred. poss., sumptus quos bona fide. || crederet V. || 20 sumptos P, sumpt.*** Va. || uineas P. || 21 alienum G. || 22 expensis G, expensam V. || 23 imp.] interpret. G. || philppus a. Ga. || c.] cesas Ga. || et marco et] PV, marco et G: et marco scr. || 24 alienum agrum Ga. || structum P. || 25 sumptosque P, subque V. || eo] eius G. || factus P. || nisi] si P. || 27 oct. . . . cons. scripsi, oct. cons. G, oct. PVa, octb. cc sstis Vb: cf. Codex Iustin. praef. p. XXX not. 2.

Interpretatio. Pariter de aedificiis uel de reliquis rebus in alieno solo positis, sicut superius dictum est, forma seruabitur.

- 3 Imp. Philippus A. et Philippus C. Aurelio Antonio. Partum ancillae matris sequi condicionem nec statum in hac specie patris considerari explorati iuris est. PP. XIII kal. Nou. Philippo A. et Titiano cons. a. 245

Interpretatione non eget.

- 4 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aureliae Philoxenae. Quotiens eadem res a domino diuersis temporibus pluribus uenum datur, eum potioem esse, cui possessio primum tradita est. PP. XIII kal. Mai. Maximo et Aquilino cons. a. 286

Interpretatione non indiget.

- 5 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aureliae Mammae. Si neque mandato tuo neque ratum habente te maritus tuus possessionem iuris tui alienauit, non prohiberis rem tuam uindicare intercedente rectore prouinciae. PP. VIII kal. Mart. Diocletiano III et Maximiano cons. a. 287

Interpretatione non indiget.

20

VII Si sub alterius nomine res empti erit

- 1 Impp. Valerianus et Gallienus AA. Aurelio Auxonio. Instrumenti scriptura non oberit, quod nomen contineat alterius emptoris, ad cuius fidem ipse confugeris, cum dominium possessionis, quod habuisse te semper et adhuc habere proponis, securus obtineas. PP. kal. Iun. Aemiliano et Basso cons. a. 259

- 2 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aelio Ingenuo. Si nomine quidem uxoris tuae emptionem confecisti, uerum c. 6, 3 = *Cod. Iust.* 3, 32, 7.

2 positae P. || 4 imperatores G^b, inc. G^a. || antonino V, et antonio P. || 5 nec] ne P. || 6 considerare GV. || explorari P. || XIII G, III V. || 7 a. om. V. || 8 interpr. n. egit G, int. V, ist. intp. non indig. P. || egit G. || 9 imp. G. || floxiniae G, peloxinae P. || 10 a om. GV. || 11 uenon Va. || dantur PV. || 12 primum] prius G. || XIII] III V. || aquilo G, aquiliano P. || 14 int. n. i. om. G. || interpraetationem V, ist. intp. P. || eget V. || 15 amamae Va. || 16 neque] quae G. || tuo om. G. || raptum P, rato G. || habentem P. || te om. GPV. || 17 prohiberes GaV. || 18 kal.] id. PV. || 20 interp.] ist. intp. P. || indiget om. G, int. n. i. om. V. || 21 erit MPV, fuerit G. || 22 impp. om. G. || ualentinianus P. || auxonioti P. || 23 instrumenti Schulting, instrumentis PV, strumentis G. || non oberit] nouerit G. || continet Va. || 24 alterius om. Va. || 25 dominio G, dominum Va. || 26 iul. P. || 27 cons.] cons. intp. non G. || 28 aeli V. || 29 fecisti G, quem fecisti P. || uirum P.

pecuniam de proprio numerasti et ipse inductus es in possessionem ac negotium tibi gestum est idque euidenter probabitur, praeses prouinciae uim tibi super iuris tui rebus inferri prohibebit. PP. III id. Mai. Maximo II et Aquilino cons. a. 286

Interpretatio utriusque legis. Quotiens aut maritus aut alia 5
 quaecumque persona agrum aut quamcumque rem sua pecunia
 et uxoris aut cuiuscumque alterius nomine uoluerit comparare,
 et is qui pecuniam dat in rem fuerit intromissus, et ipse qui
 pecuniam dedit rem comparatam cognoscitur possedisse, non
 potest hoc praeiudicio laborare, quod alterius nomine res 10
 legitur comparata. quod si uero, cuius nomine res compa-
 ratae sunt, ipsi traditae sunt uel ab ipso possessae, is, qui
 pecuniam suam pro hac re datam fuisse probauerit, rem quidem
 comparatam non potest uindicare, sed pecuniam potest a
 possessore recipere, quia duae res cum quo fuerint eius 15
 dominum faciunt meliorem.

VIII De familiae herciscundae et communi diuidundo

1, 1 Imp. Gordianus A. Sextio Iuuenali. Ex re certa heredem
 institutum sic haberi, ac si sine eius rei commemoratione 20
 heres institutus fuisset, sane officio familiae herciscundae
 iudicis conuenire, *ut* non plus emolumentum consequatur, quam
 aliquis esset habiturus, ac si ex re certa heres institui po-
 tuisset, in dubium non uenit. Falcidiam quoque in matris
 2 3 testamento cessare falso tibi persuasum est. Proinde cum 25

c. 8, 1 § 3 = *Cod. Iust.* 1, 18, 2.

---

1 pecunia *P.* || est *P.* || possessione *G.* || 2 est] *tamae Ga, om. Gb.* || ideoque *V.* || 3 praesis *G.*, praesens *P.* || super] *satis G.* || ioris *V.*, es *P.* || rebus *om. P.* || inferre *GP.* || 4 III *P.* || mad. *G.* || II] *d. G, om. P.* || 5 leges *V.* || 6 quamcumque] *quemcumque P.* || 7 uxores *P.* || cuiusque *Vb, inc. Va, cuscumque P.* || 8 is] *si V.* || rem] *rem suam V.* || 9 non *om. G.* || 10 labore *Ga.* || res] *re G.* || 11 legitur . . . 12 traditae] *comparatae sunt ipsi traditae legitur quod si uero cuius nomine res sunt V.* || cuius] *pro cuius P.* || res *om. G.* || 13 data *G.* || 14 sed] *si V.* || 15 recipere *Va.* || quia *seqq. nescio quo modo corrupta sint.* || fuerit *P.* || 16 dominio *P.* || 17 familia *GP.* || 18 diuidendo *GP.* || 19 gratianus *V.* || cepta *V.* || 20 sic (si *V.*) haberi *om. G.* || si *om. V.* || sine *om. G.* || rei] *rei re G.* || commemorationem *GV.* || 21 sine *G.* || 22 iudicis *Cuiacius, iudicio GPV.* || ut *Cuiacius, non prohiberis ut (ut om. V) GPV.* || non plus *om. V.* || 23 aliquis *P.*, aliquid *GVb, ***quid Va: quam a. e. habiturus delet Mommsen.* || habituros *G.* || ex *Cuiacius, om. GPV.* || res *P.* || cepta *V.* || institut. *Ga.* || 24 falcidia *G.* || 25 cessare . . . 230, 2 *tuae A alii, om. GPV: uerba 25 cum seqq. confirmat Cod. Iust.* || proinde *Cuiacius cum libris nonnullis teste Haenelio, perenne A.*

iuris ignorantia excusari facile non possis, si maior annis hereditati matris tuae renuntiasti, sera prece subueniri tibi desideras. PP. XV kal. Nou. Arriano et Papo cons. a. 248

Interpretatio. Si quis per testamentum heredem aliquem appellauerit et rem certam, id est aut possessionem aut mancipia aut quamlibet aliam speciem, de quo dubietas esse non possit, sub heredis uocabulo dimiserit, cui heredis nomen imposuerit, ad eum et illa quae non sunt nominata perueniant. 5

2 Impp. Valerianus et Gallienus AA. Antonio Potito. Si domum cuius meministi pater tuus, cum in potestate eius ageres, nomine tuo donandi animo comparauit, iure quidem non subsistere donationem scire debuisti: uerum si in extremum fati diem pater eadem animi destinatione durauit, iudicium eius iuxta formam constitutam esse seruandum indubitati iuris est. PP. XI kal. April. Saeculare II et Donato cons. 10
15

Interpretatio. In hac lege similis erit et de donatione condicio, quam filius familias a quocumque perceperit. sed hoc amplius habet, quod si maior fuerit ista donatio, quae nomine filii familias facta est, ut omnis facultas patris quartam eius rei quam filius donatam accepit implere non possit, reliquis filiis de hac ipsa donatione Falcidia suppleatur. 20
a. 260

VIII Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur

1, 1 Imp. Alexander A. Satiriis Modestino et Censorino. Ex contractibus seruorum dominum non obligari tantumque aduersus eum actionem de peculio competere explorati iuris 25

~~~~~
1 facile libri Haenelii cum Cod. Iust., falcidia A. || possit A cum nonnullis libris Codicis Iust. || 2 sena preces G. || subuenire GP. || tibi om. G. || 3 papa G. || 6 aliam] aliquam GaV. || 7 posset P. || heredi P. || cui heres P. || 8 et om. G. || sunt non GV. || pertineant G. || 9 potito] positum G. || 10 meministi P, meministi nec GV. || 11 ageris GP. || nomini V. || 12 uirum G. || in om. G. || stremum P. || 13 destinationem P. || 14 indubitati P, dubitari G, dubitati V. || 15 iuris] ius G. || II om. P. || 18 filios P. || 19 quo P. || 20 ut om. GPV. || omnes facultates GP. || quarta eius V, quartae iuris G. || 21 accipit G. || 23 eo] que V. || in om. MV. || alieno Ga, alterius P. || potestatem P. || 24 negotio Ga. || dicetur potius quam dicitur M, dicitur G, cf. Dig. 14, 5 Cod. Iust. 4, 21. || 25 c. 1 quod Cuiacius a. 1586 e nescio quo codice primus edidit, extat in codicibus A et Paris. 4412, in quo huius tituli rubrica in litura scripta est, om. GPV. || imp.] imp. a. Paris. || satiriis A, satiriis uel satirus Paris., satiro Cuiacius: satriis fortasse scr. || censorino Cuiacius, consorino Paris., om. A. || ex om. A. || 26 dominus Paris. || 27 eum actionem] eo haccione Paris. || explorarit uris. sem. plane Paris.

2 est. Plane si quid in rem domini uersum sit, eo nomine
 3 quoque teneri dominum non est incertum. Secundum quae
 si non iubentibus uobis seruus mutuam pecuniam accepit
 nec in rem uestram uersae sunt, conueniri non potestis.
 4 Actio de peculio si inferri coeperit, more solito respondere 5
 debetis. PP. XII kal. Aug. Fusco II et Dextro cons. a. 255
 Interpretatione non eget.

X Ad senatus consultum Macedonianum

1, 1 Imp. Alexander A. Septimiae Musae. Macedoniani senatus
 consulti auctoritas petitionem eius pecuniae non impedit, quae 10
 filio familias studiorum causa Romae agenti ad necessarios
 2 sumptus, quos patris pietas non recusaret credita est. Sed
 ex contractu filii post mortem eius de peculio actio in patrem
 competere ita demum potest, si anni utilis spatium petitionem
 3 non impedit. Sane si iussu patris datum ei probetur, nec in 15
 quos usus uersa sit pecunia disquiri necesse est et perpetua
 in patrem etiam mortuo eo filio actio est. PP. prid. kal.
 Mart. Agricola et Clementino cons. a. 280

Interpretatio. Senatus consultum Macedonianum praecepit,
 ut filio familias pecunia non credatur. nunc haec constitutio 20
 iubet, ut pro studio litterarum si quis filio familias pecuniam
 dederit, hanc ei pater sine aliqua obiectione restituat. quod
 si ipse filius familias in peregrinis fortasse defecerit, intra
 anni spatium qui pecuniam commodauit de peculio filii potest

c. 10, 1 = *Cod. Iust.* 4, 28, 5.

1 plane . . . 2 est *om. Aurel.* || in] *in**st*** Paris.a* || 2 se-
 cundum *Paris.a* || quae si] *quaesse Paris.* || 3 pecuniam mutuam
Paris. || 4 nec] *nec e Paris.* || re *Paris.* || euersae *Paris.* || 5
 actio] *adni*(o?) Paris.* || inferiori *Paris.* || 6 debitis *Paris.* || II
om. Cuiacius. || cons. *om. A.* || 7 int. n. eg. *om. A?* || 8 rubrica
extat in codicibus A et Paris. 4412 et in Appendice Legis Rom. Wisi-
gothorum, de quo infra p. 249 dicemus, om. reliqui, qui sequentes titu-
los uno minus numero computant. || ad] *de codices.* || maced.] *maced.*
ex (pro lex?) infra scripta codices. || 9 macedoniani *Ga*, macedoni-
 anis *P.* || 10 auctoritate *G.* || 11 filiae familiae *G.*, filios familiae
P. || causae romae *V.*, causarum *G.* || egenti *G.* || 12 sumptos *P.* ||
 quo *G.* || recusare *G.* || 13 contractus *GV.* || eus *Pa.* || de *om. Ga.* ||
 patre *GPV.* || 15 datum ei *GPV.*, mutuum datum ei *Appendix supra*
ad u. 8 laudata, mutuum datum Cod. Iust. || 16 quo *G.* || uera sit *P.*,
 uersasset *G.* || disquiri] *his queri G.* || et *om. V.* || 17 patre *GV.* ||
 eo] et *G.*, *om. Cod. Iust.* || pp.] *data P.* || 18 agricolae et clementiano
P. || 19 consulto *P.* || macedoniano *GaPV.* || 20 filios *P.* || nunc]
Cuiacius et libri deteriores teste Haenelio, nam GPV. || familias libri
Appendicis, familiae GPV. || 22 hac *Ga*, ac *P.* || 23 si *om. G.* || de-
 fecerint *V.* || 24 spacio *G.* || pecunia *G.* || de peculio *om. G.*

petere, ut sibi debitum reformetur. quod si pater iussit, ut pecunia praestaretur, non requirendum est, quid de ea pecunia fecerit, sed debitum pater sine mora restituat.

LIBER QVARTVS

XI Si debito persoluto instrumentum apud creditorem remanserit 5

1 Impp. Seuerus et Antoninus AA. Octauio Prisco. Si exsoluta est pecunia, nihil obest ueritati, quod cautio integra maneat apud creditorem. PP. prid. id. Iun. Antonino II et Geta cons. 9 a. 205

Interpretatione non eget.

2 Impp. Valerianus et Gallienus AA. Metrodoro. Si potes probare omnem pecuniam exsolutam creditori tuo, cautio tua quae apud heredem eius remansit inanis est: ut tamen aut ipsa reddatur tibi aut incisa apud creditorem remaneat, heredem eius conuenire potes. PP. VI id. Iun. Gallieno V et Faustino cons. 15 a. 262

Interpretatione non eget.

XII Si amissis uel debitori redditis instrumentis creditum petatur 20

1 Imp. Antoninus A. Septimiae Marciae. Debitores tuos quibuscumque rationibus debere tibi pecuniam si probaueris, ad solutionem compellet aditus praeses prouinciae uir clarissimus. nec oberit tibi amissio instrumentorum, si manifestis probationibus eosdem debitores esse apparuerit. PP. id. Sept. Antonino A. III et Balbino cons. 25 a. 213

Interpretatione non indiget.

c. 12, 1 = *Cod. Iust.* 4, 21, 1.

1 quod . . . 2 praestaretur *om. G.* || 2 quod *G.* || 5 debitum prosolutum *P.* || 7 imp. *G.* || 9 manet *PV.* || antonio *G.* || II *G.*, bis *V.*, *om. P.* || 11 ist. intp. non indig. *P.*, interpraetationem non indiget *V.* || 12 impp. *om. G.* || ualentinianus *P.* || merodoro *G.*, medroro *P.* || potes *G^b*, posest *G^a*, potest *PV.* || 14 ut] et *G.* || tamen] autem *V.* || 15 tibi aut *Sichardus*, aut (aut * *G^a*) tibi *G.*, tibi *PV.* || creditore *V.* || 16 potes *Sichardus*, potest *GPV.* || iun.] ian. *PV.* || V] II *PV.*, *om. G.* || 17 fausto *G.* || cons. *om. V.* || 18 interpretatio non egit *G.*, interpraetationem non indig. *V.*, ista interpt. non indiget *P.* || 19 debitore *G.*, debito *P.* || redditi *V.* || instrumentum *PV.* || 20 petitur *G.* || 21 antonius *PV.* || 23 compellit *GP.* || uir clar. *A.*, *om. GPV* *Cod. Iust.* || 24 si] si modo *Cod. Iust.* || 25 eos *Cod. Iust.* || apparuerint *P.* || id.] V id. *Cod. Iust.* || 26 antonino . . . balbino *Cod. Iust.* (*Haloander*), *om. GV.*, antonino a. *A.*, conpl. *P.* || cons. *om. V^a*, ec. *V^b*. || 27 interpretatio *G.*, ist. intp. *P.*, interpraetationem *V.* || indiget *om. G.*

- 2, 1 Imp. Gordianus A. Aurelio Prisco et Marco militibus. Sicut iniquum est instrumentis ui ignis extinctis debitores quantitatum debitarum renuere solutionem, ita non statim
 2 casum conquerentibus facile credendum est. Intellegere itaque debetis non existentibus instrumentis uel aliis argumentis 5
 probare fidem precibus uestris adsistere. PP. III kal. Iul. Sabino II et Venusto cons. a. 240
 Interpretatione non eget.

LIBER DECIMVS

XIII Quibus res iudicata non noceat 10

- 1 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aeliae Matronae. Sententiam aduersus absentes et indefensos ac maxime minores latam nullas uires obtinere notissimi iuris est. PP. kal. Sept. Diocletiano III et Maximiano AA. cons. a. 287
 Interpretatione non eget. 15

LIBER DECIMVS TERTIVS

XIII De patria potestate

- 1 Imp. Antoninus A. Victorinae. Si in potestate patris fuisti, cum hereditas Bassae Cassiae tibi obuenit, eamque patris iussu creuisti, iure patriae potestatis ei eam quaesisti. 20
 ideoque quod ab eo iure alienatum est, nulla ratione oblato pretio restitui tibi desideras. PP. III kal. Ian. Romae ipso Augusto et Aduento cons. a. 218
 Interpretatione non eget.

c. 12, 2 = *Cod. Iust.* 4, 21, 5.

1 militi *GV*, sic uel mil. libri *Codicis Iust.* || 2 strumenti *Ga.* || uim *P*, uis *Gb.* || igne *G*, igni *V.* || debitarum] debitorum *G.* || 3 solutionum *V.* || 4 conquirentibus *GV.* || facile delet *Mommsen.* || est] est et *G.* || 5 debetis *G.* || existentis *P.* || 6 adsistere] adesse *Iust.* || 7 cons. *om. V.* || 8 int. n. e.] ist. intp. non indig. *P*, interpretaationem *V*, *om. G.* || 9 lib. dec. *om. G.* || decimus] *V P.* || 10 non noceat *om. V.* || 11 imp. *G.* || 12 sententia *G.* || minoris *P.* || 13 lata *Ga*, prolata *Gb.* || nullas uires] nullum sui iuris *G.* || notissimum est *G.* || 14 maximo *V.* || aa.] a. *G*, *om. PV.* || cons. *om. G.* || 15 non indiget intp. *G*, ista intp. non indg. *P*, interpretaationem non eget *V*: in editione *Codicis Theodosiani etc. Aureliae Allobr.* 1586 hoc loco leguntur: interp aduersus absentes uel minores iudicata non ualebunt, cf. *Epitome Aegidiana.* || 16 dec. tertius] *VI P.* || 18 antonianus *G*, antonius *V.* || a. *om. G.* || uictoriae *G*, inc. *Va.* || 19 bassae *Sichardus*, basiae *GV*, assiae *P.* || cassiae] castae *G.* || eamque] eam quae cum *V.* || 20 iussu patris *G.* || potestates *P.* || 21 oblegato *G*, oblatio *P.* || 22 praecium *P.* || ian. *om. P.* || roma *G*, rom. *P.* || 23 et] quinquies et *G*, *V* et *V*, *VI* et *P.* || cons. *om. Va.* || 24 int. (interpretaationem *V*) n. e.] ist. intp. non indg. *P*, *om. G.*

EX CORPORE HERMOGENIANI.

I De cautá et non numerata pecunia

- 1 Aurelio Alexio. Exceptionem non numeratae pecuniae non anni sed quinquennii spatio deficere nuper censuimus. 4
Scripta VII id. April. Sirmio Caesaribus cons. a. 294

Interpretatio. Secundum legem ex corpore Theodosiani si certum petitur de chirographis quia de quinquennio habetur expositum, ideo hanc legem ex Hermogeniano credidimus adiungendam, quae tempus intra quod contestari conuenit de cauta et non numerata pecunia, id est intra quinquennium, 10 euidenter ostendit.

II Ex delictis defunctorum quemadmodum conueniantur successores

- 1 Aurelio Ennio Saturnino. Licet ante litem contestatam defuncto, qui ex proprio delicto conueniri potuit, suc- 15
cessores non possint poenali actione conueniri, tamen hos etiam in tantum quantum ad eos peruenit teneri, ne scelere ditentur alieno, certissimi iuris est. *auditis itaque* partium allegationibus u. c. proconsul prouinciae Africae amicus noster in pronuntiando formam iuris sequetur. Scripta VII kal. Oct. 20
Sirmio AA. cons. a. 293

Interpretatio. Haec lex praecipit, ut in criminalibus causis, si quis antequam moriatur non fuerit de facti sui

1 ex corp. herm.] *MPV cum Consult.*, cf. p. 244 not. 2, incipit lib. hermogeniani ex corpore gregoriani G: *ad finem epitomae P adscripsit* expl. lib. hermogeniani. || 2 I om. G. || 3 aur. al. om. V. || aurelius P. || exceptionem] *Cuiacius*, ex (et ex *Ga*) cautione *GPV*. || 4 sed] sed in *PV*. || 5 VIII *PV*. || firmio G. || caes. cons.] cesare G, caes. *Va*, caesr. P. || 6 ex corp. theod.] *Cod. Theod.* 2, 27. || 8 ex om. G. || credimus *GP*. || quo constari G. || 11 ostensit *Ga*. || 12 delictis] illicitis G, diliciis P. || defunctorum *Pa*. || quae admodum V. || conueniatur P. || 14 aurelius *PV*. || ennio] et tennio G. || contestato *Ga*. || 15 proprio] priore P, in proprio *desinit* G. || conuenire P. || successores non possint *Cuiacius* (*cum libris Haenelii?*), successor non possit *PV*. || 16 conuenire P. || tamen] non tamen V. || hoc *PaV*. || 17 in om. V. || peruenit] pertinent V. || ne] nec P. || 18 auditis itaque *Cuiacius*, addidit etiam *PV*. || 19 adlenitionibus P. || 20 pronuntiandum P. || forma P. || sequitur *PV*. || scripta] scripta dat. P. || 21 sirmi V. || 22 praecepit P. || 23 factis suis *Va*, factis sui *Vb*.

scelere conuentus atque conuictus, si post eius obitum quod ab eo cum poena reddendum erat apud successores eius fortasse repertum fuerit, hoc tantum ab *heredibus* reddendum est, quod ad eos cognoscitur peruenisse. ceterum in tali re heres nec ad poenam nec ad aliquam satisfactionem tenetur 5 obnoxius.

---

1 conuentus atque *om. P.* || conuictus] confessus *V.* || 2 successorem *V?* || 3 fuerit *om. V, ante* apud collocat *P.* || herede *PV.* || 5 poen. nec] poen. ne *V.*

CONSPECTVS FRAGMENTORVM OMNIVM GREGORIANI ET HERMOGENIANI CODICVM.

In tabulis quae sequuntur utriusque Codicis fragmenta ad pristinum ordinem reuocata sunt: qua in re cum fere certae traditionis auctoritate destituti simus, librorum Codicis Iustiniani II—VIII ad hos potissimum Codices digestorum ordinem secuti sumus. ex eodem Codice Iustiniano titulorum rubricas, si quas is cui Codicum Gregoriani et Hermogeniani fragmenta debemus non addidit, argumenti ratione habita litteris inclinatis suppleuimus. in constitutionibus intra singulos titulos ordinandis temporis ordo a nobis seruatus est. ea fragmenta sola, quae non in superioribus huius tomi partibus continentur, plena dedimus.

CODICIS GREGORIANI FRAGMENTA.

LIBER PRIMVS

X¹⁾ De pactis

VIII *Appendix* 1, 3 (p. 253)

Consultatio 1, 7²⁾

Consultatio 9, 11. 1, 8²⁾

Consultatio 9, 10

Consultatio 1, 9²⁾

Consultatio 9, 18

Consultatio 9, 19

Consultatio 9, 17¹⁾.

Lex Romana Burgundionum 38, 3: De successione uiuentium nec de sua nec de aliena quemquam pacisci posse, nec huiusmodi scripturam nomen pacti legibus uindicare secundum legem Gregoriani et Hermogeniani.

---

¹⁾ *Consultationem* 9, 17, quae se ex libro I tit. X descriptam esse testatur, ad titulum de pactis pertinere, nec quod ex argumento conici possit, titulo de receptis restituendam esse inde colligitur, quod titulus de receptis secundum Edicti perpetui ordinem in librum II caderet. accedit quod titulus de pactis secundum Edictum anterior est titulo de postulando, quem duodecimum esse constat.

²⁾ *Consultationi* 1, 7—10 inscribitur libro supradicto uel eodem, id est libro II (§ 6), male, ut apparet ex *Cons.* 9, 11, cuius partem effecit 1, 8: cf. ad p. 203, 25.

[XI De transactionibus

Consultatio 9, 8*Consultatio* 9, 16*Lex Rom. Wisigothorum* 1, 1*Consultatio* 9, 15*Consultatio* 9, 14*Consultatio* 1, 10¹⁾*Consultatio* 9, 9.

XII De postulando

Appendix 1, 2 (p. 253)xxxiii *Appendix* 1, 1.

LIBER SECVNDVS

[*De iudiciis?*]

²⁾ Imp. Gordianus A. Rufino. Actione competenti agere debueras: causis enim priuatorum priuata, commoda uero fisci nostri uel publica crimina plerumque persequentibus actio publica datur.

[*De his quae ui metusue causa gesta sunt*]*Consultatio* 1, 6.

Lex Rom. Burg. 38, 2: Sciendum tamen, quod si quis se ui aut metu coactum ad pacta uenisse causatur intra annum probaturus, huiusmodi et moueat et peragat actionem: quo tempore praeterito nullam sibi neque de ui neque de metu suppetere nouerit actionem secundum constitutionem Gregoriana.

Si aduersus donationes sponsis factas in integrum
quis restitui uelit

Lex Rom. Wisig. 2, 1.

XVII Si ut se hereditate abstineat

Appendix 1, 4.

Si maior fuerit probatus

Lex Rom. Wisig. 3, 1.

De inofficioso testamento

Lex Rom. Wisig. 4, 1. 2.

---

¹⁾ cf. p. 236 not. 2.

²⁾ haec constitutio in nonnullis Codicis Iustiniani libris manu scriptis ad finem libri octauis adscripta (cf. editio mea p. 807 not. 2) probabiliter ex Codice Gregoriano hausta est.

LIBER TERTIVS

De petitione hereditatis

Lex Rom. Wisig. 5, 1.

De rei uindicatione

Lex Rom. Wisig. 6. 1—5.

Si sub alterius nomine res empta erit

Lex Rom. Wisig. 7, 1. 2.

De familiae herciscundae et communi diuidundo

Lex Rom. Wisig. 8, 1. 2*Consultatio* 2, 7*Consultatio* 2, 8.[*De iureiurando*]

Lex Rom. Burgund. 23: Si a iudice statutum fuerit aut inter partes conuenerit, ut de rebus dubiis sacramenta praebeantur, eum solum debere iurare, a quo aliquid repetitur. . . . hic tamen sacramenti ordo notato infamia denegatur secundum constitutiones Gregoriani et Hermogeniani.

XII Si certum petitur

VIII *Appendix* 1, 5 (p. 254).

¹⁾ Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicitur

Lex Rom. Wisig. 9, 1.

¹⁾ Ad senatus consultum Macedonianum

Lex Rom. Wisig. 10, 1.

LIBER QVARTVS

Si debito persoluto instrumentum apud creditorem remanserit

Lex Rom. Wisig. 11, 1. 2.

Si amissis uel debitori redditis instrumentis creditum petatur

Lex Rom. Wisig. 12, 1. 2.

De deposito

Collatio 10, 8.

---

¹⁾ hi duo tituli, quos *Lex Rom. Wisig.* tertio libro adscribit, duce Iustiniano Codice libro quarto inter titulos si amissis et de deposito uidentur restituendi esse.

LIBER QVINTVS ¹⁾[*De sponsalibus?*]xvii *Scholia Sinaitica* § 3 (p. 269).

²⁾ Imp. Gordianus A. rationalibus. Manifestum est nuptiis contra mandata contractis dotem, quae data illo tempore cum traducta est fuerat, iuxta sententiam diui Seueri fieri caducam, nec, si consensu postea coepisse uideatur matrimonium, in praeteritum commisso uitio potuit mederi. Dat. k. April. Antiochiae Gordiano A. et Auiola cons. a. 289

De nuptiis

³⁾ Imp. Valerianus A. ⁴⁾ Probo. Vbi iuris auctoritas desit, ibi nullum matrimonium uideri contractum.

xxvii *Collatio* 6, 5*Collatio* 6, 4.[*Titulus paenultimus*]iii *Scholia Sinaitica* § 9 (p. 272).

LIBER SEXTVS

XVIII Arbitrium tutelae

xiii *Appendix* 1, 6 (p. 255).

LIBER ?

De operis libertorum

Lex Rom. Burg. 44, 4: Egentem patronum libertus pascere compellatur; hoc secundum legem Gregoriana de operis libertorum.

[*De bonis libertorum Caesaris*]

Lex Rom. Burg. 3, 2: Liberti Romanae nationis a principe manumissi hac ratione de bonis suis testentur, ut fisco

¹⁾ *librum quintum citat scholium argumenti incerti ad Theodosiani Codicis rubricam de diuersis rescriptis in libro Taurinensi adscriptum.*

²⁾ *haec constitutio a Petro Pithoeo in libro manu scripto ut uidetur Legis Romanae Wisig. inuenta est: manu enim Pithoei teste G. Haenelio in exemplari Cuiacianae editionis ad marginem sequentis tituli suppleta est cum hac praescriptione: sumpta est et ex isto Codice lex haec de incestis nuptiis. eadem constitutio, mutila tamen et corrupta in nonnullis Codicis Iustiniani libris manu scriptis titulo de incestis et inutilibus nuptiis (5, 5) inserta est (cf. editio mea maior p. 415 not. 1): quare nescio an ea in Gregoriano quoque Codice eidem titulo, non huic de nuptiis subdita fuerit, licet ei cum argumento Cod. Iust. 5, 4, 6 conueniat.*

³⁾ *haec constitutio in libris quibusdam manu scriptis Codicis Iustiniani legitur modo titulo de nuptiis modo titulo de incestis et inutilibus nuptiis inserta, cf. editio mea maior p. 409 ad u. 15.*

⁴⁾ *impp. Valerianus et Gallienus AA. requiritur.*

debita medietas reseruetur: in cuius hereditatem nepotes ex filia succedere non iubentur secundum Gregoriani leges a Gordiano principe ad Trophimum libertum et Calpurnium militem latas.

LIBER DECIMVS

Quibus res iudicata non noceat

Lex Rom. Wisig. 13, 1

[*De confessis*]

Appendix 2, 7 (p. 261)

LIBER VNDECIMVS

Tit. 11 c. 12 citant scholia Sinaitica § 10 (p. 272).

LIBER DVODECIMVS

[*De duobus reis stipulandi et duobus reis promittendi*]

¹⁾ Impp. Diocletianus et Maximianus AA. ²⁾ [Paulinae] ³⁾. Si duo pluresue rei cuiusdam traditionem communiter in solidum acceperint⁴⁾, cuicumque eorum, quamdiu res ⁵⁾ in eadem causa permanserit, si casus obtulerit⁶⁾, actio in solidum ⁷⁾ competit. PP. III non. Dec. Maximo II et Aquilino cons. ⁸⁾. a. 286

De sponsoribus et fideiussoribus.

Lex Rom. Burg. 14, 7: Gregoriani constitutionibus libri XII sub titulo de sp. et f. tenetur insertum, quod si quis a debitore suo fideiussorem de solutione acceperit, in potestatem habeat creditor aut fideiussorem tenendi aut eum

¹⁾ haec constitutio in nonnullis Codicis Iustiniani libris manu scriptis titulo de duobus reis (8, 39) addita est (cf. editio mea p. 766 not. 1). uerba constitutionis licet corrupta sint nec facile quis ueram legis sententiam restituat, tamen huic titulo non conuenire consentaneum est: quod olim proposui hanc legem cohaesisse fortasse cum Cod. Iust. 4, 64, 8, non satis ualidis argumentis defenditur, cum nomen eius cui rescriptum est fortasse a librariis proprio Marte suppletum sit, cf. praefatio mea ad Cod. Iust. p. XXIII: ad lectionem restituendam adhibui codices Lipsiensem 883 Vaticanum 1427 Bambergensem I D 3 et Haloandri editionem.

²⁾ et cc. addit Bamb.

³⁾ paulinae Hal., iulio Lips., om. Vatic., non constat de Bamb.

⁴⁾ traditionem (traditionem uacuo spatio relicto om. Bamb.) communiter (communem Lips. Bamb.) in sol. acceperint (-rant Bamb.) Lips. Vatic. Bamb., traditione conuentionem in solidum inierint Hal.

⁵⁾ res om. Lips.

⁶⁾ abstulerit eam Vatic.

⁷⁾ unicuique inserit Wa.

⁸⁾ subscriptionem Hal. solus habet.

qui debitor prius (*uel* prior) extiterat: quod tamen ante iudicem creditor profiteri debebit, quem eorum ad solutionem malit tenere¹⁾).

LIBER DECIMVS TERTIVS

[*De donationibus*]

Vat. fr. 267

— Vat. fr. 266 a

Vat. fr. 288.

[*De donationibus quae sub modo uel condicione uel ex certo tempore conficiuntur*]

Vat. fr. 283

Vat. fr. 285²⁾

Vat. fr. 286.

[*De reuocandis donationibus*]

Vat. fr. 272.

De patria potestate

Lex Rom. Wisig. 14, 1.

LIBER DECIMVS QVARTVS³⁾

[*Ad legem Iuliam de adulteriis et de stupro*]

⁴⁾ Imp. Antoninus A. Sane meae litterae nulla parte causae praeiudicabunt. neque enim si penes te culpa fuit, ut matrimonium solueretur et secundum legem Iuliam Eupasia uxor tua nuberet, propter hoc rescriptum meum adulterii damnata erit, nisi constet esse commissum. habebunt autem ante oculos hoc inquirere, an, cum tu pudice uiueres, illi quoque bonos mores colendi auctor fuisti: periniquum enim mihi uidetur esse, ut pudicitiam uir ab uxore exigat, quam ipse non exhibet. quae res potest et uirum damnare, non ob compensationem mutui criminis rem inter utrumque componere uel causam facti tollere.

¹⁾ cf. *Cod. Iust.* 8, 40, 5. 19.

²⁾ § 285 ad hunc titulum ideo rettuli, quia § 286 eiusdem tituli esse dicitur.

³⁾ in *Collatione* 1, 8 traditur lib. IV, in *Collatione* 15, 3 lib. VII uel VI.

⁴⁾ hanc constitutionem debemus Augustino de coniugiis adulterinis 2, 7 (ed. Bened. 6, 1 p. 408) qui haec praemittit: Legant, quid imperator Antoninus, non utique Christianus, de hac re constituerit, ubi maritus uxorem de adulterii crimine accusare non sinitur, cui moribus suis non praebuit castitatis exemplum, ita ut ambo damnentur, si ambos pariter impudicos confictus ipse conuicerit. nam supra dicti imperatoris uerba haec sunt, quae apud Gregorianum leguntur.

¹⁾ . . . . Dionae. Si eius, a quo nunc adulterii rea postularis, contra iuris formam contubernio haesisti, innumeris te auctoritatibus tueri potes.

Thalelaeus in scholiis ad Cod. Iust. 2, 4, 18 (Basilica ed. Heimbach I p. 704) rettulit secundum ueteres iureconsultos et constitutiones quae in Hermogeniano et Gregoriano extent (τὰς ἐν τῷ Ἑρμογενιανῶ καὶ Γρηγοριανῶ διατάξεις) adulteros honestiores dimidiae partis bonorum publicatione puniri.

Ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis

Collatio 1, 8—10.

De maleficis et Manichaeis²⁾

Collatio 15, 3.

LIBER DECIMVS QVINTVS?

[*Quorum appellationes non recipiuntur*]

Appendix 2, 6 (p. 261).

CODICIS HERMOGENIANI FRAGMENTA

De pactis et transactionibus

Consultatio 6, 19

Consultatio 4, 9—11.

Thalelaeus ad Cod. Iust. 2, 4, 43 (Basilica ed. Heimbach I p. 726): Μέμνησο τῆς γ' (ιδ' codex) διατ. τοῦ παρόντος τίτ., ἐξ ἧς ἔγνωσ, ὅτι δεσπότης πρὸς δοῦλον ἴδιον οὐ διαλύεται, δηλονότι ἐφ' ὅσον δουλεύει αὐτῷ, ἵνα μὴ ἐναντιωθῇ σοι ἢ παροῦσα διάταξις εἰς πολλὰς διατάξεις μάλιστα ἐν τῷ ποτε λεγομένῳ Ἑρμογενιανῶ κώδικι λεγούσας τὴν περὶ τύχης διάλυσιν μὴ ἐρρῶσθαι (id est Memineris XIII huius tituli constitutionis, ex qua didicisti dominum cum seruo suo non transigere, scilicet quoad ipsi seruit, ne praesens constitutio pugnare tibi uideatur cum multis constitutionibus praesertim in Codice qui Hermogenianus appellabatur extantibus, quibus dicitur transactionem de statu factam non ualere).

[*Consultatio 9, 1—7*]³⁾

Lex Romana Burgundionum 38, 3 (supra p. 236).

¹⁾ haec constitutio in nonnullis Codicis Iustiniani libris manu scriptis titulo ad legem Iuliam de adulteriis inserta est, cf. editio mea maior p. 285 not. 1: in his libris falso praemittitur imp. Arcadius A. utrum ex Gregoriano an ex Hermogeniano Codice addita sit, dici non potest.

²⁾ in Collationis codicibus adscribitur libro septimo.

³⁾ haec septem Valentiniani rescripta Hermogeniano Codici postea uidentur adiecta esse, cf. Krueger Geschichte der Quellen p. 282. Cons.

De calumniatoribus et plus petendo

Consultatio 6, 13*Consultatio* 5, 6. 7.

Vbi agi debeat

Consultatio 6, 15.

Ad exhibendum

Consultatio 6, 1, 4.[*De iureiurando*]*Lex Rom. Burg.* 23, cf. p. 238.

De cauta et non numerata pecunia

Lex Rom. Wisig. 1.

Ex delictis defunctorum quemadmodum conueniantur successores

Lex Rom. Wisig. 2.

De instrumentis

Consultatio 6, 16.

De eorum contractibus, qui alieno iuri subiecti sunt

Lex Rom. Burg. 14, 6: Nec seruum [uel colonum]¹⁾ peculium suum posse distrahere, insuper et ementes furti actione tenendos secundum constitutionem Hermogeniani sub titulo 'de . . . sunt' [uel Theodosiani legem lib. V sub titulo ne colonus *rel.*].

De deposito

Collatio 10, 3—6.

De nuptiis

Collatio 6, 5.

De donationibus inter uirum et uxorem

Consultatio 6, 10—12.XLI [*De repudiis?*]xiv *Scholia Sinaitica* § 5 (p. 270).

De successione

Consultatio 6, 18.

---

9 7 *Huschke* argumento constitutionis motus titulo de SC. Claudiano subdidit: fieri tamen potest, ut ea pars constitutionis, quam *Consultationis* auctor omisit, de pactionibus inter mulieres et seruorum dominum factis egerit, cf. *Gai.* 1, 184.

¹⁾ uel colonum spectant ad Theodosiani Codicis constitutionem.

De testamentis
Consultatio 6, 17.

[Ad SC. Claudianum]
Consultatio 9, 7.

De pignoribus

Lex. Rom. Burg. 14, 1—3: Debitor solutionem differens potest ad satisfactionem pignerum usurpatione compelli. quod tamen sine sententia iudicis fieri non licebit secundum Hermogeniani constitutionem sub titulo de pigneribus Diocletiani et Maximiani ad Viuentium Herennium Antigonum uel aliam ad Septimum datam. Oblato debito uel deposito pignus a creditore sine dilatione reddendum est: sub eodem titulo. Obligatis cautione mancipiis debitor promisit se usuras praestaturum: ea mancipia creditor intra statutum tempus de domo debitoris abduxit: operas eorum in usuras specialiter imputandas sub eodem Hermogeniani titulo lege ad Nonnumsam data¹⁾ comprehensum est.

[De donationibus]

Vat. fr. 271
Vat. fr. 270.

[Ad legem Iuliam de adulteriis]

Thalelaeus in scholiis ad Cod. Iust. 2, 4, 18 cf. p. 242.

De iure fisci.

²⁾ Aurelio ³⁾ Ennio ⁴⁾ Lucello et Marco Seueriano. Si pro possessione ⁵⁾ Titi ⁶⁾ Claudi ⁷⁾ uos debita fiscalia exsoluisse constat ⁸⁾, uestram ⁹⁾ esse possessionem ¹⁰⁾ notissimi iuris est ¹¹⁾,

¹⁾ = *Cod. Iust.* 8, 24, 2.

²⁾ haec constitutio in codicibus Parisiensibus 4414 et 4415 ad finem Hermogeniani addita est praemissis his: ex corpore ermogeniani sub titulum de iure fisci.

³⁾ aurelius libri cf. p. 234, 4. 14.

⁴⁾ enhinc *Paris.* 4414, enhi *Paris.* 4415.

⁵⁾ possione *Paris.* 4414 ante emendationem, posicione *Paris.* 4415.

⁶⁾ ti. (= tiberii) *Mommsen.*

⁷⁾ daudi *Paris.* 4414.

⁸⁾ contestat *Paris.* 4415, contesta *Paris.* 4414.

⁹⁾ uestra libri.

¹⁰⁾ possessione *Paris.* 4414.

¹¹⁾ est *Cuiacius, om. libri.*

ideo uir¹²⁾ clarissimus proconsul partium¹³⁾ uestrarum¹⁴⁾ ad-
legatione¹⁵⁾ salua mansura¹⁶⁾ pro aliena¹⁷⁾ re cognoscitur¹⁸⁾
tradere uobis hanc ipsam¹⁹⁾ cum fructibus rem aequitatis
ratione prouisum est. Scripta²⁰⁾ X k. Mart. Sirmio²¹⁾.

LXVIII

cXX Scholia Sinaitica § 5 (p. 270).

¹²⁾ uir *Cuiacius*, ut libri.

¹³⁾ proconsulacium *emend.* in proconsul pacium *Paris.* 4414, pro-
cul parcium *Paris.* 4415.

¹⁴⁾ urarum *Paris.* 4414, *cf. not.* 18.

¹⁵⁾ adlegationem *Paris.* 4415.

¹⁶⁾ salua mansura *Mommsen*, salutem asuriam *Paris.* 4414, solutam
ausuram *Paris.* 4415.

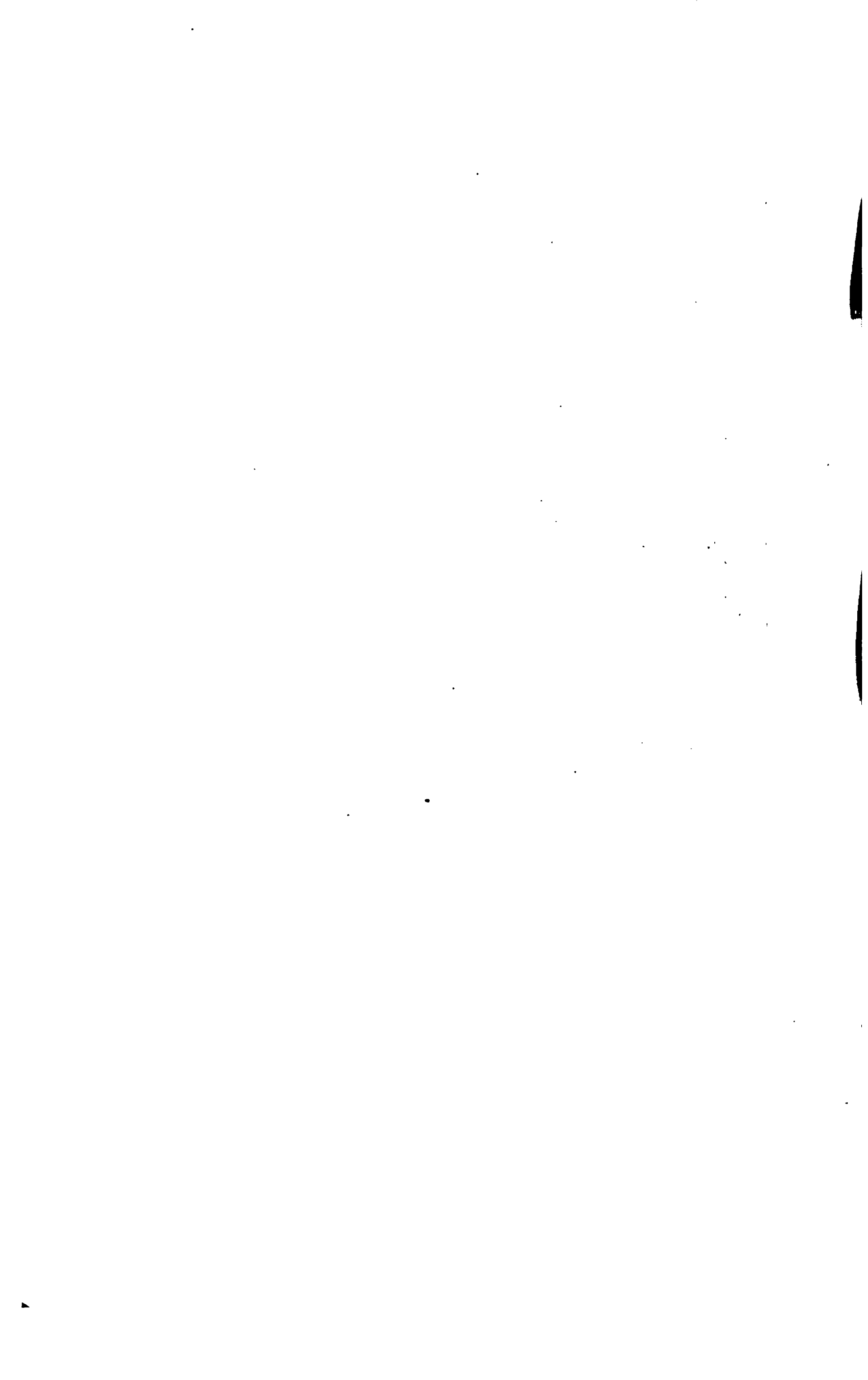
¹⁷⁾ alienam libri.

¹⁸⁾ ideo u. c. procos. (*i. e.* uirum clarissimum proconsulem) partium
duarum adlegatione salua mansura pro aliena re cognituro *Mommsen*.

¹⁹⁾ ipsa *Paris.* 4414.

²⁰⁾ rescripta *Paris.* 4414.

²¹⁾ ista interpretatione non indiget *addit Paris.* 4415, *i*̄s non d̄g
addit Paris. 4414.

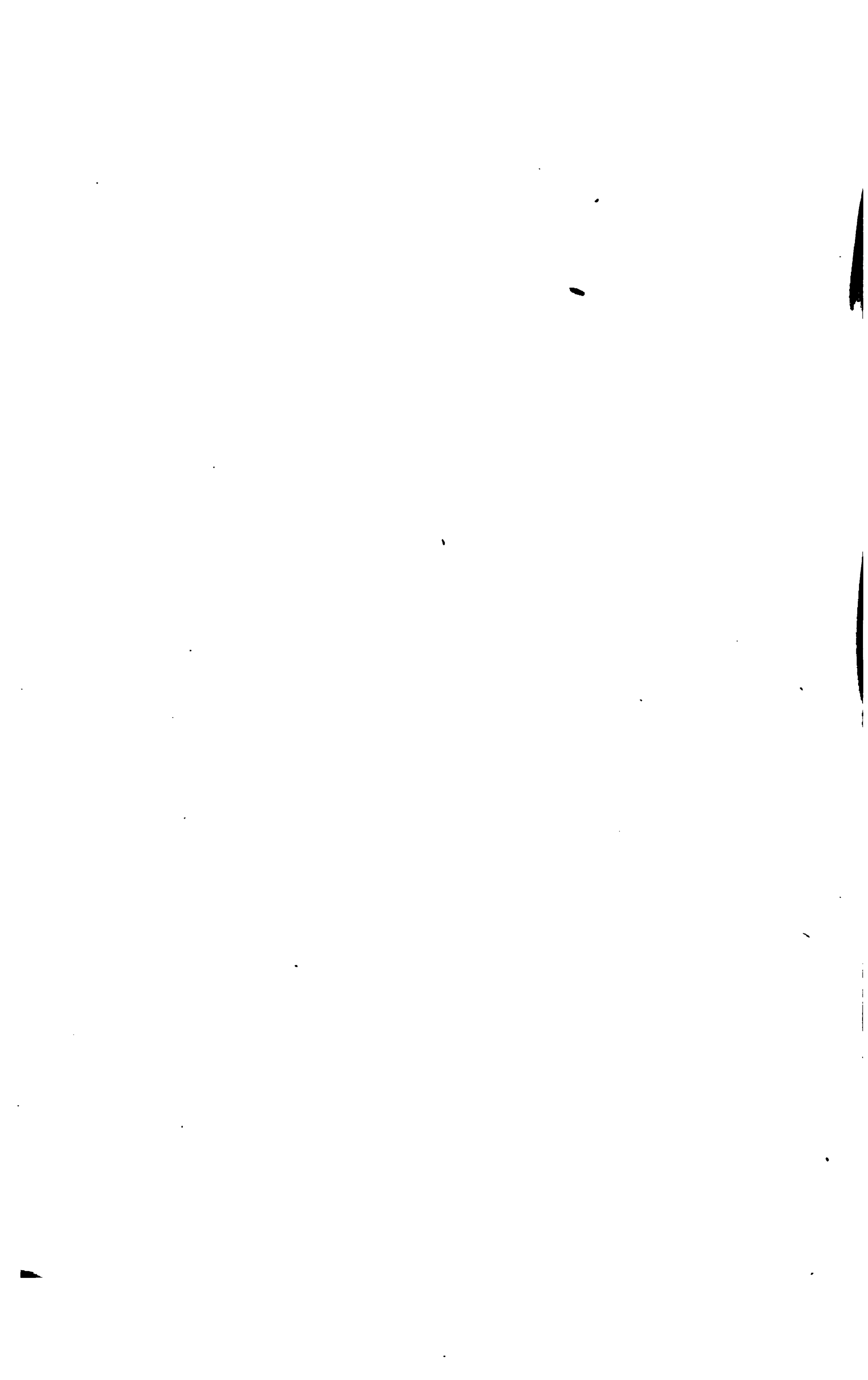

APPENDICES
LEGIS ROMANAE
WISIGOTHORVM

DVAE

EDIDIT

P. KRVEGER.

In nonnullis Legis Romanae Wisigothorum codicibus ad finem additamenta adiecta sunt composita partim ex imperatorum constitutionibus partim ex Pauli sententiis. qui primi his Appendicibus usi sunt Iacobus Cuiacius, Petrus Pithoeus, Iacobus Gothofredus, singula capita eis iuris corporibus unde excerpta erant restituere contenti fuerunt. postea Appendicum memoria periit nec ante resuscitata est quam Gustavus Haenel complures codices Legis Romanae his Appendicibus insignes inuestigauit.¹⁾ deinde duas harum Appendicum Klenze fere ad codicem Berolinensem Lat. fol. 270 edidit²⁾: qui tamen deceptus ordine foliorum codicis Berolinensis a bibliopega turbato neque uerum capitum ordinem adsecutus est et nonnulla capita ad Legem Romanam pertinentia Appendicibus inseruit. Klenzii errore refutato Haenel omnes Appendices editioni Legis Romanae a se paratae (Lipsiae 1849) subiunxit (p. 452—455): sed neque traditam a codicibus lectionem ubique restituit neque uarias codicum lectiones adnotauit.

Extant autem tres Legis Romanae Wisigothorum Appendices ex iuris Romani fontibus haustae. quae primum ad Legis Romanae finem adscriptae erant, deinde a posterioribus librariis pro ipsius Legis extrema parte habitae sunt: sane hi subscriptionem, qua Legis finem indicare uoluerunt (*explicit* etc.), post Appendices collocauerunt.

Harum Appendicum una, quae ex ipsa Lege Romana Wisigothorum excerpta est, complectitur Gregoriani Codicis epitomati constitutiones 4, 2. 5, 1. 10, 1. 11, 2: hanc Appendicem praetermittendam esse censuimus³⁾.

---

¹⁾ Ante Haenelium Savigny unius Appendicis fragmentum in codice Parisiensi 4403 inuenerat.

²⁾ Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft IX p. 235 sqq.

³⁾ In libro meo Geschichte der Quellen und Litteratur des Röm. Rechts p. 316, 46 errore meo dictum est hanc Appendicem Appendicibus infra editis subiunctam esse; immo in nonnullis codicibus praemissa est Appendici I, u. p. 250.

Altera Appendix, quam nos numero Appendicis I insignitam infra p. 253 edimus, finem Legis Romanae efficit in codice Parisiensi 4403 (nobis *L*) saeculi VIII¹⁾. huius codicis pars extrema hodie duobus locis mutila est: nempe perierunt cum fine ipsius Legis Romanae principium Appendicis I et praeterea eiusdem Appendicis finis: olim autem in integro codice Legem Romanam Appendice I continuo exceptam fuisse neque aliud quicquam inter utramque adiectum intercessisse testis est index rubricarum Legi Romanae in hoc codice praemissus²⁾. atque eodem modo in codice Aurelianensi 207 saeculi IX Appendicem I legi mihi persuasum est, quamvis Haenel in eo codice Appendicem supra primo loco laudatam huic Appendici I praemissam esse adfirmarit: tam arte enim Aurelianensis codex cum Parisiensi 4403 in hac parte cognatus est, ut non possim non de Haenelii errore cogitare. Appendix I integra servata est in codice Parisiensi 4419 saeculi X, in quo non ipsam Legem Romanam, sed epitomen eius Legis sequitur³⁾. praeterea in omnibus eis codicibus Legis Romanae, quae aut Appendicem a nobis praetermissam aut tertiam de qua statim dicemus (nobis App. II) receperunt, alterutri harum Appendicum subiuncta est, ut tamen ab illis subscriptione olim ad Legem Romanam pertinente *explicit liber iuris feliciter*⁴⁾ separetur: unde apparet in archetypis horum codicum eam Appendicem quae hodie Appendicem I praecedit solam extitisse neque umquam Appendicem I eius quae praecedit partem effecisse⁵⁾. et Appendicis II quidem codices infra enumerabuntur: Appendicem autem a nobis praetermissam cum Appendice I coniunctam exhibent codices Vaticanus Ottobonianus 2225 et Montispeulanus H 84 saeculo nono exarati.

Continet autem Appendix I quasi quoddam spicilegium locorum iuris Romani a Wisigothis praetermissorum. Appendicis qualis nunc extat pars prior in XII capita diuisa est eaque diuisio sequitur rubricas titulorum, quas Appendicis

1) Cf. Lex Romana Wisig. ed. Haenel p. XLIX.

2) Cf. Savigny Geschichte des Röm. Rechts 2 p. 28 h.

3) Inter epitomen et Appendicem duo capita ab Appendice aliena interiecta sunt: cf. Lex Rom. Wisig. p. LXXXII.

4) Cf. Lex Rom. Wisig. p. 452 not. a. ceterum subscriptio eorum codicum propria qui Appendicem I solam receperunt, una cum Appendice I transiit in eos codices, in quibus uel Appendix a nobis praetermissa uel Appendix II praecedit.

5) Parum apte de hac coniunctione disseruit Haenel, Lex Rom. Wisig. p. L.

auctor ad exemplum Legis Romanae particulis ex eis titulis excerptis praemisit. capita I—V hausta sunt ex Codice Gregoriano, VI—X ex Pauli sententiis, XI et XII ex quarto Codicis Theodosiani libro: ordinem igitur, quo haec corpora in ipsa Lege Romana excerpta sunt, Appendicis I auctor inuertit. haec XII capita sequuntur quinque constitutiones ex quattuor titulis primi Codicis Theodosiani libri descriptae: quas non ab initio huius Appendicis partem effecisse eo ueri simile fit, quod singulis titulis numeri ab I usque ad III praefixi sunt: accedit quod, si indici rubricarum codicis Parisiensis 4403 fides habenda est, ab huius codicis Appendice tituli III et IIII aberant.

Appendix II extat in codicibus Berolinensi 270 saeculi IX, Eporediensi 35 saeculi IX uel X, Parisiensi 4406 saeculi X miscellaneo. haec quoque una constitutione Codicis Theodosiani (§ 5) et duabus Pauli sententiis (§ 8. 9) excerptis ex capitulis iuris Romani in Legem Romanam Wisigothorum non admissis composita est. ad quae accesserunt scidae siue formae edictorum, quibus absentes in iudicium uocantur (§ 11—14), eiusdem ni fallor originis, cuius sunt formulae in regnis Germanicis compositae¹⁾: eadem scidae non coniunctae cum Appendice II bis in aliis partibus codicis Parisiensis 4406 (fol. 58. 68²⁾) et in codice Lugdunensi-Batauo 47 saeculi X leguntur. in hanc autem Appendicem scidae illae propter Pauli sententiam, quae Appendicis II paragraphum 8 efficit, uidentur receptae esse, in qua de trinis edictis et de peremptorio edicto in reum proponendis agitur. ceterum materia quae paragraphis 1—10 Appendicis II continetur satis arte in se cohaeret: pertinet enim ad reos, qui aut per contumaciam ab iudiciis absunt aut condemnati uel confessi sunt. eae Codicis Theodosiani constitutiones quae in hac Appendice leguntur, non integrae receptae sunt, nec fraude caruit is qui eas mutilauit: certe § 1, quae mutila non potest non ad contumaciam in iudicio commissam referri, integra quam maxime ab hac iuris parte aliena est³⁾: nec dubitandum est, quin professio in § 4 relata, quam epitomator de confessione apud iudicem facta intellegi uoluit, si integram

1) Cf. Monumenta Germaniae historica Leges V p. 534, Brunner Deutsche Rechtsgeschichte I § 58.

2) Initium scidae legitur in folio, quod ab hoc codice auulsum hodie extat in fronte codicis Parisini 4410.

3) In Th. 6, 27, 10 haec praecedunt: *Inter eos qui consularitatis gesserint dignitatem et eos qui meruerint principatum is gradu potior habeatur, qui prior locum dignitatis acceperit. quam sanctionem omnia debent officia custodire.*

constitutionem haberemus, aut agrorum aut aliqua similis foret. denique post scidas collocatae finem Appendicis II faciunt sententiae aliquot Pauli ad SC. Silanianum pertinentes, quae quomodo cum reliquis coaluerint, non intellegitur.

Haec de codicibus et de indole Appendicum. ad Appendicem I edendam adhibui codices Parisienses 4403. 4406. 4419, Ottobonianum, Montispessulanum, Berolinensem¹⁾, ad Appendicem II codices Berolinensem et Parisiensem 4406, ad § 15—17 huius Appendicis codicem Eporediensem. hos codices omnes ipse contuli²⁾. corruptelas omnibus codicibus communes fere non mutavi, quia fieri potest, ut ipsis Appendicibus antiquiores sint. inscriptiones capitulorum, quae Gregoriana et Theodosiana Codicis mentionem faciunt, cum in libris Berolinensi Eporediensi Parisiensi 4406 in breve contractae sint, eas in Appendice I ex reliquis codicibus restituere licuit, semel etiam in § 4 Appendicis II ope libri Vaticani reg. 1128, qui hunc Appendicis II titulum solum Legis Romanae adiecit, explere potuimus.

---

1) Aurelianensem codicem ab Haenelio collatum bis citavi p. 253, 10 et 256, 5.

2) Parisiensem 4410, qui continet § 11 usque ad p. 262, 4 *admo*, dedi ad collationem Knustii, quam adhibuit Zeumer in *Mon. Germ. historicis*. a Lugdunensis codicis deprauata lectione in Zeumeri editione enotata abstinui.

I

L = Parisiensis 4403 (*incipit* p. 254, 16 *conueneris*, *desinit* in p. 258, 24 *data*): *de indice huius codicis uide supra* p. 250.

O = Ottobonianus 2225

M = Montispessulanus H 84

N = Parisiensis 4419

B = Berolinensis 270 (*desinit* in p. 257, 5 *intestata*)

P = Parisiensis 4406.

1 I Constitutio xxxiii Gregoriana lib. i de postulando titulo xii.

Imp. Gordianus A. Iouino. Nullam existimationis infamiam auunculus tuus pertimescet ictibus fustium subiectus, si sententia non praecessit ignominiae maculam inrogans. PP. vi kal. Sept. Pio et Pontiano cons. 4

a. 238

2 Imp. Seuerus et Antoninus AA. Manilio. Si nulla sententia contra te dicta est, quae infamiae detrimentum adfert, sine causa times, ne existimatio tua laesa sit ob id, quod in carcerem per iniuriam coniectus es.

3 II De pactis constitutio viii.

10

Imp. Antoninus A. Iulio Maximo. Si debitori tuo heres extitisti, actio, quam aduersus eum habuisti, adita hereditate confusa est. sed si eam, posteaquam in iudicio quoque obtinuisti, ei tradidisti, qui minus sententia superaueras, ea con-

~~~~~
1 prior numerus I in P collocatus est ante clausulam Appendicis II in hoc codice praecedentis, cf. p. 000, 00: in B post tituli numerum (XII, u. i.) aberrauit: reliqui numerum omittunt. || const. xxxiii gregoriana OM, institutio gregoriana BP, om. N. || de post. (pontolando OM) titulo xii (ii N, xii om. P) OMNP, titulo xii. 1 de postulando B. || 2 exaestimationes O, exactionae NP, exactionem B. || 3 tuus O. || pertimescit OMN. || ictibus fustium OM, fustibus NBP. || 4 ignominiae] igno P. || mascula Na, macula Nb. || ignorans OM, ignoras NBP. || 5 potiano N, pouano BP, pontio OM. || cons. om. OM. || 6 antonius BaP. || nullius OM. || 7 ininfamiae OM, infamamiae N. || adfert om. NBP. || 8 causa times] causationes N. || exestimatio ON, aestimatio BP. || ob id] obstet BP. || 9 es] est MN. || 10 ii de p. const. viii Aurelianensis et index L, ii de pactis const. BP, tit. de p. const. ii O, de pactis const. ii t. (ii t. om. M?) MN. || 11 antonius P. || maximo] mox OM. || debitori tuo heres extitisti OM, debitori tuo heres existis N, debitor est (est in litura) tio heres institutus B, debitor est tio heres institutio P. || 12 actione OM, actionem NBP. || 13 ea NBP: eam hereditatem requiritur. || in om. O. || obtinuisti M. || 14 ei] et NBP, ex OM. || qui minus OM, comminus N, quominus BP, quem Cuiacius. || sententiam BP.

- dicione pactoque, ut tam ceteris creditoribus quam tibi in eo, quod tibi deberetur, si eam hereditatem non adisses, satisfaceret, pacti conuentionisque fides seruanda est. quae si non seruatur, ex stipulatu, si modo transactio facta est, actio dabitur. PP. vii kal. Aug. Antonino III et Valente cons. a. 213
- 4 III Gregoriani lib. II tit. xvii si ut se hereditatis abstineat. Imp. Seuerus et Antoninus AA. Veteriis Frontino et aliis. Si uos paternae hereditati non miscuistis, ob eam rem testificatio necessaria non fuit, cum fides ueritatis uel bonorum adminicula non desideret. quod si pro herede gessistis, an propter aetatem cui subueniri solet in integrum restitui debeatis, aestimabit cuius de ea re notitia est. PP. v non Mart. Saturnino et Gallieno cons. a. 198
- 5 IIII Gregorianus lib. III tit. xii si certum petitur viii. Imp. Antoninus A. Iulio. Si paterna hereditate te abstinuisti et a paternis creditoribus conueniris, secundum iuris formam tueri te potes. sin uero permiscuisti te hereditati nec aetate permittente in integrum restitutus es, ut abstinendi

§ 4 = *Cod. Iust.* 2, 38, 1.

1 pactuque *OMP*B. || in eo quod *OM*, in quo *NBP*. || 2 tibi *om*. *NBP*. || adisses] *adsis OM*. || satisfecerit *NBP*. || 3 fide *N*. || est] sunt *BP*. || 4 ex stipulatu si *OM*, extipulati *NBP*: praescriptis uerbis uel ex stipulatu si hoc *scr*. || 5 vii] vi *P et teste Haenelio M*. || IIII in marg. *O*, IIII || III in transitu uersuum *M*. || antonio *P*. || ualente] balbino *scr*. || 6 III (III *O*, *om. M*) greg. . . . abstineat] *OM*, III t. *N*, *om. BP*. || 7 antonius *P*. || uictoriis *OM*, *om. Cod. Iust.* || frontino *Cod. Iust.* || et] *ae BP*. || 8 hereditate *M*. || miscuisti *N*. || rem *om. Ba*. || 9 ueritati *NBP*. || uel bonorum] uerborum *Cod. Iust.* || 10 adminicula non] adminicula num *O*, adminiculandum *M*. || desiderit *BP*. || gessistis . . . 12 est] gessistis uel bonorum possessionem accepistis, propter aetatem c. s. s. in integrum restitutionis auxilium accipere debetis *Cod. Iust.* || an] *án B*, *añ P*. || 11 propter] propterea *OM*. || cui] cuius *BP*. || subuenire *OM*. || soluet *O*, soluit *M*. || in *om. NBP*. || 12 ea re] *ON*, here *M*, ars *BP*. || notitia] *fuit notio (Cuiacius)*. || 13 saturnino . . . cons. (cons. ante 14 viii collocant *BP*, ante 15 imp. collocat *N*) *om. OM*. || gallieno] *fuit gallo*. || 14 IIII . . . xii *M*, IIII gregorianus lib. III tit. xii *O*, gregorian. lib. III. IIII titulo *N*, III (III *om. P*) gregorian. lib. III *BP*. || si certum petitur (petit *NP*) *NBP*, *om. OM*. || viii] cons. viii *BP* (*cf. ad u. 13*), *om. O^a*, ante lib. III *suppl. Ob*, viii ante si in margine collocat *N*. || 15 antonius *NBP*. || iulio *NBP*, lolio *OM*. || paternea *P*. || hereditate te *OM*, hereditate *BP*, hereditatem *N*. || 16 creditoribus] hereditatibus *BP*. || conuenires *BP*, conueneris *LOMN*. || iuris] iuris secundum *P*. || 17 forma *L*. || te potes *O*, te potest *M*, potest *LNBP*. || si *LNP*. || hereditate *LBP*. || 18 permittere *L*. || es] est *MN*.

- ius haberes, intellegis te omnibus creditoribus hereditariis respondere debere. PP. III non. Sept. Antonino A. IIII cons. a. 213
- 6 V Gregoriani lib. VI tit. XVIII arbitrium tutelae const. XIII. .
 Imp. Alexander A. Aglao. Eum, qui bonis paternis secundum edicti formam abstentus est, hereditariis actionibus conueniri nulla ratio suadet et reliqua. Proposita III kal. Mai. Alexandro A. cons. 5 a. 222
- 7 VI Paulus lib. IIII tit. de intestatorum hereditatibus.
 Legitimi heredes iure Gallico intra centesimum diem nisi adierint hereditatem, ad proximos eadem successio transfertur. 10
- 8 Filius maternam hereditatem eandemque legitimam nisi adeundo quaerere non potest.
- 9 Feminae etsi ultra consanguineas hereditates ad successionem legitimam non admittuntur, proximitatis tamen ad successionem petere non prohibentur. 15
- 10 VII Libro primo tit. de hereditate uel quid aliud petitur.
 Possessor hereditatis, qui ex ea fructus capere uel possidere neglexit, duplam eorum aestimationem praestare cogetur.
- 11 II fructus in restitutione praestandi sunt petitori, quos unusquisque diligens pater familias et honestus colligere potuisset. 20

§ 7 cf. uol. II p. 101 ad u. 26.

§ 8 hinc rest. Paul. 4, 10, 4.

§ 9 cf. uol. II p. 101 ad u. 26.

§ 10 hinc rest. Paul. 1, 13 B, 8.

§ 11 hinc rest. Paul. 1, 13 B, 9.

1 intellegis te *L*, intelliges te *N*, intellegisti *BP*, intellexisti *OM*.
 || 2 III non. (kal. *NBP*) sept. *om. L*. || antonio *P*, antono *O*. || IIII cons. *N*, cons. *BP*, III *OM*, *om. L*. || 3 v (IIII *B*, *om. P*) greg. (grgrs *L*) lib. VI tit.] quintus titulus gregorianus lib. VI *N*. || XVIII] XVIII *BP*. || arbitrum *LOMBP*. || tutile *L*, titule *M*, titul' *O*. || cons. XIII *NB*, consul. v *P*, XIII *L*, *om. OM*. || 4 aglao *LN^b*, aglado *O*, aglad *Na?BP*. || eum] cum *L*. || pateruis *BP*. || secundum] similis secundum *OM*, si cum *N*. || 5 elicti *M*, electi *O*. || forma *LN*. || absentus *B*, abtentus *L*. || 6 conuenire *OMBP*. || 7 mai.] ma. *L*. || alex. a. cons. VI paulus] alexandro uc. VI paulus *OM*, alexand. v ss. VI tit. paulus *L*, alexander uc. cons. VI titulus *N*, alexandro u. c. cons. v (v *om. P*) *BP*. || 8 IIII tit. *B*, III titul. *OM*, IIII *LNP*. || 9 legitima *OM*, legitime *B*, VI legitimi *P*. || callico *BP*, colliquo *L*. || 10 adierint *LBP*, agerent *N*, adherint *OM*. || transfertur] transf. intp. non eg. *L*. || 11 materna hereditate *BP*. || eademque *L*. || 12 adeunde *N* (*non L*). || potest] p. intp. non eg. *L*. || 13 ultra] ultra etsi *NB*, ultra et *P*. || consanguineis *Pa*. || hereditatis *M*. || 14 proximitates *LNBP*, *perit M*. || ad] ratione? || 15 prohibetur *L*. || 16 VII l. p. tit. *O*, VII tit. l. p. *L*, lib. I tit. *N* (*uide mox*), VII (VII *post* petitur collocat *P*) l. I *BP*. || qui *P*. || petetur *L*, petitur VII t. *N*. || 18 duplum e. aestimatione *L*. || cogetur] cog. intp. non eg. *L*. || 19 ii] hi *MN*. || in *om. OM*. || 20 pater] pater. VIII. *O* (*cf.* 256, 1), paterum *M?* || honestos *NBP*. || colligi *BP*. || 21 potuisset] pot. intp. non eg. *L*.

- 12 VIII Tit. de familiae herciscundae.
De omnibus rebus hereditariis iudex cognoscere debet et celebrata diuisione in semel de omnibus pronuntiet.
- 13 Iudici familiae herciscundae conuenit, ut ea, quae quis ex communi accepit, aut ipsa aut aestimationem eorum repraesentet, ut inter coheredes diuidi possint. 5
- 14 Iudex familiae herciscundae nec inter paucos coheredes, sed inter omnes dandus est, quin inutiliter datur.
- 15 Omnes res quae sociorum sunt communi diuidendo in iudicio inter eos separantur. 10
- 16 VIII Lib. v tit. de re iudicata.
Ratio calculi saepius se patitur subputari atque ideo potest quocumque tempore retractari, si non longo tempore euanescat.
- 17 X Tit. de intestatorum hereditatibus lib. III. 15
Filius uulgo quaesiti ad legitimam matris hereditatem aspirare non prohibetur, quia pari iure ut ipsorum matribus ita ipsis matrum deferri debuerunt.
- 18 Ista sententia in libro quarto habetur:
Ad filiam ancillam uel libertam ex senatus consulto Claudiano effectam legitima matris intestatae hereditas pertinere non potest, quia neque serui neque liberti matrem ciuilem habere intelleguntur. 20

§ 12-15 hinc rest. Paul. 1, 18, 2-5.

§ 16 hinc rest. Paul. 5, 5 A, 11.

§ 17 hinc rest. Paul. 4, 10, 1.

§ 18 hinc rest. Paul. 4, 10, 2.

1 VIII tit.] VIII iul.' L, tit. VIII M, VIII B, VIII post herciscundae P, om. O (cf. ad 255, 20) N. || familia MBP. || herciscundae L. || 2 iudex] inde OM. || et om. LNBP. || 3 in] hi P. || 4 iudicii N. || ea] eam P. || 5 ex om. OM. || accipit L, accepit O^a, accipiet BP. || aut Aurelianensis, ut LOMNBP. || ipsum N. || aestimationem N, aestimatione L. || repraesentit M. || 6 coheredes] quoheredes sed P. || possint L^b, possunt NBP, possit L^aOM: intp. non eg. addit L. || 8 quin inutiliter O, qui non utiliter LM, qui non utilitate (-tati N) NBP: alioquin inutiliter Cuiacius. || 9 omnes om. N. || diuidendo P. || 10 separantur] sep. intp. non eg. L. || 11 VIII] VII L, post iudicata collocat P, om. O. || v tit.] tit. v N, i tit. v BP. || 12 rogatio N. || calculi LBP, calculi N. || subputare BP. || 13 potes N. || tempore (-rem P) tractari BP. || 14 euanescat] eu. intp. non eg. L. || 15 x] XIII B^a, om. OM, post lib. III collocat P. || intestorum N. || 16 quaesit NBP. || 17 pare LBP. || ut] in LBP, hii ut O, hi ut M, om. N. || 18 differri O. || uoluerunt N. || 19 ista] ita P. || sentia L. || libro] b. M. || 20 filium . . . effectum OM, filiam . . . effecta N. || senatus O, senato M, senatu LBP, ea natam N. || 21 legitimam OMBP. || 22 liberi N. || ciuilem BP, ciuile L, ciuili N^b, cili N^a, uel OM.

- 9 Ad legitimam intestatae matris hereditatem filii ciues Romani, non etiam Latini admittuntur. ciues autem Romanos eo tempore esse oportet, quo eis defertur et ab his legitima hereditas aditur. perinde autem matris certiores filii fiunt, non nuntio accepto, sed pro liquido comperto, quod intestata 5 decesserit.
- 20 XI Tit. Theodosiani lib. III de re iudicata.
Imp. Constantinus A. ad Proculum. Preces et impetrata rescripta non placet admitti, si decisae semel causae fuerint iudiciali sententia, quam prouocatio nulla suspendit, sed eos, 10 qui tale rescriptum meruerint, etiam limine iudiciorum expelli. Data VII kal. Ian. Constantino A. V et Licinio cons. a. 319
- 21 XII Tit. de sententiis ex periculo recitandis.
Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Probum ppo. Statutis generalibus iusseramus, ut uniuersi iudices, 15 quibus reddendi iuris in prouinciis permittimus facultatem, cognitis causis ultimas definitiones de scripti recitatione proferant. huic adicimus sanctioni, ut sententia quae dicta fuerit, cum scripta non esset, ne nomen quidem sententiae habere mereatur, nec ad rescissionem perperam decretorum 20 appellationis sollemnitas requiratur. Dat. III non. Dec. Triu. Gratiano A. III et Equitio u. c. cons. a. 374

§ 19 hinc rest. Paul. 4, 10, 3.

§ 20 hinc rest. Cod. Theod. 4, 16, 3.

§ 21 hinc rest. Cod. Theod. 4, 17, 1.

1 ciuis OM. || 2 latinae BP. || ciues a. romanus BP, ciuis a. romanus OML. || 3 quo (quos M) eisdem fertur OM, quos eisdem NBP, quos hisdem L. || et om. N. || 4 perinde sqq.] cf. tom. II ad p. 104, 1. || matres LN. || certioris M. || 5 nuntio] nuntio mortis Mommsen. || acceptus OM, acepto N. || aliquido BP. || conperta LNBP, comparata OM. || intestata MaNb, intesta Na, intestate LOMbBP. || 6 decesserit] decesserint intp. non eg. L. || 7 XI (x M) . . . lib. III] theod. I. III. x. t. et in marg. rursus x. t. O, XI tit. hoc loco om., sed XI post iudicata addit P. || 8 constantinus] conts. L. || a. N, om. LOMP. || preces et] precessit OMBP. || impetra OM. || 9 admittit P. || 10 iudicialia L, iudicialis N, iudiciale P. || subpendit N. || 11 qui] ui P, ut N. || tali OM. || lumine Pa, limin et L, limen eius N. || 12 VII om. L. || v et licinio (liciuo a. P) om. L. || cons. XII tit. L, XII t. N, c. XI t. OM, cons. P. || 14 imp. OMN. || et ualens et L. || 15 statuns O. || iusseram P. || ut om. LNP. || 16 reddendis OM. || iures P. || 17 ultima his L. || definitionis OM, diffinitionis P. || de scripti] describere OM. || 18 diducimus L. || sanctione OM, sanctiones P. || 19 cum scripta] conscripta N. || 20 rescensionem N, recessionem P. || 21 III non.] id. non. P, id. N. || triu. M, trium OP, riu. N, om. L. || 22 a. III et eq. u. c.] III et equitiūs P, a. III et aequiti uic. N, om. L. || cons. L, cons. P, theodosianus lib. I OM, om. N: intp. non eg. addit L.

- 22 Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Clearchum ppo. Iudex in proferenda sententia, quae iurgantibus possit ad plenum recenseat, quidquid negotio fuerit inlatum, quod senserit, scribat et relegat, ne per errorem iudicis iterum a primordio nouus litis sentiatur euentus. Dat. x kal. 5 Sept. Constantinopoli Honorio et Syagrio cons. a. 382
- 23 Idem AAA. ad Symmachum pu. Sententia non ualeat, quae ex libello lata non fuerit. Dat. iiii kal. Dec. Med. Ricomere et Clearcho cons. a. 384
- 24 Lib. I tit. I de diuersis rescriptis. 10
Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychemiano ppo. Rescripta ad consultationem emissa uel emittenda in futurum his tantum negotiis opitulentur, quibus effusa docebuntur et cetera. Data viii id. Dec. Constantinopoli Honorio A. iiii et 14 Eutychemiano cons. a. 398
- 25 Impp. Honorius et Theodosius AA. Iohanni ppo. Post alia. Nulli habetur ambiguum etiam ab heredibus et pro heredibus posse scripta nostri nominis allegari nec excludi temporibus nec aboleri casibus impetratum et cetera. Dat. xvi 19 kal. Mart. Rauenna p. c. Honorii viii et Theodosii v AA. a. 413
- 26 II Tit. De officio rectoris prouinciae.
Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Viuentium ppo. Vnusquisque iudex in his locis sedem consti-

§ 22. 23 *hinc rest. Cod. Theod.* 4, 17, 3. 4.

§ 24. 25 *hinc rest. Cod. Theod.* 1, 2, 11. 12.

§ 26 *hinc rest. Cod. Theod.* 1, 16, 11.

1 impp. *M*, imp. *ONP*. || lentinianus theod. *OM*. || ad clearco *N*. || 3 posset *P*, prosit *OM*, post *Mommsen*. || ire censeat *N*. || negotium *NP*, perit *M*. || 5 ad primordia *N*, perit *M*. || nouus litis *O*, nouos lites *LP*, nouae litis *N*, perit *M*. || sentiantur *LNP*, sortiantur *O*, perit *M*. || 6 constantinopole *O*, om. *L*. || et syagrio om. *L*. || cons. idem (item *P*) om. *OM*. || 7 aaa. *L*, a. *O*, aug. *P*, ag. *N*, om. *M*. || pu.] pp. tū. *N*. || non] res donationis non *P*. || 8 data *LNP*. || iiii om. *NP*. || med. ricomere] medl. ricomero *N*, medriconiere *P*, richomere *OM*. || 9 ciliarco *Nb*, iliarco *Na*. || cons. *P*, om. *OMN*. || 10 tit. i] t. *N*, om. *P*: *hic numerus referendus non est ad Theodosianum Codicem, sed ad Appendicis diuisionem, cf. § 26—28.* || 11 imp. *ONP*. || honorius] thed. *N*, theod. *P*. || 12 consultationem *M*, consolationem *ON*. || mittenda *OM*. || in] si in *P*, nisi in *N*. || 13 hi statum *P*. || ducebuntur *N*. || 14 viii *NP*, vii *OM*. || id.] kal. id. *O*. || 15 cons. *N*, om. *OM*. || 16 imp. *OP*. || 17 habituram ambig. *OM*. || 18 nostre *Na*. || 19 casibus] cui sibi *N*. || imperatum *NP*. || xvi *NP*, xv *OM*. || 20 p. c. *N*, pp. *OM*, ppo. *P*. || honorio *MNP*. || viii] viii *N*. || v aa. *OM*, a. v cons. uel aa. cons. *N*, aa. cons. *P*. || 21 u tit. om. *P*. || 22 imp. *ONP*. || et ualens aa. (om. grat.) *NP*. || 23 in his] nihil *OM*.

tuat, in quibus oportet omnibus praesto esse rectorem, non deuerticula *deliciosa* sectetur. addimus sane, ut eius, qui prouinciae praesidentem propria possessione susceperit, ager, quem diuersorium habuerit praedictus in transitu, fisci uiribus uindicetur. ita enim iudices mansiones instruere et instaurare nitentur. Data kal. April. Triu. Valentiniano np. et Victore cons.

a. 369

27 Tit. III De officium com omnium.

Imp. Iulianus A. ad Mamertinum. Conuentis rectoribus a sublimitate tua edi non minus criminalia acta quam ciuilia iubemus, his uidelicet, quorum salus ad discrimen uocatur. Data xi kal. Dec. Antiochiae Iuliano A. iiii et Sallustio cons.

a. 363

28 Tit. III De assessoribus domesticis et cancellariis.

Impp. Arcadius et Honorius AA. Caesario ppo. Si quis iudicum uel ciues eius prouinciae quam regit uel certe peregrinos consiliarium sibi uoluerit adsciscere, tantum quattuor sibi menses ad retinendum eum, quem ex eadem prouincia sumpserit, tributos esse cognoscat, donec ab aliis euocatum locis suis actibus adhibuerit, ita ut emensis quattuor mensibus crimini detur, si quis ultra hoc tempus consiliarium crediderit retinendum. Data vi id. Dec. Constantinopoli Stilichone et Aureliano cons.

a. 400

Explicit liber legum Theodosiani et Nouellarum. deo gratias. amen. feliciter.

§ 27 *hinc rest. Cod. Theod.* 1, 22, 3.

§ 28 *hinc rest. Cod. Theod.* 1, 35, 1.

2 deuerticula *OP.* || *deliciosa Cuiacius*, *religiosa NP*, *relegiosa OM.*
 ¶ addemus *OM.* || eius qui] quis qui *N*, quisque *P.* || 3 prouincia *N.* ||
 praesidentiae *N*, praesidem tempore *OM.* || possessionem *N.* || 4 quam
N. || transitum *N*, transito *P.* || iuribus *P.* || 5 mansionis *OM.* || in-
 staurare] in ista uere *OM.* || 6 nitantur *P*, mittantur *N.* || trium *P.*
 || ualentino p. et *N.* || 7 cons. *N*, om. *OM.* || 8 tit. . . . omnium] *sic*
uacuo spatio ante com relicto OM, item *P*, om. *N.* || 10 ad sublimitate
 tuae di nominis *N*, a sublimitate tuae nominis *OM*, ad sublimitatem
 tuendi non minus *P.* || criminalalia *N.* || 11 eorum (*non eorum*) *N.* ||
 12 xii *P.* || antioche *NP.* || salutio *N.* || cons. *N*, om. *OM.* || 13 tit.
 . . . cancellariis] item *P*, om. *N.* || domesticis *Ma.* || 14 imp. *ONP.* ||
 qui *NP et teste Haenelio M.* || 15 iudicium *OMa.* || ciues (*ciuis OMP*)
 . . . peregrinos (— nus *OMNP*)] ciuem . . . peregrinum *Cuiacius.* ||
 eius om. *P.* || quem uel que *Na.* || reget *OMP.* || 16 adsc. (*adscis-*
ciscere OM) tantum om. *P.* || 17 mensis *O.* || que *P.* || ex om.
M teste Haenelio. || 18 tributus esse *OMP*, tributo se esse *N.* || alius
P. || 19 ita ut emensis] ita autem menses *M teste Haenelio*, id autem
 menses *N.* || 20 crimine *OM.* || 21 vi id. dec. *OMP*, *incertus N.* ||
 constantinopolis *P.* || stilicono *N.* || 22 auriano *Ma*, auria *Pa (emend.*
m. 1). || cons. om. *OM.* || 23 explicit . . . 24 feliciter] lib. i titl. *O.*
 ¶ theod. et nou.] romanorum *N.* || 24 feliciter om. *P.*

II

B = Berolinensis 270.

P = Parisiensis 4406 fol. 53-55.

E = Eporediensis 35 (ad § 15-17).

Q = Parisiensis 4406 fol. 57 (continet § 11-14).

R = Parisiensis 4410 fol. 1a et 4406 fol. 68 (continet § 11-14).

1 Ex corpore Theodosiani lib. vi tit. xxvii.

Imp. Arcadius et Honorius AA. Caesari ppo. Ad locum: Non defutura poena quindecim librarum auri, quam in contumaces olim diualis sanctio definiuit. Dat. iiii k. Mar. Constp. 4
Arcadio iiii et Honorio iiii AA. a. 396

2 Ex corpore Theodosiani.

Imp. Valentinianus et Theodosius AA. ad Gregorianum c. r. p. Qui tertio conuentus cum delatore neclexerit adesse iudiciis, non solum iurgii quod exortum est amissione multetur, uerum etiam sumptus et litis expensas ei reddere compellatur, quem superfluo litigio credidit esse uexandum. quod quidem etiam in absentem contumacem post trinam, ut dictum est, conuentionem statuendum esse censemus. Dat. viii id. Iun. Mediolano Honorio nb. et Euodio u. c. 10 a. 386

3 Ex corpore Theodosiani. 15

Imp. Constantinus A. ad Maximum pf. urbis. Ad locum: Eum, qui sciens iudicio adesse neclexerit, ut contumacem iudex poena multabit. Dat. x kal. Iun. Sirmi Probiano et Iuliano consulibus. a. 382,

4 Ex corpore Theodosiani librum sub titulo xxviii constitutio sexta. 20

Imp. Valentinianus et Theodosius AA. Floro ppo. Professio uniuscuiusque inmutari contra statuta legum nostrarum pro calumniantium inconstantia et uarietate non poterit. 24
Dat. iiii kal. Ian. Constantinopoli Antonio et Syagrio. a. 382

§ 1 = *Cod. Theod.* 6, 27, 10.

§ 2 = *Cod. Theod.* 10, 13, 1.

§ 3 hinc rest. *Cod. Theod.* 2, 18, 2.

§ 4 hinc rest. *Cod. Theod.* (*Haenel*) 4, 20, 2, cf. ad u. 20.

2 caesario *Th.* || 4 constp.] cons. *P*, consul' *B*. || 8 adesse] asse *B*, esse *P*. || 10 sumptos et lites *BP*. || 14 nb. *P*, ii nb. *B*: *fuit* n. p. uel nob. p. || u. c] y ūc *BP*. || 16 pf. *B*, ps. *P*. || 18 penam *P*. || multauit *BP*. || 19 consub. *B*. || 20 § 4 in codice Vaticano reg. 1128 ad finem Theodosiani Codicis adscripta legitur. || librum (lib. v emend. *Vesme*) . . . sexta] *Vatic.*, om. *BP*; cf. ad u. 22. || 22 imp. . . . theod.] idem *Vatic.* recte fortasse. || ppo.] *Vatic.*, ppo. sub titulo *BP*, cf. ad u. 20. || 24 pro] per *Vatic.* || inconstantio *B*. || 25 iiii k. ian. *BP*, k. iun. *Vatic.* || constantinopolim *Vatic.*, om. *BP*.

- 5 Ex corpore Theodosiani.
 Imp. Valentinianus et Valens AA. Olybrio pf. urbis. Ad locum: Iubemus enim, ut, si intentio petitoris improba iudicetur, praestet sumptus, praestet impensas, quas eum toto litis tempore sustinuisse claruerit, etiamsi super hac re expressior cesset sententis iudicantis. Dat. viii kal. Mar. Treueris Valentiniano nouies et Victore. a. 369
- 6 Ex corpore Gregoriani.
 Imp. Alexander A. Crescenti. Quae in libello contulisti, praesidi prouinciae allega, qui non ignorat eum, qui per contumaciam absens condemnatur, nec appellationis auxilio uti aut in duplum reuocare posse. Ppa. xi kal. April. Albino et Maximo. a. 227
- 7 Ex corpore Gregoriani.
 Imp. Antonius A. Iuliano. Confessos quoque pro iudicatis habere placuit. qua de re sine causa desideras recedere a confessione tua. Acc. prid. kal. Oct. Gentiano et Basso. a. 211
- 8 Ex corpore Pauli sententiarum.
 Trinis litteris uel edictis aut uno pro omnibus dato aut trina denuntiatione conuentus nisi ad iudicem, ad quem sibi denuntiatum est aut cuius litteris uel edictis conuentus est, uenerit, quasi in contumacem dicta sententia auctoritate rerum iudicatarum obtinet: quin immo nec appellari ab eo potest.
- 9 Ex corpore Pauli sent.
 Ab ea sententia, quae aduersus contumaces lata est, neque appellari neque in duplum reuocari potest.
- 10 De confessionibus. Ex corp. Pauli sent.
 Confessionem suam reus in duplum reuocare non potest.
- 11 Item de trina conuentione sceda de litteris commonitoriis: qualiter, cum contra quoscumque interpellatum fuerit, debent trina conuentione ad audientiam euocari.
 Sed et ii, ad quos litterae processerint, qui eos com-
- § 5 = *Cod. Theod.* 4, 18, 1.
 § 7 = *Cod. Iust.* 7, 59, 1.
 § 8 = *Paul.* 5, 5A, 6.
 § 9 = *Paul.* 5, 5A, 6a.
 § 10 hinc rest. *Paul.* 5, 5a, 7.
-
- 2 oblibrio P. || 4 sumptos BP. || 6 cessit B. || treueres BP. ||
 11 absens condemnatur *Cuiacius*, absentis condemnatur BP. || auxilium BP. || 14 greg.] sic, non greg. de confessis P. || 15 confessus BP. ||
 17 a om. B. || acc. om. P. || gessena B, gessena P. || 19 litteris Paul., om. BP. || uno Paul., unum BP. || 20 iudicem Paul., iuditium BP. || 30 item om. Q. || conuentio. P. || scedam B, sed' P. || litteris] liate Qa. || commoneturiis Q, communtoriis P. || 31 cum om. Q. || 32 nocari P. || 33 ad] a BP. || litteras BPQR.

moneant, si uenire distulerint, suis relationibus, ut de eorum absentia uel contumacia probationi nihil deesse possit, omnia sunt per singula iudicibus rescripturi. post haec edictus infra scriptus in foro illius, qui admonetur et uenire contempserit, debet appendi:

- 12 'Ille oblatis precibus nobis detulit in querella, ab illo rem sibi debitam indebite retineri. ideoque datis ad te litteris praesentibus indicamus, ut memoratum salua ciuilitate eatenus admonere procures, ut die statuta ad audientiam nostram se uenturum sub idonei fideiussoris cautione promittat, petitoris partibus in omnibus responsurus, quatenus iurgio, quod inter altercantes uertitur, cum iustitia terminus inponatur'.
- 13 Sceda edicti, quae post trinam conuentionem appendi in foro illius, qui commonetur et ad audientiam uenire distulerit, omnino debet, haec est sicut praesentis scedae forma declarat et in lege sic continetur unum pro omnibus ita:
- 14 'Ut in eo, qui pro contumace damnandus est, legum seueritas in omnibus debeat custodiri, benefica principum prouidentia, dum humano generi consulit, constituit, ut quotiens improborum calliditas ita diuersis tergiuersationibus dilatat, ut litigiis terminus non possit inponi et, quae male peruaserant, dum praua cupiditate cupiunt retinere, procurando latebras student, ut petitores lapsu temporum causae incurrant, ita ut, qui merito res suas recipere poterant, callidorum adinventionibus iniuste amittant, quod eis legibus debebatur. Ideoque quia ille secundum normam iuris ac legum ad audientiam per admonitionem nostram trinis est litteris euocatus et faciente contumacia iudiciis adesse despexit, adeo per huius

1 uenire distulerit *Q^a*, uenerint *R*. || re | relationibus *Q^a*? || 2 contumacia] commoneat si distulerint *R*. || probatione *R*. || 3 rescripturi *P*. || post] et post *Q* (*em. m. s. XV*) *R*. || dictus *BP*, editus *QR*. || 4 amonitur *BP*. || 5 debet aspendi *R*, debitas pendi *Q^a*, debitas apendii *Q^b*. || 6 nobis] nostris *QR*. || 7 debita *QR*. || te *om. P*. || 8 memoratam *P*, memorato *QR*. || 9 procuris *Q^a*, procurris *R*. || 10 fideiussores *BP*. || petitores *BP*. || 11 quo *B*. || 12 uertatur *BP*. || terminos *BP*, teminum *Q^aR*, terminum *Q^b*. || 13 scedam *codices*. || edicti quae post trinam conuentionem (-ne *Q*) *QR*, enim de trina conuentione *BP*. || 14 et *om. BP*. || audiendam *P*. || 15 debet *QR*. || hoc *codices*. || praesentes *R^a*, praesens *Q^b*, praesent** *Q^a*. || 16 dedarat *BP*. || sic] si *QR*. || 17 ut *om. QR*. || contumacem (*contum in litura*) *P*, contumacia *Q^b*. || 18 custodire *QR*. || beneficia *BP*, bene pia *QR*. || 19 constituat *BP*, * (et *Q^b*) constituit *Q*. || quoties *R*. || 21 terminos *BP*, terminum *QR*. || inpuui *BP*. || 22 praua *QR*, prae *BP*. || tenere *BP*, retineri *Q^bR*, reteneri *Q^a*. || 23 studeant *QR*. || petitore *P*. || lapso *BPQ*. || causae] causae amissionem *scr*. || 25 amittat *Q^aR*. || eis] de his *QR*. || 26 ac *BP*, sacri *R^b*, acri *QR^a*. || 27 per *om. B*. || 28 esse *QR*. || dispexit *BP*, dispexerit *QR*.

'edicti inclamationem eum adhuc ad audientiam uenire compellimus, ita ut si inter uiginti et septem dies ad iudicium nostrum uenire contempserit, nos aduersum se secundum leges in contumace ferre sententiam recognoscat'.

15 Ex corpore Pauli sententiarum sceda de quaestionibus 5
in familia habendis, aut si ante habitam quaestionem hereditas eius qui dicitur interfectus adita fuerit.

Hereditas a fisco ut indignis aufertur his primum, qui, cum suscepta re esset testatoris, apertis tabulis testamenti uel ab intestato adiit hereditatem bonorumue possessionem accipit: amplius his et centum milia sestertiorum poena inrogatur. nec refert, a quibus pater familias uel quemadmodum dicatur. 10

16 Titulus ex corpore quo supra.

In summa tamen sciendum et de his omnibus habendam esse quaestionem, qui in suspitione quacumque ratione ueniunt. 15

17 Item alia ex corpore ipso.

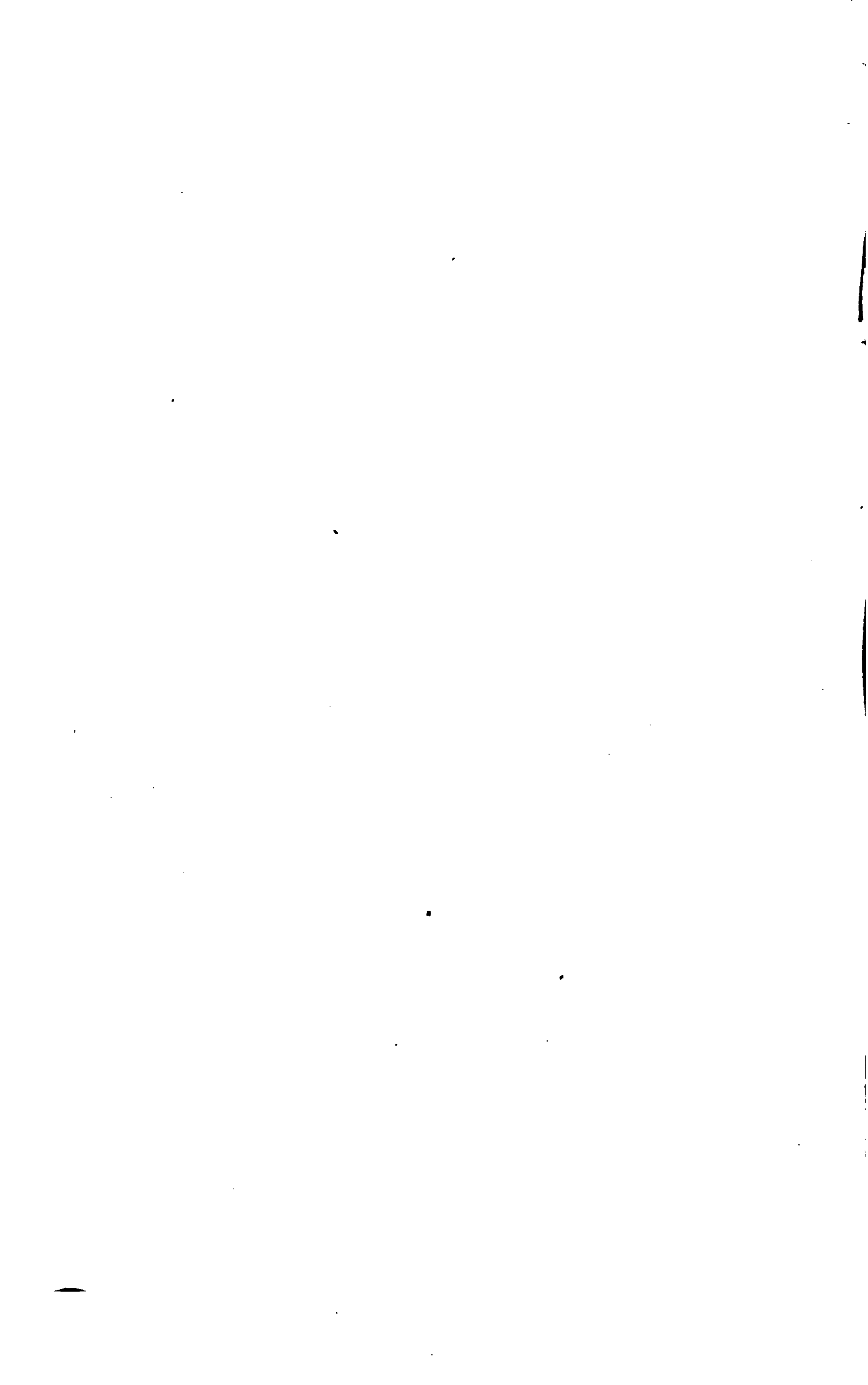
In disponenda eorum quaestione, quorum dominus dicitur interemptus, haec ordo seruatur, primum ut constet occisum dominum, si *id* liqueat, de quibus ea quaestio habenda sit atque ita de reis inquirendis. etsi percussor certus sit, tamen 20 de familia habenda quaestio est, ut caedis mandator inueniri possit.

Explicit lib. iuris feliciter.

c. 15 *hinc rest. Paul. 3, 5, 12a.*

c. 16. 17 *hinc rest. Paul. 3, 5, 10—12.*

1 inclamatione *BQa*, indamnatione *PR*. || eum] cum *BP*. || ad] in *P*. || 2 si *om. QR*. || inte *BaP*. || 3 se *om. QR*. || 4 legis *BPQR*. || contumaces *Rb*, contumacis *QRa*, contumacem *Klenze*. || sententia *BP*. || 5 scedas *BP*. || 6 habita quaestione hereditas (hereditatis *BP*) e. q. d. interfecta *codices*. || 7 qui] que *B*. || 9 suspecta re (se *E*)] suspecta mors? || 11 et] et in *B*. || 12 refret *P*. || 13 quo] eo *P*. || 14 tamen *om. E*. || sciendum *E*, sciendam *BP*. || habendum *codices*. || 15 qui . . . ratione *om. Ea*, post 16 ipso collocat *B*. || 18 hec cordo *P*. || 19 si] sic (non deinde si) *etiam E*. || si *id* liqueat . . . habenda sit atque ita] *scripsi*, si aliqua eat . . . habendas (*sic Ea*, habenda *EbBP*) atque ita *codices*, liqueat . . . habenda sit, ita *Mommsen*. || 20 ita *om. P*. || 21 mandatur *EBP*. || 22 inuenire *EB*. || 23 explicit] i. expl. *P*.

SCHOLIA SINAITICA

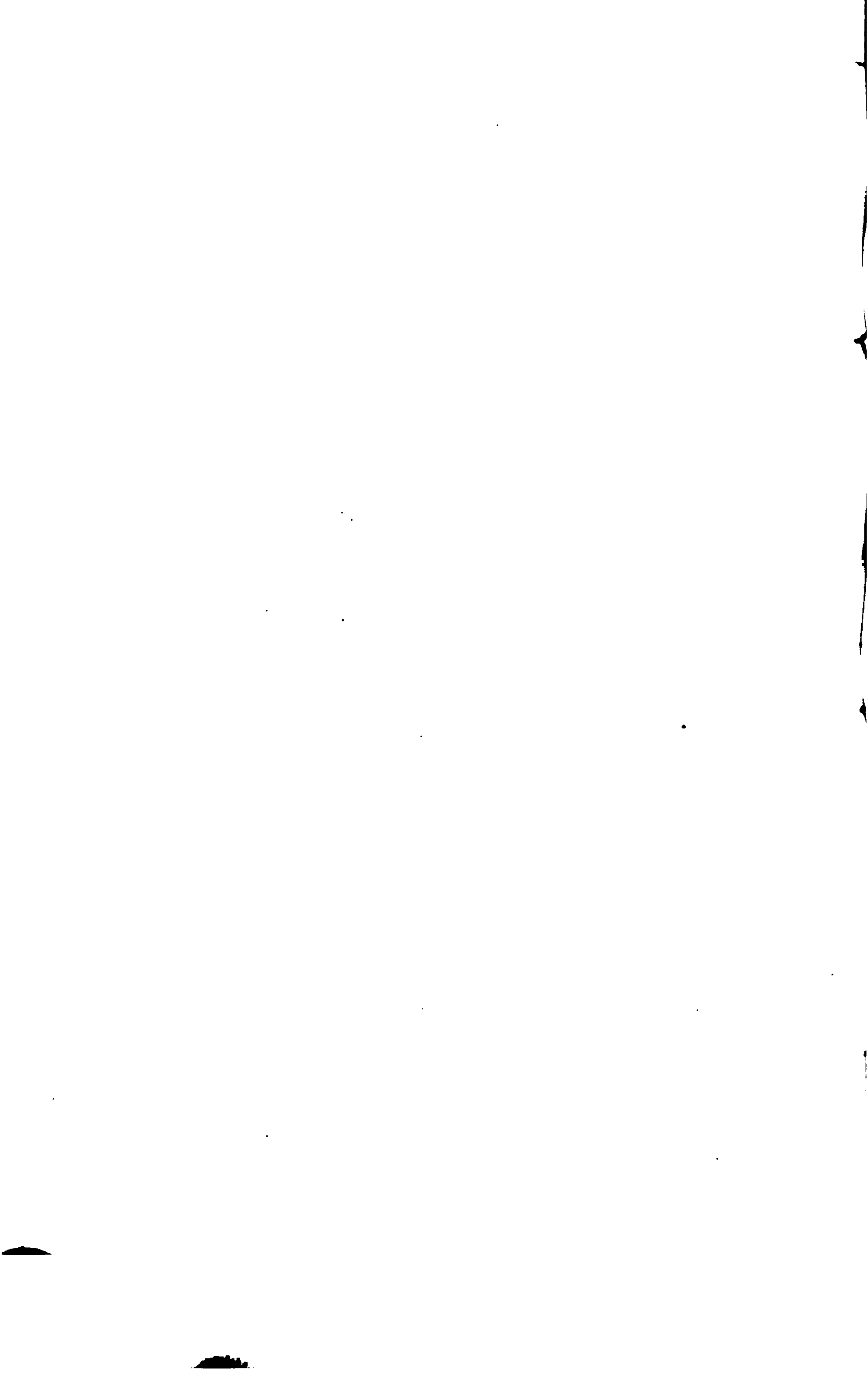
AD

VLPIANI LIBROS

AD SABINVM

RECOGNOVIT

P. KRVEGER.

Scholia haec nuper in monasterio montis Sinai detexit et descripsit G. Bernardakis. primus ea edidit R. Dareste in ephemeride *Bulletin de correspondance Hellénique* IV 1880 p. 449—460 et in annalibus *Nouvelle Revue de droit français et étranger* 1880 p. 643 sqq. apographi a uiro doctissimo Bernardakis confecti, quod fundamentum est omnium quae huc usque apparuerunt editionum, imaginem dederunt editiones a Zachariaeo a Lingenthal (*Monatsberichte der Berliner Akademie* 1881 p. 620 sqq.) et a me (*Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A.* IV 1883 p. 1 sqq.) paratae. deinde Huschke scholia edidit in *Iurisprudentia Anteiustiniana* a. 1886 quintum recensita p. 815—834. fusius praeterea de scholiis egit Hilarius Alibrandi in *Studi e documenti di storia e diritto* III 1883 p. 33—46. 99—132.

Scholia non cum Vlpiani opere coniuncta, sed per se scripta sunt in chartis papyraceis; chartae quae extant mutilae sunt, nec supersunt ni fallor plures quam XVII: uiginti enim quae habemus fragmentorum sex (nobis fragmenta 9. 10. 13. 14. 18. 19) uidentur pertinere ad chartas ex utraque parte scriptas, cum reliquae chartae, ut solent papyri, in altera parte scriptura uacent.

In ordinem foliorum cum Bernardakis non inquisiuisset, editores alii alium ordinem dederunt. nos in ea re, ut par erat, potissimum Vlpiani ad Sabinum libros secuti sumus; praeterea numeros librorum et capitum seu titulorum, qui in ipsis fragmentis laudantur, in auxilium adhibuimus¹⁾.

De auctore scholiorum coniecturam facere non licet. nomen scholiastae uidetur latere in litteris $\Sigma\alpha\beta$., quae multis scholiis praemittuntur. cum tamen horum scholiorum nonnulla uelut § 5 et 10 non tam Vlpiani opus quam scholia quae antecedunt adnotare uideantur, fortasse ex diuersorum auctorum scholiis fragmenta nostra composita sunt.

---

¹⁾ Cf. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung* IV p. 28 sqq. in nonnullis dissentit Lenel *Palingenesia* II p. 1151 sqq. capite a scholiasta significari titulum et argumenta capitum (cf. § 22. 30. 35. 40) et ambitus eorum (cf. § 43. 44) suadent.

Quod ad aetatem scholiorum attinet, ea inter annum 439, postquam Theodosianus Codex vim legis obtinuit (citatur enim in § 2. 3) et annum 533, quo Vlpiani opus et in fori usu et in iuris scholis Digestis Iustinianis cessit, scripta esse apparet; neque improbabiler Huschke coniecit ea anteriora esse constitutione Cod. Iust. 5, 1, 5 anno 472 lata, qua constitutio in § 2 citata uidetur abolita esse.

Editio mea eo fragmentorum apographo nititur, quod post minus accuratam Zachariaei editionem ipse loco supra laudato edendum curavi. a quo ubicumque lectio in contextum recepta recessit, apographi lectio in adnotatione addita littera *C* enotata est, ut tamen notis iuris ceterisque scripturae compendiis, quibus librarius tam in Latinis quam in Graecis usus est, quoad fieri potuit, plena scriptura substitueretur. In contextu restituendo fere egregias Zachariaei coniecturas secutus sum.

C = apographum fragmentorum editum in annalibus
Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. IV p. 5 sqq.

I (Dareste 1 Zachariae 1).

1 τὸν ἀπελεύθερον ἔδεξα —

2 — *ιον** ο ἀκίνδυνον εἶναι τὴν — *periculosam uiolationem*
 παράβασ[ιν] | τῆ μνηστῆ καὶ 5 *non esse sponso uel sponsae*
 τῶ μνηστῆρι ᾧ ἄλλ' ἐν τῶ — *sed in libro III Theodosiani*
 | γ' βιβλίῳ τοῦ Θεοδοσιανοῦ *Codicis titulo XV const. XV*
 κώδικος τίτλω ε' ἢ ε' τοῦ *confirmat poenas de nuptiis*
 τίτλου διάταξις κρατύνε[ι] τὰς *contrahendis promissas et qui-*
 περὶ συστάσεως τῶν γάμων 10 *dem usque ad duplum.*
poenas | καὶ μεχρὶ τοῦ διπλοῦ.

3 Σαβ.: ἐκ πλεύρου τῆς μνη- *Sab.: ex parte sponsae quae*
 στῆς παραιτουμένης | τὸν *nuptias recusat, utere consti-*
 γάμον κέχρησο τῆ ἐν τῶ *tutione * in libro III Theod.*
 γ' βιβλίῳ τοῦ Θεοδοσιανοῦ 15 *Cod.: nam de ea sola loquitur.*
 | [κώδικος]* διατάξει· περὶ γὰρ *in sponsi autem persona (uti-*
 αὐτῆς μόνης διαλέγεται. | *mur) XVII const. in Greg.*
 εἰς δὲ τὸ πρόσωπον τοῦ μνη- *Cod. libro V — eum ex poena*
 στῆρος διακελεύομεν(?) τῆ ἐν *promissa non efficaciter teneri,*
 τῶ ε' βιβλίῳ τοῦ Gregorianoῦ 20 *quod nuptiis impedimento fuerit.*
 κώδικος ἰζ' διατάξει | **** *in fine autem*
 τατ αὐτὸν ἐπερωτηθέντα
 πρόστιμον ἐκ | τοῦ ἐμποδίσαι
 τῶ [γά]μων μὴ κατέχεσθ[αι] |
 ἐνδυνάμως. ἐν δὲ τῶ τέλει 25
 τοῦ

§ 2 διάταξις] non extat, cf. *Cod. Iust.* 5, 1, 5 § 5. 6.§ 3 διατάξει] *Cod. Theod.* 5, 3, 11?

4 — *ιον** ο] [stipulat]ion[o]s *Zachariae.* || 6 ἄλλ' ἐν] *αλλον C.* || 7
 βιβλίῳ] ὁ *C.* || 8 ἢ ε'] *η ισ C.* || 10 γάμων] *ταμων C.* || 16 περὶ
 γὰρ] *περ παρ C.* || 19 διακωλυομέν[ου] *Huschke.* || 20 gregorianou]
spec C. || 21 **** τατ] λέγει γὰρ *Zachariae,* ἐν ἣ λέγεται *Huschke:*
desideratur praeterea mentio tituli.

II (Dar. 8 Zach. 2).

4 *** [ὅ]περ ἐν factō συνέβη
 τ[ο]ιῶδε· ἔχων | τις ἀδελφὴν
 καὶ δεόμενος Στεφάνου τινὸς
 | ἐπὶ τινι πράγματι ἐρώντος 5
 τῆς αὐτοῦ | ἀδελφῆς ἐπηγ-
 γείλατο τῷ Στεφάνῳ παῖρα-
 σκευάζειν τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ
 συναφθῆναι αὐτῷ, ἐπερωτη-
 θείς καὶ πρόστιμον ἰ νομισ- 10
 μάτων, εἰ | μὴ τοῦτο ποιήσῃ·
 ὁ δὲ οὐκ ἠδυνήθη πείθειν |
 τὴν αὐτοῦ ἀδελφὴν ἢ καὶ
 οὐ θέλει αὐτὴν ἐκδοθῆναι.
 καὶ ἐρωτηθεὶς εἶπον ἀδύναμον 15
 | εἶναι τὴν ἐπερώτησιν ὡς
 contra bonos mores ὑπάρχου-
 σαν, | [ὡ]σπερ φησὶν ὁ Παῦλος
 βιβλίῳ ιε' responson αὐτοῦ
 — | *** de stipulatio[n] 20
 — | δε τῆς μὲν πεύ-
 σεως —

quod tali facto euenit: qui
 sororem habuit indiguitque in
 aliqua re Stephani cuiusdam qui
 eius sororem amabat. Stephano
 promisit facturum se, ut soror
 sua ei copularetur, poena quo-
 que X aureorum adiecta, si
 id non fecisset. is autem so-
 rorem impellere non potuit
 uel etiam in matrimonium
 collocare non uult. equidem
 consultus dixi inutilem esse
 stipulationem utpote contra
 bonos mores factam, quem-
 admodum Paulus in libro XV
 responsorum dicit —

III (Dar. 8 bis Zach. 5).

5 τὰ αὐτὰ — | * ἐν τῷ
 Hermogeniano κώδικι τίτλω 25
 ξθ' ἢ ρκ', ἧς ἢ [ἀ]ρχὴ u — |
 biut n.ē. Σαβ. κάνονα γὰρ
 ἔχε τοιοῦτον· | ***** ιονα
 προσήκει κρατεῖν τὰ μ[ῆ] — |
 — ἀλλὰ καθαρᾶ διαθέσει 30
 γινόμε[να]. | ὡς ἐν τῷ Hermo-
 geniano κώδικι τίτλω μα' ἢ
 ιδ' καὶ [ἢ] * [διάταξις] φησι
 | — | — θέμα, ἐφ' ᾧ
 τὸ εἰκονικὸν repudio[ν] | ἀντὶ 35
 § 5 (et 6) ὡς ὅτε sqq.] cf. Cod. Iust. 5, 17, 12.

— in Hermogeniano Codice
 titulo LXVIII c. CXX, quae
 incipit u — biut n.ē. Sab. hanc
 enim regulam tene: (repudia?)
 ualere oportet ea, quae non
 — sed sincera uoluntate
 facta sunt, ut in Hermogeniano
 Codice tit. XLI constitutio XIV
 et — dicit — casus, in
 quo simulatum repudium pro
 uero accipitur, ueluti cum
 emancipata filia ficto repudio

2 *** ὅπερ] πεβ*περ C. || 3 τοιῶδε] τ*τωδε C. || 9 ἐπερωτηθεὶς]
 ἐπερωτηθῆτο (pro θιο forlasse οιβ) C. || 10 καν πρόστιμοντ. νομισμ.
 C. || 12 πειθεῖν] πισε C. || 14 εκδοθῆναι uel εκδεχθῆναι C? || 17
 mores] *op C. || 18 paulus] Dig. 45, 1, 134 pr. || 19 responson]
 pson C. || 20 *** de] της de C? || 26 ἀρχὴ u] *ρχιμ C. || 28 τοιουτον
 C. || ***** ιονα] [τὰ σύμφ]ωνα Zachariae, sed sequentia magis ducunt
 ad [τὰ repu]dia. || 29 τὰ μ[ῆ] κατὰ ἀπάτην] ἀλλὰ Zachariae. || 31
 γινόμενα] Zachariae, τινομιμ C.

ἀληθοῦς λαμβάνεται. ὡς ὅτε
ἢ e[man]cipata θυγατῆρ τὴν
ficto [repudio] — | —
— | **ἢ τὴν προῖκα καὶ
— | ω ταύτην τῷ ἀνδρὶ 5
πάλιν τελευτ —

———— dotem et — hanc
uero rursus —

IV (Dar. 9 Zach. 6).

6 — | εν των responso (?) ου
της πεύσεως η α***δεν*. |
G**ulgini καὶ βιβλίῳ ε' τοῦ 10
διπλοῦ αὐτοῦ το τίτλω | de
sponsalibus. ἀρχὴ τῶν ῥητῶν
de die pone | ciuēra: ἐχέτω
πᾶς ἐξουσίαν repudio λύειν |
τὸν γάμον καὶ μνηστείαν. 15
ἄτοπον γὰρ τὸν γάμον διη-
νεκοῦς τῆς ὁμονοίας δεόμενον
διὰ] | τῆς poenas καὶ μὴ δια-
θέσει συνίστασθαι.

———— titulo de sponsalibus. ini-
tium contextus 'de die —':
unicuique liberum sit matrimo-
nium et sponsalia dissoluere.
absurdum enim est matrimo-
nium, in quo perpetua con-
cordia requiritur, propter poe-
nam, non ex uoluntate con-
seruari.

7 Ὁ ἐπερωτηθεὶς ἢ καὶ ἡ 20
ἐπερωτηθεῖσα poenam, εἰάν
δι|αλύσῃ τὸν γάμον, οὐ κατέ-
χεται εἰ μὴ ἕως [τοῦ] | μέ-
τρου τῆς ob mortem, ὅσον
ἡδύνατο παρα|κατέχειν ὁ 25
ἀνὴρ διὰ τῆς mores παίδων
— ἄνδρα ἀπαιτεῖν ἀπὸ τῆς
ἐπὶ τῷ προστίμ[ω ε]περωτή-
σε[ως ὅσον] ἡδύνατο κινεῖν
κατὰ * τουτο —

Qui quaeue poenam pro-
misit, si matrimonium dissol-
uerit, non tenetur nisi in quan-
titate eius quod ob mortem
promissum est, quantum uir
propter mortem liberis inter-
uenientibus (?) retinere potuit
uel mulier a uiro exigere ex
poenae promissione.

30

V (Dar. 4 Zach. 12).

8 — ἐκποιήτο — | —
iulio ει— | — tributarioi ὡς

— tributarii ut in — est de
dote VI et VII — dicit con-

§ 6 ἐχέτω sqq.] cf. Dig. 35, 1, 71 § 1. 45, 1, 134 pr.

2 ἢ] ν C. || 10 τοῦ διπλοῦ] τῶν disputationon Zachariae. || 13
uerbis de die ponenda incipit Dig. 2, 8, 8 (Paul. l. xiv ad ed.): a uerbis
ciuēra (sic uel cimēra C) fortasse scholion incipit. || 17 τῆς] τη C. ||
20 ἢ καὶ ἡ] Huschke, ηκαι C. || 24 mortē οσον (uel οσον) C. || 26
τῆς mores παίδων — ἄνδρα] τῆς mortis παίδων [ἐπόντων ἢ ἡ γυνή
τὸν] ἄνδρα? cf. Vat. fr. 120 Dig. 33, 4, 1 § 1. 23, 4, 2. 26 § 2. ||
27 ανδρα uel ανδρ C. || 33 tributarioi C.

ἐν τ*υ — | — ἐστὶν de dote
 ἢ ζ' καὶ ζ' ακ. καὶ α*β καὶ
 9 — | — τ φησι διάταξις. Τὸ
 πλέον μάθε· κἂν ἰδικῶ[ς] |
 [γρα]φῇ ἐν τῷ προικῶν μὴ 5
 ἐξεῖναι τῷ ἀνδρὶ | ἐνεχυρά-
 ζειν τὰ ἐπαρχιακὰ κτήματα,
 καὶ οὕτω | συνέστηκεν ἡ
 [αὐτῶν ὑ]ποθ[ήκη] ἢ ἐν [γά]-
 μῳ γενομένη κατὰ τοῦ ἀν- 10
 δρὸς, ὡς βιβλίῳ ε' τοῦ Gr[e-
 gorianu κώδικος] | τίτλῳ
 παρατελεύτῳ ἢ γ' τοῦ τίτλου
 φησί. Σαβ. σημείωσαι τοῦ[το]
 | καὶ μὴ συναρπαγῆς ἀπὸ 15
 τῆς * διατάξεως τοῦ δ** |
 ἱρ** μετὰ τὸν G]regorianon
 κώδικα ἢ τῆς ἐν τῷ ια' βι-
 βλίῳ τοῦ G[r]egorianu | τίτλῳ
 ια' ιβ' τοῦ τίτλου. 20

11 Ex pecunia dotal[i]: τὸ ἀπὸ
 προικιμαία[ς οὐσί]ας ἀγορα-
 ζόμενον πρᾶγμα ὑπόκειται
 τῇ γυναικί. | Σημείωσαι τὸ
 dotali. τοῦτό φ(ησι) καὶ ὁ 25
 Marcianus ἐν τῇ ὑπο[θήκαρι]

stitutio. Amplius disce: etiam
 si specialiter in instrumento
 dotali scriptum sit uiro non
 licere prouincialia praedia pig-
 nerare, sic quoque contra
 uirum eorum hypotheca con-
 stante matrimonio facta con-
 stitit, ut libro V Gregoriani
 Codicis titulo paenultimo const.
 III dicit. Sab.: nota hoc nec
 turberis constitutione — post
 Gregorianum Codicem uel ea
 quae est XII in Gregoriani
 libro XI titulo XI.

Ex pecunia dotali: res ex
 dotali pecunia empta tenetur
 mulieri. nota 'dotali'. hoc
 dicit etiam Marcianus in hy-
 pothecaria.

VI (Dar. 9 bis Zach. 13).

12 s. iinstizi καὶ ἐπὶ τῆς — — et de — dote uir in
 προικὸς κατέ[χε]ται ὁ ἀνὴρ quantum facere potest tenetur.

§ 11 non uidetur spectare ad Dig. 23, 3, 27 (Vlp. l. xxxvi ad Sabinum), ubi quaeritur, num res ex dote comparatae dotales fiant (cf. l. 26 eod.), cum hoc scholiorum fragmento de fundo dotali agatur et illa quaestio nisi obiter non attingatur.

§ 12 spectat ad Dig. 24, 3, 12 Vlp. l. xxxvi ad Sab.

1 ἐν τῷ — [τίτλῳ — ὅς] ἐστὶν Zachariae. || 2 ακ.] διάτ(αξις)? ||
 5 γραφῇ] Zachariae, *ρη C. || 9 οὕτω] ουτε C? || ἡ αὐτῶν ὑπο-
 θήκη Zachariae, τ — τοθ — C. || 10 σενομένη C. || 11 grego-
 rianu κώδικος Zachariae, or — C. || 13 γ'] τ. C. || 14 σαβ.] εαβ.
 C. || 15 συναρπασης C. || 17 τὸν gregorianon Zachariae, το**rēs C.
 || 21 προικιμαίας οὐσίας Zachariae, προικιμσω** | χι (uel χσ) C. ||
 28 της εχατιρ προικος C. || 29 κατέχεται] Zachariae, τε — ται C.

- εἰς ο — iudu — ouen. | ὠραῖον. *Pulchrum! Sab. — Modestinus libro II differentiarum titulo VI refert Pii constitutionem, quae dicit non solum de dote sed etiam ex omni contractu conuentum uirum et in quantum habet condemnari*
- Σαβ. ὁ [M]odestinus βιβλίῳ β' differention αὐτοῦ τίτλῳ ζ' ἀ[να]φέρει Πιῦ διάταξιν λέγουσαν μὴ μόνον ἐ[πὶ προί]- 5 κός, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παντὸς συναλλάγμ[ατος ἐναχ]θέντα τὸν ἄνδρα καὶ εἰς ὅσον ἔχει καταδικάζε[σθαι] | ε
- 13 [Δανεισ]τῆς ἐρακτευσεν 10 *Creditor cum debitore suo pactus est, ut quantum facere potest ab eo exigat. hoc pactum ualet.*
πρὸς τὸν χρε[ώσ]την [αὐτοῦ] τοσοῦτον αὐτὸν ἀπαιτεῖν [μό]νον, ὅσον δύναται καταβάλλειν. ἰσχυρὸν τὸ | pacton.
- 14 Καὶ ὁ πατήρ καὶ ὁ [πά]- 15 *Et pater et patronus dumtaxat in quantum habent tenentur, non in solidum.*
τρων κατέχοντ[αι εἰς] ὅσον [ἔχου]σιν μόνον, οὐκ εἰς τὸ π[ᾶν].
Nos — 19.

VII (Dar. 5 Zach. 9).

- 15 Grauiori: ὁ ἀνὴρ βαρὺ τι *Grauiori: maritus qui grauius aliquid deliquit*
πλημμελήσας οἱ

VIII (Dar. 7 Zach. 8).

- 16 κάνονα γενικόν, τί ἐστὶ ne- *regulam generalem, quae sint*
cessaria δα[παν]ήματα. 25 *necessariae impensae.*
- 17 [N]ecessaria ἐστὶν δαπανή- *Necessariae impensae sunt,*
ματα, ὧν μὴ γινο[μένων] κατ- *quibus non factis condemnare-*
εδικάζετο ὁ ἀνὴρ ἐναγόμε- *tur uir rei uxoriae actione*
νος τῆ | rei uxoriae. *conuentus.*

§ 13. 14 spectant ad Dig. 24, 3, 14 § 1 et 2, 14, 49: Vlp. l. xxxvi ad Sab.

§ 16—18 interpretantur Dig. 25, 1, 1. 3: Vlp. l. xxxvi ad Sab.

1 post εἰς expectes ὅσον δύναται καταβάλλειν. || 2 σαβ. bis C. || 7 συναλλάγματος ἐναχθέντα Zachariae, συναλλαγμα — τ — | θαι C. || 13 μόνον] Zachariae, — | τον C. || 15 ὁ πατρων κατέχονται εἰς ὅσον] Zachariae, σ — τρων τετωπ. τασον C. || 21 grauiori C. || βαρυ C. || 26 δαπανήματα] Dareste, δαταν — μ C. || 27 γινομένων] πινομενσ.ν C. || 28 ἐναγόμενος τῆ] Zachariae, ενατομση C.

- 18 Nos generaliter: ὁρᾶς, πῶς καὶ Vlpianus κανον[ί]ζει] ἡμῖν, ὅσα δαπανήματα πεποίηκεν ὁ ἀνὴρ | [π]ρόσκαιρα τῶν καρπῶν ἔνεκεν, ταῦτα τοῖ[ς] 5 | [κ]αρπο[ῖ]ς] compensateυεται, οὐ μὴν ποιεῖ τὴν | retentionα. ὅσα δ[ὲ] διηνεκῆ ἢ καὶ ἐπὶ | [π]ολὺ[ν χρόνον] παρέχει τὴν χρεῖαν, οἷον μῶλο[ς ἢ] | ἀρ- 10 τοκοπεῖον ἢ τὸ φυτεῦσαι, ταῦτα neces[sa]ria ἐστὶ καὶ μειοῖ τὴν προῖκα. τοῦτό φησι καὶ | ὁ Paulos βιβλίῳ ζ' τῶν ad Sabinum αὐτοῦ τίτλῳ λε'. 15
- 19 [V]bi non sunt corpora: τό[τ]ε τὰ necessaria δαπανήματα
- Nos generaliter: uides, quomodo etiam Vlpianus regulam nobis ponat: quas impensas pro tempore fructuum causa uir fecit, eas cum fructibus compensat nec retentionem facit: quae uero perpetuae sunt et in longum tempus utilitatem praebent, uelut moles uel pistrinum uel plantatio, eae necessariae sunt et dotem minuunt. idem dicit etiam Paulus libro VII ad Sabinum titulo XXXV.
- Vbi non sunt corpora: tum necessariae impensae

IX (Dar. 11 Zach. 7).

- 20 — να ἄλλα — [τὰ] | μέν- 20 — uoluptaria uero neque exigit neque computat, nisi forte mulier eas habere praeferat. sin autem mulier eas habere nolit, uiro licentia datur eas auferre, dum priorem habitum non laedat.
- τοὶ uoluptaria [ο]ὐδὲ ἀ[παιτεῖ οὐδὲ λο]γί[ζ]εται, εἰ μὴ ἄρα ἔλοιτο ἢ γυνὴ ἔχειν αὐτά. [εἰ] | δὲ οὐ βούλεται ἔχειν αὐτά ἢ γυνή, δίδοται τῷ | 25 ἀνδρὶ παρρησία τοῦ ἀφελῆσθαι αὐτά μὴ βλά[π]τ[ο]ντι τὴν ἀρχαίαν ὄ[ψ]ιν.

§ 18—20 interpretantur Dig. 25, 1, 3 § 1. 5. 9: Vlp. l. xxxvi ad Sab. || ad § 21 cf. Dig. 23, 4, 5.

1 nos generaliter] his uerbis incipiunt Dig. 25, 1, 3 § 1. || 2 κανονίζει] Zachariae, ισανον.* C. || ἡμῖν] πμιν C. || 4 ἀνὴρ] Dareste, αψηρ C. || πρόσκαιρα] Zachariae, *ροσκα,γα C. || 7 τὴν retentionα ὅσα δὲ διηνεκῆ] Zachariae, χ̄ τρειᾶντωνιωα δ*διηναγχη C. || 9 τὴν] υην C. || 14 βιβλίῳ] ὀ C. || 15 sabinum] sāc C. || 16 ubi (οι C) n. s. corpora sunt uerba Vlpiani in Dig. 25, 1, 5. || 17 τότε] Zachariae, ιτο *ται C. || 19 imaginem huius paginae delineatam a Victore Gardthausen edidit Lenel Zeitschrift der Savigny-Stiftung II R. A. p. 233 sqq. || 21 uoluptaria C (Gardthausen). || ἀπαιτεῖ οὐδὲ λογί[ζ]εται] Zachariae, σ — ri*εται C. || 23 αὐτὰ εἰ] Zachariae, αυτω C. || 26 ἀφελῆσθαι α. μὴ βλάπτοντι] Zachariae, αφελι*θ (uel ε) σθαι αυτα μη βωα*οντι C. || 28 ὄψιν] Zachariae, σ*ιν C, στάσιν Dareste.

- 21 Ob donationes: μὴ ἰσχιέτω pacton ἀναιροῦ[ν] | τὴν ob res donatas ἢ ob inpensas ἢ ob res a[mol]tas retentiona. Ob donationes: non ualeat pactum, quod retentionem ob res donatas uel ob inpensas uel ob res amotas tollit.
- 22 Sab. arbitrium rei uxoriae: 5 ἐν τῷ παρόντι ἐξ κεφαλαίῳ διδάσκει τοὺς δυναμένους κινεῖν τὴν rei uxoriae. Sab. arbitrium rei uxoriae: in praesenti XV capite ostendit, qui rei uxoriae actione experiri possint.
- 23 Mora: σημείωσαι, ὅτι moras γενομένης ἐπὶ τῆς a[duen]- 10 | ticias προικὸς ὁ πατὴρ ἔχει τὴν rei uxoriae. μά[θ]ε, [ὅτι] | τελευτησάσης τῆς κόρης ὁ πατὴρ ἔχει τὴν ————— 14 Mora: nota quod mora in aduenticia dote facta pater rei uxoriae actionem habet. disce, quod defuncta filia pater habet

X (Dar. 12 Zach. 3).

- 24 ἀρ — ἀχ τῆ τῶν ē ē θνη — si in matrimonio mulier ὅταν ἐν] | γάμῳ τελευτήσῃ mortua est et ————— ἢ γυνὴ καὶ αὐ**ε ἐπ[ε]ρωτη — π — το committeuθῆν[αι] α — εινεχι** | του — [έ]πε- 20 τρωήσαντα.
- 25 Sab. — ἐν τῷ παρόντι τίτλω ασεο διαλεσ** | βε*ι τῆς aduenticias προικὸς. Sab. — in praesenti titulo — de aduenticia dote loquitur(?).
- 26 De dote: περὶ τῆς aduen- 25 ticias προικὸς [εἶ]πον * ἐ[ν] το[ῖς] προλαβοῦσιν βιβλίῳ λα΄ τίτλω α΄. ἀνάγ[νωθ]ι | τὰ ἐκεῖ ρηθέντα. De dote: de aduenticia dote dixi in praecedentibus libro XXXI titulo I. lege quae ibi dicta sunt.
- 27 ac socer: ὅταν εἰς τὸν πέν- 30 θερὸν [ἢ προῖξ] | ἔρχεται, dos peruenit, potest pacto eius δύναται διὰ pactu βλαβῆναι. condicio deterior fieri. et quod καὶ | ὅτι ὁ πατὴρ ἐπιδοὺς pater in dote danda eam ad-

1 ισχυετω C. || 3 incensas C. || 5 arbitrium Huschke, arbitr' C secundum Gardthausen, arbiter' C secundum Bernardakis, arbitrum Zachariae. || 7 διδάσκει] Zachariae, διε**χι C. || 17 ὅταν ἐν] Zachariae, οτα* C. || 19 committeuθῆναι] Zachariae, committeuεη* C. || 23 ασεο διαλεσ**βε*ι] πλατιέως διαλέγεται περὶ Zachariae. || 24 τῆς] Zachariae, πυς C. || 26 εἶπον*] ποιφ C. || ἐν τοῖς προλαβοῦσιν] Zachariae, ε*το* προλαροῦσιν C. || 29 ρηθεντας C. || 30 soceroton C. || 33 ὅτι] uti C?

προϊκα δύναται πο[ι]ῆσαι
αὐτὴν aduentician. σημείωσαι
ἀραϊον [καὶ] ὀνήσιμον.

uenticiam facere potest. nota
pulchrum et utile.

- 28 Ἐὰν ὑπεξούσιος δανεισά-
μενος ἐπιδῶ λόγῳ προικὸς 5
| ε τῆς ἑαυτοῦ θυγατρὸς,
οὐκ ἐστὶ [aduentici]a ἢ προ[ιξ].
ἕτερόν ἐστ[ι]ν, εἴ τις ἐν —

*Si filiusfamilias mutuo ac-
cepto dat dotis nomine pro(?)
filia sua, non est aduenticia
dos. aliud est, si quis*

XI (Dar. 10 Zach. 10).

- 29 Θε [ἐ]πίκοιν[ον τ]ῆ rei uxoriae 10
διδόμενον procuratorα μο*τε
— | δι — αὐτῶ mandaton
τοῦ τε πατρὸς καὶ τῆ[ς] |
θυγατρὸς. μᾶλλον δὲ ὁ μὲν
πατὴρ ἐν[τελ]λέσθω μόνος, 15
ἢ δὲ κόρη συναινείτω.

— *communem rei uxoriae
datum procuratorem — ei
mandatum est patris et filiae.
potius autem pater solus man-
det, filia consentiat.*

- 30 Sab. e * osa: ἐν τῶ παρόντι
ἰς κεφαλαίῳ διδάσκει, τιγὶ
κινδυνεύεται τὰ ἐπὶ τῇ προικὶ
συμβαίοντα. 20

*Sab. — in praesenti XVI
capite ostendit, cuius periculo
sint ea quae doti accidunt.*

- 31 Ἐπὶ πάσῃ οἰαδήποτε προικὶ
do[λ]ον καὶ cu[l]pa[n] | χρε-
ωστεῖ ὁ ἀνὴρ. ὁμοίως φησὶ
καὶ ὁ Paulos βιβλίῳ ἢ τῶν
[res]ponson | αὐτοῦ πρὸ β' 25
φύλλων τοῦ τέλους τοῦ βι-
βλίου, ὡς οροι β ετ | *χων
τοῦ de liberis adgnoscent[is]
τίτλου οὕτως 29

*In omni dote dolum et cul-
pam maritus praestat. simi-
liter dicit etiam Paulus libro
VIII responsorum duobus ante
finem foliis — tituli de liberis
adgnoscentis sic*

XII (Dar. 3 Zach. 11).

- 32 — ιανελα * γον —

- 33 — ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐπερω-
τηθέντος προῖ[κα]. | [ἀλλ]'

*aduersus patrem qui dotem
promisit. sed interdum uiro*

§ 29 cf. *Dig.* 3, 3, 8 pr.

§ 33 spectat ad *Dig.* 23, 3, 33: *Vlp.* l. vi (xxxvi scr.) ad Sab.

1 ποιῆσαι] πο*G*ῆσαι C. || 3 καὶ ὀνήσιμον] ** oosim C?, καὶ
χρήσιμον Zachariae. || 5 λόγῳ προικὸς ε] λδγωπιρνκ,ε C, γάμβρω
προϊκα ὑπέρ Zachariae. || 7 aduenticia ἢ προῖξ] Zachariae, — |
κηπος C; cf. *Dig.* 15, 3, 7 § 5. 15, 3, 8. 9. 23, 3, 5 § 8. || 10 ἐπίκοινον
τῆ] *ιτικoinη C. || 11 ο*τε — δι —] ὥστε διδόσθω Zachariae. || 12
mandation C. || 15 ἐντελλέσθω] Zachariae, ἐν — χεσεω C. || 22 culpa[n]
ω*ρα C. || 23 ὁμοίως] Darestē, μ cum τ(?) *suprascripto* C. || 25
responson] Zachariae, *reū C. || 26 τελουο C. || 33 ἀλλ' ἐσθότε] Zacha-
riae, — αλισθοται C.

ἔσθ' ὅτε μὴ ἀπαιτήσας αὐτὸν
ὁ ἀνὴρ ε — | [ἐγ]καλ[εῖ]ται,
ὅτε aduenticia εἶη ἢ προῖξ.
καὶ ὁ πατὴρ | γὰρ ἐπιδιδούς
ἔσθ' ὅτε ποιεῖ τὴν προῖκα | 5
aduentician. σημείωσαι ὅτι
καὶ ὁ πατὴρ ποιεῖ aduen|tician
προῖκα.

34 Διέλθε τὸ ιζ' καὶ ιη' κε-
φάλαιον· πάντα γὰρ τὰ ἐν 10
αὐ[τοῖς] | εἶπον ἄνω βιβλίῳ
λέ' τίτλω β' καὶ γ'. ὁμοίως
καὶ ὁ Paulos βιβλίῳ | ζ' τῶν
ad [S]abinum τίτλω λγ'. ἐκεῖ
πλατέως φησὶ περὶ τῆς | 15
ἀμβλωσάσης γυναικός, ὅτι
ἢ ἀκοντος | τοῦ ἀνδρὸς ἀμ-
βλώσασα ζημιούται ἕκτη |
τῆς προικὸς ὡς τεκοῦσα,
ὅπερ καὶ ὠδέ φησ[ι] 20

qui ab eo non exegit — im-
putabitur, cum dos aduenticia
est. nam et pater dotem dan-
do eam interdum aduenticiam
facit. nota, quod etiam pater
aduenticiam dotem facit.

Praetereus XVII et XVIII
caput: omnia enim quae in
his tractantur supra in libro
XXXV titulo II et III ex-
posui. similiter etiam Paulus
libro VII ad Sabinum titulo
XXXIII. ibi enim late lo-
quitur de muliere quae abortum
fecit, quod si inuito marito
abortum fecerit, sexta dotis
multatur, quasi pepererit.
20 quod et hoc loco dicit —

XIII (Dar. 15 Zach. 4).

Οὐάρ.:

35 Sab. uolenti: ἐν τῷ παρόντι
ιθ' κεφαλαίῳ διδάσ|κει περὶ
τῆς ἐν συνεστῶτι τῷ γάμῳ 25
καταβλη|θείσης προικος, ἢ
καὶ μειωθείσης, καὶ σημείω-
σαι, ὅτι | ὃν τρόπον γίνεται
προικὸς αὐξήσις ἐν | συνεστῶ-
τι τῷ γάμῳ, οὕτως καὶ μείω- 30
σις [προικ|ὸς] ἐν συνεστῶτι
τῷ γάμῳ προβαί|γει. | καὶ]
τοῦτο σοι ἐσημειώσαμην καὶ
[ἐν τῇ λβ' παραγραφῇ | τοῦ
de in integrum restitutione 35
τῶν α' Vlpiani, ὅπου ἢ ἀφῆλιξ

Sab. uolenti: in praesenti
capitulo XIX agit de dote con-
stante matrimonio reddita uel
etiam deminuta. et nota, quo
modo dotis augmentum durante
matrimonio fit, ita et demi-
nutionem dotis durante matri-
monio procedere. et hoc tibi
indicaui etiam in XXXII pa-
ragrapho tituli de in integrum
restitutione τῶν πρώτων Vl-
piani, ubi mulier minor resti-
tuitur, si — dotem. idem dicit
Florentinus quoque libro III

2 ἐγκαλεῖται] Zachariae, — καλῶται C. || 4 γάρ] Zachariae, 2παρ
C. || 7 aduentician C. || 10 γὰρ τὰ ἐν αὐτοῖς] Zachariae, ταρτα εν
αι — C; fortasse τὰ ῥητα pro ταρτα legendum. || 12 λέ'] αε C. || γ']
Zachariae, τ C. || ὁμοιω C. || 13 βιβλίῳ] Dareste, s C. || 14 ad] ας
C. || λγ] Zachariae, λι C. || 22 ουάρ:] ὁ ulp(ianos) Dareste. || 32
καὶ τοῦτο] Zachariae, ὡς τοῦτο Huschke. || 35 in integrum restitutione]
Zachariae, ū. r C.

γυ'νῆ ἀποκαθίσταται εἰ νασ-
 μι*νη τὴν | προῖκα. τὸ
 αὐτὸ φησι καὶ ὁ Florentinus
 βιβλίῳ γ' τῶν institutionon
 αὐτοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ 5
 βιβλίου πρὸ ε' φύλλων τοῦ
 τέλους | ῥήμασιν τούτοις ut
 incrementum dotis prosit | et
 deminutio noceat. συνάδει
 τούτοις καὶ | ὁ Modestinus 10
 βιβλίῳ α' regularum αὐτοῦ
 πρὸ ιζ' regulas τοῦ τέλου[ς]
 | τοῦ βιβλίου ἐν regula, οὗ
 ἡ ἀρχὴ dotis 9 diuor[t]io |
 semper esse, καὶ ὁ Paulus 15
 βιβλίῳ ε' τῶν ad S[a]binum
 αὐτοῦ.

*institutionum circa finem libri
 quinque foliis a fine his uerbis:
 'ut incrementum dotis prosit
 et deminutio noceat.' quibus
 consentit etiam Modestinus libro
 I regularum ante XVII regu-
 lam a fine libri in regula,
 quae incipit: 'Dotis — diuortio
 semper esse', et Paulus libro V
 ad Sabinum.*

XIV (Dar. 15 bis Zach. 18).

- 36 διάταξις ἔσ[τι]ν, φησί, τῶν ἐξ
 ἀδελφῶν λέγουσα τῷ ἀπ[όν]τι 20
 μήτε διὰ procuratoros δίδο-
 σθαι ἐπίτροπον ἀπ' ἔθου[ς] |
 ἢ νόμου. σημείωσαι ταύτης
 μέμνηται τῆς διατάξεως
 [μετὰ] | β' φύλλα πάλιν. 25
- 37 In plano: ἡ σύντομος διά-
 γνωσις καὶ ἐξ ἐπιπ[έ]δου
 γίνεται, ὡς ἡ τῶν ἐπιτρόπων.
 διὰ τοῦτο καὶ | ἡ τοῦ in
 locum absentis δεδομένου ἐπι- 30
 τρόπου διάγν[ω]σις εὐ[θύ]ς
 ἐξ ἐπιπ[έ]δου γυμνάζεται
 καὶ εν — | παω — ἦ.
- extat, ait, constitutio fratrum
 quae dicit absenti nec per pro-
 curatorem dari tutorem mori-
 bus uel lege. nota huius con-
 stitutionis post II folia rursus
 mentionem facit.*
- In plano: summaria cognitio
 de plano quoque fit, uelut de
 tutoribus. ideoque etiam co-
 gnitio de tutore in absentis
 locum dando statim de plano
 instituitur, licet praesens non
 sit.*

1 νασμι*νη uel νασμικνη C, pacto μειώση Zachariae, cf. Dig. 4, 4, 48 § 2. || 3 florentinus β. γ' Zachariae, rlor βτ C. || 12 τέλους] Zachariae, τεαυ C. || 13 ἐν] εἴ C. || οὗ] ἡς scr. || 14 9 nota usurpatur pro con et contra. || 15 semper] Zachariae, *empro* uel cembro* C. || 20 pro τῷ ἀπόντι Mommsen mauult εἰς τόπον τοῦ ἀπόντος. || 21 μήτε (μητ[α]ι C?) ἀνήβω Zachariae, μὴ ἔχοντι μήτε Huschke; cf. Dig. 26, 5, 10. || 22 ἔθους] Zachariae, εποι C. || 26 in plano C, de plano scr. || 27 ἐπιπέδου] Zachariae, επιπ[έ]δου C. || 29 καὶ] Zachariae, υ — C. || 30 locum] Zachariae, ωσ C. || 31 διάγνωσις εὐθύς ἐξ ἐπιπέδου] Zachariae, διαγγ[υ]σ (uel κ pro υσ) ἐξ — αιδου C. || 33 εν — παω — ἦ] εἰ μὴ παρείη Zachariae.

- 38 Insulas: τῆς Italias [εἶναι δοκούσιν καὶ αἱ | νῆσοι τῆς Italias. οὐκοῦν ὁ τῆς Itali|as ἐξορισθεὶς εἴργεται καὶ τῶν νήσων τ[αύ]της. 5
- 39 [V]bicumque: ὁ ἀνθύπατος ὅπουδήποτε ᾖν, | [τουτ]έστι καὶ ἐ[ν ἄλλ]ῃ ἐπαρχία ἧς οὐ[κ ἄρ]χει δ[ιδόναι | δύνα- ται]. οὕτως καὶ ὁ ὑπατος. 10 ὁ δὲ praetor ε —
- Insulas: Italiae etiam insulae Italiae uidentur esse. proinde Italia relegatus etiam huius insulis arcetur.*
- Vbicumque: proconsul, ubicumque est, id est etiam in alia prouincia, cui non praeest, dare potest. sic etiam consul. praetor autem*

XV (Dar. 10 Zach. 16).

- 40 In tute[lis. Sa]b. ἐν τῷ πα- [ρόντι κεφαλαίῳ δια|λέ]γεται περὶ testamentarion ἐπιτρόπων 15 καὶ ὅτι ὁ δ[ι]δούς παισὶν ἐπίτροπον ἔδοξεν δεδωκέναι καὶ | [το]ῖς postumois τὸν αὐτὸν ἐπίτροπον.
- 41 [Qui]d si. Sab. τῇ τῶν 20 παιδῶν προσηγορία [καὶ | ο]ἱ ἔγγονοι περιέχονται, οὐκέτι δὲ τῇ τῶ[ν | νι]ῶν. διὰ τοῦτο ὁ δεδωκὼς τοῖς παισὶν ἐ[πί]- τροπον ἔδοξεν αὐτὸν καὶ τοῖς 25 ἐγγόνοις δεδωκέναι.
- In tutelis. Sab. in praesenti capite disseritur de testamentariis tutoribus et quod is, qui liberis tutorem dederit, etiam postumis eundem tutorem dedisse uideatur.*
- Quid si. Sab. liberorum appellatione etiam nepotes continentur, non autem filiorum. itaque qui liberis tutorem dedit, etiam nepotibus eum uidetur dedisse.*

XVI (Dar. 2 Zach. 14).

- 42 εἶπεν ἐν τῷ de tutelis αὐτοῦ α' βιβλίῳ, ὅς ὅπου τις τοῦ οἰκείου ἀδελφοῦ ἀπογρα- 30 φέντος εἰς τὰς latinas colonias ἐπιτροπεύει ἀνήβου ὄντος.
- dixit libro I de tutelis, uelut ubi qui fratris sui impuberis in Latinas colonias conscripti tutelam gerit.*

§ 38 cf. Dig. 6, 1, 9 (Vlp. ad ed.).

§ 39 cf. Dig. 1, 16, 2.

§ 40 spectat ad Dig. 26, 2, 6: Vlp. l. xxxix (xxxvi scr.) ad Sab.

2 αἱ] ε* C. || 6 ἀνυπατος Ca. || 7 τουτέστι] Zachariae, *ē C. || 16 διδούς παισίν] Zachariae, δ — ἐη*ισιν C. || 17 δεδωκενα C. || 18 τοῖς] Zachariae, *io C. || 20 quid si] Dig., — d et C. || 32 ἐπιτροπουει C?

- 43 Πάρελθε ἕως τοῦ [τέ]λους τοῦ κ[ε]φαλαίου [καὶ] τὸ δ' καὶ ε' κεφάλαιον, εὐρήσεις [δὲ] | τοῦτο ἐν τῷ ε' κεφάλαιῳ ὡς μετὰ ρ' ἔπη ἀπὸ 5 τοῦ τέλους]: nam et ** co qui a furioso: ὅτι ὁ παρὰ μαιν[ομένου] | ἀγοράσας δύναιται usucapere.
- 44 Sa[b]. Πάρελθε γ' | ἔπη 10 ἕως τοῦ] | et quidem cum res uenit: οὐκ ἄλλως γίνεται δε[σ]πότης ὁ ἀγοραστής.
- Praetereas usque ad finem capitis et IV et V caput. inuenies hoc in V capite fere post C uersus a fine: nam et — qui a furioso: qui a furioso emit, usucapere potest.*
- Sab. Praetereas L uersus usque ad 'et quidem cum res uenit': alioquin emptor non fit dominus.*

XVII (Dar. 14 Zach. 15).

- 45 nam Latinus e lege Atilia tu- 15 nam Latinus e lege Atilia tutor dari non potest: [σημείωσαι] | ὅτι Latinos οὐ δίδονται Atilianos ἐπί[τροπος· ὡς] | ἐν τῷ τέλει τοῦ ἐξῆς λή βιβλίου τοῦτό σοι ἐδ[ίδαξα]. 20
- 46 Ὁ κατὰ inquisitiona δοθεὶς ἐπίτροπος καὶ π[ά]θη [capitis deminuti]ona, μένει ἐπίτροπος.
- 47 Πάρελθε ἰ' ἔπη ἕως [τοῦ] | aliis quoque modis: ἢ αἰχ- 25 μαλωσία τῶν ἐπιτρόπων] | ἢ καὶ τῶν ἐπιτροπευομένων λύει τὴν ἐπιτροπήν. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ προσωκαίρως δοθεὶς ζτω 30
- Ex inquisitione datus tutor licet patiatur capitis deminutionem tutor manet.*
- Praetereas decem uersus usque ad 'aliis quoque modis': captiuitas tutorum uel etiam pupillarum soluit tutelam. similiter etiam ad tempus datus*

XVIII (Dar. 13 Zach. 17).

- 48 — p. οὐκ ἔστιν — [ἐ]πί-

§ 45 cf. infra § 54 Gai. 1, 23 Vlp. 11, 16.

§ 47 spectat ad Dig. 26, 1, 14 § 2: Vlp. l. xxxvii ad Sab.

1 παρελεαι C. || 6 τοῦ τέλους] Zachariae, τοῦ Mommsen. || 7 furioso ιοτι C. || 11 et] et· C. || 13 ὁ] σ C. || 21 κατὰ] Zachariae, ιε C. || 22 καὶ π[ά]θη capitis deminutiona] Zachariae, κατ'επ· θηζ(?)** ονα C. || 26 aliis] Dig., a(?) lic C. || 30 ζτω uel ζγω C.

τροπος ι — [Atilianos ἐπι-
τροπος οὔτε ἀφ[ίστα]σθαι
δύναται οὔτε in iure cedere
[ἐτ]έ[ρω].

49 [Πά]ρελθε κέ' ἔπη ἕως 5
τοῦ [tu]telam***: ὁ ὑπεξού-
σιος ὡς μὴ ὢν legis | δεκτι-
κὸς οὐ δύναται [in iu]re ce-
dere | ἑτέρῳ τὴν ἐπιτροπὴν.

50 Capax: ὡς — | ὁ ὑπεξού- 10
σι[ος] ἐπίτροπέυει testamen-
tarian ἐ[πι]τροπὴν.

51 [Le]gitimos οὐ δύναται le-
gitimo ἀλλ[ω in] | [iu]re ce-
de[re] τὴν ἐπιτροπὴν. οὐ γὰρ 15
οἶοντε [τὸν αὐτὸν καὶ legi-
timon εἶναι καὶ cessionem].

Atilianus tutor neque ab-
dicare se potest. neque in iure
cedere.

Praetereas XXV uersus us-
que ad 'tutelam —': filius-
familias cum non sit legis
[actionis] capax, tutelam alii
in iure cedere non potest.

Capax: — filiusfamilias tu-
tor suscipit testamentariam
tutelam.

Legitimus non potest alio
legitimo in iure cedere tutelam:
non enim idem et legitimus et
cessicius esse potest.

XIX (Dar. 14 Zach. 19).

52 — r. Sab. παρακατιῶν ὁ [VI]-
prianos ἐ[ν] — | — κεφα- 20
λαίῳ τὸ πλεόν φησί, ὅ[τι]
καὶ ὁ το[π]ο[τη]ρητῆς τῶν
στ]ρατηγῶν δίδωσιν ἐπ[ί]τρο-
πον. εἰ δὲ | θέλεις εἰδέναι
τὰ περὶ τῶν το[π]ο[τη]ροῦν- 25
των τοῖς ἀρχουσιν, ἀνάγνω-
θι Θεοδοσιανόν — | — τὴν
ρκς' διάταξιν κειμένην μετὰ
τὸν νεμ. — | — ἐξ ἑτέρων
ἐδίδαξα πλατέως, [τί δύ|ναν- 35
ται] ποιεῖν οἱ τοποτηροῦντες.

— Sab.: infra Vlpianus —
capitulo plus dicit uices quoque
magistratum agentem tutorem
dare. quod si scire uis, quae
ad uice praesidium agentes
spectat, lege Theodosiani —
CXXVI constitutionem quae
posita est post — ex aliis late
exposui, quid uicarii facere
possint.

§ 52 τὴν ρκς' διάτ.] de his qui uices praesidium optinent non egit
titulus 12, 1 Codicis Theodosiani, ad quem solum, quod sciamus, nume-
rus constitutionis cxxvi quadrat; cf. Cod. Iust. 1, 50, 2 a. 427.

1 atilianos] Dareste, — uanos C. || 2 ἀφίστασθαι] Zachariae, ασ|βαι
C, abdicare Dareste. || 3 cedere] cedeui C. || 4 ἑτέρῳ] Huschke, —
e — C. || 6 ***] τ. c. τ C? || 7 legis] legis actionis scr. || 8 cedeue
C. || 11 ἐπιτροπέυει test. ἐπιτροπὴν] ἐπιτροπέυει testamentarian ἐ[τρ. C,
ἐπίτροπον οὐκ αὐτεῖ τῷ emancipato Zachariae. || 14 iure cedere]
Dareste, — receui — C. || 15 γὰρ] τὰρ C. || 16 τε τόν] τὰ — C. ||
17 καὶ χ cession C. || 19 — r.] uicar. Zachariae. || 24 εἰ δὲ θέλεις]
Zachariae, ε — ωσ C. || 25 τοποτηροῦντων τοῖς] Zachariae, σο*α
— ισ C. || 26 ἀνάγνωθι] Zachariae, ανατF C. || 28 κειμένην]
καμ C.

XX (Dar. 6 Zach. 20).

- 53 uenḡni ———[?] | iuκεδασ- ——— possunt excusationes
 σοnariaκοοὶ διδόασιν εκα | examinare et potiores.
 quod ὅτι ὡ δύνανται καὶ ex-
 cusa[ti]on[a]s δοκιμάζειν καὶ
 potioras. 5
- 54 [Ἄλ]λος Titiu νόμου τίτλος 5 *Alius Titiae legis titulus erat*
 ἦν τὸν ὀρφανὸν δι' ἑαυτοῦ *pupillum per semet ipsum tu-*
 α[ἰ]τ[εῖ]ν ἐπίτ[ροπον.] *ciuis Romanus* δύναται Latino ἐπι- *potest Latino tutor esse* ——— .
 τροπέυσιμος εἶν[αι] — δύναται 10 *aliud est in Atiliano tutore.*
 [π]οτε ἄλλος | α — αὐτῷ.
 ἕτερόν ἐστιν ἐπ[ὶ τ]οῦ Atilia-
 [nu ἐπιτρόπου].

~~~~~

2 διδόασιν] διδοαοιν C. || 3 quod] Zachariae, q̄iod G. || ex-
 cusationas δοκιμάζειν] Zachariae, excusareoc*s δονωαζιν C. || 6
 τίτλος] Zachariae, χ C. || 8 αἰτεῖν . . . romanus] ατ*νειτι*** C, αἰτεῖν
 ἐπίτροπον ὅτι Zachariae. || 10 εἶναι . . . αὐτῷ] εἰγαικαιαν δυναται
 *οται αλλοσ α*****αυτω C, εἶναι καὶ ὅτι δύναται ποτε ἄλλος αἰτεῖν
 αὐτῷ Zachariae, ἀλλ' οὐ δύναται, ὅποτε ἄλλος αἰτήση αὐτῷ Huschke.
 || 11 ἕτερόν ἐστιν] Zachariae, ετεγονεοτιν C.

SUPPLEMENTA

AD

TOMVM ALTERVM

COLLEGIT

P. KRVEGER.

XX (Dar. 6 Zach. 20).

- 53 uenηγι ———[?] | iυκεδασ- ——— *possunt excusationes
examinare et potiores.*
 σοναριακοοί διδόασιν εκα |
 quod ὅτι ū δύνανται καὶ ex-
 cusa[tī]on[a]s δοκιμάζειν καὶ
 potiores.
- 54 [Ἄλ]λος Titiu νόμου τίτλος *5 Alius Titiae legis titulus erat
pupillum per semet ipsum tu-
torem petere. ciuis Romanus
potest Latino tutor esse ——— .
aliud est in Atiliano tutore.*
 ἦν τὸν ὀρφανὸν δι' ἑαυτοῦ
 α[ἰ]τ[εῖ]ν ἐπίτροπον.] ciuis
 Romanus δύναται Latino ἐπι-
 τροπέυσιμος εἶν[αι] — δύναται 10
 [πι]ποτε ἄλλος | α — αὐτῷ.
 ἕτερόν ἐστιν ἐπ[ὶ τ]οῦ Atilia-
 [nu ἐπιτρόπου].

~~~~~

2 διδόασιν] διδοαοιν C. || 3 quod] Zachariae, quod G. || ex-
 cusationas δοκιμάζειν] Zachariae, excusareoc*s δο|νωαζιν C. || 6
 τίτλος] Zachariae, χ C. || 8 αἰτεῖν . . . romanus] ατ*νειτι*** C, αἰτεῖν
 ἐπίτροπον ὅτι Zachariae. || 10 εἶναι . . . αὐτῷ] εἰγαικαιαν δυναται
 *οται αλλοσ α*****αυτω C, εἶναι καὶ ὅτι δύναται ποτε ἄλλος αἰτεῖν
 αὐτῷ Zachariae, ἀλλ' οὐ δύναται, ὅποτε ἄλλος αἰτήση αὐτῷ Huschke.
 || 11 ἕτερόν ἐστιν] Zachariae, ετεγονεοτιν C.

SUPPLEMENTA

AD

TOMVM ALTERVM

COLLEGIT

P. KRVEGER.

PAPINIANI QVAESTIONVM FRAGMENTVM

In Harmenopuli Hexabiblum 2, 4 recepta sunt statuta de nouis operibus extruendis, quae unde hausta sint indicat praescriptio § 12 praemissa haec: Ἐπαρχικὰ ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀσκαλωνίτου Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος ἐκ τῶν νόμων ἦτοι ἐθῶν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ. inter haec statuta extare Papiniani quaestionem uidit Zachariae a Lingenthal (Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. 10, 252); nam in § 51 sub rubrica Ἐπαρχικὸν περὶ ἀπόψεως ὄρων haec leguntur:

Τὴν ἐπὶ τὰ ὄρη ἀποψιν δύναιταί¹⁾ τις κωλύειν, ὡς εἶπεν ὁ Παπιανὸς²⁾ ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῶν κοιαιστιῶνων ἐν τῇ τελευταίᾳ τοῦ τίτλου³⁾ κοιαιστιῶνι (*id est* prospectum montium auferre licet, ut dicit Papinianus libro III quaestionum in ultima tituli — quaestione)

Ad tertii libri argumentum haec quaestio non quadrat (cf. Lenel Palingenesia I §17); expectes eam extitisse in titulo de operis noui nuntiatione, de quo Papinianum in libro XXI egisse uerisimile est.

PAPINIANI RESPONSORVM FRAGMENTA BEROLINENSIA ET PARIISIENSIA

In Aegypto anno 1876 uel 1877 fragmenta codicis membranacei saeculo IV uel V exarati detecta sunt, quorum alia ad quintum alia ad nonum Papiniani responsorum librum pertinent; illa hodie Berolini in regio antiquitatum Aegypticarum museo adseruantur, haec extant Parisiis in museo quod Lupara (Louvre) uocatur.

Quinti libri fragmenta ex tribus, noni ex quattuor particulis hodie constant. olim autem omnes quinti libri particulae ita inter se

---

¹⁾ δύναιται Zachariae, οὐ δύναιται traditur, quae lectio neque per se probabilis est et eo refutatur, quod sequitur apud Harmenopulum uel potius Iulianum secundum argumentum Zenonianaе constitutionis (Cod. Iust., 8, 10, 12 § 4) prospectum in montes tum demum obstrui licere, cum uicinus centum pedum interuallum relinquat.

²⁾ Παπινιανός scr.

³⁾ tituli numerus intercidit.

cohaeserunt, ut unum foliorum par efficerent; idemque de tribus noni libri particulis constat; quarta quoque particula, quam infra sub numeris IX et X edimus, fieri potest ut fragmentorum sub numeris V et VIII editorum uersibus extremis ita adhaeserit, ut primi fragmentorum IX et X uersus partes ultimorum uersuum illorum fragmentorum effecerint.

Folia ita ut diximus ex laciniis discerptis composita integra non sunt, sed cum marginibus magna scripturae pars abscissa est. ac ne ea quidem quae extant omnia legi possunt; adeo scriptura partim euanida partim umore ac situ obscurata est. paginae codicis binis columnis scriptae sunt; in quot uersus diuisae fuerint, dici nequit. singuli uersus in libri V fragmentis usque ad XXVII litteras continent, in libri IX fragmentis numerus litterarum XXIV fere non excedit. singulis Papiniani responsis notae Pauli et Vlpiani praemissis auctorum nominibus minio scriptis subiunctae sunt. responsa ipsa a maiore littera ante uersus initium atramento scripta incipiunt. ad fragmenta libri V in marginibus inferioribus, quae solae extant, et in intercolumniis scholia nonnulla Graeca addita sunt¹⁾.

Ordinem foliorum, quem in libro V restituimus, et plicaturae forma suadet, qua inter se haec duo folia cohaerent, et argumentum. Responsa enim Papiniani in hac parte ordinem Edicti perpetui sequuntur, in quo tutela bonorum possessionem antecedit²⁾. de ordine fragmentorum Parisiensium non constat. nos eum ordinem elegimus, ut primum agatur de iis, a quibus manumissi liberi non fiant (I—IV), deinde de libertatibus secundum constitutionem diui Marci conseruandis (V. VI), denique de statuliberis (VII. VIII). possis tamen ordinem ita inuertere, ut fragmenta V—VIII praecedant I—IV. fragmenta IX et X fortasse iungendas esse fragmentis V et VIII supra diximus.

Libri quinti fragmenta ipse primus legi et edidi anno 1879³⁾. deinde postquam ex apographo editioni meae addito Hilarius Alibrandi conexum particularum folii secundi recte constituit⁴⁾, huius folii fragmenta membranis denuo collatis anno 1881 auctius et emendatius edidi⁵⁾.

Noni libri fragmenta cum imagine heliotypica anno 1883 primus edidit Rudolfus Dareste⁶⁾. cum in hac editione quattuor lacinae seorsim

¹⁾ Cf. ad § 7. 9. 11. 12. 16. 19. 20. 22. De his scholiis egit Zachariae Deutsche Litteraturzeitung 1881 p. 370.

²⁾ Lenel Edictum perpetuum p. XIX. XX et Palingenesia I p. 900 sqq.

³⁾ Monatsberichte der Berliner Akademie 1879 p. 509—518. 1880 p. 363—369, cf. Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. I (1880) p. 99—115.

⁴⁾ Studi e documenti di storia e diritto II (1881) p. 63—94.

⁵⁾ Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. II p. 83—96. Huschkii editio in Iurisprudencia Anteiustiniana anno 1886 recensita p. 436 sqq., quae non hac sed priore editione mea nititur, in restitutione fragmentorum nihil profecit.

⁶⁾ Nouvelle Revue de droit français et étranger VII (1883) p. 361 sqq.

recensitae essent, duarum laciniarum conexum agnouit Hilarius Alibrandi¹⁾, has cum tertia lacinia ego demum coniunxi. fragmenta ipsa ut mihi transmitterentur, impetrare non potui; quamobrem lectiones Darestii cum heliotypia optime confecta contuli, nec frustra, quamquam multa eorum quae Darestio apparuerunt, in hac imagine deprehendere non potui. ex Darestii meisque lectionibus compositum est apographum a me una cum restitutione horum fragmentorum anno 1884 editum²⁾. ad dubia quaedam soluenda A. Esmein anno 1886 nouam fragmentorum imaginem photographica sibi parauit indeque lectiones fragmenti I emendare temptauit³⁾. meo denique rogatu locos ab hoc uiro docto aliter atque a Darestio uel a me lectos P. F. Girard diligenter examinavit⁴⁾; cuius studio unius loci lectionem diuersam ab eis quae antea propositae erant debemus, in reliquis locis incertas et fallaces umbras ut definiret, ei non cessit.

In editione quae sequitur ea, quae contra codicis fidem data sunt, inclinatis litteris exprimuntur, item supplementa, quae praeterea uncinis quadratis inclusa sunt. singulas litteras quae perierunt aut legi non potuerunt stellulis indicavi, maiores hiatus uel eos, in quibus numerus litterarum pro certo definiri non potuit, lineis expleui. uersum diuisio tali lineola | indicata est. in adnotatione critica lectiones codicis addita nota C enotatae sunt; ubi in libro nono lectiones Darestii et meae discrepant, illae nota C^d, hae nota C^k significantur.

FRAGMENTA LIBRI QVINTI

I

- 1 Tutores absentis pupilli, qui annos | xiiii inplesset, n
 _____ [cu]ratores ui ad _____ | runt iusti ** c _____
 | neque officii _____ | tum placuit ut _____ . 5
- 2 Post mortem fu[riosi non dabitur in cu]ratorem [qui
 negotia] | gessit a[ctio iudicati, si modo] | nullam [ex consensu
 nouati]onem fac[tam et in curatorem obligationem] |[esse trans-
 latam constabit].

§ 2 = Dig. 26, 9, 5 pr.

1) Studi e documenti di storia e diritto IV (1883) p. 125 sqq.

2) Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. V p. 166—180.

3) Nouvelle Revue de droit français et étranger X (1886) p. 219 sqq.

4) Cf. adnotatio ad fragmentum I.

7 iudicati actio Dig., quae addunt non magis quam in tutores. ||
 post consensu Dig. addunt post depositum officium. || 8 curatorem]
 cur. uel tutorem Dig.

3   ** rl _____ | _____ | _____ .
 4   Tutor _____ | si _____ | pi _____ | d _____ .
 5   Post _____

II

6   [*Heres institutus, qui non habuit substitutum, priusquam 5*
hereditatem adiret, quam impuberi restituere debuit, uita de-
cessit. cum hereditas in Italia esset, scriptus autem heres in
prouincia uita decessisset, tutores prouincialium rerum culpaē
nomine condemnandos existimaui, si causam testamenti non
ignorantes utilitatem impuberis deseruerunt: nam (hereditatis) 10
in prouincia fideicommisso restituto causam | quidem iuris ex]-
pediri potuisse, [r]e|[rum autem adminis]trationem ad eos re|[ci-
dere debui]sse, qui tutelam | [in Italia suscepiss]ent.

7   [*Aduersus tutorem, q]ui pupillum | [hereditate patris abs]ti-
 nuit, [ac]tio|[nem ——— denega]ri non oportet credi|[tori qui 15*
cum ipso tutore] contraxit quamuis tutor | [pecuniam in rem
inpube]ris uerterit.

————— p * ciand.

8   [*Curatores adulescen]tis mutu[i] | [periculi gratia cautionem
 inuicem | sibi praebuerunt et in eam rem | pignora dederunt. 20*
cum of]ficio | [deposito soluendo fuiss]ent, | [irritam cautionem
esse facta]m | [et pignoris uinculum solu]tum | [apparuit.]

III

9   ——— [i]us | ciuile nepotibus qu**** [bonorum possessio-
 nem pe]te]re non cogitur ne min*****uo | nepos ut filius 25
 sem ——— | nem inuitatis est uit ——— | quam ex filiae per-
 sona se * uas [ex]ceptione doli placuit emendari.

10   Scriptus [heres] filius per fratrem em[ancipa]tum ac
 praeteritum edic[to commisso] | contra tabulas solus pos-
 sessionem [a]ccepi[t. ex]trariis legata praestabit [neque edic- 30

§ 4 fortasse redit in Dig. 27, 1, 28 pr.: Tutor petitus ante
 decreti diem | si aliquod priuilegium quaerit | recte petitionem institutam
 exclu]dere non poterit.

§ 6 = Dig. 26, 7, 39 § 3.

§ 7 = Dig. 26, 7, 39 § 4.

§ 8 = Dig. 26, 7, 39 § 5.

ad § 10 cf. Dig. 37, 5, 14 pr. 15 § 1.

~~~~~
 15 ad uerba creditori . . . contraxit in margine adnotatur **π (uel
 τι) ατοις. || 17 [inpube]ris. ierter' C. || 25 tere uel iere C. || ad
 uerba nepos sqq. adscriptum est scholion hoc: uitiona λέγει. καθὸ βού-
 λεται τὸ ἄχρησι[ον] ταῖς λειτουργίαις πρόσωπον τὸ πᾶν λαμβάνειν. ||
 uo uel cio C. || 26 quam uel quod C. || 28 heres] fortasse non h
 (= heres) scriptum, sed littera aliqua expuncta est. || 28 et 29 expleuit
 Alibrandi.

tum] | commisisse uidetur, qui uol[unta]tem patris tueri potuit
ac d[ebuit]; | idque optimi maximique principes nostri ——— |
diui Hadriani in persona Corneli[i] ——— | * ni demonstraui.

- 11 Bonorum possessione contra tabulas praeterito filio eman-
cipato da[ta scrip]t[us] heres alter filius, qui possessio[nem] | 5
ac]cepit uel iure ciuil[i con]tentus n[on] | accepit, legata prae-
cipua n[on] hab[e]bit.

Paulus: cgc t filio qui * [bonorum possessionem] petere|
potuit, contra serua[bitur] ——— [inter]dictum.

Paulus: cge t filio ——— bonorum possessionem pe|tere 10
contra seruabit[ur] ——— ci|um ——— um sem|ueb***.

- 12 P[e]culium castren[se suus heres] acce|pta bonorum [posses-
sione] contra tabulas aut intestati [p]atris fratribus [con]ferre
n[on] cogitur. [ita]que fisco ———

IV

15

- 13 [Filius emancipatus intestati patris bonorum possessionem
accepit. nepos ex eodem in fa]m[ilia retentus semissem heredi-
tatis] | cum emol[umento collationis habe]bit. conl ———
| quoque possession ———. [idem] | nepos si pos[tea
possessionem intestati pa]tris accip[iat, fratri post emanci]pa- 20
tionem [patris quaesito et in familia] | retento [bona sua con-
ferre co]getur.

Vlpianus: Scaeuol[a] ——— | iuris * c ——— | ** t
omissa bonorum possessione s ——— | ** ssian
——— | [ma]ncipat ——— | pi ——— | m * 25
sind ——— | ni sed fer ———. |

- 14 Fi[lio] praete[rito qui] fu[it in patris potesta]t[e neque li]-
ber[ta]tes [competunt neque le]gata praesta]ntur, si p[raeteri]tu[s
fratri]bus par]tem hereditatis auoc[auit. quod si] | bonis se
patris abstin[uit] ——— | ——— tat. p ———. 30

§ 11 = Dig. 37, 4, 22.

§ 12 cf. Dig. 37, 6, 1 § 15.

§ 13 = Dig. 37, 6, 9.

§ 14 = Dig. 28, 3, 17.

1 commisse C. || 2 lacuna sic expleri possit: nostri [rescripserunt
idemque sententia]. || 4 tabulas] tab. testamenti Dig. || emancipato
Dig., om. C. || 7 ad finem responsi adscriptum est scholion: Pimp.
ἐλθόντος emancipату praet[er]itu δύναται συναινε[σει] —. || 9. 10
haec Pauli nota uidetur dittographia esse notae sequentis. || 11 sem] in
C apparet sē, fortasse seT, unde efficias se t uebitur. || 12 cāseren
***** accepta C. || ad u. 13. 14 scholiasta adnotat CCBSΠ̄S̄ · SB̄. ||
18 comma inter habebit et idem interpositum om. Dig. || 30 post
abstinuit Dig. pergunt: licet subtilitas iuris refragari uidetur, attamen
uoluntas testatoris ex bono et aequo tuebitur.

- 15 Pa[t]ro[nus bonorum] possessionem acce[pit secundum | ta]-
bular t[estamenti liberti] ————— | uti pu ————— | in
poss[essione] ————— | —————.
Ulpianus: hcr ————— | lle —————.

V

5

- 16 ————— iuscop | —————.
17 ————— m in Italia | ————— nit, tametsi
pa|————— [do]micilium cum | ————— it pos-
sessio bo | ————— s*** indis sub | ————— uo *
p[os]sunt ex albo contra | ————— od ab —————. 10
18 ————— mmo *** praetor, quoniam dom[i]ci[li] — ns * im *
* r ** p * nc inst * | — tpi *** scda op ————— | — et p ***
bo ————— | — c ** [do]micili ————— | —————
19 ————— patris contra ta|[bular] ————— ib**** da |
————— a * dar ————— | ————— isset ————— | — mp — ri 15
in po ————— | ————— ad *** exheredari satis * cum |
————— os gradu exheredati | ————— loci**i ————— d *
————— ii ————— ino * i | ————— os ** | —————
debiti | ————— mihi hered — | ————— a * si
auc|[t] ————— 20

VI

- 20 ————— lu ————— [p]ossessionem haberet ideoque | lib[eris
et pa]rentibus primo lo[co] [legata r]elicta praestabit, quae non
praesta[rentur si con]dicio institutionis de|[fecis]se[t]. eadem
erunt tabulis quoque non si[gnat]is; defertur enim contra 25
nuncupa|[tio]nem possessio, cum ualuit nuncu|[pati]o, tametsi
primus gradus | [non u]aluit.

[Si a] s[ec]undo exheredatus non fuit, pu|[to contra] nun-
cupationem peti posse bonorum possessionem. | [cad]ucariae

ad § 20 cf. Dig. 37, 5, 10 § 2. 12. 13.

6 iuxta u. 6—10 adscripta sunt scholia haec: ————— ταιου —————
λημψει ἀπὸ πάντων ἀποκέκλεισται. Ριτιοιος· κ[α]λ γὰρ καὶ παῖς ᾧν(?)
ἐνω τοῖς praeteritois εὐχαριστεῖ ἐπιγενώσκει legata. ἀεὶ δὲ τὰ αὐτὰ
ἠδύνατο ἀπὸ τοῦ p τοῖ. ἔχειν, ἀπερ ἔ[κ] τοῦ πολ ————— (πολιτικοῦ
Zachariae) πινειν —————. || 14 in intercolumnio inter § 19 et 21
pauca uestigia scholii Graeci apparent, cuius argumentum intellegi
nequit. || 23 parentibus Ca. || in margine ad u. 22 legitur PROΨΗΝΠ-
TERITHN. || 24 de[fece]ri[t] C? || 25 contra] n contra Ca. || ad u.
26—27 adscriptum est scholion hoc: ————— | ***NITOIΟΥΤ*** |
ΤΙΩΙΧΒΔΑΤΗΙΣΙ | NONIIC·ΩCINTΩ | S·B·II; ultima uerba sic explices:
ὡς ἐν τῷ σ' βιβλίῳ τίτλῳ ι'. || 28—291, 2 uidentur adnotatoris esse, sed
spatium quod uoc. secundo antecedit non plures quam IV litteras capit.

enim non offenditur, cum | [uocatur] suus heres qui legem
exclu|[dit c]aducariam.

- 21 [Testamento i]ure facto nepos alteri ex | [inst]itutis sub-
stitutus contra t[abulas] | bonorum possessionem acc[e]pit. quo-
niam in prūsun**m | gradum, a quo praeteritus est, eum** 5
| t.e non successurum.

Paulus: adquin iure honorario potest | succedere, immo
successit.

Vlpianus: i[dem Iulianus p]utat, qui negat ne|pote[s sub-
stit]utos in rupto testamento | secundum t[a]bulas ha[bere] 10
possessionem, sed contra tabulas. | Marc[ellus] — mi. sen-
tentia | Ma[rcelli me]lior uidet[ur].

- 22 Filius [emanci]patus, qui possession[em contra] | tabulas
acc[i]pere potuit, intestati | patris possessionem accepit adque
ita filia ————— 15

FRAGMENTA LIBRI NONI

I

1 — censis ———

- 2 Seruos ab eo, qui nūā*id*cen[sus est], | ante crīmen in-
latum manumis[sos] | ad libertatem peruenire placuit. sed 20
manu|missi quoque similiter ut patronus | incensorem crimine
tene|buntur.

Vlpianus: Qui a me (?) census [t]empore n[on] | fuerint
liberi ***** a —.

§ 22 = Dig. 37, 7, 5 pr.

2 [c]aducaria C. || 9 [substit]utus C. || 13 ad § 22 adnotantur
haec: ——— συν ——— | ***ενασωνο τ[ὴν θυγα]τέρα ὁ δὲ emancipa|tos
(emancipatoī C) ἐτύγγανεν τὴν | θυγατέρα μετὰ τοῦ | [ἐτέρου] παιδὸς
γράφας. || [emanci]patius Ca. || 19 nūā*d*census est] nō*id. con
— C^k, nodi ducenti C^d, nēcōditcens. (= non condit census) legere sibi
uisus est Esmein, qui non attendit in huius aetatis libris ὁ in medio
uersu non usurpari pro on. iam postquam fragmentis rogatu meo dili-
genter examinatis P. F. Girard mihi nuntiauit sibi apparere nod
(uel q) dlÉ (uel t) cen, ipse in Darestii heliotypia deprehendi haec
nūā.id.cēn —; expectes qui censui se subtraxit. || 20 sed manu-
missi] so|missi C^d. || 21 ut] ui C^d. || teneb'|bunt' C^d. || 23 qui] q.
(= que, nisi forte scriptum est q.) C. || a me] C^d, ante e supra
uersum additum uidetur a et inter a et me spatium intercedit, quod
punctum uel u. g. i litteram capit C^k: quamobrem in a fortasse scripturae
compendium latet. || empore C^k, emfore C^d. || non] n C^k, n. C^d. || in
liberi fortasse desinit uersus, ut a sequens fallax umbra sit; sane C^d
hanc litteram non agnoscit. Esmein legit lib. tem (= libertatem) [professi].

Paulus: Si cluso censu [manu]missi sunt | nec postea census [actu]s e[st], ince[n]sorum poenis n[on tene]n[tur].

Paulus: Quare ipsi si cluso [censu manu]missi sunt
 3 Apu[d u]eteres autem antequam [in]census | do[mi]nus
 iudicaret[ur, liberta]tes ob[tine[r]e constitit ——— io — | 5
 ——— p * ctali ——— bp. xxx | ——— co ——— l[i]beris | *
 [manu]mis ——— in

II

4 Ulpianus: Exceptis qui testamento libertatem | [acce]perunt.
 5 Quodsi uerbis fideicommissi libertatem acce[perint], | 10
 eorum causam probandam.

6 Seruum in ——— e ——— | commissio *** ceue ——— |
 uindicari pu**u frus[tra] ——— | mi*****itit, cum post
 fi ——— | ris sine dom[i]no esse respondi ——— | priusquam
 usucapiatur, iusta[m liber]tatem a fideicommissario [non a]cci- 15
 pere ——— | ** aco — int remota l ——— | pristinum reddi.
 7 ——— q publicandus e ——— | domini e[ss]e desinit inie
 ——— | iniectione et eum qui re ——— | lib. a te eius qm
 professus ——— | libertatem ——— ip**diu - Had[rian] —

III

20

8 ——— u fratre manumissori conp̄n | ——— c utilem dan-
 dam q** enim per ig|[noranti]am iuris labus uidebi[tur].

ad § 4. 5 cf. Dig. 40, 1, 20 pr. § 1 Papia. l. x resp.: Causam minor
 xx annis, qui seruum donatum manumittendi gratia accepit, ex abun-
 danti probat post diui Marci litteras ad Aufidium Victorinum; etenim
 si non manumiserit, ad libertatem seruus perueniet. Non idem in
 fideicommissaria libertate iuris est, cuius causam minor debet probare;
 nam libertas nisi ita manumisso non competit.

2 actus est] *Dareste*, — sē *Vk*, — as c' *Vd*. || non tenentur *Dareste*.
 || 3 cluso ——— *CdCk*, cluso cen ——— *Esmein*. || in sunt desinit
scriptura secundum CdCk; sunt — lib. tem *Esmein*. || 4 apud ueteres
Dareste. || dominus *Dareste*. || 6 bp.] bonorum possessio? || co]
 com *Cd*. || 9 ulpianus om. *Ca*. || acceperunt *Dareste*. || 12 [fidei]-
 commissio proponit *Dareste*. || 13 pu *Ck*, po *Cd*. || mittatistitit *Cd*,
 cui lectioni spatium non sufficit; frustra manumitti constitit *Dareste*.
 || 14 esse] ee *C*. || 15 iustam libertatem a fideicommissario (fcsio
Cd, errore fortasse pro ferio) non accipere *Dareste*. || 16 remota
 l[ibertate statum] pristinum *Dareste*. || reddi uel reddi* *Ck*. || 17 q[ui]
 publicandus e[st ut incensus] *Dareste*. || iniec *Vk*, inte *Vd*. || 18 qm
 professus *Ck*, quinpeusus *Cd*. || 19 libertatem] lib.tem *Ck*, lib.tes *Cd*;
 u. 17 sqq. *Dareste ita restituit*: qui publicandus est ut incensus, domini
 esse desinit interea manus iniectione, et eum qui remota libertate eius
 qui non professus est libertates. || 21 u *Ck*, li *Cd*; inde *Dareste resti-*
tuit: naturali fratre manumisso respondi. || p̄n uel p̄n* *Ck*, po *Cd*. ||
 c *Ck*, e *Cd*. || 22 q**] q *Cd*, q uel q̄ *Ck*. || enim] *N* (id est enim uel
 nihil) *C*. || per om. *C*. || ig] iq *Cd*, i* *Ck*.

9 [Dotale]m seruum a uiro manumiss[um] | ——— p ———
 [manc]ipio datur, q[ui]a | ——— x ——— lium quae res | ———
 p ——— a * b * * im | ——— [n]isi domin[us o]mni emp | ———
 [e]uictos i*** indituri * | ——— itamiua * antecesiuse | ——— rse
 ——— catoiri | ——— quam ——— frio | ——— iu ——— 5
 | ——— rpo ——— | ——— n ——— seruo n | ———
 athtis ——— speciem | ——— esreo qq ——— iomr'i | ———
 asio * * * q ——— redi

IV

10 ——— a ——— is ——— | ——— lus * sipuicnqui | 10
 ——— s ——— uso * argentario | ——— d ——— eorum posside
 | ——— tio emptoribus abduci | ——— .

11 S ——— b eo filio manumissum, | qui ——— seuerat
 de | liber ——— a fratre eman[cipatio] ——— eor***** respondi
 tam | sas ——— tis manumissori praele[gat] ——— . 15

Vlpianus: ***ri uindicatio est pot * o * * con po[tu]it
 manu]mittere.

Paulus: Praeceptio ut ui[ndic]atio | pat*****iha ——— issis
 *** [perd]uxit | ad li[bertatem] ——— inindo*****lega[to] ei ———
 hic ——— | r ——— mo ——— . 20

VI[pianus:] ———

V

12 ——— unas * pignus lib ——— | ——— modo his ———
 | ——— andis ——— | tas ——— iim ——— .

13 Quod diuo Marco p[ro libertatibus conseruan]dis placuit, 25
 locum habet inrit[o testamento] | facto, si bona uenitura sint;

§ 13 = Dig. 40, 4, 50 pr. (omissa nota Vlpiani).

1 seruus C. || 2 quia] qa Ck, qi Cd. || lium Cd. || res uel rus Ck. || 3
 p***m**alibimiu Cd, sed spatium inter a et b intercedens non capit li. ||
 isidomin***mnicmp Ck, fid'9miia****temp' Cd. || 4 i* Ck, lu Cd. ||
 itamiua Ck, itamtu Cd. || use Ck, tose Cd. || rse Ck, pse Cd. || 5 quam
 Ck, inom Cd. || frio Ck, frisri Cd. || 7 speciem Cd, — em Ck. || 10
 puic? Ck, pute Cd. || 12 emptoribus Ck, emplieribus Cd. || 13—16
 sic restitui possunt: seruum ab eo filio manumissum, | qui in potestate
 patris perseuerauit, de|liberante adhuc fratre eman[cipato] liberum
 non fore respondi, tam|etsi testamento patris manumissori praele-
 |gatus fuerit. || 13 filiu C? || 14 emancipatio — eorfacirdi Cd. || 16
 uindicatioe Cd, uindi7ioo Ck. || pot*o**9po (uel poi) Ck, poterit9po
 Cd. || 18 pat*****iha ——— issis*****uxit Ck, cut ——— ha***ricussiq
 uxit Cd. || 19 indo***] in do lego uel uindicationis? || ei Ck, et Cd.
 || 23 incnispignuslib Cd.

[ali]o]uin uacantibus populo uin[di]catis non habere constitu-
tion[em locum] | ap[er]te cauet[ur].

Ulpianus: — t — mii — | pis — denli
— | sed**o*** si — uetere | r — idecis —
| aset — ed * ii — | suum — utrixa — | 5
nus*iprae fiscisiu *** enie fuit | c*nc*at.

- 14 S[er]uo[s autem] t[estament]o manumissos, | u[t bona sus-
cipia]nt, [iure c]auti[o]nem offer[r]e non minus quam cete[ros]
defu[n]c[t]i libertos aut extrari[os] declarauit; quod benef]iciu[m]
mi[n]oribus an[n]is heredibus] scriptis [auxiliu]m bonis praesti- 10
tutum m]ore solito] d[e]siderantibus [non] aufer[ur].

Paulus: — ratio — | — | — b

VI

- 15 — pupilli ab ui — | — as datum non du-
rare — | — quisi iameta — | — iis * ere 15
faciat — | — m diffe — | —
| — dati p —

VII

- 16 — eosim — if — | — ra sint aut ante — |
— r inpleuerit if — | — familiae hereditari — 20
| — derat, quantum ea — | — at.
— men liber[t] — | — tant uenit — |
17 [Non uidebitur] per statulib[erum non stare, quo]minus]
condicio libertatis ex[istat, | si de p]eculio, q[uod] apud uen[di]-

§ 14 = *Dig.* 40, 4, 50 § 1 (omissa Pauli nota).

In § 16 simile argumentum inesse Esmein putat, quod est in *Dig.* 40, 7, 15 pr. (Africanus l. ix quaest.). Mortuo herede si statuliber locupletiore hereditatem tanta pecunia, quantam dare sit iussus, fecerit, ueluti creditoribus soluendo, cibaria familiae dando, statim eum ad libertatem esse uenturum existimauit.

§ 17 = *Dig.* 40, 7, 35.

1 populo] fisco *Dig.* || 3 mii ^{???} *Ck*, tatre *Cd.* || pis *Ck*, ris *Cd.* || 5
^{??} ed*ii *Ck*, filia *Cd.* || suum . . . 6 at] siuetantdniin — usprmq |
nueatpiusetsiu — entefuit | de**erat *Cd.* || 8 cautionem] c. idoneam
Dig. || 9 ros defuncti] **nderunt*d *Cd.* || aut] [n]on *C?* || beneficium]
—]iciu *Ck*, — pictu *Cd.* || 11 more solito] *oreso — d *Ck*, tatoroso *Cd.*
|| 14 pupilli ab ui ^{????} *Ck*, utatur *Cd.* || 15 iis*ere ^{???} *Ck*, rlibere *Cd.* || 19
[?] eosim *Ck*, ic*sim *Cd.* || ra *Ck*, tilia *Cd.* || 20 ri inpleuerit (uel inple-
uerat) *Ck*, od. inpleuerit *Cd.* || familiae hereditari[ae ciba]ria de]derat?
(u. s.). || 21 men uel me (= me nam) *Ck*, meē (= me causa?) *Cd.*

to[rem ser]uus habuit, pecuniam cond[icio|nis of]ferre non possit;
ad ali[enum | enim pecu]lium uoluntas d[efuncti] | ——— [p]orrigi
n[on] potuit. id[em e]ri[t et | si cum pe]culio seruus u[eni]erit |
[et ue]ndi[tor f]ide ru[pta pecu]lium] retin[u]erit. q[uam]q[uam]
enim e]x em[p]to | sit act]io, t[ame]n ap[ud] emptorem pecu- 5
[li]um se]ruus n[on] habuit.

——— nosse p ——— | ——— it m[anu]missus in ——— |
——— eam editi ——— .

VIII

18 — u — sui ——— hses * d | — licitiq — n ——— i ——— | 10
— bi ——— it ——— .

Vlpianus: ——— nudn * idat | mum l ——— inciri nisi
si al | consensit iorum; neque enim uic | *** git aut h[ere]di
datur et ideo si | ** so non heredi dare iussus ——— | coeperit
a n[on] h[erede] ** postulare | ** ibuatur iul. ea b *** dar — 15
| q[ui]a proprietas *** g * r * as ingin|us per s *** d * inrs **
potuit, de | quo plerique consentiunt; n[am] *** a | lege item
se * bcoluitm * hered — | ** no fortasse taedio ** nece[s]sa-
[r]ius an uoluntarius h[er]es | heredi existat. quolibet et ne-
cessa|rio herede existente ab ** d — | l. intellegi * ol ita uerum 20

§ 18 eiusdem fere argumenti uidetur esse, cuius sunt Dig. 35, 1, 94: Hermogenianus l. I iuris epitomarum. Cum ita datur libertas: si Titio, qui non est heres, decem dederit, certa persona demonstratur ac propterea in personam eius tantum condicio impleri potest. sane si cum cesserit dies (si decesserit Titius, neque cui offerat *Mommsen*) pecuniam condicioni comprehensam statuliber habuerit, iure constituto nulli dando consequitur libertatem . . . § 1 Ex his uerbis: si heredi, uel si heredi Titio decem dederit, liber esto, non tantum heredi, sed etiam heredis heredi dando peruenit ad libertatem; at si nullus heredi successerit, iure constituto nulli dando ad libertatem perueniet. —

1 seruus Dig., [ser]uum C. || 2 defuncti porrigi Dig., d***** |
***** orrigi C. || 3 seruos C. || uenierit] c***crit Cd, u*****t
Ck. || 4 fide rupta Dig., **d.r — Ck, iseruos Cd. || 6 [se]ruos C. ||
10—11 — u — sisitfishsolu — | — licitiq — h ——— | bi ——— Cd.
|| 10 supra sui uidetur scriptum xesc Ck. || 12 nudn * idat Ck, turio — oc
Cd. || 13 consensit iterum Cd (uix recte), ———[?] iorum Ck. || uic | *** git
Ck, a**li*** | tori Cd. || 14 **so n̄ (uel n̄ = nam) Ck, tition Cd male. ||
15 iul. ea b***darc — Ck, uil. c * ib' * sacrae se Cd. || 16 ingin|us ps****
^{??} d * inrs ** potuit de Ck, incin|usps — dinp'sefil***uade Cd. || 17 sentiuntc
[?] **a Ck, sentit — in — a Cd. || legetuscubcoluithe ——— | Cd: initio
uersus fortasse lege item sc. (= senatus consulto) restituendum. || 19
et Ck, ut Cd. || 20 ab Ck, al Cd. || olitauerum Ck, outanorum Cd.

— | mortem heredis **n dimisso ——— | post Hadriani im-
[peratoris] constitutionem | statuliber [potest hered]is h[ere]di
dare.

Vlpianus: Sed cu *** lio m ——— | h[ere]di * [d]are poss[e]
re]cte ——— | et *** scr. quoque ut * sr ——— | b. si * ibant. 5
19 Sub condicione rationum reddend[arum] manu[miss] ———
ei qui testamento cu ——— .

IX

20 ——— ur p[er]sona ——— | ——— x ——— | ——— p
** xx m[anu]mi ** ip libor ——— | ——— ate m[anu]mittit et 10
Latii ——— | ——— hre et filius ii ——— | ——— nio * .
21 ——— tis euiaeutq fili ——— | ——— statit * u *** tur
—— n alien ——— tine — .

X

22 ——— ceiq ——— | ——— elimentoru ——— 15
| ——— uero praebe ——— | ——— ese propter minores XX
—— | ——
23 ——— [p]eculium emancipator[um] ——— | ——— mit intra
annum eu ——— | ——— li * s peculiaris e ——— | ——
dabit ** inus ii ——— | ——— e * m ——— tus se ——— 20

FRAGMENTVM FALSO PAPINIANO ADSCRIPTVM

In libro scripto Parisiensi 4414 saeculi decimi fragmento Papiniani, quod finem facit Legis Romanae Wisigothorum (cf. tom. II p. 157), haec substituta sunt:

Papiniani ex lib. I responsorum tit. de donationibus inter uirum et uxorem: Respuenda sunt iurgia et amplectenda pacis

1 **n Ck, con Cd. || phadr[?] am — u — Ck, p+l+ad+am+constitutioni Cd; cf. Dig. 40, 7, 20 § 4. 34 pr. 35, 1, 51 § 1. 94 § 1. || 4 cu uel co C. || 6 § 19 praemittitur numerus II. || 7 fragmentum IX fortasse continuauit fragmentum V, u. p. 286. || 9 x Ck, o+ire+cis Cd. || p+m+mittur+libor Cd. || 11 hreetfilii Ck, mifiliusetfilii Cd. || nio+ Ck, itur Cd. || uersus 12 in modum rubricae minio scriptus est. || 14 fragmentum X fortasse continuauit fragmentum VIII cf. p. 286. || 16 pro e in praebe possis legere c uel o uel u. || 19 eu Ck, eo Cd. || 20 dabiturinusit Cd. || e+m Ck, ema Cd.

tranquillitas, quia commodius est lites pacifice definire, quam sub ambiguo certamine dispendiosam expectare uictoriam.

Haec, quae quam maxime a Papiniani Responsis abhorrere apparet, uidentur ex alicuius constitutionis prooemio descripta esse. quo casu ea Papiniani responsum ex titulo laudato (de pactis scribi debuit, non de donationibus inter uirum et uxorem, de quibus Papinianus libro IV responsorum egit) excerptum expulerint, dici non potest.

PAVLI INSTITVTIONVM FRAGMENTA BRUXELLENSIA

In commentario inedito in Ciceronis de Inuentione libros a Theodorico uel Theoderico aliquo tempore mediū quod dicitur aevi composito leguntur duo loci ad Pauli Institutiones spectantes, quos sollerter indagauit P. Thomas professor uniuersitatis Gandauensis et anno 1878 publici iuris fecit in *Revue de l'instruction publique en Belgique* tom. XXI p. 30 seq. liber, unde Thomas haec inedita hausit, scriptus XII saeculo adseruatur in bibliotheca Bruxellensi (Bibliothèque de Bourgogne num. 10057), fragmenta ipsa, quae spectant ad Cic. de inu. 2, 19. 20 § 58. 59 leguntur in fol. 24^r col. 6. uerba ipsius Theodorici indicant Pauli institutionum contextum non ad uerbum exscriptum esse.

I

Secundum Paulum in libris Institutionum accipere nomen extra ordinem sic accusare aliquem, ut oporteat eum respondere sine respectu loci temporis condicionis dignitatis. si quis enim accusetur de morte patris aut de eo, quod domi- 5 num morti tradere uoluerit, oportebit eum sine respectu alicuius horum respondere absque dilatione cuilibet appellanti illum. nam in quocunque loco eum appellauerit siue in quocunque tempore, cuiuscunque dignitatis fuerit, siue sit seruus siue liber, oportebit eum respondere uel defendere 10 se statim, quam cito appellatus fuerit.

II

Secundum Paulum in eodem libro praeiudicium est accusanti reatus ante causam.

---

3 (extra) *Cb*, ex *Ca*. || sic] significat *Mommsen*. || 7 absque] *Ca*, sine aliqua *Cb* (*manus altera?*). || cuiuslibet appellandi *Ca*. || 10 seuerus *Ca*. || 11 quam] ^aq. (= qua) *C*. || 14 accusati *Cb* (*manus altera*), cf. *Cic. de Inu.* 2, 20, 59.

VLPIANI FRAGMENTA DVO

In Prisciani institutione oratoria, quae ante a. 527 scripta est, duo Vlpiani fragmenta laudantur; alterum, quod legitur 3, 4, 21:

Vlpianus libro XLVI ad edictum. Si quis proximior cognatus nasceretur

redit in Dig. 38, 8, 1 § 8; alterum, quod legitur 10, 2, 13:

Vlpianus ad Sabinum futurum fruiturum dixit, non fructurum

collatis Dig. 7, 1, 13 pr. 7, 9, 12 libro XVIII ad Sabinum uidetur adscribendum esse.

INCERTI AVCTORIS DE IVDICIIS
FRAGMENTA BEROLINENSIA

Haec fragmenta una cum fragmentis Papiniani responsorum anno 1876 uel 1877 ex Aegypto Berolinum adlata sunt hodieque in Museo regio Berolinensi adseruantur. constant ex inferiore parte folii membranacei in duas columnas diuisi, quarum altera maiore ex parte periit. haec in altera pagina scriptura uidetur uacasse: ea autem columna, quae eiusdem paginae prior est, desinit in rubrica DE IVDICIIS LIB II. quam subscriptionem esse eorum quae antecedunt, non inscriptionem eorum quae sequuntur, Th. Mommsen (Monatsberichte der Berliner Akademie 1879 p. 501 sqq.) ex consuetudine librariorum recte uidetur collegisse. cum autem inter iureconsultorum Romanorum opera, quorum memoria extat, libri de iudiciis non inueniantur nisi ei qui alteram commentariorum edicti perpetui partem effecerunt, haec quoque fragmenta ad eiusmodi opus pertinuisse probabiliter coniciatur¹⁾. quae folii Berolinensis pagina recta, quae uersa fuerit, dispici nequit: nos cum Mommseno eam priorem edimus in qua plurima leguntur. imago folii arte photolithographica effecta supra laudato Mommseni tractatui inserta est.

I

_____ riti | _____ qui | _____ anos | _____
[e]x iu[re Quiritium n]ostrum | _____ egeretur²⁾ | _____ os
Latinos | _____ are recte | [ex iure Q]uiritium pe[tere]

¹⁾ Cf. Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. I p. 95 sq. et Krueger Geschichte der Quellen und Litteratur des Röm. Rechts p. 249 sq.

²⁾ [n]ostrum [esse intell]egeretur *Huschke*.

II

rum esset. sed cum lege de bonis rebusque eoru[m] hominum ita ius dicere iudicium¹⁾ reddere praetor iubeatur, ut ea fiant, quae futura forent, si dediticiorum numero facti non essent, uideamus, ne uerius sit quod quidam senserunt et de uniuersis bonis et de singulis

III

est an ——— | restituendo deinde e[x] | abundanti prae-
[ce]pit praetoribus, uti e* | *nom***²⁾ redderent.

DE IVDICIIS

LIB II

FRAGMENTVM DE FORMVLA FABIANA

Ex Aegypto Vindobonam in collectionem Rayneri archiducis lacinia membranacea illata est, quae partem inferiorem unius foliorum paris effecit. imaginem membranae photographica[m] exhibet editio princeps, quam a. 1888 parauerunt Pfaff et Hofmann. ordinem foliorum iidem uiri doctissimi ex plicaturae quae inter haec folia intercedit habitu constituerunt. prioris folii uersus quinque plus minus mutilati, undecim qui sequuntur integri seruati sunt; posterioris folii uersum decem paucae litterae extant. scriptura licet perspicua sit, lectio tamen fragmenti mendis hiatibusque permultis impeditur.

De posterioris folii argumento coniecturam facere non licet; prius agit de formula Fabiana, qua alienationes in fraudem patroni a liberto factae rescinduntur. de auctore fragmenti et de opere, cuius id partem olim effecit, non constat. certe ad Vlpiani libros quos ad edictum scripsit id non pertinet; ea enim quae in § 2 leguntur, apud Vlpianum aliis uerbis redeunt in Dig. 38, 5, 1 § 25. mentio Marcelli in § 8 facta ad auctorem saeculi p. Chr. n. secundi exeuntis uel tertii ducit; scribendi ratio opus in modum quaestionum compositum prodere uidetur. Gradenwitz haud spernendis argumentis ductus de Pauli ad Plautium libris cogitauit (Zeitschrift der Savigny-Stiftung IX p. 394 sqq.)

FOLIVM I RECTVM

1 oluntidua. s[ed] sunt qui contra³⁾ sen|[tiunt] ——— [ex
cont]ractu⁴⁾ uenit et cum eo contrahetur, | ——— atur⁵⁾ for-

¹⁾ iudicia *Huschke*.

²⁾ uti eor(um) nom(ine) iud(icia)?

³⁾ contra *uel* con *C*.

⁴⁾ sen[tiant], quia haec actio ex cont[ractu] *Lenel*.

⁵⁾ contrahetur, [licet ita concipi]atur *Lenel*.

mula, quasi ex delicto uenerit liberti, et est in fa[ctum et ar]bitraria etiam uiuere huic dic * alienatum esse, quis [man-]cipio accepit, alienationem nobis ad domini translationem referentibus.

- 2 Sed hoc de illo quaeritur, si pro muliere dotem dederit, 5
 quis teneatur hac formula. sed in proposito et Iuolenus con-
 fitetur cum uiro actionem esse et id *in rei uxoriae actionem*
 dissoluto matrimonio non uenire. Octaenus manente quidem
 matrimonio posse agi cum marito et post diuortium, ante-
 quam dotem reddat; quod si reddiderit, cum muliere, et si 10
 quid retinuerit maritus, cum utroque. hoc et ego uerum esse
 3 didici. Sed si marito debitorem suum iusserit dotem promittere
 libertus, secundum Iuolenum quidem et post diuortium ipse
 tenebitur, ut actiones suas praestet, si nondum exegit; sed si
 culpa eius soluendo esse desiit debitor, periculo patroni perit. 15
 sed si statim potest mulier rei uxoriae agere et antequam
 patronus Fabiana formula reuocet, damnabitur maritus propter
 suam culpam. deinde quaeremus —

FOLIVM I VERSVM

- 4 laetoriae noxales sunt. s[ed] ——— [pa]ter suo no- 20
 mine tenebitur, non de p ——— | quis iussit alii mancipare,
 5 ut iam diximus. Sed si ser[uus] ——— | quaeritur post
 mortem eius uel manumissionem uel alienationem domini,

~~~~~

1 quasi] q̄s C. || 2 etiam . . . quis (sic uel quamuis C)] etiam Vi-
 [uianus] uere huic dicit al. e. qui *Lenel*, etiamsi uere huic dicitur a.
 e. qui *Mommsen*: fortasse in etiam uiuere latet et a muliere. || 3
 a domini C. || 5 post sed hoc nonnulla intercidisse putat *Lenel*. || 6
 Iuolenus] cf. *Dig.* 38, 5, 12. || 7 id in rei uxoriae actionem d. m.
 non uenire] idem pu etiam d. m. sed ueniret C, idem probat etiam
 d. m., sed uenire tanto minus in rei uxoriae actionem. sed *Lenel*. || 10
 reddiderit] redderit C. || 12 sed . . . debitorem om. C. || 16 sed si]
exspectes secundum Octaenum autem. || 17 patr. fab. form. uocet C, unde
Gradenwitz restituit patronum f. f. uocet; sed non dicitur formula uocat,
 quemadmodum lex uel praetor uocat; prouocet mauult *Lenel*. || 18 post
 quaeremus fortasse supplendum; an mulier patrono teneatur. || 20 § 4
initium Mommsen ita explet: [Si seruo uel filiofamilias quis in fraudem
 patroni quid mancipauit, in dominum patremque agi potest dumtaxat de
 peculio et de in rem uerso; neque enim actiones ex formula Fabiana ita
 ut legis] Laetoriae noxales sunt. || 20—21 s[ed si filio suo mancipare
 iusserit, pa]ter suo nomine tenebitur, non de p[eculio uel de in rem
 uerso, quemadmodum si] quis fortasse scribendum; s[ed si iussus inter-
 cessit pa]ter suo nomine tenebitur non de p[eculio uel de in rem uerso,
 item atque si] quis *Mommsen collato conexu argumenti in Dig.* 38, 5, 1
 § 22—24. || 22 post ser non supra 14 litterae perierunt; si ser[uus
 iniussu patris filio mancipatus fuerit], quaeritur *proposui*, si ser[uo liber-
 tus alienauerit] *Lenel*, si ser[uus fraudem fecit] *Mommsen*.

utrum i[ntra annum] | dumtaxat de peculio teneatur, an et post annum de eo quod ad eum perue[nit]. |

6 Et ea quidem, quae non mortis causa data sunt, ita reuocat, si dolo malo alienata sint; e[a] aut[em], quae mortis causa, omnimodo. nam in formula ita est: mortis causa uel 5 dolo malo; in mortis causa enim donatione semper dolum 7 inesse praetor arbitratur. Ergo et si filio exheredato mortis causa donauerit, tenebitur hac formula. sed cum potest ei pater legare, uideamus ne inutilis sit Fabiana formula aduersus filium. Idque etiam Iulianus scribit in maiore centenario, 10 qui cum tres filios haberet, duos heredes instituit et tertio exheredato mortis causa donauit. ait enim patronum, qui tertiae partis bonorum possessionem acceperit, Fabiana inutiliter aduersus filium usurum, quia potest ei et legare pater, nisi, inquit, commodum quod per Falcidiam habiturus esset, 15 ei minuatur. Marcellus a[u]t[em] ait non esse aequom quicquam filio eripi, cum etiam ex minima parte heres institutus expulsurus sit patronum.

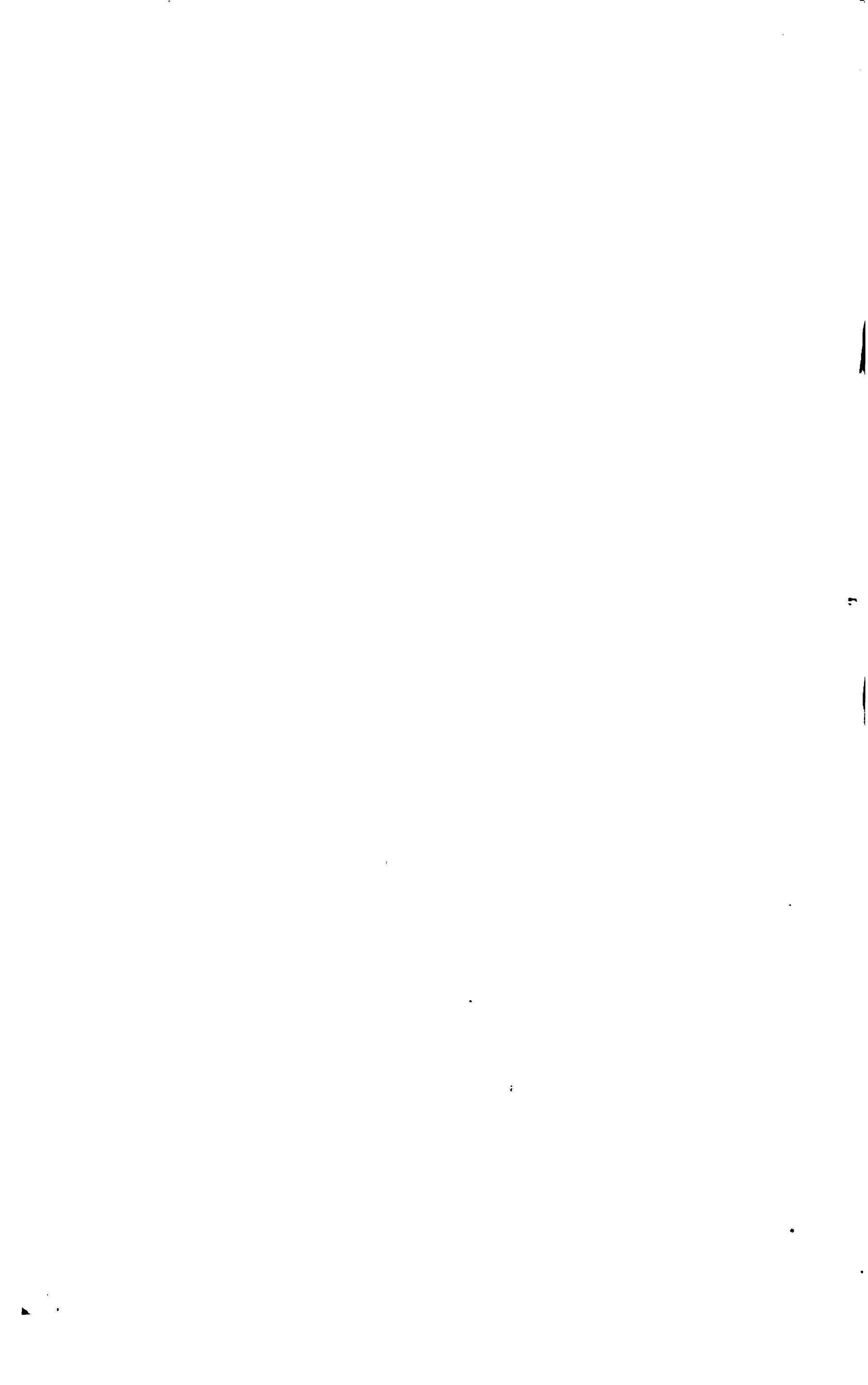
FOLIVM II RECTVM

10   ceaū _____ | q. lib. I _____ | umq _____ 20
 | nat _____ | sed ego _____ | h' dat _____
 [fa]cto testamento _____ | exhered _____ (_____ |
 hac pa _____ | deb p̄ a _____ .

FOLIVM II VERSVM

11   _____ a petit | _____ hone⁻ | _____ . 25
 12   _____ i. esset | _____ cusa | _____ iisubi |
 _____ diser | _____ itur | _____ latus | _____ esserit.

3 ante et ea nonnulla perierunt. || 4 quae mortis causa] qm̄ cum C. || 5 omnimodo om. C, suppleuerunt Pfaff et Hofmann. || uel dolo] hodie C. || 6 dolum] ut C, eum Mommsen. || 7 arbitratur] arbe C. || si om. C. || filo C. || 11 tres filios] treb. C. || habet C. || 13 acciperet C. || inusiliter C. || 15 esse eius minuatur C. || 16 marcellus] Gradenwitz, arc C, cf. Dig. 38, 2, 6 pr. || filio] fil. C. || 17 heres institutus] Pfaff-Hofmann, n̄ (= non) iste C. || 20 ceaū] sic uel ceat Pfaff-Hofmann uix recte. || umq uel umq. || 26 ante esset aut. i. aut n. scriptum est, uix † (= inter).

INDICES

I

LEGES

quae in hac collectione citantur.

Aebutia *Gai.* 4, 30.

Aelia Sentia *Gai.* 1, 13. 18. 27. 29. 31. 37. 38. 40. 47. 66. 68—71.
80. 139. 3, 5. 73—76. *Vlp.* 1, 11—15. 7, 4. *Dositheus* 16. *Coll.*
16, 2, 5.

Appuleia *Gai.* 3, 122.

Aquila *Gai.* 3, 202. 210—219. 4, 9. 37. 76. 109. *Paul.* 1, 13 a, 6. 1, 19,
1. 2, 23 a. 2, 31, 23. *Coll.* 2, 4. 2, 5, 1. 7, 3. 12, 7.

Atilia *Gai.* 1, 185. 186. 195. 195 b. c. *Vlp.* 11, 18.

caducaria u. Iulia caducaria.

Calpurnia *Gai.* 4, 19.

ensoria *Gai.* 4, 28 *de iure fisci* 18.

Cicereia *Gai.* 3, 123.

Cincia [*Vlp. in.* 1] *Vat.* 259. 266. 293, 1. 294. 298. 302. 304. 305.
307. 310.

Claudia *Gai.* 1, 157. 171. *Vlp.* 11, 8.

Cornelia de falsis uel testamentaria *Paul.* 1, 12, 1. 4, 7. 5, 25. *Coll.*
8, 2. 5. 7.

—— (de his qui in captiuitate decedunt) *Vlp.* 23, 5. *Paul.* 3, 4 a, 8.

—— (de iniuriis) *Paul.* 5, 4, 8.

—— (de adpromissione) *Gai.* 3, 124. 125.

—— de sicariis et ueneficis *Paul.* 5, 23. *Coll.* 1, 2. 3. 4, 9. 10.
7, 2. 7, 3. 8, 4, 1. 12, 5, 1.

—— testamentaria u. Cornelia de falsis.

Crepereia *Gai.* 4, 95.

duodecim tabularum *Gai.* 1, 111. 122. 132. 145. 155. 157. 165. 2, 42.
45. 47. 49. 54. 64. 224. 3, 1. 9. 11. 17—21. 23. 27. 28. 40.
46. 49. 51. 78. 82. 85. 189—194. 223. 4, 11. 14. 21. 28. 76. 79.
Vlp. 1, 9. 2, 4. 10, 1. 11, 3. 14. 12, 1. 2. 19, 17. 26; 1. 7. 8. 27, 5.
29, 1. 5. 6. *Paul.* 5, 4, 6. *Vat.* 50. 308. *Coll.* 2, 5, 5. 7, 1, 1. 10, 7,
11. 16, 2, 1. 9. 11. 17. 16, 3, 3. ~~20. 10, 1. 2.~~

Fabia *Paul.* 2, 31, 31. 5, 6, 14. 5, 30 b. *Coll.* 14, 2. 3.

Falcidia *Gai.* 2, [224] 227. 254. *Vlp.* 24, 32. 25, 14. *Paul.* 3, 8. 4, 3,
3. 4, 5, 5. *Vat.* 281. *Greg. Wisig.* 8, 1. *tom. III p.* 301, 13.

Fufia Caninia *Gai.* 1, 42—46. 139. 2, 228. 239. *Vlp.* 1, 24. 25. *Paul.*
4, 14.

Furia de sponsu *Gai.* 4, 22 — Furia *Gai.* 3, 121. 121 a. 122.

- Furia testamentaria* *Gai.* 4, [23] 24 *Vlp. in.* 2 — *Furia* *Gai.* 2, 225.
Vlp. 28, 7. *Vat.* 301.
 — *Gai.* 4, 109.
- Hortensia* *Gai.* 1, 3.
- Iulia de adulteriis* (de adulteriis cohercendis *Coll.* 4, 2, 1) *Probus* 3, 9.
Gai. 2, 63. *Paul.* 2, 19, 5. 2, 21b, 2. 2, 26, 1. 3. 15. *Coll.* 4, 2, 1.
 2. 4, 3, 2. 4, 5. 4, 7. 4, 12, 2. 6, 3, 3. 8, 2. 14, 3, 3.
 — ambitus *Paul.* 5, 30a.
 — caducaria u. *Iulia de maritandis ordinibus*
 — (de cessione bonorum) *Gai.* 3, 178.
 (— iudiciorum) priuatorum c. xxvii *Vat.* 197. 198 — *Iulia* *Gai.* 4, 30.
 (—) publicorum c. xxvi *Vat.* 197. 198.
 — maiestatis *Paul.* 5, 29.
 — de maritandis ordinibus *Gai.* 1, 178. *Vlp.* 11, 20. *Vat.* 197 —
Iulia *Gai.* 2, 63. 111. 144. 150. 286. *Vlp.* 13, 1. 14. 22, 3. *Paul.*
 4, 8, 4. *Coll.* 16, 3. 4 — *Iulia caducaria* *Vlp.* 28, 7 — caducaria
Papiniani resp. 5, 20 — *Iulia et Papia* (*Papiaque Vlp.*) *Poppaea*
Gai. 1, 145. *Vlp.* 16, 2 — *Iulia et Papia* *Vat.* 158. 214.
 — peculatus *Paul.* 5, 28.
 — et *Plautia* *Gai.* 2, 45.
 — et *Titia* *Gai.* 1, 185—187. 195. 195b. 195c. *Vlp.* 11, 18.
 — repetundarum *Paul.* 5, 28.
 — de ui publica et priuata *Paul.* 5, 26. *Coll.* 9, 2.
 [— de] uicesima hereditatum *Gai.* 3, 125.
- Iunia* (de Latinis) *Gai.* 1, 22. 23. 80. 167. 2, 110. 275. 3, 56. 57. 70.
Vlp. 1, 10. 3, 3. 11, 16. 19. 20, 14. 22, 3. *Dositheus* 6—8. 12.
 — *Vellaea* *Gai.* 2, 134 — *Iunia* *Vlp.* 22, 19.
- Marcia* *Gai.* 4, 23.
- Minicia* *Gai.* 1, 78. 79. *Vlp.* 5, 8.
- * *Ollinia* *Gai.* 4, 109.
- Papia* *Vlp.* 14. 16, 1. 18. *Paul.* 4, 8, 4. *Vat.* 218. 219 — u. *Iulia de*
maritandis ordinibus.
- Pesulania* *Paul.* 1, 15.
- Pinaria* *Gai.* 4, 15.
- Plautia* u. *Iulia et Plautia.*
- Pompeia de parricidiis* *Paul.* 5, 24.
- Publilia* *Gai.* 3, 127. 4, 22.
- regia* *Coll.* 4, 8.
- Rhodia* *Paul.* 2, 7.
- Silia* *Gai.* 4, 19.
- Titia* u. *Iulia.*
- Vallia* *Gai.* 4, 25.
- Visellia* *Vlp.* 3, 5.
- Voconia* *Gai.* 2, 226. 274.

II

SENATVS CONSVLTA

quae in hac collectione citantur.

- Caluisianum* *Vlp.* 16, 4.
- Claudianum* *Gai.* 1, 84. 91. 160. *Vlp.* 11, 11. *Paul.* 2, 21a. 4, 10, 2
 (= *Appendix* 1, 18).
 — *Vlp.* 16, 3.

- Cotta et Messalla (conss.) factum *Coll.* 8, 7, 2.
 decretum amplissimi ordinis *Paul.* 1, 6a, 2 — *Paul.* 4, 13, 3. *de iure
 fisci* 9.
 duobus Geminis conss. factum *Coll.* 8, 7, 3.
 d. Hadriano auctore (uel ex auctoritate d. Hadriani) factum *Gai.* 1, 30.
 77. 80. 81. 92. 2, 143. *Vlp.* 3, 3. — *Gai.* 1, 47. — *Gai.* 1, 115a.
 2, 112. — *Gai.* 2, 57. — *Gai.* 2, 287. — *Gai.* 3, 73. — *Vlp.* 24, 28.
 ex oratione d. Hadriani factum *Gai.* 2, 285.
 Licinio V (Vinicio II?) et Tauro conss. *Coll.* 8, 7, 1.
 Lupo et Largo conss. factum *Gai.* 3, 63—71.
 Macedonianum *Paul.* 2, 10. *Greg. Wisig.* 10.
 ex Maximi et Tuberonis relatione (?) factum *Gai.* 1, 136.
 Neronianum (auctore Nerone Caesare factum *Gai.* 2, 197) *Gai.* 2, 197.
 198. 212. 218 (cf. 220. 222) *Vlp.* 24, 11a. *Vat.* 85. — *Paul.*
 3, 5, 5.
 ex orationibus imp. facta: *Gai.* 2, 285. *Vlp.* 26, 7. *Paul.* 2, 30. *Vat.*
 158. 220. 276. 294 (cf. *Index III*).
 Orfitianum *Paul.* 4, 10. — *Paul.* 4, 14, 1.
 Pegasianum (Pegaso et Pusione [conss.] senatus censuit *Gai.* 2, 254)
Gai. 2, 254. 256. 258. 286a. *Vlp.* 25, 14. 15.
 Pegaso et Pusione conss. factum *Gai.* 1, 31 (*Vlp.* 5, 4).
 Pernicianum (Persicianum?) *Vlp.* 16, 3.
 Pomponio et Rufo conss. factum *Coll.* 15, 2, 1.
 Silanianum *Paul.* 3, 5.
 Statilio et Tauro (Statilio Tauro et Scribonio scr.) conss. factum *Coll.*
 8, 7, 1.
 Tertullianum *Vlp.* 26, 8. *Paul.* 4, 9.
 Trebellianum (Trebellio Maximo et Annaeo Seneca conss. factum *Gai.*
 2, 253) *Gai.* 2, 253. 255. 258. *Vlp.* 25, 14. 16. *Paul.* 4, 2. 4, 3, 2.
 Velleianum *Paul.* 2, 11.
sine denominatione et sine consulibus citata: *Gai.* 1, 46. — *Gai.* 1, 67.
 68. 71. 74. 75. 3, 5, 73. *Coll.* 16, 2, 5. — *Gai.* 1, 173. 177. —
Vlp. 11, 20—23. — *Vlp.* 3, 1. 4. 5. — *Vlp.* 11, 2. — *Vlp.* 22, 5.
 — *Vlp.* 22, 6. — *Vlp.* 24, 27.
 senatus censuit *Gai.* 1, 47. 177. 182. 2, 254. 3, 63. *Vlp.* 11, 21. 25, 17.

III

CONSTITVTIONES IMPERATORVM

ex corporibus allatae.

IMP. SEVERVS A.

a. 196 acc. k. Iul. Dextro II et Prisco¹⁾ conss. *Consult.* 1, 6.

IMPP. SEVERVS ET ANTONINVS AA.

a. 205 pp. prid. k. Ian. Romae Antonino II cons. *Vat.* 267.

a. 210 pp. XIII k. Sept. Faustino²⁾ et Rufino conss. *Vat.* 295.

¹⁾ crispino *Consult.*
 Collectio III.

²⁾ Faustiano *Vat.*

IMP. ANTONINVS A.¹⁾

- a. 213 pp. V k. Aug. Antonino A. III et Balbino²⁾ cons. *Consult.* 1, 7.
a. *incerti Vat.* 228.

IMP. ALEXANDER A.³⁾

- a. 222 pp. prid. id. Sept. Alexandro A. cons. *Consult.* 1, 8. 9, 11.
a. 229 pp. III k. Ian. Alexandro A. III et Dione II cons. *Vat.* 266 a.
a. 233? *Vat.* 73.

IMP. PHILIPPVS A.

- a. 249 *Vat.* 272.

IMPP. VALERIANVS ET GALLIENVS AA. ET VALERIANVS C.

- a. 255 — Valeriano III et [Gallieno II cons.] *Vat.* 18.
a. 259 pp. III k. Ian. Aemiliano et Basso cons. *Consult.* 9, 14.

IMP. GALLIENVS A.

- a. 260 — [Saeculare] II et Donato cons. *Vat.* 19.
a. *incerti* pp. VIII k. Nou. Pa[tanii] *Vat.* 21.

[IMP. CLAVDIVS A.]

- a. 269? — [et] Paterno cons. *Vat.* 73.

[IMP. AVRELIANVS A.]

- a. 271 — Aureliano et Basso *Vat.* 30.

(DOMINVS) IMP. PROBVS.

- a. 280 pp. VI k. Ian. Mes[salla et Grato cons.] *Vat.* 288.

IMPPP. CARVS CARINVS ET NVMERIANVS AAA⁴⁾.

- a. 283 pp. VI id. Dec. Caro et Carino cons. *Consult.* 1, 10.

IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA.⁵⁾

- a. 285 pp. [III non. Aug. Atubino Diocletiano A. II et Aristobulo cons.]
Vat. 23.
pp. III non. Nou. Suneata Diocletiano A. II et Aristobulo cons.
Vat. 297.
—— [Diocletiano A.] II et Aristob[ulo cons.] *Vat.* 24.
a. 286 pp. III id. Febr. *Mediolani Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 282.
pp. V non. Mart. Nicomediae Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 275.
? d. Nicomediae V non. Mart. AA. III et II cons. *Vat.* 280.
pp. V id. Mart. Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 283.
pp. Byzantio XI k. Apr. Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 281
pp. VI k. Iul. Maximiano II et Aquilia cons. *Consult.* 2, 7.
pp. III k. Sept. Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 277.

1) A. *om. Vat.* 228.

2) a. VI et albino *Consult.*

3) A. *om. Vat.* 266 a.

4) impp. carus et numerianus aa. *Consult.*

5) *de Vat. cf. tom. III p. 12.*

- a. 286 pp. III id. Oct. Heraclea Thracum Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 284.
 pp. III k. Dec. Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 279.
 III non Dec. Maximo II et Aquilino cons. *tom. III p.* 240.
 (*diei incerti*) Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 285.
- a. 290 pp. prid. non. Mart. Antiochiae AA. III et III cons. *Vat.* 276.
 pp. XVII k. Iul. ipsis VI et Constantio III cons. *Consult.* 2, 6.
 ? pp. VIII id. Sept. isdem cons. *Consult.* 1, 9.
 pp. Si[irmi XI k. Oct. AA. III et III cons.] *Vat.* 286.
- a. 291 d. XII k. Mart. Dorocortoro Tiberiano et Dione cons. *Vat.* 315.

IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC.¹⁾

- a. 293 pp. VII id. Ian. AA. cons. *Consult.* 6, 15.
 s. V id. Febr. Sirmi Augg. V et III cons. *Vat.* 42.
 pp. X k. Mart. iisdem AA. cons. *Consult.* 6, 19.
 pp. VIII k. Mart. Diocletiano V et Maximiano III cons. *Vat.* 312.
 pp. k. Mai. AA. et CC. cons. *Consult.* 6, 14.
 d. prid. k. Mai. Heraclea ipsis AA. cons. *Consult.* 6, 10.
 pp. III k. Iun. Diocletiano et Maximiano V et III cons. *Vat.* 293.
 pp. III k. Iun. iisdem cons. *Consult.* 4, 9.
 ? pp. VIII id. Sept. Diocletiano V et Maximiano III cons. *Consult.* 1, 9.
 scripta VII k. Oct. Sirmio AA. cons. *Hermog. Wisig.* 2, 1.
 pp. XI k. Nou. AA. cons. *Consult.* 6, 13.
 ? pp. V id. Nou. Heracleae Augg. V et III cons. *Vat.* 325.
 pp. XVIII k. Ian. ipsis AA. cons. *Consult.* 4, 11.
 pp. id. . . . AA. cons. *Consult.* 4, 10.
 pp. dd. Diocletiano V A. et Maximiano A. cons. *Consult.* 6, 16.
- a. 294? pp. XVIII k. Febr. *Sersum* cons. ss. *Vat.* 326.
- a. 294 scripta VII id. Apr. Sirmio CC. cons. *Hermog. Wisig.* 1, 1.
 s. V k. Mai. Sirmi CC. cons. *Vat.* 270.
 pp. k. Mai. AA. et CC. cons. *Consult.* 6, 14.
 s. III k. Oct. Viminacii CC. cons. *Vat.* 43.
 pp. V id. Nou. Melantia CC. cons. *Vat.* 314.
 pp. III id. Dec. Constantio et Maximo cons. *Consult.* 5, 6.
 d. VIII k. Ian. CC. cons. *Consult.* 6, 11.
 d. sub die VIII k. Ian. Nicomedia CC. cons. *Consult.* 6, 12.
- a. 295 pp. Mediolano XII k. Apr. Tusco et Aquilino cons. *Consult.* 5, 7.
 pp. XII k. Ian. Mediolano Tusco et Anullino cons. *Vat.* 292.
- a. 296 d. prid. k. Apr. Aquileiae Diocletiano A. VI et Constantio II
 cons. *Vat.* 313.
- a. 298 pp. VI id. Mart. Carthagini Fausto II et Gallo cons. *Vat.* 41.
anni incerti Vat. 22. 316. 338 (— [Ma]rt. Nicomediae —).

IMP. CONSTANTINVS A.²⁾

- a. 312 pp. III k. Sept. Constantino et Licinio Augg. II cons. *Vat.* 32.
 a. 313 s. XII k. Aug. Constantino A. III cons. *Vat.* 34.

¹⁾ et cc. *om. Consult.* 4, 9. 5, 6. 6, 10. 11. 13—19: *de Vat. cf. tom. III p.* 12.

²⁾ *sic Consult.* 9, 13, dominus Constantinus et Caess. *Vat.* 273, idem *Vat.* 274, Constantinus et Caess. *Vat.* 249. Augg. et Caess. *Vat.* 33—35, deficit *Vat.* 32.

- a. 313 (*uel* 337) d. III k. Sept. a praefecto praetorio ad correctorem Piceni Aquileia. acc. XIII k. Oct. Albae Constantino A. III cons. *Vat.* 35.
- a. 315 pp. id. Aug. Romae Constantino et Licinio Augg. III cons. *Vat.* 33.
d. id. Aug. Romae Constantino et Licinio Augg. cons. *Vat.* 274.
d. XV k. Nou. Mediolano Constantino et Licinio cons. *Vat.* 273.
- a. 316 d. III (VI *Consult.*) non. Febr. Romae Sabino et Rufino cons. in foro diui Traiani (in f. d. t. *em. Consult.*) *Vat.* 249 *Consult.* 9, 13.

IMP. CONSTANTINVS A. ET CAESS.¹⁾

- a. 317—319 *Vat.* 36.
- a. 318 Licinio V et Crispo cons. *Vat.* 287.
- a. 319 d. VII k. Ian. Constantino A. V et Licinio cons. *Appendix* 1, 20.
- a. 330 d. XVII k. Aug. Constantinopoli Gallicano et Symmacho cons. *Vat.* 248.

IMP. CONSTANTIVS A. ET IVLIANVS C.

- a. 356 d. III non. Iul. Constantio A. VII et Iuliano cons. *Consult.* 8, 7.

IMP. IVLIANVS A.

- a. 363 d. XI k. Dec. Antiochiae Iuliano A. III et Sallustio cons. *Appendix* 1, 27.

IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA.

- a. 364 d. III non. Iul. Sirmio diuo Iouiano et Varroniano cons. *Consult.* 9, 6.
pp. VI id. Dec. diuo Iouiano et Varroniano cons. *Consult.* 3, 12.
- a. 365 d. VIII id. Febr. alleg. IX kal. Apr. in basilica Thermarum Comm. ipsis AA. cons. *Consult.* 9, 2.
d. XII k. Apr. ipsis AA. cons. *Consult.* 9, 3.
alleg. III k. Mai. Flauia Fanestri in secretario ipsis AA. cons. *Consult.* 9, 4.
d. XIII k. Aug. Mediolani ipsis AA. cons. *Consult.* 9, 7.
d. III k. Aug. Mediolani ipsis AA. cons. *Consult.* 9, 5.
d. III id. Aug. Mediolani *Consult.* 9, 1.

IMPPP. VALENTINIANVS VALENS ET GRATIANVS AAA.²⁾

- a. 369 d. VIII k. Mart. Treueris Olybrio p. u. *Appendix* 2, 5.
d. k. Apr. Triu. ad Viuentium ppo. *Appendix* 1, 26.
- a. 369. 372 d. III id. Nou. Treueris acc. — [Valentiniano] n. p. et Victore cons. — [ad] — [consul]arem prou. Lugdunensis primae Modesto et A[rintheo] cons.] *Vat.* 37.
- a. 374 d. III non. Dec. Triu. Gratiano A. III et Equitio u. c. cons. *Appendix* 1, 21.

IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA.³⁾

- a. 382 d. prid. non. Apr. CP. Antonio et Syagrio cons. *Consult.* 3, 13.
d. X k. Sept. CP. Antonio et Syagrio cons. *Appendix* 1, 22.
d. III k. Ian. CP. Antonio et Syagrio cons. *Appendix* 2, 4.

¹⁾ Augg. et Caess. *Vat.* 36. 287, imp. const. a. *Appendix* 1, 20, deficit *Vat.* 248.

²⁾ impp. ualent. et ual. aa. *Appendix* 2, 5.

³⁾ impp. ual. et theod. *Appendix* 2, 4.

IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA.¹⁾

- a. 384 d. III k. Dec. Med. Ricomere et Clearcho cons. *Appendix* 1, 23.
 a. 386 d. VIII id. Iun. Mediolano Honorio n. p. et Enodio cons. *Appendix* 2, 2.

IMPPP. THEODOSIVS ARCADIVS ET HONORIVS AAA.

- a. 393 d. V k. Iul. Theodosio A. VI et Abundantio cons. *Consult.* 8, 2.

IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA.²⁾

- a. 395 d. prid. id. Oct. Mediolano Olybrio et Probio cons. *Consult.* 7a, 3 (1, 12).
 a. 396 d. III k. Mart. Constp. Arcadio III et Honorio III AA. cons. *Appendix* 2, 1.
 d. III non. Aug. CP. Arcadio III et Honorio cons. *Consult.* 8, 5.
 a. 398 d. VIII id. Dec. Constantinopoli Honorio A. III et Eutychiano cons. *Appendix* 1, 24.

IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA.

- a. 400 d. VI id. Dec. Constantinopoli Stilichone et Aureliano cons. *Appendix* 1, 28.
 a. 413 d. XVI k. Mart. Rauenna p. c. Honorii VIII et Theodosii V AA. *Appendix* 1, 25.
 a. 414 d. prid. non. Mart. Rauennae Constantino cons. *Consult.* 9, 12.

Incertorum.

Vat. 20 (k. Iulii Viminacii) 26 (pp. II k. — cons.) 27 (ipso A. III cons.) 29 (pp. k.) 31. 38—40. 113. 289 (pp. non. Oct.) 290 (d. III k. Oct. Verona) 291 (pp. V k. Iun. Treueris — III cons.) *Consult.* 9, 17 (*ex Gregoriano*).

III

CONSTITVTIONES IMPERATORVM

quae in hac collectione citantur.

AVGVSTI:

Vlp. 20, 10 (d. Aug. constituit); *Paul.* 3, 4B, 10a (edictum d. A.); *de iure fisci* 8 (edictum d. A.).

CLAVDII:

Gai. 1, 32c (edicto Claudii) = *Vlp.* 3, 6 (ex ed. d. Claudii).

NERONIS:

[*Gai.* 1, 33].

VESPASIANI:

Gai. 1, 85 (d. Vesp.).

NERVAE:

Vlp. 24, 28 (a d. Nerua introductum est).

TRAIANI:

Gai. 1, 34 (Tr. constituit); *de iure fisci* 6 (edicto d. Traiani); *Vat.* 233 (secundum litteras d. Traiani).

¹⁾ impp. ual. et theod. aa. *Appendix* 2, 2, idem aaa. *Appendix* 1, 23.

²⁾ impp. hon. et arc. aa. *Consult.* 7a, 3.

HADRIANI:

Gai. 1, 7 (rescripto d. Hadriani); *Gai.* 1, 55 (d. Hadrianus edicto significavit) = 1, 93 (edicto d. Hadriani); *Gai.* 1, 73 (rescripto d. Hadriani); *Gai.* 1, 84 (d. Hadr.); *Gai.* 1, 94 (subscriptione d. Hadr.); *Gai.* 2, 285 (ex oratione d. Hadriani SC. factum est); *Gai.* 2, 163 (d. Hadr.); *Gai.* 2, 221 (d. Hadriani constitutione); *Gai.* 2, 280 (rescripto d. Hadriani); *Gai.* 3, 121. 121 a. 122 (epistula d. Hadriani); *Papiniani resp.* 5, 10 (d. Hadr.) 9, 7 (d. Hadr.); *Vat.* 151. 223 (epistula d. Hadriani — quae constitutio); *Vat.* 244 (epistula d. Hadr.); *Vat.* 222 (d. Hadr.); *Vat.* 235 (Hadriano rescripto — quam epistolam); *Vat.* 141 (uacatio a d. Hadriano dari coepit); *Coll.* 1, 6 (rescriptum); *Coll.* 3, 3, 4 (d. Hadr.); *Coll.* 11, 7 (rescriptum d. Hadr.) = 11, 8, 3; *Coll.* 13, 3, 1 (d. Hadr. rescripsit).

ANTONINI PII:

Gai. 1, 53 (constitutio imp. Antonini); *Gai.* 1, 74 (rescripsit imp. Ant.); *Gai.* 1, 102 (ex epistula optimi imp. Antonini); *Gai.* 2, 120. 121 (rescripto imp. Antonini — haec constitutio); *Gai.* 2, 126 (imp. Antoninus significavit rescripto suo); *Gai.* 2, 151 a, cf. 149 a (rescripto imp. Antonini); *Gai.* 2, 195 (ex d. Pii Antonini constitutione); *Paul.* 5, 6, 15 (d. Pius): *Vat.* 179 (rescripto d. Pii); *Vat.* 223 (d. Pius scripsit); *Vat.* 244 (epistula d. Antonini); *Vat.* 303. 310 (d. Pius rescripsit); *Vat.* 314 (d. Titus Antoninus parens noster statuit); *Coll.* 3, 3, 1—3 (rescriptum d. Pii); *Coll.* 3, 3, 5. (6). 11, 6, 1 (d. Pius rescripsit); *Coll.* 15, 2, 4 (d. Pii decretum), *Scholia Sinait.* 12 (Pii διάταξις).

M. AVRELI ET L. VERI:

Vat. 154. 156 (d. fratres rescripserunt — ex hac constitutione); *Vat.* 168 (diui Marcus et Lucius scripserunt: *sequuntur uerba rescripti*); *Vat.* 240 (diuorum fratrum rescripto); *Vat.* 244 (oratio fratrum imperatorum); *Vat.* 245 (fratres impp. rescripserunt); *Vat.* 247 (compluribus constitutionibus tam Marci et Luci *rel.*).

M. AVRELI SOLIVS:

Papiniani resp. 9, 13 (d. Marcus); *Vlp.* 22, 34 (d. Marcus constituit); *Vat.* 195 (oratio d. Marci quam in castris praetoris recitavit Paulo II et Aproniano cons.: *sequuntur uerba orationis*); *Vat.* 203. 205. 221 (d. Marcus rescripsit); *Vat.* 220 (oratio d. Marci); *Coll.* 15, 2, 5 (d. Marcus relegavit).

M. AVRELI ET COMMODI:

Vlp. 26, 7 (impp. Antonini et Commodi oratione in senatu recitata); *Vat.* 222 (d. Marcus cum filio rescripsit).

SEVERI:

Vat. 158 (pars orationis imp. Seueri: *sequuntur uerba*); *Vat.* 201 (d. Seuerus rescripsit); *Vat.* 212. 213 (d. Seuerus constituit — in oratione); *Vat.* 276 (oratione d. Seueri); *Vat.* 317 (d. Seuerus constituit); *Coll.* 12, 7, 6 (d. Seueri rescriptum); *tom. III p.* 239 (d. Seueri [sententia]).

SEVERI ET ANTONINI:

Papiniani resp. 5, 10 (optimi maximique principes nostri): *Vat.* 119 (impp. Augg. rescripserunt); *Vat.* 125 (ex constitutionibus imperatorum nostrorum); *Vat.* 147 (impp. nostri constituerunt); *Vat.* 149 (rescriptis impp. nostrorum); *Vat.* 159. 246 cf. 211. 215 (impp. nostri Aelio Diodoto suo sal.: *sequuntur uerba*); *Vat.* 191 (cf. 208. 209). 236 (imp. noster et d. Seuerus rescripserunt); *Vat.* 200 (210?) 234. 238 (imp. noster cum patre rescripsit); *Vat.* 235 (rescripto imp. noster cum patre interpretatus est); *Vat.* 247 cf. 191. 208

(constitutio principum nostrorum ad Claudium Herodianum: *sequuntur uerba*); *Vat.* 247 (constitutionibus dominorum nostrorum); *Vat.* 294 (maximi principes suaserunt et ita senatus censuit); *Coll.* 4, 6, 1 (Seuerus quoque et Antoninus ita rescripserunt).

ANTONINI CARACALLAE:

Vlp. 8, 5 (ex constitutione d. Antonini); *Vlp.* 17, 2 (ex constitutione imp. Antonini); *Vat.* 176 (imp. noster); *Vat.* 204 (imp. Antoninus rescripsit); *Vat.* 210. 211. 232. 235. 239. 266 (imp. noster rescripsit); *Coll.* 4, 3, 6 (Magnus Antoninus).

DIOCLETIANI ET MAXIMIANI:

Coll. 6, 4, 1 (exemplum litterarum Diocletiani et Maximiani imp. — exemplum edicti).

CONSTANTINI (MAGNI):

Vat. 34 (a nobis iam olim praescriptum est); *Vat.* 249, 1 (nuper dicta lex est).

V

IVRIS AVCTORES

quorum capita in hac collectione extant.

Gai institutiones *tom. I.*

Gregorianus Codex *tom. III p. 221—241.*

Hermogenianus Codex *tom. III p. 234. 235. 242—246.*

Modestinus differentiarum l. II sub tit. de deposito uel commendato *Coll.* 10, 2.

————— l. VI sub tit. de scientibus et ignorantibus
Coll. 1, 12.

————— l. incertus *tom. II p. 161.*

regularum l. III sub tit. de bonis libertorum et de testamento
tom. II p. 161.

Papinianus de adulteriis l. sing. *Coll.* 4, 7—11. 6, 6.

————— definitionum l. II sub tit. de iudicatis *Coll.* 2, 3.

————— quaestionum l. III *tom. III p. 285.*

————— l. XI *Vat.* 224—226.

————— responsorum l. I *tom. II p. 157 [cf. tom. III p. 297].*

————— l. II *Vat.* 296. 328—332.

————— l. III *Vat.* 2—17.

————— l. III *Vat.* 121. 122.

————— l. V *tom. III p. 287 sqq.*

————— l. VII *Vat.* 64a. 69.

————— l. IX *tom. III p. 291 sqq.*

————— l. XII *Vat.* 250—265. 294.

————— l. XV sub tit. ad legem Iuliam de adulteriis
Coll. 4, 5.

Paulus [de cognitionibus l. sing. ?] *Vat.* 233—236.

— ad edictum l. VIII *Vat.* 319.

— ad Cinciam *Vat.* 298—309.

— de breuib. l. XXIII *Vat.* 310. 311.

— de excusatione tutorum *sive* de excusationibus l. sing. *Vat.* 231. 246.

— de iurisdictione [praetoris] tutelar. editionis secundae l. I
Vat. 247.

- Paulus institutionum l. II tom. II p. 160.
 ————— l. incertus tom. III p. 297.
 manualium l. I *Vat.* 46—58.
 ————— l. II ex tribus *Vat.* 45.
 ad municipalem l. sing. *Vat.* 237. 243.
 notae ad Papiniani responsa tom. III p. 289. 291—293.
 de officio praetoris tutelari l. sing. *Vat.* 244. 245.
 quaestionum l. VI sub rubrica de legitimis tutelis *Vat.* 227.
 responsorum l. V sub tit. ex locato et conducto *Coll.* 10, 9.
 ————— l. VII *Vat.* 94—107.
 ————— l. VIII [tit. de re uxoria *Schol.*] *Vat.* 108—112.
 114—118.
 [ad Sabinum l. VIII] *Vat.* 1.
 sententiarum libri V uol. II p. 39—137.
 ————— l. I *Vat.* 336. 337.
 ————— — sub tit. finium regundorum *Coll.* 13, 2.
 ————— — *Consult.* 3, 6—11.
 ————— — de pactis *Consult.* 7, 4. 5.
 ————— — de pactis et conuentis *Consult.* 7, 6.
 ————— — tit. de pactis et conuentionibus uel transactioni-
 bus *Consult.* 4, 3. 4.
 ————— — de transactionibus *Consult.* 4, 6. 7.
 ————— — sub tit. si hereditas uel quid aliud petatur (pe-
 titur *App.*) *Consult.* 5, 5. 6, 5—7 *Appendix* 1,
 10. 11.
 ————— — tit. de calumniatoribus *Consult.* 6, 20.
 ————— — tit. de familiae herciscundae *Appendix* 1, 12—15.
 l. II *Vat.* 172.
 ————— — sub tit. de deposito *Coll.* 10, 7.
 ————— — sub tit. de nuptiis *Coll.* 6, 3.
 ————— — sub tit. de adulteriis *Coll.* 4, 12. 5, 2.
 ————— — sub tit. de furibus *Coll.* 7, 5.
 ————— — tit. ex empto et uendito *Consult.* 6, 8.
 l. III tit. de institut. hered. *Consult.* 4, 8.
 ————— — tit. de legatis *Consult.* 6, 9.
 l. III sub tit. de intestatorum successionibus (here-
 ditatibus *App.*) *Coll.* 16, 3 *Appendix* 1, 7
 —9. 17.
 ————— — sub tit. de testibus et quaestionibus *Coll.* 8, 3.
 9, 3.
 ————— — *Appendix* 1, 18. 19.
 lib. V sub tit. ad legem Corneliam de sicariis et
 ueneficis *Coll.* 1, 2. 4. 7. 13. 2, 7. 3, 2. 7, 2.
 8, 4. 5. 14, 2.
 ————— — sub tit. de abigeatoribus *Coll.* 11, 2—5.
 ————— — sub tit. de incendiariis *Coll.* 12, 2—4.
 ————— — tit. de priuatis et publicis iudiciis *Consult.*
 6, 21.
 ————— — tit. de re iudicata *Appendix* 1, 16.
 ex corpore sententiarum *Appendix* 2, 8. 9.
 ————— — de confessionibus *Appendix* 2, 10.
 ————— — sceda de quaestionibus in familia ha-
 bendis aut si ante habitam quaestionem
 hereditas eius qui dicitur interfectus
 adita fuerit *Appendix* 2, 15—17.

- Paulus de testamentis lib. sing. *Vat.* 229. 230.
 Pomponii regula *tom. II p.* 148.
 Valerius Probus de notis iuris *tom. II p.* 141—148.
 Ulpianus ad edictum l. VI qui pro aliis ne postulent tit. VI *tom. II p.* 160.
 ———— l. VIII *Vat.* 318 [320. 321?].
 ———— l. VIII *Vat.* [322. 323?] 339—341.
 ———— l. XVIII sub tit. si quadrupes pauperiem dederit
Coll. 7, 3.
 ———— — sub tit. si fatebitur iniuria occisum esse,
 in simplum et cum diceret *Coll.* 2, 4. 12, 7.
 ———— l. [XXVI =] I de rebus creditis *Vat.* 266.
 ———— l. XXXIII *Vat.* 120.
 ———— l. XLVI *tom. III p.* 298.
 ———— l. LXXVII *Vat.* 322—324.
 ———— l. inc. *Vat.* 334 b? 335?
 ———— de excusationibus *Vat.* 123—170.
 ———— institutionum libri II *tom. II p.* 157—160.
 ———— notae ad Papiniani responsa *Vat.* 66, *tom. III p.* 289—296.
 ———— de officio praetoris tutelaris l. sing. *Vat.* 173—223. 232. 233
 —236? 238—242.
 ———— de officio proconsulis l. II *Vat.* 119.
 ———— l. VII sub tit. de sicariis et ueneficis
Coll. 1, 3, 6. 11. 15, 2.
 ———— l. VIII sub tit. de dominorum saeuitia
Coll. 3, 3.
 ———— — sub tit. de furibus *Coll.* 7, 4.
 ———— — sub tit. de poena legis Corneliae
 testamentariae *Coll.* 8, 7.
 ———— — sub tit. de abigeis *Coll.* 11, 7. 8.
 ———— — sub tit. de naufragis uel incen-
 diariis *Coll.* 12, 5.
 ———— l. VIII sub tit. ad legem Iuliam de ui
 publica et priuata *Coll.* 9, 2.
 ———— — sub tit. d. termino moto *Coll.* 13, 3.
 ———— — sub tit. ad legem Fabiam *Coll.*
 14, 3.
 ———— regularum l. sing. *tom. I p.* 1—38.
 ———— sub tit. de nuptiis *Coll.* 6, 2.
 ———— sub tit. de legitimis hereditatibus *Coll.* 16, 4.
 ———— sub tit. de iniuriis *Coll.* 2, 2.
 ———— responderum l. II *Vat.* 44.
 ———— ad Sabinum l. XVI *Vat.* 89.
 ———— l. XVII *Vat.* 59—64. 70—72. 74—88.
 ———— l. XVIII? *tom. III p.* 298.
 ———— ad l. XXXV—XXXVIII scholia *Sinaitica tom. III*
p. 268—282.
 ———— *Incertus* de gradibus *tom. II p.* 166.
 ———— de iudiciis lib. II *tom. III p.* 298.
 ———— de interdictis l. I sub tit. in eum qui legatorum nomine possi-
 debit *Vat.* 90.
 ———— l. II sub tit. si uti frui prohibitus esse dicitur
Vat. 91.
 ———— l. III sub tit. a quo ususfructus petetur si rem
 nolit defendere *Vat.* 92. 93.
 ———— responderum l. XV *Vat.* 327. 333.

Incerti: (Dositheus) tom. II p. 149; (de iure fisci) tom. II p. 162; (stemma agnationis) tom. II p. 168; Vat. 171. 317. 334. 335; (de formula Fabiana) tom. III p. 299.

VI

IVRIS AVCTORES

qui in hac collectione citantur.

- Aristo *Vat.* 68. 83. 88. 199.
 Atilicinus *Vat.* 77.
 Aufidius Chius *Vat.* 77.
 Caelius Sabinus *Gai.* 3, 70. 141.
 Cassiani *Vlp.* 11, 28.
 Cassius *Gai.* 1, 196. 2, 79. 195. 244. 3, 71. 133. 140. 147. 161. 4, 79.
 — 114. 170. *Vat.* 1. 70, 2.
 — l. VIII iuris civilis *Vat.* 72, 1.
 Celsus *Vat.* 1, 77. 79. 80.
 — digestorum l. XVIII *Vat.* 75, 5.
 — — l. XXVII *Coll.* 12, 7, 10.
 — — l. XXXVII *Coll.* 12, 7, 5.
 Florentinus institutiones *Schol. Sinait.* 35.
 Fufidius *Gai.* 2, 154.
 Gaius ad edictum? *Gai.* 3, 33.
 — ad legem Iuliam et Papiam *Gai.* 3, 54?
 — ex Q. Mucio *Gai.* 1, 188.
 Iauolenus *Gai.* 3, 70 et *tom. III p. 300.*
 Iulianus *Gai.* 2, 218. 280. *Papiniani resp.* 5, 21 (*nota Vlpiani*). *Dositheus* 15. *tom. III p. 301.* *Vat.* 1. 60. 68. 75, 3—5. 76. 111. 120. 334 a.
 — digestorum l. XXXV *Vat.* [62] 72, 1. 75, 2. 77. 78. 82. 83. 87—89.
 Labeo *Gai.* 1, 135. 188. 2, 231. 3, 140. 183. 4, 59. *Vat.* 1. 60. 71. 71 a. 71 b. 306. *Coll.* 2, 5, 2.
 — responsorum l. XVI *Coll.* 12, 7, 3.
 Marcellus *Papiniani resp.* 5, 21 (*nota Vlpiani*). *Vat.* 75, 3. *tom. III p. 301.*
 — digestorum l. XIII *Vat.* 82. 84.
 — — l. XXXI *Coll.* 4, 2, 4. 5.
 Marcianus ad formulam hypothecariam *Schol. Sinait.* 11.
 Masurius u. Sabinus.
 Mauricianus *Vat.* 75, 3.
 Modestinus differentiarum l. II *Schol. Sinait.* 12.
 — regulae *Schol. Sinait.* 35.
 Q. Mucius *Gai.* 1, 188. 3, 149.
 Neratius *Vat.* 54. 81—83. 85. *Coll.* 12, 7, 7. — Neratius Priscus *Dositheus* 15.
 — membranarum l. III *Vat.* 71.
 — responsorum l. I *Vat.* 75, 3. 79.
 Nerua *Gai.* 2, 15. 195. 3, 133.
 Octaenus *Dositheus* 13. *tom. III p. 300.*
 Ofilius *Gai.* 3, 140.
 Papinianus *Vat.* 211.
 Papinianus quaestionum l. II *Vat.* 321.

- Papinianus quaestionum l. V *Vat.* 194.
 ——— ——— l. XVII *Vat.* 75, 3.
 ——— ——— l. XVIII *Vat.* 81.
 ——— (responsorum) l. XV *Coll.* 4, 4, 2.
 Paulus *Coll.* 14, 3, 6. P. iuridicus *Consult.* 7, 3.
 — responsorum l. VIII *Schol. Sinait.* 31.
 — ——— l. XV *Schol. Sinait.* 4.
 — ad Sabinum l. V *Schol. Sinait.* 35.
 — ——— l. VII tit. XXXIII *Schol. Sinait.* 34.
 — ——— l. VII tit. XXXV *Schol. Sinait.* 18.
 Pedius *Vat.* 93.
 S. Pedius Mediuanus? *Probus Einsidl.* 77.
 Pegasus *Gai.* 3, 64.
 Plautius *Vat.* 77.
 S. (S. *Vat.* 88, *om. reliqui*) Pomponius *Vat.* 50. 75, 4. 5. 76. 83. 88.
 ——— *Coll.* 7, 3, 2.
 — ex Plautio l. VII *Vat.* 75, 4. 82.
 Priscus *Vlp.* 11, 28.
 Proculeiani *Vlp.* 11, 28 *Dositheus* 10.
 Proculus *Gai.* 2, 15. 195. 231. 3, 140. 4, 163. *Vat.* 1. 71a. *Coll.* 12, 7,
 8—10.
 Sabiniani *Vat.* 29? 266.
 Masurius Sabinus *Gai.* 3, 183. — Sabinus *Gai.* 1, 196. 2, 79. 154. 178.
 195. 218. 244. 3, 133. 156. 161. 218. 4, 79. 114. 170. *Vat.* 1. 72,
 1. 2. 86. 87. 269. 307. *Coll.* 12, 7, 9.
 Caelius Sabinus *u. Caelius.*
 Scaeuola *Vat.* 82 *Papiniani resp.* 5, 13 (*Vlp. nota*).
 Ser. Sulpicius *Gai.* 1, 188. 3, (149) 179. 183. *Vat.* 82. — Seruius *Gai.*
 2, 244. 3, 156.
 Sextus *Gai.* 2, 218.
 Veteres *Gai.* 1, 144. 145. 165. 188. 2, 55. 3, 180. 189. 202. 4, 11. 30.
Vat. 1. 68.
 Vindius *Vat.* 77.
 Viuianus *Coll.* 12, 7, 8 (libro VI ex Viuiano relatum).
 Vlpianus [ad edictum] τὰ πρῶτα tit. de in integrum restitutione *Schol.*
Sinait. 35.
 — ad Sabinum l. XXXI tit. I *Schol. Sinait.* 26.
 — ——— l. XXXVIII *Schol. Sinait.* 45.
 Vrseius l. X refert *Coll.* 12, 7, 9.
 Incertus de tutelis l. I *Schol. Sinait.* 42.

VII

NOMINA VIRORVM ET MVLIERVVM.

Quadratis litteris expressa sunt nomina eorum qui fuerunt uidentur fuisse senatorii ordinis uel certe equestris non multum inferioris. imperatorum, consulum in constitutionum subscriptionibus nominatorum, iuris auctorum nomina, quae exhibent indices III. V. VI, in hoc indice non repetuimus. omisimus praeterea nomina, quibus exempli causa utuntur scriptores, A. Agerii, L. Aurelii (*Vat.* 229. 230), P. Meuii, Meuiaie, N. Negidii, C. Optati (*Vat.* 229), Seii, Seiac, Septicii (*Vat.* 115. 117), Septiciae (*Vat.* 102. 117), L. Titii, Luciae Titiae, Erotis, Stichi. nominibus quae uidentur corrupta esse asteriscus praepositus est.

*Abas *u. Aurelius.*

Aelia Bauonia *Consult.* 9, 5.

— Matrona *Greg. Wisig.* 13, 1.

AELIANVS *Vat.* 203.

- AELIVS DIODOTVS** *Vat.* 159 = 246. 211. 215 *cf.* 206.
 — **DIONYSIVS** *u. c. Vat.* 41.
 — **Ingenus** *Greg. Wisig.* 7, 2.
 — **Speratus** *Vat.* 257.
AEMILIANVS u. FVLVIVS.
Agatho *Coll.* 1, 10.
Agemacha u. Aurelia.
Agilius 1. *Vat.* 272.
 — **Cosmianus** *Vat.* 272.
Aglaus *Appendix* 1, 6.
AGRIPPINA (Claudii imp. uxor) *Gai.* 1, 62.
Agrippinus u. Iulius.
Alcimus 1. *Vat.* 220.
Alexander u. Aurelius et Aurelius Seuerus.
Alexandria *Vat.* 284.
Alexius u. Aurelius.
Alfius u. Iulius.
Altenicus u. Aurelius.
Altinus u. Aurelius.
Ampelia *Consult.* 9, 6.
Anagius *Consult.* 9, 18.
Anagriana u. Caecilia.
Andronicus u. Aurelius.
Anicius Vitalis *Vat.* 112.
ANNAEVS SENECA *cons. Gai.* 2, 253.
Annianus u. Aurelius.
Antigonus u. Viuentius.
Antonia u. Clinia.
Antonius Potitus *Greg. Wisig.* 8, 2.
Antoninus u. Aurelius et Iulius et Zeuxianus.
Apollinaris *Vat.* 227.
Apollonida u. Aurelius.
Aprilla u. Flauia.
Apronia Mamma *Consult.* 2, 7.
APRONIANVS *cons. Vat.* 195.
Apronius Saturninus *Vat.* 168.
Aristaeneta u. Calpurnia.
Asterius u. Aurelius.
Astilia u. Veturia.
Atilius Natalis *Vat.* 295.
Atinia Plotiana *Vat.* 22.
Auinius Octavianus *Greg. Wisig.* 1, 2.
Aureli . . *Vat.* 277.
Aurelia Agemacha *Vat.* 326.
 — **Homonoëa** *Vat.* 316.
 — **Mamma** *Greg. Wisig.* 6, 5.
 — **Panthea** *Vat.* 325.
 — **Philoxena** *Greg. Wisig.* 6, 4.
 — **Sabina siue Gaudiosa** *Vat.* 274.
 — **Seuera** *Consult.* 2, 6.
Aurelius *Coll.* 10, 5. *Consult.* 1, 10. 9, 14.
 — ***Abas** *Vat.* 285.
 — **Alexander miles** *Greg. Wisig.* 6, 1.
 — **Alexius Hermog.** *Wisig.* 1.
Fl. Aurelius Altenicus Andronicus *Coll.* 10, 4.

- Aurelius Annianus *Greg. Wisig.* 6, 4.
 — Antonius *Greg. Wisig.* 6, 3.
 — Apollonida *Vat.* 314.
 — Asterius *Consult.* 6, 18.
 — Auxonius *Greg. Wisig.* 7, 1.
 — *Carreno *Vat.* 283.
 — Dexter *Consult.* 5, 6.
 — Diogenes *Consult.* 6, 14.
 — Dionysius *Consult.* 1, 8. 9, 11.
 — Ennius Saturninus *Hermog. Wisig.* 2.
 — Felix *Vat.* 44.
 — Flavius *Coll.* 1, 9.
 — Heraclides *Consult.* 1, 9.
 — Herculanus *Coll.* 1, 8.
 — Hermogenes miles *Consult.* 9, 19.
 — Leontius *Vat.* 23.
 — *Loreus qui et Enucentrius *Vat.* 42.
 — Lucellus *tom. III p.* 244.
 — Lucianus *Vat.* 293.
 — MARCIANVS proconsul *Coll.* 3, 3, 1.
 — Onesimus *Vat.* 312.
 — Priscus miles *Greg. Wisig.* 12, 2.
 — Sacratius miles *Coll.* 3, 4.
 — Secundinus optio *Consult.* 6, 17.
 — Victorinus *Greg. Wisig.* 6, 2.
 — Zoilus *Vat.* 278.
- Auxonius *u.* Aurelius.
 Basilia *u.* Iulia.
 BASSVS *Vat.* 36.
 Bauonia *u.* Aelia.
 Benigna Superlata *Vat.* 279.
 Boncius Secundus *Vat.* 271.
 Caecilia Anagriana *Vat.* 270.
 CAERELLIVS PRISCVS *Vat.* 244.
 CAESARIVS ppo. *Appendix* 1, 28. 2, 1.
 Calpurnia Aristaeneta *Vat.* 282.
 Calpurnius miles *tom. III p.* 240.
 CARBO *u.* MANILIVS.
 *Carreno *u.* Aurelius.
 Censorinus *u.* Satirii.
 Cerealis *Vat.* 204.
 — *u.* Manilius.
 Claudia . . . *Vat.* 24.
 Clodia Iulia Ptolemais *Vat.* 297.
 Titus (Tiberius?) Claudius *tom. III p.* 244.
 Claudius (Clodius) Herodianus *Vat.* 191. 208. 247 *of.* 209.
 — IVLIANVS *Vat.* 235.
 — Lupi f. *Coll.* 1, 11, 2.
 — Menander *Consult.* 5, 7.
 — POMPEIANVS *Vat.* 232.
 — Pulcher *Vat.* 205.
 — SATVRNINVS *Vat.* 223.
 — Theodotus *Vat.* 43.
- CLEARCHVS ppo. *Appendix* 1, 22.
 Clinia Antonia *Consult.* 9, 10.

- Clodia, Clodius *u.* Claudia, Claudius.
 Conserturinus *u.* Iulius.
 Corneli . . . *t. III p.* 289, 20.
 Cosmianus (Cominius) *u.* Agilius.
 Cosonia Hilara *Vat.* 267.
 COTTA cons. *Coll.* 8, 7, 2.
 Crescens *Appendix* 2, 6.
 Cretianus Maximus *Consult.* 6, 11.
 Dexter *u.* Aurelius.
 *DIOCA *u.* MARCVS.
 DIODOTVS *u.* AELIVS.
 Diogenes *u.* Aurelius.
 Diona *tom. III p.* 242.
 Dionysius *u.* AELIVS *et* Aurelius.
 Diosimus *Coll.* 10, 5.
 Domitius Rufus *Vat.* 154.
 Donatus miles *Consult.* 9, 16.
 TAVRINVS EGNATIVS procons. Baeticae *Coll.* 1, 11, 1. 3.
 Eleazarus *Coll.* 16, 1, 1.
 Ennius *u.* Aurelius.
 Enucentrius *u.* Aurelius Loreus.
 Epafroditus *Coll.* 1, 6, 3.
 Epaphra *u.* Furius.
 Euaristus *u.* Marius.
 Eugraphius *Vat.* 38.
 Eusebius *Consult.* 6, 19.
 Eustathius *Coll.* 10, 5.
 EVTYCHIANVS *Appendix* 1, 24.
 *Exoperius (Exsuperius?) *Consult.* 9, 4.
 EXVPERANTIVS *u. c. Vat.* 36.
 Fauonius *u.* Pompeius.
 Faustius *Vat.* 238.
 FAVSTVS *Vat.* 38.
 Felix *u.* Aurelius.
 FELIX cons. Macedoniae *Consult.* 9, 7.
 Firminus *u.* Granius.
 Flavia Aprilla *Vat.* 34.
 Flauiana *Consult.* 6, 15.
 Flavianus *Coll.* 6, 5, 1.
 Flavius *u.* Fl. Aurelius Altenicus *et* Aurelius Flavius.
   — Herculanus *Consult.* 9, 15.
   — Menander *Vat.* 266 a.
   — Munatius *Coll.* 10, 3.
   — Rumitalus *Consult.* 4, 10.
   — Senerianus *Vat.* 201.
   — Vetus iun. *Vat.* 112.
 FLORENTIVS *p. u. Consult.* 7 a, 3.
 Fortunatus *Vat.* 27.
 Frontinus *Appendix* 1, 4.
 FVLVIVS AEMILIANVS *Vat.* 189. 210.
 Furius Epaphra *Vat.* 239.
   — OCTAVIANVS *c. u. Vat.* 220.
 Gaudiosa *u.* Aurelia Sabina.
 GEMINI cons. *Coll.* 8, 7, 3.
 GENTIANVS *u.* TERENTIVS.

- GREGORIANVS c. r. p. *Appendix* 2, 2.
 Heraclides u. Aurelius.
 Herculanus u. Aurelius et Flavius.
 Herennius u. Viuentius.
 Hermogenes u. Aurelius.
 Herodianus u. Claudius.
 Hilara u. Cosonia.
 Homonoea u. Aurelia.
 Iugenus u. Aelius et Pontius.
 IOHANNES ppo. *Appendix* 1, 25.
 Iouinus *Appendix* 1, 1.
 Iulia Basilia *Consult.* 1, 7.
 — Marcella *Vat.* 286.
 — u. Claudia et Tannonia.
 IVLIANVS proconsul Africae *Coll.* 15, 3 *inscr.* § 1. *Consult.* 9, 12.
 Iulianus *Appendix* 2, 7.
 — u. CLAVDIVS et IVLIVS.
 Iulius *Appendix* 1, 5.
 Alfius Iulius *Coll.* 3, 3, 5.
 Iulius Agrippinus *Coll.* 10, 9.
 IVLIVS AGRIPPINVS u. c. *Greg. Wisig.* 2, 1, 3.
 — Antoninus *Coll.* 1, 10.
 — Conserturinus *Consult.* 1, 6.
 — IV[LIANVS] *Vat.* 119.
 — Maximus *Appendix* 1, 3.
 — MENOPHILVS u. sp. *Vat.* 20.
 — Pancratius *Consult.* 6, 16.
 — Sabinus *Coll.* 3, 3, 3.
 Iusta *Coll.* 1, 8.
 Iuuenalis u. Sextius.
 *Laelius Sempronius Laeporius *Vat.* 313.
 *Laeporius u. Laelius.
 LARGVS cons. *Gai.* 3, 63.
 Leontius u. Aurelius.
 LICINIVS (?) cons. *Coll.* 8, 7, 1.
 Licinius Timotheus euocatus *Greg. Wisig.* 1, 1.
 *Loreus u. Aurelius.
 Lucellus u. Aurelius.
 Lucianus u. Aurelius.
 Lupus *Coll.* 1, 11, 2.
 LVPVS cons. *Gai.* 3, 63.
 MAMERTINVS ppo. *Consult.* 9, 3.
 — *Appendix* 1, 27.
 Mamma u. Apronia et Aurelia.
 Manilius *Appendix* 1, 2.
 — CARBO u. c. *Vat.* 168.
 — Cerealis *Vat.* 236.
 — Optius *Vat.* 189.
 Marcella u. Iulia.
 Marcellina u. Vlpia.
 Marcellus u. Pontius.
 Marcia u. Septimia.
 MARCIANVS u. AVRELIVS.
 *MARCVS DIOCA *Vat.* 235.
 Marcus miles *Greg. Wisig.* 12, 2.

- MARCVS** *u.* Valerius et Seuerianus.
Marius Euaristus *Coll.* 1, 11, 2, 3.
Massicia R . . . . . *Vat.* 288.
Matrona *u.* Aelia.
MAXIMVS cons. *Gai.* 1, 136.
     — *p. u.* *Vat.* 249, 1. *Consult.* 9, 13. *Appendix* 2, 3.
Maximus *Vat.* 40. 113.
     — *u.* Aedius et Cretianus et Iulius et Trebellius.
Menander *u.* Claudius et Flavius.
MENOPHILVS *u.* Iulius.
MESSALLA cons. *Coll.* 8, 7, 2.
Mestrius milés *Coll.* 10, 8.
Metrodorus *Greg. Wisig.* 11, 2.
Montanus *Vat.* 235.
Modestinus *u.* Satirii.
Moyses *Coll. passim.*
Munatius *u.* Flavius.
Musa *u.* Septimia.
Natalis *u.* Atilius.
NEPOS *u.* PLATORIVS.
Nonnusa *tom. III p.* 244.
OCTAVIANVS *u.* FVRIVS.
Octavius Priscus *Greg. Wisig.* 11, 1.
OLYBRIVS *p. u.* *Appendix* 2, 5.
Onesimus *u.* Aurelius.
Optius *u.* Manilius.
ORIENTIVS *vic. Romae Coll.* 5, 3.
PACATVS *leg. prou. Lugd. Coll.* 15, 2, 4.
PANCRATIVS *ppo. Consult.* 3, 13.
Pancratius *u.* Iulius.
Panthea *u.* Aurelia.
Paulina *Vat.* 113.
PAVLVS cons. *Vat.* 195.
PEGASVS cons. *Gai.* 1, 31. 2, 254.
PERTINAX *Vat.* 203.
Philadelphus *u.* Pomponius.
Philumenianus *Vat.* 234.
Philoxena *u.* Aurelia.
PLATORIVS NEPOS *Vat.* 223.
Plotiana *u.* Atinia.
POLVS TERENCEIANVS *Vat.* 200.
POMPEIANVS *u.* CLAVDIVS.
Pompeius Fauonius *Consult.* 9, 2.
POMPONIUS cons. *Coll.* 15, 2, 1.
Pomponia *Vat.* 258.
Pomponius Philadelphus *Vat.* 258.
Pontius Ingenuus *Greg. Wisig.* 5, 1.
     — *Marcellus Vat.* 247.
Porcatius Faustinus *Vat.* 238.
Potitus *u.* Antonius et Sentius.
Prima *u.* Rutilia.
Priscianus miles *Consult.* 9, 8.
Priscus *u.* Caerellius.
PROBVS *ppo. Appendix* 1, 21.
PROCVLVS *Appendix* 1, 20.

- Ptolemais *u.* Clodia Iulia.
 Pulcher *u.* Claudius.
 PVSIO cons. *Gai.* 1, 31. 2, 254.
 Quadratilla *u.* Septimia.
 Quintianus *Consult.* 6, 13.
 Renatus *Vat.* 113.
 Rufina *u.* Valeria et Vlpia.
 Rufinus *tom. III p.* 237.
 RVFINVS *u.* VETTIVS.
 RVFVS cons. *Coll.* 15, 2, 1.
 Rumitalus *u.* Flavius.
 Rutilia prima *Vat.* 33.
 P. RVTILIVS praetor *Gai.* 4, 35.
 Sab. . . . . iodul. . . *Vat.* 275.
 . . . ria Sabina *Vat.* 177 a.
 Sabina *u.* Aurelia.
 Sabinianus (?) *Vat.* 29.
     —   —   *u.* Septimius.
 Sabinus *u.* Iulius.
 Sacratius *u.* Aurelius.
 Salfad *Coll.* 16, 1, 1.
 Satirii (Satrii?) Modestinus et Censorinus *Greg. Wisig.* 9, 1.
 Saturninus *u.* Apronius et Aurelius et CLAVDIVS.
 Sebastianus *Consult.* 4, 9.
 Secundinus *u.* Aurelius.
 Secundus *u.* Boncius.
 Sempronius *u.* Laelius.
 SENECA *u.* ANNAEVS.
 Sentius Potitus *Vat.* 245.
 Septimia Marcia *Greg. Wisig.* 12, 1.
     —   Musa *Greg. Wisig.* 10, 1.
     —   Quadratilla *Coll.* 10, 6.
 Septimus *tom. III p.* 244.
 Septimius Sabinianus *Consult.* 6, 10.
     —   VARIANIVS *Consult.* 9, 8.
 Sergia *Consult.* 9, 18.
 Seuera *u.* Aurelia.
 Seuerianus *u.* Flavius.
 M. Seuerianus *tom. III p.* 244.
 Seuerus *u.* Aurelius.
 Sextius Iuuenalis *Greg. Wisig.* 8, 1.
 SIMILIS *u.* SVLPICIVS.
 Speratus *u.* Aelius.
 STATILIVS [TAVRV] *Coll.* 8, 7, 1.
 SVLPICIVS SIMILIS *Vat.* 233.
 Superlata *u.* Benigna.
 SYMMACHVS p. u. *Appendix* 1, 23.
 Tannonia Iulia *Vat.* 41.
 TAVRINVS *u.* EGNATIVS.
 TAVRV cons. *Coll.* 8, 7, 1.
 TAVRV ppo. *Consult.* 8, 7.
 TARENTIANVS *u.* POLVS.
 TARENTIVS GENTIANVS *Coll.* 13, 3, 1.
 Theodotus *u.* Claudius.
 Titus (Tiberius?) *tom. III p.* 244.

- TREBELLIVS MAXIMVS cons. *Gai.* 2, 253.
 Trophimus libertus *tom. III p.* 240.
 TVBERO cons. *Gai.* 1, 136.
 VALENTINVS *Vat.* 36.
       — cons. *Piceni Consult.* 9, 4.
 Valeria Caelestina *Greg. Wisig.* 4, 1.
       — Rufina *Greg. Wisig.* 4, 2.
 M. Valerius *Greg. Wisig.* 6, 2.
 VARIANVS u. SEPTIMIVS.
 Verna *Vat.* 235.
 Verrius *Gai.* 3, 193?
 Vettori *Appendix* 1, 4.
 VETTIVS RVFINVS *Vat.* 273.
 Veturia Astilia *Coll.* 12, 7, 6.
 Vetus u. Flavius.
 Victorina *Greg. Wisig.* 14, 1.
 Victorinus u. Aurelius.
 VICTOR[IVS] procons. *Africae Consult.* 8, 2.
 Vitalis u. Anicius.
 Vlpia Marcellina *Consult.* 9, 9.
       — Rufina *Vat.* 315.
 VIVENTIVS ppo. *Appendix* 1, 26.
 Viuentius Herennius Antigonus *tom. III p.* 244.
 Vmbra (Vmbria) *Coll.* 3, 3, 4.
 VOLVSIANVS p. u. *Consult.* 9, 1.
 [Xa]othicus *Vat.* 25.
 Zeuxianus Antoninus *Consult.* 4, 11.
 Zoilus u. Aurelius.

VIII

NOMINA POPVLORVM, REGIONVM, LOCORVM

[Civium Romanorum mentio omissa est]

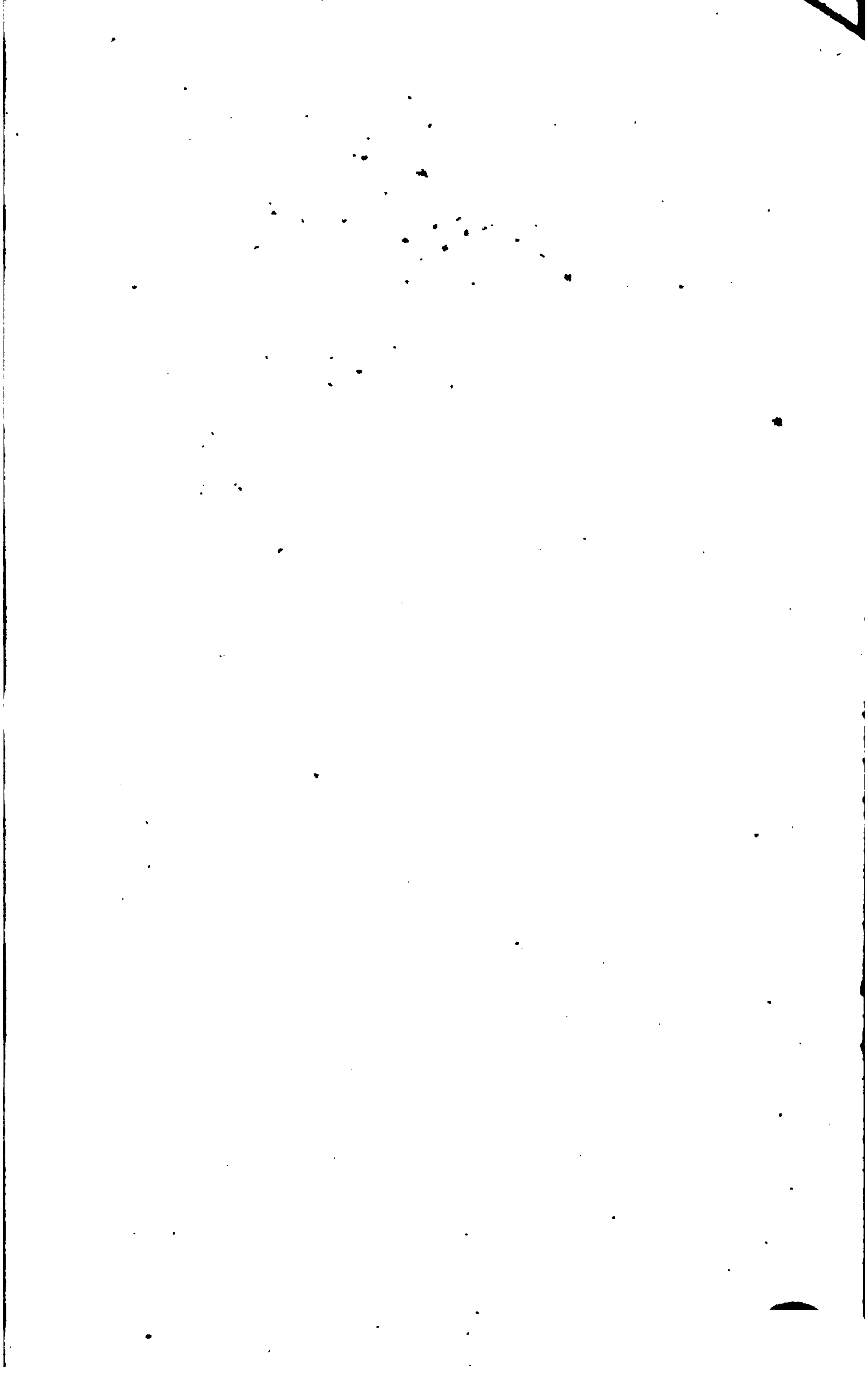
- Ἀχαιοί *Gai.* 3, 141.
 Africa *Coll.* 15, 3, 1.
 Alba (Fuentis) *Vat.* 35, 7.
 Alexandria *Coll.* 15, 3, 8.
 Antiochia *Vat.* 276. *tom. III p.* 239. *Appendix* 1, 27.
 Appiaria *Coll.* 10, 5.
 Aquae *Greg. Wisig.* 3, 1.
 Aquileia *Vat.* 35, 7. 313.
 Asia *Vat.* 50. 229.
 Atrium Minervae *Coll.* 5, 3.
 Baetica *Coll.* 1, 11, 1. 3, 3, 1. 11, 6, 1. 11, 7, 1.
 Basilica Thermanarum Comodianarum *Consult.* 9, 2.
 Belgica *Vat.* 223.
 Bithyni *Gai.* 1, 193.
 Byzantium *Vat.* 281.
 Carthago *Vlp.* 22, 6. *Vat.* 41.
 Castra praetoria *Vat.* 195.
 Chaldaei *Coll.* 15, 1, 3. 15, 2, 1.
 Constantinopolis *Vat.* 248. *Consult.* 3, 13. 8, 5. *Appendix* 1, 22. 24.
       28. 2, 1.

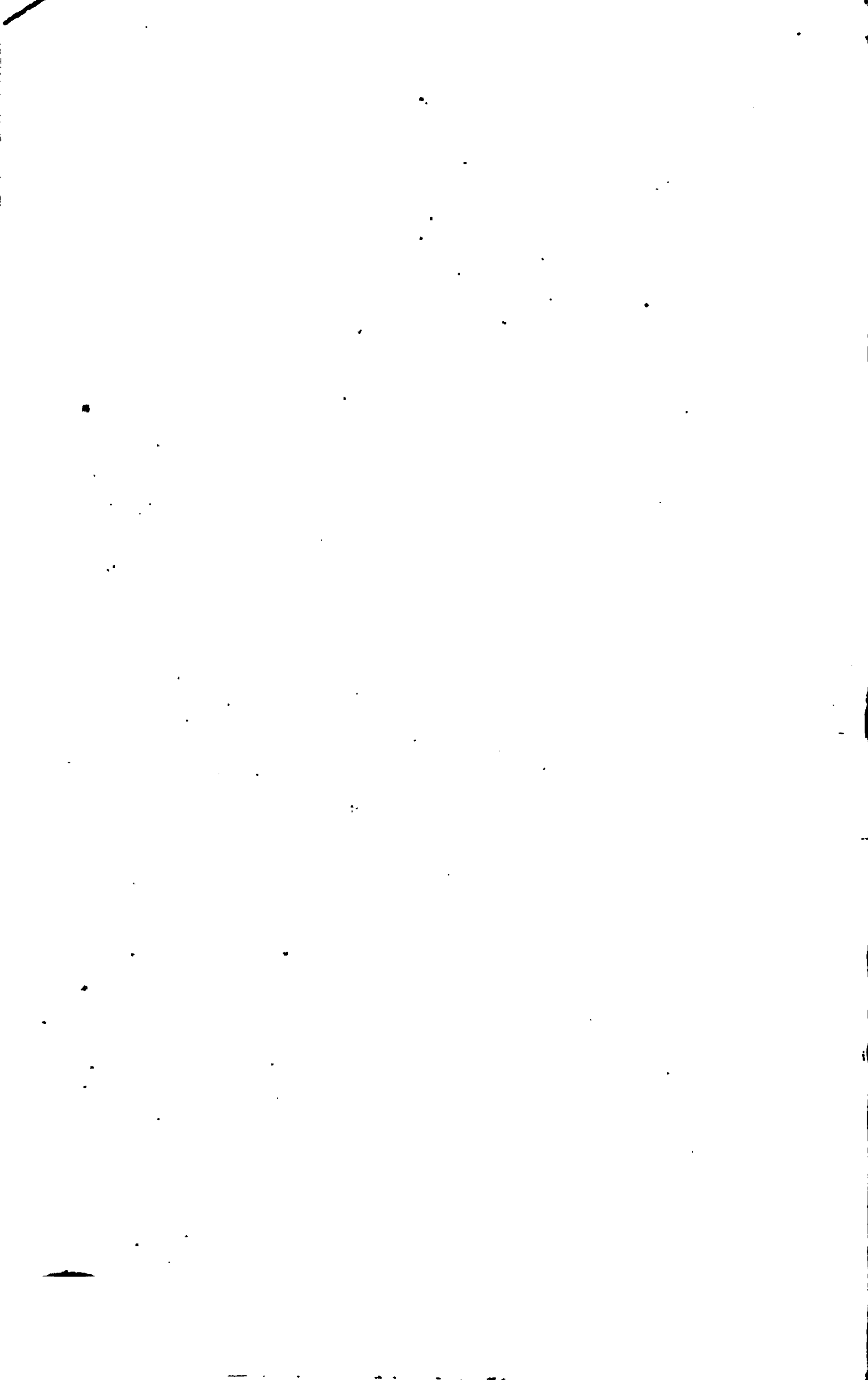
- (Apollo) Didymaeus *Vlp.* 22, 6.
 Dorocortorum *Vat.* 315.
 Ephesus *Gai.* 4, 53c — (Diana) Ephesia *Vlp.* 22, 6.
 Flauia Fanestris *Consult.* 9, 4.
 Forum suarium *Vat.* 236. 237.
 Forum Traiani *Vat.* 134 — Forum d. [Traiani] *Vat.* 249, 10.
 Gaditani *Vat.* 187 — (Hercules) Gaditanus *Vlp.* 22, 6.
 Galatae *Gai.* 1, 55.
 Gallia *Vlp.* 22, 6.
 Graeci *Coll.* 2, 5, 1.
 Heraclea Thracum *Vat.* 284 — Heraclea *Vat.* 325. *Consult.* 6, 10.
 (Minerva) Iliensis *Vlp.* 22, 6.
 Italia *Gai.* 3, 121a. 122. *Papiniani resp.* 5, 6. 17. *Vat.* 229. 247. *Coll.*
 1, 11, 2. 14, 3, 4. — Italici *Gai.* 1, 120. 2, 14a. 27. 31. 63. *Vlp.*
 19, 1. *Vat.* 173. 191.
 Latini (*populus*) *Gai.* 1, 79. *Prob.* 2. 3, 4. 5.
 Lugdunensis (prouincia) *Coll.* 15, 2, 4.
 Marcianopolis *Consult.* 6, 17.
 Mediolanum *Vat.* 273 (282). *Consult.* 5, 7. 7a, 3. 9, 1. 5. 7. *Appendix*
 1, 23. 2, 2.
 Melantias *Vat.* 314.
 Mogontiacum *Vat.* 271.
 Nicomedia *Vat.* 275. 280 (282) 338. *Coll.* 10, 6. *Consult.* 6, 12.
 Ostienses *Vat.* 234.
 Pa[tauium] *Vat.* 21.
 Persae, Persica gens *Coll.* 15, 3, 4.
 Phaenensia metalla *Coll.* 15, 3, 7.
 Picenum *Vat.* 35, 7.
 Portus *Vat.* 148.
 Proconnensia metalla *Coll.* 15, 3, 7.
 Rauenna *Consult.* 9, 12. *Appendix* 1, 25.
 Roma *Prob.* 2. *Gai.* 1, 20. 27. 32b. 32c. 33. 100. 164a. 183. 185. 2, 278.
 4, 104. 105. 109, *cf.* 4, 53c. *Vlp.* 1, 8. 13a. 8, 4. 11, 18. 25, 12.
Vat. 33. 146. 155. 191. 192. 203. 204. 247. 249, 10. 267. 274.
 — *u.* Atrium Minervae, basilica, castra praetoria, forum.
 Rhodia lex *Paul.* 2, 7.
 (Caelestis) *Salinensis *Vlp.* 22, 6.
 Serdica *Coll.* 10, 3.
 Sersum? *Vat.* 326.
 (Mater deorum) Sipylene *Vlp.* 22, 6.
 Sirmium *Vat.* 42. 270. 286 (326). *Coll.* 10, 4. *Consult.* 6, 18. 9, 6.
Hermog. Wisig. 2. *Appendix* 2, 4.
 Smyrna *Vlp.* 22, 6.
 Suceata *Vat.* 297.
 Syrus insula *Coll.* 15, 2, 5.
 (Iupiter) Tarpeius *Vlp.* 22, 6.
 Treueri *Vat.* 37, 4. 291. *Appendix* 1, 12. 26. 2, 5.
 Tyria purpura *Gai.* 4, 33d.
 Veientanus *Vat.* 166.
 Verona *Vat.* 290.
 Viminacium *Vat.* 20. 43.

Berolini, typis W. Pormetter.

EY DAF RBCm
Fragmenta vaticana Moscovary
Stanford Law Library

3 6105 043 640 742

